

**KARADENİZ
BLACK SEA – ЧЁРНОЕ МОРЕ**

Yaz / Лето / Summer 2020 • Yıl / Год / Year 11 • Sayı / Номер / Issue 46

**ÜÇ AYDA BİR YAYINLANAN ULUSLARARASI HAKEMLİ SOSYAL BİLİMLER
DERGİSİ**

**ЕЖЕКВАРТАЛЬНЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ОБЩЕСТВЕННЫХ
НАУК**

AN INTERNATIONAL QUARTERLY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

ISSN: 1308-6200 - <http://www.dergikaradeniz.com>

Sahibi / Учредитель / Owner

Hayrettin İVGİN

Konur Sokak 66/7 Bakanlıklar- ANKARA (+90) 312 4259353

– hayrettinivgin@gmail.com

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Ответственный редактор

Saliha Sinem İVGİN

Editörler / Editors / Редакторы

- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Baş Editör)
- Prof. Dr. Bahattin ÇELİK (Arkeoloji)
- Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Aşık Edebiyatı)
- Prof. Dr. Ceval KAYA (Eski Türk Dili)
- Prof. Dr. Elfina SIBGETULLİNA (Tatar Dili ve Edebiyatı)
- Prof. Dr. Enver SARI (Psikoloji)
- Prof. Dr. Enver TÖRE (Tiyatro)
- Prof. Dr. Ercan ALKAYA (Çağdaş Türk Lehçeleri)
- Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ (Dilbilim)
- Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA- (Yönetim ve Strateji)
- Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU (Tarih)
- Prof. Dr. İhsan BULUT (Coğrafya)
- Prof. Dr. Jabbor ESHONKUL (Özbek Dili ve Edebiyatı)
- Prof. Dr. Kadir GÜLKAYRAN - (İran-Azerbaycan Dili ve Edebiyatı)
- Prof. Dr. Mustafa ÜNAL (Dinler Tarihi)
- Prof. Dr. Natalie KONONENKO (Slav Dilleri ve Edebiyatları)
- Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ (İlahiyat)
- Prof. Dr. Remzi DEVLETOV (Rus Dili ve Edebiyatı)
- Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Tarih)
- Prof. Dr. Roin KAVRELİSHVİLİ (Kafkasya – Yakıncağ Tarih)
- Prof. Dr. Sibel CENGİZ (İktisat)
- Prof. Dr. Süleyman KAYIPOV (Kırgız Dili ve Edebiyatı)
- Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Eğitim Bilimleri)
- Prof. Dr. Yakup ÇELİK (Yeni Türk Edebiyatı)
- Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN (Alman Dili ve Edebiyatı)
- Prof. Dr. Kürşat ÖNCÜL (Halk Bilimi)
- Doç. Dr. Ahmet İÇLİ (Eski Türk Edebiyatı)
- Doç. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN (Beden Eğitimi)
- Doç. Dr. Ergali ESBOSUN (Kazak Dili ve Edebiyatı)
- Doç. Dr. Gönül KONAKAY (Muhasebe)

- Doç. Dr. Mehmet TEYFUR (Felsefe)
- Doç. Dr. Nadya TIDIKOVA (Sibirya Halkları)
- Doç. Dr. RanettaGAFAROVA (Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı)
- Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ (Halk Edebiyatı)
- Doç. Dr. Semra ÇEVİK (Resim)
- Doç. Dr. Sönmez ABBASLI (Azerbaycan Dili ve Edebiyatı)
- Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU (Karşılaştırmalı Edebiyat)
- Doç. Dr. Zafer AYKANAT (İşletme)
- Dr. Öğretim Üyesi Arif Cem TOPUZ (Öğretim Teknolojileri Eğitimi)
- Dr. Öğretim Üyesi Arif KALA (Sosyoloji)
- Dr. Öğretim Üyesi Hürriyet ÇİMEN (Turizm)
- Dr. Öğretim Üyesi Kutay ÜSTÜN (Uluslararası İlişkiler)
- Dr. Öğretim Üyesi Sami PATACI (Sanat Tarihi)
- Dr. Öğretim Üyesi Ali Haydar SOYSÜREN (Siyasi Tarih ve Türk Siyasal Hayatı)
- Dr. Öğretim Üyesi Sedat TAMAY (Müzik)
- Uzman İlya İVANOV (Çuvaş Dili ve Edebiyatı)

Yayın Kurulu / Редакция / Editorial Board

- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK (Ardahan Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Ramazan KORKMAZ (Maltepe Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Anatoly A. BURTSEV (Ammasov Adına Yakutistan Devlet Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Emekli) ▪ Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Nevşehir Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Ceval KAYA (Ardahan Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Sulayman KAYIPOV (Çuy Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Faruk ÇOLAK (Niğde Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Prof. Dr. Hikmet KORAŞ (Niğde Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Dmitry D. VASİLYEV (Rusya Bilimler Akademisi) ▪ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA (Rusya Bilimler Akademisi) ▪ Prof. Dr. Yakup ÇELİK (İstanbul Kültür Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Victoria V. KRASNYKH (Kiev Bilimler Akademisi) ▪ Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Emekli) ▪ Prof. Dr. İhsan BULUT (Akdeniz Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Mustafa ÜNAL(Erciyes Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Mambetturdu Mambetakun (Şincan Pedagoji Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Layli ÜKÜBAYEVA (Manas Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Enver TÖRE (Artvin Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN (Hacettepe Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Tina GELASHVİLİ (Samtskhe - Cavakheti Devlet Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Elena ARABADJİ (Melitopol Devlet Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Giorgi SOSİASHVİLİ (Gori Devlet Eğitim Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Nikoloz AKHALKATSİ (Samtskhe - Cavakheti Devlet Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Natalie KONONENKO (Alberta Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Aleksandre MGHEBRİSHVİLİ (Gori Devlet Eğitim Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Betül KARAGÖZ (Giresun Üniversitesi) ▪ Prof. Dr. Gous Khan, (Jawaharlal Nehru University) ▪ Doç. Dr. Nadya TIDIKOVA (Altayistik Enstitüsü) ▪ Prof. Dr. İbrahim TÜZER (Yıldırım Bayazıt Üniversitesi) ▪ Doç. Dr. Vasil MOSİASHVİLİ (Samtskhe - Cavakheti Devlet Üniversitesi) ▪ Doç. Dr. Ahmet İÇLİ (Batman Üniversitesi) ▪ Doç. Dr. Sönmez ABBASLI (Azerbaycan Milli Folklor Enstitüsü)

Redaksiyon / Редакция / Redaction

&

Yabancı Dil Danışmanları / Советники по иностранным языкам / Foreign Language Consultants

Prof. Dr. Roin KAVRELİSHVİLİ / Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU

Uluslar Arası İlişkiler / Международные отношения / International relations expert

Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU : vaskaroglu@gmail.com

Yazışma Adresi / Адрес для корреспонденции / Correspondance Address

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Ardahan Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Ardahan/TÜRKİYE

Tel.: (+90) 5308852928 E-mail: dergikaradeniz@gmail.com

Baskı / Издательство / Press

Taha Kırtasiye (Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 64/A Maltepe/ANKARA)

Bu dergi International Scienctific Indexing (ISI Database), Index Copernicus (ICI World of Journals), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Google Akademik tarafından indekslenmektedir.

This journal is indexed by International Scienctific Indexing (ISI Database), Index Copernicus (ICI World of Journals), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Google Scholar.

Hakem Kurulu / Совет рецензентов

ANTROPOLOJİ

- Prof. Dr. Hande BİRKALAN GEDİK, Yeditepe Üniversitesi, (Türkiye)
- Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, Hacettepe Üniversitesi, ozkul@hacettepe.edu.tr, (Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet EROL, 0000-0001-8513-024X Gaziantep Üniversitesi, merol@gantep.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Cabbar Işankul, 0000-0002-3382-5389, Özbekistan Bilimler akademisi, muduri jabbores@yandex.ru, cabbares@yahoo.com (Özbekistan)

ARKEOLOJİ

- Prof. Dr. Bahattin Çelik, 0000-0001-8386-0062, Iğdır Üniversitesi bahattin.celik@igdir.edu.tr , c.bahattin@gmail.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Alexey A. TISHKIN, 0000-0002-7769-136X, Altai State University, tishkin210@mail.ru (Russian Federation, Barnaul)
- Doç., Dr. Toğrul Halilov 0000-0002-3703-8315, Azerbaycan Bilimler Akademisi Nahçıvan Bölümü, x.toqrul@gmail.com (Nahcivan /Azerbaycan)
- Dr. Öğretim Üyesi Sami Patacı, 0000-0003-1840-6562, Ardahan Üniversitesi samipataci@hotmail.com (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Deniz Sevmen, 0000-0003-2077-2158, Selçuk Üniversitesi, dselcuk@selcuk.edu.tr (Türkiye)

BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI

- Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN, 0000-0002-7701-0077, Giresun Üniversitesi, sahin113@hotmail.com (Türkiye)
- Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU, 0000-0002-7060-4139, Giresun Üniversitesi vaskaroglu@gmail.com, (Türkiye)

COĞRAFYA

- Prof. Dr. İhsan BULUT, 0000-0002 4873-3479, Akdeniz Üniversitesi
ihsanbulut@akdeniz.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet Zaman, 0000-0002-1833-6501, Atatürk Üniversitesi
mzaman@atauni.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Gülpınar AKBULUT, 0000-0002-5943-7747, Cumhuriyet Üniversitesi,
gakbulut58@gmail.com (Türkiye)
- Doç. Dr. Alexandr N. DUNETS, 0000-0002-3804-6800, Altai State University,
dunets@mail.ru (Russian Federation, Barnaul)
- Prof. Dr. Ülkü ESER ÜNALDI, 0000-0003-1282-7024, Gazi Üniversitesi
unaldi@gazi.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Duran AYDINÖZÜ, 0000-0003-2777-0024, Kastamonu Üniversitesi
daydinozu@kastamonu.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Duran AYDINÖZÜ, 0000-0003-2777-0024, Kastamonu Üniversitesi
daydinozu@kastamonu.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Mücahit Coşkun, 0000-0002-7881-6742, Karabük Üniversitesi
ncoskun@karabuk.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Zeki BORAZ, 0000-0002-3333-2402, Fırat Üniversitesi zboyraz@firat.edu.tr
(Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ERTÜRK, 0000-0001-7172-7133, Akdeniz Üniversitesi
mustafaerturk@akdeniz.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Salih CEYLAN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, sceylan@mehmetakif.edu.tr
(Türkiye)
- Prof. Dr. Bayram ÇETİN, 0000-0002-8237-1360, Uludağ Üniversitesi
bayramcetin@uludag.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Serhat ZAMAN, 0000-0003-4300-9382, Uludağ Üniversitesi
serhatzaman@uludag.edu.tr (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Kaan KAPAN, 0000-0003-2979-5057, İstanbul Üniversitesi, Coğrafya
(Türkiye)

DİL - DİLBİLİM

- Prof. Dr. Ahmet BURAN, 0000-0002-8430-1008, Fırat Üniversitesi
buran.ahmet@gmail.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Necati DEMİR, 0000-0003-0762-410X, Gazi Üniversitesi,
necatidemir@gazi.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. M. Fatih KİRİŞÇİOĞLU, 0000-0003-6969, Hacı Bayram Veli Üniversitesi
mfatihkr@gmail.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Günay KARAĞAÇ, 0000-0002-7020-3220 Ardahan Üniversitesi
gunaykaraagac@gmail.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Ceval KAYA, Ardahan Üniversitesi, 0000-0002-6872-6145
cevalkaya@ardahan.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Ferruh AĞCA, 0000-0002-8784-9095, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi,
ferruhakca@gmail.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN, 0000 0002 7701 0077, Giresun Üniversitesi,
sahin113@hotmail.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ÖNER, 0000-0002-2875-8409, Ege Üniversitesi
mustafa.oner@ege.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Ercan ALKAYA, 0000-0002-9618-5614, Fırat Üniversitesi
ealkaya16@gmail.com (Türkiye)

- Prof. Dr. Marika JİKİA, ORCID:, İvane Cavakhishvili Tiflis Devlet Üniversitesi (Gürcistan)
- Prof. Dr. Hülya Arslan EROL, 0000-0003-4291-732X, Gaziantep Üniversitesi, herol@gantep.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Gous Mashkoor Khan, ORCID:, Jawaharlal Nehru University, gousgkhan@gmail.com (Delhi – Hindistan)
- Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU, 0000-0002-7060-4139 Giresun Üniversitesi vaskaroglu@gmail.com, (Türkiye)
- Doç. Dr. Mustafa ŞENEL, 000-0001-7641-163X, Ardahan Üniversitesi mustafasanel@ardahan.edu.tr (Türkiye)
- Doç. Dr. Akartürk KARAHAN, 0000-0002-9117-6356, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi akartrk@yahoo.com (Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ELCAN, 0000-0002-5635-9448, Mersin Üniversitesi, abduhahelcan@gmail.com, a_elcan@hotmail.com(Türkiye)

EDEBİYAT

AZERBAIJAN DİLİ VE EDEBİYATI

- Prof. Dr. İsa HABİBBEYLİ, 0000-0003-1957-0778, Azerbaycan Bilimler Akademisi, isa.habibbeyli@science.az (Azerbaycan)
- Prof.Dr. Muhtar Kazımoğlu, 0000-0001-8837-6536, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Folklor mukhtarkazimoglu@gmail.com (Azerbaycan)
- Doç. Dr. Sönmez ABBASLI, 0000-0003-0309-8640, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, sonmezabbasli@gmail.com, (Azerbaycan)

ESKİ TÜRK EDEBİYATI

- Prof. Dr. Mehmet Fatih KÖKSAL, 0000-0003-1056-9957. İstanbul Kültür Üniversitesi, mfkoksal@gmail.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR, 0000-0001-9972-9763, Karadeniz Teknik Üniversitesi, mevhibecosar@hotmail.com. (Türkiye)
- Prof. Dr. Ali Yıldırım, 0000-0001-9228-6111, Fırat Üniversitesi, ayildirim@firat.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Bahir SELÇUK, 0000-00019915-3100Fırat Üniversitesi, bahirselcuk@firat.edu.tr (Türkiye)
- Doç. Dr. Ahmet İÇLİ - 0000-0002-7478-7518, Batman Üniversitesi, ahmet.icli@batman.edu.tr (Türkiye)
- Doç. Dr. Hasan Şenel, 0000-0002-5825-8034, Fırat Üniversitesi, senerhasan@gmail.com (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Serkan DERİN, 0000-0003-3740-6365, Ardahan Üniversitesi, serkanderin@ardahan.edu.tr (Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Hanzade Güzeloğlu, 0000-0002-1678-4765, Ardahan Üniversitesi, hanzadeg@yahoo.com (Türkiye)

RUS DİLİ VE EDEBİYATI

- Prof. Dr. Remzi DEVLETOV, 0000-0002-1521-0305, Kırım İki Dillik İnovasyon Enstitüsü, remzidevletov@mail.ru (Kırım)
- Prof. Dr. Natalie KONONENKO, 0000-0002-5161-9511 Emerita University of Alberta, nataliek@ualberta.ca (Kanada)

- Doç. Dr. Ranetta GAFAROVA, 0000-0001-8096-2143, Evraziskiy İnstitut Razvitiya İmena İ. Gaspirinskogo (Kırım)
- Dr. Öğretim Üyesi Shalala RAMAZANOVA, 0000-0002-3252-6504, Ardahan Üniversitesi shalaramazanova@ardahan.edu.tr (Türkiye)

KAZAK TÜRKÇESİ DİLİ VE EDEBİYATI

- Prof. Dr. Ayabek BAYNİYAZOV, 0000-0002-9603-1332, Ahmet Yesevi Üniversitesi, ayabek67@mail.ru, (Kazakistan)
- Prof. Dr. Alva BERİKBAYKIZI TEMİRBOLAT, 0000-0002-7888-8957, El-Farabi Üniversitesi, alua_t@mail.ru, (Kazakistan)
- Prof. Dr. Baltabay ABDİKAZİULI, 0000-0002-4191-0831, Abay Üniversitesi, b.abdigaziuli@mail.ru, (Kazakistan)
- Prof. Dr. İslam JEMENEY, 0000-0002-5782-4014, Al Farabi Kazakh National Universty, jemeneyislam@yahoo.com, (Kazakistan)
- Doç. Dr. Ergali ESBOSUN, 0000-0002-5477-2116, Abay Adına Kazak Devlet Pedagoji Üniversitesi, ergaliesb@mail.ru, (Kazakistan)
- Doç. Dr. Aigulim Aitbayeva, 0000-0001-7024-6602, Al Farabi Kazakh National Universty, aba-abd@mail.ru, (Kazakistan)
- Doç. Dr. Kenan KOÇ, 0000-0002-9603-1332, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, kenankoc2030@hotmail.com, (Türkiye)

KIRGIZ TÜRKÇESİ DİLİ VE EDEBİYATI

- Prof. Dr. Sulayman KAYIPOV, CHUI Üniversitesi, (Kırgızistan)
- Doç. Dr. Samet AZAP, 0000-0002-4047-1443, Kastamonu Üniversitesi sametazap@hotmail.com (Türkiye)

ÖZBEK DİLİ VE EDEBİYATI

- Prof. Dr. Jabbor ESHONKUL, 0000-0002-3382-5389, Bilimler Akademisi, jabbores@yandex.ru, cabbare@yahoo.com, (Özbekistan)
- Prof. Dr. Batır Matyakubov, 0000-0003-1561-2969, batir.matyakubov@mail.ru (Özbekistan)
- Prof. Dr. Nizomiddin Mahmudov, 0000-0003-1786-6073, Özbekistan Bilimler akademisi, nizomiddinmahmudov17@gmail.com, (Özbekistan)
- Prof. Dr. Sarigul Bahodirova, 0000-0001-5720-4125, Karakalpakistan Bilimler akademisi, sbahodirova@yandex.ru, (Özbekistan)

TATAR TÜRKÇESİ DİLİ VE EDEBİYATI

- Prof. Dr. İsmail KERİMOV, Kırım Devlet Pedagoji Üniversitesi, (Kırım)
- Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA, 0000-0001-5755-8687, Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü alfina2003@yandex.ru (Rusya Federasyonu)
- Prof. Dr. Ercan ALKAYA, 0000-0002-9618-5614, Fırat Üniversitesi ealkaya16@gmail.com (Türkiye)

TÜRKİYE TÜRKÇESİ DİL VE EDEBİYATI

- Prof. Dr. Yakup ÇELİK, 0000-0001-9252-8221, İstanbul Kültür Üniversitesi, yacelik@yildiz.edu.tr, Türkiye

- Prof. Dr. Enver TÖRE, 0000-0002-2074-3608, Artvin Üniversitesi, entor@artvin.edu.tr, Türkiye
- Prof. Dr. Nazım ELMAS, 0000-0003-4758-8801, Giresun Üniversitesi, nazim.elmas@giresun.edu.tr, Türkiye
- Doç. Dr. Mutlu DEVECİ, 0000-0002-2473-053X , Fırat Üniversitesi, Elazığ, mdeveci@firat.edu.tr, Türkiye
- Doç. Dr. Veysel ŞAHİN, 0000-0003-3265-0481, Fırat Üniversitesi, vsahin68@gmail.com, vsahin@firat.edu.tr, Türkiye
- Doç. Dr. İbrahim TÜZER, 0000-0002-2725-1550, Yıldırım Bayazıt Üniversitesi, mail, Türkiye
- Doç. Dr. Fatih KANTER, 0000-0003-0754-6930, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, fatih.kanter@hotmail.com, Türkiye
- Doç. Dr. Gökay DURMUŞ, 0000-0002-8602-1130, Kars Kafkas Üniversitesi, gokaydurmus36@hotmail.com, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Taylan ABIÇ, 0000-0001-9240-0949, Ardahan Üniversitesi, taylanabic82@gmail.com, Türkiye

FELSEFE

- Prof. Dr. Mikhail Yurevish SHISHIN, 0000-0002-2148-5233, Polzunov Altai State Technical University, shishinm@gmail.com, (Russian Federation)
- Prof. Dr. Aktolkyn TURLUKANOVNA KULSARIYEVA, 0000-0002-7867-430X, Abay Üniversitesi, aktolkyn777@mail.ru, (Kazakistan)
- Prof. Dr. Füzuli QURBANOV, 0000-0002-2906-9218, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi fqurbanov2005@rambler.ru (Azerbaycan)
- Prof. Dr. Hakan POYRAZ, ORCID:, Gazi Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. Irina ZHERNOSENKO, 0000-0002-8571-6205, Altai State Institute of Culture, Barnaul, irina.jernosenko@gmail.com, Russian Federation
- Проф. Др. Макаров Юрий Николаевич, 0000-0002-5589-4449, ФГБОУ ВО "Сочинский государственный университет", uyumakarov61@yandex.ru

FOLKLOR / HALK EDEBİYATI

- Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK, 0000-0003-1105-0479 Ardahan Üniversitesi, erdoganaltinkaynak@ardahan.edu.tr, Türkiye
- Prof. Dr. Muhtar Kazımoğlu, 0000-0001-8837-6536, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi, mukhtarkazimoglu@gmail.com, Azerbaycan
- Prof. Dr. Ali DUYMAZ, 0000-0002-2890-2749, Balıkesir Üniversitesi ali_duymaz@hotmail.com, Türkiye
- Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN, 0000-0002-5252-9657, Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, bsisman@omu.edu.tr, Türkiye
- Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ, 0000-0002-6682-8455 , Nevşehir Üniversitesi, bayramdurbilmez@gmail.com, Türkiye
- Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU, Hacettepe Üniversitesi, ozkul@hacettepe.edu.tr, (Türkiye)
- Prof. Dr. Mehmet EROL, 0000-0001-8513-024X, Gaziantep Üniversitesi, merol@gantep.edu.tr, Türkiye
- Prof. Dr. Cabbar Işankul, 0000-0002-3382-5389, Özbekistan Bilimler akademisi, jabbore@yandex.ru, cabbare@yahoo.com, Özbekistan
- Doç. Dr. Sedat BAHADIR, 0000-0002-1018-016X, Atvin Üniversitesi, drsedatbahadir@hotmail.com (Türkiye)

- Doç. Dr. Adem BALKAYA, 0000-0002-1309-6406, Kafkas Üniversitesi, adembalkaya81@hotmail.com, Türkiye
- Doç. Dr. Sönmez ABBASLI, 0000-0003-0309-8640, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, sonmezabbasli@gmail.com, Azerbaycan
- Doç. Dr. Rezan Karakaş, 0000-0001-9138-3825, Siirt Üniversitesi (Türkiye) rezankarakas@hotmail.com, Türkiye
- Doç. Dr. Necdet TOZLU, 0000-0002-0466-1290, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Eğitim Fakültesi, necdettozlu@hotmail.com , ntozlu@erzincan.edu.tr (Türkiye)

İKTİSAT

- Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN, 0000-0002-9997-8898, Giresun Üniversitesi, drbetulkaragoz@gmail.com, Türkiye
- Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA, 0000-0003-0260-7538, Kocaeli Üniversitesi, harundemirkaya@hotmail.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Tofiq ABDÜHASANLI ABDÜLAZİZ OĞLU, Devlet İktisat Üniversitesi, mail (Azerbaycan)
- Prof. Dr. Kerem KARABULUT, 0000-0002-3159-3289, Atatürk Üniversitesi, kerem@atauni.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Sibel CENGİZ, 0000-0002-3582-5454, Ardahan Üniversitesi sibelcengiz@ardahan.edu.tr, (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Ömer BİLEN, 0000-0001-7198-8421, Bursa Teknik Üniversitesi omer.bilen@btu.edu.tr (Türkiye)
- Макаров Михаил Юрьевич, 0000-0002-0130-2030, ЧОУ ВО "Санкт-Петербургский университет технологий управления и экономики", mikemakarov@mail.ru

İLAHİYAT

- Prof. Dr. Harun GÜNGÖR, 0000-0002-5821-6838, gharun@erciyes.edu.tr (Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa ÜNAL, Erciyes Üniversitesi, munal@erciyes.edu.tr, (Türkiye)
- Prof. Dr. Kenan Has, Erciyes Üniversitesi, (Türkiye)
- Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ, 0000-0003-4179-7645, Marmara Üniversitesi, altas68@gmail.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Obayev Nikolay VYACESLAVOVIC, Tuva Devlet Üniversitesi, Rusya Federasyonu

İLETİŞİM – GAZETECİLİK – YAYINCILIK

- Doç. Dr. Gayana Yüksel, 0000-0002-0894-7544, Volodimir Vernadskiy Tavriya Milli Üniversitesi, gayanayuksel@gmail.com

İŞLETME

- Prof. Dr. Erdoğan KAYGIN, 0000-0002-2125-5032, Kars Kafkas Üniversitesi, erdogankaygin@hotmail.com (Türkiye)
- Doç. Dr. Zafer AYKANAT 0000-0003-3160-933X, Ardahan Üniversitesi zaferaykanat@ardahan.edu.tr (Türkiye)
- Doç. Dr. Ali Kemal Çelik Ardahan, 0000-0002-2605-6526 Üniversitesi alikemalcelik@ardahan.edu.tr (Türkiye)
- Doç. Dr. Gönül KONAKAY, 0000-0002-4113-8992, Kocaeli Üniversitesi, gkonakay@kocaeli.edu.tr (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Alper TAZEGÜL, 0000-0001-8658-3814, Kars Kafkas Üniversitesi, alpertzegul@gmail.com (Türkiye)

- Dr. Öğretim Üyesi Savaş DURMUŞ, 0000-0003-4156-4526, Kars Kafkas Üniversitesi, sdurmus_75@hotmail.com (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Ceyda YERDELEN, 0000-0001-9544-9991, Kars Kafkas Üniversitesi, ceydayerdelen@gmail.com (Türkiye)

MÜZİKOLojİ

- Prof. Dr. Bülent KURTIŞOĞLU, 0000-0001-9550-9712, Ardahan Üniversitesi, bulentkurtisoglu@ardahan.edu.tr, Türkiye
- Prof. Dr. Türker EROĞLU, 0000-0002-5943-209X, @ Gazi Üniversitesi (Türkiye)
- Prof. Dr. Botirbek MATYAKUBOV, 0000-0003-1561-2969, batir.matyakubov@mail.ru (Özbekistan)
- Prof. Dr. Nino MAİSURADZE, Tarih, Din, Etnoloji İnceleme ve Propaganda Merkezi, Etno muzikolog, Gürcistan
- Dr. Öğretim Üyesi Sedat Tamay, 0000-0003-1797-5210, Ardahan Üniversitesi, sedattamay@ardahan.edu.tr (Türkiye)
- Öğr.Gör.Dr. Sonat SEYHAN, 0000-0002-9009-6055, sonatseyhan@gmail.com, Türkiye

PSİKOLOJİ

- Prof. Dr. Enver SARI, 0000-0002-7623-6832, Giresun Üniversitesi enversari@hotmail.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Dmitry V. KASHIRSKY, 0000-0002-8251-2653, Federal Science-Clinical Center of Rheumatology and Reabilitology , psymath@mail.ru (Russian Federation, Moscow)
- Prof. Dr. Дубовицкая Татьяна Дмитриевна, 0000-0002-9604-2672, ФГБОУ ВО "Сочинский государственный университет", tatdm@mail.ru, Russian Federation
- Doç. Dr Jigitbekova Bakıt DASTANKIZI, 0000-0003-3060-7359, Abay Adına Kazak Devlet Pedagoji Üniversitesi (КазНПУ им Абая), bakhytdastan@mail.ru (Kazakistan)
- Dr. Öğretim Üyesi Volkan DURAN, 0000-0003-0692-0265, Iğdır Üniversitesi, volkan.duran@gmail.com , (Türkiye)

PEDAGOJİ

- Doç. Dr. Alptürk AKÇÖLTEKİN, 0000-0001-6694-1346, Üniversitesi alpturkakcoltekin@ardahan.edu.tr (Türkiye)
- Doç. Dr. Mehmet TEYFUR, 0000-0001-7573-0241, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, teyfur1965@gmail.com (Türkiye)
- Воронин Сергей Владимирович, 0000-0002-3530-1001, ФГБОУ ВО "Сочинский государственный университет", voronin.sochi@mail.ru, Russian Federation
- Dr. Öğretim Üyesi Rahman ÇAKIR, 0000-0003-1752-3855, rahmancakir@hotmail.com Giresun Üniversitesi (Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi, Arif Cem TOPUZ 0000-0002-5110-5334, Ardahan Üniversitesi, arifcemtopuz@ardahan.edu.tr (Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi, Can EKİZ, 0000-0003-0516-1674, Giresun Üniversitesi, bondcan007@hotmail.com, (Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi, Beytullah DÖNMEZ, 0000-0003-3544-0391, Giresun Üniversitesi, donmez2876@hotmail.com, beytullah@donmezgiresun.edu.tr, Türkiye

SANAT TARİHİ

- Prof. Dr. Fatih BAŞBUĞ, 0000-0001-7600-273X, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, fbasbug@gmail.com, Kırgızistan
- Doç. Dr. Semra ÇEVİK, 0000-0001-5291-243X, Ardahan Üniversitesi, semracevik@ardahan.edu.tr, Türkiye
- Ph.D. Svetlana G. Batyreva, 0000-0003-4268-0705, Kalmyk Scientific Center of the RAS, sargerel@mail.ru (Russian Federation)

SOSYOLOJİ

- Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN, 0000-0002-2751-9924, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ahmettasgin65@gmail.com (Türkiye)
- Doç. Dr. Gürcan Şevket AVCIOĞLU, 0000-0003-2065-5808, Selçuk Üniversitesi, gsavcioglu@selcuk.edu.tr (Türkiye)
- Doç. Dr. Abdullah MOHAMMADİ, 0000-0002-5123-3643, Ardahan Üniversitesi, abdullahmohammadi@ardahan.edu.tr, Türkiye
- Dr. Öğretim Üyesi Arif KALA, 0000-0002-6417-4151, Munzur Üniversitesi, kalaarif@hotmail.com (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Hasan BİÇİM, 0000-0002-9013-7806, Iğdır Üniversitesi, hsnbicim@hotmail.com, Türkiye

TARİH - KÜLTÜR

- Prof. Dr. Remzi KILIÇ, 0000-0002-2815-6360, Erciyes Üniversitesi, kilicremzi@gmail.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Roin KAVRELISHVILI, 0000-0001-5829-8557, Samtskhe-Javakheti State University, rainkav@gmail.com (Gürcistan)
- Prof. Dr. Kaharamon Rajabov 0000-0002-8098-9861 Özbekistan Bilimler akademisi, Tarih Enstitüsü, kahramon-62@mail.ru (Özbekistan)
- Associate Professor Vasil Mosiashvili, 0000-0002-3975-2723, Samtskhe-Javakheti State University, vasilmosiashvili@gmail.com, (Georgia)
- Prof. Dr. Nikoloz Akhalkatsi, 0000-0001-7814-2103, Samtskhe-Javakheti State University nikoaxal@gmail.com, (Georgia)
- Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU, 0000-0002-6211-8114, Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, telliogluibrahim@gmail.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Ferhad Turanly, 0000-0003-4637-7121, Faculty of Humanites at the National University, ferhadturany@gmail.com, (Ukraine)
- Prof. Dr. Hasan BAHAR, 0000-0002-3456-9188, Selçuk Üniversitesi, hbahar@selcuk.edu.tr (Türkiye)
- Doç. Dr. Ahmet ATALAY, 0000-0002-5293-0942, Artvin Çoruh Üniversitesi ahmetatalay@artvin.edu.tr. (Türkiye)
- Doç. Dr. Levent KÜÇÜK, 0000-0001-8819-7933 Ardahan Üniversitesi, leventkucuk@ardahan.edu.tr (Türkiye)
- Doç. Dr. Elena POLYAKOVA, 0000-0002-8754-4056, Altai State Institute of Culture, elena2873@mail.ru (Russian Federation)
- Doç. Dr. Irina KUPRIYANOVA, 0000-0002-7686-242X, Altai State Institute of Culture, Barnaul, irinak-63@mail.ru (Russian Federation)
- Doç. Dr. Nurhan AYDIN, 0000-0001-5192-6346, Kars Kafkas Üniversitesi, z.nurhanaydin@hotmail.com (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Mehmet KILDIROĞLU, 0000-0002-7467-939X, Ardahan Üniversitesi mkildiroglu@kastamonu.edu.tr, (Türkiye)

- Dr. Fatma Rezzan ÜNALP, 0000-0003-1728-046X, Ufuk Üniversitesi, rezzanunalp@gmail.com , rezzan.unalp@ufuk.edu.tr (Türkiye)
- Dr. Mübariz Ağalarlı, 0000-0002-0697-6130, Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü, Mubariz.aqalar@gmail.com (Azerbaycan)
- Проф. Др. Макаров Юрий Николаевич, 0000-0002-5589-4449, ФГБОУ ВО "Сочинский государственный университет" , yurymakarov61@yandex.ru

TURİZM

- Doç. Dr. Özlem ALTINÖZ, 0000-0001-6593-8364 Hacı Bayram Veli Üniversitesi, ozlem.surucu@hbv.edu.tr (Türkiye)
- Doç. Dr. Rahman TEMİZKAN, 0000-0002-9750-1543 eskişehir osman gazi üniversitesi (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Hürriyet ÇİMEN, 0000-0001-6107-2444, Ardahan Üniversitesi, hurriyetcimen@ardahan.edu.tr (Türkiye)
- Gonca KILIÇ, 0000-0002-8221-4808, Afyon Kocatepe Üniversitesi, kilicgonca@aku.edu.tr (Türkiye)

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

- Prof. Dr. Kadir GÜLKAYRAN, 0000-0003-3801-7989, Yakın Doğu Üniversitesi, ghadir.golkarian@neu.edu.tr (KKTC)
- Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN, 0000-0002-8854-1527, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, taskiranc@yahoo.com (Türkiye)
- Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA, 0000-0002-4164-8028, Giresun Üniversitesi, yalcinsarikaya@giresun.edu.tr (Türkiye)
- Doç. Dr. Çağatay BENHÜR, 0000-0002-0962-9038, Selçuk Üniversitesi, cbenhur@selcuk.edu.tr (Türkiye)
- Doç. Dr. Murat Önsoy, 0000-0002-8990-1547, Hacettepe Üniversitesi, muratonsoy@hacettepe.edu.tr, (Türkiye)
- Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAİL, 0000-0001-9574-4704, Kars Kafkas Üniversitesi, emikail@turansam.org, (Türkiye)
- Doç. Dr. Atıl Cem ÇİÇEK, 0000-0001-9859-182X, Kars Kafkas Üniversitesi, atilcemcicek@yahoo.com (Türkiye)
- Doç. Dr. Murat ÖNSOY, 0000-0002-8990-1547, Hacettepe Üniversitesi (Uluslararası İlişkiler) muratonsoy@hacettepe.edu.tr (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Abbas KARAAĞAÇLI, 0000-0002-4476-6572, Giresun Üniversitesi, kara_agacli@yahoo.com (Türkiye)
- Dr. Öğretim Üyesi Kutay ÜSTÜN, 0000-0003-2572-2264, Ardahan Üniversitesi, kutayustun@ardahan.edu.tr (Türkiye)

TEMSİLCİLİKLER / REPRESENTATIONS / ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА

YURT İÇİ / ВНУТРИ СТРАНЫ / DOMESTIC

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT – ANTALYA * Dr. Öğretim Üyesi Bilşen İNCE ERDOĞAN – AYDIN * Doç. Dr. Salim ÇONOĞLU – BALIKESİR * Dr. Öğretim Üyesi Ali ATALAY – BOLU * Halis TEKİN – BURDUR * Dr. Öğretim Üyesi Rahman ÇAKIR – GİRESUN * Dr. Öğretim Üyesi Fatma Sibel BAYRAKTAR – EDİRNE * Prof. Dr. Davut KILIÇ – ELAZIĞ * Dr. Öğretim Üyesi Hilal OYTUN ARSLAN – İSTANBUL * Prof. Dr. Özkan ÖZTEKTEN – İZMİR * Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ – KAYSERİ / NİĞDE * Prof. Dr. Cengiz GÖKŞEN – MERSİN * Osman KABADAYI – KIRŞEHİR * Dr. Erkan KALIPÇI - KONYA-NEVŞEHİR * Dr. Öğretim Üyesi Adnan Menderes KAYA – MALATYA * Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Ethem ÖZKAN – NEVŞEHİR * Prof. Dr. Hikmet KORAŞ – NİĞDE * Prof. Dr. Ergin AYAN – ORDU * Prof. Dr. Bekir ŞIŞMAN – SAMSUN * Dr. Öğretim Üyesi Doğan KAYA – SİVAS * Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ – TRABZON * Doç. Dr. Rezzan KARAKAŞ – SİİRT / DİYARBAKIR * Dr. Öğretim Üyesi Turgay KABAK – BAYBURT / GÜMÜŞHANE * Dr. Ramazan ERGÖZ – SİİRT / BİTLİS * Prof. Dr. Mehmet EROL – GAZİANTEP * Doç. Dr. Mehmet TEYFUR - AĞRI

YURT DIŞI / ЗА РУБЕЖОМ / ABROAD

Mehmet Akif KORKMAZ – ALMANYA ▪ Jale İSMAİLOV – AZERBAYCAN ▪ İlya İVANOV – ÇUVAŞİSTAN ▪ Serpil KUP – FRANSA ▪ Maria ÇİKİA – GÜRCİSTAN ▪ Prof. Dr. Tacide HAFİZ – KOSOVA ▪ Prof. Dr. Hamdi HASAN – MAKEDONYA ▪ Lübov ÇİMPOYEŞ – MOLDOVA ▪ Eden MAMUT – ROMANYA ▪ Doç. Dr. Miryana MARİNKOVIÇ – SİRBİSTAN ▪ Prof. Dr. Elfina SİBGATULLİNA - RUSYA FEDERASYONU ▪ Hakan KARAKOÇ - RUSYA FEDERASYONU – YAKUTİSTAN ▪ Doç. Dr. Nadya TIDİGOVA – ALTAY ▪ Murat TOYLU - TATARİSTAN M.C. ▪ Doç. Dr. İrina KAYAN - POKROVSKAYA – UKRAYNA ▪ Prof. Dr. İngeborg BALDAUF – ALMANYA ▪ Dr. Öğretim üyesi Taylan ABİÇ - KKTC ▪ Dr. Öğretim üyesi Nina PETROVIÇE - MOLDOVA ▪ Prof. Dr. Tursun GABİTOV – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Kadir GOLKAYRAN – İRAN ▪ Doç. Dr. Ergali ESBOSUNOV – KAZAKİSTAN ▪ Prof. Dr. Ebulfez AMANOĞLU – NAHÇIVAN ▪ Dr. Kızıl Maadır SİMÇİT, RUSYA FEDERASYONU – TUVA. ▪ Ertuğrul KULAÇ - RUSYA FEDERASYONU – BURYATİA ▪ İrina JERNOSENKO – RUSYA FEDERASYONU – ALTAY KRAY. Prof. Dr. Ruslan KADİROV, (RUSYA FEDERASYONU - DAĞİSTAN CUMHURİYETİ,) ▪ Doktorant Nursuale AKHATOVA (KAZAKİSTAN) ▪ Prof. Dr. Gous KHAN, (HİNDİSTAN) ▪ Doç. Dr. Sönmez ABBASLI (AZERBAYCAN) ▪ Prof. Dr. Jabbor ESHONKUL (ÖZBEKİSTAN)

İÇİNDEKİLER / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

DESHRIBES THE STRUGGLE OF THE ANTI - PARTIES AGAINST THE BOLSHEVIK AUTHORITIES IN ADJARA IN 1921 YEAR

БОРЬБА АНТИСОВЕТСКИХ ПАРТИЙ ПРОТИВ БОЛЬШЕВИТСКОЙ ВЛАСТИ В АДЖАРИИ В 1921 Г.

1921'DE ACARA'DA SOVYET KARŞITI PARTİLERİN BOLŞEVİK İKTİDARINA KARŞI MÜCADELELERİ

Otar GOGOLISHVILI.....1

THE PAST AND THE PRESENT OF THE GEORGIAN BUSINESS LANGUAGE

ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ ГРУЗИНСКОГО БИЗНЕС-ЯЗЫКА

GÜRCÜ İŞ DİLİNİN GEÇMİŞİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Mariam BERIDZE.....14

THE IMPACT OF THE FOLK FAIRY TALES ON THE EARLY STAGE OF A CHILD DEVELOPMENT

ULUSAL MASALLARIN ÇOCUK GELİŞİMİNİN ERKEN AŞAMASINA ETKİSİ

ВЛИЯНИЕ НАРОДНЫХ СКАЗОК НА РАННЕЙ СТАДИИ РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА

Nodar MIRAZANASHVILI - Paata QURDADZE.....27

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗЫСКАНИЯ СТИХОТВОРЕНИЯ ГАЛАКТИОНА ТАБИДZE «СИНИЕ КОНИ»

GALAKTİON TABİDİZE'NİN “MAVİ ATLAR” ADLI ŞİİRİNİN KÜLTÜROLOJİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

CULTURAL STUDIES OF THE POEM “BLUE HORSES” BY GALAKTİON TABIDZE

Tamar GOGOLADZE 36

К ИЗУЧЕНИЮ ВОПРОСА ЛОКАЛИЗАЦИИ И ОБРАЗОВАНИЯ ТОПОНИМИИ В УЩЕЛЬЕ РЕКИ ПРОНЕ

FOR THE QUESTION OF LEARNING LOCALIZATION AND COMPOSITION OF TOPONYMOF THE PRONE VALLEY

PRONE VADİSİ YER ADLARININ TÜREYİŞİ İLE MEVKİSİ ÜZERİNE

Mariam KOBERIDZE.....47

LEARNING AND TEACHING OF LANGUAGES IN GRADES ONE TO SEVEN IN GEORGIA

ИЗУЧЕНИЕ И ПРЕПОДАВАНИЕ ЯЗЫКОВ В 1-7 КЛАССАХ В ГРУЗИИ

GÜRCİSTAN OKULLARINDA 1-7 SINIFLARDA DİL ÖĞRENİMİ VE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE

Tamuna KHETAGURI - Mzia ZANGALADZE.....62

AYLA KUTLU’NUN ROMANLARINDAKİ İNTİHAR İZLEĞİNE DURKHEİM’CI BİR YAKLAŞIM

A DURKHEIMIAN APPROACH TO THE THEME OF SUICIDE IN AYLA KUTLU'S NOVELS

ДЮРКТЕЙМСКИЙ ПОДХОД К СУИЦИДАЛЬНЫМ ТЕМЫ В РОМАНАХ АЙЛЫ КУТЛУ

Gürhan ÇOPUR.....72

YURT DIŞINDA YAŞAYAN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BAĞLAMA/SAZ EĞİTİMİ YOLUYLA EDİNDİĞİ KÜLTÜREL KAZANIMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

ASSESSMENT OF THE CULTURAL LEARNING OUTCOMES OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS LIVING ABROAD ACQUIRED THROUGH BAGLAMA/SAZ EDUCATION

ОЦЕНКА ПРИОБРЕТЕННЫХ КУЛЬТУРНЫХ ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ, ПРОЖИВАЮЩИХ ЗА РУБЕЖОМ, ПОСРЕДСТВОМ ОБУЧЕНИЯ НА БАГЛАМЕ / САЗ

Levent ÖZER- Attila ÖZDEK.....85

GÜNCEL EKONOMİ-POLİTİĞE BAUMAN’IN PERSPEKTİFİNDEN BAKMAK

LOOKING AT THE CURRENT ECONOMY-POLITICS FROM THE PERSPECTIVE OF BAUMAN

ВЗГЛЯД НА СОВРЕМЕННУЮ ЭКОНОМИЧЕСКУЮ ПОЛИТИКУ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

Mustafa SOLMAZ - Ersoy Özmen ALKAN.....105

ADLANDIRMA, TOPONOMİ VE ANADOLU’NUN TÜRKLEŞMESİNDEKİ ADLANDIRMA GELENEĞİ

NAMING, TOPONOMY AND THE NAMING TRADITION IN TURKIFICATION OF ANATOLIA

НАИМЕНОВАНИЕ, ТОПОНОМИЯ И ТРАДИЦИЯ НАИМЕНОВАНИЯ ПРИ ТЮРКИЗАЦИИ АНАТОЛИИ

Yunus ARİFOĞLU.....123

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ GEÇ DEMİR ÇAĞI KÜLTÜRÜNE AİT BULGULAR VE KARADİKMEN KALESİ

НАХОДКИ, ПРИНАДЛЕЖАЩИЕ К КУЛЬТУРЕ ПОЗДНЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА ИЗ РЕГИОНА ВОСТОЧНО-ЧЕРНОМОРСКОГО ПОБЕРЕЖИЯ И КАРАДИКМЕНСКИЙ ЗАМОК

FINDINGS BELONGING TO THE CULTURE OF LATE IRON AGE EASTERN BLACKSEA REGION AND KARADİKMEN CASTLE

Salih KAYMAKÇI.....135

GÜRCİSTAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ ANKARA SEFİRİ SİMON MDIVANI'NİN ANADOLU RAPORLARI (06-10. 02. 1921; 1930)

THE REPORTS OF GEORGIAN DEMOCRATIC REPUBLIC AMBASSADOR SIMON MDIVANI CONCERNING ANATOLIA (06-10. 02. 1921;1930)

ДОНЕСЕНИЯ ПОСЛА ГРУЗИНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКИ СИМОНА МДИВАНИ ПО ПОВОДУ АНАТОЛИИ (06-10. 02. 1921;1930)

Roin KAVRELİSHVİLİ.....153

VERİ MADENCİLİĞİ KÜMELEME YÖNTEMLERİ KULLANARAK KARBON EMİSYONU GÖSTERGELERİ AÇISINDAN OECD ÜLKELERİNİN SINIFLANDIRILMASI

CLASSIFICATION of OECD COUNTRIES in TERMS of CARBON EMISSION INDICATORS USING DATA MINING CLUSTERING METHODS

КЛАССИФИКАЦИЯ СТРАН ОЭСР В УСЛОВИЯХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ВЫБРОСОВ УГЛЕРОДА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ МЕТОДОВ КЛАСТЕРИРОВАНИЯ ГОРНЫХ ДАННЫХ

Ahmet SEL.....169

UKRAYNALILARA YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

PROBLEMS OF TURKISH LANGUAGE TEACHING AS A FOREIGN LANGUAGE TO THE UKRAINIANS

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ УКРАИНЦАМ ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Göknur KARADAVUT.....188

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI VE ÇALIŞANLAR AÇISINDAN HAKSIZ REKABET

UNFAIR COMPETITION IN ACCOUNTING PROFESSIONALS AND EMPLOYEES

НЕДОБРОСОВЕСТНАЯ КОНКУРЕНЦИЯ ПРИ ОТБОРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ БУХГАЛТЕРОВ И СОТРУДНИКОВ

Filiz ASLAN ÇETİN - Seyhan ÖZTÜRK.....199

YEREL KAYNAKLAR IŞIĞINDA ARAPLARIN AZERBAIJAN'NIN DİNİ-KÜLTÜREL HAYATINA ETKİLERİ

EFFECTS OF ARABS ON THE RELIGIOUS CULTURAL LIFE OF AZERBAIJAN IN LIGHT OF LOCAL SOURCES

ВЛИЯНИЕ АРАБОВ НА РЕЛИГИОЗНУЮ КУЛЬТУРНУЮ ЖИЗНЬ АЗЕРБАЙДЖАНА В СВЕТЕ МЕСТНЫХ ИСТОЧНИКОВ

Vesile ŞEMŞEK.....220

SİNOPE BATI NEKROPOLÜNDEN YENİ BİR GÖMÜ ALANI - ORD 2016

A NEW BURIAL GROUND FROM THE WESTERN NECROPOLIS OF SİNOPE – ORD 2016

НОВЫЙ МОГИЛЬНИК ИЗ ЗАПАДНОГО НЕКРОПОЛЯ В СИНОПЕ – ORD 2016

Eray AKSOY.....235

YENİ KENTLİLEŞME SÜRECİNDE KENTLİ KARAKTER(LER)İN SOSYOLOJİK YANSIMALARI

SOCIOLOGICAL REFLECTIONS OF URBAN CHARACTER(S) IN NEW URBANIZATION PROCESS

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О ХАРАКТЕРЕ(АХ) ГОРОДСКИХ ЖИТЕЛЕЙ В ПРОЦЕССЕ НОВОЙ УРБАНИЗАЦИИ

Hatice GÜL.....257

KAMU YÖNETİMİ İNCELEMELERİNDE BİR ALT DİSİPLİN: KARŞILAŞTIRMALI KAMU YÖNETİMİ (KKY)

A SUB-DISCIPLINE IN PUBLIC ADMINISTRATION RESEARCH: COMPARATIVE PUBLIC ADMINISTRATION (CPA)

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ, КАК СУБ-ДИСЦИПЛИНА ПРИ АНАЛИЗЕ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Cantürk CANER.....271

ÇİN VE AMERİKA REKABETİNDE ORTA ASYA’NIN KONUMU

THE POSITION OF CENTRAL ASIA IN THE COMPETITION OF CHINA AND AMERICA

ПОЗИЦИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В КОНКУРСЕ КИТАЯ И АМЕРИКИ

Mehmetali KASIM.....302

CUMHURİYET DÖNEMİ (1935-1950) TÜRK HİKÂYESİNDE DEĞERLER İNŞASI: AİLE KURUMUYLA İLGİLİ DEĞERLER

ESTABLISHMENT OF VALUES DURING THE REPUBLIC PERIOD (1935-1950) IN TURKISH STORY: VALUES RELATED TO FAMILY INSTITUTION

УСТАНОВЛЕНИЕ ЦЕННОСТЕЙ ТУРЕЦКОГО ОБЩЕСТВА В РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ПЕРИОД (1935-1950): ЦЕННОСТИ СЕМЕЙНЫХ ИНСТИТУТОВ

Çare TUFANER.....316

POSTMODERN ROMAN VE YENİ DÜNYA TASARIMI

POSTMODERN NOVEL AND THE NEW WORLD DESIGN

ПОСТМОДЕРНИСТСКИЙ РОМАН И ДИЗАЙН НОВОГО МИРА

Vedi AŞKAROĞLU.....338

DUYGUSAL EMEĞİN İŞGÖREN PERFORMANSINA ETKİSİ: ERZURUM İLİ ÇAĞRI MERKEZİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

THE IMPACT OF EMOTIONAL LABOR ON EMPLOYEE PERFORMANCE: AN INVESTIGATION ON CALL CENTER EMPLOYEES IN ERZURUM PROVINCE

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ПОЛОЖЕНИЯ НА ВЫПОЛНЯЕМУЮ РАБОТУ: НА ПРИМЕРЕ СОТРУДНИКОВ ЦЕНТРА ВЫЗОВА Г. ЭРЗУРУМ

Zafer AYKANAT - Yavuz KOÇ.....354

HALK ŞAIRLERİNİN DİLİNDE COVID 19 (KORONA VİRÜS) COVID 19 (CORONA VIRUS) IN THE MOUTH OF FOLK POETS COVID 19 (КОРОНА ВИРУС) В ТИХОТВОРЕНИЯХ НАРОДНЫХ ПОЭТОВ Erdoğan ALTINKAYNAK.....	372
FEMİNİST KURAM'DA KADININ POLİTİK EKONOMİSİ VE DÖNÜŞÜMÜ THE POLITICAL ECONOMY AND TRANSFORMATION OF WOMEN IN FEMINIST THEORY ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИКА И ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖЕНЩИН В ФЕМИНИСТСКОЙ ТЕОРИИ M. ALİ SAĞLAM.....	394
KAVVÂLİ DİNİ MÛSİKÎ TÜRÜNÜN MEVLEVÎ TARİKATI İLE ÇİŞTÎ TARİKATI ARASINDAKİ BENZERLİKLER BAĞLAMINDA İNCELENMESİ ANALYSIS OF KAVVALI RELIGIOUS MUSIC IN TERMS OF SIMILARITIES BETWEEN MEVLEVÎ AND ÇİŞTÎ SECTS АНАЛИЗ РЕЛИГИОЗНОЙ МУЗЫКИ КАВВАЛИ В УСЛОВИЯХ ПОДОБИЯ МЕЖДУ МЕВЛЕВСКОЙ И ЧИШТСКОЙ СЕКТАМИ Alper AKDENİZ - İsmail GEVAŞ.....	413

SÖZ BAŞI

Saygı değer okuyucular,

46. sayımız ile huzurlarınızdayız. Bu sayımız Abay Kunanbayev özel sayısı olacaktır. Bütün dünyayı saran salgın nedeniyle bu arzumuzu gerçekleştiremedik.

Posta adresimize gelen makalelerin kabul edilmediğini daha önce ilan etmiş, sayfamıza da koymuştuk. Makalelerinizi lütfen sistem üzerinden gönderiniz. Dergi Park projesi kapsamında yüklenen makaleler editörlerimiz tarafından uygunluğu kontrol edildikten sonra hakemlere gönderilerek değerlendirmeye alınmaktadır.

Hakemlik durumu “Akademik Performans”tan çıkarıldığı için gecikmeler meydana gelmektedir. Gecikmeleri önlemek ve hakemliğe teşvik için 43. Sayımızdan itibaren her hakeme belirli bir ücret ödemekteyiz.

Yayın kurallarımıza dergimizin internet sayfasından ulaşabilirsiniz. Yayın kurallarına uymayan hiçbir makale yayınlanmayacaktır. Ön incelemeden sonra size kabul edildiğine dair bir yazı geldiğinde, makalenizin hakem sürecine girdiğini ve bu işlemin de en geç bir ay içinde sonlanacağını bilmelisiniz. Hakem sürecinden geçen her makale sıraya konularak yayınlanacaktır.

Dergimiz doçentlik başvuru kriterlerine uygundur. Bizler, hiçbir yerden maddi destek almadan bugünlere geldik. Yazarlarımızın yapmış oldukları katkı için teşekkür ederiz.

Yayınlanacak her makale için, yayın ve diğer masrafları gidermek adına dergimizin posta çeki hesabına veya Halkbank IBAN TR67 0001 2009 6780 0001 0179 88 hesaba ön kontrol için 20 TL, hakemler için 50+50 = 100 TL, yayın katkısı için 200 TL, yabancı dil tercüme desteği için her birine 50 TL veya karşılığında döviz yatırılması ve ödeme dekontunun dergikaradeniz@gmail.com adresine gönderilmesi gerekmektedir. Anlayışla karşılayacağınızı umuyoruz.

Siz değerli okurlarımız dergimizin yayınlanmış sayılarına, arşivlerimizdeki makalelerine www.dergikaradeniz.com internet adreslerinden erişebilirsiniz. Akademik yükselme sağlayanlara başarılarının devamı, aramızdan ayrılan bilim insanlarına Tanrıdan rahmet diliyoruz. Çalışmalarınızda kolaylık ve başarılar dilerim.

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK

Editör

PRESENTATION

Dear Readers;

We are in your presence with the 46th issue. This was planned to be a special issue dedicated to Abay Kunanbayev, but due to the worldwide pandemic, we were unable to realize this wish.

We announced previously that articles sent to us through e-mail will not be considered for publication. Please send your articles through the system present in ULAKBİM-Dergipark.

Unfortunately, since activities as referees are no longer included in academic performance, we may experience some delays in the procedures. In order to overcome delays, referees have been paid for their contributions since the 43rd issue.

You can attain the writing format and requirements through the website. Articles not complying with the format and rules will certainly be turned down. Following the preview, it must be known that your article is through evaluation process, which will be finalised in one month at most. Articles accepted by the referees will be published in turn.

Our journal meets the requirements for application for associated professor degree. So far, we have received no financial support and met all the expenses personally. We thank all those who have made scientific contributions. In order to meet the publication and other expenses, we are obliged to demand a payment of 20 TL for technical control, 50+50 TL as

referee fees, 200 TL for publication, and (if needed) 50 TL for each of the translations of the abstract into English, Turkish or Russian. Payments can be made in USD, as well. Please deposit the fees into Halkbank IBAN TR67 0001 2009 6780 0001 0179 88 bank account and send the receipt to dergikaradeniz@gmail.com. We hope you will find this convenient. You can attain the published issues of our journal and the articles in the archives through www.dergikaradeniz.com.

We congratulate the academicians who have attained new titles and pay tribute to those who have passed away. We wish you a bright period of success.

Prof. Dr. Erdoğan ALTINKAYNAK
Editor

ПРЕДИСЛОВИЕ

Уважаемые читатели,

Вышел 46-й номер нашего журнала. Он должен был посвящаться Абаю Кунанбаеву. Однако, из-за эпидемии, окружающей весь мир, мы не смогли выполнить это желание.

В предидущих номерах мы оповещали вас о том, что доклады, высланные по электронной почте не будут приниматься. Пожалуйста, высылайте доклады пользуясь системой по. Оформление докладов, высланных в рамках проекта Dergipark, проверяются нашей редколлегией. Затем они отправляются рецензентам.

Поводом задержки публикаций статей послужило исключение статуса рецензента из формата “Академического перформанса”. Для предотвращения задержки и поощрения рецензентов с 43-го номера каждому из них оплачивается определённая сумма.

Требования к оформлению статей проставлены на нашей электронной веб-странице. Статьи, не соответствующие требованиям не будут опубликованы. После предварительного контроля статей вы будете уведомлены о принятии статьи для рецензии. Рецензирование и другие формальности продлятся в течении одного месяца. Статья, получившая положительную рецензию, будет опубликована с соблюдением очерёдности.

Наш журнал соответствует к критериям научно-педагогического звания – доцент. Журнал никогда не получал материальной или финансовой поддержки. Редколлегия благодарит всех авторов за вклад в выходе в свет журнала.

В целях покрытия канцелярских расходов и для публикации статьи в журнале, необходимо перечислить следующую сумму в Лирах (турецкая денежная единица): для преворительного контроля 20 (Лир), для рецензентов 50+50 = 100 (лир), для публикации 200 (Лир), для перевода аннотации и заглавия на два иностранных языка на каждый перевод 50 (Лир) или валюту по соответствующему курсу на денежный счёт (см. dergikaradeniz@gmail.com) журнала. Надеемся на Ваше понимание.

Архив журнала содержится по адресу: www.dergikaradeniz.com Учёным желаем высоких научных достижений и чтим память коллегам, покинувших нас. Желаю вам успехов в вашей научной работе.

С уважением,
Профессор Эрдоган Алтынкайнак
Редактор

**DESHRIBES THE STRUGGLE OF THE ANTI - PARTIES AGAINST THE
BOLSHEVIK AUTHORITIES IN ADJARA IN 1921 YEAR**

**БОРЬБА АНТИСОВЕТСКИХ ПАРТИЙ ПРОТИВ БОЛЬШЕВИТСКОЙ
ВЛАСТИ В АДЖАРИИ В 1921 Г.**

**1921'DE ACARA'DA SOVYET KARŞITI PARTİLERİN BOLŞEVİK
İKTİDARINA KARŞI MÜCADELELERİ**

Otar GOGOLISHVILI*

ABSTRACT

The present paper describes the struggle of the anti-Soviet parties against the Bolshevik authorities in Adjara in 1921. Amid the background of anti-government protests, it discusses the ruthless measures taken by the Bolsheviks against the parties, which resulted in their liquidation.

On 25th of February of 1921, Revolutionary Committees of Georgia issued the special decree, which indicated that “Hereafter, an Amnesty is declared for every political party, particular bodies and groups which actively stood out against the Soviet Government and Soviet Party of Georgia” Soviet Government of Georgia have thereby addressed to the former Democrat Government of Georgia: “You should obey the Soviet Government of Georgia, which will forget the past and crimes of all of its enemies and which is willing treat you similarly”.

Similar announcements were made by the Communists of Adjara, but Anti-Soviet Parties and the former Government of Georgia never considered this seriously. They did not have recognized the Soviet Government, never collaborated with them and therefore went on a state of disobedience. They have chosen the path of sabotage and the counterrevolution. Thus, the Soviet Government was using harsh measures against them. On April 29th, the Presidium of Communist Party District Committee of Batumi came to a decision that stated following: “Every single person, whoever had profaned and blackened the name of Georgia and Adjara during the Rule of Menshevik Government, should be eliminated.” The Special Commission had been formed in the purpose of banishing counterrevolutionaries from Soviet organizations, factories, and cultural and educational institutions.

First of all, the aforementioned decision was aimed against the Multi-party system and the democracy itself, and at the same time, it supported the forming of a Single-Party dictatorship. The Special Commission consisted of the following people: a member of the

* ORCID: [0000-0002-5196-4155](https://orcid.org/0000-0002-5196-4155), Prof. Dr. Batumi Shota Rustaveli State University, Batumi, Georgia, otargogolishvili@gmail.com

Describes The Struggle Of The Anti - Parties Against The Bolshevik Authorities...

Communist Party District Committee Bureau of Adjara - I. Pevtsov, member of Revolutionary Committee - K. Sajaia, and the representative of Presidium of Central Council of Labor Unions of Adjara. The Commission was directly managing the repressions and banishment of the members of Anti-Soviet parties and groups from factories and establishments, implemented by the "Emergency Commission". There were several Anti-Soviet political organizations and groups at the time in Adjara. Amongst them, formations of Social-Democrat (Menshevik), National-Democrat, Socialist-Federalist, Socialist-Revolutionaries, Kemalists and other parties were considered as the most influential ones. All of the above-mentioned parties except the Kemalists Party, have been formed at the beginning of the 20th Century. In spite of Communist and Kemalists Parties, all of them were fighting for the independence of Georgia, recovery its statehood, democracy, and bourgeois order. In the circumstances of the antagonist class society, their activities were targeted to establish national consolidation and global values. Therefore, it's natural that they were against, and they led a ferocious fight against the Socialist Ideology and Socialist principles. There was not an essential difference between the programs of National-Democrats and Socialist-Federalists. They were unified in one Socialist-Federalists party. At the early times, a vast majority of members of aforesaid parties did not demand the independence of Georgia directly and decidedly, but they have pursued national autonomy within the rule of the Russian Empire. Radicals have appeared in the party since its creation

Keywords: *Adjara, Party, anti-Soviet, Revolutionary Committee, Central Council of Labor Unions of Adjara, Social-Democrat (Menshevik), National-Democrat, Kemalists Party.*

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирована борьба антисоветских партий против большевистской власти 1921 года. На фоне антиправительственных выступлений рассмотрено осуществленные большевиками карательные операции против различных партий, что проявилось в их ликвидации.

25 февраля 1921 г. революционный комитет Грузии рассмотрел специальный декрет, который утвердил: "С этого дня объявлена амнистия для всех политических партии и группировок, которое активно и четко противостояли советской власти и Грузинской советской партии". Связи с этим грузинское советское правительство обратилось бывшему правительству Грузинской демократической республики: "Лучше соглашаться правительству советской Грузии, которое забудет прошлое и соответственно будет свами в отношениях".

Аналогичное объявление было сделано коммунистами Аджарии, но анти-советские партии и бывшая правительство Грузии это всерьез не принимала. Они не признали советское правительство и отказались с ними сотрудничать. Они избрали путь саботажа и контрреволюции поэтому советская правительство против них избрала резкие действия.

29 апреля президиум Батумского окружного комитета решил и установил следующее: "каждый человек, который во время правления меньшевиков оскорбил Грузию и Аджарию должен быть уничтожен."

Было создано специальная комиссия целью которой было изгнание контрреволюционеров из советских организаций: заводов, культурных учреждений, из образовательных институтов.

В первую очередь принятое решение было направлено против мульти-партийной системы и демократии и в тоже время оно способствовало созданию одно-партийной

диктатуры. Специальная комиссия было укомплектовано следующими лицами: член Батумского окружного комитета Коммунистической партии Певцов, член революционного комитета Саджаия и представитель объединения трудящихся Аджарии. Комиссия непосредственно направлена было против анти-советских партий и групп и изгнанию людей из заводов и учреждений. В это время в Аджарии существовало несколько анти-советских политических организации, среди них: формирование социал-демократов, национал-демократы, социал-федералисты, кемалисты и др. Все выше названные партии, кроме кемалистов были созданы в начале XX века. Все партии кроме коммунистов и кемалистов боролись за независимость Грузии и за восстановление государственности и демократию.

В условиях антагонистического классового общества, целью их действий было национальная консолидация и глобальные ценности. Естественно они противостояли и объявляли жестокую борьбу социалистическим принципам и идеологии. Между национал-демократами и социал-федералистами не было никакой разницы, они были объединены в одну социал-федералистскую партию. Раньше выше названные члены партии не требовали независимость Грузии, хотя они боролись за автономную независимость в Российской империи. Радикалы появились сразу же после создания партии.

Ключевые слова: *Аджария, партия, антисоветский, революционный комитет, социал-демократы (меншевики), партия кемалистов.*

ÖZ

Makalede 1921'de Sovyet karşıtı partilerin Bolşevik Hükümeti'ne karşı yapılan mücadeleler ele alınmıştır. Hükümet karşıtı protestoların arka planında, Bolşeviklerin çeşitli partilere karşı yürüttükleri cezai operasyonlar üzerine durulmuş ve bu partilerin ortadan kaldırılmaları sebepleri incelenmiştir.

25 Şubat 1921'de Gürcistan Devrim Komitesi tarafından özel bir kararname çıkarıldı. Buna göre, o günden itibaren Sovyet Hükümeti'ne ve Gürcü Sovyet Partisi'ne aktif ve açıkça karşı çıkan tüm siyasi partiler ve gruplar için bir af ilan edildi. Bu bağlamda, Gürcü Sovyet hükümeti eski Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetine başvurdu ve Gürcistan'ın yeni hükümetinin kabul etmesini teklif etti ve karşılıklı olarak da yeni hükümet tarafından geçmişin unutulacağını vaat etti.

Acara Komünistleri de benzer bir açıklama yaptı, ancak Sovyet karşıtı partiler ve eski Gürcistan Hükümeti bunu ciddiye almadı. Kendileri Sovyet hükümetini tanımadılar ve onlarla işbirliği yapmayı kabul etmediler. Sabotaj yapıp devrime karşı çıktıkları için Sovyet Hükümeti bunlara karşı katı davranışlara başvurdu.

29 Nisan'da, Batum Bölge Komitesi Başkanlığı tarafından "Menşeviklerin yönetimi sırasında Gürcistan ve Acara'ya karşı hakaret eden herkes imha edilmelidir" gibi bir karar alındı.

Fabrikalar, kültür kurumları ve eğitim kurumları gibi Sovyetleşen müesseselerden Sovyet karşıtı bireylerin görevden uzaklaştırılması için özel bir komisyon kuruldu.

Her şeyden önce alınan karar çok partili bir sisteme ve demokrasiye karşı yönelikti ve aynı zaman da tek partili bir diktatörlüğün oluşturulmasına yol açıyordu. Özel komisyonda şu kişiler görev aldı: Komünist Partisi'nin Batum bölge komitesi üyesi Pevtsov, Devrimci Komitesi üyesi Sadjaia ve Acara işçi derneğinden bir temsilci. Komisyon doğrudan Sovyet karşıtı partilere ve gruplara karşı kuruldu ve insanların fabrikalardan atılmasına yönlendirildi. O zaman, Acara'da Sosyal-Demokratlar, Milli-Demokratlar, Sosyal-Federalistler, Kemalister vb. gibi Sovyet karşıtı siyasi örgütler vardı. Kemalister dışında

Describes The Struggle Of The Anti - Parties Against The Bolshevik Authorities...

yukarıdaki tüm partiler 20. yüzyılın başında kuruldu. Komünistler ve Kemalistler dışındaki tüm partiler Gürcistan'ın bağımsızlığı, devlet ve demokrasinin yeniden kurulması için mücadele ediyorlardı.

Karşıt olarak hareket eden bir toplumunun koşulları altında, eylemlerin amacı ulusal direnç ve küresel değerlerdi. Yukarıda adı geçen partiler, doğal olarak, sosyalist ilkelere ve ideolojiye karşı sert bir mücadele başlattılar. Milli-Demokratlar ve Sosyal-Federalistler arasında hiçbir fark yoktu, bunların hepsi Sosyal-Federalist partiye mensuptular. Daha önce, yukarıdaki parti üyeleri Rus İmparatorluğu'nda özerk bağımsızlık için savaştılar da Gürcistan'ın bağımsızlığını talep etmiyorlardı. Radikaller partinin kurulmasından hemen sonra ortaya çıktılar.

Anahtar Kelimeler: *Acara, parti, Sovyet karşıtı, Devrimci Komitesi, Sosyal Demokratlar (Menşevikler), Kemalistler.*

Introduction

The article notes that after violent sovietization of Georgia, Revolutionary Committees of Georgia issued the special decree, which indicated that “Hereafter, an Amnesty is declared for every political party, particular bodies and groups which actively stood out against the Soviet Government and Soviet Party of Georgia.”

There were several Anti-Soviet political organizations and groups at the time in Adjara. Amongst them, formations of Social-Democrat (Menshevik), National-Democrat, Socialist-Federalist, Socialist-Revolutionaries, Kemalists and other parties were considered as the most influential ones. All of the above-mentioned parties except the Kemalist Party, have been formed at the beginning of the 20th Century. In spite of Communist and Kemalist Parties,

all of them were fighting for the independence of Georgia, recovery its statehood, democracy,

and bourgeois order. In the circumstances of the antagonist class society, their activities were

targeted to establish national consolidation and global values. Therefore, it's natural that they

were against, and they led a ferocious fight against the Socialist Ideology and Socialist principles. There was not an essential difference between the programs of National-Democrats

and Socialist-Federalists. They were unified in one Socialist-Federalists party. At the early times, a vast majority of members of aforesaid parties did not demand the independence of Georgia directly and decidedly, but they have pursued national autonomy within the rule of the Russian Empire. Radicals have appeared in the party since its creation. They left the federalist party in the beginning of century and created National-Democratic party, which unequivocally declared that their aim was to fight for independence and sovereignty of Georgia. National-Democratic party was actively supported by Ilia Chavchavadze, who wrote the first program of this party himself. Memed Abashidze disagreed with idea of Socialist-Federalist party about status of autonomy of Georgia in the borders of Russian Empire and he left party in 1908. His generalist ideas were beyond a narrow

frameworks of party. His activities aimed to independence and territorial integrity of Georgia. This was a reason of that he was elected as a member of inter-party/above-party/ council created on April 9, 1917, which served as the first parliament of Georgia. He participated in the national congress, held November 19-24, 1917, as a representative of Muslim Georgia. Memed Abashidze was elected to the national council/parliament/ and in the 15-member presidium.

Research Methods:

The article uses not only empirical but pure theoretical methodology, such as analysis, comparison, systematic approach. Comparative-historical method and research links, used in the research process incorporates all forms of the aforementioned theoretical methodology.

Results

The work discusses the struggle of political parties in Adjara against soviet occupation on the basis of archive documents, some of these documents are new in a scientific circulation.

Moreover, the work interestingly represents activities of soviet government in the deliberate activities to liquidate anti-Soviet parties and steps made in this direction.

Discussion

On 25th of February of 1921, Revolutionary Committees of Georgia issued the special decree, which indicated that “Hereafter, an Amnesty is declared for every political party, particular bodies and groups which actively stood out against the Soviet Government and Soviet Party of Georgia” (Kacharava, 1958:182) Soviet Government of Georgia have thereby addressed to the former Democrat Government of Georgia: “You should obey the Soviet Government of Georgia, which will forget the past and crimes of all of its enemies and which is willing treat you similarly” (Kacharava, 1958:191).

Similar announcements were made by the Communists of Adjara, but Anti-Soviet Parties and the former Government of Georgia never considered this seriously. They did not have recognized the Soviet Government, never collaborated with them and therefore went on a state of disobedience. They have chosen the path of sabotage and the counterrevolution. Thus, the Soviet Government was using harsh measures against them. On April 29th, the Presidium of Communist Party District Committee of Batumi came to a decision that stated following: “Every single person, whoever had profaned and blackened the name of Georgia and Adjara during the Rule of Menshevik Government, should be eliminated” (Adjaris tsentraluri saxelmsipo Arkivi (Semoklebit ACSA), partiuli pondi 1, agtsera 1, sakme 52, purtseli 11). The Special Commission had been formed in the purpose of banishing counterrevolutionaries from Soviet organizations, factories, and cultural and educational institutions.

First of all, the aforementioned decision was aimed against the Multi-party system and the democracy itself, and at the same time, it supported the forming of

Describes The Struggle Of The Anti - Parties Against The Bolshevik Authorities...

a Single-Party dictatorship. The Special Commission consisted of the following people: a member of the Communist Party District Committee Bureau of Adjara - I. Pevtsov, member of Revolutionary Committee - K. Sajaia, and the representative of Presidium of Central Council of Labor Unions of Adjara. The Commission was directly managing the repressions and banishment of the members of Anti-Soviet parties and groups from factories and establishments, implemented by the "Emergency Commission" (CHK). There were several Anti-Soviet political organizations and groups at the time in Adjara. Amongst them, formations of Social-Democrat (Menshevik), National-Democrat, Socialist-Federalist, Socialist-Revolutionaries, Kemalists and other parties were considered as the most influential ones. All of the above-mentioned parties except the Kemalist Party, have been formed at the beginning of the 20th Century. In spite of Communist and Kemalist Parties, all of them were fighting for the independence of Georgia, recovery its statehood, democracy, and bourgeois order. In the circumstances of the antagonist class society, their activities were targeted to establish national consolidation and global values. Therefore, it's natural that they were against, and they led a ferocious fight against the Socialist Ideology and Socialist principles. There was not an essential difference between the programs of National-Democrats and Socialist-Federalists. They were unified in one Socialist-Federalists party. At the early times, a vast majority of members of aforesaid parties did not demand the independence of Georgia directly and decidedly, but they have pursued national autonomy within the rule of the Russian Empire. Radicals have appeared in the party since its creation. They have left the Federalist Party since the beginning of the 20th Century and formed the National-Democrat party, which unequivocally declared the fight for independence and sovereignty of Georgia as its major objective. National-Democrat party is eagerly supported by Ilia Chavchavadze, who himself wrote the very first program of the party. Memed Abashidze did not share the idea of the Socialist-Federalist party, which implied granting Georgia national autonomy while leaving it under the rule of the Russian Empire, thus he left the party in 1908. His global ideas exceeded the narrow Party framework significantly. His activity was targeted towards the independence and territorial integrity of Georgia. Exactly in consequence of the fact mentioned above, he was elected in Inter-Party (or Super-Party) Council. Formed on the 9th of April, 1917, it had played a role of the first Parliament of Georgia. He was actively involved in the work of the first national rally, as a representative of the Muslim people of Georgia. Memed Abashidze was also selected to be a member of the National Council and Presidium which consisted of 15 members in total (ACSA, Partiuili pondi 1, agts. 1, s. 104, purts. 34).

At the beginning and the first years of establishing the Soviet governance, organizations of the National-Democrat and the Socialist-Federalist Parties were significantly outnumbered by the structures of Social-Democrat (Menshevik) Party. In general, they were congregated in educational institutions, factories, establishments, Railway and the Sea Port Division of Batumi. The Socialist-Federalist organization unified up to 300 and the National-Democrat

organization had up to 330 members within their ranks, but there was no unity between those. They have quickly divided into left and right wings. Both parties had possessed their own printing houses, specifically, Gazette “Sakartvelo” (“Georgia”) belonged to national-Democrats and Gazette “Socialist-Federalist” needless to say, was owned by Socialist-Federalists (ACSA, Partiuli pondi 1, agts. 1, s. 210, purts. 112).

Despite the Rightists, which met the establishment of the Soviet governance with hostility and which categorically demanded the reinstatement of the Independent Democratic Republic of Georgia, Left-Wing politicians expressed their loyal attitude with the Russian Empire. They’ve chosen a path of compromise towards the Soviet State, provided it would recognize the independence and democratic principles of Georgia, and would never allow the dictatorship of the proletariat, repressions against landlords and capitalists and would never initiate a class conflict. Leftists fiercely opposed the unification of the Soviet Republic of Georgia with other Transcaucasian countries in any form as well as they objected granting Adjara, Abkhazia and South Ossetia with the autonomy. At this time there were quite a small number of Anarchists in Adjara, thus they did not represent any power. Around 50 Anarchists scattered in Batumi, negatively met to the Soviet Government, the dictatorship of the proletariat, the establishment of the standards of Socialism, Transcaucasian Federation, USSR and the formation of Autonomous Republic of Adjara (ACSA, partiuli fondi 1, agts. 1, s. 210, furts. 442).

There were relatively more Georgian Socialist-Revolutionaries (Essers) In Adjara, who were part of Russia's left-wing Esser Party. Above-mentioned party as in Russia, so in Georgia was formed from the Populist Movement in 1902, at the turn of the century. That is why they embraced the views Populists and apparently repeated their mistakes, which were ultimately fateful to this ideology.

The rejection of Capitalism as a Social-political formation, entering in socialism without passing through it, proclaiming peasants as a revolutionary class, The organization of the socialist revolution and the building of socialism, rejecting the laborer class as a major force, recognizing the need for individual territory for establishing socialism and so on – this is the incomplete list of views, which were accepted by the Social-revolutionary Party. The Socialist-Revolutionaries, along with the Mensheviks, opposed the take over both central and local governance in the early days of the bourgeois-democratic revolution.

According to their ideology, Right-wing Essers met with hostility to the establishment of Soviet power. The leftists were relatively restrained about Soviet Russia and agreed to join the government. The Bolsheviks of Georgia refused to cooperate with Essers. They did not take any practical steps to strengthen relations with Essers or other opposition parties.

In Adjara, like other anti-Soviet parties, Essers were in a semi-legal state. They were mainly in factories and military units in Batumi (Their number reached up to 400 individuals) where they used Anti-Soviet propaganda, opposed the creation of the Transcaucasian Federation, the formation of USSR and granting Adjara of autonomy. They were especially criticizing the dictatorship of the

Describes The Struggle Of The Anti - Parties Against The Bolshevik Authorities...

Proletariat. In the years of the Democratic Republic of Georgia, Essers alongside the Mensheviks fought a fierce struggle against the Communists. Georgian Essers have claimed that Georgia's entry into the Transcaucasian Federation and the USSR would lead the country to its national and political demise (ACSA, Partiuili fondi 1, agts. 1, sak. 283, purts. 5).

At the time, the Pro-Turkish Kemalist Party, which had been formed in 1919, was considered as the strongest political organization in Adjara. It was named after the first president of the Republic of Turkey, Kemal Ataturk. With representatives of the Turkish National Bourgeoisie, Pro-Turkish Adjarian Nobility and Muslim clergy had been joined in it as well. The Kemalist organization became most active after the establishment of the Soviet government. Unlike other political organizations, the Adjarian organization of the Kemalist Party, with its center in Batumi, had its own groups and individuals not only in the borderline village of Merisi but almost every village, all acting with legal and illegal manner. The chairman of the Adjara Emergency Commission (Cheka) had been writing on February 21, 1922, that in only one village, in Dgvani, the Kemalists brought 1500 Russian and Turkish rifles to the local population. The Kemalists were especially numerous in the villages of Didachara, Skhalta, and Riketi Valley, and in Adjara as a whole, they numbered more than 3,000 members (Sakartvelos tsentraluri sakhelmtsipo istoriuli arkivi (shemoklebit SCSIA) Pondi 976, agts. 1, s. 545, purts. 36).

Kemalists were foretelling Adjarian peasants that Bolsheviks would take away all of their values and confiscate the mosque and that Kemalist troops, which would save the whole population from the yoke of the Bolsheviks, were expected to arrive in Adjara in the nearest future. They called on the peasants to boycott the Soviet government. The Adjarian organization of the Kemalist Party opposed the creation of the Transcaucasian Federation and the USSR, and was willing to give Adjara autonomy, but within Turkey. Agents of the aforementioned organization were eagerly trying to penetrate the revolutionary committees of the villages, the militia, and other Soviet institutions by various means. They succeeded in recruiting part of the villagers to their side. In 1922, As a result of the extraordinary measures taken by the Soviet authorities against the Kemalists (Arrest of its leaders and other activists), their Adjarian organization has been weakened. Later in 1924, The Kemalists, convinced that they could neither join Adjara with Turkey nor overthrow the Soviet authorities in Adjara, ceased to exist (SCSIA, f. 1, agts. 1, s. 541, purts. 67).

Amongst the other political parties and organizations in Georgia, the most numerous and organized was the Social-Democratic (Menshevik) party. It is known that the background of this party and its Georgian organization, similarly to the Russian Social Democratic Bolshevik Party and its Georgian organization, begins in the summer of 1903 with the second meeting of the Russian Social Democratic Party. Therefore, before 1912, prior to the Bolshevik Conference in Prague, there were two wings of one party in one organization - Menshevik and Bolshevik, including Georgian organizations. At the time the Georgian

organization of the Bolshevik Party (including Adjara), despite the formal creation of the Georgian Communist Party in May 1920, remains one of the branches of the Russian Communist Party, the Georgian Mensheviks along with the National Democratic, Socialist-Federalist and other parties were fighting for Georgia's independence. After the October Revolution, the Georgian Mensheviks ultimately left the Russian Social-Democratic Menshevik Party and formed the Social-Democratic (Menshevik) Party of Independent Georgia, where they outnumbered the Bolsheviks almost ten times. In May 1924 the third assembly of the Communist Party (Bolsheviks) of Georgia was held. The report of one of the leaders of this party, B. Lominadze states: "Prior the establishment of the Soviet power, the Menshevik Party reportedly had 130 000 men, while other two reports informed about 80 000 and 60 000 men (SCSIA, Pondi 1, agts. 1, s. 976, purts. 88) It was the largest party at the time.

At the same time, the Georgian Social-Democratic (Menshevik) Party had such strong, theoretically well-trained political figures as: Karlo Chkheidze - Chairman of Labor MPs Petrograd Council which was founded in the days of the Bourgeois-democratic revolution in February; Akaki Tsereteli - Minister of the Provisional Government; Evgeni Gegechkori - Chairman of Transcaucasian Commissariat; Noe Zhordania - Head of the Democratic Republic of Independent Georgia; Akaki Chkhenkeli and many others.

On March 17, 1921, prominent public and political figures of the Menshevik Party, generals, scientists, members of the Government of the Democratic Republic of Georgia and the Constituent Assembly, Heads of other Anti-Soviet personnel departed for Batumi by night with 16 loaded vessels. In 1921, the national parties were taken over by new leaders, whose activity was based on the instructions and directives of leaders abroad. National parties took the course of internal "Blast" of the Soviet authorities. In the latest issue of the Menshevik Party newspaper „Ertoba“, members of the party were instructed to stay in Georgia, return to their jobs, try to get a foot in the door of all Soviet institutions, the Georgian Red Army and preparation of the "Blast" of the Soviet government by the time of the return of the Government of the Democratic Republic of Georgia.

Noe Zhordania, the leader of Social Democratic (Menshevik) party of Georgia, was reporting that the Government was forced to quit. He urged all Georgians not to recognize a new government, not to abide by its ordinances, and to consider that the real government was temporarily absent from Georgia.

The Mensheviks took a course of hostility towards the Soviet Authority as soon as it was established in Georgia. Under the slogan of Restoration of State Independence of Georgia, the Mensheviks sought to unite against the Bolsheviks and form a coalition with anti-Soviet parties. In June of 1921 Noe Zhordania was writing to his associates from abroad: "Forget about all the party disagreements, whatever sets us apart from the rest of the parties, it is essential to expel the Bolsheviks, We will follow up to talk about party disagreements later" (Tskvitaria, 1963:25). According to the instructions of its leader, Noe Zhordania, In early 1922

Describes The Struggle Of The Anti - Parties Against The Bolshevik Authorities...

the Mensheviks began negotiations with the rest of the anti-Soviet parties about formation of a structure that would coordinate the actions of individual parties, especially since all these parties were pursuing the same goal - To restore the independence of bourgeois Georgia.

In August 1922 all anti-Soviet parties except the Kemalists negotiated and drafted a five-article agreement:

- “1. The parties unite in order to fight for independence of Georgia.
2. In case Georgia's independence is restored, a constituent assembly will be convened, to which both Government abroad and the one formed during the transitory period should report on their activities .
3. At the Constituent Assembly a new government is formed based on the principle of coalition, However no party will have the right to occupy more than one-third of the seats.
4. A parity commission will be set up to deal with the previous government's actions that have led the country to collapse.
5. Since the moment of signing present agreement, the "Independence Committee of Georgia" will be elected on a parity basis” (ACSA, Partuli pondi 1, agts. 1, s. 210, purts. 498).

After the above-mentioned treaty was signed, the “Georgian Independence Committee” had been trying to overthrow the Soviet government for exactly two years, furthermore, members of the former government of Georgia, ministers, and Leaders of anti-Soviet parties were exhorted to achieve the same goal abroad. The Mensheviks established Assistance Committees in Paris, London, Geneva and other cities. Their leaders delivered reports on Georgia in various European countries. One of the leaders of the Menshevik party – K. Chkheidze advised England during a speech in Geneva, not to give the Bolsheviks any loans. One of the leaders of the right wing of the French Socialist Party, Director of the newspaper "L'Humanité t" between 1915-1918 - Pierre Renodelli wrote to one of the prominent Menshevik leaders – Ak. Tsereteli that the French Socialists will make an effort to interfere in Georgia's affair and support the Georgian Social Democrats in case of success or misfortune (Tskvitaria, 1963:32).

In Adjara, as in the whole of Georgia, the Adjarian organization of the Social Democratic (Menshevik) Party of Georgia was the most numerous one among the other anti-Soviet organizations, Which brought together about five thousand people. In June and July 1921 alone, more than 700 Mensheviks were identified by the Adjara Emergency Commission. All of them served in Soviet institutions and engaged in anti-Soviet activities (Agitation, sabotage, provocation). These people had connections with the Mensheviks, who were in the deep underground, and were performing their tasks. The Mensheviks were embedded in almost all factories, factories, and establishments. The biggest part of the Mensheviks worked at the Batumi Sea Trade Port, Post and Telegraph, Customs, People's Council of Agriculture and its local structures. The Mensheviks were also in the militia and in some of the District RemComs. Their main center in Adjara was positioned in the Batumi Railway Depot. Well-organized Menshevik organizations were located in

the ‘Chaobi’ (Batumi district), Souksu, Bartskhana, as well as in several other villages (Makhinjauri, Green Cape, Chakvi, Tsikhisdziri, Kobuleti).

The Mensheviks encouraged the facility and factory workers to fight against the Soviet authorities. They brought disorganization in the work of factories and called on the workers to revolt. On November 14, 1921, the Deputy Chairman of the Kintrich Regional Committee and the head of the Housing Department of the same District Revolutionary Committee were arrested for such agitation but they had gotten away with the accompanying Militia Officer (Tskvitaria, 1963:46).

Most of the emigrated Mensheviks were concentrated in Trabzon, a Turkish town located 250 kilometers away from Batumi. The Mensheviks in Turkey had everyday contact with the Mensheviks of Adjara, helping them conduct anti-Soviet work. The Mensheviks were trying to make Adjara a connecting point between the former Menshevik government of Georgia abroad and the Mensheviks remaining in Georgia, but the union between them appeared to be absent within their party as well. Even before the Soviet power was established, one part of the Social-Democrats broke away from the Mensheviks and declared themselves in opposition. This formation declared itself an independent Social Democratic Party at the conference of the Georgian Social Democratic Workers Party in 1920. Oppositionists titled themselves the "Skhivists" (Followers of the Beam), naming their printing house as the " Skhivi" (“Beam”). The Skhivists, as well as in remaining parts of Georgia, possessed their own organization in Adjara too. For the sake of a joint struggle against the Soviet authorities, the Skivists re-joined the Mensheviks. They, along with the Mensheviks, were fierce opponents of the Transcaucasian Federation and the USSR, but they had never opposed the creation of autonomy for Adjara and Abkhazia (ACSA, Partiuli pondi 1, agts.1, s. 168, purts. 68-71).

The Mensheviks and other anti-Soviet parties who were on the counter-revolutionary side continued their anti-Soviet activity in April-May 1921. At the same time the Bolsheviks continued their fight against them. First, it was decided to prohibit underground organizations. The Presidium of the Batumi District Committee of the Communist Party of Georgia has devoted a number of sessions to this issue, devising specific measures. In December of the same year, the Adjara Bolshevik District Committee decided to launch a large-scale campaign against the Mensheviks. Bolsheviks banished Menshevik and other anti-Soviet organizations in factories and facilities, military units, establishments, district centers and elsewhere (ACSA, Partiuli pondi 1, agts. 1, s. 168, purts. 68-71).

On February 11, 1922, the Mensheviks organized a student demonstration in Batumi. In this regard, the Bolsheviks Conducted Meetings of Workers, Peasants, Servants and Red Army soldiers and warned the Mensheviks and other anti-Soviet parties that they would not allow protests against the Soviet authorities. Nevertheless, in May the Mensheviks still attempted to organize a demonstration of workers and servants in Batumi.

Adjarian Bolsheviks proposal to conduct repressions against Mensheviks and other anti-Soviet parties who stood in the way of the counter-revolution, was

Describes The Struggle Of The Anti - Parties Against The Bolshevik Authorities...

not supported by the so called "National-Deviator" segment of the Communist Party/Central Committee of Georgia. Only since March 1923, after the second congress of the Communist Party of Georgia, where the new composition of the Central Committee were elected, the irreconcilable fight against the anti-Soviet parties began. The second congress of the Georgian Communist Party adopted the following resolution: "It is necessary to wage a ruthless struggle with counter-revolutionary parties, in particular the Menshevik Party" (Tskvitaria, 1963:67). In turn, the Central Committee, elected by the congress, issued the following directive: "Repressions against the Mensheviks and other anti-Soviet parties should be increased unless they stop their agitation against our party on national issues." [Tskvitaria, 1963: 68]

The Bolsheviks of Georgia, including Adjara, as they were instructed by the 12th Conference of the Russian Communist Party, decided to give anti-Soviet parties a proposal to self-liquidate party organizations, before going through their repressions, and those who would express their will, should be accepted to join the ranks of the Communist Party. Group announcements of withdrawal from anti-Soviet parties have begun. In a statement published by the Mensheviks of Batumi on April 13, 1923 in the newspaper "Trudavoy Batumi" we read: „We, the undersigned members of the Menshevik Party of Georgia, consider this (Communist) party as the only defender of the working masses, we believed that the Menshevik Party would not deviate from the principles of socialism. After the establishment of Soviet power in Georgia, we were convinced that the Bolshevik Party was the only defender of the working masses. The Menshevik Party, however, has proved in the years of its rule that it was defending the interests of the exploiter classes. Therefore, we finally cut off ties with the Menshevik party". The statement is signed by the former Mensheviks: A. Tsotsonava; A. Topuria, S. Chkhaidze, N. Tavartkiladze, K. Moistsrapishvili, A. Kinkladze, B. Zamoroko et al (ACSA, Partiuili pondi 1, agts. 1, s. 168, purz. 121-128).

Such letters and statements were often published on press sheets, as a result of the apparent pressure from the Communists, of course. But in turn, neither the Mensheviks nor other anti-Soviet parties were easy to deceive. They made such statements formally, to rid themselves of the Bolshevik repression. Actually, they were going deep underground and to prepare for an armed uprising against the Soviet authorities.

In August 1923, under the pressure of the Bolsheviks, a meeting of the former Mensheviks took place in Batumi which came to decision of the disbandment of the party (Including Adjara Menshevik organization). The youth union of the Adjara Menshevik organization – "The Young Marxists" was also disbanded. In 1923, other anti-Soviet parties and their local youth organizations announced the dissolution in Georgia as well as in Adjara.

The leadership of the "Georgian Independence Committee" and the now gone underground anti-Soviet parties were guided by the instructions of the abroad organizations of the emigrated government and political parties of the former Democratic Republic of Georgia. They received money, plans, recommendations,

and directives from them about the preparation of the uprising. The third congress of the Georgian Communist Party held in May 1924 stated: "The greatest achievement of the Communist Party during the reporting period should be that the liquidation of the entire anti-Soviet front was achieved. The Menshevik Party suffered a definitive defeat last year. Old cadres of the Menshevik party, even the petty bourgeois intelligentsia, on which the Menshevik underground was trying to rely, were cut off from illegal organizations and turned to the Soviet authorities on a broad front" (SCSIA, pondi 1, agts. 1, s. 976, purts. 584).

Given such false and erroneous views, the congress referred to the party's central committee and all local party organizations: "Now that major political problems have been successfully resolved, all forces must be directed to rebuilding the economy and recovery of Agricultural works" (SCSIA, pondi 1, agts. 1, s. 976, purts. 586). Three months after the congress ended, armed rebellion took place in Georgia under the leadership of the Menshevik and other anti-Soviet parties. Along with princes, nobles, former officers, merchants, clergymen, the peasants also took up arms, what even was admitted by I. B. Stalin himself. At the meeting he stated that in Georgia, "In some places, even because of their poor association with the masses, the Mensheviks were able to drag some of the peasants into rebellion" (Stalin, 1951:308)

Because of the fact that two months before the uprising in Adjara, the Bolsheviks began repressions and leaders of the anti-Soviet parties, activists, leaders of the "Independence Committee of Georgia" and his military organization in Batumi was arrested, the anti-Soviet parties in Adjara failed to organize an revolt.

After the anti-Soviet armed uprising that was crushed in blood in August 1924, In Georgia, including Adjara, all anti-Soviet parties and organizations were liquidated by the Bolsheviks.

REFERENCES

a) Monographs

Kacharava, I., (1958), *sabchoata sakartvelo sakhalkho meurneobis aghdgenis reriidshi*, Tbilisi.

Stalin, I., (1951), *tkhzulebata tomi*, 6, Tbilisi.

Tskvitaria, P., (1963), *acharashi revolutsiuri modzraobis narkvevebi, natsili meore*, Batumi.

b) Arcival materials

Acharis tsentraluri sakhelmtsifo arkivi (ACTSA), I, aghtsera I, sakmeebi 13, 104, 168, 448.

Sakartvelos tsentraluri sakhelmtsipo istoriuli arkivi (SSTSIA), Pondi I, adhtsera I, sakmeebi 541, 976.

THE PAST AND THE PRESENT OF THE GEORGIAN BUSINESS- LANGUAGE

ПРОШЛОЕ И НАСТОЯЩЕЕ ГРУЗИНСКОГО БИЗНЕС-ЯЗЫКА

GÜRCÜ İŞ DİLİNİN GEÇMİŞİ VE GÜNÜMÜZDEKİ DURUMU

Mariam BERIDZE*

ABSTRACT

The necessity of separating out business language as the object of special studies is the problem at hand considered in the represented paper. The essence of the term **branch language** at one hand and its relation to the notion such as **functional style** at the other, are analyzed here. This issue is topical as far as it has become obvious that recently, in international as well as in Georgian linguistics we meet the term **language** used instead of the term **functional style**. Our discussion is based on the correlations between such notions as the branch language, language style and diglossia. For this goal, the history of creation and setting up of the most part of the Georgian economical terminology is discussed. This terminology was fundamentally set up and determined after the Tbilisi State University opened and began its scientific activities. The research showed that the Georgian language did not meet the novelties brought by the economical development in the 20th and 21st centuries unprepared. The represented article concerns such issues as: a term as a nomen; the means to distinguish between nomenclature and usual appellative (especially in the phraseology units and syntagmatic pairs) and principles for their study.

Analysis of the corresponding material confirms that the principles of so called grammatical organization of the terminology are common; these principles repeat the basic tendencies of “adjusting” the main tendencies of the terminology as a branch of science. The methods of observation, description, analyzing, comparing and correlating are used in the process of investigation.

Key words: *business language, separate branch language, functional language, functional style, term, special language, language subsystem*

АННОТАЦИЯ

В статье поднимается вопрос об отделении бизнеса в виде отдельного объекта. Анализируется что такое технический язык и как он соотносится к понятию

* ORCID: [0000-0001-8179-4436](https://orcid.org/0000-0001-8179-4436), assist. Prof., Kafkas University, Tbilisi, Georgia, beridzemariam@yahoо.com

The Past And The Present Of The Georgian Business-Language

функционального стиля. Проблема актуальна, так как в последнее время вместо термина «функциональный стиль» термин «язык» все чаще используется как в международной, так и в грузинской науке.

Рассуждение основано на обсуждении взаимосвязи между понятием функционального стиля и диглоссией. Обсуждается история создания и установления значительной части грузинской экономической терминологии, которая была окончательно узаконена открытием Тбилисского государственного университета в Грузии в двадцатом веке. Исследования подтвердили, что грузинский язык встретил экономическое развитие двадцатого и двадцать первого века подготовленным. В работе представлена необходимость изучения средств и принципов различения термина (как номена), номенклатуры и обычного апеллатива (особенно в синтагматических парах). Отражена история изучения экономических терминов в Грузии и текущее состояние их изучения.

В данной статье обозначены такие критерии для определения технического языка, как разграничение функциональной сферы, специфический выбор грамматических форм, специальная лексика-фразеология, терминология, отношение к заимствованию, знаки и стилистика, связывающие с языком общего пользования.

Анализом соответствующих материалов было подтверждено что так называемые грамматические принципы организации экономической терминологии являются общими. Эти принципы повторяют основные тенденции терминологического урегулирования большинства общественных наук. При исследовании использовались методы наблюдения, анализа, сравнения- сопоставления, которые использовались для отображения динамики создания, освоения и использования экономических и бизнес терминов. Кроме того, в статье анализируются источники бизнеса в Грузии и история его изучения на основании современных исследований.

Ключевые слова: *деловой язык, технический язык, функциональный язык, функциональный стиль, термин, специальный язык, языковая подсистема*

ÖZ

Yirminci yüzyılın başlarında Gürcistan'da Tiflis Devlet Üniversitesi'nin açılmasıyla yasallaştırılan Gürcü ekonomik terminolojisinin önemli bir bölümünün oluşturulması ve kuruluş tarihi tartışılmıştır. Araştırmalarımızdan Gürcü dilinin yirminci ve yirmi birinci yüzyılların ekonomik gelişimini hazırlıksız karşılamadığı ortaya çıkmıştır. Makalede terim (bir nomen olarak), isimlendirme ve olağan temyiz edicilik (özellikle sözdizimsel çiftlerde) arasında ayırım yapmanın yollarını ve ilkelerini inceleme ihtiyacından bahsedilmiştir. Ayrıca, Gürcistan'daki ekonomik terimlerin çalışılmasının tarihi ve çalışmaların mevcut durumu yansıtılmıştır.

İlgili materyallerin analizi, ekonomik terminolojiyi düzenlemenin dilbilgisel ilkelerinin yaygın olduğu doğrulanmıştır. Bu ilkeler, pekçok sosyal bilimlerin terminolojik çözümünün temel eğilimlerini tekrarlamaktadır. Araştırmada gözlem, analiz ve karşılaştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Makalede işlevsel alan, dil bilgisel formlarının spesifik seçimi, özel kelime hazinesi, deyim, terminoloji, başka bir dilden alma süreç, işaretler ve stil, ortak dile bağlanma gibi teknik bir dil belirleme kriterleri tanımlanmıştır.

Makalede işletmenin ayrı bir nesne olarak ayrılma konusu gündeme getirilmiştir. Teknik bir dilin ne olduğu ile işlevsel bir stil kavramıyla nasıl ilişkili olduğu üzerine durulmuştur. Görüşülen konu günceldir, çünkü son zamanlarda “işlevsel stil” terimi yerine “dil” terimi hem uluslararası hem de Gürcü biliminde giderek daha fazla kullanılmaktadır. Akıl yürütme, fonksiyonel stil kavramı ile diglossia arasındaki ilişkinin tartışılmasına

dayandırılmaktadır. Bunlar ekonomik ve ticari terimlerin yaratılması, geliştirilmesi ve kullanılması dinamiklerini göstermek için kullanılmıştır. Bunun dışında, makalede Gürcistan'daki iş kaynakları ile modern araştırmaya dayanan çalışmaların tarihi analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *iş dili, teknik dil, fonksiyonel dil, fonksiyonel stil, terim, özel dil, dil alt sistemi*

Introduction

Explanation of such term as functional style of the language is almost the same in all the special branch dictionaries, implying the following:

1. This is a language layer of the historically conditioned literary (i.e. standard) language, which itself represents a subsystem of the national language in whole; it is characterized by accumulation of the national language material, features, means and their equal using; and besides, the language is aimed to the optimal serving of the given sphere of communication;
2. The language subsystem which possesses its own phonetical, lexical and grammar characteristics which serves a certain sphere of social relation;

According the aim of communication and the sphere of relation (usage), there are five styles distinguished in the translation practice: the formal relations style; scientific and technical style; publicistic and printed media style; official style; common relations style; literary language style. All of the mentioned styles undergo inner differentiation as well and are characterized by the linguistic peculiarities of any level (phonetics, lexical-phrase logical and grammar levels). It is obvious from the given definitions that the press language and press style, common language and common style, literary language and literary style represent in fact the equivalent notions and are rather the equivalent terms than the synonyms. Usually, defining the spheres for usage of the language material (here the standard, literary language is meant) is linked to the socio-linguistic peculiarities.

We do not think that the social spheres of the language functioning and the social content of the geographical dialects functioning considerably differ, as in both cases we are dealing with space (geographical space of a given branch or of its activities) and with activities (usage of language facture related to the daily life).

The issue of the functional languages and styles is tied to the social issues. If we observe a theme from the past view, we easily recollect the well known “**Theory of three styles**” written by the Catholicos and prominent Georgian scholar Anton the first. „Anton the I delivered the the fate of the Georgian literary language to the branch of rhetorics the norms of which – **the theory of three styles** denied a possibility of existence of only one literary language. According this theory, instead of only one literary language the book speech and three styles should be used which meant the following: it was regarded impossible to discuss any fact or event using the same means of language. The high matters should not be discussed in bookish, high-matter language; for example, it was regarded unacceptable to speak about theology in everyday language style; here the high style language could be used only. The “**high style**” should be used in theology,

The Past And The Present Of The Georgian Business-Language

church terminology; historical events could be delivered in “**medium style**” everyday news, simple life matters could be discussed in “**low style**” – ordinary colloquial language. The theory of three styles settled by Catholicos Anton the first, ideologically completely differs from the today's functional (which is greater in number) styles and it still retains its social sensitivity. Today, as well as earlier, this problem contains a danger for the linguistic entity of the nation as a whole, and this danger is conditioned socially; every branch of science, culture, business and so on, becomes framed around, caught in this frame by own language material and grammatical peculiarities and in some sense, thus distances itself from the large circles of the rest of people.

Separating out the functional styles is done on the basis of the goal of a sentence, phrase, which in sociolinguistics is understood as unconscious striving of a speaker to identify himself with certain social role, show affiliation to a certain speaking circle in which the language has become a mean of the role identification. Functional styles are studied by such branches as language stylistics and sociolinguistics: language stylistics (linguistic stylistics) is a branch which marks out the following styles: everyday literary style, journalistic style, official business style, scientific style. Sociolinguists mark out the following: official style, unofficial style, professional style, ritual (cultic) style (Slovar sociolingvistikicheskikh terminov, 2006).

Research methods.

The problems of correlations between branch language, functional style and diglossia are studied in the given paper using the following methods: analytical, observation, descriptive, comparative-contrasting methods, in order to reveal the dynamics of rooting, adopting and using the economical and business related terminology.

The initial development of the business language in Georgia and the history of its study on the basis of the modern research methods are analyzed.

Results.

It can be concluded that:

The branch language is a sub-style of the scientific language style. Correspondingly, its content is more confined than of the functional style; the functional style of the particular branch and the branch language are equivalent from the linguistic viewpoint, as for the functional view, separate branch speech (oral and written) is one of the components of the functional style (scientific style). Correspondingly, when determining the main peculiarities of the branch speech either as functional or as branch language, we use the same criteria.

The criteria for defining the branch language are as follow: confined functional sphere, dependence on standardization; specific grammatical forms choosing; special lexis and phraseology; terminology development; regarding of borrowings; relation with the common language; stylistics.

The representatives of the branch language are the users of the common language diglossive variation; in some instances, the worker of the given branch may know only the one variation (e.g. the foreigner who knows the business English, may not know at all the general common English language, or some other variations).

It is the fact that terminology, despite its semantic narrowness, limited sphere of usage and conservative character of word-formation to be easy for studying but in reality it is not so, because there is not an agreement reached in the scientific literature, about the nomenclature and simple appellation of the term (a nomen); this is especially obvious in the phraseological units and syntagmatic pairs, concerning the means of the means and principles of their merging.

The Georgian language was ready, in the meaning of terminology, to meet the challenges of the economic development of the 20th and 21st centuries though the rapid changes taking place in this branch of linguistic holds the translators and lexicologists in the state of permanent mobilization.

Discussion

1. Correlations between a branch language, functional style and diglossia.

The notion of a branch language or functional style undoubtedly leads us to such modern days term as diglossia, which implies possessing and carrying colloquial (oral as well as written) variations of speech within one language space. It is known that the most prominent and competent interpreter of the mentioned term is Charles Fergusson who denotes that alongside with the standard and regional dialects (it should be noted that according Ferguson, a standard language is also a dialect in its turn) there are also extremely various, codified (also in many cases grammatically complex) different kinds of dialects, which are usually used within a closed, branch-specific area (for example, in education and applying science, or in relatively closed area of household and the like); such kinds of dialects are not used in ordinary colloquial language (Ferguson, 1959:325-340).

Later, in the process of investigation diglossia, the variable units and some other issues with help of which it could have been explored and what was exactly that caused inner differentiation of the language: was it a matter of style, function, area of usage, borrowings, prestige, grammatical variety, the factor of proximity or distance in relation to the standard, extant in time and space (social, geographic variations at the level synchrony or diachrony) or anything else. (<http://ccat.sas.upenn.edu/~haroldfs/messeas/diglossia/node3.html>). Functional Styles of English Language. Ferguson's original formulation (<http://ccat.sas.upenn.edu>).

2. At the origins of the economic and business Language in Georgia

The way of the everyday life and interests of the modern time people are closely related to the sphere of economy and correspondingly, this sphere is more “open” to the social sector than any other branch. Georgia during centuries

The Past And The Present Of The Georgian Business-Language

accumulated experience in fulfilling the functions related to direct exchange of commodities, international trade and in fulfilling the transiting function in trading; besides, the country has got great experience of existing in surroundings of changing economical results depending on the various social economical and cultural influences during several historical formations. The country lived its history through great historical changes, so it always adopted new knowledge and new role; resulting from the above said, many changes, new notions, terms and words were kept in the historical memory of the country. Thus, this became a habit – to set up its own linguistic abilities in order to mark and keep in memory the economical terms. Today the new set of problems emerged for the Georgian language. The globalized marketing space, changing of geographical and political borders and instability demanded, from one hand, including in the international processes and on the other hand – more activities in order to save self-identity, in our case, linguistic peculiarities of the language. So, it seems natural that Georgian linguists are interested in careful regulations when translating branch related terms and searching for word correspondences in the own language fund. The past experiences are useful from the point of view.

In the Georgian poem “Vepkhistkaosani” (“The knight in the panther’s skin”), 12th century we read an interesting poetic description of the early model of bourgeois town where the merchants are at the governing of the country as well as the town. They participate in the processes of international trading, changing of goods; the social hierarchy is defined through the ranks of merchants. In this context we meet such terms as: **didvachari (g.)** - travelling merchant (“great merchant”); **vachari** –merchant; **vachartukhucesi** -elder merchant (“chief of merchants”); **lari** -the currency unit; **savachro** – a marketing place; **mogeba** – gaining, **saqoneli** – goods, **saqonel-sruli** – having large choice of goods; **drama** – **dramma** (currency); **mdidari** –wealthy; **dzvri** –expensive; **iapi** –cheap; **davla** (the goods); **gamdidreba** (become wealthy); **khidva**(buying), **gakhidva** (selling); **mogeba** (gaining) , **tsageba** (losing), **saqonlis dadeba** – putting the goods **or** :(**dagroveba** - saving) ; (**fasis datvla** – counting prices), and so on.

For example, let us see a prose translation of the lines from the poem mentioned:

“He dismounted. They said: "we are Baghdad merchants, holders of the faith of Mahmad; we never drink new wines; we haste to trade in the city of the Sea-King; we are rich in wholesale goods, we have no cut pieces of stuff.”

"Great merchants can find nought more profitable than this: They buy, they sell, they gain, they lose; a poor man will be enriched in a month; from all quarters they gather merchandise; the penniless by the end of the year have money laid by”.

When we consider Georgian language, facing modern challenges to it, we consider the large experiences of the language, beginning from the earlier times of its functioning, we see that it reflects great historical, intellectual, economical, cultural and other experiences which represented great source of life and creative functioning of the language; resulting from this, in the XX-XXI centuries, in the

environment of important economic, political and industrial changes, Georgian language managed to have and keep its own terminology for many branches of science and everyday life. As concerning our work, in Georgian historical writings under the name “Kartlis Tcxovreba” – Life of Kartli (Kartli – here in the meaning of Georgia) – a collection of Old Georgian Historical works, many terms related to trading processes and corresponding relations can be found. Some of them are borrowed from other languages some centuries ago, then adopted and settled in the language), for example, **qvelmoqmedeba – charity; drahkani –a currency unit; datvla–counting; aghricxva–recording** and so on (see “Life of the King of kings David”) (<http://www.science.org.ge/kartlis%20cxovreba.html>).

In the Old Georgian dictionary compiled by 17th-18th centuries Georgian lexicographer Sul Khan-Saba Orbeliani, the following terms are represented: **msyidvel-gamsyidveli (a seller-a buyer), vachari (a merchant), vachroba (trading). savachro (mercantile), mevale (a debtor), katsi umamulo da uqoneli (a poor man owing no estate), qoneba (property), vali (debt), dava (dispute), dazghveva, dazghveuli (assurance, assured object)** and many other terms, related to trading, finances, financial interrelations and the like. Despite the fact that in the 19th century the Georgian language lost its functioning as a state language, under the conditions of the colonial tsarist regime of Russia, the **Savings Bank** opened (in Georgian language – **satavadaznauro banki**) – meaning the bank, State and Financial Institution in the Russian Empire operating for the purpose of serving Georgian landlords at the expense of the State treasury. This bank was founded and headed by Ilia Chavchavadze, Georgian writer and statesman; he wrote the bank statute the Russian version of which was approved in Petersburg. The documentation and all types of operations were recorded in Georgian too. The Georgian newspaper “Droeba” wrote a critical review saying that the bank was founded by the Georgian landlords and noblemen with the intent to use all the finances only for help of the general needs of the country as whole and besides, for poor people but it was criticized in the newspaper article that alongside with poor people who lost their estates or any job and property, there were many who wanted to continue aimless life, without working and trying to improve the situation and waiting for the help only from the bank asking to feed them and to give all the living necessities (Droeba, 1875:#15). Even exploring the polemics and public talks around the activities of the bank only, shows us large material confirming adaptation of the new terminology in the language. Georgian terminology in the sphere of economy was created and established in this period. Beginning from the year of opening the Georgian University in the beginning of the 20th century, step by step, this terminology was finally approved and along the other charities, this fact supported the conditions of opening different national institutions with their special terminological development processes; thus, the Georgian language met the great technical-economical developments in the 20th century and beginning of the 21st century, being adequately ready in the meaning of own language terminology.

3. Economy and business as the basic branches of the special language

The modern epoch which we live in, first of all, follows the economic and business interests, at any time and any circumstances. These interests can be seen in everything and everywhere. This factor caused. This factor caused intensive and rapid changes in the theory and practice of the economy of the country's not so remote past and this resulted in the necessity of revising terminology. The new roles of the economy and business linked these spheres closely to such disciplines as are justice, sociology, and politics and so on. In its turn, this event also was reflected in the language.

This can be regarded as the cause for making so called business language (which includes language sub-style too) more versatile: the semantic-structural analysis of the terminological dictionary from the linguistic and extra-linguistic viewpoints; comparative and experimental methods; contextual-situational analysis and so on.

Despite the fact that when studying the terminology using the diverse kinds of methods the linguistic peculiarities of the business language functional sub-style are clearly obvious, due to their influence upon population, Despite the fact that when studying the issue by different kinds of methods, the linguistic peculiarities of the functional sub-style of the business language becomes clearly distinct, because of the great influence of the economic and business spheres on the human society, the important part of the lexis of the business language "flows" into the common language (in our opinion, using the term "business language" is convenient as it is short and spread all over, though it is only an arbitrary term for one sub-style of the scientific-technical functional style).

When a term from economic or business sphere is transferred into colloquial language, it undergoes despecialisation first and then –determinization. These factors have not yet been specially investigated in Georgian language yet, though linguists work on them in many countries, for example, in Russia.

The modern economy is divided into some disciplines, such as business, marketing, (their sub-branches: theoretic (academic) business, practical business, theoretical marketing, practical marketing and others), economy itself (with its sub-branches) and so on.

Beginning from the 80-ies of the last century, the specialists began to talk about crisis of the theoretical (academic) marketing. The economists were blamed for this crisis. It was said that in the marketing schools (which were intensively opened in the USA universities in the years 1960-70), where the teachers (professors) were mostly the theoretic economy specialists and taught the material which was already familiar for them, as they were not able to see into the matter of the new type practical marketing. Resulting from the fact, the students were not given the knowledge they would need in their practical work. The marketing programs came into action only in the 90-ies of the last century. They introduced not only new ideas but corresponding new terminology different from the traditional one.

We should explain here that the term **marketing** implies studying of the markets and the ways of influence on them in accordance with goals of the economical subjects. Under the term *ekonomika*”- economy, majority of the post-Soviet countries (supposedly, under the influence of the Russian language) implies the national economy and the theoretical studies of this economy, or otherwise, political economy; now, like the western countries, it is called “**economics;**” under the term “**business**” the following terms are meant: accounts of the expenses and incomes, efficiency, amortization, and so on. As for the term “**economomarketing**” i.e. **economical marketing** implies marketing theory; and term “**client marketing**” means a profession of planning and running the marketing operations (Kliuchovskii; <http://www.repiev.ru/articles/Economics-Marketing.htm>).

It seems to us that in Georgian language the process has not yet ended up with such clear separation between the above mentioned branches in the fields of business and marketing which are usually derived from the comparatively stable semantics of the term” economics”.

4. History of the studies in the sphere of economy and business

As we mentioned above, the trading relations were developed in Georgia in earlier times. This was conditioned on one side by the geographical situation of the country and on the other side, the ancient statehood of Georgia where the interchange of goods within country and had its long time traditions as well as the traditions of trade abroad by sea or land ways. Thus, the trading sphere terminology began its formation in the remote past; as for the special studies of the terminology, its activating in accordance with the formation peculiarities of the 20th century and for the development of the new lexis, (basing on the original Georgian material, or through borrowing), this process had begun in Georgia from the time of opening of Tbilisi State University, the first high school establishment in the Caucasus. Though as early as in the 19th century, some practical economical schools were opened, the work for compiling new dictionaries began thus some foundation for the economical branches was created in Georgia.

As V. Papava denotes in his paper “Modern Georgian Economical Terminology - the new problems and old mistakes” – the modern Georgian economy terminology version was created in 20-30-ies of the 20th century, on the basis of the Marxist theory just along with the translation of the first volume of “Capital” by Marx, as far as it was possible to find out and “arrange” the terminology with those terms which were adopted in the western countries in those times. In 1947 the first terminological dictionary of the Georgian-Russian and Russian Georgian terms was edited by academician P. Gugushvili and P. Kuchaidze (Papava 2013:55–56). It is also underlined in the paper that in those times, the terminology of economy was compiled on the basis of the German and mainly Russian language terms. Later, transiting to the market economy created the conditions and helped to further developing of Georgian economical terminolog. There was a period of time, mainly up to the 90-ies of the 20th century, when the Georgian terminology was

The Past And The Present Of The Georgian Business-Language

developing under the influence of the Russian language. Beginning from the 20-ies, “Georgian economical terms are developed under the influence of the English language terminology and not rarely, even ignoring the already existed Georgian terms (for example, the term **‘martva’ (lead, control)** is replaced by **‘management’**) (Papava, 2013:55-56).

Damana Melikishvili, in her work “The importance of the Old Georgian literacy schools experience for the development of the Modern Georgian special terminology,” points out that sharing the experience of the Old Georgian prominent figures in the field of linguistics and terminology is very important and their scientific experience should be used when working in this field as “the Georgian terminology has been developing through centuries. This process can be observed beginning from the first written literary works, namely from the V century. The observation shows that according the principles the Old scientific workers, namely the linguists based on, a term should have been derived from the Georgian origin word roots with Georgian affixes, as for transliteration and borrowings, they were used rarely as an exception, The term should have reflected the content of the word exactly, transparently; it should have been motivated; staying apart from the ordinary language lexemes structurally as well as semantically; there should have been direct relation between the concept and the term; it should have been monogenic, short and smart. It was impossible to follow permanently those principles, absolutely without exception and this remains so in our modern times too. This is because of the fact that a scientific language as well as a colloquial one, is a vivid language, it is not static and it follows the rules of development. But aspiration to reach the absolute, ideal system required a special knowledge in the “art and grammar of language, studying the essence of a language, its formal alterations “arranging and dividing the words in a sentence” (i.e. good knowledge in syntax’ seeing deeply through the essential content of a word, determining its etymology, and motivation (Ioane Petritsi).

Here “Ideographic Gictionary of the Georgian Language” compiled by Bidzina Pochkhua is very interesting and useful from this point of view as there we meet ideographical characteristics of the Georgian language and corresponding word-classes. Very interesting lexis is gathered and edited here which classified and divided into corresponding classes. In those classes, especially in the part called “Inanimate nature”, the reader can find very interesting lexis which is taken and systemized from the spheres of so called “household” and economics. It should be noted that joint work on the terminology with the best specialists of the sphere under interest (especially when this concerns the terms of economics) and the linguists, gives very good results. This is one of the best characteristic features of the Georgian linguistic school. This fact conditioned simultaneously the correctness, its national language peculiarities consideration and the orthographic correctness of the terms. From this viewpoint the tribute of Prof. Paata Gugushvili (1905-1987) is really great.

It should be noted that Arn. Chiqobava Institute of linguistics, Academy of Sciences of Georgia, (nowadays, Tbilisi State University Arn, Chiqobava Institute

of Linguistics), have made so far greatest tribute to the development of Georgian terminology, especially the departments of terminology and of the language culture in this Institute (especially, their tribute to the terminology of economy, along the other branches should be noted), also in the field of the right orthography (Ghambashidze,1972:14-27;1988:27).

As far as the terminological dictionaries should be compiled taking into consideration the literary norms of the language, the dictionaries edited earlier, were considered to be not only explanatory but having the normative value as well. Unfortunately, today the number of such editions in which the linguistic aspect of dictionaries is not considered, is growing; this is harmful for the separate branches and for the language itself. We are representing here the short history of functioning of the commission for the literary language norms and it can be said with certainty that such work of linguists and the representatives of the branches of separate disciplines must be renewed. The Commission of the Georgian Literary Language Norms was also doing the job for unification of the modern Georgian literary norms. It was established in 1954, after reorganization of the Commission of the Georgian language literary norms which existed in 1953, Earlier of this, in 1946-1948 the commission was working at the presidium of the Academy of Sciences of Georgia (headed by acad. S. Djanashia, and then by acad. A. Shanidze). In 1934, at the People's Commissariat of Education, the Commission for Georgian Literary Language Norms (the leader – M. Toroshelidze, secretary – V. Topuria) was founded, with 30 members. Then, in 1935, at the Tbilisi State University, at the Institute after the name Shota Rustaveli, the commission working on the Georgian language norms, with 18 members, was founded (leader – A. Shanidze, deputy leader V. Topuria). Resulting from functioning of this commission and also, earlier, from the work done by the committee of terminology (founded in 1925, the leader V. Beridze), the first volume of the “Literary Georgian Language norms” was published in 1936. Several dissertation papers are also dedicated to the terminology of the economy as a branch of science. (Tea Vepkhvadze, The main problematics of translating marketing terminology from English into Georgian, Tbilisi, 2014. Dissertation paper for the doctoral degree; the rights of manuscript).

The Georgian linguistics which during the long time was following the development of the Russian terminology in the sphere of terminology development and theoretical analysis, in the 90-ies of the last century, found itself not only in the eyes of the so called business boom, but in the vast space where the radical changes were like the sea of opinions and views and to make its own way there appeared quite difficult. For example, we can mention here the dissertation work by T. Vepkhvadze for the doctoral degree, under the title: “The main problems of the translation marketing terminology from English into Georgian.”

In the modern studies, as it was above mentioned, the special terminology which represents our aim in the given instance, will be regarded not as the special lexical material of the economy in general or business sphere, but as nomenclature terminology space parted out on the basis of the in-branch differentiation, for

The Past And The Present Of The Georgian Business-Language

example, as for so called marketing terminology - it does not cover so called bank terminology, and so on. Though, as it is confirmed through the detailed analysis, the principles of so called grammatical organization of such terminology are common; up to this, those principles repeat the main tendencies of the terminology arrangement of the majority of the social sciences.

REFERENCES

a) Monographs

Ferguson, C., (1959). Diglossia. Word 15, (1963a). Introduction (to National Languages and Diglossia). In Report of the Thirteenth Annual Round Table Meeting on Linguistics and Language Studies, E. Woodworth and R. Di Pietro (eds.), 163. Monograph Series on Languages and Linguistics 15. Washington, D.C.: Georgetown University Press.

Ghambashidze, R., (1988). Qartuli terminologiuri leqsikografia, Tbilisi.

Ghambashidze, R., (1972). Terminologiuri mushaoba saqartveloshi, Tbilisi.

Gugushvili, P., (1952). Ekonomikuri terminologiisa da mecnieruli targmanisatvis, Saqartvelos mecnierebata akademiis gamomcemloba, Tbilisi.

Makarova, A.A., (2007), Determinologizatsya edinits yazyka ekonomiki I biznesa v sovremennom ruskom yazyke; diseratsia I avtoreferat na temu "determinologizatsia edinic yazyka ekonomiki I biznesa v sovremennom ruskom yazyke". Nauchnaia elektronnaia biblioteka, Moskva.

b) Publicity

Tabidze, M., (2015). Punqciuri stilebi – sazogadoebis socialuri diferenciaciic shedegi tu mizezi, saqartvelos sapatrariqos tsm. Andria pirveltsodebulis sakhelobis qartuli universitetis humanitarul mecnierebata skolis samecniero shromata krebuli, IV, Tbilisi.

Vepkhvadze, T., (2014). Marketinguli terminologiis inglisuridan qartulad targmnis dziritadi problemebi, saqartvelos sapatrariqos tsminda Andria tsodebulis sakhelobis qartuli unniversiteti. Sadoqtoro disertacia doqtoris akademiuri khariskhis mosapoveblad. Khelnatseris uplebit, Tbilisi.

c) Dictionaries

Slovar sociolingvisticikh terminov. (2006), Rosiiskaya academia nauk. Institute yazikoznanya. Rosiiskaya academia lingvisticikh nauk. Otvetstvennii redactor: doctor filologicheskikh nauk V. YU. Mikhailchenko, Москва.

d) Internet resources

Functional Styles of English Language. Ferguson's original formulation. <http://ccat.sas.upenn.edu/~haroldfs/messeas/diglossia/node3.html>

Papava, V., (2013). 'tanamedrove qartuli ekonomikuri terminologia: akhali problemebi da dzveli shetsdomebi', Iv. Javakhishvilis sakhelobis tbilisis

sakhelmtsipo univesiteti Arn. Chiqobavas sakhelobis enatmecnierebis instituti.
Konperentsia “terminologia – qarttuli enis khvalindeli dghe”, Tbilisi.
<http://www.ice.ge/batumi/terminologia-2013.pdf>
Kliuchkovski, B., ekonomika I marketing: skhodstva I otlichia,
<http://www.repiev.ru/articles/Economics-Marketing.htm>
<http://www.dissercat.com/content/determinologizatsiya-edinits-yazyka-ekonomiki-i-biznesa-v-sovremennom-russkom-yazyke>

**THE IMPACT OF THE FOLK FAIRY TALES ON THE EARLY STAGE
OF A CHILD DEVELOPMENT**

**ULUSAL MASALLARIN ÇOCUK GELİŞİMİNİN ERKEN AŞAMASINA
ETKİSİ**

**ВЛИЯНИЕ НАРОДНЫХ СКАЗОК НА РАННЕЙ СТАДИИ РАЗВИТИЯ
РЕБЕНКА**

Nodar MIRAZANASHVILI*
Paata QURDADZE**

ABSTRACT

The given article considers negative assessment of the scholarly approaches to the fairy tales all along the post-Soviet space (with particular emphasis on Georgia).

The authors review the relevant literature focused on historical aspects of creation of the fairy tales, in particular the folk fairy tales.

Analysis of the causes of emergence of the fairy tales is accentuating their priority role in children's education and upbringing. The national folk fairy tale alongside with number of educational measures is a crucial component in a long and comprehensive process of forming a child personality as well as development of necessary skills. The fairy tales not only broaden the consciousness of children but extend utmost influence on their subconscious world.

The article contains a number of recommendations to parents on how to use the fairy tales in bringing up their children. The recommendations also refer to the contents and type of the fairy tales that should be told to children and when it is more appropriate to engage them in narration.

Telling stories before falling asleep is compared to the factor of "lethargic" sleep characteristic to initiation: the oldest mystical method of rearing. This is an assisting factor to the conscious comprehension of children in moving to a fairy tale realm, thus, enhancing the positive process undergoing in their subconscious part. The folk fairy tales have a positive impact on children whereas any changes entered in the texts of the tales or telling them voluntarily invented stories is assessed as negative.

* ORCID: [0000-0003-0123-2762](https://orcid.org/0000-0003-0123-2762) Associate Professor of Gori State Teaching University, 53 Iliа Chavchavadze Street, Email: nmirazanashvili@gmail.com

** ORCID: [0000-0003-1644-766X](https://orcid.org/0000-0003-1644-766X) Associate Professor of Gori State Teaching University, 53 Iliа Chavchavadze Street, Email: p.kurdadze@mail.ru

The Impact Of The Folk Fairy Tales On The Early Stage Of A Child...

Keywords: *Folk fairy tales, folk fairy tales in child education, child development and fairy tales, role of fairy tales in child upbringing*

ÖZ

Makalede eski Sovyetler Birliği'ne bağlı Cumhuriyetlerde, özellikle Gürcistan'a ağırlık verilerek masallara yönelik bilimsel yaklaşımların olumsuz değerlendirilmesi tartışılmış ve genellikle masal ve özel olarak halk masallarının yaratılışının tarihsel yönlerine odaklanarak ilgili literatürün analizi yapılmıştır.

Masalların ortaya konulmasının nedenlerinin analizi, onların çocukların eğitimi ile yetiştirilmesinde öncelikli rol oynadıkları üzerine durulmuştur. Bir halk masalı, bir dizi eğitim faaliyetiyle birlikte ve gerekli becerileri geliştirmenin yanı sıra, çocuğun kişiliğinin oluşumunda uzun ve kapsamlı bir sürecin önemli bir bileşenidir. Masallar sadece çocukların bilincini genişletmekle kalmaz, aynı zamanda bilinçaltı dünyaları üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Çocuklarda manevi duyguların gelişimi, manevi değerler için motivasyon ve yönelme verdiği için çok önemlidir. Bu da bireysel mükemmellik elde etmek adına en önemli argümanlardan biridir. Makalede ebeveynler için çocuk yetiştirmede masalların nasıl kullanılacağı hakkında tavsiyeler yer almıştır. Öneriler ayrıca çocuklara anlatılacak masalların içeriği ve türü ile de ilgilidir. Bütün bunların anlatıya dahil edilmesi daha uygun görülmüştür. Yatmadan önce hikaye anlatımı başlama özelliği olan "uyuşuk" uyku faktörü ile karşılaştırılır ve en eski mistik eğitim yöntemine benzer. Bu, bir hayal krallığına geçerken çocukların bilinçli bir anlayışına katkıda bulunan bir faktör olup böylece bilinçaltı kısımlarında meydana gelen olumlu süreci güçlendirir. Halk hikayeleri çocuklar üzerinde olumlu bir etkiye sahipken, masal metinlerinde yapılan değişiklikler veya rastgele oluşturulmuş hikayelerin anlatımı olumsuz olarak değerlendirilebilir.

Anahtar kelimeler: *halk hikayeleri, çocuk eğitiminde halk hikayeleri, çocuk gelişimi ve masallar, çocuk yetiştirmede masalların rolü.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается негативная оценка научных подходов к сказкам на всем постсоветском пространстве (с особым акцентом на Грузию).

Авторы анализируют соответствующую литературу с акцентом на исторические аспекты создания сказок вообще и народных сказок в частности.

Анализ причин возникновения сказок подчеркивает их приоритетную роль в обучении и воспитании детей. Народная сказка наряду с целым рядом образовательных мероприятий является важнейшим компонентом длительного и всестороннего процесса формирования личности ребенка, а также развития необходимых навыков. Сказки не только расширяют сознание детей, но и оказывают огромное влияние на их подсознательный мир. Развитие духовных эмоций у детей имеет первостепенное значение, поскольку оно дает мотивацию и стремление к духовным ценностям, что является одним из наиболее значимых аргументов в пользу достижения индивидуального совершенства.

Статья содержит ряд рекомендаций для родителей относительно того, как использовать сказки в воспитании детей. Рекомендации также касаются содержания и типа сказок, которые следует рассказывать детям, и того, когда уместнее вовлекать их в повествование.

Рассказывание историй перед сном сравнивается с фактором «летаргического» сна, характерным для посвящения: древнейшим мистическим методом воспитания. Это фактор, способствующий осознанному пониманию детей при переходе в сказочное царство, тем самым усиливающий позитивный процесс, происходящий в их

подсознательной части. Народные сказки оказывают положительное влияние на детей, тогда как любые изменения, внесенные в тексты сказок, или повествование произвольно выдуманных историй оцениваются как негативные.

Ключевые слова: *народные сказки, народные сказки в обучении детей, развитие ребенка и сказки, роль сказок в воспитании детей.*

1. Introduction

As known, alongside with genetic inheritance, material and social environment play an important role in formulation of an accomplished person. The role of environment in rearing a person is revealed dimensionally.

The key aspect is upbringing of the young generation in line with national traditions and national mentalists as to maintain differentiating spiritual and material values typical for the nations. This does not contradict to globalization process that is inevitable and at the same time leading towards humankind progressivism.

In the process of globalization, an element of respect towards traditions and cultures is essential. In order to be able to respect different cultures and traditions of other nations it is crucial to firstly know and love our own traditional and cultural heritage. Otherwise, it will be difficult to understand and respect the culture of other nations.

The scrupulously planned upbringing process stipulates natural influence of environment on development of a person. This process should consider the above mentioned as well. The rearing is a scope of activity for pre-school and school education pedagogues. However, the most important and primary role in upbringing of a child is played by a family. The family, in particular, the parents, play an essential role in forming and development of skills and psychics of a child or a teenager in a correct manner.

This paper considers the role of parents in rearing activity of their children as well as their attitude towards educating their children with an aspiration of the national traditions. In this respect, the national folk tale alongside with number of educational measures is a crucial component in a long and comprehensive process of forming a child personality as well as development of necessary skills.

Therefore, the objective of the research is to analyse the impact of the folk fairy tale on forming and development a child psychics. In the process of analysis, it is important to discuss the approach towards the fairy tale. Unfortunately, material outlook on the fairy tales and myths is yet viable throughout the post-Soviet space. According to such visions, the fairy tales do not contain any reflection of real events and the stories depicted in them are not at all adequate to objective reality.

2. Methods

Today, the fairy tales have become the object of various scholarly studies. The focus of such research is to review the fairy tales from an entirely new aspect and explore them by means of brand new methodology. It should be emphasized that different scholars employ various methods of research depending on the form,

The Impact Of The Folk Fairy Tales On The Early Stage Of A Child...

content, characters, motives and the plots of the fairy tales. Analysis is based on the spiritual, mental and historic development of humankind.

General scientific study of the fairy tales is beyond our concern. Our interest in the fairy tales lies in purely pedagogical aspect projected to rearing and education of children. In the very beginning of our research, we need to emphasize one particularly important feature: at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, religion and science gradually started getting closer in viewing the world order and regularities. Compared to advanced countries of the world, this process has been developing slowly in the post-Soviet countries, specially prolonged in Georgia. Unfortunately, the Soviet world vision and materialistic outlook in assessment of world events is yet persistent in our country, which should be overcome in the shortest time possible.

Therefore, while reviewing the process of rearing and formation of an individual person we focus our attention on the unified vision of the visible and invisible worlds.

As it is known, the events undergoing in invisible world are reviewed by the fields of science like Theosophy, Theology and Anthroposophy while the visible world is under study of natural sciences.

Of course, religion as well as other spiritual teachings tells us about the invisible world in which human beings are reviewed as creatures consisting of nine parts (similarly, in Yoga and Parapsychology people are regarded as living things consisting of nine parts), which can be briefly presented in following three sections:

1. physical body;
2. sensual body or the divine soul and
3. spiritual body or the spirit.

Each of these three is divided into three segments:

- i. Physical body;
- ii. Ephemeral body;
- iii. Astral body;
- iv. The sensual soul;
- v. The judging soul;
- vi. The conscious soul;
- vii. The Manas;
- viii. Bddhi;
- ix. Atman (the last of the three are mentioned in Yoga terminology).

Along with the above mentioned, the religious and mystical system of early period of rearing should also be remembered, according to which development of an individual person was materialized through initiation and this involved a complex ritual process of consecration. Study of the motives of fairy tales has indicated that the main historical sources of these motives are coming down from ancient sacramental rites of consecration. According to V. Propp's idea, the "cycle of initiation is the oldest basis for fairy tales" (Propp, 1986: 355-357).

A short cycle of initiation, lying at the foundation of the contents of fairy tales contains the images of the realm of death. In order to achieve success protagonists of the fairy tales have to pass through the gates of death. As far as ancient rites of consecration imply the relations after death, passing through the realm of death was a mandatory element for the disciple (as enshrined in the rituals of revelation before Christ). Similarly, in all fairy tales the path of every protagonist lies through realization of mystical initiation containing particular stages of revelation of this mystical ritual (Qvrvishvili, 2003: 5-14).

Therefore, in the course of study of literature pertaining to scientific research of the folk fairy tales, all heroes of such tales embark on the road of mystical initiation. On this road, under the indications of a mentor (teacher) or the co-author of the tale, particular stages of consecration are formed, or in other words, development of the heroes of the fairy tales is accomplished by means of absorbing the esoteric knowledge existing on that concrete stage. These stages are in complete accord with gradual development of the nine parts of men mentioned above, which, on a long run, ensure forming of personal characteristic features of the heroes of the fairy tales.

It is well known that inappropriate nourishment (undernourishment) is a cause of improper development of the physical body of children. Similar changes will occur in the soul and spiritual bodies of children if adequate nourishment is not provided for them.

Dwelling on the above said, in order to ensure perfect development of human beings it is necessary to provide them with mineral as well as spiritual food. Review of the literature on scholarly study of the fairy tales has shown that it is just the folk fairy tales that can offer spiritual food for the soul and body of human beings.

By the current moment, it is an established fact in psychotherapy that the fairy tales and especially the folk fairy tales, are compulsory constituent elements for normal development of young generation.

Bettelheim writes: "If a child is told the stories only from real life, which is contrary to his own world, he/she may come to the idea that the parents do not provide them with the component of paramount importance: parts of their own, imaginary reality". In such cases, most of the children lose their own world and this can even be followed by mental disability (Brun, 2000:38-40). Yet afterwards, during adolescence, children get rid of the emotional dependence upon parents. In that case, while encountering the rational world, the feeling of hatred may emerge in him/her which will be followed by "escape" into the realm of fantasy as a compensation for whatever had been lost in childhood years. In adult age, under certain circumstances, they can end up by serious disconnection from objective reality. This fact can be followed by a number of rather dangerous results for that individual, as well as for the whole society at large. One of the conclusions of the research of psychotherapist states that a greater part of young criminals belong to the category which had never been in touch with the fairy tales in their childhood (Vachkov, 1999:15).

The Impact Of The Folk Fairy Tales On The Early Stage Of A Child...

3. Results

The following key results have been stipulated:

- The world globalization process is positively assessed asserting that bringing up and forming a personality on the basis of national traditions and national values will enhance the feeling of respect to the traditions and values of other nations. Application of the folk fairy tales on the earliest stage of a child development is considered to be the optimum means and significant precondition for the development in globalization process;

- The post-soviet world vision and materialistic outlook in assessment of world events is yet persistent in Georgia, which should be overcome in the shortest time possible;

- The rearing is a scope of activity for pre-school and school education pedagogues. However, the most important and primary role in upbringing of a child is played by a family. The family, in particular, the parents, play an essential role in forming and development of skills and psychics of a child or a teenager in a correct manner;

- In order to ensure perfect development of human-beings it is necessary to provide them with mineral as well as spiritual food, hence, the folk fairy tales offer spiritual food for the soul and body of human-beings;

- The fairy tales and especially the folk fairy tales, are compulsory constituent elements for normal development of young generation;

- The national folk fairy tale alongside with number of educational measures is a crucial component in a long and comprehensive process of forming a child personality as well as development of necessary skills;

- The fairy tales not only broaden the consciousness of children but extend utmost influence on their subconscious world as well. Apart from the fact that sheer plots of the fairy tales have a great impact on children's perception, most of the changes occur in their subconscious world;

- The study of the motives of the folk fairy tales has indicated that the main historical sources of these motives are coming down from ancient sacramental rites of consecration;

- Existence of the scary creatures and episodes are necessary attributes to the fairy tales which takes its source from the profoundly immanent knowledge of mysterious character of human nature;

- The fairy tales and their influence on children refer only to the folk fairy tales; hastily invented stories yield no positive impact on children.

- It is not recommendable to enter any changes in the texts of the fairy tales; they should be rendered to children exactly according to the texts that have come down to us from our ancestors in precisely the form that they have been preserved (orally or in writing). Otherwise, the fairy tales will not execute their main function and instead of making positive impact they will inflict harm upon children.

4. Discussion

As mentioned above, the fairy tales not only broaden the consciousness of children but they extend utmost influence on their subconscious world as well. Apart from the fact that sheer plots of the fairy tales have a great impact on children's perception, most of the changes occur in their subconscious world. Even when on conscious level, children perceive the contents of fairy tales as astounding, his/her subconscious part "believes" that the stories told by the fairy tales are very true.

Psychologists have often emphasize that the metaphoric contents of the fairy tales are perceived mostly on the level of subconscious and this is the factor defining profound changes in the soul of children. This, on the other hand, is instrumental in forming the healthy personal world of children.

We believe that above mentioned ideas on the structure, contents and characters of the fairy tales as well as their influence on children refer only to the folk fairy tales, because they were created either in old clerical centres or by the educated clerics of those centres or under the consultations of their mentors or more likely, by their co-authors.

Therefore, those hastily invented stories have nothing to do with the above reviewed ideas and yield no positive impact on children either. Just on the contrary, dwelling on the above analysis, such stories may entail a counter effect or even damage the rearing process of children because life of the characters of fairy tales and their colourful images as well as their actions, will gradually be processed in children's minds and in subconscious layers of their comprehension.

Later on, internal charge created through this process will serve to form a psychologically and spiritually accomplished individual adult. For the sake of reinforcement of this idea, it is our belief that fear is the most notable aspect among many other factors of fairy tales influencing psychology of a child. This is the most important issue that should be dealt with great delicacy, with the vulnerable adolescent psyche always on mind.

It is well known that introducing the factor of fear into the young person's comprehension will yield negative results in forming his/her individual character. Therefore, the teachers and parents are often concerned with the scary events and terrorizing creatures depicted in the fairy tales, thus, causing strong feeling of fear in children. At this point, teachers and parents should be explained that existence of such scary creatures and episodes are necessary attributes to the fairy tales which takes its source from the profoundly immanent knowledge of mysterious character of human nature.

Otar Qvrivishvili, a Georgian scholar of the fairy tales, is explaining this phenomenon from the point of view of spirit science or in other words, from astrological standpoint. He says that the feelings, judgment and willpower are the main driving force of the souls of men. In the course of evolution of humankind, it was the emotional soul which was formed first. The skills of judgment had been elaborated through centuries and only during the rise of ancient Greek culture it took the form of spiritual power. Development of the third form of soul: the

The Impact Of The Folk Fairy Tales On The Early Stage Of A Child...

conscious soul in which the drives of willpower are most operational is the paramount task of the modern, as well as future epochs.

Children, throughout the whole period of their development are undergoing exactly the same process of evolution, yet within the period of human life. They live in the fairy tale epoch when the outer world represented in their comprehension exists in emotional form; by that time, the judgment skills are yet underdeveloped. It is within the emotional soul that the human feelings and passions are revealed and these drives tend to be so strong that they may give rise to selfish aspirations. The ancient mentors knew it very well that the feeling of fear existing in human beings can be regarded as the balancing factor versus egotism.

The idea to be derived from the above said is that introducing the factor of fear in the fairy tales is serving pedagogical goals in rearing young generations and, undoubtedly, it was inserted intentionally in the folk fairy tales. The rearing role of fear in the fairy tales is emphasized in the works of other scholars as well, a Russian scholar, G.A. Bondarev is among them (Bondarev, 1999: 596).

On the basis of the referred literature, it can be assumed that the elements of fear presented in the fairy tales or a scary scenarios are not similar to those frightening episodes which the children may encounter in real life, because the terrifying episodes of the fairy tales are caused by the unrealistic characters like giants, monsters, ogres, dragons etc. These characters, along with fear, cause astonishment as well. It is just because of peculiar combination of fear with surprise (taking place in the subconscious world of the children) that fosters the feeling of awe, adoration and interest to the unknown domain.

Cultivation of spiritual emotions in children is of paramount importance because it gives motivation and aspiration to spiritual values, which is one of the most significant arguments in favour of achieving individual perfection.

As discussed above, the fairy tales had been created in ancient times with involvement of highly educated spiritual fathers and mentors who were profoundly knowledgeable of human psychological and spiritual drives. It is impossible to enter any changes in the texts of the fairy tales written by them; they should be rendered to children exactly according to the texts that have come down to us from our ancestors in precisely the form that they have been preserved (orally or in writing). Otherwise, the fairy tales will not execute their main function and instead of making positive impact they will inflict harm upon children.

That is why telling children the stories invented by ourselves should be completely ruled out. Of course, children should be told stories if they are asking for it, mostly before going to sleep. While listening to the narrative or after the end of it they peacefully go to sleep because they feel quite comfortable during the process: as if, their conscious part moves to the magic realm of the tale. To our understanding, this moment can be compared to lethargic sleep (as it is well known, lethargy was a compulsory component of ancient rites of consecration) which is somewhat similar to hypnotic condition, in the course of which, the information delivered to the conscious part of a child moves effectively into his/her

sub-consciousness. We strongly believe that the process of sound sleep assists to perfect development of the sensual and spiritual forces of children.

Thus, the folk fairy tales are attributed a paramount role in rearing up as well as spiritual development of children and adolescents. They contribute to forming free, accomplished, and psychologically balanced personalities. Consequently, any society consisting of such personalities will be free of negative features and their performance will be highly democratic.

REFERENCES

- Brun, B., Pedersen, E. and Runberg, M. (2000). "Skazki dlia dushi, ispolzovanie skazok v psikhoterapii", Moskva
- Propp, V.Y., (1986). "Morphologia skazki", Moskva
- Qvrivishvili, O., (2003). "Kartuli zgapris khatovani metyveleba", tbilisi
- Vachkov, I.V., (1999). "Skazkoterapia razvitsie samosaznania cherez psikhologicheskuiu skazku, Moskva
- Bondarev, G. A., (1999)." Entsiklopedia dukhovnoi nauki", Moskva

**КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗЫСКАНИЯ СТИХОТВОРЕНИЯ
ГАЛАКТИОНА ТАБИДЗЕ «СИНИЕ КОНИ»**

**GALAKTION TABİDİZE’NİN “MAVİ ATLAR” ADLI ŞİİRİNİN
KÜLTÜROLOJİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ**

**CULTURAL STUDIES OF THE POEM “BLUE HORSES” BY
GALAKTION TABIDZE**

Tamar GOGOLADZE*

АННОТАЦИЯ

Стихотворение видного грузинского поэта Галактиона Табидзе (1892-1959) “Лурджа цхенеби” (Синие кони) было написано до 1915 года, опубликовано в журнале “Циспери канцеби” („Голубые роги,“) в 1916 году, с самого начала привлекло внимание обширного круга читателей и литературоведов: как возникла эта идея у поэта-модерниста, что подразумевалось в символике «синих коней» и т.д. Наша статья посвящена этой теме и ставит целью раскрыть как созревает разная информация в помыслах гениального поэта в начале нового столетия (XX в.) на фоне модернистского культурологического мышления. В стихотворении «Синие кони» слились и цвет, и стремительность, и тоска и чувство приближения смерти. Оно олицетворено в нераскрытом, своеобразном отражении действительности, переданном художественным словом. Синее привлекло внимание художника Франца Марка (1880-1916), который в 1903 году создает картину «Синий конь», а уже в 1911 году вместе с Василием Кандинским (1866-1944) в Мюнхене организует творческое объединение представителей экспрессионизма «Синий всадник», основной целью которого было освобождение от «окаменелых традиций академичности». Объединение стремилось достичь своеобразного равноправия поэзии во всех формах искусства. Г. Табидзе познает и творчество художников и теоретическое наследие В. Кандинского. На этот факт первым обратил внимание видный грузинский литературовед Р. Сирадзе. В данной статье исследованы только те теоретические и художественные предпосылки, которые способствовали инспирации у Г. Табидзе в стихотворении «Синие кони», первые впечатления от которого отразились в картине грузинского художника Ладо Гудиашвили «Поэт Галактион Табидзе и «Синие кони» (1919 г.). При работе над темой нами была использована теоретическая методология: сравнительно-типологическая, критическая, парадигматическая.

* [ORCID: 0000-0002-3975-2723](https://orcid.org/0000-0002-3975-2723), Prof. Dr. Gori State Teaching University, Gori, Georgia; tamilagogoladze@gmail.com

Культурологические изыскания стихотворения галактиона табидзе «синие...

Ключевые слова: Галактион Табидзе, культурологические изыскания, синий, «Синие кони», Ф.Марк, В.Кандинский.

ÖZ

Tanınmış Gürcü şairi Galaktion Tabidze'nin şiiri (1892-1959) "Lurji Tskhenebi" (Mavi Atlar) 1915'ten önce yazılmış ve 1916'da "Cisperi Kanzebi" (Mavi Boynuzlar) dergisinde yayınlanmıştır. Bu şiir en başından beri geniş bir okuyucu çemberi ve edebiyat eleştirmenlerin şu manada dikkatini çekti: "Mavi atların" sembolizminde ima edilen modernist şair arasında bu fikir nasıl ortaya çıktı? Makalede XX yüzyılın başlarında ünlü şairin düşüncelerinde modernist kültürolojik fikirleri ile yeni imgelerin nasıl olgunlaştığını irdelemek amaçlanmıştır.

"Mavi Atlar" şiirinde renk ve hız, özlem ve ölüme yaklaşma hissi birleşik olarak tasvir edilmiştir. Bu unsurlar sanatsal bir sözcükle aktarılan gerçekliğin açıklanamayan, tuhaf bir yansımada kişiselleşmiştir. Mavi renk 1903'te "Mavi At" resmini yaratan sanatçı Franz Marc'ın (1880-1916) dikkatini çekti ve 1911'de Münih'teki Vasily Kandinsky (1866-1944) ile birlikte "Mavi Süvari" dışavurumculuğu temsilcilerinden oluşan yaratıcı bir birlik kurdu. Birliğin asıl amacı "akademinin fosilleşmiş geleneklerinden" kurtulmaktı. Dernek, tüm sanat türlerinde bir tür şiir anlayışını sağlamaya çalıştı.

G. Tabidze, sanatçıların çalışmalarını ve V. Kandinsky'nin teorik ideolojisini de biliyordu. Bu tarza ilk kez dikkat çeken tanınmış Gürcü edebiyat eleştirmeni olan R. Siradze'dir. Bu makalede sadece G. Tabidze'nin "Mavi Atlar" şiirinden hareketle katkıda bulunan teorik ve sanat anlayışı incelenmiştir. İlk izlenimler Gürcü sanatçı Lado Gudiashvili'nin "Şair Galaktion Tabidze ve Mavi Atlar" (1919) adlı resmine dayalı olarak vücut bulmaktadır.

Konu üzerinde çalışırken karşılaştırmalı-tipolojik, eleştirel, paradigmatik gibi teorik bir metodoloji kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Galaktion Tabidze, kültürel çalışmalar, mavi, "Mavi atlar", F. Mark, V. Kandinsky.

ABSTRACT

The poem "Blue Horses" by an outstanding Georgian poet Galaktion Tabidze, (1892-1959) was published in 1916. It attracted the attention of a wide circle of readers and literary critics at once: how this idea arose to the modernist poet, which was implied in the symbolism of the "blue horses", etc. Our article is dedicated to this topic and aims to reveal how different information ripens in the thoughts of a brilliant poet at the beginning of a new century against the background of modern cultural thinking. In the poem "Blue Horses" color, longing and a feeling of approaching death are combined. It shows an unclosed, peculiar reflection of reality conveyed by an artistic word. Blue attracted the attention of Franz Marc (1880-1916) artist, who created the painting "The Blue Horse" in 1903. In 1911 with Vasily Kandinsky (1866-1944) organized a creative association of representatives of the Expressionism "The Blue Horseman" in Munich. The union strove to achieve a kind of equality of poetry of all forms of art. This article explores only those theoretical and artistic premises that caused inspiration in G. Tabidze in the poem "Blue Horses". The first impressions were reflected in the painting by Georgian artist Lado Gudiashvili "Poet Galaktion Tabidze and "Blue Horses" (1919). When working on the topic, we used a theoretical methodology: comparative-typological, critical, paradigmatic.

Keywords: Galaktion Tabidze, Cultural Studies, Blue Horse, "Blue Horses", F. Mark, V.V. Kandinsky.

Введение

В творчестве видного грузинского поэта Галактиона Табидзе (1992-1959) с самого начала намечаются особенности, которые в некотором роде характерны эпохе модернизма. Это особенно касается стихотворения «Лурджа цхенеби» Синие кони» (написано примерно до 1915 года, в 1916 году опубликовано в 1-ом номере журнала грузинских символистов «Циспери канцеби» - («Голубые роги»). Исследователи считают, что с 1915 года в его поэзии появляется эпитет «синий», который и потом становится одним из центральных художественных образов в его дальнейшем творчестве. В нашей статье рассмотрены вопросы, на основе какой информации возникла такая инспирация в творческой лаборатории поэта, которая потом выявляется в стихотворении «Синие кони».

Для изучения данного вопроса нами были использованы следующие материалы:

1. Статья Реваза Сирадзе «Синие кони» Галактиона Табидзе и картина «Синий всадник» Василия Кандинского, в которой впервые было обращено внимание на указанную нами тему.
2. Статья Константина Брегадзе «Символика цвета синего у Галактиона и Новалиса».
3. Труд Василия Кандинского «О духовном в искусстве». При работе над темой нами также были использованы и другие труды грузинских литературоведов, материалы из интернета.

Ниже предлагаемая статья важна для изучения творчества Галактиона Табидзе и, вообще, влияния модернизма в грузинской литературе.

Методы

При работе над темой нами была использована теоретическая методология: сравнительно-типологическая, критическая, парадигматическая. Кроме этого, анализ художественных картин Франца Марка, Василия Кандинского, Ладо Гудиашвили.

Итоги:

1. Изучен вопрос о возникновении и использовании эпитета «синий» в художественном поэтическом тексте до 10-ых годов XX века;
2. Перевоплощение источников (художественные и информационные) в творческой лаборатории гениального поэта Галактиона Табидзе на примере «Синих коней».
3. Инспирация при помощи художественного слова на создание нового арт-продукта (Л.Гудиашвили).

Дискуссия

Синий цвет в поэзии Галактиона Табидзе появляется почти с самого начала XX столетия («На пароходе», «Музыка-внезапная», «Заходящее солнце», «Перед картиной Айвазовского», «Призрак Акакия» - 1909-1913 г.г.).

Культурологические изыскания стихотворения галактиона табидзе «синие...

Здесь синий более конкретный, соответствующий сине-голубому небу, гор, волн, моря и т.д.

Этот цвет же у истоков человеческой жизни означало спокойствие, небытие, как будто стремление к чему-то, которому нет конца, в этом же смысле бесконечности, вечности, веры, душевной интеллектуальной жизни человека. К периоду создания стихотворения «Синие кони» Галактион, молодой парень, который уже много видел и пережил. Стихотворение было включено в журнал грузинских символистов, „как потом отметят – без ведома автора.”

Лурджа цхенеби (краткое содержание)

Как туманная пурга, окрашенная отсветом заходящего солнца,
Сверкал тот подступ к стране вечности,
Не было видно, как подойти, это мне не удалось,
Без холодного и бесприютного безмолвия,
Без безмолвия и холодного нашествия,
В стране вечности только горестно,
В глазах нет искры, лежишь в холодной могиле,
Лежишь в холодной могиле и ничего не радуется.
Бездушные дни мчатся гурьбой, как скелеты одна за другой,
Как сноподобие моих синих коней,
Все мчатся ко мне, всем здесь конец
Время летит, мне все равно, но вечная подушка не окраплена слезами,
Прошли страсти, мучения, как ночное видение,
Как душевные порывы во время моления,
Как пламя, как судьба мчатся, мчатся синие кони,
Нет цветов, нет ночного видения,
Только могила твоя вечная обитель,
Кто познает твой облик или имя твое,
Кто услышит твой зов, кто поверит тебе?
Никто не поможет, в чудной обители
Спят разные химеры.
Но никто и ничего не покрывает свет небесный
В пустынном мире мелькают как числа убогие
Бездушные дни являются и скрываются как гурьба скелетов
Только в туманной пурге, вечном мире
И над землей и в могиле, как проклятые,
Как морская волна, как судьба
Мчатся кони, кони синие. (<https://poetry.ge/poets/galaktion-tabidze/poems/3672.lurja-tskhenebi.htm>)

Но в 1946 году сам Галактион так разъясняет интерпретацию этого стихотворения, что оно: 1. Новаторское стихотворение; 2. В основу создания стихотворения легли реальные факты; 3. Содержание реалистическое (можно заметить, что здесь автор отдает дань принципам соцреализма); 4. Форма музыкальная, до сих пор неизвестная; 5. Оно написано на научном

утверждении, что кроме Земли не существует жизни во всей планете и т.д. (Г. Tabidze, 2004:17-18).

К тому времени Галактион изучает не только теорию стихотворчества, но и практически интересуется созданием рифм и предлагает сногшибательные единицы. Таким способом он старается этими богатыми рифмами перешагнуть через акустическую черту и достигает эффекта. (N. Tabidze, 2000, 405). Наверное, поэтому читатель нового века, привыкший к традиционной форме и содержанию, его трудно воспринимает. Даже поэты-символисты его считают бредом. Галактион же видит, что он отличается от символистов и идет по другой дороге.

Как отмечал Нодар Табидзе (племянник Галактиона, журналист, литературовед) большинство стихотворений, созданные в 1911-1912 годы, в основном продолжают линию классической грузинской литературы (N. Tabidze, 2000:248). Этим можно объяснить его заинтересованность творчеством поэта-романтика XIX века Николоза Бараташвили, его восприятие цвета голубого, стремление поэта при помощи коня Мерани перешагнуть через линию судьбы. Это, по мнению философа К. Брегадзе, сближает романтика Бараташвили и поэта-модерниста Г. Табидзе с Новалисом и его поиском «голубого цветка» (die blaue Blume), который олицетворяет душевное совершенство, стремление к трансцендентальному, божественному. А у Галактиона Табидзе синий цвет олицетворяет с одной стороны божественную трансцендентальную реальность, архетип, который находим у Новалиса, к его символике синего цвета, а с другой стороны он представляется как семантика смерти, небытие, апокалипсис, экзистенциальное одиночество и страх (K. Bregadze, 2010:131).

Следует отметить, голубой и синий цвет отличаются и по символике, голубое олицетворяет более романтическое, чем синий.

Рамаз Халваши, анализируя «Синие кони», считает, что именно такое восприятие стихотворения заставил Г. Табидзе отречься от самого журнала и сообщества символистов (R. Khalvashi, VIII, 2019 : 161).

Исследователи Р. Бурчуладзе, Канкава, Кенчошвили, Квеселава дают разные интерпретации стихотворению Галактиона с произведениями Платона, Данте, Гете, Байрона, Белого, Бальмонта, Брюсова и т.д, некоторые исследователи считают, что главное в этом стихотворении не содержание, а ритм (S. Signa, 2002: 208).

Р. Халваши согласен с другими исследователями и считает, что модернистская среда и сам текст «Синих коней» (в начальном понятии означает цвет коня – серовато-синий, который в грузинской этимологии называют «lurdja») дает возможность поэту употребить «lurdja» как эпитет и семантически разъясняет **синий** и **голубой** как одинаковые, которые характерны для традиционно романтической поэзии (R. Khalvashi, VIII, 2019 : 161).

Исследователь И. Кенчошвили считает, что здесь важна аналогия с картиной художника, представителя Art nuovo Уолтера Крейна (1845-1915),

Культурологические изыскания стихотворения галактиона табидзе «синие...

на которой рожденные в волнах моря синие кони мчатся к берегу (I.Kenchoshvili, 1999:92).

Искусство в поисках новизны часто обращалось к цвету синему, но в разное время, в разных эпохах оно более соответствовало развитию кристаллизованной поэтической мысли, которая выявляется в художественном слове. Как отмечал Ролан Барт каждый текст интертекст... Так и здесь у Галактиона. «Но все зависит от внутреннего состояния автора, от полученной разной информации, иногда непонятной самому художнику и поэту, здесь главное, что оно возникло «из внутренней душевной необходимости» (В.Кандинский, 1992:103).

Несмотря на то, что Галактион Табидзе молодой поэт, в художественных образах стремится к осознанию синего цвета, оно пока не то, что выявится в стихотворении «Синие кони». Что-то должно было способствовать такой гениальной инспирации. Наверно здесь и литературная традиция эпохи, новые направления и течения в искусстве дают о себе знать. Нужно покончить с прошлой академичностью и описать увиденное внутренним зрением, как он воспринимает мир, природу. Здесь и цвет играет огромное значение и кони, стремительные в движении... Откуда они, как пришли в сознание гениального молодого поэта такие строки:

«На туманные поляны льет лучи закат багряный,
Край посмертный, берег странный, неживая кромка льда.
Не сбылися обещанья, не исполнились мечтанья,
Бесприютное молчанье воцарилось навсегда.
Тут сама пурга застынет и над всей пучиной водной
Кверху крылья запрокинет и останется такой.
Свет в твоих очах потухнет. Крепко спи в земле холодной.
Крепко спи в земле холодной, непробуден твой покой.
Но проносятся в погоне ветви призрачного леса,
Чьи-то руки, чьи-то лица восстают из прежних дней,
Слышу: топот **синих** коней без объема и без веса,
Вижу: мертвых вереница обступает всё тесней.
Ни о чем жалеть не буду, всё, что кончилось, — забуду
И в подушечную грудь не пролью горячих слез.
Всё исчезло, отзвучало, отмаячило, умчало,
Без конца и без начала вихрь минувшее унес.
Только в призрачной погоне, в этой путанице спешной,
Слышу: топот **синих** коней — всё ужасней и ясней.
Все цвета в глазах сливая, сна лишая безутешно,
Ждет могила вековая, чтобы ты остался в ней.
Кто в лицо тебя узнает, кто по имени окликнет,
Кто по голосу услышит, отзовется кто мольбе?
Не услышит, не узнает — и опять, опять возникнет
Лес, ветвями заколышет, весь в уродливой резьбе.

Лишь снопы лучей веселых без объема и без веса
Легионом чисел голых мчатся из минувших дней.
Призрачных скелетов клочья, сучья призрачного леса
Днем и ночью, днем и ночью обступают всё тесней.
И в горячке бесконечной, в этой прозелени вечной,
Всей живущего стихией проклятые с давних пор,
Как волна морская, в пене, в грозном ржанье и храпенье
Кони **синие** несутся вслед судьбе - во весь опор».
Перевод П.Антокольского (fibusta.site/b/436889/read,36/209)

„Весь, как облака громада, он сверкал в лучах заката –
Этот берег безымянный, тайной издали маня.
А сбылось, – душа не рада, не таким он был загадан,
Лишь безмолвием и хладом Вечность встретила меня.
Лишь безмолвие застыло в бесконечности унылой,
А душе давно постыло ждать спасения извне.
Обескровлен, обессилен – ты лежишь в сырой могиле,
Ты лежишь в сырой могиле в неприступной глубине.
В редких всполохах зарницы дней безлицых вереница,
Не оглядываясь, мчится, как на свой последний Суд.
Стоит сном лишь мне забыться, всех сюда, в мою темницу,
На крылатых колесницах кони **синие** несут.
Дни бегут, и поневоле я смиряюсь с моей долей,
Не нарушит стон мой боле тишину могильных плит.
Вся тоска моя по воле, по моей земной юдоли –
Только отзвук давней боли в жарком пламени молитв.
Словно вихрь неукротимый, словно рок неумолимый,
Синих коней мчится мимо огнедышащий поток.
В диком грохоте и вое позабудь о сне, покое –
Лишь под каменной плитой твой спасительный чертог.
Миг, и все, что было в прошлом, обернулось разом ложью,
Ты от мира отгорожен лабиринтами пещер.
Здесь тебя уже не сможет успокоить слово Божье
И ничто не потревожит сон загадочных химер.
А в необозримой выси вьется звезд несметный бисер.
Чередой бесплотных чисел в поле стелются лучи.
Здесь же, в каменной темнице, безотрадной вереницей
Дни рождаются, чтоб скрыться в тот же миг во мгле ночи.
Мгла все вкрадчивей, все глуше, все безжалостнее стужа.
И в могиле, и снаружи, наяву и в зыбком сне
Словно рок неумолимый, вдаль проклятием гонимы,
Кони **синие** незримо мчатся с ветром наравне”.

Культурологические изыскания стихотворения галактиона табидзе «синие...

Перевод Паолы Урушадзе ([istina.russian – albion.com/ru/chto-est-istina-50-sentyabr-2017/galaktion-tabidze-novy-perevody-paoly-urushadze](http://istina.russian-albion.com/ru/chto-est-istina-50-sentyabr-2017/galaktion-tabidze-novy-perevody-paoly-urushadze)).

Несмотря на то, что в переводе ниже упомянутого стихотворения заглушены те самые «Синие кони», он дает представление о стремлении поэта-модерниста выразить свои чувства, инспирируемые из синего.

Представим эпоху начала XX века: надежда на новую эпоху слабеет, приближается первая мировая война, символизм французских поэтов переходит на разные направления (акмеизм, футуризм, импрессионизм, экспрессионизм) и вот поэт узнает об известных художниках Ф.Марке, В.Кандинском. В.Кандинский создает свою знаменитую картину «Синий всадник», на которой «Сам же человек, скачущий на лошади, стремительная сила, порыв, безудержная энергия несут наездника, который вот-вот пересечет картину по горизонтали» ([muzei-mira.com>biografija_khudojnikov.2022-va](http://muzei-mira.com/biografija_khudojnikov.2022-va)), потом их журнал «Синий всадник» и в лаборатории гения-поэта создается образ «синих коней». Как отмечает Нодар Табидзе, в Кутаиси, где в 10-ые годы проживал Г.Табидзе, публичная библиотека (ныне публичная библиотека им.И.Чавчавадзе) получала уйму литературы, в том числе книги Мережковского, Соловьева, Брюсова, Фета и т.д., иллюстрированные сборники представителей искусства разных направлений. Их с особым увлечением читает Галактион.

У немецкого художника Ф.Марка в 1903 году родилась идея создать картину «Синий конь». На картине молодой конь: он синий, но грудь белая. Синий цвет здесь доминирует и характерная Ф.Марку изломанная форма лошади. Выявлена сила молодого коня, что соответствует цвету синему: «он строгий, но при этом духовный». «Здесь художник соединил благородное животное и синий принцип, создав нечто неотразимое». «На картине Марка видим теорию художника. Он считал, что фантазия, как и творчество, не имеет границ. Поэтому писать нужно так, как видишь и никак иначе» (<https://opisanie-kartin.com>). Также рассуждает В.Кандинский в своем труде «О духовном в искусстве». Труд был написан в 1910 году на немецком языке. Опубликован в 1912 году и сразу же переведен на разные языки. В предисловии В.Кандинский пишет: «Мысли, которые я здесь развиваю, являются результатом наблюдения и душевных переживаний, постепенно накапливающихся в течении последних пяти-шести лет» (В.Кандинский, 1992:8). «Русские художники ознакомились с этой книгой в изложении Н.Н.Кульбина на съезде поэтов в 1911 году. Этот доклад позже был опубликован в нашей печати» (В.Кандинский, 1992:5) – пишет В.Михайлин. Г.Табидзе наверно знакомился с этим трудом, так как в нем изложены теоретические взгляды о новом искусстве. Здесь автор (В.Кандинский) развивает мысль о возникновении и развитии внутреннего восприятия природы, человека и т.д. и приводит Метерлинка, который при помощи слова действует: «Слово есть внутреннее звучание» (В.Кандинский, 1992:30). Поэтому «...слово, которое имеет таким образом два значения, первое прямое, а второе – внутреннее, является чистым материалом поэзии и

литературы, материалом, применять который может только это искусство и посредством которого оно говорит душе» (В.Кандинский, 1992:31). Кандинский старается объединить поэзию, литературу с другими видами искусства, которое мы можем уже теперь предчувствовать – подлинное монументальное искусство» (В.Кандинский, 1992:38). Таким образом, стараясь выразить скрытое в душе творца, но не внешним подражанием природе, а только путем художественной передачи внутренней ценности этого настроения» (В.Кандинский, 1992:38). Стремление творца материализуется в том, чтобы «одно искусство должно учиться у другого как пользоваться своими средствами» (В.Кандинский, 1992:37). По словам самого художника «акцент делался на выявлении ассоциативных свойств цвета, линии и композиции, а привлекались при этом столь различные источники, как романтическая теория цвета Гете и Филиппа Рунге, «югендстиль» и теософия Рудольфа Штайнера» (www.wassilykandinsky.ru).

Здесь основная сила выражается правильным поиском подходящего цвета. «Вообще цвет является средством, которым можно непосредственно влиять на душу. Цвет – это клавиш; глаз – молоточек; душа – многострунный рояль» (В.Кандинский, 1992:45). Таким образом, после длительных рассуждений Кандинский подходит к заключению, что «художник» это рука, которая путем того или иного клавиша (формы) должным образом приводит человеческую душу в состояние вибрации. Ясно, что гармония форм должна основываться на принципе целесообразного прикосновения к человеческой душе» (В.Кандинский, 1992:48).

Эти длинные издержки из труда В.Кандинского нам понадобились для раскрытия воздействия внешнего и внутреннего сознания поэта-мыслителя, выраженные в стихотворении «Синие кони». Литературовед Резо Сирадзе впервые обратил внимание на эту тему в своей статье: Таким образом лирика (предыдущая до создания «Синих коней») представляется интертекстом для этого стихотворения (Мерани, символизация синего цвета, иконографические антиномы, святой воин и т.д.), но и особенное значение нужно придать альманаху В.Кандинского и Ф.Марка «Синий всадник» и тех картин, с которых берет свое начало абстрактный экспрессионизм (R.Siradze, IV, 2008:229).

Таким образом, «Синие кони» это душевное самовыражение поэта-модерниста, для которого раскрывается новый мир с целью передачи всего этого художественным словом.

Как отмечает Гарольд Блум, воспринимая новопрочитанное стихотворение, читателю никак невозможно понять «стих само собой», т.е. как он был задуман поэтом. Каждое прочтение интерпретируется и следовательно непонимание, не оценка по настоящему. Поэтому Блум советует читателю заранее свыкнуться с мыслью, что он не сможет прочесть его по настоящему (Г.Блум, 1998). Поэтому в данной статье мы предложили анализировать только те предпосылки, которые в творческой лаборатории поэта способствовали созданию шедевра.

Культурологические изыскания стихотворения галактиона табидзе «синие...

Но как воспринимает это стихотворение художник Ладо Гудиашвили, создавая картину (1919 г.) на эту тему?

Художник и поэт познакомились в одной редакции, а после публикации стихотворения «Синие кони» у Ладо Гудиашвили возникло желание выразить душу поэта, так как видел в синих конях ту силу, которая даст возможность (подобно Николозу Бараташвили) перейти через границу Судьбы-рока (Л.Гудиашвили, 2010:460). Картина, созданная Ладо Гудиашвили, находится в частной коллекции и нередко его репродукция публикуется в интернете.

Интересно решение художника поместить фигуру поэта Г.Табидзе во весь рост, которого окружают разные животные: синие кони, олень на фоне высоких гор, а слева красная округлость, как будто наблюдает, но не освещает картину. Фигура поэта как-то сжата, одиноко, беспомощной рукой стараясь прикоснуться к голове синего коня, а другие кони сверху стоят – двое друг к другу, третий поближе к голове поэта. Картина решена в коричневатом тоне, где глаза поэта и красная округлость контрастируют.

Наверно художник старался передать своеобразное восприятие впечатления от стихотворения. Молодой поэт робок среди своих синих коней. Но горы, наравне которых он стоит, предсказывают славу, победу.

Картина Л.Гудиашвили тоже своеобразная для выявления инспирации впечатления художественного текста, но оно дает нам возможность раскрыть те элементы источников, явлений, эпохи, которые способствовали становлению величественного образа поэта Галактиона Табидзе (в будущем назовут его «Королем поэзии» в Грузии). Стихотворение же «Синие кони» перед нами предстает как начало, гениальное начало поэтического творчества.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Blyum, G. (1998). Strakh vlianiya. Karta perechitivaniya, izdatelstvo uralskogo universiteta, Ekaterinburg.
- bregadze k. (2010), lurji feris simbolika galaktiontan da novalistan, galaktionologia, V, tbilisi.
- kankava g., (1964), literaturuli etiudebi, tbilisi.
- kenchoshvili i., (1999), galaktion tabidzis samkaroshi, tbilisi.
- khalvashi r., (2019), lurja ckhenebis sakhis metkveleba, galaktionologia, VIII, tbilisi.
- sigua s., 2002, kartuli modernizmi, tbilisi.
- siradze r., (2008), galaktionis “lurja ckhenebi” da vasili kandinskys “lurji mkhedari”, galaktionologia, IV, tbilisi.
- tabidze n., 2000, galaktioni, tbilisi.
- tabidze g., (2004), fragmentebi, galaktionologia

ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСЫ

Kandidsky, V., (1992), www.nasledie-rus.ru/podshivka/pics12/02-pictures.php.?picture=12/02-2 «O dukhovnom isskustve
[www.nasledie](http://www.nasledie-rus.ru/podshivka/pils_12102-pictures.php.?pictures=1210212) – rus.ru/podshivka /pils 12102 – pictures.php.? pictures = 1210212
royallib>book>o_dukhovnom_v_iskusstve
[www.wassilykandinsky.ru>blauereiter](http://www.wassilykandinsky.ru/blauereiter).
(<https://litlife.club/books/292799/read>)
<https://poetry.ge/poets/galaktion-tabidze/poems/3672.lurja-tskhenebi.htm>

**К ИЗУЧЕНИЮ ВОПРОСА ЛОКАЛИЗАЦИИ И ОБРАЗОВАНИЯ
ТОПОНИМИИ В УЩЕЛЬЕ РЕКИ ПРОНЕ**

**FOR THE QUESTION OF LEARNING LOCALIZATION AND
COMPOSITION OF TOPONYMOF THE PRONE VALLEY**

PRONE VADİSİ YER ADLARININ TÜREYİŞİ İLE MEVKİSİ ÜZERİNE

Mariam KOBERIDZE*

АННОТАЦИЯ

Ущелье реки Проне расположено в среднем Картли, на правом берегу Куры. Включает в себя Дванис-цкали, Алис-цкали, Пцис-цкали и Сурамис-цкали. В соответствии с историческим термином и сегодня эти реки население называет Проне. Для диахронного изучения существующих в этом ущелье топонимов, с точки зрения лингвистики существенными справками располагают приходская книга Руиси или летопись Руиси, составленная Николозом Мровели Орбелишвили или Каплианишвили в 1715 году; «Описание царства грузинского (География Грузии)» Вахушти Багратиони (середина XVIII века); «Описание Картли и Кахетии» Иоанна Багратиони (1794-99 годы) и материалы, в разное время записанные и проанализированные грузинскими исследователями (С.Макалатия, Ал. Глonti, М. Коберидзе, Н. Отинашвили) с точки зрения диалектологии.

Речь деревень Дванис-цкали и Пцис-цкали относится к шида картлийскому говору, а речь жителей сел Алис-цкали и Сурамис-цкали относится к западно-картлийскому.

Топонимы ущелья реки Проне по своему содержанию и образованию разнообразны, существующие средства образования слов подобны грузинскому литературному языку и другим диалектам грузинского языка. Встречаются как субстантивированные, так и атрибутивные субстантивные микро (Накедлареби, Сакидула...), макро (Дванисцкали, Проне...) и собственные топонимы (Двани, Дирби, Тахтидзири ...), где составляющей частью композита встречаются «цкали»(вода), «тба»(озеро), «геле»(речка), «чала»(роща), «хеви»(ущелье), «чаоби»(болото), «морев»(водоворот). Детерминантой к топонимам такого типа подтверждаются как общественные, так и собственные имена.

Фонетические процессы, характерные для грузинской языковой системы, также встречаются в топонимах ущелья реки Проне. Например: потеря звука, замещение

*ORCID:[0000-0002-6604-1628](https://orcid.org/0000-0002-6604-1628), KOBERIDZE, M., Prof. Dr. Gori State Teaching University, Gori, Georgia, maikoberidze@gmail.com

К Изучению Вопросы Локализации И Образования Топонимии В Ущелье...

звуков, включение звука... Активно используется суффиксальное (- ет, - ит, - ат, ис- и, ат(а), - ат (а), - та, - еул, - ул, - ур, - ован, -осан, -ин-а, -еб, -мар (←нар) и префиксально-суффиксальное образование (на-ев, са-е, са-ур, са-иа).

Различие создает ареал распространения топонимов и частота производного средства. Различные случаи указывают на тенденцию унификации и случаи переключения речевого кода. Встречается территориальная локализация использования диалектной лексики в топонимии. Проанализированный материал по содержанию и образованию разнообразен. Образование грузинское, не встречаются заимствованные термины. По частоте использования выделяются топонимы с основой на «цкал» и «цкар». Большинство топонимов сложные слова. К топонимам такого типа определителем выступают как нарицательные, так и собственные имена.

Ключевые слова: *Ущелье реки Проне, топонимии, диалект, Картлийский, образования, локализация, лексика.*

ABSTRACT

The Prone Valley is located in the middle of Kartli, to the right side of Mtkvari. It covers Dvani Tskali, Ali Tskali, Ptsa Tskali and Surami Tskali. People call these rivers Prone today too in accordance of the historical term. The Book of Ruisi Flock or the Chronicle of Ruisi composed by Nikoloz Mroveli Orbelishvili or Kaplanishvili in 1715 gives us the important information for diachronic study of the toponyms of this valley with regard to linguistic; Vakhusht iBagrationi's "Description of the Kingdom of Georgia (Geography of Georgia)" (in the middle years of XVIII century); Ioane Bagrationi's "Description of Kartl-Kakheti" (1794-1799) and the recorded and analyzed materials by the Georgian researchers (S. Makalatia, Al. Ghlonti, M. Koberidze, N.Otinashvili) in different times with dialectological point of view.

Speech of villages of Dvani Tskali and Ptsa Tskali belongs to Shidakartlian and speech of villages of Ali Tskali and Surami Tskali belongs to – Western Kartlian.

Toponyms of the Prone Valley are various according to the content and the composition, the confirmed means of word composition are similar to Georgian literary language and other dialects of Georgian language. As substantive (martulmsazgvreliani) as attributive (atributulmsazgvreliani) micro (nakedlarebi, chakidula...), macro (Dvanistskali, Prone) and in particular toponyms (Dvani, Dirbi, Taxtidziri ...) occur, where occur "tskali", "tba", "ghele", "tchala", "khevi", "tchaobi", "morevi" as a component part of composite. With such kind of toponyms as an attribute is confirmed as common as proper nouns. For the toponyms of Prone Valley are peculiar these phonetic processes what are peculiar for the Georgian language system. For example: loss of letter, replacement of letters, insertion of letter... composition with suffixes (-et, -it, -at, -is-i, -at(a), -ta, -eul, -ul, -ur, -ovan, -osan, -in-a, -eb, -mar (←nar) and with prefix-suffixes (na-ev, sa-e, sa-ur, sa-ia). Spreading area of toponyms and frequency of formative mean create difference. Difference occasions refer to the unification tendency and the occasions of changeover of codes of speech. It is noted territorial localization of dialectical vocabulary used as toponym. The analysed material is multifarious due to its content. There are no borrowed terms, but all are Georgian formation. The toponyms of "Tskal" and "Tskhar" basis are used more frequently. The majority of toponyms are complex words. Common nouns as well as proper nouns can be the qualifiers of such types of toponyms.

Key words: *Prone Valley, Toponym, Dialect, Kartlian, Composition, Localization, Lexis.*

Öz

Prone Nehri vadisi, Kartli'nin ortasında, Kür nehrinin sağ kıyısında yer alır ve Dvanis Tskali, Alis Tskali, Ptsis Tskali ve Suramis Tskali gibi vadileri de içerir. Tarih geleneğine göre, bugün nüfus bu nehirlere Prone denir. Bu bölgedeki yer adlarının artzamanlı çalışması ve dilbilim açısından incelenmesi için 1715'te Nikoloz Mroveli Orbelișvili aynı Kaplanișvili tarafından derlenen Ruisi Kroniği adlı kitap önem arz etmektedir. Dialektoloji açısından ise “Gürcistan Krallığı'nın Tasfiri (Gürcistan Coğrafyası)” Vakhuști Bagrationi (18. yüzyılın ortaları); İoane Bagrationi (1794-99) tarafından hazırlanan “Kartli ve Kakheti'nin Tasviri” ve Gürcü araştırmacılar (S. Makalatia, Al. Glonti, M. Koberidze, N. Otinașvili) tarafından kayd ve analiz edilen materyaller ayrıca dikkate değerdir.

Dvanis-tskali ve Ptsis-tskali köylerinin ağız özellikleri Shida Kartli lehçesine aittir, Alis-tskali ve Suramis-tskali köylerinin sakinlerinin ağız özellikleri ise Batı Kartli'ye özgüdür.

Prone Nehri vadisinin isimleri içerik ve türeyiş bakımından çeşitlidir. Kelimelerin ortaya konma araçları Gürcü edebi diline ve Gürcü dilinin diğer lehçelerine benzer. Bunlar arasında gerek substantiv, gerekse nitelik esaslı olan mikro (Nakedilarebi, Sakidula ...) ve makro (Dvanistskali, Eğilimli ...) ve öz (Dvani, Dirbi, Takhtidziri ...) gibi toponimler bulunur. burada “tskali” (su), “tba” (göl), “ğele” (nehir), “çala” (koru), “hevi” (geçit), “çaobi” (bataklık), “morevi” (girdap) gibi bileşik kompozitler vardır. Bu tür toponimlerin belirleyicisi gerek genel, gerekse özel adları doğrular.

Gürcü dil sistemine has olan ses kaybı, seslerin değiştirilmesi, ses açma ve aktif olarak kullanılan son ek (- um, - um, - at, is-i, at (a), - at (a), - o, - eul, - ul, - ur, - ovan, -osan, -in-a , -eb, -mar (□nap) ile önek-sonек oluşumu (na-ev, sa-e, sa-ur, sa-ia) gibi fonetik süreçleri Prone vadisinde de mevcuttur.

Aradaki fark toponimlerin dağılım alanını ve türev frekansını oluşturur. Çeşitli durumlar, birleşme ve konuşma kodunun değiştirilmesi durumlarına yönelik bir eğilim göstermektedir. Yer adlarında lehçe kelime dağarcığı kullanımının bölgesel bir lokalizasyonu vardır. İçerik ve oluşum açısından analiz edilen materyal çeşitlidir. Oluşumu Gürcücedendir, başka bir dilden dahil olan terim bulunamamıştır. Kullanım sıklığına göre, özellikle “tskal” ve “tskar” temelli yer adlarına rast gelinmektedir. Yer adlarının çoğu bileşik kelimelerdir. Bu tür yer adları gerek ortak isimler, gerekse de özel isimler tarafından şekillenir.

Anahtar kelimeler: *Prone vadisi, yer adları, lehçe, Kartli, oluşum, mevki, kelime bilgisi.*

Введение

С точки зрения лингвистики в статье проанализирован один из актуальных и значительных для картвельского языкознания вопрос – вопрос изучения локализации и образования топонимов ущелья реки Проне. Для анализа использовали материал, записанный нами в ущелье реки Проне, который хронологически сравнили с историческими документами восемнадцатого века и с топонимами, записанными и проанализированными в разное время грузинскими исследователями (С.Макалатия, Ал.Глonti, М.Коберидзе, Н.Отинашвили). Для изучения данного вопроса использовали 3 исторических документа, которые предоставляют важные справки о локализации топонимов этого ущелья. 1. Приходская книга Руиси или летопись Руиси, составленная Николозом Мровели Орбелишвили или Каплианишвили в 1715 году; 2. «Описание царства грузинского (География

К Изучению Вопросы Локализации И Образования Топонимии В Ущелье...

Грузии)» Вахушти Багратиони (середина XVIII века); 3. «Описание Картли и Кахетии» Иоанна Багратиони (1794-99 годы). Использовали также научные труды грузинских лингвистов (А.Шанидзе, Арн.Чикобава, Ал.Глonti, Б.Джорбенадзе, Ш.Апридонидзе, П. Макалатия, Х.Фенрих, З.Сарджвеладзе) о классификации и образовании топонимов. Научный труд важен для изучения грузинской диалектологии, лексикологии и истории грузинского языка.

Методы

При работе над научным трудом использовали историко-сравнительный и описательный методы. Исходя из целей исследования был использован диахронический и синхронный анализ: хронологическое деление исследуемого вопроса и его оценка по отношению к настоящему для получения окончательного итога.

Итоги

1. По отношению к настоящему проанализировали локализацию топонимии ущелья реки Проне.

2. Изучили фонетические особенности топонимов и словообразовательные средства.

3. Выделили топонимические словосочетания с основой: «цкал»(вода), «тба»(озеро), «геле»(речка), «чала»(роща), «хев»(ущелье), «чаоб»(болото), «морев»(водоворот).

4. На основании результатов изучения установлено: а) схожесть образования топонимов ущелья реки Проне с грузинским литературным языком и другими диалектами. Разницу составляет ареал распространения топонимов и частота производного средства. Различные случаи указывают на тенденцию унификации и случаи переключения речевого кода; б) из производных средств не встречаются заимствованные аффиксы; в) речь деревень Дванис-цкали и Пцис-цкали относится к шиди картлийскому говору, а речь жителей деревень Алис-цкали и Сурамис-цкали относится к западно-картлийскому.

Дискуссия

Ущелье реки Проне расположено в среднем Картли, на правом берегу Куры. По мнению Серги Макалатия это ущелье, в широком его понимании, включает три маленькие реки: Дванис-цкали, Алис-цкали и Пцис-цкали. Все три реки берут свое начало с восточных склонов Сурамского хребта и втекают в Куру. Дванис-цкали присоединяется к Куру у Карели, Алис-цкали втекает в реку Пца, а Пца втекает в Куру у Квенаткоца (у Карели). Все эти три реки в народе именуют Проне и говорят: Дванис Проне, Алис Проне и Пцис Проне. Верхнюю часть (истоки) и по настоящее время называют Проне (Makalatia, 1963:3).

Вахушти Багратиони при описании этих рек говорит: «Кверху от Квишхети, за рекою Лиахви, до Ташискар, описанные реки-ущелья именуются твиниер Шолиса, Пронета»(Вахушти, 1941: 81).

О топонимии ущелья реки Проне значительные справки дает Приходская книга или летопись Руиси. Она была напечатана в 1907 году в

книге Эквтиме Такаишвили «Археологические экскурсии и заметки» (I, электронная типография, издатель грузинское товарищество). По этой книге, в начале восемнадцатого века в Руисский приход входил весь верхний Картли (Земо Картли) или большая часть старого Шида Картли. Ущелье реки Проне, как значительная часть Земо Картли, входила в Руисский приход. По оценке Эквтиме Такаишвили: «Историческое, статистическое и юридическое значение этой книги несомненно, поэтому считаем необходимым полностью привести здесь этот остаток грузинской древности» (Taq'aishvili., 1907: 126).

В Руисской книге перечислены 84 деревень ущелья реки Проне и в каждом приведены фамилии в них живущих (Ruisis samts'q'os davtari ,2015:5-97). Названные здесь села подтверждены в «Описании Картли-Кахетии» Иоанна Багратиони. В нем приведены до 2300 топонимические единицы Картли-Кахетии (в том числе 98 деревень ущелья реки Проне), записанные им в 1794-99 годах по специальному поручению двух царей – Ираклия Второго и Георгия XII. «Несмотря на то, что в путешествие Иоанна Багратиони по Картли-Кахетии носил административный характер, полученный им топонимический материал весьма важен как с точки зрения истории Грузии, так и картвельского языкознания» (K'ot'inov'i, 1980: 339).

У Иоанна Багратиони название «Проне» не встречается, но реки этого ущелья упоминает «цкали»: «Дванисцкалзед», «Пцисцкалзед», «Алисцкалзед», «Сурамисцкалзед» (Bagrat'ioni, 1980:368-369). Как отметили выше, те же названия встречаются у Вахушти: «Дванис-цкали», «Алис-цкали», «Пцис-цкали», «Сурамис-цкали». Только с той разницей, что Вахушти эти ущелья называет ущелье Проне » (Vakhush't'i, 1941: 79-81).

Представленные документы дают возможность проследить топонимы ущелья реки Проне по отношению к сегодняшним и изучить их с лингвистической точки зрения. Описанные в приходской книге Руиси топонимы по отношению к сегодняшним выглядят так: 1. Не изменились топонимы: **Авневи, Бекмари, Нули, Торманеули, Теревгани, Ожора, Тигва, Окона, Метехи, Балга, Приневи, Гаристави, Шиндара, Цорбиси, Двани, Схлити, Чвриниси, Авлеви.** 2. В результате определенных языковых процессов незначительные изменения произошли в следующих названиях: **Ахтана ← Вахтана; Урмисхели ← Урмасхели; Хундис убани ← Кундас убани; Гвертеви ← Гвертети; Аркнети ← Аркнити; Дзвилети ← Дзвимлети..** 3. Название изменено: **Цирети – Набакеви.** 4. Бывшие деревни: **Мдави, Бехами, Мтаваржоли** (K'oberidze, 2014: 162).

Основываясь на сведения Вахушти, в научной литературе мнения об «ущелье реки Проне» различаются. Серги Макалатия, по сведениям Вахушти, Дванское Проне, Алское Проне и Пцисское Проне рассматривает как одно ущелье и называет «Пронское ущелье» (Mak'alatia, 1963: 3). Ал.Глонти в «Пронском ущелье» рассматривает Дванис-цкали, Пцис-цкали, Алис-цкали и Сурамис-цкали (Ghlont'i , 1988: 3-4). Исследуемый объект мы называем «ущелье реки Проне», в котором подразумеваем речь жителей деревень,

К Изучению Вопросы Локализации И Образования Топонимии В Ущелье...

расположенных вокруг Дванис-цкали, Пцис-цкали, Алис-цкали и Сурамис-цкали.

Иоанн Багратиони «Дванис-цкали», «Пцис-цкали», «Алис-цкали» и «Сурамис-цкали» считает ущельями и входящие в него деревни перечисляет по населению: «на Дванис-цкали» и его ущелье перечислены 19 деревень: Саголашени, Арадети, Цвери, Брети, Двани, Толибери, Авневи, Аркнеби, Цунари, Ескенети, Торманеули, Бекмари, Гведерети, Нули, Мавда, Цорбиси, Ахуриа, Корниси, Рустави (Bagrat'ioni, 1980: 368).

«На Пцис-цкали» и в этой долине перечислены 47 деревень: Квена Ткоци, Мохиси, Бердзенаули, Пца, Плеви, Ткоца, Гогети, Кватетриса, Шгвилети, Схлити, Мугриси, Пиневи, Тамарашени, Церониси, Сацихури, Цагвли, Абиси, Абано, Цкдулети, Чурниси, Балта, Калети, Баткинети, Метехи, Авлеви, Цирети, Бреза, Атоци, Урмис хели, Мциплиси, Гаристави, Шиндара, Сурниси, Тигва, Дзагина, Мухаури, Окона, Ожора, Хтона, Теревгани, Ахалшени, Арамгама, Хундис убани, Мтвареули, Тусубани, Коноле (Bagrat'ioni, 1980: 368).

«На Алис-цкали и ее долине перечислены 12 деревень: Соманети, Сативе, Вака, Авзи, Набахтеви, Брили, Думацхо, Киндзати, Болосани, Али, Уцлеви, Улумба (Bagrat'ioni, 1980: 369).

«На Сурамис-цкали и ее долине перечислены 12 деревень: Ахалсопели, Осиаури, Горати, Хашури, Клдис цкаро, Лумбра, Какалахеви, Кемерти, Цабловани, Одзиси, Цвдани, Шиндиси, Сурами (Касаба калаки), Беками, Биджниси, Джапниаури, Утхва, Чумателети, Итриа, Ципа (Bagrat'ioni, 1980: 368).

В топонимах полностью отражаются диалектические особенности и с этой точки зрения топонимы представляют соответствующий материал для научного изучения говоров; кроме этого, фонетические процессы, выявленные в топонимах, являются ценнейшим источником для изучения исторической диалектологии и в целом истории языка (Jorbenadze, 1986: 3).

С этой точки зрения не один заслуживающий внимания материал об ущелье реки Проне был записан и исследован. Случаи смешения языковых явлений, характерных для других диалектов грузинского языка, подтвержденные в речи ущелья реки Проне, всегда вызывали интерес исследователей. Для изучения истории этой долины особенно ценны материалы, записанные и проанализированные во время диалектологических экспедиций и командировок. В «Материалах об истории внутреннего производства и мелкого ремесла Грузии», собранных во время экспедиции, специально организованной Иване Джавахишвили в 1935 году, встречаются образцы речи Мохиси, Авлеви, Саголашени, Атоци, Тигва и других деревень (Javakhisvili, 1976: 219 -228).

В труде Ар.Мартиросова «Отчет о летней командировке в ущелье реки Проне» представлен анализ материала, собранного в Брети, Арадети, Саголашени, Цвери и Дирби (Mart'irosovi, 1938: 211-221). Особенности речи

долины реки Проне рассматривает Гр.Шаламберидзе в «Диалектизмы в рассказах С.Мгалоблишвили» (Shalamberidze, 1958: 155-171).

П.Гачечиладзе летом 1952 года записал материалы в Брети, Цвери и Саголашени (Gachechiladze 1970: 321-337). В 1965 году, во время диалектологической экспедиции Мери Месхишвили собрала материалы в Саголашени, Арадети, Цвери, Брети и Дзлевиджвари (Meskhishvili, 1970: 283-302). Богатый материал, записанный в долине реки Проне, предоставляет «Словарь картлийского диалекта» (Berozashvili, Meskhishvili, Nozadze, 1981: 8, 125, 525) и «Картлийский словарь» (материалы) (Meskhishvili, 2006: 98, 115, 484). В монографии Гр.Имнаишвили «Картлийский диалект» (Imnaishvili I, 1974: 19-20; Imnaishvili II, 1974: 24-88).

проанализированы диалектические материалы, записанные в Дирби, Цвери, Двани, Саголашени, Брети и других деревнях. Интересны труды А.Глonti «Процесс «н» в дирбули (Ghlont'i, 1980: 218-228) и «Словарь топонимов ущелий Проне», которые опираются непосредственно на месте собранный материал. С этой целью он описал топонимию более 190 населенных пунктов. В нем внимание уделяется вопросам образования названия места, использования продуктивных аффиксов и этимологии некоторых лексических единиц (Ghlont'i, 1988: 33-88).

Исследование фонетических особенностей и словообразовательных средств топонимии долины реки Проне дает интересную картину. Обращает на себя внимание чередование одних и тех же топонимов в трудах Вахушти и Иоанна Багратиони. Это касается как основы, так и окончания. Например: у Вахушти - **Еркнети** (Vakhusht'i, 1941: 200), у Иоанна Багратиони – **Аркнеби** (Bagrat'ioni, 1980: 388). Сегодняшнее **Аркнети** ← **Еркнети** (по диссимилиации ee → ae). В приходской книге Руиси упоминается **Аркнити** (Ruisis samts'q'os davtari, 2015: 19). **Аркнети** // **Аркнити**; **Аркнети** // **Аркнеби**. Примечательно – чередование суффиксов **-ет/-ит** в одной и той же топонимической основе (K'oberidze, 2014: 162). Чередование указанных суффиксов указано в лингвистической литературе: **ит** – вариант **ет**-а встречается в названии нескольких деревень: Гванк-ит-и, Рок—ит-и, Мол-ит-и, Бегл-ит-и, Хре-ит-и (Гре-ит-и) (Shanidze, 1980: 139). Ойконимы с окончанием **ет/ит** с более или менее частотой подтверждаются на территории Грузии (Apridonidze, Mak'alatia, 1980: 238).

Вахушти упоминает Мдзвилети (Вахушти, 1941: 200), В приходской книге Руиси встречаются Земо и Квемо Дзвимлети, сегодняшнее -- Дзвилети ← Мдзвимлети ← Дзвимлети (K'oberidze, 2014: 162). Думаем, упомянутый у Иоанна Багратиони **Шгвимлети** должно быть **Дзвилети**.

По нашим наблюдениям, подобно грузинскому литературному языку и другим диалектам, образование названий деревень ущелья реки Проне префиксальное, суффиксальное и префиксально-суффиксальное. Дистрибуция использования суффиксов такова: 11 топонимов с окончанием **-ет**; с окончанием **-ит** - 1; с окончанием **-ат** - 2; с окончанием **ис-и** - 11; с окончанием **ат(а)** - 2; с окончанием **-та** - 1; с суффиксом **-еул** - 2; с суффиксом

К Изучению Вопросы Локализации И Образования Топонимии В Ущелье...

-ул -1; с суффиксом **-ур** -4; с суффиксом **ован** -1; с суффиксом **осан** -1; с окончанием **-ин-а** -1; с окончанием **-еб** -1; с суффиксом **- мар** (←**нар**) -1. Топонимы префиксально-суффиксального образования сравнительно малочисленны. Например: **на-ев** префиксально-суффиксальное - 1; **са-е** префиксально-суффиксальное - 1; **са-ур** префиксально-суффиксальное - 1. Думаем топоним **а-х(г)ур-иа**, производное от **са-х(г)ур-иа** (а -- иа ← са -- иа. подобно Са-пичх-иа). Этот производный топоним требует дополнительного исследования (K'oberidze, 2015:162).

Субстантивированными топонимами препозитивного строения являются: **тусубани** (← тхис убани), **Рустави** (← рус тави), **Гаристави** (← гарис тави), **Урмис хели**, **Хундис убани**, **Клдис цкаро**, **Какалахеви** (← какалас хеви)... В названиях маленьких местностей встречаются наименования растений, которые обычно произрастают в данной местности. Например: **верхви** (осина), **тела** (ильм), **ипани** (ясень), **какали** (орех), **маквали** (ежевика), **моцви** (клюква), **муркани** (ольха), **надзви** (ель), **тирипи** (ива), **шинди** (кизил), **дзедзви** (чертополох), **ципели** (бук), **чадари** (платан)... Эти растения в топонимиях других регионов тоже подтверждаются (Khornauli, 1976: 275-310). Названия мест, образованные из простых основ: **Муха** (место в Цоцхнари), **Урхмели** место в Плеви). Названия мест в форме множественного числа: **Верхвеби** (место в Брили, в Кодисцкаро), **Телеби** (место в Двани, в Церониси), **Мухеби** (место в Ткоца, в Квишхети)... (Ghlont'i, 1988: 18-20).

В топонимии ущелья реки Проне в основном выделяются простые имена, полученные аффиксальным и композиционно-повествовательным способом. Простые топонимы выражают хозяйственно-бытовое назначение и свойства. Например, **Кибрава** – пахотное место в Двани, указывает на подъем, подобный лестнице, **Нули** – деревня, означает ноль, пустой....

Большинство простых топонимов представлены в форме множественного числа. Например: **Верхвеби** (место в Брили, в Кодисцкаро), **Телеби** (место в Двани, в Церониси), **Мухеби** (место в Ткоца, в Квишхети)... Для образования новых слов из простых основ аффиксальным способом используются те же производительные средства, что и в других диалектах грузинского языка. Среди способ образования микро топонимов определенное место занимает префиксальный способ. На исследуемой территории подтверждаются такие топонимы, которые образуются только спомощи-на- и-ьь приставками. Указанные образующие часто используются в названиях пахотных и посевных мест. Например: **на- кедлареби** (пахотное место в Тахтисдири) **на- звреби** (пахотное место в Дирби); **на-гутни** (место в Биджниси, в Кодисцкаро); **сагвритееби** (пахотное место в Авневи); **са - тибеби** (место в Итриа, балта, Халеби)....

На принадлежность, собственность и потомственность указывают названия местностей, образованные с помощью суффикса **-иан**: **Локабидз-иан-т-и**, **Беридз-иан-т-и**, **Блиадз-иан-т-и**. «это образующее видно получено от **-еан**» (Shanidze, 1980: 12). Суффикс **-иан** (**-ан**) указывает на принадлежность,

потомственность и множественность и в собственных именах людей: Мераба-ан-т-и, Тедо-ан-т-и, Клавдия-ан-т-и и др. (K'oberidze, 2009: 280-281). Суффиксом **-еб** представлены топонимы: **Бебрисмицеби, Цисквилисмицеби, Гоглереби, Мглисореби, Сабадуреби, Цинасмицеби, Накедлареби, Напузвреби, Назвреби, Ахоеби, Борблеби, Двалеби, Олееби, Титанеби.** Иногда суффикс **-еб** теряет функцию выражения множественности.

Суффикс **-ул** встречается в названии деревни Чорба-ул-и. О происхождении указывает суффикс **ел-а** в названии местности Гом-ел-а. Суффикс **-а** в перечисленных топонимах является вторым образующим и указывает на собственность и ласкательность. **-ур-а (-ул-а)** от различных имен образует топонимы: **сила -ур-а** (родник в Авневи), **чакид-ул-а** (пахотное место в Двани), **бебр-ул-а** (место сенокоса в Авневи)... От суффикса **-иан** образовано: Дзедзв-иан-а (Тахтисдзири), Мух-иан-и (место в Кода); от суффикса **-ел-а** образованы: Гом-ел-а (Тахтисдзири)... В производных от названий растений микротопонимах подтверждаются: а) **-ар** (редко): **тхил-ар-и** (место, гора в Одзиси), **шинд-ар-и** (место, лес, пасбище в Тагуети, в Земобролосани, в Клдисцкаро, в Цхрамуха)... б) **-н+ар** (обыкновенно): **тел+н-ар-и** (место, лес в Большом и Малом Тхилнари, в Ниниси, в Мцхетиджвари, в Малом Халеби), **мух+н-ар-и** (место, лес в Бугаури)... (Ghlont'i, 1988: 19).

От производного **на-ар, на-ев** образуются топонимы: **на-венах-ар-и, на-кедл-ар-и** (пахотное место в Тахтисдзири), **на-ализ-ев-и** (пахотное место в Брети), **на-бак-ев-и** (в Знаури) **на-сахл-ар-еб-и** (место в Двани)... Топонимы со сложной основой представлены управляемыми словосочетаниями: **Дванисцкали, Гуласцкаро, Беластке, Гвердисдзири, Гиоргицминдисхеви, Калависмицеби, Кодисцкаро.** В топонимах ущелья реки Проне встречаются характерные для грузинского литературного языка и других диалектов грузинского языка фонетические процессы. Например: потеря звука: **Авневи** (**-на-внеби** „внебамикенебули“ -поврежденный), **Ргавали сери** (**←мргвали сери**), **Бебримицеби** (**←Бебрисмицеби**). Включение звука: : **Накаловари** (**←на-кало-ар-и** „калос адгили“ (место гумна). Чередование звуков: **Напузреби ←Напудзреби.** Интересны глагольные топонимы: **Гамарджвебаантахоеби** (сенокосное место в Двани), **Чакидула** (в Тахтисдзири).

Особый интерес вызывают топонимы, связанные с водой. Существующие в картвельском языкознании исследования о лексической единице „цкал“ (вода) указывают на актуальность данного вопроса и на необходимость уточнения связанных с ней терминов в отношении своевременности (K'oberidze 2016: 491). „Вода большое значение имеет для живой и неживой природы, поэтому, естественно, связанная с водой лексика разнообразна и многочисленна» (Giglemiani, 2006: 74).

В картлийском ущелья реки Проне связанные с водой топонимы разнообразны как по содержанию, так и по образованию. Часты случаи, когда

К Изучению Вопросы Локализации И Образования Топонимии В Ущелье...

тот или иной топоним без изменения повторяется в названиях разных деревень и участков. Распространение одного и того же микротопонима одновременно в нескольких населенных пунктах характерно для грузинских топонимов (Apridonidze, Mak'alatia, 1980: 222).

В картлийском ущелья реки Проне выделили следующие топонимы, связанные с водой: 1. топонимы, содержащие основу „цкал“; 2. топонимы, содержащие основу «цкаро»; 3. топонимы, содержащие основу «тба»; 4. топонимы, содержащие основу «геле»; 5. топонимы, содержащие основу «чала»; 6. топонимы, содержащие основу «хев»; 7. топонимы, содержащие основу «чаоб»; 8. топонимы, содержащие основу «морев». Также обратили внимание и на такие топонимы, которые образованы только суффиксом и связаны с водой. К таким суффиксам относятся: -ул//-ула, -ет, -ор; во множественном суффикс -еб и др. (K'oberidze, 2016: 493).

Следует отметить топонимы в основе с «цкал»: **Алисцкали** – река в деревне Али, **Дванисцкали** – изначальное название реки Проне. **Дванское Проне, Дирбское Проне и Бретское Проне** Вахушти называет „Дванис - цкали“ (Vakhusht'i, 1941: 79); **Пцисцкали** – **Пцисское Проне, Пциула**. В топонимах с основой «цкал» в первой части встречаем название деревни. Например: **Ацкурисцкали**, **Дванисцкали**. . Основа „цкал“ и „проне“ в топонимах подтверждаются параллельно: **Бредзиспроне, Бредзула** (Бредзула), **Бредзисцкали** (Vakhusht'i, 1941: 79) – река в Бредза. В топонимах, содержащих основу „цкал“, детерминантой выступают фамилии. Например: **Баидаурисцкали** - в Цроми; **Тедешвилебисцкали** - в Диди Халеби; **Бичикаантцкали** – в Крисхеви; **имена людей: Сисосцкали** - река, место в Чорчана; **Тамарисцкали** - в Тагуети; **названия животных, птиц: Датвисцкали** - местов деревне Лопани. Детерминанты: **прилагательные: Лашисцкали** – в Дирби; **Млашецкали** – в Земо Адзвиси; **Мхиарулицкали** – в Чумателети; **Урцкави адгили** - посевное место в Бредза. **числительное: Орцкала** – место в Кемпери, где сливаются две Тилиана. С основой «цкал» чередуется «тилиана» (←м-тил+иан-и): Тилиана именуются реки в Двани, Земо Адзвиси, Цведани, Сативе, Цоцхнари.... Притоки реки в народе также именуют Тилиана. У Дванского Проне три Тилиана: **Дванское, Авневское и Корнисское**, раньше должно было быть **Мтилиана** (Ghlont'i, 1988 :70). Для сравнения: **мтили -огород** (Orbeliani, 1991: 524; Chubinashvili, 1961: 300; Vakhusht'i 1941: 29).

Население села Авневи для обозначения реки и ущелья использует два названия: **Мтилиана и Тилиана**, ноизначальная форма Мтили, заглавная буква м с течением времени потерялась. Мтили-Мтилиана служило для обозначения места, где хозяйственник возделывал сад и огород, что указывает на то, что у нас интенсивным хозяйством занимались с древних времен. Указанная лексическая единица образована по чисто практической необходимости и хорошо передает особенности места и ущелья (Otinashvili, 2016: 63).

Иногда топонимы повторяются без изменения, иногда имеет место дуплетное обстоятельство. Например: **Патара Тилиана** – река соединяется с Проне в Авневи. К основе «цкал» иногда детерминантой выступают и названия рек. Например: **Лиатисцкали (-Лиахвисцкали)-в Дирби**. Детерминантом использовано растение: **Мухисцкали** -место, вода в Цагвли. Часто с «цкали» Детерминантом использованы имена различного содержания. Например: **Беберисцкаро** – в Ташискар; **Бегисцкаро** – в Квемо Шакшакети. **Берисцкаро** – в Думацхови; **Гвелаквисцкаро** – в Квашети; **Дедописцкаро** – в Биантхеви, в Пца... Используемые детерминантами имена людей указывают на принадлежность: **Арсенасцкаро** – в Земо Адзвиси, в Сативе; **Александресцкаро**-в Халеби, в Гарта, в Тхинала; **Закариасцкаро**- в Цроми; **Бергаласцкаро** – в Ахалшени; **Бадриантцкаро** - в Авлеви. **Барбакадзеебисцкаро** -в Рбона; **Бесиасцкаро** – в Кашвети; **Бекосцкаро** -- в Мохиси. **Битиасцкаро** – в Крисхеви.; **Букиасцкаро** – в Кодисцкаро; **Гиглдасцкаро** -- в Кемпери; **Гигосцкаро** – в Биантхеви, в Квишхети; **Гиоргисцкаро** – в Квемо Бролосани; **Гиосцкаро** – в Монастери; **Димитрисцкаро** – в Сурами; **Егнатесцкаро** – в Итрия; **Едишерасцкаро** – в Тамарашени. **Ерастисцкаро** – в Крисхеви; **Тандисласцкаро** – в Теревгани; **Ладосцкаро** – в Бугалаури; **Кикосцкаро** – в Одзиси; **Ханос цкаро** – в Мохиси; **Татосцкаро** – в Брети... Принадлежностьвыражают фамилии, используемые детерминантом: **Гигиташвилебисцкаро** – в Квишхети. **Гоголаурисцкаро** – в Киндзати; **Кикадзисцкаро** – в Баинтхеви; **Лукунидзиантцкаро** – в Мохиси; **Майсурадзеебисцкаро** – в Думацхови; **Мацхонашвилебисцкаро** - в Думацхови; **Минадзеебисцкаро** - в Бердзенаули...

Связанное с Окруадзе **Окруантцкали** в Дзвилети.Представители этой фамилии жили в Хундисубани и в конце восемнадцатого века, когда переселились в Дзвилети, в имение Татишвили, провели воду (Otinashvili, 2016: 233).

Фамилия, используемая детерминантом, часто представлена притяжательным суффиксом – иан с аффиксом множественной формы. Например: **Дурглишвилиант цкаро (родник Дурглишвилебис)** - в Дирби. **Елиантцкаро** (-родник Елиашвили) – в Мохиси; **Мачараантцкаро** (-родник Мачарашвили) – в Земо Шакшакети; **Ганжэлаантцкаро** (←родник Ганджелашвили), **Жамераантцкаро** (←родник Жамерашвили) – в Церониси; **Метивиантцкаро**(←родник Метивишвили). **-иан-т** как производный суффикс встречается и в прозвищах. Например, **Таплаантцкаро** (←тапла) –в Кнолеви; **Цикубаантцкаро** (-цикуба)- в Кнолеви. Такое образование топонимов не чуждо для картлийского и других диалектов грузинского языка (K'oberidze, 2009: 280-281).

Лексика с использованием „цкаро“ как детерминанта, иногда указывает на почву: **Капнарисцкаро** - в Уцлеви. В ущелье реки Проне «капнари» именуется необработанное, каменистое и кустарниковое место. **Клдисцкаро** – в Брили. **Кохичалебисцкаро** – в Мохиси. Саба:

К Изучению Вопросы Локализации И Образования Топонимии В Ущелье...

«Необработанный камень (кохи), который в огне не треснет» (Orbeliani, 1991: 387). В земоаджарском «кохи» - это выветренная, неплодородная почва (K'oberidze, 2011: 69). В ущелье реки Проне каменистое место называют «кохиани». **Кохичала** – место в Квенаткоца; **Клдицкаро** – в Брили; **Лугелацкаро** – в Цроми. По мнению Ал.Глonti, название должно быть связано со словом «губела» (**Ghlont'i**, 1988: 55). Думаем название происходит от «дубела», что означает тепленькая вода. **Мадницкаро** – в Какалатхеви. **Кванатхарисцкаро** – в Авлеви. Здесь детерминантом выступает композит . Здесь же встречается место **Кванатхари**; **Менамтицкаро** (←Менамтицкаро) в Дирби; **Дубицкаро**- в Бидзиси, в Двани; **дубе- низкое место** (Orbeliani, 1991: 276); Думаем, название источника происходит от названия места; в квемоаджарском с таким значением подтверждается дивбе, дубе ღუბე (земля в низине) (K'oberidze, 2011: 68). В качестве определителя использовано прилагательное: **Дампалцкаро** – место в Хциси; **Дидицкаро** – речка в Цагвли. **название деревни: Цагвлицкаро** -- в Абиси; **Атоцицкаро** – в Бредза; **Кодисцкаро** – в Двани, в Кемпери. В качестве определителя использовано числительное: **Самцкаро** – в Авневи. Встречаются названия: **Квемосамцкаро**, **Шуасамцкаро** – здесь сливаются реки трех ущелий и название происходит из этого.

В качестве определителя использовано название реки «Тилиана»: **Тилианасцкаро** – место в Двани. В топонимах с основой на „тба” в качестве определителя встречается **фамилия: Амилахвристка** – пруд в Ташикари. **Блиадзистба** – в Патара Халеби. Для обозначения этого места встречается топоним: „**Натбевари**”. **Месхианттбеби (-озеро Месхишвили)** – посевное место в Ахалшени . **Пешшвелаанттба** - посевное, болотистое место в Ахалшени, в Теревгани. **Имена людей, как определитель: Гиостба** – в Келети. **Даскалиастба** - место, пруд, озеро в Цроми. **Даскалиантропоним. Квириа(с) тба** – в Булбулицихе. **Солостба** - место, озеров Дидкелети.

В качестве определителя использовано прилагательное: **Мкралтба** (-мкралти тба – вонючее озеро)- место, озеро в Тагуети (K'oberidze, 2012: 42). **Окросоплистка** - место, озеро в Дидкелети; **Кохтоба** – место в Нули. **Скорее всего это название связано с озером:** к примеру, менгр. ღუბე. тоб-тоб-а//тоб-о „глубокая вода“; си-тоб-а „глубина“; лаз. тоб-//тиб- тоб-//тиб-а, озеро: водоворот; глубокая (вода) (Chikobava, 2008: 191; Penrikhi, Sarjveladze, 1990: 291). С основой „тба” в качестве определителя встречаются общественные имена: **Сулистка** - - место, озеро в Дидкелети. Основа «геле» в топонимах в основном подтверждается как определитель. Принцип создания топонима здесь тоже не отличается. В качестве определителя использовано название деревни: **Бекмигеле** – в Кипиантубани в Квишхети; **Бобокинигеле** – место, речка в Мцхетисджвари. **Бобокина** - место, бывшая деревня у Цагвли. Имя: **Бабанегеле** – место, речка в Киндзати. **Баканегеле** – место в Киндзатио. **Битас геле** – в Патара Халеби. Прилагательное: **Бнелетисгеле** – в Улумба; **Брумагеле//Брмагеле** место, лес, речка в Итрия.

Нарицательное имя: Богиреби – место, речка в Бегаури, в Клдискаро. **Богирегеле** – посевное место в Булбулисцихе; **имя прилагательное: Кралигеле**- речка в Чорчана, мкралги геле – вонючая речка. **Шралгеле // Мшралгеле** – посевное место в Цедани. **Чечки(с) геле** – место, речка в Диди Келети и Патара Келети. **Цацхвисгеле** – место, речка в Монастери, в Чорчана. **Цклипура геле**– маленькая речка в Цивцкаро. **Диақвнигеле** – место, лес в Одзиси; **Датвисгеле** – в Уцлеви.

В качестве определителя использована фамилия: **Калмахаантгеле**(- речка Калмахелидзе) – в Двани. **Татаантгеле** – посевное место.

Топонимы, содержащие основу „чал“: **Балтисчала** - посевное место в Калети. **Ргвали чала**- место, сад в Двани. **Чалеби** – посевное место в Одзиси, в Абиси, в Ахалсопели, в Осиаури, Сативе, в Дирби, в Гвариацкали, в Хциси, в Кемпери, в Тагуети, в Бакаанти, в Тахтидзири.

Топонимы, содержащие основу „чаоб“: **Чегелидзиантчаоби** – посевное место в Тамарашени; **Дидчаоби** – в Мохиси. **Чатаантчаоби**- посевное место в Теревгани. Топонимы, содержащие основу „хев“: **Беберасхеви** – место, пастбище в Квишхети. **Бзисхеви** – в Балта в Знаурском районе. **Блиаурисхеви** – сухой овраг в Суниси, в Знаурском районе. **Бослетисхеви//Бослевихеви** – место, овраг в Цроми. **Брмахеви** – место в Ахалшени, в Алибари в Знаурском районе. **Саквирикис хеви** - правый приток реки Проне у Двани. **Урмисхеви** - место, овраг в Бредза. **Каразма** – место, овраг, в Двани, **Дзаглихева** – маленькая речка, овраг, правый приток реки Проне у Дирби. Топонимы, содержащие основу „морев“: **Бутуасмореви** – место на Куру у Цхрамуха. **Гиасмореви** – место на реке Проне в Дирби. **Катарашенимореви**- место на реке Проне в Дирби, **Лалетасмореви** – в Тахтидзири. С рекой связаны названия, образованные суффиксом -ула: река **Дамчхреула** (- дамчхр-е-ул-а)- река втекает в Куру. **Руисула** (-руис-ул-а) – место в Брети. **Сурамула** (-сурам-ул-а) - река вытекает из Орхеви и втекает в Куру у Хашури, называют также Проне у слияния. **Ткоцула** (-ткоц-ул-а) –река в Ткоца, сливается с Проне у Абиси. В народе ее называют **Ткоциспроне**. **Плеула** (-пле-ула) - река в Плеви, Нацаргора, вливается в реку Пциула, также называют Проне. **Пциула** (-пци-ул-а)- река в Пца. . С водой связаны названия, образованные суффиксом -ет: **Кваблетиместо**, речка в Чорчана. Топонимы с суффиксом -еб: **Чинчилеби** – место, речка в Чорчана. **-ор-а** суффикс встречается в топониме „Чошора" – река, бывшая деревня в Али, в Дзагина.

Таким образом, на основании проанализированного материала можно заключить, топонимы ущелья реки Проне по своему содержанию и образованию разнообразны, подтвержденные словообразовательные средства идентичны средствам грузинского литературного языка и других диалектов. Различия составляют ареал распространения топонимов и частота образовательного средства. Различные случаи указывают на тенденцию унификации и случаи переключения речевого кода. Наблюдается территориальная локализация диалектной лексики, использованной как

К Изучению Вопросы Локализации И Образования Топонимии В Ущелье...

топоним. Проанализированный материал по содержанию и образованию разнообразен. Образование грузинское, не встречаются заимствованные термины. По частоте использования выделяются топонимы с основой на «цкал» и «цкар». Большинство топонимов сложные слова. К топонимам такого типа определителем выступают как нарицательные, так и собственные имена.

БИБЛИОГРАФИЯ

Apridonidze Sh. , Mak'alatia P. , (1980). Kartuli iok'onimebi: t'op'onimik'a, II, Tbilisi.

Bagrat'ioni, I., (1980). Kartl-k'akhetis aghts'era: t'op'onimik'a, II, Tbilisi.

Berozashvili T., Meskhishvili M., Nozadze L., (1981) . Kartluri dialekt'is leksik'oni, Tbilisi.

Gachechiladze P'., (1970). Kartluris saleksik'ono masala: iberiul-k'avk'asiuri enatmetsniereba, t'. XXVII, Tbilisi.

Giglemiani, I. , (2006). Hidroleksik'a kartulshi (disert'atsia), Tbilisi.

Vakhush't'i, (1941). Aghts'era sameposa sakartvelosa (sakartvelos geografia), t. Lomourisa da n. Berdzenishvilis redaktsiit, Tbilisi.

Taq'aishvili, E. , (1907). Arkeologiuri mogzaurobani da shenishvnebi, ts'igni I, T'pilisi.

Imnaishvili, Gr. , (1974). Kartluri dialekt'i, I. Tbilisi.

Imnaishvili, Gr. , (1974). Kartluri dialekt'i, II. Tbilisi.

K'oberidze, M., (2009). Prones kheobis kartlurshi: goris universit'et'is meore saertashoriso k'onperentsiis masalebi, 2-3 okt'omberi, Gori.

K'oberidze, M. , (2011). Zemoach'arulis dargobrivi leksik'a, Tbilisi.

K'oberidze, M., (2012). Zedsartavsakheliani t'op'onimebi prones kheobis kartlurshi: XXXII resp'ublik'uri dialekt'ologiuri sametsniero sesiis masalebi, Tbilisi.

K'oberidze, M., (2014). Prones kheobis t'op'onimia 1715 ts'lis ruisis davtarshi: kutaisi ilia ch'avch'avadzis sakhelobis sametsniero bibliotek'is ts'elits'deuli, VI, Kutaisi.

K'oberidze, M. , (2015). Ioane bat'onishvilis „kartl-k'akhetis aghts'era“ da prones kheobis t'op'onimia: samtskhe-javakhetis sakhelmts'ipo universit'et'is onomast'ik'uri k'rebuli, Akhaltsikhe.

K'oberidze, M., (2016). Ts'q'altan dak'avshirebuli t'op'onimebi prones kheobis kartlurshi: goris sakhelmts'ipo sasts'avlo universit'et'is merve saertashoriso sametsniero k'onperentsiis masalebi, 13-14 noemberi, Gori.

K'ot'inovi, N., (1980). Ioane bagrat'ionis „kartl-k'akhetis aghts'era“ da misi mnishvneloba t'op'onimiis shests'avlis mnishvnelobisatvis: t'op'onimik'a, II, Tbilisi.

Mak'alatia, S. , (1963). Pronis kheoba, Tbilisi.

Mart'irosovi, Ar , (1938). Angarishi sazapkhuulo mivlinebisa prones kheobashi: enimk'is moambe, IV3, Tbilisi.

Meskhishvili, M., (1970). Masalebi kartluri dialekt'uri leksik'onistvis: iberiul-k'avk'asiuri enatmetsniereba, t'. XXVII, Tbilisi.

- Meskhishvili, M.**, (2006). Kartluri leqsikoni (masalebi), Tbilisi.
- Orbeliani, S. S.**, (1991). Leksik'oni kartuli, I, Tbilisi.
- Otinashvili, N.**, (2016). Hidroap'elat'ivebit nats'armoebi t'op'onimebi prones kheobis kartlurshi: kartveluri memk'vidreoba, XX, Kutaisi.
- Otinashvili, N.**, (2016). Leksik'is t'erminologiuri dziebani: goris sakhelmts'ipo sasts'avlo universit'et'is iak'ob gogebashvilisadmi midzghvnili meotkhe saertashoriso sametsniero k'onperentsiis masalebi, 27 okt'omberi, Gori .
- Ruisis samts'q'os davtari**, (2015). Ruisis samts'q'os davtari, S.Mak'alatias saxelobis Goris istoriul-etnografiuli muzeumis gamocema, Gori.
- Penrikhi, H.** , **Sarjveladze, S.** , (1990). Kartvelur enata et'imologiuri leksik'oni, Tbilisi.
- Ghlont'i, Al.** , (1980). N-s p'rotsesi kartlurshi: pilologis chanats'erebi, Tbilisi.
- Ghlont'i, Al.** , (1988). Proneebis kheobebis t'op'onimia: t'op'onimik'uri dziebani, VII, Tbilisi.
- Shalamberidze, Gr.**, (1958). Dialekt'izmebi s. Mgaloblishvilis motkhrobebshi: iberiul-k'avk'asiuri enatmetsniereba, t'. IX-X, Tbilisi.
- Shanidze, A.** , (1980). Kartuli enis gramat'ik'is sapudzvlebi, t'. III, Tbilisi.
- Chikobava, Arn.** , (2008). Ch'anur-megrul shedarebiti leksik'oni: shromebi, III, Tbilisi.
- Chubinashvili, N.** , (1961). Kartuli leksik'oni, Tbilisi.
- Khornauli, G.** , (1976). Mtsenareta sakhelebi t'op'onimebshi: t'op'onimik'a, I, Tbilisi.
- Javakhisvili, I.**, (1976).Masalebi Sakartvelos shinamrets'velobisa da ts'vrili khelosnobis istoriisatvis, aghmshenebloba da aveji, t. III, Tbilisi.
- Jorbenadze, B.**, (1986). T'op'onimta k'lasipik'atsiisatvis: iberiul-k'avk'asiuri enatmetsniereba, XXV, Tbilisi.

LEARNING AND TEACHING OF LANGUAGES IN GRADES ONE TO SEVEN IN GEORGIA

ИЗУЧЕНИЕ И ПРЕПОДАВАНИЕ ЯЗЫКОВ В 1-7 КЛАССАХ В ГРУЗИИ

GÜRCİSTAN OKULLARINDA 1-7 SINIFLARDA DİL ÖĞRENİMİ VE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE

Tamuna KHETAGURI*
Mzia ZANGALADZE**

ABSTRACT

The study investigated various language teaching styles employed by the teachers across the Georgia states within the public schools. Equally, the research looks into different strategies that ensure improved performances of the children as well as instructors, and they deliver their services as mandated by Georgia Standards of Excellence (GSE). The research shows that teachers use multiple styles and strategies in teaching in the state's public schools. However, the study used questionnaires and interviews as methods of data collection in various selected public schools. Data collected indicates that most of the instructors use the hybrid method of teaching and incorporation of technology factors as a strategy in delivering their mandates.

Different teachers in Georgia State concentrate on delivering quality education systems more so in teaching languages from grades one to seven. To do so, they employ various teaching methods and strategies to meet the standards set by the education authorities such as the Georgia Standards of Excellence (GSE). The results of the study explain that most of the teachers teaching these grades employ a hybrid method, thus offering individual learners with the essential needs and further accommodates a variety of students. Furthermore, due to development in technology, most of the instructors focus on the technological approach as the strategy in effective teaching across all the grades. Moreover, the research recommends investments in home reading and focus on learners with learning disabilities across the Georgia state.

* ORCID: [0000-0002-0752-6318](https://orcid.org/0000-0002-0752-6318) Khetaguri, T., Associate Professor Dr. at Gori State Teaching University, Gori, Georgia, tkheta7@gmail.com

** ORCID: [0000-0003-2617-4896](https://orcid.org/0000-0003-2617-4896) Zangaladze, M., Professor Dr. at Gori State Teaching University, Gori, Georgia, zangaladzemia@gmail.com

Keywords: *teaching styles, teaching strategies, methodology, public school, facilitator, delegator style, demonstrator method, blended or hybrid method, lecture or authority method.*

АННОТАЦИЯ

В ходе исследования изучались различные стили преподавания языка, используемые учителями в Грузии в государственных школах. Точно так же в исследовании рассматриваются различные стратегии, которые обеспечивают улучшение успеваемости как детей, так и инструкторов, и они предоставляют свои услуги в соответствии с требованиями стандартов качества Грузии. Исследование показывает, что учителя используют различные стили и стратегии при обучении в государственных школах страны. Тем не менее, исследование использовало вопросы и интервью в качестве методов сбора данных в различных отдельных государственных школах. Собранные данные показывают, что большинство инструкторов используют гибридный метод обучения и включение технологических факторов в качестве стратегии при выполнении своих мандатов.

Различные преподаватели в Грузии концентрируют свое внимание на предоставлении качественных образовательных систем в большей степени на преподавании языков с первого по седьмой классы. Для этого они используют различные методы и стратегии обучения, чтобы соответствовать стандартам, установленным органами образования, такими как стандарты качества Грузии. Результаты исследования объясняют, что большинство учителей, преподающих в этих классах, используют гибридный метод, таким образом предлагая отдельным учащимся основные потребности и дополнительно приспособляя различных учеников. Кроме того, благодаря развитию технологий, большинство преподавателей уделяют внимание технологическому подходу как стратегии эффективного обучения во всех классах. Кроме того, исследование рекомендует инвестиции в домашнее чтение и сосредоточить внимание на учениках с нарушениями обучения в Грузии.

Ключевые слова: *стили обучения, стратегии обучения, методология, государственная школа, фасилитатор, стиль делегатора, метод демонстратора, смешанный или гибридный метод, метод лекции или авторитетный метод.*

ÖZ

Çalışmada Gürcistan'da öğretmenler tarafından devlet okullarında Gürcistan kalite standartlarına uygun olarak dil öğretiminde kullanılan çeşitli yöntem ve gerek çocuklar, gerekse eğitimciler için gelişmiş performans sağlayan çeşitli stratejiler incelenmiştir. Yapılan araştırmada Gürcistan'ın devlet okullarında öğretmenlik yaparken öğretmenlerin farklı yöntem ve stratejiler kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışma esnasında çeşitli devlet okullarında veri toplama yöntemi olarak anket ve mülakatlar kullanılmıştır. Toplanan verilerden, eğitimcilerin ekseriyeti tarafından görevlerini yerine getirirken hibrit eğitim yöntemi ve teknolojik faktörlerin bir strateji olarak dâhil edilerek kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Bilindiği gibi geçen yüzyıl boyunca, geleneksel öğretim yöntemleri önemli değişikliklere uğradı. Bu süreç Gürcistan eğitim sistemine de yansdı. Araştırmamıza göre Gürcistan'da öğretmenlerin bir kısmı, birinci sınıftan yedinci sınıfa kadar dil öğretimi için daha yüksek standartlara uygun eğitim sistemleri üzerine odaklanmıştır. Eğitim yetkilileri tarafından belirlenen standartları karşılamak üzere Gürcistan kalite standartlarına uygun olarak çeşitli öğretim yöntemleri ve stratejileri kullanılmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla eğitimcilerin dil bilgisini öğrencilere ulaştırma modlarında farklılık görülmektedir. Çalışmanın sonuçlarına

Learning And Teaching Of Languages In Grades One To Seven In Georgia

göre, sınıflarda çoğu öğretmen tarafından hibrit yöntemin kullanıldığı belli olmuştur. Böylece öğrencilere bireysel olarak temel ihtiyaçlar sunulmuş ve ilaveten isteğe bağlı olarak bu yöntem çeşitli öğrenciler için uygulanmıştır. Bunun dışında, teknolojinin gelişmesi sayesinde, çoğu öğretmen tarafından tüm sınıflarda etkili bir öğrenme stratejisi olarak teknolojik yaklaşımların dikkate alınması önerilmiştir. Ayrıca, çalışmada evde okumaya daha fazla zaman ayırmakla birlikte engelli öğrencilerin eğitimine odaklanması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: öğretim yöntemi, öğrenme stratejileri, metodoloji, devlet okulu, kolaylaştırıcı yöntem, temsilci yöntemi, gösterici yöntemi, karma veya hibrit yöntemi, anlatım yöntemi veya yetki yöntemi.

1. Introduction

Instructors vary in modes of delivering language knowledge to the students. As a result, they formulate various skills and strategies for children to grasp and understand what they teach. As they perform their duties, they always aim to keep in mind and focusing on the maintaining the standards set. For instance, Georgia states possess various learning standards to from grade one to seven that instructors have to observe and maintain. As per the Georgia Department of Education, (2015), Georgia Standards of Excellence (GSE) ensures that all the grade level receives required literacy curricula for the learning of the students at all levels. Georgia state comprise teachers from different backgrounds hence initiating different teaching strategies as well as styles and skills in delivering their services in schools based on the grade. In the case of new teachers, children would have particular challenges due to change in teaching styles. Moreover, the teacher should change the mode of teaching that suits the classroom and adjust as required by the children for better understanding. Instructors employ the use of styles like formal authority, demonstrator, facilitator, delegator, or blend of different styles to ensure quality service delivery to the children and students. The research aimed at establishing different techniques used by various teachers in Georgian schools more so in public schools as well as strategies. The study concluded that, various teachers employ different modes of teaching depending on the grade and the need of learners. Furthermore, the research indicates that teaching styles and strategies adopted aimed at achieving the set standards by GSE.

2. Research Objectives

The research intended to find out different language teaching styles and strategies employed by teacher within the Georgia state. The study aimed at investigating most and least styles and strategies of teaching used by teachers in various public schools in Georgia State ranging from grade one to seven.

1. Research Questions

1. The research intended to find out different language teaching styles and strategies employed by the teacher within the Georgia state public schools.
2. The study aimed at investigating most and least styles and strategies of teaching used by teachers in various public schools in Georgia State, ranging from grades one to seven.

4. Background of the Study

Teachers require various techniques in delivering the available resources to the students within specified grade and classroom. In the case of students used to one style, and the teachers come with different one bring confusions among the learners (Genishi, C. , Dyson, A.H., 2015:135). In such a case, the teacher should understand the nature of the class and adjust to the required styles and strategies that would enable understanding between the two parties. According to García and Frede (García, E.E Frede, E.C. eds., 2019:102), depending on the needs of the learners, instructors adjust their approach to the appropriate style required within given environments. Furthermore, different research works indicate that changing teaching styles helps teachers deliver the resources in a more effective way that puts the maximum number of students to understanding (McNamara, S., Blenco, G., 2018:49). Moreover, the instructor should learn the cultural as well as the education background of the learners to adjust to their required needs appropriately. Equally, teachers should learn the students' learning trends by checking previous performances, prerequisites, and related studying tendencies in different grades (Habók, A., Magyar, A., 2018:2358).

5. Teaching Styles

Over the past century, traditional teaching methods have undergone significant changes; caused by social, cultural and technological development. In the modern classroom, five different educational styles have appeared as the main strategies adopted by modern teachers: the Activity of Facilitator, the Delegator style, The Lecture or Authority Method, The Demonstrator Method, The Blended or Hybrid Method. (Innova design, 2015). In this research work, we will discuss how effective these five learning styles are.

The Activity of Facilitator

Teachers who use the activity of facilitator style encourage classroom learning by increasing the level of learning between teachers. Unlike the lecture style, teachers ask students a question, not just give them an answer. In this style, classes are used to promote self-discovery and the development of problem-solving skills, which can often lead to a deeper understanding of the topic by the student.

However, this technique has its drawbacks: as a facilitator, teachers must actively interact with individual students, which can be difficult in large classrooms, so you should carefully consider the layout of the room.

The styles exist as student-centered as it provides the students with opportunities to practice things taught like reading and correct spelling in lower grades. Habók and Magyar (Habók, A., Magyar, A., 2018:2358) explain that the style maintains a close association between the teachers and students that promote self-learning. According to McNamara and Blenco (McNamara, S., Blenco, G.,2018:45), the method helps the learners to acquire various skills in critical thinking hence the retention of the knowledge that results in self-actualization (McNamara, Blenco, 2018 :46). The style merits originate from the facts that it

Learning And Teaching Of Languages In Grades One To Seven In Georgia

provides learners with abilities in asking questions hence creating skills to get the solutions and answers in the learning process. Moreover, it possesses particular setbacks like leading the students towards discovery instead of lecturing facts and testing the learners' knowledge.

The Delegator style

The delegator style is often used for subjects that require group work, feedback from colleagues, or laboratory training. As a delegator, a teacher can take on the role of an observer to facilitate collaboration and encourage mutual learning. Despite the growing popularity, some critics believe that the style of delegation or group is a bad teaching strategy, because it deprives the teacher of an authoritative position.

The delegator styles persist as student-centered as teachers act as guides and consultants. The method provides chances for the students to learn based on their projects. In most cases, individuals or groups of learners lead the learning process (Genishi, Dyson, 2015:123). The style significantly aids in teaching creative writing in languages. Equally, it acts as the inquiry-based that the instructor act as the observer that inspires learners through working towards a common target. Moreover, the teacher exits as a consultant rather than a traditional authority figure in the class.

The Lecture or Authority Method

The lecture or authority method is mainly used in lectures or classrooms, where the teacher will conduct a long one-sided discussion on a predetermined topic, while students make notes and memorize key pieces of information. Despite its popularity in higher education, when there is a large group of students, the lecture or authority style is less common in a standard classroom setting. This is due to the fact that the strategy practically does not provide for student participation, which makes it impossible to meet the needs of each individual student.

Authority method persists as teacher-centered comprising various lecture sessions and different presentations to the learners. During the lessons, teachers expect students to absorb the information delivered or take notes as references and reading guidelines (Ghanizadeh, Jahedizadeh, 2016:1151997). The style most applies in the classrooms with a high number of students. However, the styles consist of cons like lack of interactions between the teachers and students and require more mature learners.

The Demonstrator Method

Like a lecture or an authority method, the demonstrator method retains authority in the classroom. However, instead of relying solely on a verbal lecture, the demonstrator's style combines lectures with other forms of instruction, including multimedia presentations, demonstrations, and classroom instruction. This style is especially suitable for music, art and physical education subjects, where demonstrations are needed to fully understand the topic. However, in other areas of

learning, a demonstrator style may not be appropriate. As with authority, the direct interaction between teacher and student is small, so it can be difficult to meet the needs of all students.

The style preserves the formal authority of teachers by showing the learners what they should carry out in the learning process. According to Genishi and Dyson (Genishi, C. , Dyson, A.H., 2015:133), the learning process in this model comprises different events, demonstrations, and multimedia presentations suitable for the relevant grade. The style allows the instructor to incorporate a variety of formats that includes presentations and lectures (Habók, Magyar, 2018:2358). However, the technique possesses disadvantages for the students with special needs more so in the classroom with a large number of learners.

The Blended or Hybrid Method

Some teachers apply an integrated teaching style that takes into account their personality, preferences and interests in the learning process. This strategy is known as the blended or hybrid style and is popular in subjects such as English, science, and religious studies. Teachers who use a blended or hybrid style can adapt their learning for different students, using extracurricular knowledge to develop a deeper knowledge of a particular topic. However, some critics argue that a blended or hybrid style can weaken the learning process, as teachers try to be everything for all students.

Also referred to hybrid, it comprises an integrated methodology in teaching that incorporates the personality of the instructors as well as the special need and interests of the students focusing on the standards of the curricula provided (Oxford, Rebecca L., 2016:278). It offers opportunities for the teachers to adopt particular styles based on the students' requirements.

Knowing how to engage students in the learning process on a wide range of topics is important for developing an effective teaching style in the classroom. For students to receive training that suits them, it is important that teachers experiment with different styles and set themselves the task of finding a strategy that reaches every student.

6. Limitation of the Study

The research possessed certain limitations, like focusing only on public schools instead of including private schools in the state. Furthermore, another limitation originates from the exclusion of factors like the cultural background that could affect the teaching of languages with the grades on the learners and teacher's side.

7. Teaching Strategies

Teaching strategies define the various training methods so that they can develop the right strategy for working with a specific target group. Assessing student learning abilities provides a key pillar in developing a successful learning strategy. Teachers can choose one of the following teaching strategies to ensure the best

Learning And Teaching Of Languages In Grades One To Seven In Georgia

results in their class: 1. Identifying similarities and differences is a strategy that allows students to compare and contrast different elements. This strategy helps in grading, allowing students to distinguish between different ideas. 2. Keeping notes and summarizing is a teaching strategy that allows students to store information for a long time, using it to analyze and present information. This teaching method encourages participation through questions and other forms of clarification. 3. Homework and practice is a teaching strategy that allows students to practice the skills acquired in previous lessons. 4. Setting goals and providing feedback is a strategy used when students are expected to develop, personalize, and communicate individual goals. This method also focuses on the student conducting a self-assessment to assess the success achieved in the lesson. 5. Hypothesis generation and testing is a strategy that allows teachers to analyze systems and solve identified problems. This strategy includes the following methods: problem solving, systems analysis, decision making, historical research, experimental research and inventions. An analysis of this system helps the students in goal development and remove any barriers that they may encounter in achieving their goals. This strategy also includes testing the accuracy of hypotheses and testing other elements to determine if various decisions will be made. With so many different strategies, teachers can determine what is best for their intended learning concept and apply it to the classroom setting.

Different strategies and styles employed in teaching depend on the level of the learner. For the lower grades like one, two, three, and four learning languages play a significant role in their development (Genishi, Dyson, 2015:134). With the current development of technology and internet things, the instructor could employ various technological methods in ensuring effective learning processes across all grades (Habók, Magyar, 2018:2358). Incorporating appropriate technology come before teacher learning the interest and language of the children, thus strengthening their technical skills in reading and writing. The new development technology in the education system leads to instructors adjusting to suitable programs for the success of their students in learning languages (Ghanizadeh, Jahedizadeh, 2016:1151997). Furthermore, teachers could incorporate strategies like the use of differentiated instructions that provide every learner with the essential needs in the classroom. Based on various studies, the plan comprises kinesthetic, visual, and auditory, which would meet the demand of every learner in each level (Razak, Ahmad, Shah, 2017:75). Equally, assessing the learning progress of the languages in grades one to seven acts as a fundamental strategy for the instructors to understand their student's needs. It involves gathering of the students' cultural and educational backgrounds hence getting the necessary information for evaluation and possible solutions that the learner could require. As per Oxford (Oxford, Rebecca L., 2016:267), teachers could assess their students during teaching, learning logs, slate works, self-assessments, and questioning strategies, thus providing recommended requirements for the pupils.

8. Methodology

Administrators, as well as teachers at different public schools teaching grades one to seven, participated in the research. These five different educational styles were done by participants. These were Activity of Facilitator, the Delegator style, The Lecture or Authority Method, The Demonstrator Method, The Blended or Hybrid Method. The interview was conducted on the 28 teachers and ten administrators hence a total of 38 participants. The table below indicates the instructors and administrators interviewed and provided with questionnaires in each grade.

Teachers and administrators	Interviewed	Questionnaire
Grade 1	5	5
Grade 2	1	3
Grade 3	7	0
Grade 4	3	8
Grade 5	0	9
Grade 6	3	3
Grade 7	2	7
Total	21	35

The selection of the participants was conducted based on the availability of teachers. In some cases, teachers preferred questionnaires to fill at their free time, while others preferred only interviews. The interview took twenty to twenty-five minutes for individual participants.

Data Collection Process

The research conducted data collection through conducting interviews, observations, and providing the questionnaire to fill the required information. Through this qualitative method, the researcher visited various assigned schools that acted as sites of study for the three weeks, starting from 09:30 AM to 4:00 PM at the end of the school programs. The research team followed the study schedule as interviews conducted during break times and lunch or when teachers had no lessons. Furthermore, the research team employed the use of field notebooks to record the descriptive data collected from the observations and interviews through recording the exact world used by the interviewees. The filled questionnaires were collected, and further analysis of data conducted. Interviews protocol followed the research questions provided, which existed on the questionnaires. Throughout the data collection period, the research team ensured the maintenance of ethical issues.

Results Based On Styles Used by Teachers and Administrators

Grades	Blended	Authority	Delegat or	Demonstrat or	Facilitator

Learning And Teaching Of Languages In Grades One To Seven In Georgia

Grade 1	7	0	1	4	4
Grade 2	2	1	3	3	6
Grade 3	4	2	2	3	5
Grade 4	9	4	3	4	4
Grade 5	4	1	2	5	5
Grade 6	5	3	6	2	1
Grade 7	4	5	8	7	4
total	35	16	25	28	29

Results Based On Strategies Used by Teachers and Administrators

Grades	Technology	Assessments	Differentiated Instructions	Home reading
Grade 1	4	5	7	3
Grade 2	2	2	2	3
Grade 3	4	4	2	3
Grade 4	8	5	6	4
Grade 5	7	3	5	3
Grade 6	5	3	2	3
Grade 7	6	8	4	7
Total	36	30	28	26

9. Conclusion

The result obtained by the research indicates various teaching and strategies among the teachers and administrators in teaching styles in Georgia states. As seen in the results, every instructor employs his or her methods and strategies that ensure the effective teaching and learning process of languages in different grades. The research results show that most of the teachers employ the hybrid techniques of teaching that enables them to choose appropriate measures based on the learners' needs. On the other hand, minimal instructors use the authority style in teaching grades one to seven. Equally, most of the teachers employ technology strategies in delivering effective ways of learning languages in Georgia states, which focuses on maintaining the standards of GSE. On the same note, home reading makes the least strategy used by the instructors in the state's public schools.

To conclude, different teachers in Georgia State concentrate on delivering quality education systems more so in teaching languages from grades one to seven. To do so, they employ various teaching methods and strategies to meet the standards set by the education authorities such as the Georgia Standards of Excellence (GSE). The results of the study explain that most of the teachers teaching these grades employ a hybrid method, thus offering individual learners with the essential needs and further accommodates a variety of students. Furthermore, due to development in technology, most of the instructors focus on the technological approach as the

strategy in effective teaching across all the grades. Moreover, the research recommends investments in home reading and focus on learners with learning disabilities across the Georgia state.

10. Recommendations

Firstly, the research recommends that most of the teachers within the states should increase the level of the home reading as an effective strategy in enhancing the learning of languages in grades one to seven. Secondly, the study further recommends that teachers should focus on the styles suitable for learners who require unique treatments like those with different learning disabilities of languages throughout the states due to cultural backgrounds.

BIBLIOGRAPHY

- García, E.E., Frede, E.C. eds., (2019). *Young English language learners: Current research and emerging directions for practice and policy*. Teachers College Press. Columbia University. Amsterdam Avenue. New York.
- Genishi, C., Dyson, A.H., (2015). *Children, language, and literacy: Diverse learners in diverse times*. Teachers College Press. New York, NY.
- Georgia Department of Education, (2015). *Kindergarten English Language Arts Georgia Standards of Excellence (ELA GSE)*. Georgia.
- Ghanizadeh, A., Jahedizadeh, S., (2016). EFL teachers' teaching style, creativity, and burnout: A path analysis approach. *Cogent Education*, 3(1). Informa UK Limited. London. UK.
- Habók, A., Magyar, A., (2018). The effect of language learning strategies on proficiency, Attitudes and school achievement. *Frontiers in psychology*, 8. Creative Commons Corporation, Los Angeles, California.
- Innova design. (2015). How effective are these five teaching styles? <https://www.innovadesigngroup.co.uk/news/how-effective-are-these-five-teaching-styles/>
- McNamara, S., Blenco, G., (2018). *Teaching special needs: Strategies and activities for children in the primary classroom*. 1st Edition. Routledge. London. UK.
- Oxford, Rebecca L., (2016). *Teaching and researching language learning strategies: Self-regulation in context*. 1st Edition. Routledge. New York.
- Razak, N.A., Ahmad, F., Shah, P.M., (2017). Perceived and preferred teaching styles (methods) of English for specific purposes (ESP) students. *Journal: e-Bangi*, 4(1). University Kebangsaan Malaysia, Selangor

AYLA KUTLU'NUN ROMANLARINDAKİ İNTİHAR İZLEĞİNE DURKHEİM'CI BİR YAKLAŞIM*

A DURKHEIMIAN APPROACH TO THE THEME OF SUICIDE IN AYLA KUTLU'S NOVELS

ДИОРКГЕЙМСКИЙ ПОДХОД К СУИЦИДАЛЬНЫМ ТЕМЫ В РОМАНАХ АЙЛЫ КУТЛУ

Gürhan ÇOPUR**

ÖZET

Ayla Kutlu, 1980 sonrası Türk edebiyatında, roman ve öykü türündeki eserleriyle yerini alır. Romanlarının yanı sıra çocuk kitapları, öykü kitapları ve öz yaşam öyküsü bulunan yazarın birçok yapıtı sahneye ve televizyona uyarlanmıştır. Ayla Kutlu, derin gözlemlere ve dönem tahlillerine dayanan romanlarında toplumsal ve bireysel izlekleri harmanlayarak eserlerini çok katmanlı bir yapıda kurgular. Bu yönüyle Kutlu'nun romancılığı toplumsal olaylar içerisinde etkilenen kahramanların serüvenlerine odaklanır. Romanlarında Türkiye tarihine etki eden toplumsal olaylar, roman kahramanlarının dünyasında ve onların yaşamı algılayış tarzlarıyla takip edilir. Sosyal meselelere, toplumsal olaylara kayıtsız kalmayan ve eserleri üzerinden tarihe dair özgün yorumunu gerçekleştiren yazar, eserlerini sosyolojik bir kaynak haline getirir. Kutlu'nun romanlarında, özellikle içerisine doğduğu iklime uyum sağlayamamış, dışlanmış ve ötekileştirilmiş kahramanların intihar eylemleri göze çarpar. Bireyin yaşamsal atılımının yitiminin sonucunda bir kurtuluş/kaçış olarak başvuru alan ya da tam tersi; birey tarafından kutsanarak bir adanış olarak gerçekleştirilen intiharı Emile Durkheim, toplumun yönlendirdiği sosyolojik bir olgu olarak kabul eder. Durkheim'in ve takipçilerinin geliştirdiği görüşe göre intihar, bireyin toplum karşısındaki rolü ve tavrına göre şekillenmektedir. Bu kuram, intiharı toplumsal dayanaklarına göre üç ana başlıkta tasnif eder: "Bencil İntihar", "Elcil İntihar" ve "Kuralsızlık İntiharı". Çalışmamızda Ayla Kutlu'nun "Cadı Ağacı", "Ateş Üstünde Yürümek" "Kadın Destanı" ve "Asi... Asi" romanlarında yer alan intihar izlekleri, Emile Durkheim tarafından tanımlanan başlıklar çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: *Ayla Kutlu, İntihar, Emile Durkheim, Roman, Sosyoloji*

* Bu çalışma, yazarın; "Ayla Kutlu'nun Romanlarında Yapı ve İzlek" başlıklı doktora tezinden geliştirilerek hazırlanmıştır. / This article was prepared and developed from the author's PHD dissertation titled; "Structure and Theme in the Ayla Kutlu's Novels"

** ORCID: [0000-0002-6854-005X](https://orcid.org/0000-0002-6854-005X), Dr. Arş. Gör., Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; gurhancopur@gmail.com

Ayla Kutlu'nun Romanlarındaki İntihar İzleğine Durkheim'cı Bir Yaklaşım

ABSTRACT

Ayla Kutlu became an important author in Turkish literature after 1980 with her novels and stories. Kutlu, fictionalizes her works in a multi-layered structure by intertwining social and individual elements in her novels. Kutlu's novels focus on inner world of individuals taking part in the social events related to religion, beliefs, gender roles, economic life, customs and conventions of the community they live in. In her novels, the presented social events reflect the political and social atmosphere of Turkey, where protagonists are portrayed in their worldly pursuits. In that sense, the author, who is not indifferent to social issues and conditions of the period, makes her own interpretation of events in almost all her works, which makes them suitable for sociological and psychological analysis. In her novels, suicidal tendency of the characters, who are not able to adapt to the conditions they are depicted in, become excluded and marginalized. Emile Durkheim, who is mainly interested in the suicide phenomenon, regards society as a sociological laboratory mainly responsible for the psychological development of the individual. According to Durkheimian, suicide can be defined as an act in which social phenomena mark individual psychology. Emile Durkheim's theory of suicide is based on experienced cases, which he categorizes according to social causes as: "Egoistic suicide", "Altruistic suicide", and "Anomic suicide". Among the suicide types that Durkheim has classified and distinguished according to their sociological dimensions, "Selfish suicide" cases observed in Ayla Kutlu's novels will be in the center of our study. In our analysis, the actions of the characters who commit/attempt suicide in Ayla Kutlu's "Cadı Ağacı", "Ateş Üstünde Yürümek" "Kadın Destanı" and "Asi... Asi" novels will be examined within the framework of Emile Durkheim's suicide theory.

Keywords: *Ayla Kutlu, Suicide, Emile Durkheim, Novel, Sociology*

РЕЗЮМЕ

Айла Кутлу это один из авторов, которая писала романы и рассказы после 1980 – х годов. Айла Кутлу, в романах переплетая социальные и индивидуальные стороны этим самым придает своим произведениям многослойность. В этом отношении романтизм Кутлу, сосредоточен на приключениях героев затронутых социальными событиями. В произведениях затрагиваются социальные события отразившиеся на истории Турции, где мир главных героев романа следуют из своей собственной жизни писателя. В этом отношении писатель в произведениях делает историческую интерпретацию затрагивая социально-культурные проблемы и условия жизни общества, тем самым превращая произведение в социологический ресурс. В произведениях Кутлу можно увидеть суицидальные действия героев, которые были маргинализированы и исключены из общества за то, что не смогли приспособиться к климату, в котором они сами и родились. Эмиль Дюркгейм, считает, что самоубийство, как разрушительный акт- это социологический феномен, происходит в результате потери возможностей личности и совершается как спасение / побег от сложившихся проблем, или наоборот показывается как преданность чему-то. Согласно точке зрения Дюркгейма, самоубийство определяется как действие, которое перевешивает социальный аспект, а не его индивидуальные характеристики. Теория самоубийства Эмиля Дюркгейма, основанная на личных наблюдениях, раскрывается в трех основных рубриках в соответствии с социальной основой этого явления: «Эгоистичное самоубийство», «Избирательное самоубийство» и «Нерегулярное самоубийство». Среди типов самоубийств, которые Дюркгейм классифицировал и показал различия в соответствии

с их социологическим измерением, будут в центре нашего исследования в романах Айлы Кутлу. В нашем исследовании, в рамках теории самоубийства Эмиля Дюркгейма, будут рассмотрены героини из произведений Айлы Кутлу - «Джады агаджы», «Атеш устюнде юрюмек», «Кадын дестаны» и «Аси... Аси», совершивших самоубийство /или попытку самоубийства.

Ключевые Слова: *Айла Кутлу, Самоубийство, Эмиль Дюркгейм, Роман, социология*

Giriş

Emile Durkheim, sosyolojinin felsefeden ayrılması ve müstakil bir disiplin olması yolundaki çalışmaları ve kaleme aldığı yenilikçi yazılarıyla içerisinde bulunduğu yüzyıl ve sonrasını etkiler. Durkheim'in; "Sosyolojiye bilimsel bir yöntem kazandırması ve sosyolojiyi açıklarkenki holistik yaklaşımı, onu bu bilim alanında kurucu isimler arasına sokmuştur." (Sağlık, 2019: 450). Toplumu kendine ait bir varlık sistemi olan ve bütüncül bir yapı olarak kabul eden Durkheim, sosyolojinin konuları ve sınırlarının tartışıldığı bir dönem içerisinde üzerine odaklandığı konular ve öne sürdüğü fikirleriyle öncü bir rol üstlenir. Bireysel buhranların ve psikolojik yıkımların yönlendirdiği bir eylem olarak kabul gören intiharı, toplumsal kökenleri olan ve etkin gücün toplum olduğu, bireyin ise edilgin bir durumda kaldığı bir görüşle açıklar. Bu yolla mitik, fantastik ya da zihni birtakım olgular çerçevesinde kısıtlı bir tanım alanı bulan intihar edimini verilerle açıkladığı rasyonel bir katmana ulaştırmaya çalışır.

1897 yılında Fransa'da "Le Suicide-Etude Sociologique" (İntihar-Toplumbilimsel İnceleme) adıyla okurla buluşan çalışma, intihar eylemini çeşitli disiplinlerin ve araştırmaların bulgularından faydalanarak ve yer yer onları tenkit ederek yeni bir tanıma kavuşturur. Bu tanım, öncekilerin aksine intiharı bireysel sebeplerden ayırarak toplumsal bir neden-sonuç dizgesine yerleştirir. Durkheim, intiharı; "Ölen kişi tarafından ölümle sonuçlanacağı bilinerek yapılan olumlu ya da olumsuz bir edimin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüm olayı" (Durkheim, 2017: 25) olarak tanımlar. Bireyin yalnızca kendisini etkileyen bir edim olarak bireysel etkenlerin sınırları dâhilinde değerlendirmenin yetersizliğine vurgu yaparken, intiharı; din, aile, ulusal bağ, siyasi bağ gibi toplumsal kurumlar ile yakından ilişkili olarak düşünür. Ona göre; "Gerçekten intiharlarda yalnızca birbirinden soyutlanmış ve her biri kendi başına incelenmek isteyen özel olaylar görmek yerine, belli bir toplumda, belli süre içinde işlenen tüm intiharlar birlikte göz önüne alınırsa, böylece elde edilen bütünlüğün, bağımsız birimlerin basit bir toplamı, bir derlemesi olmayıp, kendi bütünlüğü ve bireyliği, dolayısıyla kendine özgü niteliği olan yeni, kendi başına bir tür olduğu ve bundan başka bu niteliğin çok geniş bir ölçüde toplumsal olduğu görülür." (Durkheim, 2017: 28). Birbiriyle ilişkili ve birey sınırlarını aşan bir konumda yer alan etki odakları makro düzeyde incelendiğinde intihar ediminin aslında tamamıyla toplumsal bir katmanda yer aldığı görülür. Durkheim; "26000 intihar dosyasını tarayarak ulaştığı verilerden yola çıkarak düşüncelerini sistematize etmiştir." (Şeker, 2019: 95) Farklı dine, mezhebe mensup olan toplumlar, farklı ülkeler ve kentlerde gerçekleşmiş intihar oranlarını içeren tablolar yardımıyla görüşlerini somut kılarken çeşitli dinler, tarihsel gruplar ve mezhepler içerisindeki oranları da karşılaştırarak çok yönlü bir biçimde somutlaştırır. İntiharın kozmik

Ayla Kutlu'nun Romanlarındaki İntihar İzleğine Durkheim'cı Bir Yaklaşım

sebepleri üzerinde de duran Durkheim, iklim ve coğrafya koşulları gibi doğal durumları da irdeler. Durkheim'in çalışması, bu bakımdan intiharın kökenine yönelik çalışan diğer disiplinlerin görüşlerini yok saymadan onları tamamlayıcı bir özellik içermesiyle disiplinlerarası bir kaynak olma özelliğine de sahiptir.

Emile Durkheim intihar edimini toplumsal etkenleri bakımından; Bencil intihar, Elcil intihar ve Kuralsızlık intiharı olarak üç başlıkta tasnif eder. Çeşitli yönleri neticesinde farklı tanımlar alan intihar eyleminin öznesi birey olmakla birlikte, ayrımı kesinleyen nokta onları meydana getiren toplumsal etkilerin çeşitlenmesidir denilebilir. Bencil intihar şöyle tanımlanabilir; din, aile, millî kimlik, siyasi yapı ve mezhep gibi etkenlerin şekillendirdiği birliktelikten yalıtık olan birey, bu kurumların sağladığı etki ve sınırlamalardan da bağımsız bir haldedir. Toplumun etki ve ödev alanının dışında bir yer edinmiş bireyin yaşamsal içgüdüleri ve refleksleri de yalıtık bir halde kendini var kılar. Davranışları ve düşüncelerinin herhangi bir toplumsal yetke tarafından sınırlandırılmamış bireyin intiharı da bireysel ya da bencil özellikler içerir. Durkheim bireyin toplumla ilişkisini; “kendimizi ne kadar toplumdaki uzak duyarsak, bu yaşamdan da kendimizi o kadar koparmış oluruz; çünkü yaşamın hem kaynağı, hem de amacı toplumdur.” (Durkheim, 2017: 240) cümlesiyle açıklar. Toplumun çizdiği kuralların yarattığı yaşamsal daireden uzaklaşan birey, kendi kendine yetinmek ve kendi kurallarıyla yaşamda ilerlemek zorunda kalacaktır ki bencil intiharı gerçekleştiren bireyler de çoğunlukla bu yükü taşıyamadığını düşünen ve tükenme psikolojisine giren karakterler olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda denilebilir ki toplumdan kopan birey, yavaş yavaş kendi sonuna doğru ilerlemektedir; ya da tam tersi olarak toplumla gereğinden fazla bütünleşen birey de Elcil İntihar'a sürüklenecektir. Toplumun etki dairesi içerisindeki konumunun sınırlarını kendi isteği ya da edilgen bir yapıyla belirleyemeyen bireyler, kişiliklerini özgün bir yapıda geliştiremedikleri gibi, toplum tarafından kendilerine tanımlanan kurallara uymak adına elcil intiharı gerçekleştirecektir. “Bu tür intiharları gerçekleştiren insanların topluma karşı çok duyarlı olan yani toplumla aşırı bütünleşmiş kişiler olduğu görülmektedir.” (Gökçe, 1987: 51). Toplumla aşırı ölçüde bağlı ve kendi varlığını yok saymış bireyin gerçekleştirdiği elcil intihar, öznesi tarafından bir intihar ya da ölüm olarak tanımlanmayabilir. Kutsal bir amaç, binlerce yıldır süregelen bir töre, inancın gereği gibi başlıklarla kutsanan bu eylemler toplumu kendisinden daha fazla önemseyen birey profilini görünür kılar. Bu durumlarda intihar, öznenin; “bunu bir hak olarak görmesinden dolayı değil, bundan çok farklı olarak kendisi için bir ödev olmasından dolayıdır.” (Durkheim, 2017: 248). İntihar edimi bir başka açıdan düşünüldüğünde ticari anlamda iflas, onur kırıcı sebepler, hastalık ya da bağımlılık türleriyle ilişkilendirilir. Bu tanımlar kuralsızlık intiharı olarak adlandırılan türle farklı bir boyut kazanır. “Durkheim'a göre, sınai ya da mali bunalımların intiharı artırması, bunların insanları yoksullaştırmasından dolayı değildir; çünkü gönenç bunalımları da aynı sonucu doğurmaktadır; asıl neden bunların birer bunalım olmaları yani toplu yaşamda düzensizliklere yol açmalarıdır.” (Köse & Arslan, 2019: 8). Kuralsızlık intiharına sürüklenen birey, toplumdan yalıtık olmanın yanı sıra ne yapacağını bilemediği hızla gelişen olaylar karşısında kararsızlık ve tutulma yaşar. “Nitekim bu intihar türünde rol oynayan asıl unsur,

bireysel tutkuların toplumsal yapıdaki disiplinin bozulması sonucu denetimsiz kalmasıdır.” (Küçük, 2019: 23). Yaşamın güçleşmesi, savaş, yoksulluk, geçimsizlik gibi etkenlerin yönlendirmediği bir ortamda da gerçekleşebilen bu intihar türü temelde arzularını ve isteklerini sınırlayıcı bir güçten yoksun bireylerde görülebilir. Kuralsızlık intiharı; “ancak ve yalnız arada sırada görülen ani çıkışlar olarak ve şiddetli bunalımlar biçiminde ortaya çıkarsa da, zaman zaman intiharların toplumsal oranını değiştirebilmektedir.” (Durkheim, 2017: 291). Genelleme yapmak gerekirse çağdaş toplumlarda daha sıklıkla görülen bu intihar türü bireyin rutin ilerleyişinin anlamsızlaşması ve bunun ona ızdırap verici bir hale gelmesinden kaynaklanır.

Durkheim’in Tasnifi Çerçevesinde Romanlardaki İntihar Eylemlerine Bakış

Ayla Kutlu, toplumsal ve bireysel izlekleri harmanlayarak kurguladığı romanlarında bireyin ruhsal tasvirlerini toplumsal tasvirlerle iç içe gerçekleştirir. Kutlu’nun romanlarının karakteristiği olan bu durum, sanatçı-toplum-kurmaca üçgeninin oluşmasına zemin hazırlar. Bu konuda Tüzer ve Hüküm şunları söyler; “Bir ön kabul olarak her edebî formun toplumsal bir yaşanmışlık sonucu ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Zira sanat bir kişi tarafından icat edilmiş değildir. Türler de yaşanan toplumsal olayların ve süreçlerin zorunlu kıldığı ifade biçimleridir.” (Tüzer & Hüküm, 2019: 74) Romanın toplumsal ve sosyolojik anlamdaki dayanak noktaları ve beslendiği kaynakları takip etmek yazarın yazınsal biyografisi ve eserleri aracılığıyla mümkün kılınır. Ayla Kutlu’nun romanlarında sıklıkla görülen biyografik öğeler, kurmacanın ilerleyişini perdelemeden izleksel kurguya da yön verir. Bundan hareketle sosyolojik veriler bakımından zengin olan Ayla Kutlu romanlarında gerçekleşen intiharlar arasında bencil intiharların çokluğu ve dönem ilişkisi dikkat çeker. Toplumsal olaylara koşut ilerleyen, vaka ve bireyin iç dünyasına odaklanan kurgu evreninde gerçekleşen intiharlar, Durkheim’in görüşlerine paralel olarak toplumsal merkezli olarak gerçekleşirken bireyin yalnızlığı, çaresizliği ve ötekileştirilmesi ile hazırlanan bir son göze çarpar. Kutlu romanlarında intihar, yaşam karşısında bütün savunma mekanizmaları çökmüş, korunakları yıkılmış ve ruhsal anlamda köşeye sıkışmış insanın kapıldığı umutsuzluk durumunun son hamlesidir. *Asi... Asi* romanında, intiharı kişisel tükenişin son merhalesi olarak gören Ganime ile *Ateş Üstünde Yürümek* romanındaki yalnız ve insanlardan yalıtık karakter Süha ve *Kadın Destanı*’ndaki, mitik çağların kahramanı Lyotani bu yok edici eylemi gerçekleştirirken *Cadı Ağacı* romanının başkişisi Nilüfer’in eyleminin sonuçlanıp sonuçlanmadığı belirsiz kalır. Nilüfer ve Süha intihar aracılığıyla sevenlerine acı çektirmek amacını güderler. Ganime, onu seven, anlayan ve duygularını açabileceği bir kişinin olmaması nedeniyle zihninde yaşama dair her şeyi noktalar ve yaşamına son verir. Lyotani ise halkının geleceğini öncelediği eyleminde oğlu ve kendi yaşamını intiharla noktalar.

Bir dönem romani olma özelliği de taşıyan *Ateş Üstünde Yürümek* romanındaki Süha karakteri, gözlerini kaybettikten sonra etrafına karşı kin ve nefret duymaya başlar. Kişisel acılarını paylaştıran ve onu sağaltmaya çalışan annesinin ölümünün ardından hastalıklı bir ruh haline evrilen Süha, aynı evi paylaştığı kız kardeşine karşı zalimce davranışlar sergiler. “İntihar eden bireyin hareketi ve yönü, başkalarını üzmezsin

Ayla Kutlu'nun Romanlarındaki İntihar İzleğine Durkheim'cı Bir Yaklaşım

gerçekleşemez” (Adler, 2009: 318). Ruhsal problemleri ve sakatlığı nedeniyle ailenin üzerine titrenen üyesi olan ve bağımlı bir kişilik yapısına bürünen Süha, annesinin ölümünün ardından büyük bir yalnızlığa sürüklenir. Süha'nın trajedisi küçük bir çocukken geçirdiği bisiklet kazasıyla başlar, annesinin ölümüyle zirve yapar. Tam anlamıyla bağımlı bir kişilik olan Süha'nın bu durumu, annesinin bilinçsizce ilgisinden kaynaklanır. Birbirlerinden boşanan anne babası Süha'ya yardımcı olurlar birlikte yaşadığı annesi Süha'nın üniversitede okumasına destek olur. Anne, oğlunun eğitimi, özel hocaları ve rehabilitasyonu için servetini tüketmiş, kıt kanaat geçinir bir duruma gelmiştir.

“Küçükkesat'ta, Dörtöl'ü'ye yakın, eski bir apartmanın kalın duvarlarla büsbütün küçülmüş üç buçuk odalı dairesine tıklıldılar. Sungur, ilkokul ikinci sınıfa gidiyordu. Ankara, Süha'nın taksit ve kitap giderleri, okuyucusu için ayrılan para, plakları ve içkisi yüzünden çok pahalı geldi onlara. Bazı günler Süha uyanır uyanmaz içkiye başlıyordu. Bu durum annelerinin ölümüne kadar sürdü. Annenin ölümünden sonra içkiyi bıraktı. Uyku ilaçları ve ağrı kesici haplarla daha güzel bir sarhoşluk edinebildiğini öğrenmişti” (Kutlu, 2004: 175).

Annesinin de yaşamından çekilmesiyle büyük bir yalnızlık içerisinde kalan Süha, çareyi yatıştırıcı ilaçlarda arar. Onun için uyumak dünyanın yakıcı ve boğucu azabından bir müddet kurtulmaktır. Kız kardeşi Zinnur'un gözünde Süha; “yenilmiş bir annenin ve babanın kendisine bıraktıkları tek miras” (Kutlu, 2004: 183)tır. Dağılan ailesinin ve terk edilmenin getirdiği suçluluğu oğluna aşırı ilgi göstererek yenmeye ve kendini arındırmaya çalışan bir anne, devrimci bir kardeş, ailede varlığı yokluğu belli olmayan bir kardeş ve kendisini kardeşlerine adanmış bir kız kardeşten mürekkep dağılmış aile içerisinde körlüğün getirdiği psikolojik bunalımlar da eklenince Süha'nın yalnızlığı hastalıklı bir hal alır. Düşmanca tavırlar takındığı Zinnur'un; “gün gelip Süha'yı anlayacağını, onun nasıl bir yalnızlık içinde olduğunu kavrayacağını” (Kutlu, 2004: 108) umar; fakat açılmadığı kız kardeşinin bihaber tavırları neticesinde küçük bir kıvılcım olarak parlayan sevgi ateşi, yerini kine bırakır. “İnsanların toplumsal ilgilerinin sonuna varmaları, zaten tüm başarısızlıkların ortak noktasıdır.” (Adler, 2009: 318). Süha, hastalığının etkisiyle insanlardan ve dış dünyadan kendisini yalıtarak büyük bir yalnızlığın içine kendi kendisini hapseder. Ailenin varlığı ve durumu Durkheim'a göre intihar üzerinde etkili bir rol oynamaktadır. “Aile intihara karşı güçlü bir koruyucu olduğu gibi, kuruluşu ne denli sağlamsa bu koruma gücü de o ölçüde yüksek olmaktadır.” (Durkheim, 2017: 227-228). Denilebilir ki Süha'nın intihara giden sürecinin en büyük motivasyon kaynaklarından birisi belki de en güçlüsü dağılmış bir aile ve norm karakterden yoksunluktur. Süha'nın intiharı, bir anlık cinnet sonucu gerçekleşmez. Süha, birkaç gün önceden hazırladığı planını, biriktirdiği ilaçlarla uygulamaya koyacaktır;

“komodinün üst gözündeki sekiz uyku hapını, sonra, şiltesinin başucundaki delikte günlerden beri biriktirdiği uyku haplarının hepsini avucuna koydu. Saymaya kalkışmadı. Yeterdi bu kadarı. Haplardan iki ya da üç tanesi, avucunu dolduran yığının üstünde duramayıp

yuvarlandı. Yatağın içine, belki de yere düşmüş olmalıydılar. Nereye düşmüş olursa olsun, arayacak değildi. Her birini teker teker yuttu. Acelesi yoktu” (Kutlu, 2004: 128).

Süha, planlı bir şekilde hazırladığı sonunu törensel bir havada uygular. Onun için ölüm bir kurtuluş ve kaçış olacaktır. Yatağının yanı başında biriktirdiği ilaçları içerek ölümü bekler;

“Düş görür müydü acaba? Annesini görür müydü? Sonsuz bir başka yaşam var mıydı yahut? Varsa... Hayır, düşünmeyecekti, canını sıkıyordu bu türden sorular. Öğrenmesi gereken bir şey kalmamıştı. Çekilmesi gereken bir acı da. Yeterince yanmıştı. Yastığını yine yatağın üstüne indirdi. Gövdesini kaydırıldı. Yorganının battaniesini başından aşırıldı, kollarını gövdesinin iki yanına uzattı, sırtüstü yattı. Hazır bir ölü bulsundu Zinnur. Sedyede taşınması kolay olacaktı” (Kutlu, 2004: 128)

Süha, bir başarı gösteremediğini düşündüğü yaşamında arkasından üzülecek kimselerin bulunmadığına inanır ve Pyrrhus Zaferi ile özdeşleştirdiği yaşamını noktalarken kaybı her ne kadar büyük olsa da kazandığını düşünerek ironi yapar ve yaşama gözlerini yumar.

Gelenek ve modernin bir arada olduğu, çatışmaların ise bireylerin geçmişleri üzerinden inşa edildiği bir aile romanı olan *Asi... Asi*'de, aile içerisindeki kimsesizliği eşinin ölümünün ardından yıkıcı bir boyut kazanan Ganime'nin intiharı da bencil intihar olarak tanımlanabilir. Ömer Asım Bey'in ikinci eşi olan Ganime, çocuk yaşta olmasına karşın zor kullanılarak evliliğe ikna edilir. Yoksul olan ailesine hediyeler verilir. Arabuluculara pahalı armağanlar vaat edilir; fakat Ganime; “o hıriflemiş herifle” (Kutlu, 2010: 41) evlenmek istemez. Bu evliliği yoksulluktan kurtuluş olarak gören ailenin erkekleri Ganime'ye manevi baskı kurarlar. İkna için gelen arabulucular da Ganime'nin inadı karşısında çaresiz kalınca genç kız fiziki şiddete maruz kalır. Ganime, yüzyıllardır süregelen bir geleneğe; erkeğin kadın üzerindeki hâkimiyetine karşı çıkar. Bu da ailenin ona haddini bildirerek kendi kararlarına uyması konusunda cezalandırılmasına sebep olur. “Değerlerin gücünü onları reddetmek isteyen bireylerin ödedikleri maliyette bulmak mümkündür” (İnceoğlu & Kar, 2010: 45). Ganime'nin uğradığı zulüm ve şiddet, karşı çıktığı otoritenin ailede ne ölçüde yerleştiğini göstermektedir. Ganime'nin ailesindeki erkekler, zengin damat ve onun getireceği paradan başka bir şey düşünmeden genç kızı bir nesne gibi satmanın planını yapmaktayken annesi, onu korumak ve kurtarmak amacındadır. Erkeklerin bencilce sürdürdükleri hükümdarlığın etkisiyle bir gölge haline gelen kadının suskunluğu, çaresizliği ve içine kapanıklığını temsil eden annesi kızının da kendisi gibi bir yaşamda yok olmaması için çaresizce karşı çıkar; fakat hiç kimse onu duymaz ve görmez. Kızının da kendisi gibi; “Baharda bulgur pilavına koyacağı otlarla ilgili karar vermek dışında kendisine tek bir karar izni verilmeyen” (Kutlu, 2010: 42) bir kadın olmasını istememektedir. Çareler tükendiğinde kızıyla birlikte intihar etmeyi tasarlar fakat bu tasarı gerçekleşmez. Ganime parasal kaygılar nedeniyle ortada kalan ve nesneleştirilen bir birey olarak; “Sosyo ekonomik koşulların kurbanı olan özneler” (Önder, 2016: 467) kervanına katılır. Ganime'nin evliliği yalnızca Ömer Azmi'nin tatmin ve mutlu olduğu bir

Ayla Kutlu'nun Romanlarındaki İntihar İzleğine Durkheim'cı Bir Yaklaşım

evliliktedir. Ömer Azmi'den ikiz kız bebekleri olur. Ne var ki bebeklerden birisi doğumdan bir süre sonra ölür. Diğer bebek Mahur ise annesinin sütü onu zehirlediği için konağa alınan sütanneye verilir. Ganime, konakta evin gerçek hanımı Eşref Hanım'ın koruması altında onun kızı gibi yaşar. Görevi sadece geceleri Ömer Azmi'nin tek taraflı cinsellik oyununda tatmin aracı olmak ve onun gönlünü hoş tutmaktır. Bu vazifeleri ruhsuz ve kindar bir şekilde yapar;

“Ömer Azmi Efendi, gitgide zayıflayan erkekliğinin tadını sevişmenin değil, kadın sevmenin özgürlüğüyle karşılaşmaya çabalıyordu. Bu çabaya hiç katılmayan kütür kütür bedeninin altında sıcaklığıyla, ipeksiliğiyle ve sessizliğiyle... Sonsuz sessizliğiyle serili kalması, onu yeterince mutlu kılıyordu. Ganime'nin güzelliği de bakışlarındaki kendisinden kaçırılmış kin dolu ışık da nasılsa görünmüyordu karanlıkta” (Kutlu, 2010: 58)

Ganime, bedeninin her zerresinin sömürüldüğü ve cinsel bir obje olarak satıldığı bu konakta yalnızca kuması olduğu Eşref Hanım'dan şefkat görür. Eşref Hanım, eşinin küçük yaştaki bir kızı kuma almasını önleyemeyince, çaresizce genç kıza sahip çıkar ve onun aile içerisinde ezilmesini önler. Ömer Azmi ve Eşref Hanım öldükten sonra çocukları Bestami ve Beyazıt büyüyene kadar ailenin işlerini yürüten Ganime, bu süreç içerisinde eski günlerindeki özgürlüğüne ve huzuruna kısmen kavuşur. İçerisinde sönmeyen cinsel arzularını saklamak ister; bastırıldıkça gergin ve saldırgan bir kadına dönüşür. Çünkü Ganime; “Hileyle satın alınmış, kendisinden otuz beş yaş büyük bir yaşlı ve özürlü bir adama gençliğini sunmak zorunda bırakılmış” (Kutlu, 2010: 76)tır. Ganime, cinselliği doyasıya yaşayamamış, yaşlı bir adamın zevk oyuncağı olmaktan öteye gidememiştir. Bu özlemi arttıkça hırçınlaşan ve insanlara hoyratça davranan Ganime, Bestami'ye âşıktır. Ganime'nin intiharını hazırlayan etmenlerin başında birey olarak hesaba alınmadan bir nesne gibi satılması sonucunda zedelene karakter yapısı ve isteklerinin karşılıksız kalması gelir. Bir kadın olarak sevme ve sevmeyi arzulayan Ganime, ailesindeki ve konaktaki kadınların alışageldiği emir komuta sistemine adapte olmakta güçlük çeker. Eşinin yaşlı ve cinsel açıdan bencil birisi olması, aynı zamanda yetersiz olması Ganime'yi yalnızlığa ve hırçınlığa sürükler. Bestami'ye karşı beslediği arzularının da sertçe reddedilmesi onu saldırgan ve hırçın birisine dönüştürür.

Ganime'nin intiharı da konağa gelişi gibi umursanmaz. Gittikleri piknikte uçuruma bakan yamaca kurulmuş salıncakta hızla sallanan Ganime, kendisini sessizce boşluğa bırakır. Kendisine biçilmiş rolü oynamaktan yorulan Ganime, tahammülünün sınırlarını aşarak kurtuluş olarak gördüğü ölüme kendisini teslim eder. Yaşamı boyunca kendi isteğiyle yapabildiği tek şey olan bu eylem sonunda cesedi bile bulunamayan Ganime, yaşayamadığı çocukluğun en bilinen oyunlarından birisi olan bir salıncak aracılığıyla eylemini gerçekleştirecek, bedenini salıncaktan boşluğa bırakarak yaşama veda edecektir.

Yalnızlaşan ve ötekileştirilen bir kadının serüvenini anlatan *Cadı Ağacı* romanının başkışisi Nilüfer, bencil intiharı bir başka öznesi olur. Nilüferin gittikçe dibe doğru ilerleyen kişisel serüveni takip edildiğinde intihara giden yolu aşama aşama gözlenir. Çocuğunu kaybetmesi, evliliğinin bitmesi, sevdiğinin ölümü gibi acı

olayların etkisiyle benliğini sağlıklı ve kabul edilebilir normlar içerisinde tutacak öz kontrolünü bilinçli bir şekilde boşlayan başkışı, adeta esere adını veren bir cadı ağacına dönüşür. Nilüfer'in intiharı bir başkaldırı olduğu kadar insanlara yaşamı boyunca güçlü görünmek adına uyguladığı davranışların en ölümcülüdür. Yasak aşkları, ahlak dışı eğlenceleri ve doktorların her vakada uygulamadığı, ahlaki bir sınır koyduğu bir operasyon olan kürtajı bir ticarete dönüştürmesinden ötürü insanların nefretle bakacağı kurnalsız bir kadına dönüşür. Hala ayaktaiken kendi yaşamını sonlandırıp hem bu acıları ona yaşatan Tanrı'ya karşı bir adım öne geçmek adına bu yolu seçer. Alvarez, intiharın felsefi boyutlarını tartıştığı kitabında Platon'un şu fikirlerini aktarır; "Eğer yaşam ölçüyü kaçırırsa intihar makul ve haklı bir davranış haline gelir" (Alvarez, 1992: 59). Nilüfer, kuralların kalmadığı, sonuç olarak sınırların da kalmadığı yaşamında tam olarak böyle bir eylem içerisinde fakat Platoncu görüşten bir farkı bu eylem erdemli olmak ya da ilkel bir güdüyle hareket ederek kendisini yüceltmek anlamında gerçekleşmez; aksine yalnızlık içerisinde kaybolmuş kaçışı olur. Nilüfer'in intihara yönelen ruhu, zaman içerisinde eyleme hazır hale gelir. Tahsin ile tartıştıkları bir gün duvardaki boya lekelerini kan olarak görür. Bilincindeki bu algı bozukluğu mesleği icabı kandan etkilenmeyecek olan başkışının şiddete ve kontrolden çıkmaya başlamasının ilk belirtileridir;

"Yaz gelir gelmez, Çinçin'deki sarı boz yapışkan tozla kaplanan barakanın kapısını erkenden kilitliyor; yapının dış yüzündeki bir zamanlar beyaz olan badananın üstüne, biri pencere altına, diğeri kapının sol yanına, enine ve boyuna kırmızı yağlıboya yazılı 'DOKTOR'ları görmek istemeyerek, biraz durup gecikirse, son anda bakması gereken bir hastayla karşılaşmaktan korkarak arabasına atlıyor; kırmızı, fazla büyük ve pek uyumlu olmayan harflerin uçlarından aşağıya doğru damlacıklar halinde akmış ve kurumuş boya lekelerini sildirmesi yahut boyayla kapattırması gerektiğini düşünüyor, göl kıyısındaki evine koşuyordu. Tahsin'le çatıştıkları gece, birden o lekelerin kana benzediğini, bir yerlere kadar uzanıp durduklarını hatırlamıştı. (Kutlu, 1999: 27)

Alıntı, Nilüfer'in önce ve sonra diyebileceğimiz iki ruh haliyle yazıları nasıl algıladığını gösterir. Mesleğine karşı sevgisi olan fakat yoğunluktan bıktığı için görmek istemediği tabela ve önünde bekleme ihtimali olan hastalar, ilk aşamada başkışiyi tedirgin edecek, psikolojisinin çökmeye başladığı zamanlarda ise tabeladaki boya akıntısının izleri Nilüfer'de farklı çağrışımlar uyandıracaktır. Nilüfer'in yaşamının dengesi evliliğindeki huzursuzlukla sallanmaya başlar. Onu tam anlamıyla yaşamdan koparan olay, kızının ölümüyle girdiği bunalımdan kurtuluşu olarak gördüğü Halil'i kaybetmesi ve sonraki sürede yalnızlığıyla başa çıkamamasıdır. Rüyasında sürekli olarak ölü ağaçlar ve düşüş gören Nilüfer, intiharı düşünse de buna cesaret edemez. Bir yandan ölümden korkar bir yandan acılarını tümüyle bitirmenin tek yolu olarak ölümü düşünür;

"Ölse?

Ölüm çevresinde olduğu sürece hep korkutucu bir olaydı ama şu an değil. Bir deprem olurse şimdi, göl, tüm sazları, içinde barındırdığı

Ayla Kutlu'nun Romanlarındaki İntihar İzleğine Durkheim'cı Bir Yaklaşım

balıkları, sürüngenleri, sıcak ve soğukkanlı hayvanları, börtü böceği ve suyuyla üstüne gelse, kapsa ve çekilip yeraltında yitse... Olanları görmeden, son anda yaşamak isteğine tutulmadan, ne olduğunu anlamadan, bir anda, 'bir sayha' olarak yok olsa... Yahut, şimdi kalkabilse yerinden, evine gitse, bileklerine birer jilet... İnce keskin bir sızı süresince acı duysa. Ardından yapılacak tek iş beklemektir. Damdaki depoda şimdiye iyice ısınmış olan suyu küvete doldursa, bileklerinde jiletin açtığı ince, derin ama yaşamakla ve ölmekle ilgili görünmeyen kesiğe baktığında kanı görmese. Görse ne olurdu. İncecik yaranın üstünü ancak kapatacak kadar, bir kızıl çizgiydi nasılsa. Sol elindeki kesik düzgün olurdu. Sağ bileğindeki çocukluğundan kalma yaranın üstünde jilet zorlanır, sıkışmış dokuların çevresinde kayar, yumuşak bir eğri çizerdi. Etkisi az, ölümü yavaşlatan bir çizgi. Kırık... Yapamazdı böyle bir şeyi. Pembeleşen, sonra kızaran bir küvet dolusu suyun içinde sonuna kadar nasıl kalabilir insan? Doktorluğu tutabilir. Kendisi için değil, yemin ettiği insan yaşamı için. Ceninler insan sayılmıyor ki. Ceninler insan değil..." (Kutlu, 1999: 84)

Nilüfer, zihnine ölümü ilk olarak bir kaza ya da bir afet ile getirir. Bu şekilde gerçekleşecek ölümün doktorluk içgüdüsünü kullanamadan; yani kendine ilkyardım yapma fırsat bulamadan, çabucak gerçekleşeceğini düşünür. Detaylı bir biçimde hayal ettiği bileklerini kesme yoluyla yavaş yavaş gerçekleşecek ölüm konusunda da kararsızdır. Fikir değiştirme ya da kurtulma ümidi canlandığı anda bir doktor olarak nasıl kurtulacağını bildiğinden bu ihtimal de ona uzak kalır. Önemli bir ayrıntı da yaşamlarını sonlandırdığı ceninlerin başkışının ruhunun derinliklerinde dehşetli bir vicdan azabına sebebiyet vermesidir. İntihar planının sonunda insan yaşamına ettiği yeminin ardından aklına ilk olarak ceninler gelir. Tıp diliyle konuşarak kendisini teskin etmeye çalışır; benliğini çürüten ve sona hazırlayan bu hastalıklı düşünceler, hiçbir şekilde aklından çıkmaz. Rümeyza olayının ardından tahammül gücü tamamıyla çöken Nilüfer, Ankara-Konya karayolunda aracını ters yöne sürerek bir intihar eylemine doğru adım atar.

Gılgamış Destanını vakanın merkezine alarak kurguladığı *Kadın Destanı* adlı eserinde tarihsel boyutuyla kadının kendini gerçekleştirme serüveni ve erkek iktidarının kadın üzerinde kurduğu baskıyı anlatan romancı, romanın baş karakteri Lyotani adlı bir kadının serüveni çerçevesinde Gılgamış'ın ve erkek egemenliğinin kadın üzerindeki yıkıcı etkisini aktarır. Lyotani kimsesiz kaldıktan sonra tapınağa kabul edilmiş ve tapınak yosması olarak yetiştirilmiş bir kadındır. Gılgamış'ın bir serüveninde ona eşlik eden ve sonrasında ondan hamile kalan başkışı kentin trajik tarihine şahitlik eder. Zaman içerisinde tapınağın baş rahibesi konumuna yükselen başkışı Gılgamış'tan olan oğlunun babası gibi zalim olmaması için çabalasa da tevarüs edecek olan yazgının önüne geçemez. Oğlu babasının ölümünün ardından kadının nesneleştirilerek aşağılandığı toplumun yöneticisi olur ve bu geleneği sürdürür.

Lyotani'nin eylemlerini şekillendiren ana güç, insanların ve özellikle kadınların uğradıkları haksızlığın bitmesi arzusudur. Yaşamını, toplumun yararına

göre şekillendiren ve onu Nippukir'e dönüştüren de bu özelliştir. Bu bağlamda Lyotani'nin intiharı elcil intihar olarak tanımlanabilir. Yaşam serüvenini dikkate alındığında başkişinin yaşamının aslında toplumsal normlar ve toplumsal etkenlerle şekillendiğine tanıklık edilmektedir. Dünyaya geldiğinde Lyotani olan adı topluma faydaları ve iyiliği temsil etmesi nedeniyle toplum tarafından Nippukir (Beyaz Kuğu) olarak çağırılır. Bu övgü dolu isim aynı zamanda başkişiye fedakarlığı önceleyen bir misyon yükler. Durkheim'in elcil intihar tanımlaması, bireyin öz değerlerinin toplumsal değerler tarafından örtülerek dışa dönük bir kişiliği; daha uygun bir ifadeyle yaşamının amacını toplumsal faydaya adanmış bir kişiliği vurgular. Bu bağlamda başkişi son anlarında kaleme aldığı mektubunda kendisini "kent'in annesi" (Kutlu, 2004: 227) olarak tanıtır. "Elicil intiharlar, intiharın tanıtıcı özelliklerini taşımakla birlikte, özellikle en çarpıcı örneklerinde saygı göstermeye, hatta hayranlık duymaya alışmış olduğumuz kimi davranış biçimlerine benzediğinden, çoğu kez buna intihar denilmesi doğru sayılmamıştır." (Durkheim, 2017: 272) adanmış bir kişiliği temsil eden Lyotani oğlunu ve kendisini yok ederek toplumunun geleceğini kurtarmak adına eylemini saygı duyulacak bir eyleme dönüştürürken oğlunu ölüm ile saflığa eriştirir. Halkının çektiği acıları ve problemleri kendi benliğinde yaşayan başkişi, kendi oğlunu öldürdükten sonra yaşamına son vererek kötücül eylemlerin sarmalındaki döngüyü kırmak ister.

"Ölümün müziği var kulaklarımda.

Örümceğin oğlu duymaz bunu.

Bir yıldırım gibi vuracak ölüm.

Ona can verdimse,

Almak zorundayım.

Almalıyım!.. (Kutlu, 2004: 226)

Başkişi, oğlunu örümceğin oğlu adıyla anar. Adaletsiz ve despot davranışları miras aldığı babası gibi zalim birisi olan oğluna karşı işleyeceği cinayeti, halkına karşı duyduğu bir sorumlulukla kutsar. Bu intihar türü, toplumla bağın ve bütünleşmenin aşırılığıyla bencil intihardan ayrılır. Kendi varlığını toplumun yararına yok eden birey, bir bakıma kendisini daha üst bir değer katmanına taşımış ve eylemini anlamlandırmış olur. Lyotani, intiharını toplumun faydasına adadığı için arkasında bir mesaj bırakmak ister ve tablete şunları kazır;

"Değer buna URUK, kadınları var çocukları var.

Hayvanları, Tapınakları, Pazar yerleri, birikmiş

Mücevheri, köleleri ve gücü var

Bunları hak etmemiş barbarlar kazanmasın İNANNA." (Kutlu, 2004: 227)

Şehri, insanları ya da daha genel anlamda toplumu için kendisini ve oğlunu feda eden Lyotani, toplum için yaptığı eylemini tabletler aracılığıyla kutsayarak yaşama veda eder. Yaşamını bir mücadele ve başkaldırı üzerine kurgulayan Lyotani, kendisini var eden değerlerle birlikte anılacağı tabletlerin yazımını tamamlar ve kendi değerler dizgesinde ölümsüzlüğünü bu yolla gerçekleştirir. Tarihin en eski çağlarında dahi görülen kadın hakları ihlallerine önemli bir gönderme niteliğindeki yaşamıyla bu zulme karşı koyan kadınların da var olduğunu kanıtlayan başkişi, adanmışlık motivasyonu ile yaşamdan vaz geçer.

SONUÇ

İntiharı tetikleyici etkenler ya da intihara giden yolda bireyin dönüşümünün gerçekçi bir bakışla takip edilebileceği Ayla Kutlu romanları, Emile Durkheim'in intihar kuramı çerçevesinde sosyolojik sonuçlara eşdeğer veriler sunar. Romanlarda intihara sığınan kahramanların yaşam karşısındaki tavırları toplumsal etkiler/sebeplere karşı gelişen tepki olarak görünür kılınırken intiharları da bu düşünce etrafında gelişir. Kutlu'nun intihara yönelen kahramanları çoğunlukla yalnızlaştırılmış ve ötekileştirilmiş tipler olarak karşımıza çıkar. Bu yönden bakıldığında intiharlar, Durkheim'in da bahsettiği toplumsal sebeplerin yönlendirdiği bir eylem olarak gerçekleşir. Edebî eserin disiplinlerarası bir incelemeyle ele alınması, eserin toplumsal yönü ve yazarının poetik duruşu nispetinde mümkündür. Bu bakımdan Ayla Kutlu'nun romanları tarihsel, toplumsal ve mekânsal gerçeklikleri içermesi bağlamında disiplinlerarası çalışmaları mümkün kılar. Romanlarda sıklıkla karşılaşılan intihar tipi olan bencil intiharı tanımlama ve kahramanın neden bu eyleme yöneldiği sorularının cevapları vaka halkalarında net bir şekilde görülmektedir. Ele alınan zaman dilimleri içerisinde toplumun ve koşulların karşılıklı etkileşiminin de fon karakterler ve mekânlar üzerinden başarılı bir şekilde verildiğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2009). *Bireysel Psikoloji*. (A. Kılıçoğlu, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Alvarez, A. (1992). *İntihar Kan Dökücü Tanrı*. (Z. Çil Sarıkaya, Çev.) Ankara: Öteki Yayınları.
- Durkheim, E. (2017). *İntihar*. (Ö. Ozankaya, Çev.) İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gökçe, B. (1987). Bir Toplumsal Olgu Olarak İntihar. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1-2), 49-57.
- İnceoğlu, Y., & Kar, A. (2010). *Kadın ve Bedeni*. İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Köse, A., & Arslan, F. (2019). Sosyolojik Bir Olgu Olarak İntihar. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43(1), 1-20.
- Kutlu, A. (1999). *Cadı Ağacı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kutlu, A. (2004). *Ateş Üstünde Yürümek*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kutlu, A. (2004). *Kadın Destanı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kutlu, A. (2010). *Asi... Asi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Küçük, Ş. K. (2019). *Türk ve İngiliz Romanlarında İntihar (İkinci Dünya Savaşı Sonrası), Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Önder, A. (2016). Erendiz Atasü'nün Kızıl Kale Adlı Öykü Kitabında Toplumsal Cinsiyet. *Turkish Studies*, 459-472.
- Sağlık, C. (2019). Emile Durkheim'in Metodolojisi ve Sosyolojisi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 449-480.
- Şeker, A. (2019). Durkheim'in Sosyolojisinde İntihar ve İntiharla Mücadelede Sosyal Hizmetin İşlevi. *Mavi Atlas*, 7(1), 90-110.
- Tüzer, İ., & Hüküm, M. (2019). *Edebiyat Sosyolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

**YURT DIŞINDA YAŞAYAN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN
BAĞLAMA/SAZ EĞİTİMİ YOLUYLA EDİNDİĞİ KÜLTÜREL
KAZANIMLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ⁺**

**ASSESSMENT OF THE CULTURAL LEARNING OUTCOMES OF
SECONDARY SCHOOL STUDENTS LIVING ABROAD ACQUIRED
THROUGH BAĞLAMA/SAZ EDUCATION**

**ОЦЕНКА ПРИОБРЕТЕННЫХ КУЛЬТУРНЫХ ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ
СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ, ПРОЖИВАЮЩИХ ЗА РУБЕЖОМ,
ПОСРЕДСТВОМ ОБУЧЕНИЯ НА БАĐЛАМЕ / САЗ**

Levent ÖZER*
Attila ÖZDEK**

ÖZ

Bu alıŐma Kırgızistan/Bişkek örneği üzerinden yurt dışında yaşayan Türk ve Türk kökenli ortaokul öğrencilerinin bağlama/saz eğitimi yoluyla edinebilecekleri kültürel kazanımların tespit edilebilmesini amaçlayan betimsel ve nitel boyutlu bir araŐtırmadır. Araştırma yöntemi olarak “Durum alıŐması” (Case Study) ana başlığı altında “Programın Etkilerine Dayalı Durum alıŐması” (Program Effects Case Studies) ve “Kritik Olay Durum alıŐmaları” (Critical Instance Case Studies) araştırma yöntem ve teknikleri tercih edilmiştir. Çalışma için seçilen öğrencilerin yaş, fiziksel yeterlilik ve müzikal yetenek olarak birbirlerine yakın özellikler göstermesine dikkat edilmiştir. Bu öğrenciler için (dokuz öğrenci) uzman görüş ve onayları alınarak 15 hafta 30 saatlik özel bir repertuvar

⁺ Bu makale N.E.Ü. EĞitim Bilimleri Enstitüsü tarafından kabul edilen “*Yurt dışında Yaşayan Ortaokul ÖĞrencilerinin Bağlama (Saz) EĞitimi Yoluyla Edindiği Kazanımların Değerlendirilmesi (Bişkek-Kırgızistan Örneği)*” adlı doktora tezinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

* ORCID: 0000-0003-4286-3712, Müzik ÖĞretmeni, T.C Dışişleri Bakanlığı Bişkek Büyükelçiliği EĞitim MüŐavirliĐi, Bişkek Türk Okulu, tempolevo@hotmail.com

** ORCID: 0000-0001-7214-5928, Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet KeleŐoĐlu EĞitim Fakültesi, Güzel Sanatlar EĞitimi Bölümü, Müzik EĞitimi Anabilim Dalı, argor73@hotmail.com

*** Bu makale N.E.Ü. EĞitim Bilimleri Enstitüsü tarafından kabul edilen “*Yurt dışında Yaşayan Ortaokul ÖĞrencilerinin Bağlama (Saz) EĞitimi Yoluyla Edindiği Kazanımların Değerlendirilmesi (Bişkek-Kırgızistan Örneği)*” adlı doktora tezinden faydalanılarak oluşturulmuştur.

oluşturulmuştur. Oluşturulan bu özel repertuvarda çalışmanın amacına uygun olarak Türk kültürüne ait öğeleri içerisinde barındıran, farklı yörelere ait hikâyeleri olan ve mümkünse halk oyunları ile ilişkili ezgiler tercih edilmiştir. Ezgiler usul ve ses genlikleri yönünden öğrencilerin seviyelerine uygun olarak seçilmiştir. Özel olarak oluşturulmuş repertuvarla yürütülen bağlama/saz eğitiminin bu öğrencilerin kültürel kazanımlarına ne boyutlarda etki ettiğinin ortaya konulabilmesi için eğitim öncesi/sonrası durumları hakkında sosyal çevreleri olarak ifade edilen aileleri, sınıf arkadaşları, öğretmenleri, idarecileri ve ayrıca da kendileri ile açık uçlu görüşme sorularından oluşan formlar yardımıyla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonrasında elde edilen nitel verilerin çözümlenmesinde, öğrencilerin kültürel kazanımlarının eğitimden önceki ve sonraki durumları arasındaki fark, karşılaştırma analizi yöntemi ile belirlenerek elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Bu bulgulara göre özetle, çalışmaya katılan öğrencilerin çalışma öncesi durumlarına kıyasla Türk kültürüne özgü değerleri benimseyerek daha fazlasını öğrenmeye istekli oldukları ve öğrendikleri bilgileri sosyal çevreleri ile de paylaştıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Müzik Eğitimi, Çalgı Eğitimi, Bağlama, Saz, Kültürel Kimlik, Yurt dışında Müzik Eğitimi, Türk Halk Müziği.*

ABSTRACT

This study is a descriptive and qualitative research aimed to determine the cultural learning outcomes that Turkish and Turkish origin secondary school students living abroad, (through the example of Kyrgyzstan/Bishkek) can gain through bağlama/saz education. Research methods and techniques of "Program Effects Case Studies" and "Critical Instance Case Studies" under the main title of "Case Study" were chosen as research methods. Students selected for the study were noted to exhibit similar characteristics that were close to each other as age, physical qualification, and musical talent. A special repertoire of 30 hours in 15 weeks, has been established for these students (nine students) by obtaining expert opinions and approvals. In accordance with the purpose of the study, melodies which contain elements belonging to Turkish culture, stories of different regions and associated with folk dances if possible were preferred. The melodies were chosen according to the level of the students in terms of usul (Turkish music measurement style) and register. To reveal the extent to which the bağlama/saz education carried out with a specially created repertoire affects the cultural attainment of the students, interviews were conducted with the help of forms consisting of open-ended interview questions with the social environment and the pre-and post-education status of the students. In the analysis of the qualitative data obtained after the interviews, the difference between the students' cultural attainments before and after the education was determined by the comparative analysis method and the findings were obtained and interpreted. In light of these results, it was observed that the students who participated in the study, by adopting values specific to Turkish culture, were willing to learn more compared to their pre-study situation and shared the information they learned with their social environment.

Keywords: *Music Education, Instrument Education, Bağlama, Saz, Cultural Identity, Music Education Abroad, Turkish Folk Music.*

АННОТАЦИЯ

Целью данного описательного и качественного исследования было определить культурные результаты обучения, которые могут достичь ученики средней школы, турки и ученики турецкого происхождения, проживающие за рубежом, посредством Баглама/Саз на примере Кыргызстана/Бишкек. В качестве методов исследования были выбраны исследовательские методы «Результаты программы ситуационного

исследования» и «Критические примеры ситуационного исследования» под основным заглавием «Ситуационный пример». Студенты, отобранные для данного исследования, обладали схожими характеристиками по возрасту, физическими данными и музыкальными талантами. Студенты, отобранные для данного исследования, обладали демографически схожими характеристиками. Для данных студентов (девять студентов) был разработан специальный репертуар продолжительностью 30 часов и 15 недель, основанный на экспертном мнении и одобрении. В соответствии с целью исследования предпочтение отдавалось мелодиям, содержащим элементы турецкой культуры, истории разных регионов и по возможности, связанными с народными танцами. Мелодии были выбраны в соответствии с возможностями студентов с точки зрения усул (стиль измерения Турецкой музыки) и голосовых регистров. Для того, чтобы показать, насколько Баглама/Саз образование, осуществляемое при помощи специально разработанного репертуара, влияет на культурные знания студентов, был проведен опрос, состоящий из открытых вопросов по социальной среде и состоянию студентов до и после обучения. При обработке качественных данных, по результатам опроса, методом сравнительного анализа была определена разница между культурными знаниями студентов до и после обучения. Полученные результаты были обработаны и интерпретированы. Как результат, было отмечено что студенты, участвовавшие в исследовании, принимая ценности, специфичные для турецкой культуры, были готовы учиться больше по сравнению со своим состоянием до обучения и делиться полученной информацией со своей социальной средой. Как результат, студенты, участвовавшие в исследовании, были более склонны изучать и перенимать ценности турецкой культуры и делиться ими со своим социальным окружением по сравнению со своим состоянием до обучения.

Ключевые Слова: *Музыкальное Образование, Инструментальная Подготовка, Баглама, САЗ, Культурная Идентичность, Музыкальное Образование За Рубежом, Турецкая Народная Музыка.*

GİRİŞ

Bilindiği üzere öğretim yani “bilgiye ulaşmak için kullanılan yol, yöntem ve materyaller” tek başına bir bireyin kişisel ve toplumsal açıdan tam olarak olgunlaşması için yeterli değildir. Bu sebeple bu süreç “eğitim-öğretim” olarak isimlendirilmektedir. Eğitim araştırmacıları eğitimi kısaca “kasıtlı kültürleme süreci” olarak tanımlar. Eğitim; her ulusun kendi değer yargılarının, gelenek-göreneklerinin, ana dilinin, sanatının yani özetle kültürünün bütün öğelerini içerisinde taşıyan/taşıması gereken bir olgudur. Aileler ve eğitimciler çocukları çağın gerektirdiği üzere en iyi akademik bilgi, birikim ve donanımla hem hayatlarını şekillendirecek sınavlara hem de hayatın kendisine hazırlamak için çaba göstermektedirler. Diğer taraftan kendi kültürüne ait değerlerin bilincinde olmayan, tarihinde yaşananlar ile bugüne ve geleceğine dair çıkarımlarda bulunamayan yani eğitim-öğretim ikilisinin “eğitim ayağı” eksik kalan bir neslin yeterince donanımlı olamayacağı düşünülebilir.

Kültürümüze ait değerlerin yeni nesillere öğretilmesi en az yurt içinde olduğu kadar yurt dışında yaşayan çocuklarımız için de büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu yolla bu bireyler gelecekte yaşadıkları yerlerde hangi konuma gelirlerse gelsinler, Türk kültürünü doğru bir şekilde temsil edebilirler. “*Kültürel değerlerin*

gelecek nesillere aktarılması, evrensel ve millî değerlerin benimsenmesi, millî şuurun yurt içi ve yurt dışındaki vatandaşlara kavratılması toplumların geleceği açısından önemlidir” (Şaşmaz ve Arslan, 2016: 85). Topluma ulus olma özelliğini kazandıran kültür, bir toplum ve o toplumun bireyleri tarafından zaman içerisinde değişen ve değiştiren bir olgu olarak kabul edilmektedir. Toplumsal ve bireysel kimliğin ise yaşanan coğrafya, din, dil, tarihi olaylar, sosyal ve çevresel faktörler ile şekillendiği ifade edilebilir.

Müziğin, özellikle de geleneksel müziklerin ve çalgıların kültür olgusu içinde büyük bir yeri ve önemi vardır. *“Kültürün taşınmasına olanak sağlayan en önemli araçlardan biri olan müzik, hem sözlü yapısındaki dil unsurlarıyla hem de çalınış ve söyleniş gelenekleriyle geçmişe ait pek çok konu hakkında bize fikir verir. Bugün söylenen ağıt, oyun havası, methiye, güzelleme vb. geleneksel Türk halk müziğine ait ezgi örnekleri günümüze taşıdığı dil ve tarih unsurlarıyla birer kültür hazinesidirler”* (Özdek, 2005:355). Yurt dışında yaşayan ve kendi kültürlerinden uzakta hayatlarını sürdüren çocukların kültürel kimlik oluşumu ve gelişimine katkı sağlanması bağlamında Türk halk müziği ezgileri ve bağlama/saz eğitimi bir kaynak ve yöntem olarak kullanılabilir. Bahsi geçen çocukların belirlenen kazanımları elde etmelerine yönelik olarak, Türk halk müziği ve çalgı öğretimi yoluyla yürütülecek bir öğretim planı ve materyalleri ele alındığında “bağlama/saz” akla gelen ilk çalgıdır denilebilir. Çünkü bağlama/saz Türk müziği ve kültürünü temsil etme açısından oldukça önemli bir sembol çalgı olarak kabul edilmektedir. Bu kabule dayanarak dil, tarih, gelenek ve kültür öğelerini vurgulayan Türk halk müziği ezgilerinin çok boyutlu yapısından faydalanan bir bağlama/saz eğitimi ile özellikle yurt dışında yaşayan öğrencilerin kültürel gelişimlerine katkı sağlanabilmesi amaçlanmıştır.

İlgili amaç doğrultusunda çeşitli kaynaklardan ve uzman görüşlerinden faydalanılarak 30 saatlik bir bağlama/saz eğitimi planı ve repertuarı oluşturulmuş, oluşturulan bu plan doğrultusunda öğrencilerin kültürel kazanımlarına yönelik elde edilen veriler çeşitli boyutlarıyla incelenmiştir.

PROBLEM DURUMU

Yurt dışında yaşayan ortaokul çağındaki Türk öğrencilerinin, kendi kültürel değerleri ile yeterince yakın ilişki içerisinde olmadıkları/olamadıkları, Türk halk müziği ve türkülerin içerisinde barındırdığı dilsel-edebi, kültürel, tarihî ve coğrafi birçok zenginliğe Türkiye’de yaşayıp yetişen akranlarına oranla oldukça uzak kaldıkları kabul edilebilir. Bu hususta öğrencilere doğru kaynak ve yöntemler ile rehberlik edilmemesi halinde geniş zamana yayılabilecek bu süreçlerin çocuklarda kültürel kimlik ve kişilik karmaşasına yol açabileceği, hatta kendi kültüründen tamamen uzaklaşarak yaşamış olduğu sosyal çevrenin kültürü içinde asimile olabileceği değerlendirilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin de resmî olarak tanıdığı, Birleşik Devletler İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında yer alan “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”de (1990), yer alan bazı maddeler ile de araştırmada problem olarak tespit edilen konularda çocukların haklarına dair ifadeler yer almaktadır. Bu

ifadelerden bazıları; “Çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her halkın kendine özgü geleneklerinin ve kendine özgü değerlerinin korunması, çocuğun yetenekleri ile ilişkili olarak çocuğa yol gösterilmesi ve yönlendirilmesinin gerekliliği ve önemi, çocuğun kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine saygı gösterilmesi ve her çocuğun kendi kültürel mirasını ve diğerlerini öğrenmek için sivil bir hakkı bulunduğu” şeklindedir. (Milletler Arası Sözleşme. (1995 Ocak 27). Resmî Gazete (Sayı:22184). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>)

Bu çerçeveden bakıldığında yurt dışında yaşayan Türklerin millî ve kültürel kimliklerinin korunup desteklenmesi hususunda, Milli Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğretim ve Yurt Dışı Genel Müdürlüğü'nün tanımlı bazı görevleri akla gelmektedir. Bu görevler arasında da özellikle “Yurt dışında bulunan vatandaşlarımızın ve çocuklarının; millî ve kültürel kimliklerini koruyucu, yaşadıkları toplumla uyum içinde olmalarını sağlayıcı ve eğitim düzeylerini yükseltici önlemler almak” ifadesi ön plana çıkmaktadır. (<http://yyegm.meb.gov.tr/www/yurt-disi-egitim-ve-ogretim-daire-baskanligi/icerik/30>)

“Abril (2006) öğrencilerin müzik eğitiminden elde ettikleri kazanımları altı farklı alan üzerinden tanımlamaktadır. Bu alanlar; sosyokültürel beceriler, müzikal beceriler, sosyokültürel bilgi, müzik bilgisi, sosyokültürel etkiler ve müzik eğitimine kültürel perspektiflerin dâhil edilmesi” şeklinde sıralanmaktadır (Aktaran Kang ve Yoo, 2016: 78). Bu bağlamda içeriğinde sosyokültürel bilgilerin de yer aldığı ve çok yönlü kültürel bakış açısı ile gerçekleştirilen müzik eğitimi yoluyla bireylerin sosyokültürel kişiliklerinin oluşumuna önemli katkılar sağlanabileceği ifade edilebilir. Sosyokültürel etki ve bilginin bireye müzik eğitimi yoluyla en kolay ve doğrudan aktarımı için tercih edilen ise çoğunlukla geleneksel ezgiler ve çalgılardır.

Çalışma, (Kırgızistan- Bışkek örneğinde) anne ve/veya babası Türk olan ancak yaşam şartları ve çevresel faktörler sebebi ile Türk kültüründen uzak olduğu düşünülen, içinde yaşadığı toplumun kültürel yapısı ile ailesinin ait olduğu toplumun kültürel yapısı arasında farklılıklar bulunan öğrenciler ile gerçekleştirilmiştir.

Sekseni aşkın etnik grubun bir arada yaşadığı Kırgızistan'da nüfusun %69,6'sı Kırgız, %14,5'i Özbek, %8,4'ü Rus, %1,2'si Dungan, %1'i Uygur, %5,3'ü ise Koreli, Ukraynalı, Ahıskalı gibi diğer etnik gruplardan oluşturmaktadır (Beşirli, 2011:316).

Kırgızistan-Bışkek'te yaşayan Türkleri de bir azınlık, hatta nüfus verilerinde “diğer” bölümünde yer alacak oranda bir azınlık olarak ele aldığımızda konunun ciddiyeti bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Müziğin azınlık gruplar arasında kültürel kimlik oluşumu üzerindeki etkilerini araştırmakta olan birçok uluslararası çalışma bulunmaktadır.

“Etnik/kültürel kimlik oluşumu, göçmenler arasında entegrasyon ve sosyal uyum sorunları gibi konuları içinde barındıran bir olgudur. Çokkültürlülük

modelleri yerli halklara ve ulusal azınlıklara uygulanırken, göçmen gruplara uygulanabilirliklerinin sorgulandığı dikkat çekmektedir. Müzik, kültürlerin en derin sosyal etkinliklerinin ve deneyimlerinin merkezinde yer almaktadır. Müziğin içerisinde barındırdığı kültürel zenginlik ve çeşitlilik, toplumun her düzeyindeki bireylerin hayatında önemli bir rol oynar. Müziğin birden fazla işlevi vardır; insanların kendilerini ve kültürlerini anlamalarına, sosyal gruplar oluşturmalarına ve sürdürmelerine katkı sağlar” (Lidskog, 2016: 23-26).

Yapılan çalışmanın aynı ulusun mensupları olan bireyler ile üçerli gruplar halinde gerçekleştirilmesi ve bu grupların zaman zaman özellikle de eğitim sonunda gerçekleştirilen Türk halk müziği dinletisinin çalışmaları için bir araya gelmeleri neticesinde ortak kültürlerine ait değerleri öğrenip paylaşabilecekleri bir sosyal grup oluşturulmuştur.

Hayatlarının tamamını ya da önemli bir bölümünü etnik köken olarak azınlık oldukları çok kültürlü bir sosyal çevrede geçiren toplumun her düzeyindeki bireyler ve özellikle de kültürel kimlik oluşumu açısından gelişim süreci içerisinde kabul edilebilecek ortaokul çağındaki öğrenciler için çeşitli önlemler alınması önemli bir durum olarak değerlendirilmelidir. İlgili öğrencilerin çeşitli yasa ve yönetmelikler ve Türkiye Cumhuriyeti Devletine bağlı okullar ile kültürel kimliklerinin korunmasına dönük çabalar olsa da etkileşim içinde oldukları yabancı kültürlerin etkisinin göz ardı edilemez boyutta olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda ilgili öğrencilerin kültürel kimliklerinin doğru şekillenmesine katkı sağlanması ve içinde yaşadıkları yabancı kültürlerin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi için kendi kültürlerine ait öğeleri içeren ilave çalışmalar yapılmasının gerekli olduğu düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

Kültürel etkileşim doğal bir süreç olmakla birlikte kültürel asimilasyona varacak düzeye ulaşması kültür politikaları çerçevesinde kabul edilebilir bir durum olarak değerlendirilmemektedir. Kültürel etkileşimin olumsuz etkilerinin şarkılar ve müzik yoluyla özellikle de Türk toplumunun tarihi ve kültürel açıdan “aynası” olarak ifade edilen Türk halk müziği ezgileri yoluyla azaltılabileceği düşünülmektedir. Villodre (2014: 235) şarkılar sayesinde, bir çocuğun kendi kültürünü öğrenip uygulamaya başlayabileceğini dile getirmiştir. Bu noktada, öğretmenlerin çokkültürlülüğün farkında olarak, öğrencilerinin kültürel kimlik oluşumu süreçlerinde kendi kültürlerine ait bilgileri öğrenmeleri için teşvik edilmesinin önemini vurgulamıştır.

Kültürel kimliğin en önemli boyutlarından birisi olan müzik ve kültürel değerler ile ilişkilendirilen müzik eğitimi yoluyla, yurt dışındaki öğrencilerimizin millî kimliklerinin canlı tutulması ve mümkün olduğunca yabancılaşma problemi yaşamamaları çalışmamızın uygulama sürecinin temel yaklaşımıdır.

Çalışmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun aileleri çok uluslu, başka bir ifade ile anne ve babası farklı milletlere mensup kişilerden oluşmaktadır. Bu durumun çocuğun hangi kültüre ait değerler ile büyüyeceği konusunda karmaşa yaratması olağan bir durum olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal yapının en küçük olgularından biri olan “aile” içindeki çok ulusluluk, çok dillilik ve çok kültürlülük ilk etapta aynı ortamda yaşayan çocukları

etkisi altına almaktadır. Bu da çocuğun bazen annenin, bazen babanın, bazen de yaşanan ülkenin baskın kültürüyle büyümesine neden olmaktadır (Aydın ve Aydoğan, 2017:267).

Dil, ulus kültürlerinin en önemli değerlerinden birisidir. Yaşadıkları sosyal çevre itibarı ile çoğunlukla Rusça ve Kırgızca dillerinin etkisinde olan bu öğrencilerin Türkçe kelime haznelerinin yeterince zenginleşemeyeceği düşünülebilir. Aileleri ve kendi istekleri doğrultusunda Türk okulunda eğitim alan bu öğrencilerin amaç ve beklentileri arasında Türkçeyi daha doğru ve daha zengin kelimeler ile konuşabilmek de bulunmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında birçok yöreye ait zengin Türkiye Türkçesi kelime dağarını içerisinde barındıran Türk halk müziği ezgileri yoluyla, öğrencilerin günlük konuşma dilinde fazlaca kullanmadıkları, ancak ifade zenginliği açısından güçlü bazı kelimelerin de öğretilebileceği ön görülerek öğrencilerin ana dilleri olan Türkçeyi daha zengin kelime dağarıyla kullanabilecekleri düşünülmüştür.

Anadilinde yeni kelime ve deyimlerin öğrenilmesinde müziğin kullanılmasının olumlu etkilerinin olduğunu ortaya koyan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. “Yustiana’ya (2009) göre *Çoğunlukla anadilini konuşan kişi tarafından seslendirilen şarkılarda dile ait birçok kültürel öğe ve ifade de bulunmaktadır. Böylece öğrenci sadece dinleme yapmamakta, aynı zamanda hedef dilin kültürüne ilişkin bilgisini de arttırmaktadır. Öğrenilen kelimelerin nasıl okunacağı ve telaffuz edileceği de şarkılar dinlenirken ve seslendirilirken öğrenilebilmektedir*” (Aktaran: Batdı ve Semerci, 2012: 127).

Çalışmanın problem cümlesi “Yurt dışında yaşayan ortaokul çağındaki Türk öğrencilerin bağlama/saz eğitimi yoluyla elde edebileceği kültürel kazanımlar nelerdir?” şeklindedir.

Çalışmanın alt problemleri ise aşağıda üç madde olarak verilmiştir:

- Yapılan çalışma ile öğrencilerin, sosyokültürel davranış ve alışkanlıkları ile ilgili aileleri tarafından gözlemlenen değişiklikler nelerdir?
- Yapılan çalışma ile öğrencilerin Türkiye, Türk kültür, tarih ve coğrafyasına ait öğeleri öğrenmeye ve paylaşmaya istekli olma hususlarında sınıf arkadaşları, öğretmenleri ve idarecileri tarafından gözlemlenen değişiklikler nelerdir?
- Çalışmaya katılan öğrencilerde kendi kazanımlarına dönük farkındalıklar ne boyutlardadır?

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı, yurt dışında yaşayan Türk ortaokul öğrencilerinin bağlama/saz eğitimi ile elde edecekleri kültürel kazanımların hangi şekil ve boyutlarda olabileceğinin tespit edilebilmesidir.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Yurtdışında yaşayan Türk kökenli öğrencilerle ilgili halk müziği ve bağlama/sazı araç kılan çeşitli uygulamalar ve kültürel-müzikal faaliyetler yapılmış olsa da bu faaliyetlerin sosyo-kültürel kazanım etkilerini ölçen bir araştırmanın ilk defa yapılması, gelecekte yapılabilecek benzer çalışmalara örnek teşkil etmesi ve

elde edilen verilerle ortaya konulan bulguların müzik bilimi ve eğitiminin çeşitli alan ve basamaklarında kullanılması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

YÖNTEM

Çalışmada Kullanılan Araştırma Yöntem ve Teknikleri

Çalışmada araştırma yöntemi olarak “Durum Çalışması” (Case Study) ana başlığı altında “Programın Etkilerine Dayalı Durum Çalışması” (Program Effects Case Studies) ve “Kritik Olay Durum Çalışmaları” (Critical Instance Case Studies) alt başlıkları yöntem olarak kullanılmıştır.

Kullanılan bu yöntemler ve bağlama/saz öğretimi için özel olarak oluşturulan repertuvar ve çalışma planı ile yurt dışında yaşayan ortaokul öğrencilerine kültürel bağlamda ne gibi kazanımların sağlanabileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışma Planının Ön Hazırlık Süreci

Çalışma planı oluşturulurken ön hazırlık olarak alanında uzman ve deneyimli hocaların görüşleri alınmış, literatür taraması yapılarak bu alanda yapılmış benzer çalışmalar incelenmiş, bağlama/saz eğitim-öğretimi ile ilgili yapılmış olan çalışmalar arasında özellikle “kültürel kimlik ve aidiyet” unsurunu içerisinde barındıran çalışmalar üzerinde durulmuş ve bütün bu olguların bileşkesi ile çalışma için uygun olabileceği düşünülen bağlama/saz eğitim-öğretim planı oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan türküler, bağlama/saz öğretimi için araç olma niteliğini taşımakla beraber, Türk kültürüne ait değerlerin aktarılması hususu göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Türk kültürel ve tarihî değerlerini içerisinde barındıran repertuvar oluşturulurken, farklı yöreler, olaylar ve konuları içermesi, mümkün olduğunca hikâyeleri olan türküler seçilmesi göz önünde bulundurulmuştur. Buradaki amaç; okul müfredatında olmayan ve belki de ailelerinden yeterince öğrenemedikleri köklü Türk tarihine ve zengin halk geleneklerine ait öğeleri, yaşanmışlıklarla oluşmuş türküler yoluyla öğrenmelerine imkân sağlamak olmuştur.

Çalışmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Öğrencilerin edindikleri kazanımların ölçülebilmesi için açık uçlu görüşme soruları uygulamalarından faydalanılmış ve veri toplama araçları olarak;

- Öğrencilerin demografik bilgilerini ölçmek amacıyla hazırlanan kişisel bilgi formu,

- Öğrencilerin kişisel kazanımlarını belirlemek için eğitimden önceki/sonraki durumları hakkında sosyal çevreleri(aile, arkadaşlar, öğretmenler, okul idarecileri) ile yapılan açık uçlu görüşme soruları,

- Çalışma sonunda, öğrencilerin kendi kazanımlarına dönük farkındalıklarını belirlemek amacıyla yapılan görüşme soruları kullanılmıştır.

Verilerin çözümlenmesinde, öğrencilerin sosyokültürel çevresi ile yapılan anket ve görüşmeler sonrasında elde edilen nitel veriler üzerinden, öğrencilerin öngörülen kazanımlarının eğitimden önceki ve sonraki durumları arasındaki fark, karşılaştırma analizi yöntemi ile belirlenmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Çalışmaya Katılan Öğrencilerin Seçimine İlişkin Esaslar

Araştırmaya katılan öğrenciler en az 4-5 yıldır Kırgızistan'da yaşayan, babası Türk/Türk kökenli olan, yaş, fiziksel yeterlilik ve gelişmişlik, Türkçe konuşabilme ve anlama yeterlilikleri gibi hususlarda birbirlerine yakın özellikler gösteren öğrenciler arasından seçilmişlerdir. Öğrencilerin cinsiyet dağılımının birbirine yakın olması hedeflense de gerekli yeterlilikleri taşıyarak çalışma için gönüllü olan ve velileri tarafından onay verilen öğrenciler altı erkek üç kız olmak üzere dokuz öğrencidir. Uygulama, çalışmaya katılan ilköğretim 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin tamamı için aynı öğretim planı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Tablo- 1: Öğrencilerin Ebeveyn Bilgileri Doğum Yerleri ve Türkiye İle İlişkileri

Öğrenci Bilgileri	Cinsiyeti	Veli Bilgileri	Daha Önce Türkiye'yi Görüp Görmediği Durumu	Kırgızistan'da Bulunduğu Süre
Öğrenci 1 (K) 7.Sınıf	Kız	Anne: Kırgız Baba: Türk	Türkiye'ye hiç gitmemiş.	Doğduğundan beri.
Öğrenci 2 (E) 7.Sınıf	Erkek	Anne: Ahıska Türkü Baba: Ahıska Türkü	Türkiye'ye birkaç kez gitmiş.	Doğduğundan beri.
Öğrenci 3 (E) 7.Sınıf	Erkek	Anne: Kırgız Baba: Türk	Türkiye'ye birkaç kez gitmiş.	Doğduğundan beri.
Öğrenci 4 (E) 7.Sınıf	Erkek	Anne: Rus Baba: Türk	Türkiye'ye hiç gitmemiş.	Doğduğundan beri.
Öğrenci 5 (K) 7.Sınıf	Kız	Anne: Kırgız Baba: Türk	Türkiye'ye birkaç kez gitmiş.	Doğduğundan beri.
Öğrenci 6 (E) 7.Sınıf	Erkek	Anne: Ahıska Türkü Baba: Ahıska Türkü	Türkiye'ye hiç gitmemiş.	Doğduğundan beri.
Öğrenci 7 (E) 8.Sınıf	Erkek	Anne: Ahıska Türkü Baba: Ahıska Türkü	Türkiye'ye hiç gitmemiş.	Doğduğundan beri.

Öğrenci 8 (E) 8.Sınıf	Erkek	Anne: Kırgız Baba: Türk	Türkiye'ye birkaç kez gitmiş.	Doğduğundan beri
Öğrenci 9 (K) 8.Sınıf	Kız	Anne: Tatar Baba: Türk	Türkiye'ye birkaç kez gitmiş.	Doğduğundan beri

Tabloda görüldüğü üzere çalışmaya katılan öğrencilerin hemen hepsi Türk/Ahıska Türkü babaya ve Kırgız, Rus, Tatar ya da Ahıska Türkü bir anneye sahiptir. Bu verileri çalışmaya katılan öğrenci anneleri için yüzdeler olarak verecek olursak; %44,44 Kırgız, %33,33 Ahıska Türkü, %11,11 Rus ve %11,11 Tatar olarak ifade edilebilir.

Öğrencilerden dördü (%44,44) daha önce Türkiye'ye hiç gitmemiş, geri kalan beş öğrenci (%55,55) ise bir veya birkaç defa Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Çalışmaya katılan öğrencilerin tamamı doğdukları tarihten bu yana Kırgızistan'da yaşamaktadır.

İlgili öğrencilerin bağlama/saz eğitimi yoluyla edindiği kültürel kazanımların değerlendirilmesi çalışması için veri toplama araçları olarak;

-Öğrencilerin kültürel kazanımlarını belirlemek için çalışmadan önceki ve sonraki durumları hakkında sosyal çevreleri ile anket sorularından oluşan görüşme formları,

-Çalışma sonunda, öğrencilerle edindikleri kazanımların ne oranda farkında oldukları ile ilgili anket sorularından oluşan görüşme formları kullanılmıştır.

Bu bağlamda bağlama/saz eğitiminin çalışmaya katılan öğrencilerin kültürel kimlik oluşumunu destekleyici ve gözlemlenebilir etkilerini raporlaştırmaya yönelik; öğrencilerin velilerine, sınıf arkadaşlarına, öğretmen ve idarecilerine ve kendilerine bkz. Ek:1 soruları yöneltilmiştir.

Tablo-2: Görüşme Yapılan Kişilere İlişkin Bilgiler.

İlgili Öğrenci	Velisi	Görüşme Yapılan Öğretmenlerin Branşları	Sınıf Arkadaşları (Cinsiyetleri)	Görüşme Yapılan Okul
Öğrenci 1 (K)	Baba	Sınıf Rehber, Pdr, Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri, Sosyal	Arkadaş 1: Kız Arkadaş 2:	Müdür Yardımcısı
Öğrenci 2 (E)	Anne	Sınıf Rehber, Pdr, Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri, Sosyal	Arkadaş 1: Kız Arkadaş 2:	Müdür Yardımcısı
Öğrenci 3 (E)	Baba	Sınıf Rehber, Pdr, Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri, Sosyal	Arkadaş 1: Kız Arkadaş 2:	Müdür Yardımcısı

Öğrenci 4 (E)	Anne ve Baba	Sınıf Rehber, Pdr, Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler	Arkadaş 1: Erkek Arkadaş 2: Erkek	Müdür Yardımcısı
Öğrenci 5 (K)	Anne	Sınıf Rehber, Pdr, Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri, Sosyal	Arkadaş 1: Kız Arkadaş 2:	Müdür Yardımcısı
Öğrenci 6 (E)	Baba	Sınıf Rehber, Pdr, Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri, Sosyal Bilgiler	Arkadaş 1: Erkek Arkadaş 2: Erkek	Müdür Yardımcısı
Öğrenci 7 (E)	Baba	Sınıf Rehber, Pdr, Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri, İnk.Tarihi.	Arkadaş 1: Erkek Arkadaş 2:	Müdür Yardımcısı
Öğrenci 8 (E)	Baba	Sınıf Rehber, Pdr, Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri, İnk.Tarihi.	Arkadaş 1: Erkek Arkadaş 2: Erkek	Müdür Yardımcısı
Öğrenci 9 (K)	Baba	Sınıf Rehber, Pdr, Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri, İnk.Tarihi.	Arkadaş 1: Kız Arkadaş 2:	Müdür Yardımcısı

Çalışmada Tercih Edilen İlkesel Yaklaşımlar

Araştırma kapsamında kullanılan öğretim planı oluşturulurken öncelikli olarak aşağıda verilen kıstaslar dikkate alınmıştır.

Ortaokul 7 ve 8. sınıf öğrencileriyle yürütülen bu programda, müzik eğitimi açısından bu yaştaki öğrencilerin zihinsel, fiziksel ve müzikal beceri ve birikimleri göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmanın hedefi olan kültürel aidiyet ve kimlik oluşumu için gerekli içerikleri taşıması bir yana, ses genişlikleri ve ölçü yapısı öğrencilere uygun Türk halk müziği ezgilerinin seçilmesine özen gösterilmiştir. Ölçü yapılarında 2-3-4 zamanlı basit ölçüler (6/8'lik ve 6/4'lük ölçüler de dâhil) ile 5-7-9 zamanlı aksak ölçüler (5 zamanlının simetrik katlanmış olan 10 zamanlılar da dâhil) dışına çıkmanın bu öğrencilerin seviyeleri için uygun olmadığı düşünülmüştür. Bunun yanı sıra ölçüleri aksak yapıda olan 5-7-9 zamanlı eserlerde de en basit olan varyasyonlar tercih edilmiştir. Yani 5 zamanlı için (2+3), 7 zamanlı için (2+2+3) ve 9 zamanlı için (2+2+2+3) dışındaki ölçü yapısında olan ezgiler bu yaş grubu öğrenciler için karmaşık olabileceği düşüncesiyle çalışma repertuarına dâhil edilmemiştir. Diğer taraftan ezgileri çalmalarının yanında söylemelerinin de mümkün olabilmesi için, ses genliği bir oktavı geçmeyen türküler tercih edilmiştir. Eserler belirlenirken yöresel çeşitlilik ve toplumsal/kültürel aidiyet unsuları göz önünde bulundurulmuştur. Seçilen ezgilerin sosyokültürel/tarihi/ahlaki/ millî mesajlar içeriyor olması araştırmanın ilkesel yaklaşımlarının başında gelmektedir.

Halk türküleri, ezgi, ritim, söz ve söyleyiş tarzı, yeri, zamanı gibi sahip oldukları özgün yapısal özellikler bakımından, oluştukları kültür hakkında en yoğun bilgi aktarabilen biçimlerdir. Türkünün sözleri, yörenin ya da bölgenin tarihsel ve/veya sosyokültürel geçmişi hakkında bilgiler aktarmakta; ezgisel ve ritmik yapısı bölgesel-kültürel karakter izlerini taşımakta; söyleniş biçimi, yeri ve zamanı ise kültürel çevre ve kimliğin sosyal ve psikolojik çözümlenmeleri hakkında önemli ipuçları verebilmektedir. Geleneksel kültür ürünlerinden türkü, en yoğun biçimde, en kompakt “kültürel bilgi” içeren ve bunu dinleyiciye aktarabilen biçimdir denilebilir (Paşaoğlu, 2009, 170-176).

Çalışmada kullanılan 20 türküden 15 tanesinin, farklı bir ifadeyle %75’inin hikâyesi bulunmaktadır. Ezgiler, farklı yörelere ait olsalar da genel itibarı ile Anadolu insanını anlatan, birbirine yakın konuları işlemektedir. Yurdun hemen her yöresinde başta vatanseverlik, vatanın birlik ve bütünlüğünü her şeyden üstün tutma, sevgi, sıla hasreti, ayrılık, yâre özlem, yardımlaşma ve dayanışma gibi Türk kültürüne özgü değerler türkülerin ana temalarını oluşturmaktadır.

Öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyi olarak ifade edilen fiziksel ve müzikal beceri ve birikimleri dikkate alınarak oluşturulan repertuvarda yöresel çeşitliliği sağlamak adına Ordu, Sivas, Tokat, Bitlis, Artvin, Elâzığ, İzmir, Muş, Edirne, Kars, Trabzon, Kırşehir, Kahramanmaraş, Kastamonu, Rumeli, Samsun ve Trakya yöresi olmak üzere 17 farklı yöreye ait esere yer verilmiştir.

Bu on yedi yöreye ait genel bilgiler, ilgili türkü öğretilmeden önce öğrenciler ile paylaşılmış olup, o yöre/şehir ile özdeşleşmiş anıt, heykel, meydan gibi yörenin simgesi olma özelliğini taşıyan mekânlara ait çeşitli görseller ve videolar ile öğrencilerin ilgili yöreye yönelik edindikleri bilgiler pekiştirilmiştir.

Bu doğrultuda Ordu Boztepe, Sivas Çifte Minareli Medrese, Tokat Kalesi, Nemrut Dağı, Artvin Yayla Evleri, Elâzığ-Harpüt Kalesi, İzmir Efes Antik Kenti, Tarihi Muş Murat Köprüsü, Selimiye Camii, Kars Kalesi, Sümela Manastırı, Kırşehir Muharrem-Neşet Ertaş Heykeli, Kahramanmaraş Madalya Anıtı, Kastamonu- Safranbolu Evleri ve Samsun Bandırma Vapuru Müzesi görselleri ve ders esnasında şehirlere ait tanıtıcı kısa videolar ile öğrenciler bilgilendirilmiştir.

Türk kültürü ve türküler ile doğrudan ilişki içerisinde olan halk oyunlarına da çalışmada yer verilmiş, çalışma için hazırlanan özel repertuvarda yer alan türküler ile bu türküler eşliğinde oynanan halk oyunlarının oynanış şekilleri çeşitli görsel ve videolar yoluyla öğrencilerle paylaşılmıştır.

Tablo- 4: Türkülere İlişkin Halk Oyunları ve Yöreleri.

Türkünün Adı	Türkünün ve Halk Oyununun Yöresi	Halk Oyununun Türü
Atabarı	Artvin-Karadeniz Bölgesi	Bar-Halay
Çayda Çıra Yanıyor	Elazığ-Doğu Anadolu Bölgesi	Halay
Ah Bir Ataş Ver	İzmir-Ege Bölgesi	Zeybek
Ardahan’ın	Kars-Doğu Anadolu Bölgesi	Halay

Yollarında		
Oynayın Gız Oynayın	Trabzon-Karadeniz Bölgesi	Horon

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere çalışmada kullanılan türkülerin 5 tanesi, farklı bir ifade ile %25'i halk oyunları ile ilişkilidir ve bu halk oyunları hakkında öğrencilere bilgi verilmiştir.

Çalışma toplamda 30 ders saati olarak belirlenmiş olup, 10 ders saati süren hazırlık sürecinden sonra geriye kalan 20 ders saatinde basitten zora doğru türkülerin künye bilgileri, varsa hikâyeleri, ilişkilendirildikleri tarihi olay ve değerler (savaşlar, zaferler vb.) ilişkili oldukları halk oyunları hakkında bilgi verilmesi, sözleri (vokal icraları) ve eserlerin bağlama/saz ile seslendirilmesi üzerine çalışmalar yapılmıştır.

Bağlama/saz eğitiminin uygulama sürecinde, öğretme stratejisi olarak “sunuş yolu ile öğretim”; öğrenme-öğretme yöntem ve teknikleri olarak “anlatma, gösterip yaptırma, dinleyerek öğretme, problem çözme ve bireysel çalışma” yöntem ve teknikleri tercih edilmiştir.

Çalışma için uzman görüşleri doğrultusunda oluşturulan ve ön hazırlık çalışmalarının ardından kullanılan özel repertuvara ait bilgiler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo- 5:Çalışma Repertuarını Oluşturan Türküler

	Türkünün Adı	Yöre	Hikâye	Halk Oyunu
1	Hekimoğlu	Ordu	✓	
2	Drama Köprüsünden Gece Mi Geçtin	Trakya	✓	
3	Beni Hor Görme Gardaşım	Sivas		
4	Burçak Tarlası	Tokat	✓	
5	Bitlis'te Beş Minare	Bitlis	✓	
6	Atabarı	Artvin	✓	✓
7	Çayda Çıra Yanyor	Elazığ	✓	✓
8	Ah Bir Ataş Ver	İzmir	✓	✓
9	Havada Bulut Yok	Muş	✓	
10	Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar	Edirne	✓	
11	Hey On Beşli	Tokat	✓	
12	Ardahan'ın Yollarında	Kars		✓
13	Oynayın Gız Oynayın	Trabzon		✓
14	Nar Danesi	Kırşehir		
15	İşte Gidiyorum Çeşm-i Siyahım	Kahramanmaraş		
16	Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı	Kastamonu	✓	
17	Bülbülüm Altın Kafeste	Rumeli		

18	Ordunun Dereleri	Ordu	✓	
19	Çarşambayı Sel Aldı	Samsun	✓	
20	Osman Paşa	Rumeli	✓	

BULGULAR

Yurt dışında yaşayan ortaokul öğrencilerinin bağlama/saz eğitimi yoluyla edindiği kültürel kazanımlara ilişkin bulgular, alt problemlere göre sırasıyla aşağıda verilmiştir.

Yapılan çalışma ile öğrencilerin, sosyokültürel davranış ve alışkanlıkları ile ilgili aileleri tarafından gözlemlenen değişiklikler nelerdir?

Çalışma sonunda ilgili öğrencilerin aileleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre, öğrencilerin müzik dinleme alışkanlıklarında farklılıklar olduğu, daha önce çoğunlukla yabancı ve özellikle Rusça müzikler dinleyen bu öğrencilerin Türk müzikleri ve özellikle Türk halk müziği ezgilerini de dinlemeye başladıkları tespit edilmiştir. Aileler, öğrencilerin telefon ve bilgisayar oyunları ile geçirdikleri sürede azalmalar olduğunu, serbest zamanlarının bir kısmını bağlama/saz çalışmak için kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin Türkiye ve Türk kültürüne ilişkin öğrendikleri bilgileri evde anne-babaları ve kardeşleri ile paylaşması, öğrendikleri ezgileri onlara da seslendirmesi ve bu durumun diğer kardeşlere örnek oluşturuyor olması aileler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ayrıca aileler çocuklarının Türkiye ve Türk kültürüne ait değerleri öğrenmelerinden duymuş oldukları mutluluğu belirtip bu tür çalışmaların devamlılığını istediklerini ifade etmişlerdir.

Çalışmaya katılan 7. sınıf öğrencilerinden Öğrenci 1 (K)'in babası kendisinin de biraz saz çaldığını; ancak daha önce çocuklarından hiçbirinin bu yönde bir hevesi olmadığını ifade etmiştir. Okulda arkadaşları ile birlikte yapılan bu çalışma süreci ve sonunda Öğrenci 1 (K)'in Türk kültürüne, Türk halk müziğine ve Türkiye'ye dönük merakının artması yönündeki olumlu gelişmelerin hem kendisini memnun ettiğini hem de küçük kardeşi için iyi bir örnek olduğunu ifade etmiştir.

Çalışmaya katılan 7. sınıf öğrencilerinden Öğrenci 2 (E)'nin annesi evlerinde Türk müziği olarak çoğunlukla arabesk müzik dinlendiğini, ancak saz çalmayı öğrendikten sonra hem oğulları hem kendilerinin birlikte türküler de dinlemeye başladıklarını ifade etmiştir.

Çalışmaya katılan 7. sınıf öğrencilerinden Öğrenci 3 (E)'ün babası ile yapılan görüşmede Öğrenci 3 (E)'ün özellikle Türk tarihine olan ilgisinin arttığını, daha önce birkaç defa tatil için Türkiye'ye gittiklerini ve çocuklarının çalışmada geçen Çanakkale Savaşı ile ilgili türkü ve hikâyelerden çok etkilenerek "*Baba bir daha Türkiye'ye gittiğimizde Çanakkale'ye de gidelim, orayı görmek istiyorum.*" şeklinde ricada bulunduğunu ifade etmiştir.

Öğrenci 4 (E)'ün babası da yapılan görüşmede, çocuklarının Türk kültürü ve halk müziğine yönelik ilgisinin ve merakının artmasından duyduğu memnuniyeti "*Hayat şartları sebebi ile vatandan uzakta yaşıyor olsak da çocuklarımızın bizim millî değerlerimizi bilerek yetişmelerini istiyoruz. Bu*

çalışmanız için teşekkür eder, böyle çalışmaların devamını dileriz.” sözleri ile ifade etmiştir.

Öğrenci 5 (K)’in annesi ile yapılan görüşmede, öğrencinin daha önce özellikle sosyal medya uygulamaları ile çok fazla zaman geçirdiğini, bağlama/saz çalmayı öğrendikten sonra sosyal medya uygulamalarında geçirdiği vaktin azaldığını ve serbest zamanlarında daha çok çalgısına çalıştığını belirtmiştir. Türkiye ve Türk kültürü ile ilgili öğrendiklerini evde kardeşleriyle de paylaştığını, kardeşlerine bir türkü çalmadan önce o türkünün hikâyesini anlattığını gözlemlediğini ifade etmiştir.

Öğrenci 6 (E)’nin babası ile yapılan görüşmede, çocuklarının Türkiye’ye olan ilgisi çok arttığını, kendilerinin Türkiye’ye hiç gitmediklerini, çocuklarının Türkiye’ye gitmek ve orda okumak yönündeki isteklerinin çalışmadan sonra oldukça arttığını ifade etmiştir.

Öğrenci 7 (E)’nin babası, çocuklarının Türk tarihi ile ilgili bazı bilgileri müzik ve türküler yoluyla öğrenmesi neticesinde yeni bilgiler öğrenme hususunda daha istekli ve hevesli olduğunu gözlemlediğini belirtmiştir. Öğrencinin, ailesiyle özellikle Çanakkale Savaşı’nın ne kadar önemli olduğunu, hüznü hikâyelerinin türkülere konu olduğunun bilgisini paylaştığını ve daha sonra “Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı” türküsünü kendilerine seslendirdiğini ifade etmiştir.

Öğrenci 8 (E)’in babası ile yapılan görüşmede, evde genelde kendisinin Türk halk müziği dinlediğini, oğlunun özellikle bu çalışmadan sonra Türk halk müziğine olan ilgi ve merakının arttığını ve birlikte dinlemeye başladıklarını belirtmiştir. Ayrıca oğlunun Türkiye, Türk halk müziği ve kültürü ile ilgili hem kendi bilgilerini paylaşmaya hem de bu konuda kendisine bazı sorular sormaya başladığını ifade etmiştir.

Öğrenci 9 (K)’un babası ile yapılan görüşmede, kızının müzik dinleme tercihleri arasında türkülerin de yer almaya başladığını gözlemlediğini belirtmiştir. Ayrıca öğrendiği türkülerle ilgili bilgileri ve hikâyelerini evde ailesiyle de paylaştığını, hatta bazen o saz çalarken melodisine aşına oldukları türkülerin sözlerine eşlik ettiklerini ifade etmiştir.

Yapılan çalışma ile öğrencilerin Türkiye, Türk kültür, tarih ve coğrafyasına ait öğeleri öğrenmeye istekli olma hususlarında sınıf arkadaşları, öğretmenleri ve okul idarecileri tarafından gözlemlenen değişiklikler nelerdir?

Yapılan çalışma sonrasında öğrencilerin edindikleri yeni bilgileri, sosyal çevreleri ile paylaştıkları ve Türk kültürünün yaygınlaşmasına ve aktarılmasına mikro bağlamda da olsa katkı sağladıkları görülmüştür. Sınıf arkadaşları ve öğretmenleri ile yapılan görüşmelerde elde edilen genel yargı, çalışmaya katılan öğrencilerin Türkiye ve Türk kültürü öğelerini çalışma öncesine nazaran daha detaylı öğrenmeye gayret ettikleri yönündedir. Sosyal bilgiler dersi öğretmeni özellikle bu çalışmada yer alan öğrencilerin Türkiye coğrafyası ve şehirleri ile Kurtuluş Savaşı ve Çanakkale Zaferi gibi türkülere konu olmuş tarihi olay ve zaferler konularına daha çok ilgi gösterdiklerini, öğrendikleri türkülerde bu olaylarla ilgili hikâyelerin olduğunu belirttiklerini ve bu hikâyeleri sınıf ortamında arkadaşları ile paylaştıklarını ifade etmiştir. Türkçe dersi öğretmeni çalışmaya

katılan öğrencilerin Türkçeyi daha doğru kullanma ve telaffuz etme konusunda gelişim kaydettiklerini dile getirmiştir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin okul ortamındaki sosyal çevresi ile yapılan görüşmelerden elde edilen birtakım bilgiler aşağıda verilmiştir.

“Öğrenci 1 (K) öğrendiği türküleri bize sınıfta çalıyor ve söylüyor. Önceden daha çok İngilizce ve Rusça şarkılar dinliyordu. Son zamanlarda Türk halk müziği dinliyor.” (Sınıf arkadaşı-1)

“Öğrenci 2 (E) Ahıska Türkü öğrencilerimizden. Daha önce tarih dersi açısından pek hevesli bir öğrenci değildi. Bağlama/saz çalmaya başladıktan sonra Türkiye ve Türk tarihine ilişkin ilgisi oldukça arttı.” (Sosyal Bilgiler Dersi Öğretmeni)

“Öğrenci 3 (E) odama gelerek okulumuzdaki halk oyunları ekibine katılmak istediğini, bağlama/saz çalmayı öğrendikten sonra Türk halk oyunlarına ilgisinin arttığını ve zeybek oynamayı öğrenmek istediğini ifade etti.” (Okul Müdür Yardımcısı)

“Öğrenci 4 (E) le bazen müzik hakkında sohbet ediyoruz. Ben Kırgız Müzik Okulu'nda çello eğitimi alıyorum. O bana Türk halk müziği ve türkülerin ilişkili olduğu tarihi olaylar ve hikâyelerinden bahsediyor ben de batı müziği ve çello ile ilgili bildiklerimi kendisi ile paylaşıyorum.” (Sınıf arkadaşı-1)

“Öğrenci 5 (K) öğrendiği türküleri ve o türkünün hikâyesini sınıfta bizlere anlatıyor. “Yüksek Yüksek Tepelere” türküsünün hikâyesi çok duygusal onu hatırlıyorum. Bu türkünün Türk düğünlerinde kına yakılırken söylendiğini bize anlattı ve biz de arkadaşlarımızla bunun canlandırmasını yaptık.” (Sınıf arkadaşı-2)

“Öğrenci 6 (E) daha önceleri Ahıska Türkçesi ağızıyla konuşuyordu. Katıldığı bu çalışmadan sonra Türkçesine daha çok özen göstererek Türkiye Türkçesi konuşmaya çaba gösterdiğini gözlemliyorum.” (Türkçe Öğretmeni-1)

“Öğrenci 7 (E) sınıf rehber öğretmenliğini yaptığım aynı zamanda görsel sanatlar dersinde de başarılı olan bir öğrencidir. Serbest çizim etkinliği yaparken bir denizaltı çizdiğini fark ettim. Nedenini sorduğumda öğrendiği “Ah Bir Ataş Ver” türküsünün hikâyesinden çok etkilendiğini bu sebeple Dumlupınar denizaltısını çizmek istediğini ifade etti. Yapmış olduğunuz bu çalışmanın öğrencilerimizin millî ve tarihi değerlerimizin öğrenilmesinde önemli katkı sağladığını ifade edebilirim.” (Sınıf Rehber Öğretmeni)

“Öğrenci 8 (E) bütün derslerinde olduğu gibi sosyal bilgiler dersinde de başarılı bir öğrenci. Derste sürekli konular ile ilgili soru soran bir öğrencidir. Sorduğu sorular genellikle sınavlara hazırlık sürecinde eksik olduğunu düşündüğü yerlerden olurdu. Katılmış olduğu bu çalışma sonrasında Türkiye tarih ve coğrafyası ile ilgili merakını gidermek, özellikle öğrendiği türkülerin yöreleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak istediğini gözlemledim.” (Sosyal Bilgiler Öğretmeni)

“Öğrenci 9 (K) arkadaşımız piyano çalıyor ve genellikle klasik batı müziği dinliyordu. Dinlediği müzik türleri arasına Türk halk müziğinin de eklendiğini fark ettim; çünkü beğendiği türküleri bize de dinletiyordu. Öğrendiği

türkülerin hangi yörelere ait olduğunu, hikâyelerini, farklı yörelerde farklı şiveler kullanılarak türküler söylendiği hakkındaki bilgileri bizimle de paylaştı.” (Sınıf arkadaşı-2)

Çalışmaya katılan öğrencilerin kendi kazanımlarına dönük farkındalıkları ne boyutlardadır?

Çalışmaya katılan öğrencilerin kendileri ile yapılan görüşmelerden elde edilen bazı veriler kendi ifadeleri ile aşağıda verilmiştir.

Öğrenci 1 (K) : *“Türkiye ile ilgili bilgilerim arttı. Türkiye ve Türk kültürüne kendimi yakın hissetsem de çok fazla bir bilğim yoktu ve daha önce hiç Türkiye’ye gitmedim. Sazı her çaldığımda kendimi Türkiye’ye daha yakın hissediyorum, kendimi orada hayal ediyorum.”*

Öğrenci 2 (E): *“İyi ki beni bu çalışmaya aldınız. Saz çalmayı çok seviyorum. Türkiye’de doğmasam da ben Türküm. Şimdi Türkiye’ye ve Türk kültürüne yönelik daha fazla bilğim var ve daha çok şey öğrenmek istiyorum.”*

Öğrenci 3 (E): *“Önceleri çoğunlukla Rusça müzikler dinliyordum. Türk halk müziği ve saz çalmaya yönelik bir ilgim ve hevesim pek yoktu. Bu çalışma ile birlikte Türk kültürüne, türkülere, saza ve halk oyunlarına yönelik ilgim arttı. Saz çalmayı başarmak beni çok mutlu etti ve zeybek oynamayı da öğrenmek istiyorum”.*

Öğrenci 4 (E): *“Türk halk müziği, türküler ve Türk kültürü ile ilgili yeni bir şeyler öğrenmek ve saz çalmak beni çok mutlu ediyor ve artık kendimi Türkiye’ye ve Türk kültürüne daha yakın hissediyorum.”*

Öğrenci 5 (K): *“Türk tarih ve coğrafyası ile ilgili bilgilerim sosyal bilgiler dersinde öğrendiklerim ile sınırlıydı. Bu çalışmadan sonra farklı yörelere ait Türk halk müziği türleri, farklı şiveler ve farklı halk oyunlarının olduğunu öğrendim. Ders esnasında Aşık Veysel ve eserleri ile ilgili bilgiler öğrenirken “Uzun İnce Bir Yoldayım” türküsünün de ona ait olduğunu öğrendim; hâlbuki ben onu Tarkan’dan dinledim ve onun olduğunu düşünüyordum.”*

Öğrenci 6 (E): *“Daha önce Türkiye ile ilgili sadece İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirleri biliyordum, farklı bölgelerde farklı yaşam tarzları, farklı şiveler, farklı müzikler ve halk oyunları olduğunu öğrendim. Türkiye ve Türk kültürü ile ilgili öğrendiğim bu bilgiler ve saz çalmayı öğrenmek beni çok mutlu ediyor. Ben Türk’üm ama Türkiye’yi hiç görmedim. Önceden Türkiye ile ilgili çok fazla bilğim yoktu, şimdi bir şeyler öğrendim ve bu kendimi oraya daha yakın hissetmemi sağlıyor.”*

Öğrenci 7 (E): *“Ben daha önce Rus okuluna gidiyordum. Bu sebeple Türkiye ve Türk kültürü ve tarihi ile ilgili çok fazla bir merakım yoktu. Babam Türk kültürünü ve Türkçeyi öğrenmem için beni Türk okuluna gönderdi. Saz çalmayı öğrendikten sonra Türk kültürü ve Türk halk müziğine ilgim arttı. Türkülerle ve Türkiye ile ilgili yeni bilgiler de öğrenmek istiyorum.”*

Öğrenci 8 (E): *“Ashında Türk kültürü, Türkiye coğrafyası ve tarihi ile ilgili bilğim vardı; çünkü sınavlar için bunlara çalışıyordum ama bu bilgiler benim için daha çok ezber/ödev niteliği taşıyordu. Özellikle saz çalmayı öğrenmek ve çalıştığımız türkülerin hikâyelerini öğrenerek o günleri gözümde canlandırmak bu durum ve olaylara ilişkin bakış açımı değiştirdi diyebilirim.”*

Öğrenci 9 (K): “Annem Rus ve onun yönlendirmesi ile uzun yıllar boyunca piyano eğitimi aldım. Piyano çalmayı aslında seviyorum ancak genellikle piyanoyu başarılması gereken bir ödev bir görev olarak gördüm. Saz çalmak, türküleri anlamlarını hissederek öğrenmek ve söylemek, Türk tarih ve kültürü hakkında daha çok bilgiye sahip olmak hem beni mutlu ediyor hem de ailem tarafından destekleniyor.”

SONUÇLAR

Yapılan çalışma sonunda elde edilen bulgular ışığında, bağlama/saz eğitimi ve bu eğitim için hedefe yönelik oluşturulmuş özel bir repertuvarla, yurt dışında yaşayan öğrencilerin kültürel kimlik oluşumu ve gelişiminde önemli yeri olduğu düşünülen millî duygular, ulus ve tarih bilinci, dil, millî coğrafya vb. alanlarda pozitif yönde gelişmeler olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin aileleri ile yapılan görüşmeler neticesinde ilgili öğrencilerin Türk kültürüne kendilerini daha yakın hissederek bu konuda yeni bilgiler öğrenmeye istekli oldukları ve başta kardeşleri olmak üzere yakın sosyal çevreleri ile öğrendikleri bu bilgileri paylaştıkları, öğrencilerin ailelerine Türkiye’yi ziyaret etmek için istekte buldukları, daha önce Türkiye’ye giden öğrencilerin ise çalışmada yer alan Türk kültür ve tarihinde önemli yeri bulunan şehirleri görmek istedikleri tespit edilmiştir.

Öğrencilerin sınıf arkadaşları ile yapılan görüşmeler sonucunda, çalışmaya katılan öğrencilerin Türk kültürü ve Türk halk müziği ile ilgili öğrendikleri yeni bilgileri sınıf ve okul ortamında arkadaşları ile paylaştıkları, dinledikleri müzikler arasında Türk halk müziği ezgilerinin de yer almaya başladığı ve bu ezgileri arkadaşlarına da önerdikleri tespit edilmiştir.

Öğrencilerin öğretmen ve okul idarecileri ile yapılan görüşmeler neticesinde, çalışmada yer alan öğrencilerin Türkiye Türkçesini daha doğru kullanmaya gayret ettikleri, derslerde konusu geçen ve Türk kültüründe önemli yer tutan gelenekler, savaşlar, zaferler, anıtlar vb. konularda söz almaya istekli olup öğrendikleri bilgileri sınıf ortamında paylaştıkları görülmüştür. Ayrıca bazı öğrencilerin Türk halk kültürünün bir diğer önemli unsuru olan halk oyunlarını öğrenmeye yönelik girişimlerde buldukları tespit edilmiştir.

Öğrencilerin kendileri ile yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre kendi ifadeleriyle “kendilerini Türkiye ve Türk kültürüne daha yakın hissettikleri”, Türk tarih ve coğrafyası, Türk halk müziği, Türk halk müziğinin temel çalgısı olan bağlama/saz, Türk âşık ve ozanları, halk oyunları gibi Türk kültürüne ilişkin olguları daha ayrıntılı öğrenmeye istekli oldukları tespit edilmiştir.

ÖNERİLER

Kırgızistan/Bişkek örneğinde olumlu sonuçlar elde edilen bu çalışma, farklı ülkelerde yaşayan Türk ve Türk kökenli öğrenciler için de uygulanarak kazanımlar karşılaştırılabilir.

Dünya’nın birçok yerindeki Türk okulları ve aynı amaçlarla bu çalışmaları yapan Maarif Vakfı kurumlarında, özel olarak yurt dışında yaşayan

Türk ve Türk kökenli öğrencilere yönelik hazırlanmış bu çalışmayla, alanında yetkin eğitimler gözetiminde, o okullardaki çocukların da bu ve benzer olumlu kazanımlara ulaşmalarına yardımcı olunabilir.

30 saat ve 15 hafta ile sınırlı tutulan bu çalışmanın kapsamı ve uygulama sürecinin süresi genişletilerek elde edilen kazanımlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

Aydın, Gülnur ve Aydoğan, Selcan (2017). “Çok Uluslu (Multinational) Ailelerde Ebeveynlerin, Çocuklarının Türkçe Öğrenmelerine Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi (İngiltere/Nottingham Örneği)”, 2. Uluslararası Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı, 267-274.

Batdı, Veli ve Çetin Semerci (2012). “Şarkıların Yabancı Dil Becerilerini Geliştirmedeki Etkililiğine İlişkin Öğrenci Görüşleri”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, C.1., S.4., 126-133.

Beşirli, Hayati. (2011). Kırgızistan’ın Sosyoekonomik Ve Sosyokültürel Yapısı, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 2011 güz, 313-331.

Kang, Sangmi ve Yoo Hyesoo. (2016). Should Students Produce Musical or Cultural Outcomes? Evaluating Educational Outcomes of Learning World Musics in General Music Classes, 5th International Symposium on Assessment in Music Education, Chicago.

Lidskog, Rolf. (2016). The Role Of Music İn Ethnic Identity Formation İn Diaspora: A Research Review. International Social Science Journal, Volume 66, Issue 219-220

March–June 2016.

Milletler Arası Sözleşme. (1995 Ocak 27). *Resmi Gazete* (Sayı:22184). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf> Erişim Tarihi:17.02.2020.

Özdek, Attila. (2005). Bağlamanın İlköğretim 2. Kademe Sınıflarındaki Müzik Eğitiminde Kullanımına Yönelik Bir Çalışma. Müzik Sempozyumu Bildirileri. Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü Yayınları. 14-16 Nisan 2005, 355-366.

Paşaoğlu, Sibel. (2009). Müzikal Kimlik Oluşumu ve Kültürel Aidiyet Duygusu Gelişiminde Geleneksel Müzikler. İzmir Ulusal Müzik Sempozyumu, 170-176.

Şaşmaz, Arzu ve Arslan, Mustafa. (2016). “Yurt Dışında Yaşayan Türk Çocukların Ana Dil Kullanım Düzeylerine Yönelik Öğretmen Görüşleri: Balkanlar Örneği”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt: 9 Sayı: 44.

Villodre, María del Mar Bernabé. (2014). Cultural Identity and Using Music in the Intercultural Educational Process. 6th International Conference on Intercultural Education “Education and Health: From a transcultural perspective” 235–240.

<http://yyegm.meb.gov.tr/www/yurt-disi-egitim-ve-ogretim-daire-baskanligi/icerik/> 30 Erişim Tarihi: 11.01.2020.

EKLER

Ek-1

Öğrencilerin velileri ile yapılan görüşmeler esnasında yöneltilen sorular.

Çocuğunuz, Türk tarih ve coğrafyası, Türk kültürü ve Türk halk müziği hakkında öğrendiği bilgileri sizinle ve çevresiyle paylaşıyor mu?

Çocuğunuzun TV izleme, internet, kitap okuma, müzik dinleme alışkanlıklarında ve dinlediği müzik türlerinde değişiklikler gözlemlediniz mi? İfade ediniz.

Çocuğunuz dinlediği ve öğrendiği Türk halk müziği ezgileri ve bunların hikâyeleri hakkında sizinle konuşarak sizi de dinlemeniz için teşvik ediyor mu?

Ek-2

Öğrencilerin sınıf arkadaşları ile yapılan görüşmeler esnasında yöneltilen sorular.

Arkadaşınız Türkiye, Türk Kültürü ve Türk halk müziği hakkında öğrendiği bilgileri sizinle ve çevresiyle paylaşıyor mu?

Arkadaşınızın müzik dinleme alışkanlıklarında ve dinlediği müzik türlerinde değişiklikler gözlemlediniz mi? İfade ediniz.

Arkadaşınız dinlediği Türk halk müziği ezgilerinden ve hikâyelerinden bahsedip sizi de dinlemeniz için teşvik ediyor mu?

Ek-3

Öğrencilerin öğretmen ve idarecileri ile yapılan görüşmeler esnasında yöneltilen sorular.

İlgili öğrenci Türkiye, Türk tarih ve coğrafyası, Türk Kültürü ve Türk halk müziği hakkında öğrendiği bilgileri sınıf ve okul ortamında sizinle ve arkadaşlarıyla paylaşıyor mu?

İlgili öğrenci öğrendiği Türk halk müziği ezgileri ve hikâyeleri hakkında sınıf ve okul ortamında paylaşımında bulunuyor mu?

Ek-4

Öğrencilerin kendileri ile yapılan görüşmeler esnasında yöneltilen sorular.

Türk halk müziği ile ilgili bilgi dağarcığınızda çalışma öncesi/sonrası değişiklikler oldu mu? Varsa ifade ediniz.

Türk halk oyunları ile ilgili bilgi dağarcığınızda çalışma öncesi/sonrası değişiklikler oldu mu? Varsa ifade ediniz.

Türkiye coğrafyası ve şehirleri ile ilgili bilgi dağarcığınızda çalışma öncesi/sonrası değişiklikler oldu mu? Varsa ifade ediniz.

Türk âşık ve ozanları ile ilgili bilgi dağarcığınızda çalışma öncesi/sonrası değişiklikler oldu mu? Varsa ifade ediniz.

Türkiye, Türk kültürü ve Türk halk müziği hakkında öğrendiğiniz bilgileri ailenizle, arkadaşlarınızla ve çevrenizle paylaştınız mı? Paylaştıysanız kısaca neler olduğundan bahsediniz.

Dinlediğiniz ve öğrendiğiniz Türk halk müziği ezgilerini çevrenizdeki kişilere de dinlemeleri için önerdiniz mi?

GÜNCEL EKONOMİ-POLİTİĞE BAUMAN'IN PERSPEKTİFİNDEN BAKMAK

LOOKING AT THE CURRENT ECONOMY-POLITICS FROM THE PERSPECTIVE OF BAUMAN

ВЗГЛЯД НА СОВРЕМЕННУЮ ЭКОНОМИЧЕСКУЮ ПОЛИТИКУ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

Mustafa SOLMAZ*
Ersoy Özmen ALKAN**

ÖZ

İçinde yaşadığımız güvensizlik koşullarının kaynaklarının neler olduğunu ortaya koymak ve bunlara karşı uygulanabilir bir çözümü Bauman'ın sosyal teorisinden hareketle temellendirmek araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Nitel bir araştırma yapılmıştır ve doküman incelemesi yöntemine özellikle de eleştirel söylem analizine müracaat edilmiştir. Güvensizliğin üç türünün olduğu ve bunların da belirsizlik, güvensizlik ve emniyetsizlik şeklinde sınıflandırılabileceği anlaşılmıştır. Bahsedilen güvensizlik türlerinin kaynağının bilgi ve iktidarın uluslararası alandaki hareketi olduğu, bu iki iktidar türüne karşılık politik iktidarın ulusal sınırlar içerisinde kaldığı ve bundan dolayı onlara karşılıklı etkili önlemler alamadığı tespit edilmiştir. Bilginin ve özellikle sermayenin uluslararası alandaki hareketine karşı etkili önlemler alamayan politik iktidarın, kendisine tabi olanlar üzerindeki meşruiyetini daha fazla zedelememek için bir şeyler yapıyor görünmeye çalıştığı bundan dolayı da bütün güvensizlik türlerini tek bir bileşene, emniyetsizlik'e kaydettiği anlaşılmıştır. Belirsizlik ve güvensizlik'in doğurduğu risklere karşı bütün tehditleri emniyetsizlik'e yıkan politik iktidarın belirleyici niteliğinin, bekçi devleti haline dönüşmek olduğu tespit edilmiştir. Oysa politik iktidarların daha etkili önlemler almaları bunun için de bir araya gelerek uluslararası yasama, yürütme ve yargı organlarını içeren bir küresel cumhuriyet rejimini tesis etmeleri gerektiği anlaşılmıştır. Bir başka yönetim tarzının değil de cumhuriyet'in tercih edilmesinin sebebinin de karşılaşılan sorunların müzakareye dayalı olarak çözülmesine imkân sunmasından kaynaklandığı belirlenmiştir. Müzakere kültürünün gelişmesi için de sosyal medya imkânlarının yeni kamusal alanlar olarak görülmeleri gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. **Anahtar Kelimeler:** *Bauman, belirsizlik, güvensizlik, emniyetsizlik, neoliberalizm, küresel cumhuriyet.*

* ORCID: [0000-0002-3323-7448](https://orcid.org/0000-0002-3323-7448) Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mustafa.solmaz@inonu.edu.tr.

** ORCID: [0000-0001-6015-3891](https://orcid.org/0000-0001-6015-3891) Arş. Gör. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ersoy_ozmen@ktu.edu.tr.

ABSTRACT

The purpose of the research is to reveal the sources of the insecurity conditions we live in and to base a viable solution forward against them from Bauman's social theory. A qualitative research was carried out and it was applied to the method of document analysis, especially critical discourse analysis. It is understood that there are three types of insecurity and they can be classified as uncertainty, insecurity and unsafety. It has been determined that the source of the mentioned types of insecurity is the movement of knowledge and power in the international arena, that political power remains within the national boundaries therefore cannot take effective measures against them. It was understood that political power, which could not take effective measures against the international movement of knowledge and especially capital, is trying to seem to be doing things not to damage its legitimacy on them, therefore it saves all types of insecurity to a single component, unsafety. It has been determined that the determining feature of the political power, which against risks caused by uncertainty and insecurity charges all threats to unsafety, is to become a guard state. However, it has been understood that political governments need to take more effective measures to come together and establish a global republic regime that includes international legislative, executive and judicial bodies. It was determined that the reason why the republic was preferred, rather than any other form of administration, was that it provided the possibility of resolving problems to be on negotiation. It was concluded that social media should be seen as new public spaces for the development of the negotiation culture.

Keywords: *Bauman, uncertainty, insecurity, unsafety, neoliberalism, global republic.*

АННОТАЦИЯ

Целью исследования является выявление источников небезопасных условий, в которых мы живем и нахождение жизнеспособного решения против них на основе социальной теории Баумана. Было проведено качественное исследование и применены методы анализа документов, в частности анализ критического дискурса. Было выявлено, что существует три типа недоверия: неопределенность, опасность и ненадежность. Было установлено, что источником упомянутых типов недоверия является разная информация и действие власти на международной арене, при том, когда политическая власть остается в пределах национальных границ и не может принимать эффективные меры против них. Политическая власть, которая не может принять эффективные меры против распространения разного вида международной информационной войны и нажима капитала извне, старается, что-то сделать, для того, чтобы не нанести ещё больший ущерб его законности в отношении тех, кто ему доверяет. В связи с этим, власть старается снести все вышеуказанные три компонента в одно понятие, как опасность. Было установлено, что определяющим признаком политической власти, которая уничтожает все угрозы в отношении рисков, вызванных неопределенностью и небезопасностью, является государство, обеспечивающее только общественную безопасность. Однако стало ясно, что политическим правительствам необходимо принимать более эффективные меры для объединения усилий и установления глобального режима у себя в стране, которая присоединена к международным законодательствам, исполнительным и судебным органам. Сама форма республиканского правления заключается в том, что она приводит к решению возникающих проблем на основе переговоров. Делается вывод о том, что возможности социальных сетей следует рассматривать как новые публичные пространства для развития культуры переговоров.

Ключевые слова: Бауман, неопределенность, недоверие, опасность, неолиберализм, глобальная республика.

Giriş

2018'in Kasımında Macron hükümetinin fosil yakıtlara ek vergi getirmesi üzerine Fransa'da başlayan toplumsal olaylar, durumun aslında daha genel olduğunu, orta sınıfların her geçen gün gelirlerinin düşmeye ve yaşam koşullarının kötüleşmeye başladığını, insanların da bu olumsuzluklara karşı hareket ettiklerini göstermiştir (<https://www.aksam.com.tr/guncel/fransa-son-dakika-canli-izle-neler-oluyor-fransa-sari-yelekliler-kimdir-son-dakika-haberleri/haber-801378>). 2019 yılı içerisinde ise Lübnan'da Whatsapp'a getirilen vergiler (<https://www.haberler.com/lubnan-da-whatsapp-a-vergi-gosterileri-sonrasi-12543541-haberi/>), Irak'ta "işsizlik, yolsuzluk ve gerekli kamu hizmetlerinin götürülememesi" (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-istisgalinden-sonra-irakta-sular-durulmuyor-433867.html>), İran'da petrol ürünlerine getirilen ek vergiler, insanların sokaklara dökülmesine yol açmıştır (<https://www.cnnturk.com/dunya/iranda-benzine-yapilan-zam-sonrasi-sokaklar-karisti>). Aslında İran'da daha önceden de gıda ürünlerinin fiyatlarının artması nedeniyle yine insanlar harekete geçmiştir.¹

Hongkong'taki eylemler daha çok suç işlemelerinden şüphelenilenlerin Çin'e iade edilmeleriyle ilgili yasa tasarısına karşı ortaya çıkmıştır. Çin'in yasal sisteminin yeterince şeffaf olmadığını düşünen eylemciler özgürlüklerinin kısıtlanacağını, demokratik kazanımlarının ortadan kalkacağını düşündükleri için hala eylemlerine devam etmektedirler (https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/hongkongda-halk-cine-iade-yasasini-protesto-icin-tekrar-sokaklarda,kgM_TKpLZEaKYmfpQLyPQ). Bolivya'daki olaylar ise 20 Ekim'de yapılan seçimlere hile katıldığını düşünen muhaliflerin protestolarıyla başlamış ve ordunun baskısıyla istifaya çağırdığı devlet başkanı Evo Morales, iltica talebini kabul eden Meksika'ya sığınmıştır (<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/bolivyanin-istifaya-zorlanan-lideri-meksikaya-sigindi-geri-donecegim-dedi-41372827>).

Gerek Hongkong gerekse de Bolivya'daki eylemler doğrudan ekonomik sorunlarla ilişkili görünmemektedir. Olaylar birincisinde Hongkong halkının Çin'e karşı bağımsızlığını koruma arzusundan, ikincisinde ise demokratik süreçlerin işleyişine engel olunmasından doğmuştur. Fakat Fransa'daki sarı yelekliler ile yine yakın zamanlarda orada gerçekleşen çiftçilerin eylemleriyle başlayan gösteriler ve Lübnan, Irak, İran'daki olaylar öncelikli olarak ekonomiktir. Bu olayların altında yatan temel sebepler ise işsizlik, yoksulluk, vergilerin artışı, yolsuzluk, kamu hizmetlerinin yerine getirilememesi vb.'dir.

¹ İran'ın Ortadoğu'daki birçok operasyonel işlemlerinin sorumlusu olan Süleyman Kasimi'nin Amerikalılar tarafından öldürülmesinden sonra sistem karşıt hareketler zayıflamış gibi görünse de durum aslında öyle değildir. Kasimi'nin öldürülmesi İran halkının kenetlenmesine yol açmış olsa da İran yönetimine karşı toplumsal hareketler sonlanmamıştır ve hala devam etmektedir (<https://tele1.com.tr/tabranda-halk-sokaklarda-ruhani-ve-hameneve-tepkiler-var-istifa-istiyorlar-118700/>).

Güncel Ekonomi-Politığe Bauman'ın Perspektifinden Bakmak

Bahsedilen ülkelerde genel olarak ekonomik sebeplerle başlayan eylemleri “yoksulluk” kavramı altında açıklamak mümkündür. Dünyada yoksulluğa karşı yeterli çözümler üretilmemektedir. Trump hükümetinden önce dünyada bütün olumsuzlukların nedeni olarak neoliberalizm ve onun sınırları aşan sömürü düzeni görülmekteydi. Fakat Trump’la birlikte Amerikan dış politikası daha çok korumacı reflekslerle hareket etmeye başlamış ve küreselleşme savunuculuğunu bırakmış, Amerika’nın çıkarlarını ön plana geçirmiştir. Bu durum dış ticarete Çin karşısında daha açık veren ABD’nin ticaret savaşlarını başlatmasına yol açmıştır (<https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/abd-cin-ticaret-savasi-18inci-ayinda-41348639>). Ticaret savaşları yalnızca Çin’le sınırlı olmamış, Avrupa’nın ve ülkemizin başta çelik olmak üzere çeşitli ürünlerine yönelik ek vergilerin getirilmesine yol açmıştır.

Bugün çok daha kompleks bir durumla karşı karşıyayız. İşler neoliberal piyasaların sakın ve derinden işleyen sömürü düzeninden daha kötüye gidiyor izlenimi vermektedir. Bugün neoliberalizm artık küresel ticaret savaşlarının yaşandığı bir dünyada büyük güçlerle iyi geçinilmesi durumunda erişilen bir şey haline dönüşmektedir.

Neoliberal piyasalar vasıtasıyla insan emeğinin küresel güçlerce nasıl sömürüldüğü 1980 sonrasında yeterince görülmüştür (ki araştırma tam da bunu göstermeyi amaçlamaktadır) ama yine de o zamanlar iyi giden bir şeyler vardı. Yatırımcılar kendileri için uygun gördükleri yerlerde üretim merkezleri açıyorlardı ve oralarda asgari ücretle, yeterli olmayan ücretlerle de olsa insanlar iş bulabiliyorlardı. Oysa bugün gelinen noktada insanlar artık bu işleri bile bulamamaktadırlar. Çünkü bir yandan küresel ticaret savaşları diğer yandan nüfusun ve daha önemlisi otomasyonun artması çoğu insanın işsiz kalmasına yol açmaktadır. İşsizliğe eklenen vergiler ve diğer ek maliyetler ise kitlelerin daha da yoksullaşmasına neden olmaktadır. Bu araştırmanın ana hedefi de yoksulluk sorununu Bauman’ın teorisinden hareketle anlamaya ve açıklamaya çalışmayı, herhangi bir çözüm önerisi varsa onu paylaşmayı amaçlamaktadır. Fakat şunun altını çizmek gerekir ki Bauman, neoliberal bir dünyayı gözümüzün önünde resmetmektedir. Kendisinin yazdığı dönemler dikkate alındığında bunun normal olduğunu zaten o dönemlerde egemen politikaların neoliberal oldukları, kendisinin de bu politikaların eksikliklerini göstermeye çalıştığı anlaşılır. Küresel ticaret savaşları bağlamında konunun değerlendirilmesi için ise ayrı, bağımsız bir çalışma gerekmektedir. Bu çalışmada Baumancı perspektiften hareketle neoliberal politikaların yol açtığı bir sorun olan yoksulluk analiz edilecektir.

Modern Dönem

Marx insanı diğer varlıklardan ayıran şeyin emek (Marx, 2004: 340, Marx, 2008: 47) yani çalışmak, doğayı dönüştürmek ve onda kendimizi cisimleştirmek olduğunu söylemiştir. Aslında bunu ilk diyen, uygarlığın Köle’nin emeği olduğunu belirten Hegel olmuştur. Marx proleterin emeğinin yani çalışma nedeniyle sergilemiş olduğu zahmetin sömürülmesi üzerine vurgu yapmıştır. Dahası çalışma yaşamının kendisini sömürü ilişkileri içerisinde değerlendirmiştir. Marx’a göre ya da Marx’ın

döneminde şahlanmış bir kapitalizm ve onun sunmuş olduğu düşük ücretli sonsuz iş olanakları vardır.

Weber ise Protestanlar vasıtasıyla modern dönemde çalışmanın önem kazandığını, onun dinsel bir öneme sahip olduğunu göstermiştir. İngilizlerin “calling” ya da “vocation” ile karşıladıkları (Weber, 2010: 63) ve Almancası “der Beruf” olan kavram (Weber, 2012: 628), çalışmayı tanrısal bir çağrı ve ona iştirak etmeyi ise dinsel bir ibadet olarak imler. Protestanlarda çalışmak ve zengin olmak, “decretum horrible” (korkunç karar) nedeniyle insanın düşmüş olduğu günahkârlıktan kurtulmak, Tanrı tarafından seçilmiş olmak anlamına gelmektedir (Weber, 2010: 83).

Tarihte “Büyük Kapatılma” deneyiminin gerçekleştiğini öne süren Foucault XVII. yüzyıldan itibaren insanların yalnızca hapishanelerde değil aynı zamanda hastanelerde, atölyelerde vb. kurumlarda kapatıldıklarını söylemiştir. Tüm bunlarla birlikte daha birçok başka modern kurum, insanların emeklerinin kullanılabilmesini ve bunun için de onların eğitilmesini, ıslah edilmesini amaçlamıştır. Foucault, Deliliğin kapatılmaya tutulmasının sebebinin, onun, başkalarıyla birlikte Âdem’den beri sahip olmadıkları hakkı talep etmelerinden kaynaklandığını belirtmiştir (Foucault, 2013a: 123-124). Âdem peygamberin cennetten yeryüzüne indirilmesiyle birlikte insanın geçimi de yine onun kendi sırtına yüklenmiştir. Âdemoğlu, yaşamını sürdürebilmek için alın teri dökmek yani çalışmak zorundadır. İşte deliller, tam da bu kuralı ihlal etmektedirler.

Hapishanelerin (tarihin daha önceki dönemlerinde de bulunmalarına rağmen), başta gelen bir cezalandırma aygıtı olması modern dönemde gerçekleşmiştir. Tam bir denetim sağlayabilmek, bunu en az maliyetle gerçekleştirebilmek ve en önemlisi artan sermayeye insan emeğini uygun hale getirmek için hapishanelere ihtiyaç duyulmuştur (Foucault, 2013b: 322-323). İşte emeği denetim altına alacak hatta onu üretken kılacak olan şey, içlerinde hapishanelerin de olduğu diğer kapatılma kurumlarında uygulanan sıkı disiplinlerdir. Amaç bireylerin ıslah edilmesi ve emeklerinin toplum yararına kullanılabilir hale gelmesini sağlamaktır.

İslahın görünür amacı dört tanedir: a) Doğrudan kendi hataları olmaksızın içine itildikleri ahlaki yozlaşma yolundan mahkûmları çevirmek; b) “normal toplum”un kollarına eninde sonunda geri dönmelerine imkân verecek alışkanlıklar geliştirmelerini sağlamak; c) “ahlaki çürümeyi durdurmak” ve bireyleri toplumsal normlara saygısızlık ya da umursamazlık batağından çekip çıkarmak için tembellik ve becerisizlikle mücadele edip bunların üstesinden gelmek; d) mahkûmları “normal bir hayat” yaşamaktan aciz kılan bütün bu kötülükleri yenmektir (Bauman, 2012a: 112). Bentham düşkûnleevi, darülacezeler ve fabrikalar, cezaevleri, tımarhaneler, hastaneler ve okullar arasında hiçbir ayırım yapmamıştır. Görünürdeki farklılıklarına rağmen onların hepsinin aynı pratik sorunla karşı karşıya kaldıklarını ve aynı kaygıyı paylaştıklarını düşünmüştür. Bu yapılar ona göre zapt olunamaz insan kitlelerine tek, değişmez, düzenli ve kestirilebilir bir davranış kalıbını dayatan yerlerdir (Bauman, 1999: 26). Bu davranış kalıbı insanların emeklerinin disiplin altına alınmasıyla ve çalışmanın önemli hale getirilmesiyle ilgilidir. Dahası çalışmak normal ve olağan bir

Güncel Ekonomi-Politığe Bauman'ın Perspektifinden Bakmak

şey, bu kuralın ihlali ise anormal başka deyişle işsizlik olarak görülmüştür. Çalışmanın ihlal edilmemesi gereken bir norm olması gerektiğine inanılmıştır. Çünkü bu norm vasıtasıyla bütün sorunların çözüleceği, toplumun sorunsuz bir şekilde yoluna devam edeceği düşünülmüştür.

Modern toplum çalışmayı hem ekonomik bir etkinlik hem de ahlaki bir görev olarak görmüştür, bunu da o dönemlerdeki Edinburgh Review'de çıkan bir yazıdan anlıyoruz: “Yeni iyilik girişimleri [hayırseverlik] ruhu içinde tasarlanmıyor. Bu mülk sahiplerinin yoksulluğu değil de -bu da pek arzulanır gözüküyor- ahlaksızlığın, yoksulluğun ve fiziki düşkünlüğün daha aşağılık biçimlerini ortadan kaldırmak için... talihsizlerin babacan koruyucuları olarak yerlerini tekrar aldıkları... yeni bir ahlaki düzenin başlangıcı olarak yüceltiliyor” (Akt. Bauman, 1999: 20). Herkese iş verilmesiyle ve herkesin işçi yapılmasıyla toplumun maruz kaldığı ya da kalacağı bütün kötülüklerin ortadan kalkacağı düşünülmüştür.

Modern devirler çalışma etiğinin egemen olduğu dönemlerdir. Dolayısıyla sıkı ve sürekli çalışmanın hem Tanrı yolundaki erdemli hayatın reçetesi hem de toplumsal düzenin temel kuralı olarak görüldüğü zamanlardır (Bauman, 2012a: 112). Çalışma etiği iki temel önermeye dayanmıştır. Bunlardan ilki kişinin hayatını sürdürmek, canlılığını devam ettirebilmek için başkalarının değer verdiği ve bedelini ödemeye değer gördüğü bir şeyi yapması gerekliliğiyle ilgilidir. Karşılıksız hiçbir şey yoktur, her zaman almak için önce onun karşılığını vermeniz gerekir. İkincisi ise kişinin sahip olduğuyla yetinmesinin ve daha fazla yerine daha azına razı olmasının yanlış, aptalca ve ahlaki açıdan zararlı olarak görülmesiyle ilişkilidir.

Çalışmak da yeterli değildir, modern toplumun üyelerinin daha fazla çalışmaları gerekir tıpkı Protestanlarda olduğu gibi zamanın en küçük birimi bile boşa harcanmamalıdır. Bireylerin daha fazla çalışmaları için yönlendirici, güdüleyici şey ne olmalıdır? Belli bir dönem Protestanlığın dini ya da ahlaki nedenleri onların daha çok çalışmalarına yol açsa da artık bu sebepler yeterli değildir. “Çalışma çabasının, ahlaki açıdan üstün bir hayata giden yol olduğunu iddia etmek yerine artık bunun *daha fazla para kazanmak* için bir vasıta olduğu... dillendirilmektedir. ‘Daha iyi’yi boş verin artık geçerli olan tek şey ‘daha fazla’sıdır!’” (Bauman, 1999: 36-37). Dini ya da ahlaki gerekçelerin yerine geçecek olan şey, daha fazla kazanç elde etmektir. Bir işçiye diğerinden fazla verilmesiyle onun isteyerek, özgürce daha çok çalışacağı düşünülmüştür. Bunun deneylerini yapmak ise bilimsel yönetimin temellerini atmaya çalışan Taylor’a düşmüştür.

Taylor kaynakların üretken bir şekilde kullanılması durumunda artan bu verimlilikten bütün toplumsal kesimlerin faydalanabileceğini, alt sınıfların koşullarının iyileşeceğini, bunun da ekonomik sorunları hafifleteceğini düşünmüştür (Taylor, 2014: 16). Kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasının yollarını belirlemek için de çeşitli deneyler yapmıştır. Öncelikle hangi iş söz konusuysa onun için uygun vasa sahip olan ve daha fazlasını kazanmayı seven kimseleri kullanmıştır. Böylesi birisine iyi çalışması durumunda daha yüksek ücret vereceğini söylemiştir. O da bunu kabul etmiş ve işi baştan sona tamamlamıştır. İşçi bunu yaparken gerekli olan bilgiler de kaydedilmiştir. Daha sonra bu verilere bağlı olarak

iş akışının her birimindeki gereksiz zorluklar, üretimi geciktiren ya da ona engel olan şeyler birer birer ortadan kaldırılmıştır. Planlı çalışma vasıtasıyla daha verimli sonuç elde etmenin mümkün olduğu kanıtlanmıştır (Taylor, 2014: 27).

Taylor her ne kadar bir üretim sürecinin adımlarını planlasa ve bilimsel yönetime tabi tutsa da onların arasındaki geçişleri sağlayacak bir sistemi henüz üretememiştir. Bunu üretim birimleri arasındaki bağlantıyı sağlayacak olan band sistemini kullanan Ford yapacaktır (Pollard, 1996: 24). İşte biraz da bundan esinlenmiş olan Bauman bugün tüketim toplumunda yaşayanlar bizlerin bir ayartmadan diğerine koşarken atalarımızın bir üretim bandından diğerine koştuklarını, onların yoğun olarak çalıştıklarını belirtmiştir (Bauman, 2012a: 87-88).

Kendini Doğallaştıran Bir Söylem Sunan Neoliberalizm

Ford'un kendi çalışanlarının ücretlerini arttırması, onlara ücretli izin vermesi gibi şeyler refah devleti anlayışıyla birlikte daha resmi hale gelmekle kalmamış başka kazanımları da doğurmuştur. Refah devleti uygulamalarının nedeni yalnızca tıkanmış olan kapitalizmin varlığını sürdürmek değildir. Ekonomik dalgalanmalar karşısında korumasız ve devletin elini uzatmaması durumunda varlığını sürdüremeyecek olan emekçilerin içinde bulunduğu koşullar da buna etki etmiştir. Bu açıdan refah devleti uygulamaları, zor durumda kalan kapitalistler ile güçlüklerle tek başına çıkamayacak olması nedeniyle devletin müdahalesine muhtaç olan emekçiler arasındaki bir uzlaşma zemininden doğmuştur. Daha önemlisi onurlu bir yaşam hakkını performanstan ziyade bir siyasal yurttaşlık sorunu haline getirmekten gücünü almıştır. Bu anlamda Bauman kamu refahı anlayışının, ortak servete olan katkılarına bakılmaksızın onurlu bir yaşamın devletin tüm üyelerine sağlanması gerektiği fikrinden doğduğunu (Bauman, 1999: 68-69) belirtmiştir. Onurlu yaşam çalışanların gelir seviyelerinin yükseltilmesiyle, istihdamın arttırılmasıyla, ömür boyu ve tam günlük işlerin sağlanmasıyla, genel sağlık ve eğitim hizmetlerinin sunulmasıyla tesis edilmeye çalışılmıştır. Ortaya konulan uygulamalar hem ekonomik hem de bireysel yaşamın risklerini minimize etmeyi ve güvenli bir ortam oluşturmayı amaçlamıştır.

Refah programlarını uygulamaya koyan devletler daha sonradan bunların bedelini yüksek enflasyonlarla ödemeye başlamışlardır. Fazla kamu harcamalarını karşılayabilmek için devletlerin vergileri arttırması, küresel rekabette her geçen gün güçsüzleştiklerini iddia eden sermaye sahiplerinin doğrudan hedefi olmuştur. 1980 sonrası yaygınlık kazanan neoliberal anlayışlarla birlikte devlet ve onun kamusal harcamaları hedef tahtasına oturtulmuştur. Bir dönemler Alman Federal Bankası Başkanı Hans Tietmeyer'in de belirttiği gibi günümüzün asıl meselesi, yatırımcıların güven duymasını sağlayacak koşulların meydana getirilip getirilmemesiyle ilişkilidir. Sermaye sahiplerinin güven duyup yatırım yapmaları için kamu harcamalarının daha sıkı kontrol altına alınması, vergi oranlarının indirilmesi, sosyal güvenlik sisteminde reformların yapılması ve emek piyasasının katı kurallarının esnetilmesi gereklidir (Bauman, 2012a: 107; Bourdieu, 2006: 50).

Neoliberal söylemlerin kanıksanmasının nedeni tüm bu süreçleri bir zorunluluk olarak sunmasından kaynaklanır: Bundan başka bir seçenek yoktur, bu

Güncel Ekonomi-Politığe Bauman'ın Perspektifinden Bakmak

düzenlemelerin yapılması gereklidir yoksa daha kötü sonuçlar doğacaktır. Neoliberal söylemler toplumsal gerçekliği ve onun gidişatını değiştirilemez, geri döndürülemez bir şey olarak göstermek için uğraşırlar ve böylelikle yapmayı istedikleri düzenlemelere yönelik kuşku ortadan kaldırırlar (Bauman, 2012b: 136-137). Neoliberal bir söylemdeki güçlü yön, mevcut şartları doğallaştırarak bize sunmasından kaynaklanır: Yapılan düzenlemeler zaten gerçekleştirilmesi gereken şeylerdir. İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde yapılan çalışmalar neoliberal dünya görüşünü çok doğalmış gibi benimsetmek üzere aydınların, gazetecilerin, iş adamlarının ittifak ettiklerini göstermektedir (Bourdieu, 2006: 24-36). Gazetecilerin ve televizyonların damla damla katkıda buldukları bu durumun kendini gerçekleştirmesi olan neoliberalizm, kendisini kaçınılmazlık olarak sunmaktadır.

Söz konusu olan şey devletlerin kamusal sorumluluklar için ayırdığı harcamaların düşmesidir, sosyal devlet anlayışının öneminin azalmasıdır. Devletin karşı karşıya kaldığı sorunlar karşısında etkili önlemler alamaması nedeniyle daha önceden geniş kamu kesimlerinin menfaatine sağlamış olduğu hizmetlerin (genel sağlık, eğitim vb. birçok şeyden) ve garantilerin (ömür boyu iş, emeklilik vb.) hepsinden birer birer çekilmesidir. Bauman iktidarın politikadan ayrıldığını, iktidar ile politikanın boşandığını düşünmektedir. Ona göre devlet, politik iktidarı ifade eder ancak onun dışında bilgi ve sermaye iktidarları da vardır. Bilgi ve sermaye iktidarları ulusal sınırları aşmış uluslararası alanda etki etmeye başlarken, politik iktidar ulusal sınırlar içerisinde kalıp onu aşamamaktadır. Bu durum küresel olarak hareket eden bilgi ve sermaye iktidarlarına karşı politik iktidarın güçsüz düşmesine yol açmaktadır. Politik iktidar onlara karşı etkili önlemler alamamaktadır ve varlığını sürdürebilmek için de sermaye iktidarına uygun bir şekilde hareket edip emek piyasasıyla ilgili katı süreçleri ortadan kaldırıp esnekliği hâkim kılmaya çalışmaktadır. Esneklikle kastedilen, emek piyasasındaki koruyucu hakların birer birer alınıp onların yerine daha güvensiz, riskli çalışma ilişkilerinin geçmesidir.

Güvensizliğin Üç Türü

Siber uzamla birlikte fiziksel mekân önemini kaybetmekte ve onun yerini sanal uzam almaktadır. Artık çok kısa bir süre içerisinde dünyanın bütün her yeri kat edilebilmektedir. Dünyanın herhangi bir yerindeki bir olay ya da bilgi çok kısa zaman içerisinde diğer yerlere yayılabilmektedir. Yaşadığımız şey Harveyci (1997: 7) terminolojisiyle ifade edilirse çok büyük bir uzamın çok küçük bir zamanda kat edilebilmesidir.

Bauman oturduğumuz yöreyle, kentle hatta ülkeyle değil, küresel olarak üretilen ve dolaşıma sokulan bilgi ile karşı karşıya olduğumuz belirtir. Ona göre yerel olayların yorumu bile ülkeler üstü kaynaklardan sağlanan bilgilere dayalı olarak yapılmaktadır. Yerel olarak doğan ve gelişen bilgilerin yayılabilmesi için öncelikle elektronik olarak kaydedilmesi, TV ya da iletişim araçlarında sergilenmesi ve böylece yerel bağlarından koparılması gereklidir (Bauman, 2005: 51-52). Telefon tarifesiyle siber uzama giriş yerel toplulukların özerkliklerinin ölüm çanlarını çalmaktadır. Sanal olmayan iletişimin gerçekleştiği fiziksel uzamda yer alan bu topluluklar ülkeler üstü siber uzayda hareket eden bilginin dağıtım, özümleme ve geri dönüşüm yerleri haline dönüşmektedir (Bauman, 2005: 52).

Bilgisayar ve iletişim teknolojilerindeki devrimsel gelişmeler diğer yandan finans akımlarının da uluslararası alanda kolayca hareket etmelerini sağlamışlardır. Marx hiç bilgisayar görmemiştir ama değer dolaşım hızının, düşüncenin beyindeki dolaşım hızına ulaştığında krizin çözülemez hale geleceğini yazmıştır. Bugün gerçekleşen tam da paranın dolaşım hızının düşüncenin dolaşım hızına erişmesidir (Tüzün, 2013: 65). Servet üretici mali işlemlerin büyük çoğunluğunun artık maddi meta hareketine bağlı olmadığı ve enformasyon dolaşımının çok büyük ölçüde siber ağ içinde gerçekleştiği bir zamanda sermaye ve bilgi sahiplerinin hareketi de ulusal sınırları aşmaktadır. Bugün ne ekonomik ne de kültürel iktidarın sahipleri mekâna bağımlıdırlar (Bauman, 2012b: 132).

Bilgi sermayesi, ekonomik sermayenin fiziksel mekânı kat etmesine başka deyişle ulusal uzamın ötesine geçmesine çok büyük bir katkı sunmaktadır. Asıl önemli olan ise ekonomik sermayenin niçin ulusal sınırları aşmak istemesiyle ilişkilidir. Buna verilecek en gerçekçi yanıt, ekonomik sermayenin daha çok kazanmak için ulusal sınırları aşmaya çalışmasıdır. Ekonomik sermaye daha fazla kâr elde etmek için üretim maliyetlerinin düşük olduğu, çalışanların haklarının yeterli düzeyde gelişmediği ülkelere hareket etmektedir. Bu bağlamda Bauman, ekonomik sermayenin dünya üzerindeki düşük yaşam standartlarına sahip olan ve kapitalizmin yeterince el atmadığı yerlere yöneldiğini belirtir. Ona göre ekonomik sermaye çalışanlarının düşük maaşlı olduğu ve onları destekleyecek, koruyacak kurumları olmayan ülkeleri hedeflemektedir (Bauman, 2013: 68). Gelişmemiş ülkelerde kâr elde edebileceğini düşündüğü için dünyanın diğer yerlerden çekilmekte ve bu süreçte kendi hareketi üzerindeki kurulacak muhtemel bir kontrolü baskı unsuru olarak görmektedir.

Sermaye iktidarı, emek piyasasının oldukça katı olduğunu ve onun esnekleştirilmesi gerektiğini hükümetlere, politik iktidarlara karşı dillendirmektedir. Kendilerinin (sermaye sahiplerinin) başka yerlere gitmelerini istemiyorlarsa onların çalışma yaşamında reformlar yapmaları gerektiği üzerinde ısrar etmektedir. Bu güçlü taleplere karşı direnecek hiçbir hükümet yoktur ve bu anlamda politik iktidarlar daha çok “emek esnekliği” dışında iyi bir şeyler vaat edemezler. Yurtla bağlantılarını koparmış oldukları için kendilerinin etki alanının uzağında olan “piyasa güçleri”ni özgür bırakmaktan başka bir şey yapamazlar (Bauman, 2012a: 120). Şayet özgür bırakmazlarsa ne olur? Hiç kuşkusuz ekonomik sermaye, kendisi için daha kârlı olan yerleri arar. Bundan dolayı mevcut yatırım yaptığı ülkeden çekilir, orada istihdam daralmasına yol açar, bu da politik iktidarı çok güç duruma sokar veya onun sonu olur.

Küresel olarak hareket eden ve bunun sağladığı özgürlüğe yaslanarak politik iktidara meydan okuyan ekonomik sermayenin yol açtığı olumsuzlukları Bauman; uncertainty (belirsizlik), insecurity (güvensizlik), unsafety (emniyetsizlik) anlamlarına gelen Almanca unsicherheit kavramı altında toplar (Bauman, 2012b: 13). Ekonomik sermayenin neden olduğu belirsizliğe (uncertainty) ve güvensizliğe (insecurity) karşı etkili önlemler alamayan ve ulusal sınırlar içerisine sıkışmış olan politik iktidarlar, bütün sorunları emniyetsizlik (unsafety) sorununa indirgerler. İki

Güncel Ekonomi-Politığe Bauman'ın Perspektifinden Bakmak

belirsizlik yani uncertainty ve insecurity karşısında almış oldukları darbeleri, emniyetsizliği(unsafety) bertaraf etmeye yönelik önlemlerle telafi etmeye çalışırlar.

Günümüzde karşı karşıya kaldığımız şey, bir belirsizlik (uncertainty) ekonomisidir ve onun neden olduğu en temel sonuç, ömür boyu iş garantisinin ortadan kalkmasıdır. Bauman, modernitenin zaman ufkunun uzun vadeli olduğunu düşünür. Ona göre işçiler için bu ufuk, ölümsüzlükle olmasa da ömür boyu istihdam edilme umuduyla çizilidir. Bu durum artık değişmiştir ve onun en önemli göstergesi “uzun vadeli” zihniyetin yerini alan “kısa vadeli” sözleşmelerdir. Uzun vadeli sözleşmelerin yerine kısa vadeli sözleşmeler, geçici sözleşmeler ya da sözleşme yokluğu, hiçbir güvencenin olmayışı, “ikinci bir uyarıya kadar” süren konumlarda çalışma vb. geçmiştir. En son hesaplamalara göre mütevazı bir eğitim düzeyine sahip genç bir Amerikalı, iş hayatı boyunca artık bir işte çalışmamaktadır ve en az on bir kez iş değiştirme beklentisi içerisindedir (Bauman, 2005: 34-35). Artık yaşam boyu işler yoktur, onlar olmayınca da bir proje olarak yaşanan yaşamlara, uzun vadeli planlara ve ümitlere çok az yer kalmıştır. Bauman (2000: 55), bugün “... yediğiniz ekmeğe şükredin ve gerisini düşünmeyin” anlayışının yaygınlaştığını belirtmiştir.

İş yaşamının hiyerarşisinin her düzeyinde karşılaşılabilen işten çıkarılma nedeniyle kişinin geçim imkânını, sosyal haklarını, toplum içindeki yerini, insanlık onurunu kaybetmesi gibi birçok tehdit açığa çıkmıştır (Bauman, 2012b: 38-39). Thatcherı politikalar öncelikle el emeği işçilerinde ama aynı zamanda küçük burjuvazide korkunç bir belirsizliğin doğmasına yol açmıştır. Geçici ve az ücretli işlerin çoğalmasına tanık olunan ABD’de de aynı şey gözlemlenmiştir. Ansızın işten çıkarılma tehdidi altındaki Amerikalı orta sınıf, korkunç bir belirsizlik yaşamaktadır. Bu belirsizlik ise bir işte başta gelenin yalnızca çalışma ve maaş olmadığını, onun sağladığı güvenin de önemli olduğunu keşfetmemizi mümkün kılmaktadır (Bourdieu, 2006: 30).

Daimi, garantili ve sigortalı işler artık az bulunur durumdadır. Geçmişin ömür boyu işleri, birkaç eski endüstri dalıyla ve meslekle sınırlıdır ve bunların sayıları da hızla azalmaktadır. Yeni iş alanları belirli zaman aralıkları için geçerlidir ve yeni bir düzenlemeye kadar yarım-günlük işlerdir (Bauman, 1999: 45). Gün boyu işlerin ortadan kalkışı ise güvensizlik (insecurity) ekonomi politığını oluşturur. Artık sabahtan akşama kadar yapılan gün boyu işlerin yerine part-time, yarı-zamanlı, evde çalışmaya dayalı vb. işler geçmiştir. Belirsizlik (uncertainty) ekonomisinde ömür boyu işlerin yerine kısa süreli, geçici sözleşmelere dayalı işler geçerken; güvensizlik (insecurity) ekonomisinde gün boyu işlerin yerini yarı zamanlı vb. işler almıştır.

Güvensizlik (insecurity) ekonomisinde part-time, yarı-zamanlı işlerin egemen olması birinci olarak daha düşük gelirlere ikinci olarak da sosyal güvence yoksunluklarına neden olmuştur. Belirsizlik (uncertainty) ekonomisinde geçici süreli sözleşmelerin varlığı sosyal güvencenin sağlanması noktasında uzun ömürlü olmayan bir güvence sağlasa da gelirlerin düşmesi noktasında durum diğeriyle aynıdır. Gelirlerin düşmesine o da seyirci kalmakta daha doğrusu buna yol açmaktadır.

Ömür boyu işlerin yerini geçici süreli işlerin ve gün boyu işlerin yerini part-time ya da yarı-zamanlı işlerin alması gelir düşüklüğünün ve daha önemlisi

işsizliğin önemli bir sorun olarak ortaya çıkmasına neden olur. Daha önceden ekonomik ve teknolojik gelişmelerin, bazı meslekleri ortadan kaldırırsa da onların yerlerine yenilerinin geçmesini sağlamakla bu süreci sorunsuz bir şekilde devam ettireceği düşünülürdü. Oysaki bugün bizler bahsedilen düşüncenin doğru olmadığına şahit olmaktayız. Gelişmeye bağlı olarak ortaya çıkan meslekler, çok azdır ve onlar da çok büyük uzmanlıklar gerektirmektedir. Az olması ve büyük bir uzmanlık gerektirmesi dolayısıyla ortaya çıkan yeni işler bir toplumun geneline fırsat sunmaktan ziyade ancak çok sınırlı bir kesime yöneliktir.

Ekonomik büyüme az sayıda insan için servet artışı, sayılamayacak kadar çok insan için ise sosyal statüde ve kendine saygıda hızlı bir düşüş anlamına gelmektedir. En yaygın ve göze batan sosyal sorunlara evrensel çözümler bulmak bir yana ekonomik büyüme bu sorunların sürmesinin ve kötüleşmesinin baş nedenlerinden birisidir (Bauman, 2011a: 39). Ekonomik ilerleme, daha fazla işçi talebi ile eşanlımlı değildir artık. Yeni yatırım kavramı daha fazla değil daha az istihdama yol açmaktadır. Rasyonalizasyon işyerlerinin kapatılması ve işlerin azaltılması anlamına gelmektedir (Bauman, 2000: 223). İşten çıkarmadan değil sportif bir benzetme kullanılarak “yağdan arınma”dan söz edilmektedir (“Güçlü bir beden ince olmalıdır!”). Bir şirketin 2000 kişiyi işten çıkaracağını ifade etmek için bu firmanın “gözüpek toplumsal planı”ndan bahsedilmektedir (Bourdieu, 2006: 25-26).

Modernitenin önceki dönemlerinde günün işsizlerini yarının işçileri olarak eğitmenin iktisadi ve siyasi bir anlamı vardı. Çünkü onlar yedek işgücü olarak hizmet ediyorlardı. Bugünün işsizlerine ve yoksullarına yatırım yapmak ise kârlı olması bir yana, geri ödemesi bile olmayan kötü bir yatırımdır. Onlar, çok fazla masrafa neden olan ancak bir getirisi olmayan, yararsız kesimlerdir (Bauman, 1999: 131-132).

Küreselleşme Karşısında Etkili Olamayan Politik İktidar

Belirsizlik (uncertainty) ve güvensizlik (insecurity) ekonomi politığının yol açtığı işsizliğe ve yoksulluğa karşı politik iktidarların etkili önlemler alabileceğini düşünmek hayal kırıklıklarına yol açmaktadır. Çünkü bilgi ama daha önemlisi ekonomik sermaye küresel alanda hareket etmektedir, politik iktidar ise ulusal sınırlar içinde kalmaktadır. Politik iktidar, ekonomik sermayenin hareketini kontrol altına alamamaktadır, bunu denemesi durumunda da ekonomik sermayenin kaçışına şahit olmaktan başka bir şey yapamamaktadır. Yapabileceği en fazla şey, kendi geleceğini garanti altına almak için ekonomik sermayenin çıkışına engel olmaktır. Bunun için de ekonomik sermayenin ısrarla talep ettiği şeyi, çalışma yaşamındaki esnekliği yasal düzenlemeler ile garanti altına almaya çalışmaktadır. Diğer yandan kendisine tabi olanlara karşı boş durmadığını göstermek için de bütün sorunları emniyetsizlik (unsafety) sorununa indirgemektedir.

Bauman politik iktidarın, belirsizliğin ve güvensizliğin yol açtığı problemleri asayiş sorunlarına indirgediğini, karakol sayısını arttırdığını, devriye araçlarını fazlalaştırmak için uğraştığını söyler. Tüm bunlar Bauman’a göre bir emniyetsizlik (unsafety) ekonomisini ifade eder. Onlar insanların bedenlerine, mülklerine ya da yaşam alanlarına yönelik tehditlerle ilişkilidir. Varoluşsal

Güncel Ekonomi-Politığe Bauman'ın Perspektifinden Bakmak

güvensizliğe psikolojik belirsizliğin de katılmasıyla artan kişisel güvenlik belası, diğer tüm endişe nedenlerini gölgede bırakarak, bütün diğer korkuların önüne geçmektedir (Bauman, 2012a: 121).

İktidarın önemli biçimlerinin politikanın dışına çekildiği bir dünyada bu kurumlar güvenlik ya da kesinlik sunmak için çok fazla şey yapamazlar. Onların yaptıkları tek şey, tüm endişeleri *unsicherheit*'in tek bir bileşenine, içinde bir şeylerin yapabileceği ve yapıldığının görülebileceği tek şey olan emniyetsizlik (*unsafety*) sorununa (Bauman, 2012b: 13) kaydetmektir. Piyasadan doğan varoluşsal güvencesizliğin aksine devletin kurtuluş sunma konusundaki tekeli tekrar kazanmak için bu alternatif güvencesizliğin abartılması gereklidir (Bauman, 2013: 72). Artık daha fazla hapishane inşa etmek, yasa ihlallerinin sayısını arttıran yeni yasa maddeleri kaleme almak ve hapis cezalarını arttırmak gibi önlemler, hükümetlerin popülerliğini arttıran şeyler olmaktadır. Bu önlemler hükümetlere güçlü ve kararlı izlenimleri vermelerinin yanında vatandaşlarının güvenliği için bir şeyler yapıyor izlenimi de sunmaktadır (Bauman, 2012a: 121).

2002 senesinde Fransa'da Jacques Chirac ve Lionel Jospin arasındaki başkanlık düellosu daha ilk aşamalarında bozulmuş ve kamuoyu önünde yapılan bir müzayedeye dönüşmüştür. İki rakip de seçmen desteğini almak adına suçlulara ve göçmenlere karşı daha sert önlemler almayı vaat etmiştir. 28 Ağustos'ta Jospin "güvencesizliğe karşı savaş" ilan etmiştir ve "savsaklık" yapmayacağına yemin etmiştir. 6 Eylül'de ise içişleri ve adalet bakanları Daniel Vaillant ile Marylise Lebranchu hiçbir tür suça tolerans göstermeyeceklerine ant içmişlerdir. Amerika'daki 11 Eylül saldırılarıyla ilişkili Vaillant'ın ilk tepkisi, polislin güçlerini arttırmanın gerekli olduğu yönündedir. Buradaki hedef özellikle "etnik olarak yabancı" banliyölerdeki, Paris'in dışında bulunan konutlardaki gençlerdir. Resmi yoruma (yetkililerin işine gelen yoruma) göre buralarda Fransız halkının yaşamını zehirleyen belirsizlik ve güvensizliğin nedenleri filizlenmektedir. Bu sorunları çözmek için Chirac iç güvenlik bakanlığı kurma sözü verirken Jospin de "kamu güvenliğini sağlamakla yükümlü" bir bakanlık ve "polis faaliyetlerinin koordinasyonu" vaadinde bulunmuştur. Chirac genç suçluları hapsedmek için kilitli merkezler kurma fikrini ortaya atarken Jospin bu söze "kilitli yapılar" hayaliyle yanıt vermiştir ve rakibinin bahsini "olay olduğu anda ve yerde cezalandırma" fikriyle aşmıştır (Bauman, 2013: 73-74; Bauman, 2012c: 167). O zamandan bu yana çok şeyin değiştiğini söylemek mümkün değildir. Chirac'ın halefi Nicolas Sarkozy, seçimlerdeki görünür başarısını her şeyden öte tutuklamalar yapabilecek ve geleceği kirletecek daha büyük korkulara karşı savaşabilecek kudretli bir güç olarak kendisini sunmasına borçludur. Kendi başkanlığı süresince işsizlik rakamlarının amansızca arttığı ve Fransızların çoğunun gelirlerinin amansızca azaldığı haberlerini gazete başlıklarından kaldırmak için de aynı oyunu kullanmıştır. Varoluşsal güvenlik meselesini sokak şiddetine, sokak şiddetini de gezegenin yoksul bölgelerinden gelen göçmenlere indirgemıştır (Bauman, 2013: 74).

Benzeri şeyler Amerika için de söz konusudur. Gelen hükümetler suçlularla mücadeleyi ön plana yerleştirmişler sonra da suçluların dışarıdan gelen kimselerden kaynaklandığını iddia edip göçmenleri suçlamışlardır. CIA ve FBI'ın

son yıllarda en çok meşgul olduğu etkinlikler Amerikalıları her an güvenliklerine kastedebilecek teşebbüslere karşı uyararak, onları sürekli alarm halinde tutarak gerginliği artırmaktır. Böylece bahsedilen teşebbüsler gerçekleşmediğinde rahatlayacak bir gerginlik oluşacaktır (Bauman, 2013: 157) ve daha önemlisi halk nezdinde tehlikeleri önlemesi nedeniyle politik iktidar büyük övgülere mazhar olacaktır.

Suçlularla mücadele zamanla işlenen suçların göçmenlerin, arafta olanların üzerine yıkılmasına yol açmıştır. Bütün olumsuzlukların nedeni olarak göçmenler gösterilmiş ve onlara karşı etkili önlemler almak önemli bir şey addedilmiştir. Bu bağlamda kitlelerin oyuna talip olan günümüz hükümetlerinin, suçlularla mücadele edeceklerini ve göçmen karşıtı yasalar çıkaracaklarını öne sürmekten başka ellerinden bir şey gelmemektedir.

İstihdamdan pay almak yahut uzun süredir unutulmuş tüberküloz veya AIDS gibi yeni icat edilmiş hastalıkları getirmek gibi alışıldık suçlamalardan ayrı olarak göçmenler Bauman'a göre bundan böyle küresel terörist ağlarla ilişkili olarak görülmektedir (Bauman, 2012c: 188). Korkudan anavatanlarından kaçmak zorunda kalmış olan mültecilerin veya zorla sürülmüşlerin başka bir vatana girmelerine izin verilmemektedir. Onlar yer değiştiriyor değildir, yeryüzündeki yerlerini yitiriyorlar; onlar hiçbir yere, Auge'nin "yer-olmayan"ına, Garreau'nun "hiç-şehirler"ine, Michel Foucault'nun Deliler Gemisi'ne, "kendi kendine var olan, kendi içine kapalı ve aynı zamanda uçsuz bucaksız denize terk edilmiş, yersiz bir yere" fırlatılıp atılmışlardır (Bauman, 2012c: 189-190).

Toplumsal rahatsızlıkların hepsi için "Göçmenleri suçlamak" (yabancıları, yeni gelenleri ve özellikle yabancıların arasında yeni gelenleri) küresel bir alışkanlık olma yolunda hızla ilerlemektedir. Avrupa Reformu Merkezi'nin araştırma direktörü Heather Grabbe'nin söylediği gibi "Almanlar Polonyalıları suçluyor, Polonyalılar Ukraynalıları suçluyor, Ukraynalılar Kırgız ve Özbekleri suçluyor" (Bauman, 2013: 75). ABD başkanı Trump'ın seçim vaatleri arasında Meksika sınırına duvar örme girişimi de vardı (<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39715040>). Başkan olduktan sonra ise hükümetin yeniden açılıp-açılmayacağı sorusuna verdiği yanıt şöyledir: "Hükümetin ne zaman açılacağı konusunda size bir şey söyleyemem. Size duvar yapılana kadar hükümetin tekrar açılmayacağını söyleyebilirim. Bu, duvar ülkeye sokulan, uyuşturucuların önündeki en büyük engeldir. Eğer o anlayışa sahip değilseniz o zaman kısmen kapanan hükümeti açmayacağız" (<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/meksika-sinirinda-duvar-insa-edilmeden-hukumet-acilmayacak-41063716>).

Göçmenlere karşı yasaların hazırlanmasının ya da duvarların örülmesinin amacı esasında devletlerin azalan gelirlerini başkalarına değil, kendi halklarına paylaşırma amacından kaynaklanmaktadır. Avrupalı devletler ve ABD zaten azalmış olan gelirlerini bir de dışarıdan gelen, Avrupalı ya da ABD'li olmayanlara kaptırmayı istememektedirler. Bu durum hükümetlerin ekonomik belirsizliklere ve güvensizliklere karşı yeterli önlenmeleri alamadıklarını, buradaki açığı emniyetsizlik sorununa çevirerek orada alınan önlemler vasıtasıyla halkın oyunu almayı planladıklarını gösterir.

Küresel Bir Cumhuriyet ve Yurttaşlık Bilinci

Bilgi ve sermayenin küresel iktidarına, hareketine karşı politik iktidar ulusal sınırlar içerisinde hareket etmekte, ulusal sınırların dışına çıkamamakta bundan dolayı da etkili önlemler alamamaktadır. Küreselleşme öncesi zamanlardan miras kalmış, halen ayakta duran siyasi kuruluşlar dünyevi dayanışmaların yeni gerçekliğiyle başa çıkmakta apaçık yetersiz kalmaktadır. İktidar sahibi ama açıkça ve kendini bilerek siyaset dışı duran kuvvetlerin durmaksızın artan güçlerine uyum gösterebilecek kadar güçlü politik araçlarsa çoğunlukla yokluklarıyla göze çarpmaktadır. Yerleşik politik kurumların kontrolünden sistemli biçimde kaçan ve bütünüyle küresel olarak tanınan kuvvetlerin (sermaye ve finans, emtia piyasası, enformasyon, suç mafyaları, uyuşturucu trafiği, terör ve silah ticareti gibi) hepsi birbirinin aynısıdır. Başka açılardan ne kadar çeşitlilik gösterirlerse gösterebilirler onların hepsi dayatılan kısıtlamaları, sıkı kontrol edilen devletlerarası sınırları ve yerel (devlet destekli) kanunnameleri geçersiz kılmak için uğraşmaktalar (Bauman, 2011b: 129-130).

Bauman, içinde yaşadığımız dünyada gerçekleşen şeyin gücün ne yönde kullanılacağını bu anlamda da farklı alternatifler belirlemeyi ve onlar içerisinde seçimler yapmayı niteleyen politik iktidar ile yalnızca bir şeyler yapabilme anlamına gelen gücü ifade eden iktidar türleri arasındaki boşanma (Bauman, 2013: 128; Bauman ve Lyon, 2016:126) olduğunu belirtir. Ona göre iktidar ile politika birbirinden ayrılmaktadır. İktidarın/iktidarların etkisi küresel ve sınır-ötesi düzeydeyken, politika yerel düzeyde kalmakta ve dünya genelinde etkin bir rol oynayamamaktadır (Bauman ve Lyon, 2016: 16). Politik sürecin günümüzdeki krizinin merkezi, değerlerin yokluğu ya da çoğulluklarının yarattığı kafa karışıklığı değildir. Herhangi bir değerler kümesini ya da seçenekleri meşrulaştıracak, tanıtabilecek, yerleştirecek ve ona hizmet edecek etkili bir failin olmamasıdır (Bauman, 2012b: 83-84).

Uluslararası uzam, devletin erişim mesafesinin ötesindedir. Egemen devletler birliği bu boşluğu kolektif olarak doldurmak için girişimde bulunsalar da başarısızlığa uğrarlar. Etkisiz kalan Birleşmiş Milletler de bundan muaf değildir (Bauman, 2005: 247-248). Olağan koşullarda Birleşmiş Milletler uluslararası politik örgütlenmenin tesis edilebilmesi, küresel olarak hareket eden iktidar türlerine karşı uluslararası uzamda işleyebilecek politik iktidarın inşası için büyük bir fırsata sahiptir. Fakat kendisine üye olan büyük devletlere karşı yeterli kararları alamayan, olsa bile bunları uygulayamayan Birleşmiş Milletler'in tekrar eden başarısızlıklarına şahit oluruz. Bundan dolayı etkisiz Birleşmiş Milletler'den daha fazlasına ihtiyacımız vardır.

Zaten küresel iktidarlar bırakalım devletlerin bir araya gelmesini bizatihi politik iktidarların parçalanmışlığından nemalanmaya çalışırlar. Küresel finans, ticaret, bilgi endüstrisinin hareket özgürlüğü dünya sahnesinin politik parçalanmışlığına bağlıdır. Zayıf devlet vb. oluşumlar, iş yönetimi için gerekli olan düzeni güvence altına alan ama küresel şirketlerin özgürlüğüne etkin sınırlamalar koyamayan yerel polis güçleri rolünü icra ederler (Bauman, 2005:109, 236). Dahası

ayakta kalabilmek yani yeniden seçilebilmek için politik iktidarlar, küresel olarak hareket eden bu iktidarların kendi ülkelerine gelmeleri, orada yatırım yapmaları ve istihdamı arttırmaları için ellerinden geleni yaparlar. Kendi seçmenlerinin refahına adanmış bir hükümetin, sermayenin ülkeye gelmesi ve bir kez geldiğinde de otel odaları kiralayacak yerde gökdelen bürolar inşa etmesi için, zor kullanmaktan ziyade yalvarmak ve onları tatlı sözlerle ikna etmekten başka çok az seçeneği vardır. Politik iktidarlar serbest girişime daha iyi koşullar sağlamak zorundadırlar yani politik oyunu “serbest girişim kuralları”na uyarlamalıdırlar. Pratikte bu düşük vergiler, çok az kural ya da kuralsızlık veya “esnek emek piyasası” anlamına gelir. Paradoksal olarak hükümetler sermayeyi, kısa bir uyarıyla ya da hiçbir uyarıda bulunmadan istediğinde çekip gitmekte özgür olduğu konusunda kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ikna etmeye çalışırlar (Bauman, 2005: 37-38). Rene Passet'nin hesaplamalarına göre, saf anlamda spekülatif dövizler arası mali işlemlerin toplam hacmi günde 1,3 trilyon dolara ulaşmaktadır. Bu rakam ticari mübadelelerin hacminden elli kat daha büyük ve dünyanın bütün ulusal bankalarının toplam rezervlerini oluşturan 1,5 trilyon dolara neredeyse eşittir. Passet bu durumda hiçbir devletin piyasalar'ın spekülatif baskılarına birkaç günden fazla direnemeyeceklerini söyler (Bauman, 2005: 235).

Belirsizliklerimizin ana kaynağı “piyasalar”ın, en başta da dünya finans piyasalarının hareketleridir. Bu yüzden gerçekçi bir çözüm için yurt temelli “zayıf devletler”in yerine bir tür küresel yasama ve denetleme gücünün geçmesi gereklidir (Bauman, 2012b: 74). Günümüzde belirsizliğin kökleri uluslararası alana yayıldığından iktidar ve politika arasında kaybedilmiş dengeyi yeniden kurmak ancak küresel düzeyde işleyecek olan yürütme ve yargı kurumlarının desteklediği küresel yasama (ne yazık ki henüz var olmayan) ile olabilecektir. Bu zorlu iş şimdiye dek neredeyse bütünüyle “olumsuz” yaşanmış bir küreselleşmeyi (yani, sermaye, finans, ticaret, enformasyon, suç, uyuşturucu ve silah trafiği gibi güçlerin küreselleşmesi) henüz gerçekten başlamamış olan “olumlu” karşılığı ile (politik temsilin, yaşamın, yürütmenin, yargının küreselleşmesi) tamamlama girişimidir (Bauman, 2011b: 122). Sermayenin, finansmanın ve enformasyonun işlediği küresel mekânda yasama, yürütme ve yargının bir araya geleceği sisteme ise Bauman (2012b: 178-179), Uluslararası Cumhuriyet der.

Sorunları çözeceği düşünülen uluslararası cumhuriyetin diğer yönetimlere tercih edilmesinin nedeni kamusal tartışmaya ve müzakereye imkân vermesinden kaynaklanır. Cumhuriyetlerde birey değil, yurttaş vardır. Birey, yurttaşın en kötü düşmanıdır. Birey ortak çıkar, iyi ve adil toplum gibi konulara kayıtsızdır (Bauman, 2005: 65). Yurttaş ise “kamusal iyi”yi müzakere etmeyi ve müşterek olarak hareket etmeyi, kendilerinin diyebilecekleri bir toplumun inşasını mümkün kılacak potansiyeli taşır (Bauman, 2012b: 178).

Ulrich Beck'in söylediği gibi sistem artık bireylerin sorunlara biyografik çözümler aramayı dayatıyor (Beck, 2011: 197; Bauman, 2013: 71). Oysa “sosyal sorunlar” karşısındaki mücadelemiz ancak hep birlikte yürütülebilir (Bauman, 2011b: 92). Bireysel özgürlük ancak kolektif çalışmanın ürünü olabilir, kolektif olarak emniyet ve garanti altına alınabilir (Bauman, 2012b: 15).

Güncel Ekonomi-Politige Bauman'ın Perspektifinden Bakmak

İçinde bulunduğumuz güvensizlik, belirsizlik ve emniyetsizliklere ahlakın etkili bir çözüm sunma imkânı olabilir mi? Bauman bir yerde ahlakın yeterli olacağını düşünüyor izlenimi verse de (Bauman, 2005: 105) esasında bunun mümkün olmadığını düşünür. Ona göre yoksulları yoksulluklarından çıkarmak bir hayırseverlik, vicdan ve ahlak bir görev meselesi değil, küresel piyasa denen çorak ülkede bir özgür yurttaşlar cumhuriyetini ilan etmenin vazgeçilmez (ama yalnızca başlangıç niteliğinde) bir koşulu (Bauman, 2012b: 186) olabilir ancak.

Sonuç

Karşı karşıya kaldığımız vergilerin artışına, gelirlerin düşüşüne, işsizliğe ve yoksulluğa karşı etkili önlem olarak Bauman bir uluslararası cumhuriyet rejiminin kurulması gerekliliği üzerinde ısrar eder. Uluslararası cumhuriyetin yasama, yürütme ve yargı bileşenlerinden oluştuğundan, küresel alanda işleyeceğinden başka herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Uluslararası cumhuriyet rejiminin kurulması gerekliliğini savunan Bauman'ı bu konuda yeterince ayrıntılara yer vermediği için suçlamak basitlikten, yersizlikten öte bir şey olamaz. Bu tür kolaycı tepkiler yerine asıl olarak bunun, ortak iyinin, bütün insanların menfaatine olacağını düşündüğü bu sistemin gerçekleşme koşullarına eğilmek daha doğru olur.

Bauman'ın başka politik bir örgütlenme türünü değil de cumhuriyet rejimini önemsemesi, bu sistemin müzakereye, tartışmaya, halkın bir araya gelip kendi ortak geleceği için fikir yürütmesine imkân tanınmasından kaynaklanır. Onun aradığı şey, küresel alanda işleyen cumhuriyet rejimi ve ona bağlı yurttaşlar topluluğudur. O zaman öncelikle yapılması gereken şey, günümüzdeki insanlara bireyler değil, yurttaşlar olduklarını hatırlatmaktır.

Özgürlüklerden daha iyi bir şey olamaz fakat bunun atomize bireyselliklerden geçeceğini düşünmek feci bir hata olur. Özgürlükler de diğer kazanımlar gibi ortak olarak tesis edilebilir ve garanti altına alınabilirler. O zaman yurttaşların bir araya gelmelerini ve sorunlar üzerinde fikirler yürütmelerini mümkün kılacak bir yaşama alanını tesis edebilmeliyiz. Bu da hiç kuşkusuz kamusal alanı tekrardan önemli hale getirmekten geçer. Bauman özel alan, kamusal alan ve agora olarak üç karşılaşma mekânından bahseder. Bunlardan ilki, özel sorunların egemen olduğu alandır. İkincisi bir toplumun üyelerinin tamamını ilgilendiren sorunlara dair kararların alındığı yerdir. Agora ise özel olanla kamusal alan arasında yer alır. Özel sorunların, kamusal sorunlara çevrilmesini sağlayan kurumdur. Günümüzdeki sorun, kamusal olanın özel alan tarafından ele geçirilmesidir. Kamusal alanın özel sorunlarla meşgul edilmesidir.

Çözüm olarak ilk şeye erişmiş durumdayız: Kamusal alanı özel sorunlardan ayıklamalı, kamusal alanda geneli ilgilendiren sorunlara yer vermeli, onlar üzerinde düşünmeli ve fikir yürütmeliyiz. Ancak erişmiş olduğumuz bu şey, bize şu sorunun yöneltmesine yol açar: İyi de bir araya gelip müzakere edebileceğimiz bu kamusal alan neresidir, neresi olabilir? Burasının artık eskiden olduğu gibi ecclesia yani meclis olacağını düşünmek yeterli değildir. Meclis, temsilcilerin müzakere ettiği yerdir evet ona ihtiyacımız vardır ancak o halkın geneli açısından işlevsel ve pratik durmamaktadır. İşte bu noktada ikinci bir veriye

ulaşıyoruz, o da yeni kamusal alanların insanların katılabilecekleri, etkide bulunabilecekleri, kitle iletişim araçları ve sosyal medya olabileceği gerçeğidir. Kitle iletişim araçları hala egemen güçlerin hizmetinde duruyor görünse de sosyal medya bu açıdan görece olarak daha çok özgürlük imkânı sunuyor görünmektedir. Belki de oturup Habermas gibi kamusal alanın önemini yitirmesine ağıt yakmak yerine sosyal medyayı etkin bir araç olarak kullanmak daha etkin bir çözüm imkânı sunabilir.

Kaynakça

- “ABD-Çin Ticaret Savaşı 18’nci Ayında”, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/abd-cin-ticaret-savasi-18inci-ayinda-41348639>, Erişim Tarihi: 18.03.2020.
- “ABD İşgalinden Sonra Irak’ta Sular Durulmuyor”, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-ismgalinden-sonra-irakta-sular-durulmuyor-433867.html>, Erişim Tarihi: 18.03.2020.
- BAUMAN, Zygmunt (1999). Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar, (Çev.) Ümit Öktem, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2000). Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları, (Çev.) İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2005). Bireyselleşmiş Toplum, Çev: Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2011a). Azınlığın Zenginliği Hepimizin Çıkarına mıdır?, (Çev.) Hakan Keser, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2011b). Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup, (Çev.) Pelin Sıral, Habitus Yayıncılık, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2012a). Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları, (Çev.) Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, IV. Basım, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2012b). Siyaset Arayışı, (Çev.) Tuncay Birkan, Metis Yayınları, II. Basım, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2012c). Akışkan Aşk, (Çev.) Işık Ergüden, Versus Kitap, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2013). Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik, (Çev.) F. Doruk Ergun, Say Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt David LYON (2016). Akışkan Gözetim, (Çev.) Elçin Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, II. Basım, İstanbul.
- BECK, Ulrich (2011). Risk Toplumu / Başka bir Modernliğe Doğru, (Çev.) Kasım Özdoğan-Bülent Doğan, İthaki Yayınları, İstanbul.
- “Bolivya’nın İstifaya Zorlanan Lideri: Meksika’ya Sığındı ‘Geri Döneceğim’ dedi”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/bolivyanin-istifaya-zorlanan-lideri-meksikaya-sigindi-geri-donecegim-dedi-41372827>, Erişim Tarihi: 18.03.2020.
- BOURDIEU, Pierre (2006). Karşı Ateşler, (Çev.) Halime Yücel, YKY, İstanbul.
- FOUCAULT, Michel (2013a). Deliliğin Tarihi, (Çev.) Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, V. Basım, Ankara.

Güncel Ekonomi-Politikçe Bauman'ın Perspektifinden Bakmak

FOUCAULT, Michel (2013b). Hapishanenin Doğuşu, (Çev.) Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, IV. Basım, Ankara.

“Fransa’da Neler Oluyor?”, <https://www.aksam.com.tr/guncel/fransa-son-dakika-canli-izle-neler-oluyor-fransa-sari-yelekli-ler-kimdir-son-dakika-haberleri/haber-801378>, Erişim Tarihi: 18.03.2020.

HARVEY, David (1997). Postmodernliğin Durumu, (Çev.) Sungur Savran, Metis Yayınları, I. Basım, İstanbul.

“Hong Kong’da Halk Çin’e İade Yasasını Protesto İçin Tekrar Sokaklarda”, https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/hongkongda-halk-cine-iade-yasasini-protesto-icin-tekrar-sokaklarda.kgM_TKpLZEaKyYMfpQLyPQ, Erişim Tarihi: 18.03.2020.

“İran’da Benzine Yapılan Zam Sonrası Sokaklar Karıştı”, <https://www.cnnturk.com/dunya/iranda-benzine-yapilan-zam-sonrasi-sokaklar-karisti>, Erişim Tarihi: 18.03.2020.

“Lübnan’da Whatsapp’a Uygulanan Vergilerle İlgili Yapılan Gösteriler Sonrası Hükümet Geri Adım Attı”, <https://www.haberler.com/lubnan-da-whatsapp-a-vergi-gosterileri-sonrasi-12543541-haberi/>, Erişim Tarihi: 18.03.2020.

MARX, Karl (2004). Kapital III, (Çev.) Alaattin Bilgi, Eriş Yayınları, II. Basım, Basım Yeri Belirtilmemiş.

MARX, Karl (2008). Kapital’e Ek: Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları, (Çev.) Mustafa Topal, Ceylan Yayınları, II. Basım, İstanbul.

“Meksika sınırında duvar inşa edilmeden, hükümet açılmayacak”, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/meksika-sinirinda-duvar-insa-edilmeden-hukumet-acilmayacak-41063716>, Erişim Tarihi: 20.02.2020.

POLLARD, Michael (1996). İş Dünyasına Yön Verenler: Henry Ford ve Ford, (Çev.) Ayşe Aydoğan, İlk Kaynak Kültür ve Sanat Ürünleri, Ankara.

WEBER, Marx (2010). Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, (Çev.) Gülistan Solmaz, Alter Yayıncılık, II. Basım, Ankara.

WEBER, Max (2012). Ekonomi ve Toplum 1, (Çev.) Latif Boyacı, Yarın Yayınları, İstanbul.

“Tahran’da Halk Sokaklarda... Ruhani ve Hameney’e Tepkiler Var... İstifa İstiyorlar”, <https://tele1.com.tr/tahranda-halk-sokaklarda-ruhani-ve-hameneye-tepkiler-var-istifa-istiyorlar-118700/>, Erişim Tarihi: 18.03.2020.

TAYLOR, Frederick W. (2014). Bilimsel Yönetimin İlkeleri, (Çev.) H. Bahadır Akın, Adres Yayınları, Ankara.

TÜZÜN, Özgün (2013). “Zaman-Mekân Sıkışması: Küreselleşme, Risk ve Belirsizlik”, Bauman Sosyolojisi (İç.), Derleyen: Zülküf Kara, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 59-83.

“Trump’tan Meksika sınırına duvar konusunda geri adım”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39715040>, Erişim Tarihi: 20.02.2020

**ADLANDIRMA, TOPONOMİ VE ANADOLU'NUN
TÜRKLEŞMESİNDEKİ ADLANDIRMA GELENEĞİ**

**NAMING, TOPONOMY AND THE NAMING TRADITION IN
TURKIFICATION OF ANATOLIA**

**НАИМЕНОВАНИЕ, ТОПОНОМИЯ И ТРАДИЦИЯ НАИМЕНОВАНИЯ
ПРИ ТЮРКИЗАЦИИ АНАТОЛИИ**

Yunus ARİFOĞLU*

ÖZET

Adlandırma insanların bir şeye anlam yüklemeleriyle başlamıştır. İnsan adlandırma ile şeyleri bilmiştir. Aynı zamanda insan, adlandırma ile mana yönünden oluşan boşluğunu gidermiştir. Çünkü insan yeryüzüne düştüğünde yabancı olduğu yere alışmak için tanımlama ihtiyacıyla anlamlandırmaya gitmiştir. Yer adlarını Toponomi ilim dalı incelemektedir. Bu bilim dalı adlandırmayı incelerken, hem diğer bilim dallarından hem de kendi alt bilim dallarından yararlanmaktadır. Kadim mirasın zenginliği toponomi ile açıklanıp yorumlanabilmektedir. Bu sayede bir yöre tarihi bağlamında değerli bilgilere vakıf olunabilmektedir.

Adlandırmanın hangi itkiyle verildiği pek bilinemese de, adlandırırkenki faktörler bilinebilmektedir. Yer adları verilirken en önemli faktörlerden birisi doğadır. Adlandırmadaki diğer faktör insandır. Toplumsallaşma, renkler ve daha benzeri faktörler de adlandırmada etkili olmuştur.

Her millet mekanı kendi anlayabileceği şekilde adlandırmakta ve göç ettiği coğrafyalardaki birikimden de istifade etmektedir. Ortaçağ'da yoğun Türk nüfusunun Anadolu'da yerleşmesiyle Anadolu bir Müslüman Türk coğrafyası haline gelmiştir. Anadolu'ya gelen Türkler Oğuz soyundan gelenlerdir. Anadolu'ya rengini onlar vermişlerdir. Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesiyle birlikte Türkler Anadolu coğrafyasındaki adları Türk Diline uyarlamış veya yeniden adlandırmışlardır. Türk ad verme kendisine has bazı etkiler taşımaktadır. Farklı coğrafyalara dağılan Türkler, çeşitli milletler ve onların dilleriyle ilişkide olmuşlardır. Bu durum Türklerin ad vermelerine etki etmiştir.

Bu çalışmada yer adlarını inceleyen toponomi izah edilmiş ve adlandırmanın hikâyesi incelenmiştir. Adlandırmanın kaynağı ve buna etki eden faktörler ele alınmıştır. Ardından

* ORCID: [0000-0001-7931-8617](https://orcid.org/0000-0001-7931-8617), Arş. Gör. Dr. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ynsarfglu@gmail.com

Adlandırma, Toponomi Ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

Türklerin Anadolu'da ad vermedeki ustilleri incelenmiştir. Bu çalışmada, yer adları bağlamında oluşan modern literatürden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Adlandırma, Toponomi, Anadolu, Türkler, Usül, Gelenek*

ABSTRACT

Naming began with people putting an explanation on something. Human knows something by name. At the same time, man has removed his spiritual void by naming. Because the man was a stranger to the world. Place names are being investigated by Toponymy. While studying the naming, this branch of science makes use of both other disciplines and its own sub-disciplines. In this sense, it investigates the reason for the naming of a place and how it occurs. The richness of the ancient heritage can be explained and interpreted by toponomy. Although it was not known which impulse the naming was given, the naming factors can be known. One of the most important factors when giving place names is nature. Naming is the beginning of the taming of geography. Thus, geography became a cultural basin instead of an ordinary part. Geography was the main factor in naming. The other factor in naming is human. Socialization, colors and other similar factors were also effective in naming.

Every tribe has named the place in its own way. Nations have benefited from the accumulation in the geographies where they migrated. During the Middle Ages, the Turkish population came to Anatolia intensively. Thus, Anatolia has become Muslim Turkish geography. The Turks who came to Anatolia were the descendants of Oguz. Oguz gave the color to Anatolia. When Anatolia became a Turkish homeland, the Turks adapted or renamed the names in the Anatolian geography to the Turkish language.

In this study, toponomy examining place names was explained and the story of names was examined. The source of the nomenclature and the factors affecting it were discussed. Then, the naming methods of Turks in Anatolia. In this study, modern literature in the context of place names was used.

Keyword: *Naming, Toponymy, Anatolia, Turks, Method, Tradition*

АННОТАЦИЯ

С присвоением имён люди загружали в нём какой -то смысл. Люди называли вещи по именам. Этим человек заполнил пробел, состоящий из названий и смысла. Когда человек упал появился на земле, понял, что ему нужно было определиться, чтобы привыкнуть к незнакомой среде. Топонимика, это наука изучающее географические названия. При рассмотрении этой отрасли науки, видно, что она извлекает выгоду как из других дисциплин, так и из своих собственных ветвей. Богатое наследие древнего наследия можно объяснить и интерпретировать с помощью топонимии. Таким образом, ценную информацию можно найти в контексте региональной истории.

Хотя неизвестно, какой импульс даётся наименованием, но факторы в именовании могут быть известны. Одним из наиболее важных факторов при названии места является природа. Другим фактором в именовании является человек. Социализация, цвета и другие подобные факторы также были эффективными в именовании.

Каждая нация называет географическое место понятным для него. При этом, может пользоваться топонимами местности своего прежнего проживания. В средние века, когда Анатолия плотно заселилась тюрками, она превратилась мусульманско-турецкой географией. Турки, заселившие Анатолию, являются потомками Огузов. Они стали основными жителями этой местности. Поскольку Анатолия стала родиной тюрков, они адаптировали или переименовали названия Анатолии на турецкий язык. Турецкое именование имеет несколько уникальных эффектов. Турки, расселённые в

разных географических регионах, имели тесные отношения с местным населением и языками. Эта ситуация повлияла на процесс при именовании со стороны турок.

В нижеследующем исследовании объясняется значение топонимики, как науки по изучению географических названий и история именованя. Обсуждается источник именованя и факторы, влияющие на него. В последствии рассматриваются процедуры при присвоении турками имён в Анатолии. Исследование опирается на современную литературу по отношению к географическим названиям.

Ключевые слова: *именование, топонимия, анатолія, турки, процедура, традиция.*

Giriş

İnsanlar kendilerini adlandırdıkları şeyler üzerinden ifade ederler. Aynı zamanda ad vermek bir yere ait olmayı belirtir, ait olmak, bağ kurmak insanın fizyolojik ihtiyaçları gibi bir gereksinimdir. Bir yere ait olmak hem övünülen ve şükür için bir sebep iken, yersiz ve yurtsuzluk ise trajedik olarak görülmüştür. Platon, adsızlığı adını kaybeden cisim, özünü kaybeder, insan, eşya, doğa adsız bir hiç mesabesinde ifadesinde bulunur. Bu ifadeleriyle o, adlandırmanın önemini hissettirmiştir. Sokrat ise şeyleri bilmek için adları dolayısıyla adlandırmayı bilmek gerekmektedir. Ad, bir kimseyi, bir şeyi tanımlar, tasvir eder, açıklar ve bildirir. Adlandırma, seslendirme veya hatırlama yapmak için, canlıya, yere, özne ve nesnelere verilen şeydir. Yer adlandırması da bu anlamda önemli olup, çünkü tarihin ana unsurlarından birisi de mekândır. Tarih bir mekân üzerinde yaşandığından mekânın adlandırılması da bu açıdan önemlidir. Bir mekân adlandırma sonucunda anlam kazanmaktadır. İnsan bir yandan mekânla bütünleşmenin sonucunda adlandırma yoluyla mekânı kendisine ait kılarken, diğer yönüyle de adlandırmadan doğan hususiyetle mekâna ait olmaktadır (Tuan 2005; Ağaoğlu-Uzun 2011: 123-124, 133).

Yer adları, insanın üzerinden yaşadığı coğrafyayı anlamlı hale getirmesi sonucunda zihin dünyamızda sembolleşerek anlam kazanan şeylerdir. Zihnimize kodlanan bu semboller yoluyla, görmediğimiz yerleri benzetişim, tasvir ile tanımlayarak oraları tanıma ve bilmeye çalışırız. Yer adları insanlığın ve medeniyetin gölgesine düşen izleklerdir, milletlerin coğrafyayı mekân yapmalarının adıdır (Yavuz-Şenel 2013: 229).

Yer adlarını inceleyen bilim olarak toponomi, coğrafyaya, tarihe ve sosyolojiye yardımcı bilim dalı olmaktadır. Tarih bir coğrafya üzerinde meydana geldiğinden bu bilim dalının önemi azımsanmayacak ölçüdedir. Bununla yerel tabirler, adlandırmalar ortaya çıkmakta, kadim mirasın zenginliği açıklanıp yorumlanmakta ve bu sayede herhangi bir yörenin tarihiyle ilgili değerli bilgilere vakıf olunabilmektedir. Ayrıca sosyolojik anlamda ortaya dökülen bilgiler toplumun geçmişi ve üzerinde inşa olduğu kültürü çözümlenmeye bir fırsat sunmaktadır. Böylece kadim kültürü tanıma ve tanımlama imkânı ortaya çıkmaktadır (Karaboran 2011: 97-98, 145).

Bu çalışmada yer adlarını inceleyen toponomi kavramsal olarak ele alınmış, ve adlandırmanın hikayesi incelenmiştir. Adlandırmada kaynaklar değerlendirilmiş, bu anlamdaki faktörler ele alınmıştır. Ardından Türklerin

Adlandırma, Toponomi Ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

Anadolu'da ad vermedeki usulleri incelenmiştir. Bu çalışmada yer adları bağlamında oluşan modern literatürden yararlanılmıştır.

1. Yer Adlarının İncelenmesi: Toponomi ve Adlandırma

Yer adlarının verilmiş şeklini, anlamını ve geçirmiş olduğu değişimi inceleyen bilim dalına Toponomi /Toponimi denilir. Bazı çalışmalarda Toponomi, bazılarında ise Toponimi şeklinde geçmektedir. Toponimi dili iğdiş ederken, toponomi Türkçeye daha uygun bir kullanımdır (Aliağaoğlu-Uzun 2011: 123-124, 133). Toponomi/Toponimi yerine yer ad bilimi terimi de kullanılabilir. Toponomi ad bilimini Onamani'nin bir kolu olup yer adlarının ortaya çıkışlarını, kuruluş amacını, görevleri ve adlandırmanın tarihi süreç içerisindeki gelişimini araştırmakta, yerleşim yerlerinin adlarını; anlam, oluşum, köken, gramer ve dağılışı bağlamında ele almaktadır (Aksan 1968: 32; Şahin 2013: 46, 49, 58).

Toponomi, Grekçe topos yer, onomani/onama ad anlamına gelen iki birleşik kelimeden meydana gelmektedir. Toponomi kendi içinde alt dallara ayrılmaktadır. Yerleşimin olmadığı yerler; mikrotoponomi, cadde, sokak gibi yerleri hodonomi veya odonomi incelerken, su kütlelerini ise hidronomi alt dalı incelemektedir. Oykonomi yerleşim birimlerinin özel adıdır, şehir için astionim ve kırsal için ise komonimi terimi kullanılmaktadır. Orpedyonim/Yaylaadı, Oronim tepe, vadi, yar yükselti olan yerleri incelemektedir. İnadı/Speleonim mağara, uçurum gibi adlandırmaları bakmaktadır. Urbanomi şehir, kent meydan ve pazarların ortaya çıkışlarını incelenmektedir (Aliağaoğlu-Uzun 2011: 123-124, 133; Şahin 2007: 52-53). Roman, hikaye, destan, masal ve bilmece gibi yazın yer adbilim, sadece mukimleri tarafından bilinen bir yerleşimin mera, tepe ve gibi adlandırmaları silik yer ad bilim şeklinde tanımlama belirginleşmiştir. Yerleşik bir mekânın genel adları Toponomi genel bilimi içerisindedir (Şahin 2007: 49). Toponominin önemine binaen bu alanın uzmanlarınca ona Toprağın Dili terimi uygun görülmüştür (Yavuz-Şenel 2013: 241).

Dilbilim, coğrafya ve tarih ilimlerinin kavşağı olarak kabul edilen toponomi, adlandırmayı incelerken hem diğer bilim dallarından hem de kendi alt bilim dallarından yararlanmaktadır. Toponomi, bir bölge, şehir, kasaba, köy veya daha özel isimler üzerinden hareketle yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Bu anlamda bir yer adlandırmasının hangi anlama binaen oluştuğu, sebeplerini, hangi düzen ve düzlemde adlandırmanın meydana geldiği noktasında incelemeler yapılmaktadır (Şahin 2007: 1-14, 49).

Bir toponomik incelemede, adlandırmanın hangi biçimde meydana geldiği, hangi devrin morfolojisine ait olduğu, etimolojik kökeni, coğrafi ve iklimsel özellikleri gibi hususlar bilinebilmektedir.

Ad verme insanların dışında kalan şeyleri tanımlamalarıyla meydana gelmiştir. İnsan, dışında kalan eşyayı ayırmak için onu tanımlama ihtiyacı hissetmiştir. Adlandırma insanların bir şeye anlam yüklemeleriyle başlamıştır. Bunda duygu ve düşüncenin payı büyüktür. İnsanın mekânla ilişkisi, mekânı ehliştirmeye başlaması, onu kendisine ait kılmının başlangıcı onu adlandırmaktan geçmektedir (Karaboran 2011, 143-145; Yıldırım 1984: 161). Adlandırmanın,

bilinçdışı ama bir ahenk içinde hayal dünyasının engin sonucu olarak meydana gelme ihtimali de vardır (Bachelard 2017: 33-41).

İnsan yeryüzüne düştüğünde yabancı olduğu buraya alışmak için tanımlama ihtiyacıyla anlamlandırmaya gitmiştir. İnsanın çekindiği şeylerin başında bilinmezlik gelmektedir. Emin olmak için bilmek, bilmek için adlandırmak gerekmiştir. Ait kılmak da adlandırmakla başlamıştır. Bu yolla insan yeri kendisine ait bir mekân kılmış, yaşamın ağırlığını hafifletmiştir (Yavuz-Şenel 2013: 240). İnsan yok oluşa direnen bir varlık, o ölümün hakikatini kabul etmekle birlikte aynı zamanda kendi adının sürekliliğinin de peşindedir. Bu nedenle insan adlarının mekâna verilerek ebedileştirilmek istenmesi bu yok oluşa karşı rahatlatıcı bir direnç olarak ortaya çıkmıştır (Sakaoğlu 2011: 259-260, 264).

Adlandırma, ilahi kaynaklara göre Allah'ın Adem'e isimleri öğretmesiyle başlamıştır (Bakara 1:33) Adlandırmadaki en eski kaynağın ilahi olduğuna dair başka hiçbir belgenin bu kadar geriye gidemeyeceği de iddia edilmektedir. Başka savlar ise, ilk toplumların güneşi merkeze almalarından dolayı onların adlandırmayı güneş merkezli yaptıklarına dairdir. Güneşin sadece gündüzleri olması ve gece karanlığının yarattığı korkulardan dolayı bu sav eksik kalmaktadır (Tankut 1936: 9-10). Bilinmezlik, gece karanlığı, açlık, varlığını devam ettirme ve doğa olayları insanı umut ve korku arasında bırakmıştır. Güçlü ve üst bir varlığa bağlanan umutlar, korkudan emin olma isteği insanın hayatı bir Tanrı çerçevesinde yorumlamasına neden olmuş, adlandırma da bu ekseninde inşa edilmiştir.

Başlangıç itibarıyla adlandırmaya kaynaklık eden referansın doğu bir şekilde tespit edilmesi zordur. Ancak adlandırma statik bir durum olmayıp canlı ve sürekli bir süreçtir. Dünya sürekli bir döngü içerisinde olduğundan adlandırma da sürekli bir biçimde ortaya çıkan yeni şeylerle kendisini göstermekte ve yenilemektedir. Ailede doğan bu tanımlama ailelerin çoğalmasıyla, boya, kabileye ve giderek daha büyük bir topluluk haline gelmesiyle adlandırma yayılmış ve devam etmiştir (Yıldırım 1984: 161; Karaboran 2011: 143-145). Dolayısıyla adlandırma insanın kendisine anlam yüklemesiyle başlamış ve insanın yayılmasıyla genişlemiştir. (Yavuz-Şenel 2013: 240). İnsanlar somut anlayıştan soyuta doğru geçtiklerinde adlandırma da kendisini bu anlamda bulmuştur (Tankut 1936: 8).

2. Adlandırmadaki Faktörler; Coğrafya, İnsan, Göç, Toplumsallaşma, Duygu ve Düşünceler

Adlandırmanın hangi itkiyle verildiği pek bilinemese de, faktörleri bilinmektedir. Yer adları verilirken en önemli faktörlerden birisi doğadır. Coğrafyanın ehlileştirilmesinin başlangıcını adlandırma oluşturmaktadır, böylece coğrafya sıradan bir parça olmak yerine bir kültür havzasına dönüşerek anlam kazanmıştır (Yavuz-Şenel 2013: 242; Karaçetin 1984: 219).

Coğrafya insanı şekillendirmede temel unsur, her şeyde olduğu gibi ad koyulurken de coğrafyanın etkisi görülmektedir. Coğrafyanın bereketli veya kısır olması, yağışlı veya kurak, sıcak ve soğuk gibi, heybetli, korkunç ve müşfik olması adlandırılmasında öne çıkmaktadır. Coğrafyanın fiziksel boyutu, renkleri, yer ve yön açısı, soğuk ve sıcaklığı, gece gündüzün kısalığı bir bütün olarak insanı ve onun

Adlandırma, Toponomi Ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

adlandırdığı her şeyi etkilemiştir. Vahşi bir dağ veya kaya kütesinin adının naif olamayacağı gibi, insana kendisini açmış bir ovanın isminin de korkunç olamazdı. Balta girmemiş orman tasviri veya *Kuş Uçmaz Kervan Geçmez* söylemi coğrafyanın etkisiyle yapılmış adlandırmalardır (Yıldırım 1984: 161).

Coğrafyanın kendisini insana açtığı isimler daha ziyade müşfik olabilirken, insanın ulaşamadığı coğrafyalar daha soğuk, sert adlandırmalar almışlardır. Yerleşilen coğrafi alanlar olan, su kenarları, plato, dağ yamaçları bu minvaldedir (Karaboran 2011: 107-108; Eröz 1984: 45-53; Karaçetin 1984: 219).

Doğaya dayalı adlar coğrafi özellikler taşımaktadır. Tepe, dağ, ova, kaya, taş, bitki, ağaç, meyve, sebze, çiçek bu minvaldedir. Her millet coğrafyayı kendi anlayışı çerçevesince gözlemleyerek tasvir ederken kendi düşüncelerini yansıtan yer adlarını tabiata vermeye çalışmışlardır. Misal; Türkler Anadolu'ya geldiklerinde coğrafyayı kendi gözlemleri sonucunda bu şekilde adlandırmışlardır. Tepebaşı, Tepecik, Ovacık, Bozçanak gibi adlandırmalar bunu göstermektedir (Yediyıldız 1984: 25, 28, 43).

Adlandırmada diğer bir faktör insanın bedeni, sıfatları, konumu ve eylemleridir. İnsana dayalı yer adlarının belirlenmesinde belirleyici unsur, hakim otoritedeydi. Kral, Kraliçe, Hakan, Han, Sultan, Komutan, bey, ağa yanı sıra verilen boy ve kabile adlarının çokluğu bunu yansıtmaktadır (Karaçetin 1984: 219).

İnsana dayalı olarak adlandırmada insanın fiziksel özellikleri öne çıkmıştır. İnsanın her bir uzvu, göz, kulak ve beden, ayak kadar kazanımları, rütbeleri, unvanları ve mevkisi de öne çıkmaktadır. Fizyolojik ihtiyaçları bağlamında ortaya çıkan adlandırmalar; barınma, idare merkezi, han, mutfak eşyası, savaş aletleri ve duygular sonucunda ortaya çıkan adlandırma ağrı, acı, yas, korku ile insanın diğer insanlar ile ilişkilerinde ortaya çıkan bir adlandırma baba, dede ve gibi bir adlandırma biçimleri de mekâna ad olmuşlardır. Ağalar Pınarı, Dede Kayası, Bey Pınarı, Murat Suyu, Seyittepe, Hanönü, Hankendi, bunlara örneklerdir (Karaboran 2011: 109, 142).

Hayatın zorlukları ve özellikle doğaya, düşman karşısında dayanıklı, güçlü ve cesur gibi sıfatlara haiz olan insanlar buna bağlı olarak ad almışlardır. Araplar Galib, Esed, gibi adlandırmalar yapmışlardır. Türkler'de ise Doğan, Şahin Gökdemir gibi adlandırmalar bunu yansıtmaktadır (Tankut 1936: 5; Aras 1988: 332-333).

Adlandırmada bir başka etken göçtür. Göç edilen bir yeri adlandırmak, yeri kendine mekân yapmak psikolojik açıdan da insanları rahatlatıcıdır. Bulunduğu coğrafyadan farklı bir coğrafyaya göç eden bir millet hem gittiği yerin ad kültürünü dikkate almakta hem de geldiği coğrafyanın etkisini yeni yere yansıtmaktadır. Genel anlamda her millet geldiği yeni coğrafyada oradaki adları kendi telafuzlarına çevirmişlerdir. Türkler Anadolu'ya geldiklerinde yeni adlandırmayla birlikte Anadolu'daki eski adlandırmaları yok saymamış, o adlandırmaları kendi dillerine telafuzlarına çevirmişlerdir. Ankira veya Angora önce Enguri sonrasında ise Ankara şekline döndürülmüştür. İkonium Konya, Prusa Bursa, Adenia Adana ve gibi şehirler Türkçe telafuza uydurularak devam ettirilmişlerdir (Önder 2011: 69-75).

Müslüman Araplar İspanya'ya vardıklarında bölgeyi kendi isimleriyle adlandırmaya çalışmışlardır. Burada yapılan çalışmalarda Araplara ait çok sayıda

adlandırmaya rastlanılmıştır. İspanya'nın başkenti olan Madrid Arapça kökenlidir. Amerika'nın keşfinde de benzer şeyleri Avrupalılar yapmışlardır. Burada St ile başlayan çok sayıda yer adı bulunmaktadır (Alagöz 1984: 12, 16).

Sürekli göç halinde olan milletlerin adlandırma hususiyetleri buna uygun şekilde çağlayan, akanken, mukim olan milletlerin adlandırmaları ise daha ziyade durgun, durağan müşfik olmaktadır. Birçok medeniyet havzasıyla tanışan milletlerin ad vermeleri ilişkide buldukları her medeniyetin zenginliği ölçüsünde olmaktadır. Buna karşın kendi dünyasında olan kabilelerin ad verme hususiyetleri buna bağlı olarak zayıf düşmektedir (Tankut 1936: 5).

Adlandırmanın bir başka boyutu toplumsallaşmadır. Sosyal hadiseler mekânlara sığmadığı gibi onlardan bağımsız bir biçimde var olamamışlardır. Mekânın sosyal ilişkilerdeki önemi yadsınamazdır (Kaygalak 2011: 1-10; Kaya 2014: 2). Kant, mekân ve zamanın algılarımızın etkili bir şekilde beynimize yerleştiğini ve ancak mekân ve zaman ile dünyayı algılayabildiğimizi ifade etmektedir. Bir yerin mekân özelliği kazanması aidiyetle birlikte gerçekleşmektedir (Bachelard 2017: 33-41).

Renkler de adlandırmada sıkça kullanılmışlardır. Türkler de ad vermede renklerden istifade etmişlerdir. Coğrafyanın rengi oranın adlandırılmasında etkili olmuştur. Boz ve kıraç topraklar bu şekilde adlandırılmışlardır. Örneğin Bozçanak, sahip olduğu toprağın rengi ve fiziksel şekliyle ile o bölgeye ad olmuştur. Yeşil, ormanlık adlar ise buna göre adlandırılmışlardır. Yeşilova gibi misalleri çoğaltmak mümkündür. Renkler sadece coğrafyanın fiziksel özelliklerini değil, yanı sıra Türk geleneğinde özellikle yer ve yön işareti ile coğrafyaya yüklenen negatif ve pozitif anlamları da beraberinde taşımışlardır (Akar 2006: 51-63).

Ad koymada duygu ve düşünceler de etkili olmuştur. İnsan bakışını, gönlünü kendine çeken maddi, manevi her varlığa ruhundan bir şeyler damıtarak, bu şekilde duygusunu ve iç alemini anlamlandırmıştır (Tankut 1936: 5; Aras, 1988: 332-333). Adlandırmanın başlı başına hangi duygu ve düşünce etrafında şekillendiği bilinmesiyle o duygu ve düşünceler bilindiği gibi, milletlerin bu anlamda hangi duygu ve düşüncelere yoğunlaştıkları bilinmiş olur. Bu o milletlerin tanınırlığını arttırarak kendileri hakkında yorum yapma imkânını da genişletmektedir (Tankut 1936: 6).

Adlandırmada kutsiyet ve mitolojinin yeri de oldukça baskındır (Önder 2011: 69-74; Yıldırım 1984: 162; Sakaoğlu 2011: 264). Dini öğeler, din adamları ve kutsal şeyler de adlandırmadaki faktörlerdendir. Sümer metinlerinde geçen adlandırmalar da kutsiyet taşımaktadırlar, buradaki adlandırmalara bakıldığında Tanrı adlarının alındığı çoğunlukta olduğu görülecektir (Tankut 1936: 8).

3. Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

Bir yer ve mekânı her millet kendi anlayacağı şekilde adlandırır veya mevcut adlandırmaları kendi diline uyarlar. Hem birinci durum hem de ikinci durum sıkça rastlanan bir şeydir. Genel kabul gören adlar çoğunlukla dile uyarlanarak kullanılırken, unutulmaya yüz tutan yer adları ise bölge sakinleri tarafından yeniden adlandırılmaktadır.

Adlandırma, Toponomi Ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

Avrupa ile Asya arasında karasal ve boğazla, Afrika ile Asya ve Avrupa'yı Akdeniz vasıtasıyla bağlayan Anadolu eski dünyadaki konumuyla önemli bir noktada olduğundan buradan çeşitli milletler geçmiş ve çeşitli medeniyetlerin izleri Anadolu coğrafyasına sinmiştir (Yavuz-Şenel 2013: 242; Karaçetin 1984: 241).

Türkler Anadolu'ya Eskiçağlardan itibaren gelmişlerdir, ancak Anadolu'yu yurt edinmeleri İslamiyet sonrasına denk düşmektedir. 1071 Malazgirt zaferiyle birlikte Bizans'ın gücü kırılınca Anadolu Türkler açısından yeni bir yurt haline gelmeye başlamıştır. Türkistan coğrafyasındaki nüfus yoğunluğu ve buna karşın ekonomik koşulların iyi olmaması Türklerin bu coğrafyadan Anadolu'ya göç etmelerine neden olmuştur. Bu nedenle yapılan göç akınları sonucunda yoğun Türk nüfusunun Anadolu'da yerleşmesiyle Anadolu bir Müslüman Türk coğrafyası haline gelmiştir. Anadolu'ya gelen Türkler Oğuz soyundan gelenlerdir. Anadolu'ya rengini onlar vermişlerdir (Abdurrahman 2004).

Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesiyle birlikte Türkler Anadolu'yu kendi dillerine göre adlandırmaya çalışmışlardır. Bu iki şekilde gerçekleşmiştir. Türkler gittikleri her bölgede, bölgenin adlarını kendi dillerine uyarladıkları gibi, bölgeye kendi isimlerini de vermişlerdir.

Türk ad verme kendisine has bazı etkiler taşımaktadır. Farklı coğrafyalara dağılan Türkler, çeşitli milletler ve onların dilleriyle ilişkide olmuşlardır. Bu durum Türklerin ad vermelerine etki etmiştir. İç Asya'da bulunan kavimlerin etkisi, Çin, Moğol ve diğer komşu ülkeler olan İran, Hindistan ve Rusya'nın etkisi, Batı'ya açılma üzerinden buradaki kavimlerle kurulan bağlar sonucu etkilenmeler, Türklerin ad vermelerindeki çeşitliliği yansıtmaktadır. Diğer bir etkilenme şekli olarak da dinsel etkileşim sonucu olmuştur. İslam öncesi dinler ve mistik öğelerle ilişkide bulunmak, Şamanizm, Zerdüştlük, Manihaizm, Hinduizm, Budizm ve Batı'daki dinlerle ilişkiler sonucu ad verme de kendisine düşen paydan etkilenmiştir, yanı sıra semavi dinlerle ilişkiler, Yahudilik, Hristiyanlık ve son olarak İslamiyet'le birlikte Türk yer ad verme usulünü ve ad vermeyi etkilemiştir (Yediyıldız 1984: 25-27; Baykara 1984: 267-268).

Türklerin ad verme konusunda farklı dilleri konuşmalarıyla birlikte, siyasi, sosyal ve ticari ilişkiler bağlamında yapılan ilişkiler sonucundaki etkilenmeler de adlandırmayı belirlemiştir. Bu anlamda Türklerin en çok Çin ve İran'dan etkilendiklerini söylenebilmektedir. İslam öncesinde yoğun olarak Çin iken, İslam öncesi ve sonrasında İran ve dolayısıyla Farsça her daim Türklerin dünyasında yer almıştır (Yakupoğlu 2008: 159 160, 184).

İslamiyet öncesinde Türkler farklı dinlerle ilişkide bulunsalar da adlandırmada onlardan pek etkilenmemişlerdir. Türklerde ad vermedeki değişim asıl olarak İslamiyet'e girmeleriyle birlikte başlamıştır. Arapçanın din dili olması bu anlamda diğer bir sebep olarak kabul edilebilir.

Yeni bir coğrafyaya giden milletler o coğrafyayı kendi zihin dünyalarıyla tanımlamışlardır. Türkler yer adlandırmasında coğrafi özellikler önemli bir yer tutmaktadır. Kağan çocuklarına, gün, ay, yıldız, gök, dağ, deniz diye ad koymuştur. Anadolu'da, Tepe, Tepecik, Kocadağ, Ovacık, coğrafyanın rengini anlatmak için, Sarı, Ak, Ala, toprağın muhteviyatı açısından, Kızılkaya, Çorak, Karataş, yer yön

işaretlerin göre, Bucak, Orta-Köy, insan uzuvlarına göre, Burun, su ile, Abdal-Pınar, Kara-Pınar, ağaç türüne göre, Zeytinlik, güneşin pozisyonuna göre, Kuz-Belen veya Bağluca. Eski yerlerin adlandırılması, viran, ören Hayvan uzuvları; Deveboynu gibi, Kuşgagası, Atbaşı şeklinde adlandırmalar öne çıkmaktadır (Kaşgarlı Mahmut, 2018; Yediyıldız 1984: 25-27; Baykara 1984: 267-268; Abdurrahman 2004).

Eski Türk yer adlandırmaları da Anadolu'ya taşınmıştır. Ak Termel, Akkaya, Baş ile ilgili, Arkar Baş, As Önüz Baş, deniz hayvanları, Balıklık, Baybalık, BeşBalık, Burgu ve Burguluk, Çıgıltır gölü, Çıldır gölüne dönüşmüştür (Aydın 2012: 29-30, 45, 64, 67, 69). Bu adlar Anadolu'nun adlandırmasında değiştirilerek kullanılmışlardır. Anadolu'daki Türk yer adlandırmasında Türklerin Türkistan'da yetiştirdikleri bitki ve meyve adları da bulunmaktadır (Yakupoglu 2008: 159-160, 184).

Eski Türk Adlandırmalarında önemli faktörlerden birisi efsanelerin isim olarak verilmesidir. Oğuz adı bu anlamda başı çekmektedir (Togan 1972; Kutlu, 1982: 10; Ercilasun, 2019). Önde gelen şahsiyetler öldüğünde, öldükleri yere adları veya ait oldukları milletin adı verilmekteydi. Süleyman Şah'ın ölümü üzerine defnedildiği bölgeye Türki denilmesi buna en bilinen örnektir.

Türk yer adlandırmasında kültürün de bir payı vardır. Türk yer adlandırmasında sihir ve mistik faktörlerle de ad verilmiştir (Abdurrahman 2004) Yine anlam yüklenen sayılar da adlandırmadaki faktörlerdendi. Üç sayısı buna bir örnektir. Bu sayı hem Türk mitolojisinde hem de İslamî gelenekte önemli bir yere sahiptir. Bir başka açıdan Şamanizm'deki üçleme yani "gök, yer-su, atalar kültürü", "Gök Tanrı, yersular, yağız yer", yaratılışın ifadesidir. İslami gelenekte ise üç sayısı, Allah'ın hakkı üçtür şeklinde yerleşmiştir (Dülger 2012: 1067, 1071, 1074).

Türk yer adlandırmasındaki bir başka faktör ise hâkim otoriteydi. Osman bey, bazı yerlerin idaresini silah arkadaşlarına vermiş, bu yerlere onların adı verilmiştir. Turgutlu ve Konuralp bunlara örnektir (Dülger 2012: 1072).

Türk yer adlarında boy, oymak, aşiret ve şahıs adlarının payı önemli orandadır. Oğuz yer adlarının çokluğu, Anadolu'da Türk yer adlarının Oğuzların rengiyle boyandığını yansıtmaktadır. Burada yalnız şahıs adları; İbrahim, Timurcan gibi, çoğul ekiyle, Pirlar, Arıklar gibi, nispet edilme şeklinde; Ecelü, Sevdeşlü gibi adlandırma şekilleri bulunmaktadır (Baykara 1984: 267-268).

Sonuç

Yer adları, insanın üzerinden yaşadığı coğrafyayı anlamlı hale getirmesi sonucunda zihin dünyamızda sembolleşerek anlam kazanan şeylerdir. Yer adlarını inceleyen bilim olarak toponomi, coğrafyaya, tarihe ve sosyolojiye yardımcı bilim dalı olmaktadır. Bununla kadim kültürü tanıma ve tanımlama imkânı ortaya çıkmaktadır.

Adlandırma insanların bir şeye anlam yüklemeleriyle başlamıştır. Bunda duygu ve düşüncenin payı büyük olmuştur. İnsanın mekânla ilişkisi, mekânı ehliştirmeye başlaması, onu kendisine ait kılmının başlangıcı onu adlandırmaktan geçmiştir. Bunun yolu tanımlamadan geçmiş, bu nedenle anlamlandırma yapılmıştır. Bu yolla insan yeri mekân haline getirmiş, yaşamın ağırlığını hafifletmiştir

Adlandırma, Toponimi Ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

Başlangıç itibarıyla adlandırmaya kaynaklık eden referansın doğru bir şekilde tespit edilmesi zordur. Ancak adlandırma statik bir durum olmayıp canlı ve sürekli bir süreçtir. Dünya sürekli bir döngü içerisinde olduğundan adlandırma da sürekli bir biçimde ortaya çıkan yeni şeylerle kendisini göstermiş ve yenilemiştir.

Adlandırmanın hangi itkiyle verildiği pek bilinmemekte ise faktörleri bilinmektedir. Yer adları verilirken en önemli faktörlerden birisi doğadır. Adlandırma bir anlamda coğrafyanın ehlileştirilmesinin başlangıcıdır. Doğanın her hali burada etkili olmuştur.

İnsanın bedeni, sıfatları, konumu ve eylemleri de adlandırmadaki faktörlerdendir. İnsanın fiziksel özellikleri, kazanımları, rütbeleri, unvanları adlandırmada kullanılmışlardır. Yine fizyolojik ihtiyaçlar, duygular sonucunda ve insanın diğer insanlar ile ilişkilerinde ortaya çıkan adlandırmalar da bu anlamdaki adlandırmalardır.

İnsan adlarının mekâna verilerek ebedileştirilmek istenmesi adlandırmadaki faktörlerdendir. Toplumsallaşma da adlandırmanın bir başka boyutu oluşturmaktadır. Renkler de adlandırmada sıkça kullanılmışlardır. Türkler de ad vermede renklerden istifade etmişlerdir. Ad koymada duygu ve düşünceler de etkili olmuştur. Adlandırmada kutsiyet ve mitolojinin yerinin de oldukça baskındır.

Bir yer ve mekânı her millet kendi anlayacağı şekilde adlandırır veya mevcut adlandırmaları kendi diline uyarlar. Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesiyle birlikte Türkler Anadolu'yu kendi dillerine göre adlandırmaya çalışmışlardır. Ayrıca eski Türk yer adlandırmaları da Anadolu'ya taşınmıştır. Anadolu'daki Türk yer adlandırmasında Türklerin Türkistan'da yetiştirdikleri bitki ve meyve adları kullanılmıştır. Eski Türk adlandırmalarında önemli faktörlerden birisi efsanelerin ismi Anadolu'da birçok yere verilmiştir. Türk yer adlandırmasında kültün, sihir ve mistik faktörlerin etkisiyle de ad verilmiştir. Türk yer adlandırmasındaki en önemli etken ise hâkim siyasi otoriteydi.

Kaynakça

- Aydın, E., Eski Türk Yer Adları "Kömen Yayınları", Konya.
- Abdurrahman, V. (2004). "Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine", *Milli Folklor*, 61, 124-133.
- Akara, A. (2006). "Renge Bağlı Yer Adlandırmalarında Muğla Örneği", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 52-63.
- Akbayar, N. (2002). *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, "Tarih Vakfı Yurt Yayınları", İstanbul.
- Aksan, D. (1968). "Birkaç Türkçe Yer Adı ve Bunların Dilbilimi ve Kültür Bakımından Önemi", *D.T.C.F. Dergisi*, 26, 81-85.
- Alagöz, C. A. (1946). *1:800.000 Ölçekli Türkiye Haritası Yer Adları Cetveli (İndeks)*, "Coğrafya Kurumu Yayınları", Ankara.
- Aliğaoglu, A.-Uzun, A. (2011). "Şehirsel Toponimi (Hodonimi): "Türkiye İçin Bir Tipoloji Denemesi", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 124-133.
- Aras, Ö. (1988). "Ad Koyma" *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi 1*, "Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları", İstanbul.

- Aslan, K. (1997). *Dörtüyol: Yer Adları, Efsaneler, Ağıtlar*, “Dörtüyol Belediyesi Kültür Yayınları”, Hatay.
- Aydın, E. (2012). *Eski Türk Yer Adları*, “Kömen Yayınları”, Konya.
- Bachelard, G. (2017). *Mekanın Poetikası*, çev. Alp Tümertekin, “İthaki Yayınları”, İstanbul.
- Bazin, L. (1997). “Eski Türk Yer Adları Üzerine Notlar”, çev. Zümrül Ölmez, *Ankara Üniversitesi Tömer Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi*, 11, 75-78.
- Bilgiç, E. (1946). “Anadolu’nun İlk Yazılı Kaynaklarındaki Yer Adları ve Yerlerinin Tayini Üzerine İncelemeler”, *Belleten*, 10, 381-423.
- Budak, A. (2001). *Yurdumuza Yerleşen Oğuz-Türkmen Boyları ve Bazı YerAdlarımızın Anlamları*, “Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları”, Tokat.
- Dülger, E. (2012). “Oruç Bey’in Tevarih-i Al-i Osman Adlı Eserine Göre Türklerde Yer Adı Verme Geleneği”, *Turkish Studies*, 7, 1067-1074.
- Ercilasun, B. A. (2019). *Nehir Destan Oğuzname*, “Dergah Yayınları”, İstanbul.
- Eröz, M. (1984). “Sosyolojik Yönden Türk Yer Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, “Başbakanlık Basımevi”, Ankara.
- Kaya, İ. (2013). “Coğrafi Düşüncede Mekân Tartışmaları”, *Düşünme Dergisi*, 2, 1-13.
- Karaboran, H. H. (2011). “Türkiye’de Mevkii Adları”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 97-145.
- Karaçetin, H. (1984). “Antik Çağda Anadolu’da Tarihi Yer Adları”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, “Başbakanlık Basımevi”, Ankara.
- Kâşgarlı Mahmut, *Dîvânu Lugâti-tTürk*, çev. Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu, Ankara: TDK Yayınları, 2018.
- Kaygalak, İrfan. “Postmodern Eleştirilerin Coğrafi Düşünce ve Yeni Mekân Kavrayışları Üzerine Yansımaları”, *Coğrafi Bilimler Dergisi* 9, (2011): 1-10.
- Kutlu, C. (1982). *Eski Türklerde Kişi Adlarının Verilmesi ve Yer Adlarında Dört Renk Unsur*, Doktora, Erzurum: Erzurum Üniversitesi, 1982.
- Hızalan, E.-Akalan, İ. (1982). “Toponimi”, *Türk Ansiklopedisi*, “M.E.B Basımevi”, 31, 315.
- Amanoğlu, E. K. (2000). “Divanü-Luğati’t-Türk Kişi ve Yer Adları”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 5-13.
- Önder, M. (2011). “Anadolu Şehir Adları Üzerine Efsanelerin Oluşumu”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 69-75.
- Sakaoğlu, S. (2011). “İnsan Adlarından Kaynaklanan Yer Adlarımız”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9, 259-264.
- Şahin, İ. (2013). “Türkiye Yeradbiliminde Terim ve Tür Sınıflandırması Sorunları”, *Avrasya Terim Dergisi*, 1, 46-58.
- Şahin, İ. (2007). “Türkçe Yer Adlarının Yapısı Üzerine”, A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 32, 1-14.
- Togan, A. Z. (1972). *Oğuz Destanı, Reşideddin Oğuznamesi*, çev. ve tahlil, “Enderun Kitapevi”, İstanbul.
- Yakupoğlu, C. (2008). “Selçuklu ve Beylikler Dönemi Kastamonu Yer Adları: Meyve İle İlgili Olanlar”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13, 159-184.

Adlandırma, Toponomi Ve Anadolu'nun Türkleşmesindeki Adlandırma Geleneği

Yediyıldız, B. (1984). “Yer Adı Verme Usulleri”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, “Başbakanlık Basımevi”, Ankara.

Yıldırım, D. (1984). “Coğrafyadan Vatan'a Geçiş”, *Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri*, “Başbakanlık Basımevi”, Ankara.

DOĞU KARADENİZ BÖLGESİ GEÇ DEMİR ÇAĞI KÜLTÜRÜNE AİT BULGULAR VE KARADİKMEN KALESİ

НАХОДКИ, ПРИНАДЛЕЖАЩИЕ К КУЛЬТУРЕ ПОЗДНЕГО ЖЕЛЕЗНОГО ВЕКА ИЗ РЕГИОНА ВОСТОЧНО-ЧЕРНОМОРСКОГО ПОБЕРЕЖИЯ И КАРАДИКМЕНСКИЙ ЗАМОК

FINDINGS BELONGING TO THE CULTURE OF LATE IRON AGE EASTERN BLACKSEA REGION AND KARADİKMEN CASTLE

Salih KAYMAKÇI*

ÖZET

2015 yılında başladığımız ve bugüne kadar sürdürdüğümüz Doğu Karadeniz Bölgesi yüzey araştırmalarımızda Giresun İli ve ilçelerinde Geç Demir Çağı çanak-çömleği görülen az sayıda yerleşme yeri tespit ettik. Giresun ilinin dağlık kesimindeki Çamoluk ilçesinde 2017 yılı araştırmalarımızda tespit ettiğimiz Karadikmen Kale Yerleşimi (Giresun ili dağlık kesim) üzerinde gördüğümüz bir grup çanak çömlek bej renk zeminli yüzey üzerine kırmızı-kahverengi boya bezemeli, teknik ve form bakımından, tanıdığımız Geç Demir Çağı keramik özelliklerini taşımaktaydı. Geç Demir Çağı'na tarihlediğimiz Anadolu Demir Çağ Keramiği özelliği taşıyan açıkılı astar üzerine yapılan bitkisel, band ve geometrik bezemelerden oluşan bu keramik grubunun bölgenin Demir Çağ sınırlarını yeniden belirlemeye yönelik çalışmalar açısından önemli olacağı düşüncesindeyiz.

Bölgede Tunç Çağları'nın ne zaman bi ttiği, Demir Çağı'nın ne zaman ve hangi şartlarda başladığı belirgin değildir. Fakat yerleşim üzerinde tespit ettiğimiz keramikler Erken Tunç Çağı'ndan Geç Demir Çağı'na kadar kesintisiz bir süreç yaşandığını kanıtlamaktadır.

Çamoluk ilçesinde Geç Demir Çağı'nda yüksek sarp kayalıklar üzerine kurulmuş, savunmaya sahip yerleşmeler ve kaleler önem arz etmektedir. Çalışma sahamızın Demir Çağı kültürlerini bölgenin yakınında daha önce Çoruh ve Kelkit Havzası'nda yapılan çalışmalar ile karşılaştırdık. Bölgede yapılan araştırmalar sonucunda Doğu Karadeniz Bölgesi'nin güney hinterlandını oluşturan Kelkit Havzası'nın doğu bölümünde Demir Çağı'na ait yerleşmelerin olduğu, fakat bölge ile ilgili yazılı belgelerin hala yetersiz kaldığını söyleyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: *Doğu Karadeniz Bölgesi, Giresun, Çamoluk, Geç Demir Çağ, Karadikmen Kalesi, Çanak-Çömlek.*

* ORCID: [0000-0002-4544-601X](https://orcid.org/0000-0002-4544-601X), Dr. Öğr. Üyesi., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, skaymakci@erzincan.edu.tr

АННОТАЦИЯ

В поверхностных исследованиях Восточно-Черноморского региона, которые мы начали в 2015 году и продолжаем до настоящего времени, было выявлено небольшое количество поселений, где была обнаружена керамика позднего железного века. В горной части провинции Гиресун была выявлена группа керамики в районе поселения замка Карадикмен (горная часть провинции Гиресун). По поводу этого мы писали в нашем исследовании ещё в 2017 году. С точки зрения техники и формы, с красно-коричневой отделкой краской, керамика имела элементы позднего железного века. Эта керамическая группа, которую мы датировали поздним железным веком и которая носит характер анатолийской керамики, такой как растительные, ленточные и геометрические украшения, сделанные на полированной подкладке, сводит нас к тому, что даётся возможность на пересмотр датирования границы культуры железного века. Непонятно, когда в регионе заканчивается бронзовый век и когда и при каких условиях начался железный век. Но керамика, которую мы определили в поселении, доказывает, что от раннего бронзового века до позднего железного века происходил непрерывный процесс. Важное значение имеют оборонительные поселения и крепости, построенные на высоких скалах в конце железного века в Чамолукском районе. Мы сравнили культуры железного века в нашем районе с предыдущими исследованиями проводимыми в бассейне реки Чорух и Келкит вблизи исследуемого нами региона. В результате исследований можно сказать, что в восточной части бассейна Келкит, которая образует южную глубинку Восточно-Черноморского региона, есть поселения, относящиеся к железному веку, но письменных документов по поводу истории этого региона все еще недостаточно.

Ключевые слова: *Восточно-Черноморский регион, Гиресун, Чамолук, поздний железный век, замок Карадикмен, гончарное дело.*

ABSTRACT

In the surveys that we started in 2015 and continued until today in the Eastern Black Sea Region, we detected a small number of settlements with Late Iron Age pottery in Giresun Province and its districts. A group of sherds on the Karadikmen Castle Settlement (a mountainous area in Giresun) that we identified in our surveys in Çamoluk district in the mountainous area of Giresun province had the characteristics of the Late Iron Age ceramics that we know in terms of technique and form. We believe that this pottery group consisting of floral, band and geometric decorations on burnished slip and dating to the Late Iron Age show characteristics of Anatolian Iron Age Pottery, and will be important for re-determining the boundaries of the region in the Iron Age. It is not clear when the Bronze Age ended in the region and when the Iron Age began. In our study, we compared the cultures of Iron Age with previous studies in the Çoruh and Kelkit Basin near the region. As a result of the researches in the region, we can say that there are settlements belonging to the Iron Age in the eastern part of the Kelkit Basin, which constitutes the southern hinterland of the Eastern Black Sea Region, but the written evidence related to the region is still insufficient.

Key words: *Eastern Black Sea Region, Giresun, Çamoluk, Late Iron Age, Karadikmen Castle, Pottery.*

Doğu Karadeniz Bölgesi, Melet Çayı'nın (Ordu) doğusundan Gürcistan sınırına kadar olan bölgeyi tanımlamaktadır. Bölgede Doğu Karadeniz dağ kuşağı (Giresun Dağları ve Doğu Karadeniz Dağları) sahil kesimini iç bölümlerden

ayırmakta ve bu dağ sıralarının hinterlandında yer alan Kelkit ve Çoruh nehir vadilerinin güneyinde, doğu-batı yönlü uzanmaktadır. Giresun Dağları ile Doğu Karadeniz Dağları'nın oluşturduğu bölgenin sahil kesimi daha çok Klasik Dönem kültürlerini barındırırken, dağlık kesimini oluşturan bölgedeki kültürler ise M.Ö. III. Binyıldan Geç Demir Çağı'na kadar kesintisiz iskan görmüştür.

Anadolu kronolojisinde Demir Çağı “Deniz Kavimleri Göçü” ile Hellenistik Çağ arasında geçen zaman dilimi olarak kabul edilmektedir. Erken (M.Ö 1200-850), Orta (M.Ö 850-650) ve Geç (M.Ö 650-330) olmak üzere üç evreye ayrılmaktadır.

Kimmerler'in M.Ö. 7 yüzyılın başlarında Gordion'u ele geçirerek Phryg Krallığı'nı yıkması Orta Demir Çağı'nın bitimine ve Geç Demir Çağının başlamasına neden olan siyasal gelişmelerin başında gelmektedir. (Tüfekçi Sivas, 1999: 37) Kimmerler'in yol açtığı bu yıkım ve siyasal belirsizlikten faydalanan Medler Orta Anadolu'ya kadar gelmişlerdir. Akhaimenidler'in M.Ö. 6. yy'ın ortalarından itibaren tüm Anadolu'yu ele geçirmeye başlamaları ise, Geç Demir Çağı'nın diğer bir önemli politik olayıdır. (Sevin, 1998:191)

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde ilk defa 1944 yılında İ.K. Kökten Samsun ile Rize arasındaki sahil yolunu 35- 40 km kadar da iç kesimlere girerek araştırmış ve hiçbir veriye rastlamadığını belirtmiştir. Bu çalışma sırasında Kökten çalışma sahamız olan Giresun'un dağlık kesimindeki Alucra ilçesini ve çevresini de araştırmış fakat hiçbir veriye ulaşamadığını bildirmiştir. Ancak Karadeniz sahilinden İç Anadolu'ya giden yollar üzerinde araştırma yapılmasının elzem olduğunu da vurgulamıştır. (Kökten, 1944: 478.)

1. Doğu Karadeniz Bölgesi (Dağlık Kesim) Geç Demir Çağı Araştırmaları

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yapılan araştırmaları tarihsel bir dizin içinde ele aldığımızda, Grek Kolonizasyonu ile Roma dönemlerini konu edinen çalışmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Giresun ilinde ve özellikle de dağlık kesiminde 2015 yılından itibaren yaptığımız sistematik yüzey araştırmalarından elde ettiğimiz çanak-çömlek bulgularının verdiği bilgiler ise bölgede ETÇ ve II. Binyıl ile Demir Çağı'nda yoğun olarak yerleşim olduğunu göstermektedir. Çalışma sahamıza yakın bir bölge olan Ordu Mesudiye ilçesindeki arkeolojik yüzey araştırmalarında elde edilen Geç Demir Çağı çanak çömlek örnekleri (Özsait, 1993: 311-330.) Giresun-Çamoluk ilçesindeki Karadikmen Kale Yerleşimi çanak çömlekleri ile bezeme ve form açısından benzerlik göstermektedir.

Sagona başkanlığında Bayburt (Büyüktepe) ve Gümüşhane bölgesi Kazı ve yüzey araştırmaları sayesinde, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin iç kesimlerinde, Geç Demir Çağı kültürünün varlığı ilk defa sistemli bir kazı ile tespit edilmiştir. (Sagona-Pemberton-Ian Mc Phee ,1991: 145-158, Sagona-Sagona, 2004.) Sagona'nın yanı sıra S. Çiğdem tarafından, 2002 yılından günümüze dek yapılan yüzey araştırmaları, Doğu Karadeniz'in iç bölümlerindeki Geç Demir Çağı kültürünün varlığını destekler niteliktedir. (Çiğdem 2012.)

Doğu Karadeniz Bölgesi Geç Demir Çağı Kültürüne Ait Bulgular Ve Karadikmen...

İ.K. Kökten (Kökten, 1944: 465-484, Kökten, 1944: 659-689.) ve daha sonra A. Sagona (Sagona, 1993: 262; Sagona-Sagona, 2004.) tarafından araştırılan Bayburt ili, coğrafi yakınlığı nedeniyle Giresun ve özellikle Gümüşhane kültürleri hakkında bilgi vermeye oldukça müsaittir. İ.K. Kökten ve A. Sagona'nın gerçekleştirmiş olduğu yüzey araştırmalarına dayanarak genelde ETÇ'den sonra Demir Çağı'na kadar yörede bir yerleşim kopukluğu olduğu gözlenmekte, Orta ve Son Tunç çağlarında yöreye sık olarak yerleşilmediği anlaşılmaktadır. Bu tanımlama o tarihlerde bölgede yapılan araştırmaların yetersizliği ile açıklanabilir. Kökten ve Sagona'nın kültürler arası kopukluk tezi bölgede yaptığımız araştırmalar ile anlaşılabilir hale gelmiştir. Hiç şüphesiz Doğuda Çoruh Havzası'nın bitiminden başlayarak Bayburt, Gümüşhane'nin Kelkit ilçesi, Giresun Çamoluk (Karadikmen Kalesi), Alucra, Şebinkarahisar ve oradan da Orta Karadeniz Bölgesi içinde Amasya ili Taşova ilçesine kadar devam eden Kelkit Havzası boyunca uzanan doğu-batı uzantılı havzanın Geç Demir Çağ ve öncesinde kesintisiz bir yerleşmeye sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Bölgede Tunç Çağları'nın ne zaman bittiği, Demir Çağı'nın ne zaman ve hangi şartlarda başladığı belirgin değildir. Çalışma sahamızın Demir Çağı ile ilgili Sagona'nın Çoruh ve Kelkit Vadisi'nde yaptığı çalışmalar önem arz etmektedir. Sagona, Bayburt ovasında gerçekleştirdiği çalışmalarda, bölgenin Demir Çağı'nda günümüzden önceki en yoğun yerleşim düzeyine tanıklık ettiği, höyüklerin yanı sıra, yüksek sarp kayalıklar üzerine kurulmuş, savunmaya sahip yerleşmelerle de ilk kez bu dönemde karşılaşıldığını ifade etmektedir. (Sagona-Sagona, 2004: 9-10.) Bu durum güçlü olasılıkla Giresun'a bağlı Alucra, Çamoluk ve Şebinkarahisar ilçeleri ile aynı güzergâh üzerinde bulunan Gümüşhane'ye bağlı Kelkit, Köse, Şiran ilçeleri (Çiğdem, 2012: 32.) için de geçerlidir. Yine Kelkit Havzası'nın batısını oluşturan Ordu'ya bağlı Mesudiye ilçesi içinde bu durumun varlığına M. Özsait tarafından yapılan çalışmalar sonucu ulaşabilmekteyiz. (Özsait, 1994: 459-482.) Bölgede yapılan araştırmalar sonucunda Kelkit Vadisi'nin doğusunu oluşturan alanda Demir Çağı'na ait yerleşmelerin fazla olduğu görülmektedir. Fakat bölge ile ilgili yazılı belgelere henüz ulaşılammıştır.

Geç Demir Çağı'nda hem Kızılırmak kavsi içi hem de güneyinde savunma ağırlıklı birçok önemli yerleşme görülmektedir. Akalan Kalesi (Makridy, 1907: 167-175), Pazarlı Kalesi (Koşay, 1941.), Kerkenes Dağ (Summers, 1997: 81-94; Summers-G.D.Summers, 1998: 179-194), Havuzköy (Boehmer, 1967: 132-141) ve Uyuzsuyu Kalesi (Ökse 1995: 375-400) bu tip yerleşmelerin en önemlileridir. Ş. Dönmez bu yerleşmelerin M.Ö. 6. yy'ın ilk yansı içinde kurulmuş oldukları veya savunmalarını güçlendirmiş bulduklarını belirtmiştir. Bu yerleşmeleri savunma gereksinimine zorlayan en önemli nedenlerin başında, büyük olasılıkla Kimmerler ile Medler'in oluşturmuş olduğu huzursuz ortam gelmektedir. Söz konusu bu yerleşmelerin çoğunda ele geçmiş, Alışar IV geleneğini sürdüren ve Alışar V olarak adlandırılan boya bezekli çanak-çömlek grubu buralarda Orta Anadolu kökenli insanların yaşamış olduğunu açıkça belgelemektedir. (Dönmez, 2001: 92;)

Ş. Dönmez M.Ö. 5. yy'ın başlarından itibaren Kızılırmak kavsi içinde geleneksel özelliklerini sürdüren, ancak bir yanda da dış etkileri bünyesinde

toplayan kimi çanak-çömlek atölyelerinin üretim yapmaya devam ettiğini vurgulamaktadır. (Mikami- Omura, 1988: res3,14/8; Mori- Omura, 1990: res.10/5; Omura, 1991: rea.9/6.) Kara Samsun/Amisos, Maşat Höyük Boğazköy, Alacahöyük, Eskiypar, Hacı Bektaş Höyük, Kaman Kalehöyük, Kırşehir Höyük Alişar Höyük ve Büyüknefesköy / Tavium'da ele geçmiş olan açık renk zeminli bezemeye sahip çanak-çömlekler bu durumu açıkça belgelediğini (Akarca, 1960: 143-146; Özgüç, 1982: lev.72/5-6; Bossert, 1957: 54; Koşay- Akok, 1966: lev.71-72; Bayburtluoğlu, 1979: lev. 181/31-33; Balkan –Sümer, 1968: res.17.) ve bu tarihten itibaren hem figürlü hem de bitkisel bezemelerde (Alkım, 1956: res.17, 19, 20, 21-23; Osten, 1937: fig.63/22, 64.) oluşan yoğunluğun fazla olduğunu söylemektedir. (Dönmez, 2001: 93; Dönmez, 2017: 252-261, fig. 917, 920, 921,)

2. Karadikmen Kale Yerleşimi

Giresun dağlık kesiminde tespit ettiğimiz Karadikmen Kalesi Kelkit Havzası içerisinde yer almaktadır.¹ Şiran-Alucra-Çamoluk-Şebinkarahisar doğal yol güzergahında olup havzayı kontrol eden doğal bir tepe üzerindedir. Yerleşim üzerinde ETÇ'den Geç Demir Çağı'na kadar kesintisiz bir yerleşme olduğunu kanıtlayan keramikler tespit edilmiştir. Geç Demir Çağı'na tarihlediğimiz Anadolu Demir Çağ Keramiği özelliği olan açıkli astar üzerine yapılan bitkisel, band ve geometrik bezemelerden oluşan bu keramik grubunun bölgenin Demir Çağ sınırlarını yeniden belirlemeye yönelik çalışmalar açısından önemli olacağı düşüncesindeyiz. Bu dönemi temsil eden keramiklerin hamuru genelde devetüyü renginde, iyi arındırılmış, az oranda mikalı, bazı örneklerin çekirdeği karbonize olmuş şekilde karşımıza çıkmaktadır. Kaba hamurlu olanları ise; mika, iri kireç ve taşçık katkılı, kil renginde astarlı ve orta açıkli ya da açkısız ve çark yapımıdır.

Geç Demir Çağı çanak-çömleklerinde; sarmaşık, yatay-dikey paralel şeritler, geometrik motifler oldukça fazla kullanılmıştır. Siyah, gri, kahverengi, kırmızımımsı kahverengi renkler ve bu renklerin koyulu açıkli tonları bezeme rengi olarak kullanılmıştır. M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren Geç Demir Çağı'nda ortaya çıkan bu keramik grubu Hellenistik Çağ'da hiç şüphesiz Kızılırmak havzası içindeki Galatlar ilişkilendirilmiş Galat Seramiği (Zahn, 1907: 638), daha sonra ise Hellenistik Çağ'da Kızılırmak Havzası Boyalı Kapları/Seramikleri (Zoroğlu, 1979: 345, 354), Kızılırmak Havzası Kapları (Zoroğlu, 1986: 459; 1997,15-25) ve Kızılırmak Kavsi Geç Demir Çağı Geç Evre Boya Bezekli Çanak Çömleği olarak tanımlanmıştır. Bu çanak-çömleğin Orta Karadeniz Bölgesi'ndeki benzerleri için ise Pontus Yerli Seramiği (Akarca, 1960: 142) terimi önerilmiştir. Görüldüğü gibi önceleri Helenistik Çağ'da Orta Anadolu Bölgesi'nde yani Galatia'da yaşadıkları bilinen Orta Avrupa kökenli Galatlar'la ilişkilendirilen bu çanak-çömlek grubu için

¹ Giresun ili Çamoluk ilçesine bağlı Karadikmen köyünün 3 km kuzeyinde, Şiran ilçesi (Gümüşhane) İncedere köyünün 2 km güneyinde hakim bir tepe üzerinde bulunan kalenin çevresi basit kırma taşlarla horosan harcı kullanılarak oluşturulan ve neredeyse tamamı doğal tahribata uğramış bir duvar ile çevrelenmiştir. Karadikmen-İncedere yolunun hemen kuzeybatısındadır. Alucra (Giresun) ilçesi Hönker Kalesi'nin yaklaşık 8 km güneydoğusunda birbirini görür vaziyettedir.

Doğu Karadeniz Bölgesi Geç Demir Çağı Kültürüne Ait Bulgular Ve Karadikmen...

bu doğrultuda bir isim verilmeye çalışılmıştır. Ancak, söz konusu bu çanak-çömlek grubunun daha sonra yerel ve geleneksel özellikleri fark edilmiştir. (Dönmez, 2001:93.)

Karadikmen Kalesi'indeki keramikler Sarımsı kahverengi ve kırmızımsı kahverenginin tonlarında hamurlu olup genellikle az oranda mikalıdır. Kaba hamurlu örnekleri iri kireç ve taşçık katkılıdır. Genellikle iyi fırınlanmıştır. Ancak bazı örneklerin çekirdeği karbonize olmuştur. İç ve dış yüzey hamur renginde ince bir astarla kaplanmıştır.. Açıkta örneklerin bazılarında astar zamanla neredeyse tamamen aşınmıştır. Bitkisel bezemeli iki örnek dışında diğer örnekler bant bezemelidir. Bant bezemeler ince ve kalın gruplar halinde yapılmıştır. Bitkisel bezemeli iki örnek, birbirine paralel iki ince bantla sınırlandırılmış bir friz içine yapılmış sarmaşık yaprağı ve bu sarmaşık yaprağına ait spiral filizden oluşmaktadır. Bezemeler kahverengi ve kırmızı rengin tonlarında yapılmıştır.

Devetüyü/bej astar üzerine, siyah, kahverengi, kırmızımsı kahverengi, kırmızı rengin tonlarında renklerle yapılmış bitkisel, bant ve geometrik bezemeli keramikler genelde iyi arındırılmıştır. (Dönmez 2010; 45.) Bu çanak-çömleklerin yanında bir parça da Attika kase örneği tespit edildiğinden tarihlenen M.Ö. 560-550 arası olabileceği düşüncesindeyiz. Elde şekillendirilerek yapılmış olan GDÇ çanak çömlek parçalarının benzerleri de İkiztepe'de (Bilgi, 1999: 143) ele geçmiş olan bezeksiz ve boya bezekli çanak-çömlek parçalarının çoğu da elde şekillendirilmiştir. (Bilgi, 1999: 180-183) Yani Orta Karadeniz Bölgesi'nde el yapımı Geç Demir Çağı çanak-çömlekleri Doğu Karadeniz Bölgesi içinde Giresun ilinin dağlık kesiminde de görülmektedir. Ayrıca Alışar Höyük'te Alışar V boya bezekli çanak çömlek grubu ile birlikte ele geçmiş bir çömlek parçası üzerinde yer alan sarmaşık yaprağı motifi (Osten, 1937: fig.76/6) biçimsel açıdan Karadikmen Kalesi Geç Demir Çağı keramikleri ile Amasya Müzesi Maşat Höyük, Eskiyapar ve Oluz Höyük örnekleri ile benzerlik göstermektedir.

2015 yılından bu güne kadar yapmış olduğumuz yüzey araştırmalarında az sayıda Demir Çağı yerleşmesini tespit ettik fakat ilk olarak Geç Demir Çağı'na ait boya bezekli çanak-çömlek parçalarını tespit ettiğimiz Karadikmen Kale Yerleşimi önem arz etmektedir. Tespit edilen bu çanak çömlek parçaları Doğu Karadeniz Bölgesi Geç Demir Çağı kültürlerinin en erken buluntularından biri olması açısından çok önemlidir. M. Özsait'in Amasya ve Ordu'da yapmış olduğu yüzey araştırmalarında tespit ettiği bazı çanak-çömlek parçalarının kırmızı boya bezemeye sahip olmaları ve façetalı görünüşleri nedeniyle teknik yapı, form ve bezeme açısından Orta Karadeniz ve Orta Anadolu bölgeleri Orta ve Geç Demir Çağı örnekleri olarak görülmektedir. (Özsait – Özsait, 2002: 536.) Özsait tarafından tespit edilen bu keramiklerde bitkisel motifli örneklerde sarmaşık yaprağı motiflerinin erken dönemde daha çok açık renk zeminli kompozisyonlar içinde yer almış olmasının yanı sıra, dikey olarak düzenlenmiş bir kompozisyon kurgusu içinde betimlenmiş olduklarına da işaret etmektedirler. Mesudiye ve çevresinde yapılan araştırmalar, bölgenin yerleşim coğrafyasını vermesi açısından çok önemlidir. (Özsait, 1992, 357-376; Özsait, 1993, 311-330; Özsait, 1994, 285-300; Özsait, 1995, 459-482.)

Değerlendirme

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin güney hinterlandında yapılan arkeolojik yüzey araştırmaları sayesinde oldukça önemli sonuçlar elde edilmiştir. Çok geniş bir alanı kapsayan, ancak şimdiye kadar yeteri kadar çalışılmadığından, boşluklarla dolu olan bölgenin Geç Demir Çağı kültürleri biraz daha belirginleşmiş, kısmen de olsa bir eksik tamamlanmaya çalışılmıştır. Elbette ki ilerleyen zaman ve yeni araştırmalar daha kapsamlı ve net bilgilere ulaşmamızı sağlayacaktır. Giresun'un dağlık kesimindeki yerleşimlerin ortak özelliği engebeli arazisi ve iklim şartları ile bölge insanını düşmanlarına karşı koruyan yapısı olmasıdır. Ayrıca yerleşmelerin konumlarıyla ilgili en belirleyici özelliklerin su kaynaklarıyla ilgili olduğu da açıktır. Nitekim binlerce yıllık bir dönem boyunca su kaynaklarının yerleşim yerinin seçiminde birinci derecede rol oynadığı görülmektedir. Bu ise, su kaynaklarının öneminin ve jeopolitik yapıyla doğrudan ilişkili olduğunun açık bir göstergesidir. Yerleşmelerin kurulmasında toprağı verimli ve sürekli rüzgârların etkisine karşı korunaklı noktalar da tercih sebebi olmuştur. Giresun ili Çamoluk ilçesi ile Ordu ili Mesudiye ilçesi yerleşmelerinde tespit edilen çanak çömleklerden Demir Çağı'na ait buluntular daha çok, Demir Çağı'nın orta ve geç safhalarına aittir. Hamur, astar ve bezeme özelliklerinden yerel üretim olduğu düşünülen bu örnekler bölge için oldukça karakteristiktir. Kızılırmak kavsı içinde Geç Demir Çağı geleneğinin M.Ö. 6. yy'dan M.Ö. 4. yüzyılın ortalarına, Helenistik Çağ'a kadar güçlü bir şekilde devam etmiş olduğunu göz önünde bulundurursak Giresun ilinin dağlık kesimi ve yakın çevresi içinde sürecin benzer olacağı düşüncesindeyiz. Çünkü Geç Demir Çağı ile Helenistik Çağ arasında herhangi bir zaman boşluğunun gerçekte olmadığı, özellikle çanak-çömlek gelişimi temelinde izlenen bir kültür sürekliliğinin bulunduğu ve Orta Demir Çağı'ndan beri var olan çanak-çömlek atölyelerinin varlıklarını Hellenistik Çağ içlerine kadar kesintisiz olarak sürdürmüştür. Ayrıca bölgenin oldukça zor coğrafyaya sahip olması da, bu bölgede kendi içinde yetecek üretimleri zorunlu kılmaktadır. Bölge malzemesi, daha batıda Amasya, Samsun kesimlerinde yapılan araştırmalarda tespit edilen buluntular ile aynı döneme ait Demir Çağı çanak çömlekleri özellikle, hamur özellikleri bakımından ayrılmaktadır. Bu dönemi temsil eden yerleşmeler, diğer Demir Çağı yerleşmelerinde olduğu gibi, ağırlıklı olarak yamaç ve tepe üstü yerleşmeleridir.

Giresun dağları bir bariyer gibi güneyle olan bağlantıyı coğrafi olarak kestiği için kültürel olarak da sahil ve dağlık kesimle aradaki ilişkiyi zayıflatmıştır. Bu durum araştırma sahamızdaki yerleşmelerin daha çok Doğu Karadeniz-Orta Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri ile bağlantısını sağladığı yol güzergâhları üzerinde yoğunlaşmasını sağlamıştır. Dağlık kesimdeki ETÇ ve II. Binyıl, ve az sayıdaki Geç Demir Çağ yerleşimleri güneyden kuzeye doğru uzanan ırmakların açtığı derin vadilerde, Kuzey Anadolu sıradağlarının arasından uzanan tarihi doğal yolların güzergâhındadır. Yerleşmeler daha çok Kelkit Irmağını besleyen ırmak kenarlarında yoğunluk gösterirken ormanlık kesimlerde yerleşim yoğunluğunun azalması, muhtemelen sosyokültürel yapı ve coğrafi yapının elverişsizliği ile

Doğu Karadeniz Bölgesi Geç Demir Çağı Kültürüne Ait Bulgular Ve Karadikmen...

açıklanabilir. Alucra-Çamoluk ve Şebinkarahisar ilçeleri arasındaki alan ormanlıktır ve aynı şekilde Şiran-Kelkit ve Köse ilçeleri arası da yoğun orman alanları ile kaplıdır. Bu durum bu kesimlerde yerleşim sayısının az olmasını açıklar niteliktedir. Bu alanlarda ki yerleşmelerinin çoğunluğu, doğal kaynaklara yakın yerlerde toplanmışlardır.

Katalog

Lev.1/1 gövde parçası Devetüyü rengi hamuru (7.5 YR, 7/6) orta bitki ve orta mineral katkılı. Kiremit kırmızısı renkte astarlı (5YR, 6/6). İyi pişmiş. Orta açkılı. Bezeme dış yüzeye açık bej (7.5 YR, 8/4) ve koyu kahverengi (7.5 YR, 5/3) ile yapılmış. Çark yapımı. Geç Demir Çağı'nın Erken Evresi.

Lev.1/2 gövde parçası. Koyu devetüyü rengi hamuru (7.5 YR, 6/8) ince orta bitki ile orta mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta açkılı. Bezeme dış yüzeye açık bej (7.5 YR, 8/4) ve kahverengi (7.5 YR, 6/3) ile yapılmış. Çark yapımı. Geç Demir Çağı'nın Geç Evresi.

Lev.1/3 Gövde parçası. Koyu devetüyü rengi hamuru (7.5 YR, 6/8) ince bitki ve ince mineral katkılı. Hamurunun renginde astarlı. İyi pişmiş. Orta açkılı. Bezeme dış yüzeye açık ve koyu kahverengi (7.5 YR, 6/3), (7.5 YR, 5/3) ile yapılmış. Çark yapımı. Geç Demir Çağı'nın Geç Evresi.

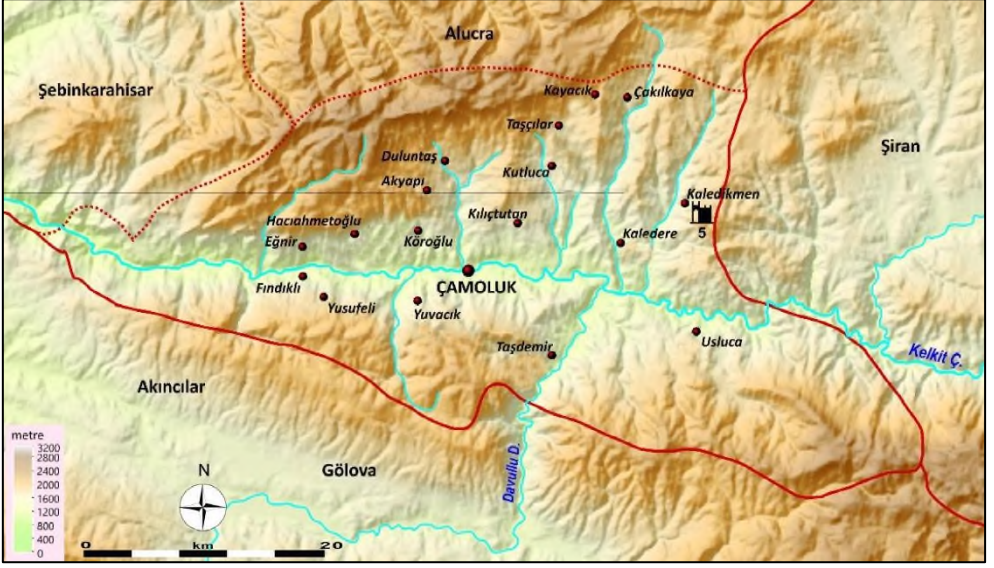
Lev.1/4 Gövde parçası. Devetüyü rengi hamuru (7.5 YR, 7/6) ince ve orta bitki ile ince ve orta mineral katkılı. Bej renk astarlı. (7.5 YR, 8/3) İyi pişmiş. Zayıf açkılı. Bezeme dış yüzeye açık ve koyu kahverengi (7.5 YR, 6/3), (7.5 YR, 5/3) ile yapılmış. Çark yapımı. Geç Demir Çağı.

KAYNAKÇA

- Akarca, A.; “Yerli Pontos Seramiği”, *V. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1960, s. 142-146.
- Alkım, U. B.; “Kırşehir Höyüğü ve Topraküstü Buluntuları”, *Belleten* XX/77, Ankara 1956, s. 61-77.
- Balkan, K. – O. Sümer; “1967 Yılı Hacı Bektaş (Suluca Karahöyük) Kazısı Ön raporu”, *Türk Arkeoloji Dergisi* XVI-2, Ankara 1968, s. 15-19.
- Bayburtluoğlu, C.; “Eskiyapar Phryg Çağı”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, cilt I, Ankara 1979, s. 293-303.
- Bilgi, Ö.; İkiztepe in The Late Iron Age, *Anatolian Studies* 49, Ankara 1999, 167-190.
- Bilgi, Ö.; Samsun İkiztepe Arkeolojik Kazıları Tepe III Çalışmaları (1993-199 Dönemi Sonuçları), *Anadolu Araştırmaları*, sayı 15, İstanbul 1999, 137-165.
- Boehmer, R.M.; “Havuzköy in Ostkappadokien”, *Archaeologischer Anzeiger* 1967/2, Berlin 1967, s. 132-141.
- Bossert, E. M.; “Funde nachhethitischer Zeit”, *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 89, Bonn 1957, s. 58-67.
- Çiğdem, S.; *Eskiçağ'dan Ortaçağ'a Gümüşhane*, Gümüşhane Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü, Gümüşhane 2012
- Dönmez, Ş.; Amasya Müzesi'nden Boya Bezekli İki Çanak Işığında Kızılırmak Kavsi Geç Demir ve Hellenistik Çağları Çanak-Çömleğine Yeni Bir Bakış, *TÜBA-AR IV*, İstanbul 2001, s. 89-99.
- Dönmez, Ş.; Yeni Arkeolojik Gelişmeler Işığında Orta Karadeniz Bölgesi Demir Çağı Kültürüne Genel Bir Bakış, *Anadolu Araştırmaları*, sayı 19, İstanbul 2010, 137-196.
- Dönmez, Ş.; Amasya-Oluz Höyük Kuzey-Orta Anadolu'da Bir Akhaimenid (Pers) Yerleşmesi, 2009-2013 Çalışmaları Genel Değerlendirmeler ve Önsonuçlar, Amasya 2017.
- Koşay, H.Z.; *Türk Tarih Kurumu Tarafından Yapılan Pazarlı Hafriyatı*, TTK, Ankara 1941.
- Koşay, H.Z.- M. Akok; *Alacahöyük Kazısı 1940-1948'deki Çalışmalara Ait Rapor*, TTK, Ankara 1966.
- Kökten, İ. K. “Orta, Doğu ve Kuzey Anadolu'da Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar”, *Belleten*, 8/32, Ankara 1944; s. 659-680.
- Makridy, T.; “Une citadelle Archaïque du Pont”, *Mitteilungen der Vorderasiatische Gessellschaft* 12/4, Berlin 1907, s. 167-175.
- Mikami, T. – S. Omura; “1986 Kırşehir İli Sınırları İçinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II, Ankara 1988, s. 123-156.
- Mori, M. – S. Omura; “1988 Kaman-Kalehöyük Kazıları”, *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1990, s. 335-355.
- Omura, S.; “1989 Yılı Kaman-Kalehöyük Kazıları”, *X. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, Ankara 1991, s. 353-368.
- Osten Von Der; *The Alishar Hüyük Seasons of 1930-32, Part III*, (OIP XXX), Chicago 1937.

Doğu Karadeniz Bölgesi Geç Demir Çağı Kültürüne Ait Bulgular Ve Karadikmen...

- Ökse, A. T.; “Sivas İli 1995 Yüzey Araştırması” *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, 1995, s. 375-400.
- Özsait, M.; “1990 Yılında Ordu-Mesudiye Çevresinde Yapılan Yüzey Araştırmaları, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1992, s. 357-376.
- Özsait, M.; “1991 Yılı Ordu-Mesudiye Yüzey Araştırmaları, *X. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1993, s. 311-330.
- Özsait, M.; “1993 Yılı Ordu-Mesudiye ve Sivas-Koyulhisar Yüzey Araştırmaları”, *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1994, s. 459-482.
- Özsait, M. – N. Özsait; “Amasya-Merzifon Araştırmaları”, *Anadolu Araştırmaları* 16, 2002, s. 527-552.
- Özgüç T.; *Maşat Höyük II, Boğazköy’ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi*, TTK, Ankara 1982.
- Sagona, A. vd.; Sagona, A.-E. Pemberton-I. Mcphee, “Excavations at Büyüktepe Höyük, Third preliminary report” *AS 41*, 1993, s. 145-158.
- Sagona, A.-Sagona, C. Sagona, A.-Sagona, C.; *Archaeology at The North-East Anatolian Frontier, I An Historical Geography and a Field Survey of the Bayburt Province*, Louvian-Paris-Dudley 2004.
- Sevin, V.; “*M.Ö. I. Binyılı Demirçağı*”, Kapadokya (Ed. M. Sözen), İstanbul 1998, s. 171-193.
- Summers, M.E.F.; “The Identification of the Iron Age on Kerkenes Dağ in Central Anatolia” *Journal of Near Eastern Studies*, 56/2, Chicago 1997, s. 81-94.
- Summers, G.-D. Summers; “The Kerkenes Dağ Project”, *Ancient Anatolia*, Oxford 1998, s. 179-194.
- Tüfekçi Sivas, T.; *Eskişehir-Afyonkarahisar-Kütahya İl Sınırları içindeki Phryg Kaya Anıtları*, Eskişehir 1999.
- Zahn, R.; “Die Bei den Ausgrabungen in Boghaz-Köi gefundenen Tonscherben”, *Woochenschrift für klassische Philologie* 24, Berlin 1907, s. 638-642.
- Zoroğlu, L. “Eskişehir’de Bulunan Kızılırmak Havzası (Galat Denilen) Boyalı Seramikleri”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, 1. Cilt, Ankara 1979, s. 239-252.
- Zoroğlu, L.; “Kızılırmak Havzası Kaplarının Biçim ve Süs Gelişimine Örnekler”, *IX. Türk Tarih Kongresi*, 1. Cilt, Ankara 1986, s. 459-472.

Resim 1. Karadikmen Kalesi

Resim 2. Karadikmen Kalesi Geç Demir Çağ Kalesi

Resim 3. Karadikmen Kalesi-Mimari

Resim 4. Karadikmen Kalesi Geç Demir ağ Keramik rnekleri

Resim 5. Karadikmen Kalesi Demir Çağ Keramik Örnekleri

Resim 6. Karadikmen Kalesi Geç Demir Çağ Bitkisel Motifli Keramik Örneği

Doğu Karadeniz Bölgesi Geç Demir Çağı Kültürüne Ait Bulgular Ve Karadikmen...

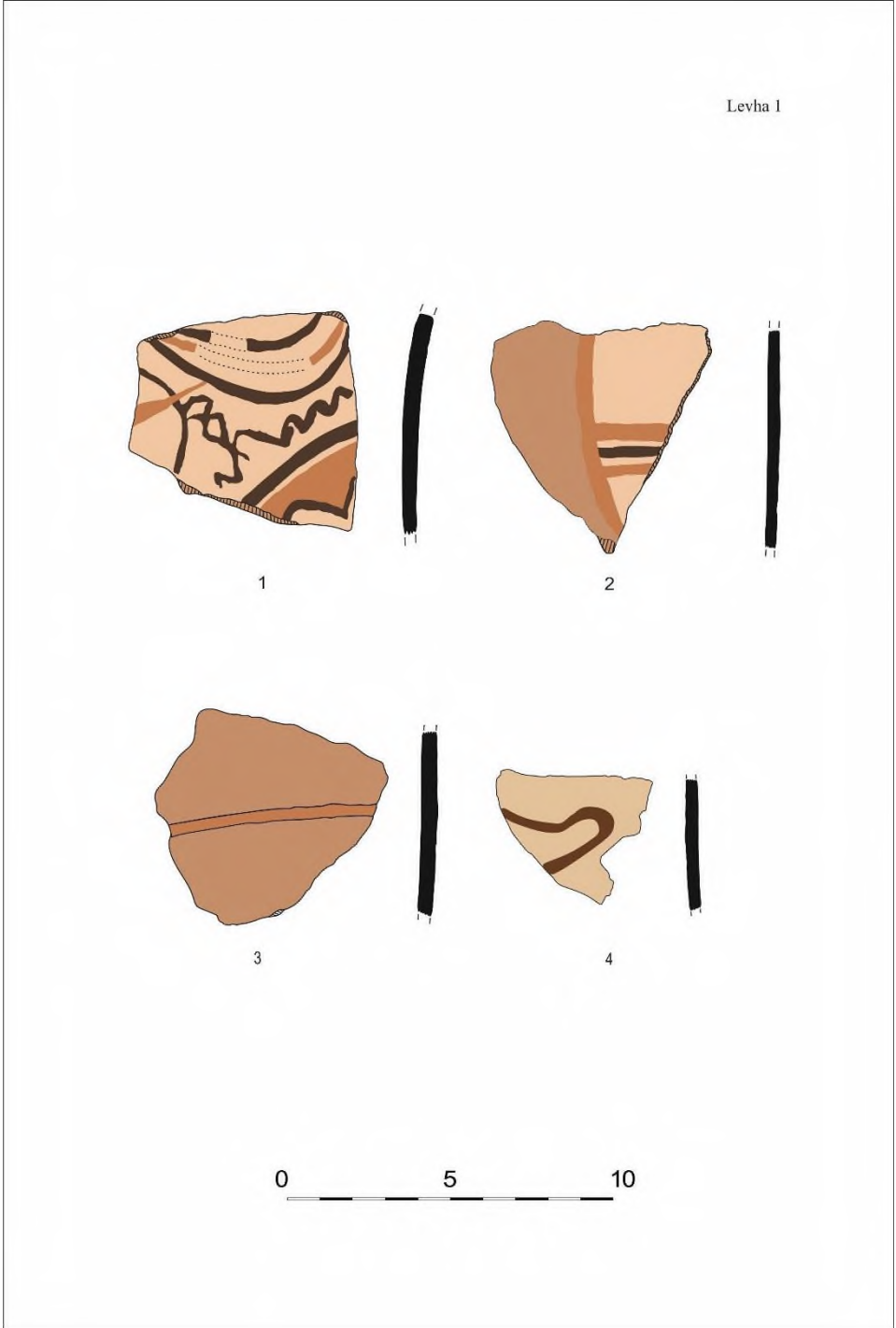
Resim 7. Karadikmen Kalesi Geç Demir Çağ Bitkisel Motifli Keramik

Resim 8. Karadikmen Kalesi Geç Demir Çağ Bant Bezemeli Keramik

Resim 9. Karadikmen Kalesi Geç Demir Çağ Bant Bezemeli Keramik

Resim 10. Karadikmen Kalesi Geç Demir Çağ Keramikleri

**GÜRCİSTAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ ANKARA SEFİRİ SİMON
MDİVANI'NİN ANADOLU RAPORLARI***
(06-10. 02. 1921; 1930)

**THE REPORTS OF GEORGIAN DEMOCRATIC REPUBLIC
AMBASSADOR SIMON MDIVANI CONCERNING ANATOLIA**
(06-10. 02. 1921;1930)

**ДОНЕСЕНИЯ ПОСЛА ГРУЗИНСКОЙ ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ СИМОНА МДИВАНИ ПО ПОВОДУ АНАТОЛИИ**
(06-10. 02. 1921;1930)

Roin KAVRELİSHVİLİ**

ÖZ

26 Mayıs 1918 yılında kurulan Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti hükümeti tarafından 27 Aralık 1920 yılında Ankara'ya elçiler gönderildi. Bu makalede, anılan olayla ilgili Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara sefiri S. Mdivani tarafından Gürcistan Dışişleri Bakanlığına gönderilen raporlar değerlendirilmiştir.

06. 02. 1921 tarihli raporda Tiflis-Ankara arasında yapılan bir yolculuktan bahsedilmiştir. Yolculuk 27. 12. 1920 yılında başlamış ve 31. 01. 1921 yılında sona ermiştir. Gürcistan elçiliğine bütün yolculuk boyunca Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey eşlik etmiştir. Yolculuğun bu kadar uzun sürmesi arabaların ve yolun bozuk olmasından kaynaklanmıştır. S. Mdivani raporunda Bekir Bey'e ilgileri için teşekkür ediyor ve Samsun, Trabzon ve geçtikleri bütün şehirlerde yerel hükümet ile Ankara Hükümeti milletvekilleri tarafından bütün heyeti sıcak karşıladıklarından bahsediyor. S. Mdivani'ye göre Gürcistan Sefirliğinin binası Ankara dışında bulunuyordu ve o zamanın şartlarına göre çalışmaları yürütmek için çok uygundu.

10. 02. 1921 tarihli raporunda S. Mdivani Anadolu'nun devlet nizamından bahseder. Ona göre bütün eyaletlerin yöneticileri, askeri komutanlar, belediye başkanları ve diğer memurlar Ankara Hükümeti tarafından atanmışlardır. Ancak, yönetim sistemi eski Osmanlı

* Makale 12-15 Kasım Tarihinde İzmir'de Düzenlenen Uluslararası I. Dünya Savaşı Sempozyumu'nda (Türk-Rus Penceresi) Sunulan Bildirinin Genişletilmiş Halidir.

** ORCID: [0000-0001-5829-8557](https://orcid.org/0000-0001-5829-8557), KAVRELİSHVİLİ, R., Prof. Dr., Samtskhe-Javakheti State University, Akhaltsikhe, Georgia, roinkav@gmail.com

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Sefiri Simon Mdivani'nin Anadolu...

tarzında kalmıştır. Yazar “Misak-i Milli’den” bahseder ve Mili Mücadele hareketini anlatır. Kendisine göre Milli Mücade hareketinin ilk etapta kısıtlı olmasının sebeplerinden birisi Anadolu demir yollarının İtilaf Devletlerinin elinde olması idi. Dolayısıyla Milli Mücadele hareketi ilk önce Erzurum-Sivas arasında yoğunlaştı. Raporda Milli Mücadele yöneticileri arasında var olan belli başlı anlaşmazlık sebeplerinden, halkın milli hareketlere bakışından, liderlerin faaliyetlerinden, onların çalışmalarını etkileyen diğer liderlerin otoritelerinden de söz edilmiştir. Raporda Enver Paşa'nın Moskova faaliyetleri ve Ankara Hükümeti ile Bolşevik Hükümeti arasında kurulan temaslar dile getirilmiştir. İstanbul Hükümeti tarafından Sevr Antlaşması'nın kabulü atıl bir hareket diye değerlendirilmiştir. Ayrıca Sv. Mdivani İngiltere ve İtalya askeri güçlerinin Anadolu topraklarından çekilmesinden ve İtilaf Devletleri tarafından Ermenistan ile Yunanistan'a destek verilmesinden bahsetmektedir. Kendisi TBMM hakkında bilgi vermekte ve milletvekillerinin siyasi yanlışlıklarından söz etmektedir.

1930 Tarihli mektup S. Mdivani'nin Rusya, Polonya ve Türkiye hakkında yaptığı siyasi değerlendirmesidir. Sv. Mdivani raporunda Polonya ve Türkiye arasında var olan ilişkilere etraflıca değinmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gürcistan, Ankara, S. Mdivani, Samsun, Trabzon.*

ABSTRACT

Georgian Democratic Republic Government sent ambassador to Ankara on December, 27 in 1920 after the Russian Empire dissolved on May, 26, 1918.

In the study, the reports sent to foreign ministry in Georgia by Georgian Democratic Republic Ankara ambassador called S. Mdivani were discussed.

The reports give information on the travel made between Tiflis and Ankara on 06 February in 1921. The journey started on 27 December in 1920 and ended on 31 January in 1921. Foreign minister of Ankara Bekir Sami Bey accompanied Georgian embassy through the journey. The fact that the journey took a long time stemmed from the rough road and broken down cars. S. Mdivani expressed his thanks to Bekir Sami Bey and wrote that they were welcomed by the local government and representatives of Ankara government. According to S. Mdivani, the building of Georgian ministry was located outside the borders of Ankara and the activities were conducted favourably those days.

S. Mdivani wrote in the reports dating 10.02.1921 about the government policy. According to him, all the officers, generals, mayors were appointed by Ankara government but the policy was still Ottoman. The writer also mentioned the national pact and national struggle. To him, the reason for the inability of national struggle was that the railway of Anatolia was being kept by allied powers. That is why, the national struggle was centered in Erzurum and Sivas firstly. In the report, it is also written about the reason of conflict among the leaders of national struggle and government and the attitude of public towards the national struggle, the activities of leaders and the authorities of other leaders which affected their performance. In the report, Enver Pasha's activities on Moscow and the contact between Bolshevik government and Ankara are reflected. The acceptance of the treaty of Sevres by Istanbul government was considered as an unproductive act in the report. Also, S. Mdivani mentioned that England and Italy disengaged their soldiers in Anatolia and the allied power support for Armenia and Greece. He talked about Grand National assembly of Turkey and representatives' political biases.

The documents dating 1830 are Svimon Mdivani's political review about Russia, Poland and Turkey. In the document he widely surveys the issues of diplomatic relations between Poland and Turkey.

Key words: *Georgia, Ankara, S. Mdivani, Samsun, Trabzon*

АННОТАЦИЯ

Правительство Демократической республики Грузия, созданная 26 мая 1918 года, 27 декабря 1920 года отправило своё дипломатическое представительство в Анкару. В нижеследующей статье рассматриваются донесения посла Демократической республика Грузия в Анкаре С. Мдивани, отправленные в МИД Грузии.

В донесении от 06. 02. 1921 года говорится о путешествии между Тбилиси и Анкарой. Путешествие началось в 27. 12. 1920 г. и закончилось 01. 01. 1921 г. Представительство Грузии до прибытия в Анкару сопровождалось министром иностранных дел правительства Анкары Бекиром Сами Беем. Тот факт, что путешествие заняло так много времени, объясняется поломкой дорог и автомобилей. В своем донесении Мдивани благодарит Бекира Бея за его интерес и отмечает, что их приветствовали местные правительства и депутаты правительства Анкары в Самсуне, Трабзоне и всех городах, через которые они прошли. По словам Мдивани, здание посольства Грузии находилось за пределами Анкары и было очень удобно выполнять работу в соответствии с условиями того времени.

В своем донесении от 02. 1921 г. С. Мдивани рассказывает о государственном строе Анатолии. По его словам, бюрократы, военные командиры, мэры и другие должностные лица всех провинций были назначены правительством Анкары. Однако, система управления осталась в старом, османском стиле. Автор донесений рассказывает о “Национальном пакте” и объясняет смысл и ход Национально-освободительного движения Турции. По его словам, одним из причин ограничений в ходе национальной борьбы являлось нахождение железных дорог Анатолии в руках государств Антанты. В связи с этим, Национально-освободительная борьба более усилилась между Эрзурумом и Сивасом. В донесении упоминаются об основных причинах разногласий между лидерами национально-освободительного движения, отношение народа к национально-освободительному движению, деятельность и авторитет влиятельных лидеров этого движения. Там же отражается деятельность Энвера Пашы в Москве и контакты, установленные между правительством Анкары и правительством большевиков. Принятие Севрского договора правительством Стамбула оценивается праздным движением. Также С. Мдивани упоминает о выводе британских и итальянских вооруженных сил из Анатолии и поддержки Армении и Греции государствами Антанты. Он дает информацию о Великом Национальном Собрании Турции и рассказывает о политической предвзятости депутатов.

В донесении от 1930 г. С. Мдивани делает политическую оценку по поводу отношений между Россией, Польшей и Турцией.

Ключевые слова: *Грузия, Анкара, С. Мдивани, Самсун, Трабзон.*

Giriş

Makalede arşiv kaynaklara, ilgili araştırmalar ile dönemin basınında yer alan bilgilere dayalı olarak 1921’de Ankara Hükümeti ile Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti arasında diplomatik ilişkilerin kuruluşu konusu tetkik edilmiştir. Gürcü sefiri S. Mdivani tarafından gönderilen raporlardan Milli Mücadele meselesi üzerine yabancı bir diplomatın gözü ile değerlendirilen haberler üzerine durulmuştur. Bunun dışında, raporlardan İtilaf Devletlerinin Anadolu üzerindeki emelleri yeniden gözden geçirilmiş ve sefirin buna yönelik yaklaşımları değerlendirilmiştir. Milli Mücadele döneminde ve Rusya İmparatorluğu dağıldıktan sonra Ankara Hükümeti ile Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti arasında

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Sefiri Simon Mdivani'nin Anadolu...

kurulan diplomatik ilişkilerin gerek iki hükümet, gerekse bölge istikrarı açısından ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.

Yöntemler

Makale üzerinde çalışılırken, karşılaştırmalı, eleştirel ve sistem analizi gibi deneysel ve tamamen teorik bir yöntem bilim kullanılmıştır. Her raporun analiz ile değerlendirmesine dayanarak, nihai sonuçlara ulaşılmıştır.

Sonuçlar

1. Makalede raporların yazıldığı dönem içerisinde TBMM ve Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti arasında diplomatik ilişkilerin kuruluşunun seyri;
2. İki hükümet arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasında dış ve iç faktörlerin etkisi;
3. Milli Mücadele döneminde Anadolu'nun yapısı ile yerli halkın konuya ilgili yaklaşımları;
4. İtilaf Devletlerinin Anadolu üzerindeki emelleri;
5. TBMM Hükümeti'nin yabancı ülke hükümetleri ile kurduğu temas ile siyaseti analiz edilmiştir.

Tartışma

Rusya İmparatorluğu dağıldıktan sonra Gürcistan 26 Mayıs 1918 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir (Guruli, 2011:57). Bağımsızlık dönemi 25 Şubat 1921 yılına yani Gürcistan'ın Bolşevik istilasına ve Gürcistan'da Sovyet İktidarının kurulmasına kadar sürmüştür (Toidze, 1991:11).

Türkiye müstakil ve kuvvetli bir Gürcistan'ın varlığını aynı zamanda menfaatleri için uygun görmekteydi ve bu görüşlerini 21 Ekim 1920'de Gürcü Hükümetine bir nota ile bildirmiştir (Sürmeli, 2001:617).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gürcistan'ın dostluğunu kazanmak için 23 Ekim 1920'de Miralay Kazım (Dirik) Bey'i Tiflis'e elçi tayin etmiştir (Dayı, 1997:269). Kazım Bey Tiflis'e 13 Kasım 1920'de gelmiştir (Sakartvelos Respublika, 1920: Sayı № 29, Kasım).

1920 Aralık ayında Ankara Hükümeti Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Bey Moskova'dan Tiflis'e gelmiş ve Gürcistan Hükümetiyle resmi görüşmelerde bulunmuştur (Svanidze, 2007:393). Gürcistan Hükümeti Ankara'da sefirlik açmaya karar vermiştir. Sefirlik kadrosuna elçi olarak Simon Mdivani, General Eristavi, Aristo Çumbadze, Dimitri Şalikaşvili ve Emukhvari atanmıştır (Svanidze, 2000:149).

Gürcü elçisi Simon Mdivani, itimatnamesini TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya 8 Şubat 1921'de sundu (Sürmeli, 2001:619). Bu tarihten itibaren Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Hükümeti ile TBMM Hükümeti arasında diplomatik ilişkiler resmen başlamıştır. Bu gelişmeler dönemin Türk basınında da yer aldı¹. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan habere göre “*Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ile sefir cenapları ve maiyeti gayet samimi bir surette selamlaştılar. Ba'de sefir cenapları aynen atıye derc ettiğimiz itimatnamesini paşa*

¹ Bu konuda bizlere yardımcı olan Prof. Dr. Serpil Sürmeli'ye teşekkür ederiz.

hazretlerine takdim etti. Bunu müteakip evvela sefir cenapları ve ba'de Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından suretleri atıye aynen derc olunan nutuklar irad olundu". Devamında gerek Mustafa Kemal Paşa'nın, Gerekse Sv. Mdivani'nin Türk Halkının istiklalinden, Gürcistan'ın bağımsızlığından ve her iki hükümet arasında dostluk ilişkilerinin devam ettirilmesinden bahsettiklerini görüyoruz (Hakimiyet-i Milliye, 9 Şubat, 1337/1921, No:104).

06. 02. 1921 Tarihli ve 28 numaralı belge S. Mdivani tarafından Gürcistan Dış İşleri Bakanı'na gönderilen telgraftır. Raporda Tiflis-Ankara arası yolculuktan bahsedilmiştir. Yolculuk 27. 12. 1920 yılında başlamış ve 31. 01. 1921 yılında sona ermiştir. Gürcistan elçiliğine bütün yolculuk boyunca Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey eşlik etmiştir. Yolculuğun bu kadar uzun sürmesi arabaların ve yolun bozuk olmasından kaynaklanmıştır. Sv. Mdivani raporunda Bekir Bey'e ilgileri için teşekkür ediyor ve Samsun, Trabzon ve geçtikleri bütün şehirlerde yerel hükümet ile Ankara Hükümeti Milletvekilleri tarafından heyetin sıcak karşılanmasından bahsediyor.

S. Mdivani'ye göre Gürcistan Sefirliğinin binası Ankara dışında bulunuyordu ve o zamanın şartlarına göre çok uygundu. Belgede "Sizler için bizim yolculuğumuzun bu kadar uzun sürmesi belki de hayret vericidir. Tiflis'ten 27 Aralık'ta çıktık ve 31 Ocak akşam saatlerinde Ankara'ya vardık. Sizlere yolculuk esnasında ve yolculuğumuzun ta başından beri çektiğimiz zorlukların sebeplerini anlatmasını uygun gördüm: ilk engel olan sebeplerden birisi Batum'da bize tahsis edilecek arabaların gecikmesi oldu, dolayısıyla bir günümüzü Batum'da kaybettik. Aynı sebepten dolayı Samsun'da bir hafta bekledik, çünkü bize vadettiklerine göre, bizden üç-dört gün sonra çıkacak olan gemi arabalarımızı getirecekti. Ancak ümitlerimiz boşa çıktı. Arabalar üç-dört gün sonra değil de yalnız 18 Ocak'ta geldi. Biz arabaları Bekir Sami Bey'in aracılığıyla Samsun'da "Amerikalıların Yardım Komitesi'nden" aldık. Ancak bu arabalar o kadar eski ve yıpranmış idi ki, tamirati çok zaman alıyordu. Ayrıca, buranın yolculuk şartlarına göre bagajımız da çok fazlaydı. Bu yüzden geçici süre ile tahsis edilen arabalarla bagajımızı götüremeyeceğimiz için bir kısmını Samsun'dan, diğerini ise Amasya'dan Ankara'ya kağnılarla gönderdik. Buna rağmen arabaların ve yolların kötü olduğundan dolayı yolculuğumuz zordu. Bazı bir yerde fazlasıyla çamur ve kar vardı. Yolların bozuk olmasından dolayı demiryoluna kadar gideceğimiz yol daha uzadı (Samsun-Amasya-Tokat-Sivas-Kayseri-Ulukışla). Eğer böyle davranmasaydık, geçilmez bir yerde kalırdık ve daha fazla zaman kaybederdik. Bekir Bey bizimle olmasaydı sınırsız zorluklar çekerdik. Kendisi, bizim bölgeye yaklaşacağımızı haberini Bölge Valiliği'ne ve Emniyet Müdürlüğü'ne önceden veriyordu. Bu durum yolculuğumuzu daha da kolaylaştırdı.

Ziya Bey Abaşidze'nin kabul edilmemesi bizlere fazlasıyla engel yarattı, çünkü Samsun'da iken Osmanlıca çok iyi bilen insana ihtiyacımız oldu. Daha önce yazdığım gibi Trabzon'da, aynen Samsun'da ve geçtiğimiz bütün şehirlerde ve her gittiğimiz yerde gerek Yerel Mülki İdari Amirlik Temsilcileri, gerekse devler adamları ve TBMM'si milletvekilleri bizleri çok hoş karşıyorlardı. Tabi ki, buralarda yaptığımız görüşmeler esnasında dil uzmanı gerekiyordu, maalesef

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Sefiri Simon Mdivani'nin Anadolu...

tercümanımız yoktu. Tercümanlığı Bekir Sami Bey ve Fransızca bilen Türkler üstleniyorlardı. Bu durumdan dolayı onları rahatsızlık etmemek için fazla soru sormuyorduk. Henüz Samsun'da iken Sizlere ve Gr. Giorgadze Bey'e bir telgraf çekerek Ziya Bey'in yerine "İslam Gürcistan" gazetesinin muhbiri olan Süleyman Efendi Varşanidze'nin göndermesini istedim. Ancak ne Sizden ne de Gr. Giorgadze Bey'eden cevap alamadım. Ayrıca artık Ankara'da iken, İstanbul'da bulunan S. Gigolaşvişi'den güvenilir bir Gürcü asıllı dil uzmanın bize göndermesini istedim. Ancak günümüze kadar cevap alamadım. Tercümansız verimli çalışmam mümkün değil, çünkü milletvekillerin ve bakanların çoğu Fransızca bilmiyor. Ayrıca medyayı daima takip etmemiz gerekiyor. Şimdilik kör ve sağırın olduğu durumundayız. Daha bir kez rica edip ya oradan uygun birisinin göndermesini ya da İstanbul'daki konsolosumuza yazmanızı ve oradan birisinin göndermesini istiyorum. Siz onlarla daha kolay irtibata girebilirsiniz.

Yolların düzeleceğine umuyordum ve bir ara arabalarımızı Samsun'da bırakmak zorunda kaldım. Ancak, artık bir aydır kar yağıyor ve bundan dolayı yollar düzeleceği yerine daha da bozuldu. Mart sonuna kadar yolların düzeleceğinden ümidimizi kestik, dolayısıyla arabaları geri gönderiyorum. Bu yüzden durumumuz daha da fenalaştı, çünkü şehir merkezinden uç verst² uzaktayız ve şimdi düşünün ki, at arabasıyla ulaşım ne kadar masraf tutar, çünkü bir gidiş gelişin fiyatı beş liradır. Çok fazla söz verildiğine rağmen arabaların gelmemesi başımıza iş açtı. Arabaların masraflarını verdiğini az miktar paradan ödüyorum. Ancak sorumluluğu üstlenemem, çünkü arabaların gecikmesinde bir suçum yok. Bu masraf 1300 Lira kadardır, ayrıca Tiflis'te arabaların lastiklerini satın-almak için 680.000 ruble ödemiştım.

Daha önce belirttiğim gibi, temsilciliğimiz binası şehir dışında bulunuyor. Buranın şartlarına göre çok güzel düzenlenmiştir. Temsilciliğimizin her üyesi, Osman Bey Kartsivadze dışında, kendisini çok iyi hissediyor. Onun kalbinde ve midesinde çok ciddi hastalık var, iki defa zor kurtardık. Doktorlar rakımı düşük olan yerde yaşamasını tavsiye ettiler, dolayısıyla geri gönderiyorum. Son gelişmelerden dolayı arabaları yine de Samsun'da beklettim" gibi cümleler mevcuttur (Sakartvelos Tsentraluri Saistorio Arkivi, Pondi, 2118, Aghtsera, 1, Dokumenti 8/ Gürcistan Merkezi tarihi Arşivi, Fon, 2118,D. 1. Belge Numarası,8).

10. 02. 1921 tarihli raporunda S. Mdivani Gürcistan Dış İşleri Bakanı'na Anadolu'nun devlet nizamından bahsediyor. Ona göre bütün eyaletlerin yöneticileri, askeri komutanlar, belediye başkanları ve diğer memurlar Ankara Hükümeti tarafından atanmışlardır. Ancak, yönetim sistemi eski, Osmanlı tarzında kalmıştır. Yazar Misak-i Milliden bahsediyor ve Mili Mücadele'nin hareketlerini anlatıyor. Kendisine göre Milli Mücadelenin ilk aşamasında hareketlerin kısıtlı olmasının sebeplerinden birisi Anadolu demir yollarının İtilaf Devletleri'nin elinde olmasından kaynaklanmıştı. Dolayısıyla Milli Mücadele hareketleri ilk önce Erzurum-Sivas arasında yoğunlaştı. Raporda Milli Mücadele yöneticileri arasında var olan bir nevi anlaşmazlıktan, halkın milli hareketlere bakışından, liderlerin

² Rus Ölçüm Birimleri: 1084 metre

faaliyetlerinden, onların çalışmalarını etkileyen diğer liderlerin otoritelerinden de söz edilmiştir. Raporda Enver Paşa'nın Moskova faaliyetleri ve Ankara Hükümeti ile Bolşevik Hükümeti arasında kurulan temaslar dile getirilmiştir. İstanbul Hükümeti tarafından Sevr Antlaşması'nın kabulü atıl bir hareket diye değerlendirilmiştir. Ayrıca S. Mdivani İngiltere ve İtalya askeri güçlerinin Anadolu Topraklarından çektiğinden ve İtilaf Devletleri tarafından Ermenistan ile Yunanistan'a destek verilmesinden bahsetmiştir. Sv. Mdivani TBMM hakkında bilgi veriyor ve milletvekillerinin siyasi yanlışlıklarından söz ediyor. Raporda *“Türkiye’ye Anadolu’nun devlet nizami tamamlandığı zaman geçtik: burada valiler ve askeri komutanlar, belediye başkanları ve diğer memurlar Ankara Hükümeti tarafından yeniden atanmışlar ve hepsi Ankara Hükümeti’nin adamlarıdır. Ancak idari sistem yine de eskisi gibidir. Milli hareketlerinin sebeplerinden haberiniz vardır. Yalnız onun nasıl başladığını anlatmam gerek: Ocak 1920 yılında, İstanbul’da, Osmanlı Meclisi “Misak-ı Milli”yi kabul etti. Ancak İstanbul işgal edildikten ve önemli devlet adamlarını hapsedikten sonra, Osmanlı Meclisi Milletvekillerinin bir kısmı Anadolu’ya kaçtı, orada yeni seçimler yaptı, Nisan 1920 yılında TBMM toplantısını gerçekleştirdi ve kılavuz olarak da “Misak-ı Millînin” prensipleri hedef olarak belirlendi.*

İlk başta Milli Mücadele Hareketleri zayıftı. Anadolu yine de İstanbul Hükümeti’nin, daha doğrusu İngiliz Komutanlığı’nın elindeydi. Tabii ki, bu zayıflığın çeşitli sebepleri vardı. Özellikle, Anadolu demir yollarının İtilaf Devletleri’nin elinde bulunması milli hareketlerin başlamasına engel oluyordu. Dolayısıyla Milli Mücadele Liderleri Erzurum-Sivas Vilayetleri ile yetinmek zorunda kaldılar. Ancak buralarda da gizli çalışıyorlardı. Liderler arasında var olan anlaşmazlığa da dikkat çekmek gerekir. Hala daha Enver Paşa’nın etkisi devam ediyordu. Gerçi Enver Paşa dışarıdan etkilemeye çalışıyordu, ancak Milli Hareket liderlerinin çoğu onu kabul etmiyordu. Her zaman olduğu gibi, liderlerin çalışmalarına toplum sıcak bakmıyordu, çünkü ellerindeki geçim kaynakları kısıtlı idi ve savaştan yorgun olup rahat yaşamak istiyorlardı. Bunu da belirtmeli ki, ilk zamanlarda Anadolu’nun köy sakinlerinde İstanbul’da oturan Sultan’ın etkisi çok fazlaydı ve milliyetçiler O’nun Hükümeti’ne karşı halkı davet ediyorlardı. Bu zamanlarda Mezopotamya, Suriye ve Kilikya’da bir hareketlilik yoktu ve Kemalistler tarafından başlatılan Milli Mücadele’ye sıcak bakmıyorlardı. Bütün bunlarla birlikte Milli Hareket Liderlerinin çalışmalarını maddi yoksunluklar da güçleştiriyordu. Ayrıca, İtilaf Devletleri’n Osmanlı’ya karşı birlikte hareket ettiklerini de hatırlarsak, geçen yılın Kasım ayına kadar milliyetçilerin neden bu kadar zayıf hareket ettiklerinin sebepleri de açıkça belli olur. Ancak bu hareketlerin baştan beri manevi otoritesi vardı, çünkü bu hareket İstanbul’un işgaline ve aydınları yakalayarak Malta’ya sürgün edilmesine karşı oldu. Bütün bu zaman içerisinde Enver Paşa’nın Moskova’da Osmanlı ve Bolşevik Rusya arasında iş birliği kurması için yaptığı gayretlerin yanı sıra, Anadolu Hükümeti daha gerçek sonuçlar elde etmek için Moskova’ya Dış İşleri Bakanını gönderdi. Bu heyetin gösterdiği gayretlerin sonucu şudur ki, milliyetçiler Bolşeviklerden alınan altın sayesinde maddi imkânlar elde ederek gönüllü askeri birliklerini kurabildiler. Bu

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Sefiri Simon Mdivani'nin Anadolu...

birliklerin hareketleri vazifelerinden öte, bir nevi gelir kaynağına da dönüşebildi. Onların yardımıyla en kısa zaman içinde Anadolu'nun demir yollarının çoğu kısmen kurtarıldı, çünkü bunlar bu yolları elinde tutan işgalci güçlere saldırdılar. Bu yüzden İngilizler, savaş biraz hız kazandıktan sonra, askeri güçlerini geri çektiler. Aynı dönemde İtalya işgalci güçleri de Osmanlı topraklarından çekildiler. Bu durumdan dolayı milliyetçilerin hareket alanı daha da genişledi ve demiryollarının ellerine geçmesine yol açtı. Tabi ki, Milli Hareketlerin asıl itici etkeni Sevr Antlaşması'nı imzalayan İstanbul Hükümeti'nin cıvıllığı ve İtilaf Devletleri tarafından bu antlaşma hükümlerinin hayata geçirilmesi için gösterilen gayretler sayılır. Bildiğiniz gibi, İtilaf Devletleri bir taraftan Anadolu'ya Yunan ordusunu soktular, diğer taraftan ise Sevr Antlaşması'nı gerçekleştirmek için Ermenistan ordusunu hazırlıyorlardı.

Aynı amaçla İngiltere ve İstanbul Hükümeti tarafından Çerkezler'den ve Kafkasya'dan gelen diğer toplumlardan müfrezeler kuruldu, ancak bütün bu gayretlerden baştan beri sonuç alınmadı. Bildiğiniz gibi, Ermenistan tek bir darbeyle yıkıldı. Yunan orduları ise, fazlasıyla destek almalarına rağmen, ülkelerindeki durumdan dolayı ve Eskişehir mağlubiyetinden sonra zorluklar çekiyorlar. İngiltere ve İstanbul Hükümeti tarafından kurulan müfrezelere gelince, onlar milliyetçiler tarafından çok kısa zaman içerisinde yok edildiler. Ayrıca milliyetçilerin müfrezeleri İngiliz ve Fransız ordularına karşı düzenli harekete başladılar. Ayrıca kendi etki alanı diye kabul edilen bölgelerde İtilaf Devletleri arasındaki çelişmeler ve farklı hareketler kendini göstermeye başladı. Bütün bunlara Mezopotamya'da, Suriye ve Kilikya'da Avrupalılara karşı hareketlerinin artması ve bu bölgelerde yaşayan insanların sempatilerinin ilk önce Osmanlı'nın lehine duyulması, daha sonra ise yerlilerin tamamen Osmanlı tarafına geçmesi eklendi. Anılan gelişmeler milliyetçilerin hareket alanını genişletti ve daha artırdı. Bu hareketler ilk önce sanki Bolşeviklik rengini almıştı, çünkü altınla beraber fazlasıyla propagandacı geldi ve genellikle şehirlerde olmak üzere miting ve propagandalarına başladılar, çünkü köylülerin buna katılmak için boş zamanları yoktu ve şimdi de yoktur. Bu mitinglere genellikle esnaflar ve şehrin aydın sınıfı katılıyordu, çünkü bunlar Kemal Paşa'nın fikirlerini çok kolay anlıyorlardı. Bu fikirler ise Halifelik kalmak şartıyla Saltanatı kaldırmaktan ibaretti. Bu açıdan bakarsak, Bolşevikler Anadolu'da iken Anadolu Milliyetçilerine gerçekten güzel hizmet ettiler. Bütün bunlara, Enver Paşa ile taraftarların etkisini yok ettikten sonra, Anadolu Hareketlerinde yer alan ülkenin en kaliteli gücü olan ve vatani kurtarmak için fedakârlıkla savaşan gençliği de eklersek milliyetçiler tarafından bütün Anadolu'yu ele geçirdikleri ve birleştirdikleri tamamen belli oluyor. Bu şartlar ise onlara manevi otoritenin kazanmasına yol açtı ve güçlü bir devlet nizamı ile birlikte kaliteli ordu birliklerinin kurulmasını sağladı. Sonuçta, Anadolu'nun köylüsü Kemalistlerin Hükümetine tamamen tabi oldu ve maddi yardımda bulunmaya başladı. Ancak, aynı köylüler, bugün milliyetçilere yaptıkları gibi, yarın başka bir güçlere de çok kolay tabi olabilirler. Bu köylülerin karanlığı inanılmazdır!

Ankara Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti

360 üyeden oluşan Ankara Büyük Millet Meclisi Anadolu'nun yasama ve yürütme organıdır. Ancak, genel olarak meclislerde olduğu gibi Millet Meclisi'nde partilerin parlamento grupları yoktur. Burada, yanılmıyorsam 20'ye kadar milletvekili kendilerini Bolşevik sayıyor. Bunlar Bolşevik olduklarını da Millet Meclisi'nin kararlarının en sonunda desteklemekle ifade ediyorlar. Burada belirtmeli ki, mecliste farklı: İngiliz, Alman, Kafkas v.s. yönelimi olan gruplar vardır. Ancak bu grupların etkisi liderlerin gücüne ve daima grubun başında olmalarına bağlıdır. Yeter ki, lider bir yere ayrılınsın, grup bütün etkisini kaybediyor. Bunun örneği de şu olabilir – Bildiğiniz gibi, Dış İşleri Bakanı Bekir Sami Bey Moskova'da idi. Onun yardımcısı ise çok zayıf ve bütün Osmanlı eksiklikleriyle dolu Ahmet Muhtar Bey'di. Bütün kötülüklerinin yanı sıra gözünü Rusya'ya dikmişti (Rus yanlısıydı). Bekir döndü, ancak daha sonra Londra'ya gitti ve yardımcılığını Maliye Bakanı olan Ferid Bey'e teslim etti. Ancak Bekir Bey gider gitmez, ertesi gün partisi tarafından hemen Muhtar Bey seçildi. Bekir Bey gittikten sonra Kafkas yöneliminde olan parti hemen zayıfladı. Partilerin bölünmesi eskiden bizde olduğu gibi yapılıyor. Örneğin, Davit Nijaradze'nin ve diğerlerin kendi partileri olduğu gibi. Bütün konular da buna göre çözülüyor. Yukarıda bahsettiklerimi anlamak için diyorum ki, 360 milletvekilinden 200'ü imamdır, buradan her şey belli oluyor artık.

Her yıl Nisan ayından itibaren bütün milletvekilleri meclis toplantılarına katılmak zorundalar. Dört ay geçtikten yani Ağustos'tan sonra, yeter görülen çoğunluk olan 86 milletvekilinden gayrı, diğerleri çeşitli bölgelere görevlendiriyorlar. Demek ki, 86 altı milletvekili ile Milli Meclis zaman zaman toplantı yaparak yıl sonuna kadar çalışmalarına devam etmektedir. Buna göre Ankara Hükümeti, komiser adı altında, farklı makamlara Milli Meclisi Milletvekillerini atamaktadır. Komiserlerin başkanı aynı zaman Milli Meclisi Başkanındır. Gerçi hükümet yaptığı işlere bütün gayeleriyle müştereken sorumludur, ancak her gayesi öncelikle Millet Meclisine karşı sorumludur. Bu sorumluluğunun özelliği de şudur ki, hükümet üyelerinden hiç biri, başkan da dâhil olmak üzere, Millet Meclisi tarafından izin verilmeden adım atamaz. Bunlardan birisini sizlere bir örnek olarak anlatmayı uygun görüyorum: Hükümet Londra Konferansı'na katılması için gelen tekliflerin cevaplarını Millet Meclisine onaylamak için sundu. Ancak, Meclis kendisine sormadan cevapları hazırladıkları sebebiyle bütün komiserlik teşkilatını görevinden aldı. Ancak, daha sonra yapılan hükümet seçimlerinde Kemal Paşa ve eski arkadaşları yine de çoğunlukta kaldılar. Fakat komiserliğe yeni üyeler de dâhil oldular.

Henüz yeni anayasa metnini hazırlamamışlardır. Anlaşıldığı kadarıyla, bu konuda İngiliz sisteminden faydalanacaklardır: Hayat talepleri üzerine yeni kanunlar çıkarıyorlar. Örneğin, savaş, barış ve diğer önemli konuların çözümü Millet Meclisi yetkisine geçti. Sultan yetkisinde ise halifelik ve ona bağlı sivil yetkiler kaldı. Komiserlere gelince, sekiz dokuz komiser arasında başkan dâhil olmak üzere, yönetmenlik yeteneği ancak üç kişide olabilir. Kemal Paşa ve Bekir Sami Bey devlet yönetiminde yetenekli sayılırlar, diğerleri ise çok zayıftır. Ancak

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Sefiri Simon Mdivani'nin Anadolu...

işlere yeni başlamışlar ve bir kaç argo kelime de öğrenmişler, fakat eski Osmanlı karakterlerinden vazgeçmiyorlar. Onlarda yaratıcılık yeteneği ve devletsel düşünceler eksik olmakla beraber, farklı bir tarzda eski Osmanlı devlet adamlarına has olan gelenekler boldur. Örneğin: her kolay iş için zahmet vermek, aşırı terbiye göstermenin yanı sıra samimiyetsizlik. Bölgelerde devlet nizami ne kadar düzenli ve güçlü ise de, merkezde o kadar zayıf ve düzensizdir.

Yukarıda bahsettiğim gibi, Ankara BMM hareket programı olarak Misak-ı Milliye seçmiştir. Buna göre Enver Paşa'nın dini ve siyasi politikası olan Panislamizm, genellikle Anadolu'da yerini Pantürkizm'e bıraktı. Eğer bu durum aynen kalırsa yarın Enver Paşa yeniden başkaldırmazsa ve harekete geçmezse - çünkü bunun ihtimali de vardır- Müslümanların yaşadığı Anadolu'ya sınır olan bölgelere gelince, Misak-ı Milliye göre onlar için halk oylaması yapılacaktır. Halk oylaması konusunda ise, özellikle bazı bölgeler için, değişiklikler yapılmasına fazlasıyla karşı çıkacaklarını zannetmiyorum. Şimdilik ve gelecekte de bütün dikkatleri Anadolu üzerinde olacaktır, çünkü günümüze kadar Anadolu sağılan ve sahipsiz inek durumundaydı. Tam Anadolu'da milli devletin yeniden kurulmasına gayret gösteriyorlar. Bunların bir taraftan Sevr Antlaşmasına, diğer taraftan ise İstanbul ve Kapitülasyonlara olan yaklaşımları da bundan kaynaklıdır. Günümüze kadar temasta bulunduğum Ankara Hükümeti'nin her siyasetçisi Anadolu'yu parçalayacak ve diğer milletlere teslim edecek Sevr Antlaşmasının maddelerine katıyen karşı çıkmaktadır. Bunlar bu konudaki uzlaşmaları imkânsız sayıyorlar. Sevr Antlaşması'nı hayata geçirecek olanaklar olan Ermenistan ve Yunanistan'ı bütün gayretlerle imkândan uzak tutmaya çalışıyorlar. Bunlara göre, Ermenistan şimdilik hesaba katılacak güç değildir: Yunanistan'a karşı ise yeteri kadar askeri güç hazırlamışlar ve eğer Londra Konferansı'nda bunların taleplerine göre uygun karar alınmazsa, ordularına göre Yunan Ordusu'nun teçhizat açısından daha donanımlı olmasına rağmen ilkbaharda Yunanların Anadolu'dan kovmasını düşünüyorlar. Tabi ki, Türk siyasetçilerinden hiç birisi Avrupa ülkeleri tarafından bunlara karşı asker çıkarmasını mümkün görmüyor, çünkü bunu yapmak için en az 400 asker gerekiyor. İstanbul'a gelince, bu hükümet temsilcileri ve herkes birlikte, (samimiyetleri ne kadar doğru ve uygunsa, bu başka bir mesele) devleti yönetemeyeceğinden ve TBMM'ini İngiliz topları tehdidi altında tutmamasından, Padişah'ın iktidarının yalnız halifelik şeklinde kalabileceğinden, halka ve ülkeye hizmet etmek için ise hükümet ile meclisin Orta Anadolu'da kalacağından, bütün gayretleri sarf ederek İstanbul'un ülke dâhilinde bir bölge olarak kalacağından söz ediyorlar. Kapitülasyonlardan kesinlikle söz etmiyorlar, çünkü bunlara göre Osmanlıyı boğan kapitülasyonlardır. Ancak bana göre, iktisadi konularda bir şekilde tazminat verebilirler.

Daha önemli bir konu boğazlar konusudur. Bu konu "Misak-ı Milliye" göre çözülmüştür. Ancak, Ankara siyasetçileri bugün daha fazlasını talep ediyorlar. Örneğin: Boğazlar konularının çözüm sürecinde Karadeniz Havzası ülkelerinin görüş açılmasına, onlar arasında Gürcistan da dâhil olmak üzere, daha fazla önem verilsin.

Sevr Antlaşması ile ilgili bütün konuları çözmek ve yeniden gözden geçirmek için Bekir Sami Bey başta olmak üzere Londra Konferansı'na bir heyet gönderildi. Tabii ki, Londra Konferansı'na Ankara temsilcilerinin davet edilmesi (gerçi bu davet İstanbul Hükümeti aracılığıyla yapıldı) Kemalistlerin prestijini daha da artırdı ve mücadelelerine ek enerji kazandırdı. Gerçi Ankara, Sadrazam Teyfik Paşa başta olmak üzere İstanbul Heyeti'ne dâhil olmaktan vazgeçti, ancak aldığım bilgilere göre Londra'da onlar birlikte hareket ediyorlardı. Denilebilir ki, Ankara devlet adamları geleceğe ümitle bakıyorlar ve hedeflerine varmak için sonuna kadar mücadele etmeye hazırlar. Bahusus ki, ülkenin ekonomik durumu da bu düşünceleri teşvik ediyor.

Anadolu'nun asıl eksikliği yolların bozuk olması ve diğer kültürel faaliyetleri ile birlikte alanına göre burada oturan ahalinin azlığıdır. Anadolu milyonlarca insan besleyebilir ve yalnız bundan sonra verimli sonuç alabilir. Çünkü Anadolu hammaddenin memleketidir ve bugün insanlığa lazım olan geçim ve diğer kaynaklarıyla doludur. Bizim paramızla ölçersek hayat buralarda fazlasıyla pahalalmıştır. Ancak buranın durumuna göre fazla belli olmuyor, çünkü ahalide çokça büyükbaş hayvan ve bol ekmek (siyahı düşünmeyin) var. Bunun nedeni ise ulaştırma sıkıntısından kaynaklı ihracatın az olmasıdır ve fiyatı da gitgide düşüyor. Son iki yıl içinde alınan bol ürün ambarlara depo edilerek şimdilik bekletiliyor. Sanayi ürünlerine gelince; mütarekenin ilk yıllarında Avrupalılar bolca getirmişlerdir ve bu açıdan buralılar en azından ilk dönemlerde bu ürünlere kavuşmuşlardı. Dolayısıyla mali durumu elverişlidir: Ankara Hükümeti'nin geçen yılın 50 milyonluk bütçe, yılsonunda yalnız 5 milyon itibari açığı ile tamamlanmıştır. İtibardan kastediyorum, çünkü bazı kalemler harcanmamıştır. Örneğin Saltanat masrafları ve bazı inşaatların kredisi harcanmamıştır. Bu sebepten bütçe 86 Milyon Liralık bütçe ve 93 Milyon harcama masraflarını hedeflemiştir. Burada da 7 Milyon bütçe açığı düşünülmüş. Ancak, bununla birlikte geçen senelere göre gerçek gelir kaynakları göz önünde bulundurulmuştur. Belki de geçen seneye göre bu sene de bazı harcama kalemlerini de kullanmayabilir. Gelirin asıl kaynakları şunlardır: halk ürünlerinin onda biri, koyun ve diğer sürülerden alınan vergi ve gümrük vergileri. Gelirin büyük kısmı, örneğin 50 Milyon Lira askeri masraflardır, diğeri ise farklı makamlar arasında paylaşılmıştır. Gördüğünüz kadarıyla para bastırma makinesi bunlar için gerekli değildir.

Ankara Hükümeti'nin Diğer Devletler İle İlişkisi.

Milliyetçilerin diğer devletlerle ilişkisi hedefler ile gerekliliklerine göre belirlenmiştir. Bu düşünceler özellikle Bolşeviklerle kurulan ilişkiler için kullanılabilir. Hatta Milliyetçiler, onlarla kurulan ilişkilerin ilk döneminde Bolşevikliğin kabul edilmesini de mümkün görüyorlardı. Dolayısıyla, ilk dönemlerde Bolşeviklere propaganda yapmak için bütün imkânlar sağlandı ki, Osmanlı Bolşevikleştirildikten ve ihtilal ateşi bütün Doğu'ya yayıldıktan sonra Batı Emperyalizminin boyunduruğundan kurtulmak için yol açılacaktı.

İlk dönemlerde, henüz zayıfken ve Rusya'nın gerçek durumu ile Bolşevizmin asıl manasını tanımamışken Anadolu Hükümeti'nin böyle bir ruh hali

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Sefiri Simon Mdivani'nin Anadolu...

vardı. Ancak, Ankara Hükümeti gönderdiği kalabalık heyet temsilcilerinden gelen haberlere göre Bolşeviklerin gerçek yüzünü öğrendikten sonra fikirlerini değiştirdi ve Bolşeviklerin serbest propagandalarını yasakladı ve son zamanlarda da çok aktif olan Bolşevik propagandacılarını sınır dışı ettiler. Milli Mücadele'nin kuvvetlenmesine iç sebeplerin dışında İtilaf Devletleri'nin fikir değişikliği ve Milliyetçilerle münasebet kurma arzusu da etken oldu. Şimdilik, Kemal Paşa'nun beyannamesine ve görüştüğüm devlet adamlarının ifadelerine göre Osmanlı için Bolşevizm kesinlikle kabul edilemezdir. Fakat Londra Konferansında Ankara lehinde kararlar alınırda dahi, Batı'ya karşı Bolşeviklerle siyasi ilişkilerin kurulması çok gereklidir. Bolşeviklerle siyasi ilişkilerini Kafkasya işlerinin çözülmesinde kullanmayı düşünüyorlar ve bu konuda çok büyük faktör olarak Rusya'ya sayıyorlar. Ancak, Rusya'nun Osmanlı'ya direk hem sınır ülke olmasından dolayı Kafkasya'nın kurtarılması konusunda bunlarda şimdilik bir belirginlik yoktur. Kemal Paşa ile yaptığım görüşmelerde kendisi Osmanlı için Kafkasya'nun önemine daha fazla, ancak beyannamesinde daha az değindi. Moskova'da yapılacak konferansta bu konu en önemli konular arasında yer alacaktır ve Ankara Hükümeti bu konferansa Kafkasya'da yaşayan her milletin katılmasını arzu etmektedir. Böylelikle, kendisi Kafkasya'da Rusya'nın zayıflamasını, onun diğer halklarla olan ilişkisinin kesilmesini ve üstünlük kazanmayı istiyor.

Benimle sohbet ederken ünlü bir siyasetçi şöyle bir açıklama yaptı: Bütün dünyanın korkusu olan İngiltere, Osmanlı'nın can düşmanı olan Rusya gibi parçalanana kadar insanlık rahat duramaz. İngiltere'ye karşı buna benzeri ifadelerin sebebi İngiltere'nin Anadolu'nun özelemlerine karşı çıkmaktır. Örneğin: Kendisi boğazları elinde tutmak ve Mezopotamya üzerine kontrolünü kurmak için İzmir Vilayetinin Yunanların elinde kalmasını teşvik ediyor ve ayrıca, kapitülasyonların kaldırılmamasını istiyor. Bundan başka bunlara fazlasıyla hakaret etti. Ancak, bütün bunlar Anadolu'nun sınırlarına dokunmadan önce İngiltere ile diyalog kurmak gibi Ankara Hükümeti'nin arzularına engel olmuyor. İngiltere ile dil bulmanın diğer bir sebebi ise İngiltere ile Rusya arasında yapılacak antlaşmadır. Bunlar bu antlaşmanın sonuçlarından çok korkuyorlar, çünkü söz konusu antlaşma Moskova Konferansı'nı engelleyebilir ve bu konferanstan Anadolu'nun arzu ettiği sonuçlar da alınamayabilir. Bu günlerde buraya gelen özel bir habere göre Krasin Moskova'ya İngiltere-Rusya Antlaşmasını götürmüştür. Bu haber basın ile toplum arasında büyük telaşlar yarattı.

Kilikya'da Fransızlar ve Kemalistler arasında savaşın devam etmesine ve Anadolu'da Fransa temsilciliklerinin ve Fransızca okulların kapatılmasına rağmen Fransa ile anlaşmak kolaydır, çünkü kendisi Anadolu topraklarını Osmanlı toprağı diye kabul ediyor ve yalnız kapitülasyonların kaldırılmamasını talep ediyor. Yukarıda bahsettiğim gibi, bu meselenin çözülmesi toprak meselesinin çözülmesi gibi zor değildir.

İtalya'ya gelince, bu konuda kendisi dürüst bir komisyoncu rolünü oynuyor: İşgalci güçlerini çoktan beri çıkarmıştır, Sevr Antlaşmasının yeniden revizyon edilmesini kendi zaferi diye kabul ediyor ve Ankara'da gayri resmi

temsilcisi de vardır. Onun tek derdi Osmanlı ile ticari ilişkiler kurmak ve Anadolu'da bol bulunan hammaddeyi taşımaktır. Bir kaç milyon kilo buğday götürmüştür de.

Sonunda Amerikalılar, Yunanlılar ve Ermeniler hakkında konuşmak istiyorum. Amerikalılar Anadolu'da özel şartlar içinde bulunuyorlar. Onların temsilcilikleri, hastaneleri, okulları, atölyeleri çok rahat çalışıyorlar ve genellikle Anadolu'da öksüz kalan Ermeni çocuklara yardım ediyorlar. Washington'a elçi gönderip bir ticari antlaşmanın düzenlenmesini de düşünüyorlar.

Anadolu'da yeterince Grek var. Ankara Hükümeti şimdilik onlara karşı munis davranıyor. Ancak, eğer İtalya temsilcisinin sözlerine inanırsak ve bu da abartılı değilse, Yunan işgalci güçleri İzmir merkezinde ve İzmir Vilayetinde fazlasıyla dehşet saçmışlardır. Yerli halkı kursundan geçirmiş ve mülklerini yok etmişlerdir. Ayrıca Yunanlıların silahlı çeteleri de varmış ve bunlar Osmanlı ordusunun arkasında işgalci güçlere yardım ediyorlarmış. Bütün bunları göz önünde bulundurursak gelecekte Yunanlıların işi pek ümit verici görünmüyor. Onlar da Ermenilerin kaderini paylaşabilirler.

Ermeni halkına teessüfle, Anadolu'da Ermeni meselesi bitmiştir. Savaş öncesinde, Osmanlı Hükümeti'nin verilerine göre Ermenilerin sayısı bir milyonmuş, yerli Ermeni temsilcilerine göre ise bir buçuk milyon. Osmanlılara göre bunlardan şimdilik bütün Anadolu'da 200.000 kişi kalmıştır, Ermeni ve İtalyan yerli temsilcilerine göre ise yalnız 40.000. Onların köylerinin büyük kısmı tamamen tahrip edilmiştir. Buna rağmen, buraya gelen habere göre Wilson, Osmanlıda Ermenistan'ın sınırlarını belirlemiş ve Karadeniz'de Tirebolu'dan başlayarak Erzincan, Bitlis, Muş ve Van'ı içeriye alarak bitiriyormuş.

Bu kısa zaman içerisinde Anadolu'nun durumu ve Anadolu Hükümeti hakkında imkânlar dâhilinde elde ettiğim bilgiler bu kadardır. Görüldüğü kadarıyla, Anadolu Hükümeti'nin gücü ekonomik olarak güçlü ama cahil toplumu kendisine tamamen tabi etmekle ortaya çıkmıştır. Ancak bu hükümetin zayıflığı da aynen buradadır: Günümüz Ankara Hükümeti henüz halka dayalı hükümet değil, bir grubun hükümetidir. Buna benzer gruplar ise Osmanlı'da daha da vardır ve bunlar durum değişince şimdiki hükümeti devirip iktidarı ellerine almaya daima hazırdırlar. Diğer taraftan, bahsettiğim gibi, hammadde ülkesidir ve Avrupa pazarı olmadan yaşayamaz. Günümüzde dahi Fransızlar ve Yunanlar gizli bir şekilde buğday taşıyorlar. Gelecek zamanlarda buranın toplumu için Avrupa'nın sanayi ürünleri muhakkak lazım olacaktır, genellikle henüz ithal edilmeyen İngiliz malları. İngiltere ile ortak dil bulamazlarsa, uzun zaman dayanmaları zor olur" gibi ifadeler mevcuttur (Sakartvelos Tsentraluri Saistorio Arkivi, Pondi, 2118, Aghtsera, 1, Dokumenti 8/ Gürcistan Merkezi tarihi Arşivi, Fon, 2118,D. 1. Belge Numarası,8).

Aynı S. Mdivani Hakimiyet-i Milliye gazetesi muhabiri tarafından Türkiye, Türk mukavemeti ve Türk-Gürcü Barış konusu üzerine sorulan sorulara "Türkler bize pek yabancı bir kavim değildirlere ve bilhassa Türkiye komşumuz olarak eskiden beri sevdiğimiz bir ülkedir. Her köşesinde hakkımızda izhar edilen büyük bir teveccüh ve hüsn-i kabul gördük. Türkler hakkındaki hissiyatımız Türklerin

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Sefiri Simon Mdivani'nin Anadolu...

büyüklüğüyle mütenasiptir. Anadolu çok geniş ve çok farklı anasıra malik. Bütün dünya açlıkla yıpranırken Türkiye'nin bu umumi kahta (kıtlık) iştirak etmediğini görüyorum. Zaferler iktisadi mukavemetlerle mümkündür. Türkiye ise buna belagan ma belag sahip bulunuyor. Binaenaleyh başarabileceğiniz bir işe tevessül etmişsiniz ve bu sizin hakkınızdır. Esasen, bilhassa bu meseleyi hal ve tespit etmek için geldim. Türklerle iyi geçinmek, hukuk-ı hemcivariye imkanının fevkinde riayet etmek ve hatta müttefik olmak her iki tarafın menfaati icabatındandır. Bu meseleye dair şimdilik fazla bir şey söyleyemeyeceğime müte'essirim” kısmi raporunda olduğu gibi cevaplar vermiştir (Hakimiyet-i Milliye, 7 Şubat 1337/1921,No:102).

25 Şubat 1921 yılında Bolşevik Rusya Gürcistan'ı Bolşevikleştirdikten sonra Ankara'daki Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Sefirliğini feshetti. Gürcistan sefiri S. Mdivani Ankara'dan İstanbul'a taşındı (Kavrelişvili, 2013: 87) ve faaliyetlerini 1928 yılına, İstanbul'dan Varşova'ya taşınana kadar sürdürdü.

1930 Tarihli mektup, S. Mdivani'nin Rusya, Polonya ve Türkiye hakkında yapılan siyasi değerlendirmesidir. Sv. Mdivani raporunda Polonya ve Türkiye arasında var olan ilişkilere şöyle değiniyor: *“Eski kural (Rusya ile savaş yapıldığında Rusya'nın komşularından en iyi silah arkadaşı olan Türkiye'dir) hala geçerlidir. Ancak Türkiye için o zamanki müttefiklik çözümlenmemiş bir problemdir. Onlar arasındaki ilişkiler henüz benim İstanbul'da bulunduğum dönemde olduğu gibi devam ediyor. Buraya gelinceye kadar Türkiye ve Lehistan arasında yakın ilişkilerin kurulduğunu düşünüyordum. Onlar arasında Kafkasya ile Ukrayna'yı bölüşmek için yapılacak gizli antlaşma hakkında geçen sene yaptığımız tartışma beni kandırdı. Neredeyse inandım ki eğer gizli antlaşma yoksa en az Türkiye'nin Rusya'dan vazgeçme emaresinin olması gerek. O zamanlarda yeteri kadar inanılabilecek bu gerçek yine kayboldu. Gizli antlaşma hakkında sözümü uzatmayacağım, çünkü bu haberi ilk veren insan bunu unutmuştur artık. Bu konudan vazgeçelim. Olağan diplomatik ilişkileri henüz düzensiz haldedir. Benim zamanımda hemen hemen bitmek üzere olan ticari ve konsolosluk konularını belirleyecek antlaşmalar henüz imzalanmamış haldedir.*

**** Güvenilir kaynaktan aldığımız habere göre İran ve Afganistan'dan Türkistan'a çok fazla Basmacı dönmektedir.*

Haziran ayında temsilciliklerin elçiliklere dönüştürülmesi konusu çözüldü. Büyükelçiler henüz atanmış değiller. Lehistan çoktan beri Trabzon ve İzmir'de konsolosluk açmak istiyor. Buralarda yalnız Bolşeviklerin konsoloslukları vardır. Lehistan bunların etkisinden dolayı günümüze kadar kendi fikirlerini hayata geçiremedi. Dostluk, iyi komşuluk, tahkim ve diğer uygun konuları içeren antlaşmanın imzalanması için söz de edilemiyor.

Gelir gelmez benim zamanımda İstanbul'da Lehistan temsilcisinin danışmanına ansızın rasgeldim ve aramızda bir sohbet oldu. Şimdilik bu arkadaş oradan ayrılmıştır. Onun konuşmalarından Lehistan ve Türkiye'yi yaklaştırmak için hiç bir adımın atılmadığını öğrendim. Samimi ilişkilerden ki, hiç söz edilemez. Geçen ay Zatsky adlı dostumuz İstanbul'dan döndü. Kendisi “Sizin (Kafkasyalıların) ve Bizim (Polonezlerin) her sözünde ve adımımda Türkler, İngiliz ajanlarının etkisini görüyorlar” gibi ifadeler kullandı. Yakınlarda dış siyasetinin

kökünden değişeceğini ve Türkiye ile Lehistan arasında yakın ilişkilerinin kurulmasını ümit etmiyor. Yalnız resmi durum devam edecektir. Aynısını İstanbul'dan geçen hafta gelen ve Türkiye'den henüz sınır dışı edilmeyen Kırımli bir militan daha fazla kötümserlikle ispatladı. Kendisi Türkiye'nin siyasetinin değişeceğini ummuyor ve en yakın zamanda Resulzade'nin kaderini paylaşmasını bekliyor.

Türkiye'nin dış siyaseti yalnız İngiltere ile anlaştığında ve Fransa'dan kredi aldıktan sonra değişebilir. Bunun beklentileri bir kaç ay önce Eski Mısır Komiseri olan Lord Loid'in Ankara'ya gelişinden sonra oldu. O zaman Kemal onunla direk görüşmeler yapmıştır. Bolşevik aleyhtarı olan Türk çevreleri bu görüşmelerden sonra fazlasıyla umutlu idiler. Ancak bundan sonra çok zaman geçti ve Kürtlerin isyanından başka yeni bir haber alınmadı. Bu isyan ise Bolşevik yönelimini daha da artırdı.

Türkiye şimdilik zorluk içindedir. Ekonomik ve mali sıkıntılar zirveye ulaşmıştır. Devletin kredileri kesmesinden sonra ticaret ve zanaatkârlık zayıflamaya başladı. Tarım aynı durumdadır. Halkın ürettikleri tüccarların eline bir kuruş paraya geçiyor. Vezne boştur. Bütçe beklentileri gerçekleşmedi. Vergiler alınamıyor. Mayıs ve Haziran aylarında askerler ile devlet memurlarına maaşlar ödenemedi. Kibrit tekeli on milyon dolara sattılar ve böylelikle ordu masraflarını kapattılar. Bir kısmını da devlet memurlarına maaş olarak ödediler. Bütün bunlara Kürtlerin şiddetli isyanı da eklendi. Bu isyan üç aydır devam ediyor. Buna karşı üç tugay mücadele ediyor. Gerçi Ankara Hükümeti operasyonun ne zaman sonuçlanacağını açıkladı, ancak çarpışmalar devam ediyor ve Suriye'ye yakın yeni bölgelere de yayıldı. Alınan paradan kalan miktar isyanın bastırılması için harcanır ve sonra maaş sıkıntıları yine meydana gelir. Türkiye bu isyanın çıkmasında tamamen İngilizleri suçluyor ve bu düşünce gerçekten çok uzak değildir. Ancak Türkler bu konuda Bolşeviklerin elinin olduğuna inanmak istemiyorlar.

Denilebilir ki, Türkiye ile yakın dostluk kuramadıkları için dostlarımızın yürekleri acıyor. Ancak acımak başka, gerçek ise farklıdır. (Yerine bütün kendi "kardeşlerini" Polonya'ya götürdüler.)³

Kemal tarafından parlamenter sistemin oluşturulması ve kendi partisine karşı muhalefet bir partinin çıkarılması konusu çok kolay çözülmeli. Meydana gelecek partinin başkanı olan Fethi Bey yalnız oyuncudur, yönetmen ise Kemal'dir. Eğer geç kalmamışsa, olabilir ki, Kemal kendi ülkesinin imdadına bir kez daha yetişir ve ölümden kurtarır. Bu bir görevdir ve bunu çözmek için bayağı zaman gerekecektir. O zamana kadar ise benim yukarıda anlattıklarım daha geçerlidir" (Sakartvelos Tsentraluri Saistorio Arkivi, Pondi, 2118, Aghtsera, 1, Dokumenti 8/ Gürcistan Merkezi tarihi Arşivi, Fon, 2118,D. 1. Belge Numarası,18).

Sonuç olarak denilebilir ki, Gürcistan Merkezi Tarihi Arşivinde muhafaza edilen S. Mdivanin'nin raporları dönemin güçlü ülkelerinin dış politikası, Türkiye ve Polonya arasında var olan diplomatik ilişkiler, Anadolu ve bölgedeki

³. Bu cümlenin bir kısmı asıl kaynaktan silinmiş olduğu için içeriği tam anlaşılmamıştır.

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti Ankara Sefiri Simon Mdivani'nin Anadolu...

uluslararası durumu incelemek açısından önemli bilgileri içeren önemli bir kaynaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Kitaplar

Svanidze, M., (2007), Turketis İstoria (1299-2000), Tbilisi/Türkiye Tarihi (1299-2000), Tiflis.

Guruli, V., (2011), 1918 Tslis 26 Maisi, Tbilisi/26 Mayıs 1918, Tiflis.

Kavrelişvili, R., (2013), Dimitri Şalikaşvilis Turkuli Dğiurebi (Sakartvelos Tsarmomadgenloba Turketşi 27 Dekemberi 1920-20 Marti 1921), Trapizoni/Dimitri Şalikaşvili'nin Türkiye Günlüğü (Türkiye'de Gürcistan Temsilciliği 27 Aralık 1920-20 Mart 1921), Trabzon.

Sürmeli, S., (2001), Türk-Gürcü İlişkileri 1918-1920, Ankara.

Dayı (Derinsu), S. Esin., (1997), Elvie-i Selase'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma, Erzurum.

Toidze, L., (1991), İntervenciats, Okupaciats, Zaldatanebiti Gasabwoebats, Faktobrivi Aneksiats, Tbilisi/Askeri Müdahale, İşgal ve Fiili İlhak, Tiflis.

Makaleler

Svanidze, M., (2000), Diplomatieri Urtiertobebis Damkareba Sakartvelosa da Kemalis Turketis Mtavrobebs Shoris, Kartuli diplomatia (Tselitsdeuli)Tbilisi/Gürcistan ve Kemal'in Türkiyesi Hükümetleri Arasında Diplomatik İlişkilerinin Kuruluşu, Gürcü Diplomasisi (Yıllık), Tiflis.

Sürelî Yayınlar

Sakartvelos Respublika, 1920: Sayı № 29, Kasım.

Hakimiyet-i Milliye, (1337/1921), 7 Şubat, No:102; 9 Şubat, 1337/1921, No:104.

Arşiv Materyalları

Sakartvelos Tsentraluri Saistorio Arkivi, Pondi, 2118, Aghtsera, 1, Dokumenti 8/ Gürcistan Merkezi tarihi Arşivi, Fon, 2118,D. 1. Belge Numarası,18.

**VERİ MADENCİLİĞİ KÜMELEME YÖNTEMLERİ
KULLANARAK KARBON EMİSYONU GÖSTERGELERİ AÇISINDAN
OECD ÜLKELERİNİN SINIFLANDIRILMASI**

**CLASSIFICATION of OECD COUNTRIES in TERMS of CARBON
EMISSION INDICATORS USING DATA MINING CLUSTERING
METHODS**

**КЛАССИФИКАЦИЯ СТРАН ОЭСР В УСЛОВИЯХ
ПОКАЗАТЕЛЕЙ ВЫБРОСОВ УГЛЕРОДА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
МЕТОДОВ КЛАСТЕРИРОВАНИЯ ГОРНЫХ ДАННЫХ**

Ahmet SEL*

ÖZET

Sanayi devriminden itibaren fosil yakıtların kullanımının artması ile birlikte sera gazı salınım değerleri de yıllar itibariyle artış durumundadır. Sera gazlarının artması günümüzün en önemli sorunlarından biri olan küresel ısınmanın başlıca sebepleri arasındadır. Çalışmada Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) üye olan 36 ülkesinin Dünya Bankası verilerinde yer alan 15 göstergeye göre 1990-2014 yılları değerleri kullanılarak kümeleme analizi uygulanmıştır. Toplam veri sayısının fazla olmasından dolayı veri madenciliği yöntemleri ve iki aşamalı kümeleme analizi kullanılarak veriler değerlendirilmiştir. Uygulama sırasında ideal küme sayısı dört olarak bulunmuştur. SPSS, MATLAB ve WEKA programları kullanılarak kümeleme sonuçları ayrı ayrı elde edilmiştir. Kümeleme yöntemleri olarak iki aşamalı ve self organizing map (SOM) tipi yapay sinir ağları tercih edilmiştir. Elde edilen kümeleme sonuçları için ülkelerin yinelenen küme değerleri dikkate alarak birleştirme işlemine tabi tutulmuştur. Sonuç olarak kullanılan karbon salınım değerleri yüksekte düşüğe doğru sıralanacak şekilde ülkeler kümelmiştir. Küme altında bulunan ülkelerin sayıları ise, birinci kümede 1, ikinci kümede 9, üçüncü kümede 10 ülke olmak üzere dördüncü kümede 16 ülke bulunmuştur. Kümeleme sonuçları aynı kümede yer alan ülkelere karbon emisyonu değerlerini düşürmek için uygulanacak programlara yol gösterici olabilir. Ayrıca OECD çatısı altında ilgili kümede yer alan ülkeleri içeren komisyonlar kurulabilir. Son zamanlarda iklim değişikliklerinin kendisini fazlasıyla hissettirmesi önlemlerin ve uygulamaların bir an önce hayata geçirilmesini desteklemektedir. **Anahtar Kelimeler:** *SOM Sinir Ağları, Veri Madenciliği, İki Aşamalı Kümeleme, Karbon Emisyonu, İdeal Küme Sayısı*

* ORCID: [0000-0003-1914-5878](https://orcid.org/0000-0003-1914-5878), Dr. Matematik Öğretmeni, MEB Bakanlığı, selahmet43@gmail.com

ABSTRACT

With the increasing use of fossil fuels since the industrial revolution, greenhouse gas emission values have also been increasing over the years. Increasing greenhouse gases is one of the major causes of global warming, which is one of today's most important problems. In the study, clustering analysis was performed using 1990-2014 values according to 15 indicators in the World Bank data of 36 countries that are members of the organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). The data was evaluated using data mining methods and two-stage clustering analysis due to the large number of total data. At the time of application, the ideal number of clusters was found to be four. Clustering results were obtained separately using SPSS, MATLAB and WEKA programs. Two-stage and self-organizing map (SOM) type neural networks are preferred as clustering methods. For the obtained cluster results, the countries have been combined for taking into account the recurring cluster values. As a result, countries are clustered so that the carbon emission values used are ranked from high to low. The number of countries in the cluster was 1 in the first cluster, 9 countries in the second cluster, 10 countries in the the third cluster and 16 countries in the fourth cluster. Clustering results may guide programs to reduce carbon emissions to countries in the same cluster. In addition, commissions including the countries in the related cluster can be established under the OECD union. The fact that climate change has made him feel more and more recently supports the implementation of measures and practices as soon as possible.

Keywords: *SOM Neural Networks, Data Mining, Two Stage Clustering, Carbon Emission, Ideal Cluster Number*

АННОТАЦИЯ

Поскольку количество использования ископаемого топлива возросло после промышленной революции, за эти годы значения выбросов парниковых газов также увеличились. Увеличение парниковых газов является одной из основных причин глобального потепления, которое является одной из наиболее важных проблем современности. В исследовании использованы кластерные анализы 1990–2014 годов по 15 показателям данных Всемирного банка из 36 стран, являющимся членами Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). Из-за большого количества данных они оценивались с использованием методов “интеллектуального анализа данных” и “двухэтапного кластерного анализа”. Во время применения было найдено идеальное число кластеров – равно к четырём. Результаты кластеризации были получены отдельно с использованием программ SPSS, MATLAB и WEKA. В качестве методов кластеризации предпочтительны нейронные сети двухуровневого типа и самоорганизующейся карты (SOM). Для получения результатов кластера, страны были подвергнуты консолидации с учётом повторяющихся значений кластера. В результате страны сгруппированы так, что используемые значения выбросов углерода ранжируются от высокого до низкого. Количество стран в кластере составляет: 1 в первом кластере, 9 во втором кластере, 10 в третьем кластере и 16 в четвертом кластере. Результаты кластеризации могут служить ориентиром для программ, которые должны применяться к странам в одном кластере с целью снижения их данных по выбросу углерода. Кроме того, под эгидой ОЭСР могут быть созданы комиссии, включая страны в соответствующем кластере. В последнее время тот факт, что изменение климата дало о себе знать, во многом способствует скорейшему осуществлению мер и применению их в практике.

Ключевые слова: *нейронные сети СДЛ, интеллектуальный анализ данных, двухступенчатая кластеризация, выброс углерода, идеальное число кластеров*

1. GİRİŞ

Sanayileşme ve teknolojik gelişme, sera gazı salınımının hızla artmasına yol açmaktadır. Bu durum, küresel ısınmanın hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir problem haline gelmesine neden olmuştur. Bunun temel sebebi, küresel ısınma nedeniyle oluşan iklim değişikliğinin doğal afetlere sebep olmasından dolayı yeryüzündeki bütün canlı hayatlarını tehdit etmesidir. Bu nedenlerle iklim değişimine ve dolayısıyla küresel ısınmaya neden olan sera gazlarının azaltılması ve kontrol altına alınması için uluslararası boyutta çalışma ve düzenlemeler yapılmaktadır. Ülkelerin belirtilen düzenlemeleri gerçekleştirmeleri sonucunda sera gazı salınım miktarlarındaki değişim gelecekteki çalışmalar için yol gösterici olmaktadır (Kuşkaya ve Gençoğlu, 2017:178). Bu amaçla çeşitli anlaşmalar ve sözleşmeler imzalanmış hali hazırda uygulamadadır. Ancak ekonomik kaygılar arttıkça bazı ülkelerin bu konuda duyarlı davranmaması da söz konusu olabilmektedir.

Öncelikle genel olarak bağlayıcı hükümler içeren BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS), 21 Mart 1994 yürürlüğe giren uluslararası alanda atılan ilk ve en önemli adımdır. Taraf ülkeleri, sera gazı emisyonlarını azaltmaya, araştırma ve teknoloji üzerinde işbirliği yapmaya ve sera gazı yutaklarını (örneğin ormanlar, okyanuslar, göller) korumaya teşvik etmektedir. Sözleşme, sera gazı emisyonlarının azaltılması için, ülkelerin kalkınma önceliklerini ve özel koşullarını göz önüne alarak “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler” ilkesine dayanmaktadır. BMİDÇS, iklim değişikliğiyle mücadelede ileriye dönük temel bir adım teşkil etmiştir. Bununla birlikte, sera gazı emisyonlarının küresel ölçekte artmaya devam etmesi ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin giderek daha fazla hissedilir olması üzerine, gelişmiş ülkelerin bağlayıcı yükümlülükler üstlenmeleri için BMİDÇS’ye taraf ülkeler mevcut Sözleşme’nin niteliğini güçlendirmek amacıyla, Kyoto Protokolü’nü (KP) müzakere etmeye başlamışlardır. İki buçuk yıl süren müzakereler sonucunda, Protokol, Sözleşme’nin 1997 yılında Kyoto’da yapılan 3. Taraflar Konferansı’nda kabul edilmiş, 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu protokole 2009 yılında taraf olmuştur. Protokol’e halen 191 ülke ve AB taraftır. Kyoto Protokolü’ne ek olarak Paris Anlaşması, 2020 sonrası süreçte, iklim değişikliği tehlikesine karşı küresel sosyo/ekonomik dayanıklılığın güçlendirilmesini hedeflemektedir. Paris Anlaşması’nın uzun dönemli hedefi, endüstriyelleşme öncesi döneme kıyasen küresel sıcaklık artışının 2°C’nin olabildiğince altında tutulmasıdır. Bu hedef fosil yakıt (petrol, kömür) kullanımının tedricen azaltılarak, yenilenebilir enerjiye yönelmesini gerektirmektedir. Türkiye, Paris Anlaşması’nı, 22 Nisan 2016 tarihinde, New York’ta düzenlenen Yüksek Düzeyli İmza Töreni’nde 175 ülke temsilcisiyle birlikte imzalamış ve Ulusal Beyanımızda Anlaşma’yı geliştirmekte olan bir ülke olarak imzaladığımız vurgulanmıştır (Dış İşleri Bakanlığı, 2019).

BM tarafından Ekim 2015’te yayımlanan, “İklim Bağlantılı Doğal Afetlerin İnsani Maliyeti” isimli raporda, 20 yılda kayıtlara geçen küresel olarak toplam 6,457 doğal afetin %90’ı sel, fırtına, sıcak hava dalgası, kuraklık ve diğer aşırı iklim hareketlerinden kaynaklandığı; 1995 yılından bu yana aşırı iklim hareketleri kaynaklı afetler nedeniyle 606 bin kişinin yaşamını yitirdiği, 4,1 milyar insanın ise etkilendiği belirtilmektedir (Dış İşleri Bakanlığı, 2019). Karşılaşılan maliyet ve sonuçlar dikkate alındığında Dünya için çok önemli bir sorun olarak görülmektedir. İklim değişikliği ve küresel ısınma ülkelerin ekonomik ve sosyal programlarının yanında mutlaka dikkate alınması ve çözüm için çabalanması gereken bir konu olmalıdır.

Veri Madenciliği Kümeleme Yöntemleri Kullanarak Karbon Emisyonu Göstergeleri...

Bu çalışmada büyük verilerin işlenmesi ve anlamlı sonuçlar elde edilebilmesinde kullanılan veri madenciliği kümeleme yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle ilgili ülkeler ve Dünya karbon emisyonu değerleri incelenerek karşılaştırmalar yapılmıştır. Daha sonra kullanılacak yöntemler olan ideal küme sayısı indeksleri, veri madenciliği ve kümeleme yöntemleri açıklanmıştır. Bundan sonraki çalışmalar için araştırmacılara yol göstermesi açısından birden fazla ideal küme sayısı indeks değeri, veri madenciliği kümeleme yöntemi ve analiz programı kullanılarak karşılaştırılmaları yapılmıştır. Uygulama bölümünde ilk aşamada OECD'ye üye 36 ülkenin 1990-2014 yılları arasında Dünya Bankası veri tabanında bulunan 15 göstergenin tanımları yapılmıştır. Uygulamanın ikinci aşamasında ideal küme sayısı; Silhouette, CalinskiHarabasz, DaviesBouldin ve GapEvaluation indeksleri kullanılarak hesaplanmıştır. İdeal küme sayısı dikkate alınarak kümeleme işlemleri SOM sinir ağı ve iki aşamalı kümeleme yöntemleri kullanılarak SPSS, MATLAB ve WEKA programları yardımıyla analiz edilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çemrek, Şentürk ve Terlemez (2010), çalışmalarında OECD'ye üye ülkelerin, fosil yakıt kullanımından kaynaklanan CO₂ salınım göstergeleri kullanarak kümeleme analizine tabi tutulmuştur. Sınıflandırma için ise, bulanık kümeleme analizi kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre 4 küme elde edilmiştir. Birinci kümede, Kanada, Meksika, Avustralya, Kore, Fransa, İtalya, Polonya, İspanya ve Büyük Britanya'dan oluştuğu belirlenmiştir. İkinci kümede sadece Amerika Birleşik Devletleri yer almış, üçüncü kümede yer alan ülkeler ise, Japonya ve Almanya olduğu görülmüştür. Son kümede yer alan ülkeler ise, Yeni Zelanda, Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, Hollanda, Norveç, Portekiz, Slovakya, İsveç, İsviçre ve Türkiye olarak belirlenmiştir.

Arı ve Zeren (2011), çalışmalarında CO₂ ile kişi başı gelir arasındaki ilişkiyi sorgulayarak Çevresel Kuznets Eğrisi (EK) hipotezini test etmiştir. Bunu için Akdeniz ülkelerinin 2000–2005 dönemi, panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Sonuçlarda CO₂ emisyonu ile kişi başı gelir arasındaki ilişkinin, yani CO₂ emisyonunun, yüksek ekonomik büyüme düzeylerinde artabileceği görülmüştür. Ayrıca çalışmada, nüfus yoğunluğu ve enerji tüketimi değişkenlerinin çevre kirliliği üzerindeki etkisi de araştırılmıştır. Elde edilen ampirik bulgular, nüfus yoğunluğu ve enerji tüketiminin, CO₂'yi pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Sonuç olarak, karar vericilerin ekonomik büyüme sürecinde çevreye özen göstermeli ve çevresel bozulmaya fırsat vermeyecek şekilde önlemlerini alması gerektiği vurgulanmıştır. Firmalar için temiz teknolojiler kullanması adına gerek yasal düzenlemeler yapılmalı gerekse finansal kolaylık sağlanarak, hidrojen enerjisi gibi çevre dostu enerji çeşitlerinin kullanımı yaygınlaştırılması gerektiğinden bahsedilmiştir.

Bekiroğlu (2014), karbon salınımının azaltılması adına Türkiye'de yapılması gereken çalışmaları incelemiştir. Emisyonların azaltılmasında kullanılan sertifikaların elde edildiği sektörlerde yaşanacak gelişmelerin kalkınmayı sağlayacağını belirtmiştir. Türkiye gibi fosil yakıtta dışa bağımlı ülkeler için geliştirilecek yenilenebilir enerji projelerinden sağlanacak karbon azaltım sertifikası gelirinin, projelere katkı sağlayacağını söylemiştir. Projelerin hem bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacak hem enerjide dışa bağımlılığı azaltacak hem enerji birim maliyetlerini aşağı çekecek hem de emisyon azaltımı ile çevresel katkıda bulunacağını ifade etmiştir. Ülkemizde ise sektörlerin bir an önce kurumsal yapıları içine Karbon Yönetimi'ni mutlaka entegre etmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Özsoy (2015), çalışmasında Türkiye'de yeşil ekonomi için hidrolik, güneş, rüzgâr, jeotermal ve biyokütle gibi yenilenebilir enerji kaynakları bakımından oldukça yüksek bir potansiyele sahip olduğunu söylemiştir. Ancak potansiyelin küçük bir kısmı kullanabildiğini

ve bunun yerine üretimde kullanılan enerji kaynaklarının (doğalgaz ve ham petrol gibi) büyük kısmı fosil yakıtlarla karşılandığını söylemiştir. Yeşil ekonomiye geçişin maliyetli olabileceğini belirtmiştir. Ancak devletlerin koyacağı çevresel sorumluluk ve düzenlemelerle, örneğin karbon vergisi, karbon borsalarıyla, enerji verimliliğini artıracak, fosil yakıt kullanımını kısıtlayacak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım düzeyini yükseltecek teşvik ve önlemlerle çevre kalitesinin artırılması sağlanabileceğini söylemiştir.

Bayramoğlu ve Yurtkur (2016), çalışmasında Türkiye’de karbon emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi doğrusal ve doğrusal olmayan eşbütünleşme yöntemleriyle analiz etmiştir. Çalışmada 1960-2010 dönemi için doğrusal Engle-Granger eşbütünleşme ve Kapetanios, Shin ve Shell (KSS 2006) tarafından geliştirilen doğrusal olmayan eşbütünleşme yöntemleri uygulanmıştır. Ekonometrik analiz sonuçlarına göre Türkiye’de karbon emisyonu ile ekonomik büyüme arasında doğrusal bir ilişki bulunamazken doğrusal olmayan bir eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Sonuç olarak Türkiye’de ekonomik büyüme ile karbon emisyonu arasında doğrusal olmayan anlamlı uzun dönemli pozitif bir ilişki bulunmuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan ve yüksek oranda ekonomik büyüme amaçlayan bir ülkede ekonomik büyümenin çevre kirliliğine neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bundan dolayı çevreye duyarlılığın önemli bir ekonomik başlık olduğu global ekonomik konjonktürde yenilenebilir temiz enerji kaynaklarının Türkiye içinde önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Kuşkaya ve Gençoğlu (2017), çalışmasında OECD ülkelerinin insan kaynaklı sera gazı emisyonları açısından durumlarını incelemiştir. Bu amaç doğrultusunda, OECD Stat tarafından yayınlanan sera gazı emisyon verileri dikkate alınarak, 31 ülke için 1995-2015 yıllarına ait emisyon değerleri karşılaştırılmıştır. Çalışmada, OECD ülkelerine ait karbondioksit, hidroflorokarbon, metan, azot oksit, perfluorokarbon ve sülfürhekzaflorür emisyon göstergeleri kullanılarak kümeleme analizi yapılmıştır. Kümeleme analizi için Ward yöntemi tercih edilmiştir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre, ülkeler sera gazı emisyonu açısından her iki yılda da dört kümede gruplaşmışlardır. Genel olarak, ülkelerin uygulamış oldukları çevre ve iklim politikaları ve taraf oldukları uluslararası sözleşmelerin yükümlülüklerini yerine getirmelerine bağlı olarak aynı küme grubunda yer aldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

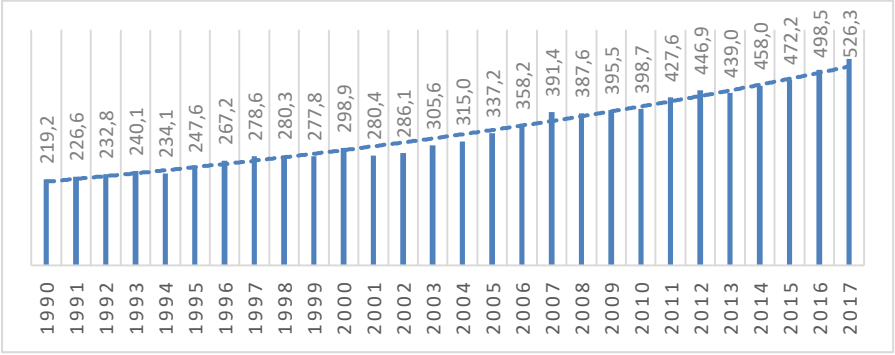
Barkah ve Robert (2018), çalışmalarında karbon emisyonlarını değerlendirmek için Meksika’da bulunan en büyük perakende satış firmalarından biri için filodaki kamyonların yakıt ve yakıt verimliliği özelliklerini karşılaştırmışlardır. Kamyonların GPS izlerine makine öğrenmesi uygulayarak çeşitli yol ve trafik koşullarındaki performanslarını incelemiştir. Kullanılan yolları yükseklik, yol eğimleri, ortalama araç hızı ve teslimat durakları gibi faktörlere göre dört farklı kümede gruplandırmışlardır. Ayrıca, araç ağırlığı kullanımını göz önünde bulundurarak artan yakıt tüketimi ve karbon emisyonu açısından yollar kümelendirilmiştir. Sonuç olarak yakıt tüketimini en aza indirmek ve şirketin gelecekteki filo kompozisyonunun planlanması açısından faydalı olacağını söylemişlerdir. Ayrıca bu kümeleme sonuçları ile her bir kümedeki araç yakıt tüketimini %7,2 oranında azaltılabileceği, böylelikle çevreye CO2 emisyonu salımında da azalacağını belirtmişlerdir.

3. KARBON EMİSYONU DEĞERLERİ

Karbon emisyonu, en basit anlamda karbonun atmosfere salınması anlamına gelir. Sera gazı emisyonları genellikle karbondioksit eşdeğerleri olarak hesaplandığından dolayı, herhangi bir küresel ısınma veya sera gazı etkisi tartışmasında genellikle “karbon emisyonu veya karbon salınımı” şeklinde adlandırılır. Ayrıca, sera gazlarının büyük bir çoğunluğunda karbon molekülüne rastlanmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı’nın öngörülerine göre 2050 yılına kadar fosil yakıtlara olan talep artacak ve buna bağlı olarak karbon emisyonu

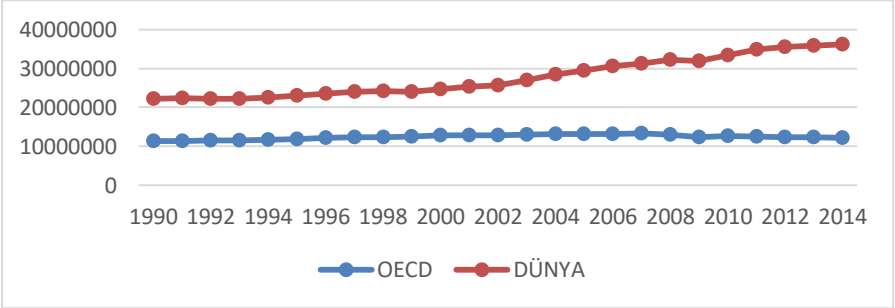
Veri Madenciliği Kümeleme Yöntemleri Kullanarak Karbon Emisyonu Göstergeleri...

değerlerinde % 130'luk artış gözlemlenecektir. Buna ek olarak, Uluslararası Enerji Ajansı'nın öngörülerine göre önümüzdeki yirmi yıllık süreçte küresel yüzey sıcaklıklarında ortalama 0,5 °C civarlarında bir artış beklenmektedir. Enerji, karbon emisyonlarının temel belirleyicisi konumundadır ve üretim sürecinde en önemli girdilerden birisidir. Üretim yapacak firmalar ve hane halkları gereksinim duyduğu enerjinin yaklaşık olarak %87'lik kısmını fosil yakıtlardan sağlamaktadır. Farklı enerji türlerinin de farklı türlerde ve miktarlarda sera gazı salınımı olduğu bilinmektedir (Enerjiportali, 2019). Türkiye'de sera gazı emisyonları ve değerleri değerlendirmeleri için TÜİK tarafından Nisan 2019'da yayınlanan "Sera gazı emisyon istatistikleri" kullanılmıştır. Şekil 1'de Türkiye için toplam sera gazı emisyonları değerleri görülebilir.

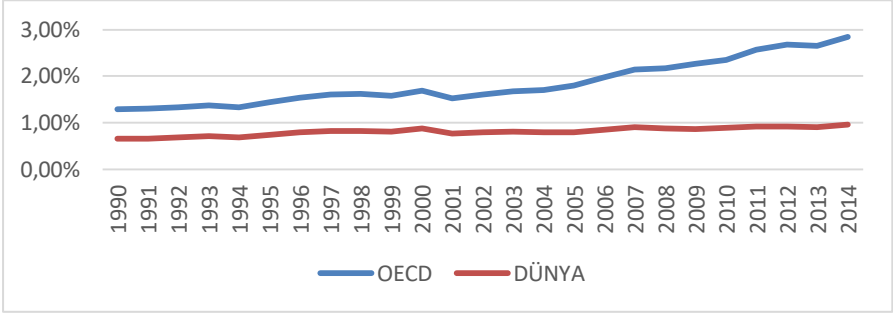
Şekil 1. Türkiye Sera Gazı Emisyonları Grafiği (CO₂ eşdeğeri), (milyon ton) 1990-2017.(Kaynak: TÜİK).

Şekil 1 incelendiğinde sera gazı değerlerinin Türkiye için artış eğiliminden olduğu görülebilmektedir. Karbon salınımı değerleri dikkate alındığında Dünya geneli ve OECD'ye üye olan ülkelerin karbon salınımı değerleri karşılaştırılması Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 2. Toplam Karbon Salınım Miktarına Göre OECD ve Dünya Grafiği (metrik ton).(Kaynak: Dünya Bankası)

Şekil 2. İncelendiğinde Dünya genelinde ilgili yıllar için karbon salınımının artış gösterdiği görülmektedir. Ancak OECD'ye üye olan ülkelerin karbon salınımında önemli artış görülmemekle birlikte 2008 yılında sonra çok azda olsa azaldığı söylenebilir. Türkiye karbon salınımının OECD ve tüm ülkelerin toplam değerlerine göre yüzde olarak oranı ise Şekil 3'te verilmiştir.

Şekil 3. Karbon Salınım Yüzdesine Göre Türkiye'nin OECD ve Dünya Grafiği (metrik ton) (Kaynak: Dünya Bankası)

Türkiye karbon salınımı değişimi Şekil 3 için incelendiğinde Dünya'da ki toplam artış seviyesinde ilerlediği söylenebilir. Ancak OECD değerlerinin ilgili yıllar için artışı yüksek olmadığından dolayı Türkiye'nin karbon salınımı değerinin artması değişim oranını yükseltmiştir. Buradan Türkiye için karbon salınımının OECD üye ülkelerin değişimine göre başarısız olduğu değerlendirilebilir.

4. VERİ MADENCİLİĞİ YÖNTEMLERİ

Veri Madenciliği, büyük veri yığınlarından anlamlı bilgiler elde etmek için, bilgisayar destekli bir bilgi çözümleme işlemidir. Kendiliğinden oluşan kümelenmeler, örüntüler, birliktelikler ve istisnalar veri tabanlarındaki bilgi kaynaklarıdır. Veri Madenciliği yöntem ve teknikleri bu kaynakları analiz ederek taşıdıkları bilgiyi keşfetmeye çalışırlar (Dinçer, 2006: 1). Son yıllarda, bilgi ve iletişim teknolojilerinde (BT) meydana gelen gelişmelere paralel olarak, işletmelerin topladıkları veri miktarının artması ve bu verileri analiz etme araçlarının gelişmesi, firmaların topladıkları veriyi analiz etmeye yönelik ilgilerini artırmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda gerek akademik alanda gerekse iş dünyasında veri madenciliği uygulamalarının yaygınlaştığı görülmektedir. Veri madenciliği, toplanan verilerden anlamlı bilgiler çıkarmak, veri içerisinde gizli olan birtakım örüntüleri ve eğilimleri tespit etmek ve çeşitli değişkenler arasında ilişkiler bulmak ve böylece karar vermeye yardımcı olmak amacıyla uygulanan bir yaklaşımdır. Veri madenciliğinde istatistik, yapay zekâ, makine öğrenmesi gibi farklı alanlarda geliştirilmiş birçok teknik ve yöntem kullanılmaktadır (Rygielski, Wang ve Yen, 2002:483).

Veri madenciliği, veri tabanında beklenmeyen ilişkilerin bulunmasına yardım etmesi açısından geleneksel istatistiksel analizlerden farklılık göstermektedir. Yüksek boyutluluk ve büyük hacimli verilerden ötürü, veri madenciliğinde geleneksel istatistiksel yöntemlerin kullanımı sınırlanmıştır (Wang ve Wang, 2002:31). Özellikle büyük veri analizinde kullanılan programların ve uygulamaların artması bu sınırlılığın giderilmesinde faydalı olmuştur. Birçok uygulama alanı olan veri madenciliği verileri ilişkilendirme, kümeleme, nedensellik ve sınıflama gibi ana yöntemlerin uygulanmasında tercih edilmektedir.

Çalışmada kullanılan veri madenciliği kümeleme yöntemleri dışında istatiki kümeleme yöntemleri de bulunmaktadır. Ancak uygulamada kullanılan veri; 36 ülkenin 15 gösterge bağlamında 1990-2014 yıllarını arasına takebül eden 25 yıllık toplam (36*25*15) 13500 veriden oluşmasından dolayı veri madenciliği yöntemleri tercih edilmiştir. Böylece veri tabanında istatiki yöntemlerden farklı olarak belirlenebilecek gizli örüntü ve yeni ilişkiler sürece dahil edilebilmiştir. Ayrıca birden fazla veri madenciliği kümeleme yöntemi

Veri Madenciliği Kümeleme Yöntemleri Kullanarak Karbon Emisyonu Göstergeleri...

kullanılarak elde edilen gizli örüntü ve ilişkiler düzenlenerek tek bir küme altında birleştirilmiş ve yorumlanmıştır.

4.1. İdeal Küme Sayısı

Uygulama da kullanılan kümeleme yöntemleri öncelikle ideal küme sayısını hesaplayarak kümeleme işlemlerini yapmaktadır. Birden fazla kümeleme yöntemi ve program kullanıldığı için elde edilen küme sayılarının farklı olabilmektedir. Bundan dolayı SOM sinir ağı ve iki aşamalı kümeleme yöntemleri ile oluşturulacak kümeler için herhangi küme sayısı bilinmiyorsa ideal küme indeks değerleri hesaplanarak bu sonuca ulaşılır. Kümeleme analizi işlemleri başlamadan önce ideal küme sayısının belirlenmesi araştırmanın amacına uygun sonuçların elde edilmesini sağlamaktadır. Çalışmada bu amaca yönelik kullanılan ideal küme indeks değerleri açıklanmıştır.

Silhouette İndeksi: Bir gözlemin ne kadar iyi kümelendiğini kümeler arasındaki ortalama mesafeyi tahmin ederek ölçer. Ek olarak, optimum küme sayısı, bu indeksin değeri maksimize edilerek belirlenir (Rousseeuw, 1987:53). İki aşamalı kümeleme yönteminde otomatik olarak SPSS programının çıktılarında yer almaktadır. Silhouette indeksi Eşitlik-1 gibi hesaplanır.

$$S = \frac{1}{NC} \sum_i \frac{1}{n_i} \sum_{x \in c_i} \frac{b(x) - a(x)}{\max[b(x), a(x)]} \quad (1)$$

Burada D; veri seti olmak üzere n; verideki nesne sayısı, c; küme merkezi, NC; küme sayısı, C_i; i. nci küme, n_i; nesne sayısı, c_i; C_i kümesinin merkezi olarak tanımlanır.

CalinskiHarabasz İndeksi: Varyans oran kriteri olarak da adlandırılan bu indeks kümelenebilirliği ile kümeleşme arasındaki ortalamaya dayanarak geçerlilik kareler toplamını değerlendirir. İndeks küme arasındaki maksimum mesafeye bağlı olarak merkezler ve toplamı temel alan kompaktlığı ölçer (Harabasz ve Calinski, 1974:1). CalinskiHarabasz indeksi Eşitlik-2 gibi hesaplanır.

$$CH = \frac{\sum_i n_i d^2(c_i, c) / (NC - 1)}{\sum_i \sum_{x \in c_i} d^2(x, c_i) / (n - NC)} \quad (2)$$

Burada D; veri seti olmak üzere n; verideki nesne sayısı, c; küme merkezi, NC; küme sayısı, C_i; i. nci küme, n_i; nesne sayısı, c_i; C_i kümesinin merkezi ve d²(x,y); x ve y küme merkezi arası uzaklık olarak tanımlanır.

DaviesBouldin İndeksi: Küme içi uzaklıkların düşük, kümeler arası uzaklıkların yüksek olduğu kümeler bulan algoritmaların düşük bir DB indeksine sahip olması gerekir (Davies ve Bouldin, 1979:224). Davies-Bouldin kriteri küme içi ve küme arası mesafeler oranına dayanmaktadır. DaviesBouldin indeksi Eşitlik-3 gibi hesaplanır.

$$DB = \frac{1}{k} \sum_{i=1}^k \max_{j \neq i} \left\{ \frac{\bar{d}_i + \bar{d}_j}{d_{i,j}} \right\} \quad (3)$$

\bar{d}_i ; i'inci kümedeki her nokta ile i'inci kümenin merkezi arasındaki ortalama mesafedir. \bar{d}_j ; j.'inci kümesindeki her nokta ile j.'inci kümenin merkezi arasındaki ortalama mesafedir. $d_{i,j}$; i ve j. kümelerin merkezleri arasındaki Öklid mesafesidir.

GapEvaluation İndeksi: Kümelerin, gerçekleşen değerlerinin kareleri toplamlarının, beklenen değerlerine göre $\log()$ değerce farkı karşılaştırılmaktadır. Bunun içinde ikinci bir bootstrapping yöntemiyle oluşturulan örneklem arasındaki iki değer gap büyüklüğü olmak üzere maksimum yapan k değeri uygun küme sayısı olarak alınmaktadır (Tibshirani, Walther ve Hastie, 2001:411). GapEvaluation indeksi Eşitlik-4 gibi hesaplanır.

$$Gap_n(k) = E_n^* \left\{ \log\left(\sum_{r=1}^k \frac{1}{2n_r} D_r\right) \right\} - \log\left(\sum_{r=1}^k \frac{1}{2n_r} D_r\right) \quad (4)$$

Burada n ; örnek büyüklüğü, k ; değerlendirilen küme sayısı, n_r ; küme r 'deki veri noktalarının sayısı, D_r ; küme r 'deki tüm noktalar için çift mesafelerin toplamıdır. E_n^* ; beklenen değer olmak üzere referans nokta için Monte Carlo örnekleme ile belirlenir.

4.2. Kümeleme Yöntemleri

Veri madenciliğinde kullanılan ilk tekniklerden birisi kümeleme analizidir. Küme analizi veya kümeleme, verilerde bulunan özelliklere göre veriler arasındaki benzerlikleri bulma ve benzer veri nesnelerini ayırık ve homojen gruplar oluşturacak şekilde gruplandırma işlemidir. Diğer bir deyişle, benzer nesnelerin aynı kümede ve benzer olmayan nesnelerin ise başka bir kümede gruplanmasıdır. Veri madenciliğinin temel yöntemlerinden biri olan kümeleme analizi pazar araştırması, makine öğrenimi, biyoinformatik, görüntü işleme, kalıp tanıma, veri sıkıştırma, bilgisayar grafikleri gibi pek çok alanda kullanılan istatistiksel bir tekniktir (Han, Kamber ve Pei, 2012). Büyük veri kümelerinde anlamlı ilişkiler çıkarmak için veri madenciliği yöntemleri tercih edilme sebebidir. Çalışmada kullanılacak olan kümeleme yöntemleri ideal küme sayısının belirlenmesi için kullanılan K- ortalama tekniği olmak üzere, iki aşamalı ve SOM kümeleme yöntemleri açıklanmıştır.

K- Ortalama Tekniği: K-ortalama algoritması uygulama kolaylığından dolayı, en çok kullanılan algoritmalarından biridir. Büyük ölçekli veriler için kullanışlıdır. Buradaki k küme sayısıdır. Küme içi benzerliğin yüksek fakat kümeler arası benzerliğin düşük olması amaçlanır (Yıldız, Çamurcu, Doğan, 2010:207). Uygulamada MATLAB programının alt yapısında ideal küme indeksleri hesaplamalarında kullanıldığından dolayı K-Ortalama tekniğine burada yer verilmiştir. Veri kümesi $\{x_1, x_2, \dots, x_N\}$ olmak üzere K ; küme sayısı için karesel hatayı en aza indiren K sayısı için veriler $S = \{s_1, s_2, \dots, s_K\}$ şeklinde bölünür. K-ortalama yöntemi Eşitlik-5 şeklinde tanımlanır.

$$\arg \min_S \sum_{j=1}^K \sum_{x_i \in S_j} \left\| x_i - \left(\frac{1}{|S_j|} \sum_{x_i \in S_j} x_i \right) \right\|^2 \quad (5)$$

İki Aşamalı Kümeleme Analizi: Ward'ın minimum varyans ile K-ortalama yönteminden oluşan karma yöntem olmakla birlikte AIC (Akaike's Information Criterion) ve BIC (Schwarz's Bayesian Information Criterion) kriterlerini kullanarak ideal küme sayısını bulmaktadır. Yöntem iki aşamadan oluşur. İlk aşamada gözlemler teker teker işleme alınarak ön kümelere gruplanır. İkinci aşamada bu ön kümelere standart aşamalı kümeleme yaklaşımları uygulanır. Her iki aşamada da kullanılabilirlik iki uzaklık ölçüsü Log-olabilirlik uzaklığı ve Öklid Uzaklığıdır. Log-olabilirlik uzaklığı veride sürekli ve kategorik değişkenlerin olması durumunda kullanılabilirlikte kullanılmaktadır. Olasılık temelli bir yaklaşıma dayanmaktadır (Alpar, 2011: 349). Log-olabilirlik uzaklığı Eşitlik-6 gibidir.

$$d(i, j) = \varepsilon_i + \varepsilon_j - \varepsilon_{\langle i, j \rangle} \quad (6)$$

Veri Madenciliği Kümeleme Yöntemleri Kullanarak Karbon Emisyonu Göstergeleri...

Burada i ve j kümeler, ε_i ise i kümesi içinde dağılım olmak üzere $d(i, j)$ kümeler arası log-olabilirlik uzaklığı göstermektedir. Burada ε_j ise;

$$\varepsilon_j = -Nj \left(\sum_{k=1}^{K^A} \frac{1}{2} \log(\sigma_k^2 + \sigma_{jk}^2) + \sum_{k=1}^{K^B} E_{jk} \right) \quad (7)$$

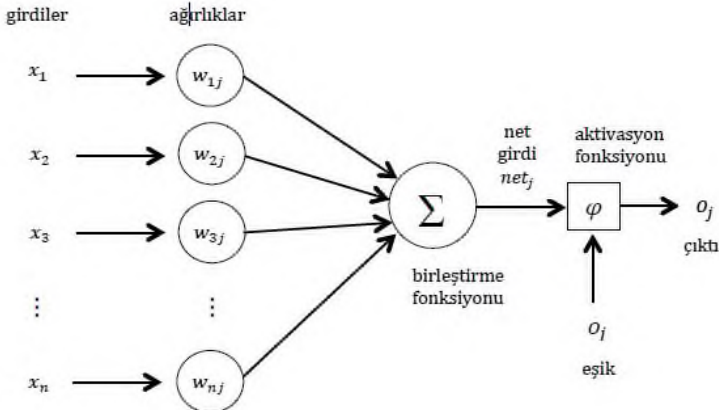
Burada j küme k değişken için Nj ; gözlem sayısı, K^A ; sürekli değişken sayısı, K^B ; kategorik değişken sayısı, σ_k^2 ; k sürekli değişken dağılımı, σ_{jk}^2 ; k sürekli değişkenin j kümesinde dağılımını göstermektedir. Ayrıca bu tanımlar yardımıyla AIC ve BIC değerleri hesaplanmasında Eşitlik-8, Eşitlik-9 ve Eşitlik-10 kullanılır.

$$m_j = J \left\{ 2K^A + \sum_{k=1}^{K^B} L^k - 1 \right\} \quad (8)$$

$$BIC(j) = -2 \sum_{j=1}^J \varepsilon_j + m_j \log(N) \quad (9)$$

$$AIC(j) = -2 \sum_{j=1}^J \varepsilon_j + 2m_j \quad (10)$$

SOM (Self OrganizingMap) (KohonenMap): Yapay sinir ağları temelli bir kümeleme yöntemidir. Sinir ağları yaklaşımının klasik istatistiksel yöntemlere göre avantajı, verilerin dağılım varsayımları ile değişkenlerle ilgili varsayımlara gereksinim duymamasıdır. Yapay sinir ağları, bazı değişkenlere ait eksik verileri de tolere etme özelliğine sahiptir. Ancak, sinir ağlarının eğitimi için çok sayıda veri gerekmesi ve ağ modelinin kurulmasındaki güçlükler, dezavantaj olarak görülebilir (Öztemel, 2003). Yapay sinir ağı yapısının örnek gösterimi Şekil 4'de verilmiştir.

Şekil 4. Yapay Sinir Hücresinin Yapısı (Öztemel, 2003:49)

Ağ, çıkış katmanındaki düğümler için rastgele seçilmiş ağırlıklar ile başlayarak birçok eğitim döngüsünden geçer ve bir öz-düzenleme sürecine tabi olur. Her döngü boyunca,

herbir giriş vektörü buna karşılık olarak kabul edilir ve kazanan düğüm minimum uzaklığı veren Öklid uzaklığı Eşitlik-11 ile bulunur.

$$\|x_i - w_{ij}\| = \min \|x_i - w_{ij}\|, i=1,,n \quad (11)$$

Kazanan düğümün ağırlık vektörleri ve komşu düğümlerin ağırlık vektörü Eşitlik-12 ve Eşitlik-13 kullanılarak güncellenir.

$$\Delta w = \alpha(x_i - w_i^{eski}) \quad (12)$$

$$w_i^{yeni} = w_i + \alpha(x_i - w_i^{eski}) \quad (13)$$

x_i ; giriş vektörü olmak üzere, α ; öğrenme katsayısı olarak tanımlanır. Bu işlemler sırasıyla kriter koşulu sağlanıncaya kadar devam eder.

Teuvo Kohonen (1988) tarafından bulunan ve bu yüzden Kohonen Haritası olarak da bilinen SOM, yapay sinir ağları modeli olarak anılır ve bilgiyi geleneksel matematiksel yollardan farklı olarak yeni bir yolla işler. Öz düzenleyici harita olarak Türkçeye çevirebileceğimiz SOM yapay sinir ağları algoritmalarının bir çeşididir ve eğitimsiz öğrenme (unsupervised learning) mantığına dayanır. SOM'un yapısı birbiri içine geçmiş iki tabakadan oluşur. Bunlar Girdi (input) tabakası ve Kohonen tabakasıdır (Kohonen, 1995). Eğitimsiz öğrenmede sistemin doğru çıkış hakkında bilgisi yoktur ve girişlere göre kendi kendisini örnekler. Gizli sinirler dışarıdan yardım almaksızın kendilerini örgütlemek için bir yol bulmalıdırlar. Bu yaklaşımda, verilen giriş vektörleri için önceden bilinebilen performansını ölçebilecek ağ için hiçbir çıkış örneği sağlanmaz. Ancak, eğitici öğrenme (supervised learning) sistemde bulunan istenilen çıkış ile gerçek çıkış kıyaslanır. Rasgele değişen ağırlıklar ağ tarafından öyle ayarlanır ki, bir sonraki döngüde gerçek çıkış ile istenen çıkış arasında daha yakın karşılaştırma üretebilsin. Makine öğrenmesi, bütün işleme elemanlarının anlık hatalarını en aza indirmeye çalışır (Elmas, 2007). SOM ağı, veriyi bir veya üç boyutlu uzayda da gösterebilir. SOM ağı, giriş ve çıkış katmanları olmak üzere, iki nöron katmanından oluşur. Giriş katmanı tamamen çıkış katmanına bağlanmıştır. SOM ağının çekirdeği olan çıkış katmanı, iki boyutlu harita kullanarak seyrek veri temsilini baskılaması ve yoğun veri yayılımını sağlaması açısından biyolojik sistemlere benzer bir şekilde çalışır. Bunu, çıkış katmanının farklı alt alanlarını farklı bilgi kategorilerine atayarak yapılabilir. Sonuç olarak, bir ağ içerisinde işleme elemanının konumu giriş verileri kümesinde belli bir karakteristik özelliğe atanmış olur (Kiang, Hu, Dorothy ve Fisher, 2006:36).

5. UYGULAMA

5.1. Verilerin Elde Edilmesi

Karbon emisyonları değerleri için Dünya Bankası verilerinden yararlanılmıştır. Araştırma da kullanılan verilerin en son 2014 yılında yayınlandığı tespit edilmiştir. Bundan dolayı 36 ülkenin 1990-2014 yıllarını arasına takebül eden 25 yıllık verileri kullanılmıştır. Karbon emisyonu konusunda kullanılan 15 göstergenin her biri 900 (36*25) veri içermek üzere toplam 13500 veri kümeleme işleminde kullanılmıştır. Göstergelerin açıklamaları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Göstergeler ve Açıklamaları

Gösterge Kodu	Açıklaması
G-1	GSYİH'nın dolar başına kilogram cinsinden karbondioksit (CO ₂) emisyonunu ölçer
G-2	CO ₂ emisyonları (kişi başına metrik ton)

Veri Madenciliği Kümeleme Yöntemleri Kullanarak Karbon Emisyonu Göstergeleri...

G-3	Elektrik ve ısı üretiminden kaynaklanan CO2 emisyonları, toplam (toplam yakıt yanmasının yüzdesi)
G-4	Gaz yakıt tüketiminden kaynaklanan CO2 emisyonları (toplamın yüzdesi)
G-5	Gaz yakıt tüketiminden kaynaklanan CO2 emisyonları (metrik ton)
G-6	Sıvı yakıt tüketiminden kaynaklanan CO2 emisyonları (metrik ton)
G-7	Sıvı yakıt tüketiminden kaynaklanan CO2 emisyonları (toplamın yüzdesi)
G-8	İmalat sanayi ve inşaat kaynaklı CO2 emisyonları (toplam yakıt yanmasının yüzdesi)
G-9	Konutlar ve ticari ve kamu hizmetleri hariç diğer sektörlerden kaynaklanan CO2 emisyonları (toplam yakıt yakma yüzdesi)
G-10	Konut binaları ile ticari ve kamu hizmetlerinden kaynaklanan CO2 emisyonları (toplam yakıt yanmasının yüzdesi)
G-11	Katı yakıt tüketiminden kaynaklanan CO2 emisyonları (toplamın yüzdesi)
G-12	Katı yakıt tüketiminden kaynaklanan CO2 emisyonları (metrik ton)
G-13	Ulaşımından kaynaklanan CO2 emisyonları (toplam yakıt yanmasının yüzdesi)
G-14	CO2 yoğunluğu (kg petrol eşdeğeri enerji kullanımı başına)
G-15	CO2 emisyonları (metrik ton)

Tablo 1’de bulunan değerlerin sayısal ifadeleri arasında ilişki olmamasına dikkat edilmiştir. Verilerin normalleştirilmesi; veri setindeki değişken değerleri arasında büyük farklar varsa değerler normalleştirilmelidir. Böylece, tüm değişkenlere eşit şans verilmiş olur. Sütun bazında yapılan normalleştirme üç şekilde yapılabilir:

a) Her bir sütundaki değerler sütun standart sapmasına bölünür.

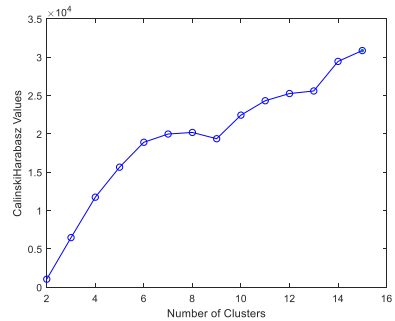
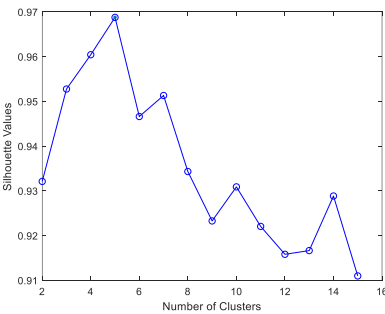
b) Her bir sütundaki değerlerden sütun ortalaması çıkartılıp çıkan sonuç sütun standart sapmasına bölünür. Böylece, ortalaması 0 standart sapması 1 olan standart dağılım elde edilir.

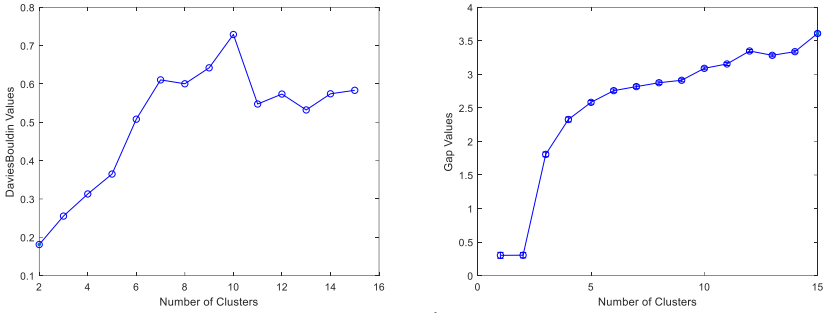
c) Her bir sütundaki değer, sütun vektör uzunluğuna bölünür (Graupe, 1997).

Uygulama sırasında veriler $\frac{X-\mu}{\sigma}$ formülüyle normalleştirme işlemine tabi tutulmuştur.

5.2. İdeal Küme Sayısının Elde Edilmesi

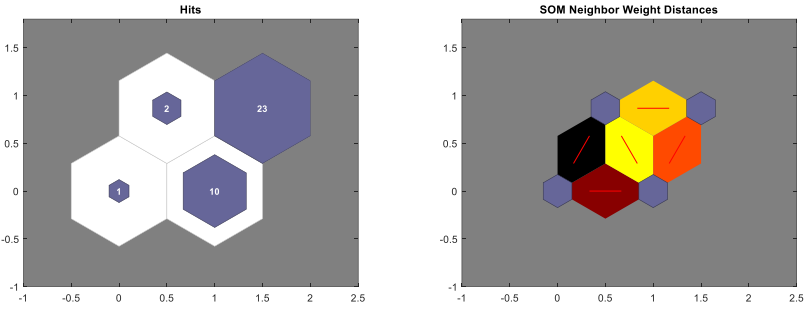
Karbon emisyonu değerlerine göre kümeleme analizi yapmadan önce ideal küme sayısı belirlenmeye çalışılmıştır. Bunun için ilk aşamada K-ortalamlar hesaplama metodu yardımıyla Silhouette, CalinskiHarabasz, DaviesBouldin, GapEvaluation indeksleri MATLAB programı yardımıyla hesaplanmıştır. Hesaplama sırasında üst küme sayısı 15 olarak belirlenmiş ve elde edilen sonuçlar Şekil 4’te verilmiştir.

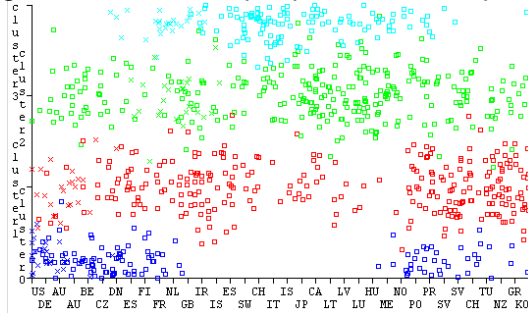
Şekil 5. MATLAB Programı İdeal Küme Sayısı Sonuçları

Şekil 5 incelendiğinde CalinskiHarabasz ve GapEvaluation indeks değerlerinin artış durumunda olduğu görülmektedir. Silhouette indeks değerinin 5 ve DaviesBouldin indeks değerinin 10 olarak çıkmaktadır. İdeal küme sayısının belirlenmesi için MATLAB programında SOM sinir ağı kümeleme yöntemi kullanan neural net clustering (nctool) arayüzü kullanılmıştır. Elde edilen ideal küme sayısı 4 olmak üzere sonuçlar Şekil 6'da verilmiştir.

Şekil 6. MATLAB SOM Sinir Ağı İdeal Küme Sayısı Sonuçları

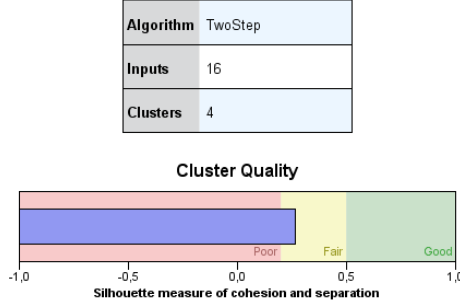
Şekil 6 incelendiğinde soldaki ifade incelenen OECD ülkelerinin dağılımını göstermekte olup sağdaki ifade kümeler arası uzaklıkları göstermektedir. Renkli ifadelerden siyah olan küme uzaklığının en düşük olduğu diğerleri ise yüksek olduğunu belirtmektedir. Ayrıca elde edilen sonuçlar için SOM sinir ağı kümeleme yöntemi seçilerek WEKA programı üzerinden değerlendirildiğinde elde edilen sonuçlar Şekil 7'de verilmiştir.

Şekil 7. WEKA SOM Sinir Ağı İdeal Küme Sayısı Sonuçları

Veri Madenciliği Kümeleme Yöntemleri Kullanarak Karbon Emisyonu Göstergeleri...

Şekil 7 incelendiğinde WEKA programı çıktılarında ideal küme sayısı dört olmak üzere ülkelerin dağılımı verilmiştir. SPSS programı için iki aşamalı kümeleme yöntemi kullanılarak elde edilen ideal küme sayısı ve Silhouette indeks değerinin kalitesi Şekil 8’de verilmiştir.

Şekil 8. SPSS İki Aşamalı Kümeleme İdeal Küme Sayısı Sonuçları

Şekil 8 incelendiğinde ideal küme sayısı dört olarak gözükmektedir. İdeal küme sayısının belirlenmesi için kullanılan yöntemler genel olarak değerlendirildiğinde 4 tane kümenin olmasına karar verilmiştir.

5.3. Kümeleme Analizi Sonuçları

İdeal küme sayısına karar verilmesinden sonra kümeleme işlemleri kullanılarak SPSS, MATLAB ve WEKA programları yardımıyla kümelerin dağılımı incelenmiştir. MATLAB programı için Nctool arayüzü kullanılarak SOM sinir ağı kümeleme sonuçları ülkelerin dağılımı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. MATLAB SOM Sinir Ağı Ülkelerin Dağılımı

Küme-1	Küme-2	Küme-3	Küme-4		
Amerika	Avustralya	Meksika	Avusturya	İsrail	Norveç
	Kanada	Polonya	Belçika	Litvanya	Yeni Zelanda
	İspanya	Türkiye	İsviçre	Yunanistan	Portekiz
	Fransa	Almanya	Şili	Letonya	Slovakya
	İngiltere	Japonya	Çekya	Macaristan	Slovenya
	İtalya		Danimarka	Finlandiya	İsveç
	Güney Kore		Estonya		Hollanda
			İrlanda		İzlanda
					Lüksemburg

İkinci aşamada veriler SPSS kümeleme yöntemi olan iki aşamalı kümeleme sonuçları BIC kriteri kullanılarak Log-olabilirlik uzaklık yöntemi ile hesaplanmıştır. İki aşamalı kümeleme sonuçları ülkelerin dağılımı Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. SPSS İki Aşamalı Kümeleme Ülkelerin Dağılımı

Küme-1	Küme-2		Küme-3		Küme-4	
Amerika	Fransa	Türkiye	Avustralya	İrlanda	Belçika	Norveç
	Kanada	İtalya	Çekya	İsrail	İsviçre	Yeni Zelanda
	Almanya	Japonya	Danimarka	Polonya	Şili	Portekiz
	İngiltere	Kore	Estonya	İsrail	İspanya	İsveç
	Slovakya	Hollanda	Finlandiya	Polonya	Meksika	Avusturya
			Yunanistan	Slovenya	İzlanda	Macaristan
			İrlanda		Letonya	Lüksemburg
					Litvanya	

WEKA programında bulunan veri madenciliği yöntemlerinden olan SOM sinir ağı yöntemi kullanılarak elde edilen kümeleme analizi uygulama sonuçları için ülkelerin dağılımı Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. WEKA SOM Sinir Ağı Ülkelerin Dağılımı

Küme-1	Küme-2		Küme-3		Küme-4	
Amerika	Almanya	Finlandiya	Fransa	Avusturya	Litvanya	
Estonya	Danimarka	Kore	İsveç	Belçika	Letonya	
Çekya	İrlanda	Türkiye	Slovenya	Hollanda	Macaristan	
	İsrail	Yunanistan	İzlanda	İngiltere	Meksika	
	İspanya		Lüksemburg	İtalya	Portekiz	
	Japonya		Norveç	Kanada	Slovakya	
			Avustralya	İsviçre	Yeni Zelanda	
			Polonya	Şili		

Uygulama sonucunda ülkelerin Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4’de elde edilen küme değerleri ait olduğu küme değeri en fazla tekrar eden ülkeler aynı kümede kalacak şekilde birleştirilerek Tablo 5’te gösterilmiştir. Örneğin Amerika her üç kümeleme yönteminde de Küme-1’de yer aldığından dolayı bu kümede kalmıştır. Diğer ülkelerin değerleri içinde aynı işlemler uygulanmıştır. Tablo 5 incelendiğinde kümelerin karbon emisyonu değerleri açısından karşılaştırılması Küme-1’den Küme-4’e doğru yüksek emisyon değerinden düşük emisyon değerine doğru olacağı görülmüştür. Buna göre Küme-1: Çok Yüksek Emisyon, Küme-2: Yüksek Emisyon, Küme-3: Orta Derece Emisyon ve Küme-4: Düşük Emisyon olarak düzenlenmiştir.

Tablo 5. Kümeleme Analizi Sonuçlarının Birleştirilmiş Hali

Çok Yüksek Emisyon	Yüksek Emisyon	Orta Derece Emisyon	Düşük Emisyon	
Amerika	Kanada	Avustralya	Avusturya	Norveç
	Almanya	Çekya	Belçika	Yeni Zelanda

Veri Madenciliği Kümeleme Yöntemleri Kullanarak Karbon Emisyonu Göstergeleri...

İspanya	Danimarka	İsviçre	Portekiz
Fransa	Estonya	Şili	Slovakya
İngiltere	Finlandiya	Macaristan	İsveç
İtalya	Yunanistan	İzlanda	Meksika
Japonya	İrlanda	Litvanya	
Güney Kore	İsrail	Lüksemburg	
Türkiye	Polonya	Letonya	
	Slovenya	Hollanda	

6. Sonuç

Gelişmekte olan ülkeler için sanayi, üretim ve ulaşım vazgeçilemez sektörler olarak değerlendirilebilir. Ancak bu sektörler aynı zamanda karbon emisyonunu artıran faaliyetler arasındadır. Özellikle fosil yakıtların kullanımı artması sera gazlarının salınımının da artmasına sebep olmaktadır. Ekonomik dinamikleri güçlü olan OECD ülkelerinin Dünya Bankası verilerinde yer alan göstergeler kullanılarak 1990-2014 yılları değerleri ile kümeleme analizi uygulanmıştır. Bundan sonraki çalışmalar içinde araştırmacılara yol göstermesi açısından birden fazla ideal küme sayısı indeks değeri, veri madenciliği kümeleme yöntemi ve analiz programı kullanılarak karşılaştırılmaları yapılmıştır. Uygulama adımında öncelikle ideal küme sayısı Silhouette, CalinskiHarabasz, DaviesBouldin, GapEvaluation indeks değerleri hesaplanmış ve ideal küme sayısı dört olarak bulunmuştur. Kümeleme analizinde ise veri madenciliği yöntemleri biri olan SOM sinir ağları ve iki aşamalı kümeleme analizi SPSS, MATLAB ve WEKA programları kullanılarak sonuçlar ayrı ayrı elde edilmiştir. Ülkelerin kümelere dağılımları dikkate alınarak yinelenen küme adı altında ülkeler birleştirilmiştir.

“Çok Yüksek Emisyon” kümesinde yer alan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tek başına yüksek karbon emisyonu değerleri içerdiği söylenebilir. Ayrıca ABD ekonomik nedenleri bahane ederek Paris iklim sözleşmesinden ayrılmak için ilk başvuru yapan ülke konumundadır. Dünya’da karbon emisyonu değerleri incelendiğinde Çin’den sonra en fazla değere sahip olan ABD küresel iklim değişikliğine duyarsız kalması endişe vericidir. Ayrıca ABD, Kyoto Protokolünü imzalamasına rağmen onaylamayan ülkeler arasındadır.

“Yüksek Emisyon” kümesinde sanayileşme açısından önde gelen OECD ülkelerinin toplandığı görülmüştür. Bu kümedeki ülkeler incelendiğinde Kanada’nın Kyoto Protokolünden çekildiği görülmektedir. Ayrıca, Paris İklim Sözleşmesini imzalayan ancak onaylamayan ülkeler arasında bulunan Türkiye’ de bu kümede bulunmaktadır.

“Orta Derece Emisyon” ve “Düşük Emisyon” kümelerinde nüfus ve üretim açısından diğer ülkelere nisbeten daha az potansiyele sahip ülkelerin yer aldığı görülmüştür. Ayrıca bu kümelerdeki ülkelerin iklim sözleşmeleri ile protokollerini imzalayan ve onaylayan ülkeler arasında yer aldığı görülmüştür.

Elde edilen sonuçlar ile Paris İklim Sözleşmesinde yer alan “Sözleşme, sera gazı emisyonlarının azaltılması için, ülkelerin kalkınma önceliklerini ve özel koşullarını göz önüne alarak “ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler” ilkesine dayanmaktadır.” ilkesine uygun olarak aynı kümede yer alan ülkelere karbon emisyonu değerlerini düşürmek için uygulanacak programlara yol gösterici olabilir. Ayrıca OECD çatısı altında ilgili kümede yer alan ülkeleri içeren komisyonlar kurulabilir. Öncelik verilmesi gereken diğer bir konuda, karbon salınımında yüksek oranlara sahip olan ülkeleri kapsayan

ve yaptırım uygulayabilen bir anlaşmanın olmamasıdır. Son zamanlarda özellikle iklim değişikliğine bağlı olumsuzluklar fazlasıyla gözlemlenmeye başlanmıştır. Bundan dolayı alınacak önlemlerin ve buna bağlı uygulamaların bir an önce hayata geçirilmesi elzem bir durum oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Akkuş, B., & Zontul, M. (2019). Veri Madenciliği Yöntemleri ile Ülkeleri Gelişmişlik Ölçütlerine Göre Kümeleme Üzerine Bir Uygulama. *AURUM Mühendislik Sistemleri ve Mimarlık Dergisi*, 3(1), 51-64.
- Alpar, R. (2011). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*, Üçüncü Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Arı, A., Zeren, F. (2011). CO2 Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 37-47.
- Arı, E., & Yıldız, A. (2018). Bulanık Kümeleme Analizi ile OECD Ülkelerinin Göç İstatistikleri Bakımından Sınıflandırılması. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (33), 17-28.
- Atalay, M., & Çelik, E. (2017). Büyük Veri Analizinde Yapay Zekâ Ve Makine Öğrenmesi Uygulamaları-Artificial Intelligence and Machine Learning Applications in Big Data Analysis. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 155-172.
- Barkah, A., & Robert, P. (2018). Route Clustering in Transportation with Geospatial Analysis and Machine Learning to Reduce CO2 Emissions.
- Bayramoğlu, A. T., & Yurtkur, A. K. (2016). Türkiye’de Karbon Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Doğrusal Olmayan Eşbütünlük Analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(4), 31-46.
- Bekiroğlu, O. (2014). *Sürdürülebilir Kalkınmanın Yeni Kuralı: Karbon Ayak İzi*, II. Elektrik Tesisat Ulusal Kongresi.
- Bircan, H., Zontul, M., & Yüksek, A. G. (2006). SOM Tipinde Yapay Sinir Ağlarını Kullanarak Türkiye'nin İhracat Yaptığı Ülkelerin Kümeleneşmesi Üzerine Bir Çalışma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 20 Eylül 2006 Sayı: 2
- Ceylan, Z., Gürsev, S., & Bulkan, S. (2017). İki Aşamalı Kümeleme Analizi ile Bireysel Emeklilik Sektöründe Müşteri Profiline Değerlendirilmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 10(4), 475-485.
- Chalikias, M. S., & Ntanos, S. (2015). Countries Clustering with Respect to Carbon Dioxide Emissions by Using the IEA Database. *In HAICTA* (pp. 347-351).
- Çemrek, F., Şentürk, S., & Terlemeş, L. (2010). Bulanık Kümeleme Analizi ile OECD Ülkelerinin Co2 Emisyonları Bakımından İncelenmesi. *Physical Sciences*, 5(3), 52-69.
- Davies D. ve Bouldin D., (1979). "A cluster separation measure," *IEEE PAMI*, vol. 1, no. 2, pp. 224–227.
- Deniz, S. S. (2019). Kümeleme Analizinde Küme Doğrulama Yöntemleri. *Fen Bilimleri ve Matematik*, 183.
- Dış İşleri Bakanlığı (2019), Uluslararası Süreçler ve Türkiye İklim Değişikliğiyle Mücadele, Paris Anlaşması, <http://www.mfa.gov.tr/paris-anlasmasi.tr.mfa> (Erişim, 09/06/2019).
- Dış İşleri Bakanlığı (2019), Uluslararası Süreçler ve Türkiye İklim Değişikliğiyle Mücadele, İklim Değişikliği ile Mücadelenin Önemi, <http://www.mfa.gov.tr/iklim-degisikligiyle-mucadelenin-onemi.tr.mfa> (Erişim, 09/06/2019).
- Dış İşleri Bakanlığı (2019), Uluslararası Süreçler ve Türkiye İklim Değişikliğiyle Mücadele, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, <http://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa> (Erişim, 09/06/2019).

Veri Madenciliği Kümeleme Yöntemleri Kullanarak Karbon Emisyonu Göstergeleri...

- Dış İşleri Bakanlığı (2019), Uluslararası Süreçler ve Türkiye İklim Değişikliğiyle Mücadele, Kyoto Protokolü, <http://www.mfa.gov.tr/kyoto-protokolu.tr.mfa> (Erişim, 09/06/2019).
- Diñçer, E. (2006). *Veri Madenciliğinde K-Means Algoritması ve Tıp Alanında Uygulanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.,Kocaeli.
- Dogan, I., & Topalli, N. (2016). Milli Gelir, Karbon Emisyonu ve Enerji Tüketimi: Türkiye için Dogrusal ve Dogrusal Olmayan Nedensellik Analizi. *Business and Economics Research Journal*, 7(1), 107.
- Dünya Bankası (2019), Databank, Karbon Emisyonu İstatistikleri, <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.CD&country=#> (Erişim, 16/09/2019).
- Elmas, Ç. (2007). *Yapay zeka uygulamaları:(yapay sinir ağı, bulanık mantık, genetik algoritma)*. Seçkin Yayıncılık.
- Enerji Portalı (2019), Karbon Emisyonu Nedir?, <https://www.enerjiportali.com/karbon-emisyonu-nedir/> (Erişim, 10/09/2019).
- Graupe, Daniel (1997), *Principles of Artificial Neural Networks*, Singapore: World Scientific Publishing.
- Harabasz T. Calinski and J., (1974). “A dendrite method for cluster analysis,” *Comm. İn Statistics*, vol. 3, no. 1, pp. 1–27.
- İnce H., İMAMOĞLU, S., & KESKİN, H. (2013). Öz-Düzenlemeli Harita Ağları İle K-Ortalama Kümeleme Analizinin Karşılaştırılması: Tüketici Profillemeye Örneği. *Gazi Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 28(4).
- J. Han, M. Kamber, J. Pei (2012). *Data Mining Concepts and Techniques*, Morgan Kaufmann Publishers Inc., Waltham, USA.
- Keşan, C., Erkuş, Y., & Coşar, M. Ç. (2017). Öğretmen Adaylarının Üçgen Kavramına Yönelik Kavram İmajlarının Görselleştirilmesinde Som ve Ward Kümeleme Algoritmalarının Kullanımı. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education (IJTASE)*, 6(1).
- Kiang, M.Y., Hu M. Y., Dorothy M. ve Fisher D.M.,(2006). “An Extended Self-Organizing Map Network for Market Segmentation-A Telecommunication Example”, *Decision Support Systems*, Cilt 42, 36– 47.
- Kohonen, T. (1995). *Self-Organization Maps*, Springer, Berlin, Germany
- Kuşkaya, S., & Gençoğlu, P. (2017). OECD Ülkelerinin 1995-2015 Yılları İtibariyle Sera Gazı Salımları Açısından Karşılaştırılması: İstatistiksel Bir Analiz. *IDEA Studies*, 3(3), 177-188.
- Larose, D. T.. (2005). Discovering Knowledge in Data. *An Introduction to Data Mining*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Özdemir, A., & Orçanlı, K. (2012). İki Aşamalı Kümeleme Algoritması ile Pazar Bölümlemesi, Müşteri Profillerinin Belirlenmesi ve Niş Pazarların Tespiti. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 1-26.
- Özsoy, C. E. (2015). Düşük karbon ekonomisi ve Türkiye'nin Karbon Ayak İzi. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(9), 198-215.
- Öztemel, Ercan (2003), *Yapay Sinir Ağları*, İstanbul:Papatya Yayınevi.
- Rousseeuw P.,(1987). “Silhouettes: A Graphical Aid to The İnterpretation and Validation of Cluster Analysis,” *J. Comput. Appl.Math.*,vol. 20, no. 1, pp. 53–65, 1987.
- Rygielski, C., Wang, J.-C. ve Yen, D. C.. (2002). Data Mining Techniques for Customer Relationship Management. *Technology in Society*, 24 (4), 483-502.
- Seyrek, İ. H., & Ata, H. A. (2010). Veri Zarflama Analizi ve Veri Madenciliği ile Mevduat Bankalarında Etkinlik Ölçümü. *Journal of BRSA Banking & Financial Markets*, 4(2).

- Şekeroğlu, S. (2010). *Hizmet Sektöründe Bir Veri Madenciliği Uygulaması* (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Tibshirani, R., Walther, G., & Hastie, T. (2001). Estimating the Number of Clusters in a Data Set Via the Gap Statistic. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Statistical Methodology)*, 63(2), 411-423.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2019), Haber Bültenleri, Seragazı Emisyon İstatistikleri, 1990-2017.<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=30627> (Erişim, 16/09/2019).
- Wang Shouhong ve Wang Hai (2002), “Knowledge Discovery Through Self-Organizing Maps: Data Visualization and Query Processing”, *Knowledge and Information Systems*, 4.
- Yıldız, K., Çamurcu, Y., ve Doğan, B., (2010). Veri Madenciliğinde Temel Bileşenler Analizi ve Negatifsiz Matris Çarpanlarına Ayırma Tekniklerinin Karşılaştırmalı Analizi, *10. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 207-213.

UKRAYNALILARA YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN PROBLEMLER

PROBLEMS OF TURKISH LANGUAGE TEACHING AS A FOREIGN LANGUAGE TO THE UKRAINIANS

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ УКРАИНЦАМ ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО

Göknur KARADAVUT*

ÖZ

Küreselleşen dünya düzeni resmi sınırları ortadan kaldırmış gün geçtikçe çeşitlenen ve gelişen kitle iletişim araçları dünya ülkelerindeki farklı milletlerden insanların iletişimini ayrı bir boyuta taşımıştır. Ayrıca ülkeler arasındaki siyasi, ekonomik, bilimsel ve kültürel faaliyetler de günden güne artmıştır. Bu iki unsur yabancı dil öğretimini gündeme getirmiş ve bu alandaki çalışmaların hız kazanmasına zemin hazırlamıştır. Türkçe de Türkiye'nin dünya üzerindeki jeopolitik ve stratejik konumu ve dünya siyasetinde oynamış olduğu etkin rol dolayısıyla dünya ülkelerinin ve diğer milletlerin dikkatini çekmiştir. Bu da Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi konusunu meydana getirmiştir.

Türkiye son zamanlarda çevresinin ilgi odağı ülke haline gelmiştir. Buradan hareketle Türkçe de öğrenilmesi gereken diller arasında yerini almıştır. Farklı ülkelerden pek çok öğrenci, Türkçe öğrenmek amacıyla Türkiye'ye gelmektedir. Bu öğrencilerden bazıları farklı dil ailelerine mensuptur. Bundan dolayı Türkçenin öğrenilmesinde belli başlı sıkıntılar yaşanmaktadır. Türkçe öğrenen topluluklar arasında Ukraynalılar önemli bir yer tutmaktadır. Farklı dil ailelerine mensup bu iki millet hedef dili öğrenirken çeşitli zorluklar yaşamaktadır. Çalışmanın konusu olan Ukraynalılara yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde karşılaşılan problemlerin başında, Türkçenin sesletimiyle ilgili problemler, biçim bilgisi açısından yaşanan problemler, tümce kuruluşu açısından yaşanan problemler ve anlam bilgisine ilişkin problemlerin geldiğini görmekteyiz. Bu çalışmada yukarıda belirtilen yapı farklılıklarına, bireylerin bu farklılıklarından meydana gelen problemlerine değinilmiş, yaptıkları hatalar incelenmiş ve önerilere yer verilerek yabancı dil olarak Türkçe öğrenimini Ukraynalılar için etkin bir hale getirmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türkçe öğretimi, Ukraynalı, hedef dil, Türkçe, sesletim, biçimbilim, anlambilim, cümle kurma*

* ORCID: [0000-0002-9121-1625](https://orcid.org/0000-0002-9121-1625), Ankara Üniversitesi TÖMER Antalya şubesi Türkçe
okutmanı, goknurkaradavut@windowslive.com

Ukraynalılara Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Problemler

ABSTRACT

The globalizing world order has abolished official boundaries, and the mass media that have been diversifying and developing day by day have brought the communication of people of different nationalities in the World countries to a different dimension. In addition, political, economic, scientific and cultural activities among countries have increased day by day. These two elements brought foreign language teaching to the agenda and prepared the ground work for accelerating the studies in this field. Turkish, Turkey's geopolitical and strategic position on the world, and has played an active role in World politics is thus attracted the attention of the world's countries and other nations. This has led to the teaching of Turkish as a foreign language.

Turkey the country recently has become the focus of interest of the environment. From this point of view, Turkish has become one of the languages to be learned. Many students from different countries come to Turkey to learn Turkish. Some of these students belong to different language families. Therefore, there are certain problems in learning Turkish. Ukrainians occupy an important place among Turkish learning communities. These two nations, which belong to different language families, have difficulties in learning the target language. At the beginning of the problems encountered in teaching Turkish as a foreign language to the Ukrainians, which are the subject of the study, we see that the problems related to the sound transmission of Turkish, the problems in terms of morphology, the problems in terms of sentence formation and the problems related to meaning. The study was carried out with qualitative research method on thirty-eight students learning Turkish at Akdeniz University Tömer and Gazi University Tömer. In this study, the above mentioned structural differences, the problems of individuals caused by these differences are discussed, their mistakes are examined and suggestions are made and it is aimed to make Turkish education as a foreign language effective for Ukrainians.

Keywords: *Turkish teaching, foreign language, Ukrainian, target language, pronunciation of Turkish, morphology, semantics, sentence establishment*

АННОТАЦИЯ

Процессы глобализации мировой системы стирают официальные границы. Средства массовой информации, разнообразие и качество которых растет с каждым днем, перенесли общение людей разных национальностей в другое измерение. Каждый день повышается уровень развития политической, экономической, научной и культурной деятельности между странами. Два данных фактора сделали актуальным вопрос обучения иностранному языку и подготовили почву к ускорению работы в данной сфере. Благодаря геополитическому и стратегическому положению, а также эффективной роли Турции в мировой политике, турецкий язык привлек внимание мировых государств и наций. Все это породило необходимость преподавания турецкого языка как иностранного.

В последнее время Турция оказалась в центре внимания окружающих ее стран, в следствие чего турецкий язык занял свое место среди языков, необходимых к изучению. Множество студентов из разных стран приезжают в Турцию с целью овладеть турецким языком. Ввиду того, что родной язык некоторых студентов относится к другой языковой семье, при изучении турецкого языка приходится сталкиваться определенными проблемами. Среди сообществ, изучающих турецкий язык, важное место занимают украинцы. Две данные нации, принадлежащие к разным языковым семьям, испытывают различные трудности при изучении целевого языка. Самыми основными проблемами, с которыми приходится сталкиваться в преподавании турецкого языка украинцам, что и является предметом данной работы,

мы видим трудности произношения в турецком языке, морфологии, построении предложений и семантики. Исследование было проведено с использованием качественного метода анализа, проведенного на 38 студентах, изучающих турецкий язык, на языковых курсах «Tömer» при Университете Акдениз и на языковых курсах «Tömer» при Университете Гази. В настоящей работе были рассмотрены вышеуказанные различия в структуре языка, изучены проблемы и ошибки, которые данные различия порождают у изучающих язык, были даны рекомендации с целью сделать эффективным изучение украинцами турецкого языка как иностранного.

Ключевые слова: преподавание турецкого языка, украинцы, целевой язык, турецкий, произношение в турецком языке, морфология, семантика, построение предложений

1. Giriş

Teknolojinin hızla gelişmesine bağlı olarak günümüz dünyasında gelişen ilişkiler, hızlı büyüme, iletişim-ulaşım imkânlarının artmasıyla sağlanan kolaylıklar sayesinde mesafelerin kısaldığı ve iletişimsel sınırların ortadan kalktığını söylemek mümkündür. Bu imkânlar sayesinde dünya ülkelerinin birbiriyle olan etkilerinde internet başta olmak üzere çeşitli kitle iletişim araçları, dünya dilleri arasındaki etkileşimi de son derece farklı bir boyuta taşımıştır. Öyle ki yabancı dil öğrenimi ayrıcalık olmaktan çıkmış birçok farklı nedenden dolayı bireyler ve toplumlar için ihtiyaç haline gelmiştir.

Türk ve Slav halklarının da süregelen uluslararası ilişkilerinde tarih boyunca sosyolojik, coğrafi ve kültürel yakınlıkları olmuştur. Türkiye ve Ukrayna iki büyük komşu ülke olarak köklü bir kültür tarihine sahiptir. İki devletin son dönemlerdeki ekonomik, turistik, evlilik, eğitim ve siyasi ilişkilerinin artması gibi durumlara komşu ülkelerin birbiriyle olan yakınlığının güçlenmesini sağlamıştır. Dolayısıyla bu yakınlık ve güçlü ilişkiler, bu iki ülke vatandaşlarının birbirlerinin ana dillerini öğrenmelerine zemin hazırlamıştır.

“Türk dili, Altay dillerinin gerek yayılma alanı gerekse konuşuru bakımından en büyük dilidir. En eski yazılı belgeleri 8. yüzyıla kadar inen Türk dili, bugün 10.955.840 kilometrekare alanda yaklaşık 200 milyon kişi tarafından konuşulmaktadır.” (Akar, 2010: 32). Ukraynaca ise Hint-Avrupa dil ailesinin Avrupa kolunda Slav dillerinin arasında yer almaktadır. Farklı dil ailelerinde yer alan dillerin morfolojik ve sentaks yapıları farklılık arz etmektedir. Yabancı dil öğreniminde de bu farklılıklar birtakım problemleri beraberinde getirir.

Türkçenin cümle yapısı aynı aileden olmayan diğer dillerin morfolojik ve cümle yapılarıyla birbirinden farklıdır. Bu farklılık yabancı dil olarak Türkçenin öğrenilmesini zorlaştırmaktadır. Birey, yabancı dili öğrenirken ana dilden getirdiği bilgileri öğrendiği dile aktarabilir.

Her dilin kendine özgün sesletim sistemi ve söz dizimi vardır. Bu unsurlar yabancı dil öğreniminde geçici problemler meydana getirebilir. Bu çalışmada Ukraynalıların yabancı dil olarak Türkçe öğrenirken karşılaştıkları problemler sesletim sistemi, morfoloji ve sentaks yapısı bakımından değerlendirilecektir.

Bireyin yabancı dil öğreniminin kolay bir süreç olmadığı herkes tarafından kabul görmüş bir kanıdır. Candaş Karababa (2009: 272), yabancı dil öğrenen birey,

Ukraynalılara Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Problemler

yeni bir sesletim sistemi, şekil yapısı, söz dizimi ve kendi ana dilinden farklı bir anlam dünyası ve anlatım biçimleriyle karşılaşır ve ister istemez bunları kendi ana diliyle karşılaştırır. Bu durum birtakım sorunların meydana gelmesine sebep olur. Bu sorunlar aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır;

1.1 Türkçenin Sesletimiyle İlgili Karşılaşılan Problemler

“Sesler adından da anlaşılacağı gibi söylenen, ağızdan çıkan, işitilen küçük dil birlikleridir. Dili yazıya geçirmek için bu küçük birlikler birtakım işaretlerle karşılaşılır. Bu işaretlere harf denir.” (Ergin, 2008: 38). Ukraynalı bireylerin Türkçe öğreniminde sesletimle ilgili karşılaştıkları problemlerin temel sebebi ana dilleriyle Türkçenin sesletiminin ve alfabenin farklılığından kaynaklanmaktadır.

Ukraynaca, Kiril alfabesi (otuz üç harf) ile yazılır. Kiril ile okuma yazma öğrenen birey, Latin alfabesi kullanımında seslerin gösteriminin farklılığından dolayı bazı problemler yaşamaktadır. Alfabe farklılığı özellikle okuma ve yazma becerisinde bireyin öğrenim sürecini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ukraynacada ö, ü ve ğ seslerinin olmaması yazma becerisinin geliştirilmesinde uygulanan dikte tekniğinde sesin doğru ve anlaşılır telaffuz edilmemesinden ya da birey tarafından sesin anlaşılmasından dolayı yazım yanlışlarının meydana geldiği görülmektedir. Ayrıca konuşma becerisi dikkate alındığında ise birey konuşurken seslerin telaffuzunda zorlanmaktadır.

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Eğitim	Egitim
Bağımsız	Bagımsız
Değil	Degil
Ödev	Odev
Öğretmen	Oğretmen
Öğrenci	Oğrenci
Köpeği	Kopegi
Kötü	Kotu
Öğle	Oğle

Tablo 1

Türkçede ünsüz benzeşmesi ve ünsüz yumuşaması olaylarında karşılaşılan değişikliklerin yazımında Ukraynalı bireylerin problem yaşadıkları görülmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Ukraynalı bireyler, ünlü ve ünsüz uyumlarını kavrayamamakta buna bağlı olarak bazen gereksiz yere ses değişikliği yapmaktadır.

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Benim kitabım	Benim kitapım
Çoğu insan kitap okuyor.	Çoğu insan kitab okuyor.
Her kış doğa sporlarına gittim.	Her kış doğa gidtim.

Tablo 2

Ukraynalıların kullandığı kiril alfabesinde ‘y’ harfi Türkçede ‘u’ harfine karşılık gelmektedir.

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Ankara en kalabalık şehirlerden birisidir.	Ankara en kalabalık şehirlerden birişidir.
Bu elbiseyi alacağım.	Bu elbiseyi alıcıyım.
Bugün çok sıcak.	Bugün çok sıçak.
Buraya oturabilir miyim?	Byrasıya oturabilir miyim?
Hava soğuk.	Hava soyk.
O kimseye benzemez.	O kimsiye benzemez.

Tablo 3

1.2 Biçim Bilgisi Açısından Karşılaşılan Problemler

Ukraynalıların Türkçe öğrenirken en çok problem yaşadıkları konulardan biri de eklerin kullanımınıdır. Ortaya çıkan olumsuz transferler kelime ve ekler düzeyinde dikkat çekmektedir. Türkçe de olduğu gibi Ukraynacada da birçok ek bulunmaktadır. Fakat Ukraynacada ekler sadece kelimenin sonunda değil kelimenin başında ve ortasında da yer alabilmektedir. Ukraynalı bireylerin biçim bilgisi açısından en çok hata yaptıkları konu ad durum ekleridir. Özkan (1994: 40), ad durum eklerinin öğreniminde karşılaşılan zorlukları beş başlıkta tasnif etmiştir:

1. Ad durum ekinin kullanılmaması
2. Ad durum ekinin gereksiz olarak kullanılması
3. Kullanılması gereken ad durum ekinin yerine başka bir ad durum ekinin kullanılması
4. Ad durum eklerinin ünlü- ünsüz uyumlarına göre yanlış kullanılması
5. Ad durum eklerinin cümlenin yanlış ögesinde (özne) kullanılması

1.2.1 Belirtme Durum Eki

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Antalya'yı seviyorum.	Antalya'ya seviyorum.
Burası çok güzel.	Burada çok güzel.
O, elini yıkıyor.	O elimi yıkıyor.
O, elini yıkıyor.	O elisi yıkıyor.
O, yüzünü siliyor.	O yüzümü siliyor.
Öğretmenimi seviyorum.	Öğretmenimx seviyorum.

Tablo 4: Tabloda görülen x işareti belirtme durum ekinin kullanılmadığını ifade etmektedir.

1.2.2 Yönelme Durum Eki

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
----------------	-----------------

Ukraynalılara Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Problemler

Biz markete gittik. Dün gezmeye çıktık. Eve geç geldik. Galatasaray, Beşiktaş'a yenildi. Haftaya okullar arası bilgi yarışmasına katılacağım.	Biz marketde gittik. Dün gezmekx çıktık. Evde geç geldik. Galatasaray, Beşiktaş'ı yenildi. Haftaya okullar arası bilgi yarışmasında katılacağım.
---	--

Tablo 5: Tabloda görülen x işareti yönelme durum ekinin kullanılmadığını ifade etmektedir.

1.2.3 Bulunma Durum Eki

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Biz TÖMER'de Türkçe öğreniyoruz. Dünya bir yerde hiçbir zaman durmuyor. Kitapta beşinci sayfadaki soruyu anlamadım. Restoranda yemek yiyoruz. Sınıfta masa var.	Biz Tömerx Türkçe öğreniyoruz. Dünya bir yere hiçbir zamanda durmuyor. Kitapda beşinci sayfadaki soruyu anlamadım. Restoranx yemek yiyoruz. Sınıfdada masa var.

Tablo 6: Tabloda görülen x işareti bulunma durum ekinin kullanılmadığını ifade etmektedir.

1.2.4 Ayrılma Durum Eki

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Ben sizden özür diliyorum. Doğugarajı'na kadar yürüdük. Kirazdan nefret ediyorum. Konyaaltı'ndan geçmiyor. Kumaşlardan yeni elbiseler yapıyoruz. Kursta Türkçe öğreniyoruz. Kursu bitirdikten sonra ülkeme döneceğim. Onların köpeğinden korkuyorum.	Ben sizi özür diliyorum. Doğugarajı'ya kadar yürüdük. Kirazda nefret ediyorum. Konyaaltı'xdan geçmiyor. Kumaşlarx yeni elbiseler yapıyoruz. Kursda Türkçe öğreniyoruz. Kursu bitiyordandan sonra ülkeme döneceğim. Onların köpeklerimx korkuyorum.

Tablo 7: Tabloda görülen x işareti ayrılma durum ekinin kullanılmadığını ifade etmektedir.

1.2.5 İyelik ve İlgi Hâli Eki İle İlgili Karşılaşılan Problemler

Türkçede aitlik eki, bir nesnenin bir şahsa ait olduğunu belirtmek amacıyla kullanılır. Ukraynalı bireylerin aitlik eklerini şahıs çekimlerinde büyük oranda kullanmadıkları görülmüştür.

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Ahmet'in dişi ağrıyor. Benim ülkem güzel. Kardeşimin oyuncağını alacağım. Masadaki cüzdan kimin?	Ahmetx dişx ağrıyor. Benim ülkex güzel. Kardeşimx oyuncağınx alacağım. Masadaki cüzdan kimx?

Onun ailesi nerede yaşıyor? Senin de iznin olursa TV izleyebilir miyim?	Onun ailex nerede yaşıyor? Senin izinx olursa TV izleyebilir miyim?
--	--

Tablo 8: Tabloda görülen x işareti aitlik ekinin kullanılmadığını ifade etmektedir.

1.2.6 Çokluk Eki İle İlgili Karşılaşılan Problemler

Türkçede çokluk eki bir varlığın birden fazla olduğunu belirtmek amacıyla kullanılır. Elde edilen verilerden çokluk ekinin yazımının durum eklerinden sonra bireylerin en fazla hata yaptığı konular arasında yer aldığı tespit edilmiştir. Bireylerin çokluk ekleri ile ilgili yanlışları ekin ya gereksiz yere kullanılması ya da gerekli olduğu halde kullanılmaması şeklinde görülmüştür.

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Ankara'da sekiz milyona yakın insan var. Babamla film izleyeceğim. Birçok öğrenci hasta. Bütün gün biz ders çalışıyoruz. Günümüzde herkes interneti kullanıyor. Onlara çok hikâye anlatmam lazım.	Ankara'da sekiz milyona yakın insanlar var. Babamla filmleri izleyeceğim. Birçok öğrenciler hasta. Bütün günler biz ders çalışıyoruz. Günümüzde her kez internet kullanıyorlar. Çok hikâyeler onlara anlatmam lazım.

Tablo 9

1.2.7 Fiilimsi Ekleri İle İlgili Karşılaşılan Problemler

Türkçede isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olmak üzere üç fiilimsi grubu vardır. Fiilimsiler, fiil soylu sözcükler olması sebebiyle yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Ukraynalı bireyler için birtakım problemler meydana getirmektedir. Ukraynalı bireylerin fiilimsilerle ilgili yaşadıkları problem, fiilimsi eklerinin yanlış şekilde kullanılmasıdır.

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Bana kızdığı için onunla küstüm. Ben eve girer girmez yağmur yağmaya başladı. Yemek pişirmeyi annemden öğrendim.	Bana kızmak için onunla küstüm. Ben eve girir girmez yağmur yağmaya başladı. Yemek pişirdiğim annemden öğrendim.

Tablo 10

1.2.8 Haber Kipleri İle İlgili Karşılaşılan Problemler

Ukraynacada geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman olmak üzere üç zaman varken Türkçede haber kipleri görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman olmak üzere beş başlıkta sınıflandırılmıştır. Ukraynacada zaman çekimlerinde Türkçedeki gibi kök sabit

Ukraynalılara Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Problemler

kalmayıp çekime göre değişmektedir. Örneğin Ukraynacada “geliyorum” Я йду (ya ydu) şeklinde iken “geleceğim” я прийду (ya prydu) şeklindedir. Bu durum, ana dilden hedef dile transfer durumu dikkate alındığında Ukraynalı bireylerin Türkçe haber kiplerini öğrenirken problemler yaşamalarına yol açmaktadır.

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Arkadaşıma sık sık e-posta gönderirim. Arkadaşlarımla buluştum ve saatlerce sohbet ettik. Biz önümüzdeki gün parkta yürüyeceğiz. Geçen gün hava çok kötüydü. Geçen yıl öğrenciler sınavda çok başarılı oldu. Hızlıca evden çıkıp dışarıda bekledim. Sınava girmeden önce ders çalıştım.	Arkadaş sık sık posta yazıyorsun. Arkadaşlarımla buluştum ve saatlerce sohbet ediyorduk. Biz önümüzdeki gün parkta yürüdük. Geçen gün hava çok kötümüş. Geçen yıl öğrenciler sınavda çok başarılı olacak. Hızlıca evden çıkıp dışarıda bekliyorum. Sınava girmeden önce ders çalışıyorum.

Tablo 11

1.2.9 Olumsuzluk Eki İle İlgili Karşılaşılan Problemler

Ukraynacada olumlu cümlelerin kuruluşunda belirleyici birtakım kelimeler yer almaktadır. Bu kelimelere “авжеж [avjej]- tabi, ага [aga]- peki, гаразд [garazd] – tamam örnek olarak verilebilir. Ukraynacada olumlu cümleye ise Гаразд, я прийду [Garazd, ya prydu] – Tamam, ben geleceğim.” cümlesi örnek gösterilebilir. (Palii, 2016: 74). Ukraynacada olumsuz cümle yapıları ise kelimenin önüne gelen bazı ek ve kelimelerle yapılır. Bunlara; не [ne] - ..madan, değil, ні [ni] – ne... ne de takıları, ніхто [nihto]- hiç kimse ek ve kelimeleri örnek teşkil eder. Ukraynaca olumsuz cümle yapısına örnek olarak ise Ми нічого ще не знаєм, кого й яка чекає путь [Mı şçe niçogo ne znayem, kogo y yaka çekaye put'] – Biz, kimi hangi yolun bekleyeceğini henüz bilmiyoruz.” (Palii, 2016: 75). cümlesi verilebilir. Türkçede bir fiilin olumsuzu fiil köküne eklenen ‘-mA’ olumsuzluk eki ile yapılmaktadır. Elde edilen verilerde Türkçedeki fiil cümlelerinde olumsuzluk eki ‘-mA’nın kullanımı ile ilgili Ukraynalı bireylerin problem yaşadıkları görülmektedir.

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Ahmet hiç gülmeyecek. Ben iyi yüzemem. Ben matematik problemi çözemiyorum. Dersi dışarıda yapmayalım. Telefonumu bulamadım.	Ahmet hiç gül x ecek. Ben iyi yüz m arım. Ben matematik problemi ç o zebilmiyorum. Dersi dışarıda yapmalı m . Telefonumu bulabilmedim.

Tablo 12: Tabloda görülen x işareti olumsuzluk ekinin kullanılmadığını ifade etmektedir.

1.3 Cümle Kuruluşu Açısından Karşılaşılan Problemler

Türkçenin sözdiziminde temel öğeler olan özne başta, yüklem sonda yer alır. Karahan 2014: 9), Türkçenin sözdizimi yapısının bu özelliğinin Türkçeyi diğer birçok dilden mesela Hint-Avrupa dillerinden ayırdığını belirtmektedir. “Ukraynaca serbest cümle dizimine sahiptir yani cümle öğelerinin cümle içinde sabit bir yeri yoktur. Ukraynacada bir cümlede kelimeler arasındaki ilişki ile kelimenin sözdizimsel işlevi büyük ölçüde kelimenin biçimi ve son eki ile belirlenir.” (Palii, 2016: 101). “Sözdizim bölümünde bulunan konular, öğrenilmesi en zor konulardır demek mümkündür. Sözdiziminde Slav ve Türk dilleri arasında en çok uyumsuzluk özellikle karmaşık cümlelerde bulunmaktadır.” (Palii, 2016: 124). Elde edilen veriler de Türkçe öğrenen Ukraynalı bireylerin sözdizimi alanında problemlerle karşılaştığını göstermektedir.

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Ankara, İstanbul’dan sonra ikinci büyük şehirdir. Ben Akdeniz Üniversitesini bitirdikten sonra ülkeme döneceğim. Benim arabam otoparkta senin araban nerede? Geçen yıl tatilde neredeydin? İbrahim, her akşam oturma odasında yemek yiyor. Onlara çok hikâyeye anlatmam lazım.	Ankara, İstanbul’dan ikinci büyük şehirdir. Benim ülkem dönecekten sonra ben Akdeniz üniversite bitireceğim. Senin araban nerede benim otoparkımda? Geçen yaz tatil nerede oturuyor musun? İbrahim her akşam odada oturma yemek yiyor. Çok hikâyeler onlara anlatmam lazım.

Tablo 13

1.4 Anlam Bilgisi Açısından Karşılaşılan Problemler

“Her dilin kendine özgü bir anlatım biçimi, anlam evreni vardır.” (Candaş Karababa, 2009: 275). Dildeki kelimeler, kullanıldıkları bağlamda ve amaçta birden çok anlamı karşılayabilir. Köklü bir geçmişe sahip olan Türkçe anlambilim açısından zaman içerisinde gelişme, değişme ve çeşitlenme göstermiştir. Bu da Türkçede çok anlamlılık kavramını meydana getirmiştir. Anlam bakımından benzerlik gösteren kelimeler yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireyler tarafından karıştırılmaktadır.

Doğru Kullanım	Yanlış Kullanım
Başı ağrıyor. Ben sınıfta hiç konuşmuyorum sadece benim öğretmenimi dinliyorum. Ben Türkiye’ye ilk defa geldim. Biz kafede yemek yiyoruz. Eğer çalışmazsam başarılı olamam. Her gün biz oradaydık.	Başı acıyor. Ben sınıfta hiç konuşmuyorum sadece benim öğretmenim dinleniyorum . Ben Türkiye’ye birinci defa geldim. Biz kafede x yiyoruz. Eğer çalışmasam başarılı olabilirim. Hepsi gün biz oradaydık.

Tablo 14: Tabloda görülen x işareti kelime eksikliğinin ifade etmektedir.

Ukraynalılara Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Problemler

Sonuç

Çalışmanın bu bölümünde araştırma sürecinde elde edilen verilerden hareketle ulaşılan bulgulara ve karşılaşılan problemlerin çözümüyle ilgili önerilere yer verilmiştir.

Bulgular

Türkçenin Altay dil ailesine mensup olması ve Ukraynancanın Hint-Avrupa dil ailesi içinde yer alması bu iki dili yapı bakımından farklı kılmaktadır. Bu farklılıklar, Ukraynalıların yabancı dil olarak Türkçe öğreniminde bazı problemleri meydana getirmektedir. Ana dilin öğrenilen dile etkisi başta olmak üzere iki dilin farklı alfabeden oluşması da bu problemlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ukraynalıların yabancı dil olarak Türkçe öğreniminde alfabe farklılığından dolayı kaynaklanan sesletimsel problemler yaşadığı hem konuşma becerisinde hem de yazma becerisinde tespit edilmiştir.

Türkçedeki durum eklerinin farklı yapılarla kullanılması ve ses uyumlarında (ünlü-ünsüz) meydana gelen değişikliklerin öğrenilmesinde problemler yaşandığı görülmüştür. Ukraynalı bireylerin Türkçedeki iyelik ve ilgi ekinin çekiminde, çokluk eki ve fiilimsi eklerinin kullanımında, haber kiplerinin çekiminde ve olumsuzluk ekinin kullanımında çeşitli problemlerle karşılaştıkları görülmüştür.

Türkçe ve Ukraynancanın yapı olarak farklılıklar göstermesi sebebiyle Ukraynalı bireylerin Türkçe öğreniminde sözdizimsel problemler yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca anlamsal bakımdan yakınlık gösteren sözcüklerin kullanımının karıştırıldığı görülmüştür.

Öneriler

- Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde öncelikli olarak sesletim çalışmalarına ağırlık verilmelidir.
- Sesletim sembollerinin öğretici bir şekilde yer aldığı kaynak eksikliği ortadan kaldırılmalıdır.
- Sesletimle ilgili kapsamlı materyaller hazırlanmalıdır.
- Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dil bilgisi kurallarını kavratacak kapsamlı etkinlikler hazırlanmalı, karşılaştırmalı dil bilimi çalışmalarıyla da desteklenmelidir.
- Kültürel farklılıklar dikkate alınarak bireyin kendine özgü öğrenme biçimine yönelik ders materyalleri ve etkinlikleri hazırlanmalıdır.
- Bireyin motivasyonunu yükseltecek etkinlikler planlanmalıdır.
- Öğrenme sadece ders bağlamında kalmamalı, süreç sosyal bağlamları da kapsamalıdır.

KAYNAKÇA

AKAR, Ali (2010). Türk Dili Tarihi. Ötüken, İstanbul.

AKYÜZ, Yahya (2007). Türk Eğitim Tarihi. Pegem, Ankara.

- BAYRAKTAR, Fatma Burcu (2015). Yabancılara Türkçe Öğretiminde Faydalanılan Kitapların Kültürel Unsurların Aktarımı Açısından Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- BİÇER, Nurşat (2012). “Hunlardan Günümüze Yabancılara Türkçe Öğretimi”. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 1(4): 107-133.
- CANDAŞ KARABABA, Z. Canan (2009). “Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretimi ve Karşılaşılan Sorunlar”. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, (42)2: 265-277.
- DEMİRCAN, Ömer (2013). Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri. Der Yayınları, İstanbul.
- DEMİREL, Özcan (2010). Yabancı Dil Öğretimi. Pegem Yayıncılık, Ankara.
- DOĞAN, Candemir (2012). Sistematik Yabancı Dil Öğretim Yaklaşımı ve Yöntemleri. Ensar Neşriyat, İstanbul.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (2010). Türk Dili Tarihi. Akçağ, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (2008). Türk Dil Bilgisi. Bayrak Yayınları, İstanbul.
- GÜZEL, Abdurrahman (2014). İki Dilli Türk Çocuklarına Türkçe Öğretimi. Akçağ, Ankara.
- GÜZEL, Abdurrahman ve Barın, Erol (2016). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi. Akçağ, Ankara.
- İŞÇAN, Adem (2011). “Yabancı Dil Öğretimi ve Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminin Tarihçesi”. Abdullah Şahin, Aziz Kılınc (Ed.) Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi. Pegem Akademi, Ankara.
- KARAHAN, Leyla (2014). Türkçede Söz Dizimi. Akçağ, Ankara.
- ÖZKAN, Aydanur (1994). “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Ad Durum Eklerinin Öğretimiyle İlgili Kimi Görüşler”. AÜ TÖMER Dil Dergisi, 17: 40-52.
- PALLİ, Olena (2016). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi açısından Türkçe ve Ukraynaca Dil Yapılarının Karşılaştırılması. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- TARCAN, Ahmet (2004). Yabancı Dil Öğretimi Teknikleri. Nobel Yayıncılık, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu (2011). Türkçe Sözlük. TDK, Ankara.
- YAĞMUR ŞAHİN, Esin (2013). “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarındaki Ek Yanlılıkları.” Tarih Okulu Dergisi, 15: 433-449.
- YAYLI, Derya ve Bayburt, Yasemin (2011). Yabancılara Türkçe Öğretimi Politika, Yöntem ve Beceriler. Anı Yayıncılık, Ankara.

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI VE ÇALIŞANLAR AÇISINDAN HAKSIZ REKABET

UNFAIR COMPETITION IN ACCOUNTING PROFESSIONALS AND EMPLOYEES

НЕДОБРОСОВЕСТНАЯ КОНКУРЕНЦИЯ ПРИ ОТБОРЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ БУХГАЛТЕРОВ И СОТРУДНИКОВ

Filiz ASLAN ÇETİN*
Seyhan ÖZTÜRK**

ÖZ

Küresel rekabet ortamında ayakta kalmaya ve yaşamını sürdürmeye çalışan kurumlar ya da bireyler yenilikçi hareket etmenin yanında çoğu zaman bu ortamın getirdiği çeşitli sorunlarla da karşı karşıya kalmaktadırlar. Genel olarak aynı alanda çalışan kişiler ya da kurumların en güçlü ve en başarılı olmak gibi aynı amaçlara ulaşmada karşılıklı yarış halinde olmaları rekabet olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla haklı rekabette bilgi ve yeterlilik yarışı varken; haksız rekabette bilerek yaratılan ve meslek etiği ile bağdaşmayan durumlar söz konusu olabilmektedir.

Bu kavramlar etiğin oldukça önemli bir yere sahip olduğu muhasebe mesleği için değerlendirildiğinde normal rekabet ortamlarında mesleğin kimliğini üst noktalara çıkarma yarışı olarak düşünüldüğünde mesleğe oldukça değer katan bir durum oluşmaktadır. Ancak muhasebe meslek mensupları ve çalışanları arasında yaşanan haksız rekabet ise meslek etiğine aykırı davranışları, haksız kazançları ve üretmeden paylaşmayı kapsayarak; muhasebe meslek mensuplarına ve çalışanlarına hem maddi hem de manevi zarar vermektedir. Konunun bahsedilen önemi çerçevesinde yapılan bu çalışmada amaç; muhasebe meslek mensupları ve çalışanları açısından haksız rekabete sebep olabilecek faktörlerin incelenerek değerlendirilmesini sağlamaktır. Bu bağlamda rekabet ve haksız rekabet kavramları teorik açıdan etraflıca ele alınmış olup muhasebe meslek mensupları ve çalışanları açısından irdelenmiştir. Akabinde Kars, Ardahan ve Iğdır illerinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları ve çalışanları ile uygulama çalışması yapılmış, ortaya çıkan sonuçlar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Rekabet, Haksız Rekabet, Muhasebe Meslek Mensupları ve Çalışanları, Meslek Etiği, Türkiye Haksız Rekabetle Mücadele Kurulu.*

* ORCID: [0000-0002-8210-799X](https://orcid.org/0000-0002-8210-799X), Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi (filizaslan79@gmail.com).

** ORCID: [0000-0003-1458-840X](https://orcid.org/0000-0003-1458-840X), Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Doç.Dr. (seyhan87ozturk@gmail.com).

ABSTRACT

Institutions or individuals who try to survive and survive in a global competitive environment are often faced with various problems brought about by this environment. In general, it is defined as competition that individuals or institutions working in the same field are competing in achieving the same goals, such as being the strongest and most successful. Therefore, while there is a race of knowledge and competence in the right competition; There may be situations that are intentionally created in unfair competition and incompatible with professional ethics. When these concepts are evaluated for the accounting profession, where ethics has a very important place, considering the profession as a race to raise the identity of the profession in normal competitive environments, a situation that adds value to the profession occurs. However, unfair competition between professional accountants and employees includes behaviors contrary to professional ethics, unfair earnings and sharing without producing; It causes financial and moral damage to professional accountants and employees. In this study conducted within the framework of the importance of the subject, the aim is; to ensure that the factors that may cause unfair competition are examined and evaluated in terms of professional accountants and employees. In this context, the concepts of competition and unfair competition are handled theoretically in detail and examined in terms of professional accountants and employees. Subsequently, an application study was carried out with professional accountants and employees operating in Kars, Ardahan and Iğdır provinces, and the results were presented.

Keywords: *Competition, Unfair Competition, Professional Accountants and Employees, Professional Ethics, Turkey Unfair Competitive Struggle Committee.*

АННОТАЦИЯ

Учреждения или отдельные лица, которые пытаются выжить в глобальной конкурентной среде, часто сталкиваются с различными проблемами, вызываемыми этой же средой. В целом, это определяется как конкуренция, в которой отдельные лица или учреждения, работающие в одной и той же области, соревнуются для достижения сильнейших и наиболее успешных целей, Однако, при наличии честной гонки знаний и компетентности, могут быть применены намеренные ситуации для создания недобросовестной конкуренции несовместимые с профессиональной этикой. При оценках вышеуказанных подходов по отношению бухгалтерской профессии, в которой этика занимает очень важное место и рассматривая профессию как гонку, направленную на повышение идентичности профессии в нормальных конкурентных условиях, возникает ситуация, которая придает профессии большую ценность. Тем не менее, недобросовестная конкуренция между профессиональными бухгалтерами и их сотрудниками включает приводит к поведению, противоречащую профессиональной этике, приводящему к нечестным заработкам, что наносит финансовый и моральный ущерб профессиональным бухгалтерам и сотрудникам. В нижеследующем исследовании, проведенном в рамках важности предмета, рассматриваются факторы, вызывающие недобросовестную конкуренцию, они оцениваются с точки зрения профессиональных бухгалтеров и работников. В этом контексте, понятия честной и недобросовестной конкуренции так же подробно рассматриваются профессиональными бухгалтерами и работниками. В последствии было проведено практическое исследование с участием профессиональных бухгалтеров и сотрудников, работающих в провинциях Карса, Ардахана и Игдыра, в соответствии были представлены результаты.

Ключевые слова: конкуренция, недобросовестная конкуренция, профессиональные бухгалтеры и работники, профессиональная этика, Комитет борьбы против недобросовестной конкуренции в Турции.

1. GİRİŞ

Küreselleşme sonucu ortaya çıkan yeni ekonomik düzen içerisinde var olan rekabet kavramı genişlemiş ve yoğunluğu artmıştır. Bu ortamda işletmelerin ayakta kalabilmeleri, yeni rekabet sistemine ayak uydurabilme yeteneklerine bağlıdır. Bu ise performansı artırma ve rakipleri çok iyi analiz edebilme ile mümkün olmaktadır.

Bahsedildiği gibi modern ekonomik sistemlerde rekabet, temel bir olgu haline gelmiştir. Ancak rekabetin kurallarının olduğu ve ahlak, meslek ve hukuk kuralları çerçevesinde sürdürülmesi gerektiği bütün dünyada kabul edilmektedir. Maalesef işletmeler şiddetli rekabetin yaşandığı birçok pazarda kasten ya da bilmeyerek yanıltıcı ya da kurallara aykırı şekilde faaliyetlerini gerçekleştirip haksız rekabete yol açmaktadırlar.

Rakiplerin ürünleri hakkında yanlış bilgileri duyurmak, ehliyet ve iş yapabilirlik yeteneğine sahipmiş gibi görünmek ya da pazarda çok bilinen bir ürünün taklit etmeye çalışmak gibi haksız rekabet davranışının çoğu ülkede ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla beraber, haksız rekabeti engellemek için birçok hukuki düzenleme hem ulusal hem de uluslararası platformda mevcuttur.

Bu bağlamda çalışma içerisinde önce rekabet ve haksız rekabet kavramları ile ilgili literatür bilgisine yer verilmiş, daha sonra muhasebe bilimi ve çalışanları açısından bu kavramların ne anlama geldiği tartışılmıştır. Araştırma bölümünde ise muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının haksız rekabet kavramı ile ilgili algıları ölçülerek sonuçlara yer verilmiştir.

2. REKABET

Fayda amaçlı gerçekleştirilen üretim, tarihte birçok farklı sorunla karşılaştığından kendini geliştirmek ve yenilemek zorunda kalmıştır. Yalnızca üretme ve ürettiğini satma olarak tanımlanan ilk süreçte, müşteri memnuniyeti ya da müşteri elde etme gibi sorunlar olmadığından maliyet üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak daha sonraları müşteri talep ve ihtiyaçlarının farklılaşması, üretim yapan işletmeleri maliyet dışındaki verimlilik ya da kalite gibi faktörleri de değerlendirmek zorunda bırakmıştır. Zaman içerisinde üretim yapabilme ve müşteri taleplerinin karşılanması zorunlulukları işletmeleri yoğun bir rekabet ortamı ile baş başa bırakmıştır. Bu durum işletmelerin organizasyon yapılanmalarında da düzenleme yapılmasını gerektirmiştir.

Aslında rekabet kavramı, nadir bulunan ve kıt olan unsurların paylaşımı olarak tanımlanabilmektedir. Rekabet ortamı oluşabilmesi için her işletmenin kuruluş amacı ve değişen şartlara uyum sağlayabilecek bir yeteneğinin olması temel kriterlerdir. Rekabet bir yarışır ve yarışta kalabilmek güçlü ve değişime uyumlu olmayı gerektirmektedir (Akyüz vd., 2010: 66).

Aynı zamanda rekabet kelimesi “aynı amaç sahibi olan kişi ya da kurumların arasında yaşanan yarış ya da çekişme” anlamına gelmektedir. Bu durum işletmelere uyarlandığında “mal ve hizmet piyasasındaki işletmelerin özgür bir ekonomik

Muhasebe Meslek Mensupları Ve Çalışanlar Açısından Haksız Rekabet

ortamda karar vermesini sağlayan yarış” tanımı ortaya çıkmaktadır. Rekabet kavramı bağlamında insanın ya da işletmenin sürekli daha iyiyi talep ettiği göz önünde bulundurulursa bunun bir mücadele ortamı yarattığını söylemek yanlış olmaz. Bu mücadele çoğu zaman ekonomik menfaatler üzerinde gerçekleşmekte ve kavram iktisadi bir içerik kazanmaktadır. Zira fırsat eşitliği çerçevesinde sahip olunan soyut ve somut kaynaklara göre diğer işletmelerin önüne geçmek her zaman var olmuş meşru bir hedeftir (Tamer, 2010: 4).

Rekabetçilik ya da rekabet edebilirlik kavramı ise işletmelerin sahip olduğu kaynakları ve yetenekleri ile var olduğu sektörde bulunan rakipleri karşısında ayakta kalabilme ve mücadele edebilme durumunu ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile rekabet edebilirlik, işletmenin tüketici isteklerini diğer işletmelere göre daha etkin şekilde analiz edebilmesi ve isteklerini karşılayabilmesi, yani mal ve hizmetlerini daha farklı, kaliteli ya da ucuz olarak pazara sunabilmesidir (Gürpınar ve Döven, 2007: 175).

Rekabet olgusunun daha da belirginleşip şiddetlendiği piyasalarda işletmelerin sürdürülebilir olmasının en temel koşulu değişimin zamanında gerçekleşmesi ve stratejilerin geliştirilmesidir. Tüketici yapısına uyum sağlamak, işletmeleri mutlak şekilde yeniden yapılanmaya itmiştir.

Rekabet doğrudan ya da dolaylı olarak pazarda bulunan bütün işletmelerin faaliyetlerini etkileyen ve koşulları belirleyen bir kavramdır. İşletmeler arası rekabette birçok faktör etkili olduğundan, işletmelerin amaçlarını buna göre belirlemesi esastır. Değişen rekabet anlayışı, üretim ile başlamış daha sonra kalite ve maliyet unsurları ile devam etmiş ve hizmet alanında daha da belirginleşmiştir. Günümüzde artık rekabet yoğunluğu ve çeşitliliği küreselleşmenin de etkisiyle sürekli artmaktadır (Tekin ve Çiçek, 2005: 63).

3. HAKSIZ REKABET

Global ekonomik sistem, piyasa ortamında işletmeleri sürekli değişim için zorlamaktadır. Ancak değişim piyasa ortamı ile sınırlandırılmamıştır, rekabette ve rakiplerde de sürekli değişim, gelişim ve yenileme söz konusudur. Eğer işletme bu değişim içerisinde bir rekabet avantajı elde etmiş ise bunu inovasyon ve gelişim ile desteklemek zorundadır, diğer türlü uzun dönem bu rekabet avantajını koruyamayacaktır. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde işletmeler öncelikle rekabet edebilirliklerini korumak ve rekabetçi özelliklerini iyi bilmeli ve analiz etmelidir (Özşahin vd., 2005: 144).

Aslında insan ihtiyaç ve taleplerinin karşılanabilmesi için üretilen ürün ve hizmetlerin küresel pazarlara kolaylıkla sunulması iş dünyasında rekabet konusunu ön sıralara taşımıştır. Dolaylı ya da doğrudan yapılan rekabet, işletme faaliyetlerinin tümünü etkilemektedir. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojisindeki hızlı ve köklü değişimler, işletmeler için rekabeti bir yaşam biçimi haline getirmiştir. Rekabet baskısı işletmenin var olmak istediği pazarlardan büyük pay alma amacı, diğer işletmelerden her zaman önde olma isteği ve rakiplerinden farklı değerler yaratarak sadık müşteri topluluğu oluşturma hedefi ortaya çıkarmıştır. Ancak tüm bunlarla birlikte rekabet dürüstlük ve hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde sürdürülmesi istenen

bir olgudur. Bu yüzden çoğu zaman bu ilkelere uymadan gerçekleştirilen ve haksız rekabet olarak tanımlanan durumlar ortaya çıkmaktadır (Bakan ve Doğan, 2018: 1410).

Genel olarak bakıldığında, hızına yetişmekte güçlük çekilen teknolojik ve sosyolojik ilerlemeler, her geçen gün haksız rekabet kavramına yeni anlamlar kazandırmakta ve sınırlarının yeninden çizilmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan haksız rekabet olarak kabul edilen durumların açıklanması için rekabet ve haksız rekabet kavramlarının çok iyi anlaşılması zorunludur (Tamer, 2010: 3).

Haksız rekabet kavramı; ekonomik alanda sürdürülen rekabetin iyi niyet kurallarına uyulmadan aldatıcı davranış ya da kurum ve toplum çıkarlarına zarar vererek rekabetin kötüye kullanılması olarak açıklanmaktadır. Haksız rekabet için yapılan düzenlemeler, özellikle işletmeler ve rekabet ettiği diğer işletmelerin haklarının korunması ve ekonomik düzenin sorunsuz işlenmesini sağlamak için oluşturulmaktadır.

Bir haksız rekabet durumundan söz edebilmek için iktisadi bir rekabetten öncelikli olarak bahsedilmelidir. İktisadi rekabette taraf olan işletmeler üstün yönlerini gösterme çabasındadırlar. Bu üstünlüklerde müşteriler için sunulan mal ve hizmetlerin dolaylı olarak işletmenin tercih edilmesi için öne çıkarılmaktadır. İşletmeler fiyat, kalite, marka, reklam, diğer tutundurma çabaları ya da yenilikleri takip etme gibi özellikleri konusunda rekabet etmektedirler (Akpolat, 2015: 4).

Aslında haksız rekabet kavramı olarak ilk 1850’de Fransa’da ortaya çıkmıştır. Fransız İhtilali döneminde ticaretin sınırlandırılmadan yapılabilmesi için ticaret serbestisini ekonomik bir prensip olarak kabul etmişlerdir. Fakat bu durum birçok beklenmedik sonuç doğurmuş ve ticari işlemlere maruz kalan işletmelerin çıkarlarının korunması hususunda sorun yaşanmıştır. Bu anlamda haksız rekabetin engellenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bu bağlamda rakip olsun olmasın ticari faaliyetlere taraf olabilecek her işletme ya da kişi için doğru ve sağlam bir rekabet sisteminin oluşturulması haksız rekabet düzenlemelerinin temel amacıdır. Aynı zamanda rakiplere zarar veren ya da tüketiciyi aldatma yoluna giden işletmelerin aykırı davranışları da haksız rekabet kapsamında ele alınmaktadır (Kacı, 2018: 49). Buna göre haksız rekabette söz edebilmek için bir kazanç sağlamaya dönük bir yarışma ortamı ya da genel kabul görmüş ticaret kurallarına aykırı dürüst olmayan davranışlar olmalıdır (Bakan ve Doğan, 2018: 1415).

4. MUHASEBE MESLEK MENSUPLARI VE ÇALIŞANLARI ARASINDA HAKSIZ REKABET

“Rekabet; birlikte yaşayan insan topluluğu içinde kişiler arasında ortaya çıkan sosyal, ekonomik, politik ve daha birçok etkenden oluşan kapsamlı bir kavramdır. Haklı rekabet kavramı; bünyesinde bilgi, teknoloji, sistem, altyapı, yeterlilik, hizmet yarışlarını barındırmakta ve muhasebe mesleği için düşünüldüğünde mesleğin itibarını daha üst pozisyonlara taşıma yarışı olarak görülmektedir”. “Öte yandan meslek mensupları arasında yaşanan haksız rekabet ise meslekle bağdaşmayan durumları, haksız kazançları ve üretmeden paylaşmayı

Muhasebe Meslek Mensupları Ve Çalışanlar Açısından Haksız Rekabet

kapsamaktadır. Böyle bir ortamda; meslek mensupları ciddi anlamda maddi ve manevi zarara uğramakta, mesleğin itibarı, saygınlığı ortadan kaldırmakta ve birtakım sorunların ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir” (Arı, 2011: 66).

Muhasebe meslek mensupları arasında yaşanan haksız rekabet fiilleri temelde iki başlıkta toplanmaktadır.

- “Ücret Tarifesiinden Kaynaklanan Haksız Rekabet: Muhasebe mesleği her zaman ekonomik gelişmelerden ve finansal krizlerden en fazla seviyede etkilenen hizmet sektörüdür. Uluslararası ekonomik gelişmeler, dövizde meydana gelen dalgalanmalar, ülkemizde uzun yıllar sonu gelmeyen ekonomik krizlere neden olmuş, bunlardan dolayı da muhasebe-müşavirlik hizmetlerinden doğan ücretlerinde zamanında tahsil edilememesi ya da hiç alınamaması, mükellef-meslek mensubu ilişkilerinde zayıflama, muhasebe meslek mensuplarının başka işlere yönelmesi vs. sonuçlarını doğurmuştur” (Gündüz, 2006:1).
- “Reklam ve Tanıtım Yoluyla Yapılan Haksız Rekabet: Yasal yönetmeliğe göre; meslek mensuplarının her türlü reklam ve reklam sayılabilecek fiil ve davranışlarda bulunması yasaklanmıştır. Ancak günümüz koşullarında; meslek mensuplarının bilerek ya da bilmeyerek bu tür eylemlere girdikleri de çoğu zaman görülebilmektedir” (Topçu, 2010: 40).

“Türkiye Haksız Rekabetle Mücadele Kurulu (TÜRHAİK), haksız rekabet ile mücadele etmeyi amaç edinerek kurulmuş meslek içi bir kuruldur. Kurul aşağıda sıralanan bazı halleri özellikle haksız rekabet durumunun yaşandığını gösteren fiiller olarak kabul etmektedir.” (TÜRHAİK, 2011: 48-52):

- “Meslek mensuplarının dürüstlüğü, güvenilirliği ve tarafsızlığı hakkında yanlış beyanlarda bulunmak,”
- “Kendisi, hizmetleri ve faaliyetleri hakkında yanıltıcı açıklamalarda bulunmak,”
- “Sahip olmadığı meslek unvanını kullanmak”,
- “Mesleki ve akademik unvan dışında sahip olunan başka unvanları kullanmak,”
- “Büro açılışlarını basın ve yayın yoluyla duyurmak”

Bunlardan başka muhasebe meslek mensupları arasında haksız rekabet ortamını doğuran diğer bazı faktörler de şunlardır (Ataman, 2010: 18):

- “Tahsilât sorunundan kaynaklanan haksız rekabet”,
- “Defter tasdik ücretinden kaynaklanan haksız rekabet”,
- “Meslek mensuplarının standartlara uymamasından kaynaklanan haksız rekabet”,
- “Kamu denetimindeki yetersizlikten doğan haksız rekabet”,
- “Mükelleflerin bilinç düzeyinden kaynaklanan haksız rekabet”,
- “Mesleki mevzuattan kaynaklanan haksız rekabet vb.”

5. ARAŞTIRMA

Bu kısımda yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler ve sonuçların değerlendirilmesi yer almaktadır. Demografik sorular ve haksız rekabet ile ilgili

ifadeler şeklinde hazırlanan anket çalışmasını; katılımcıların gönüllülük esasına dayanmak suretiyle doldurmaları sağlanarak veri toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 20 istatistik paket programı ile analiz edilmiştir.

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yapılan araştırmanın temel amacı, rekabet ve haksız rekabet konularına değinmek suretiyle Kars SMMMO'ya (Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası) kayıtlı olan Kars, Ardahan ve Iğdır illerinde faaliyetlerini sürdüren muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının haksız rekabet konusu hakkındaki değerlendirmelerini tespit etmektir. Bu esas amacın yanı sıra ulaşılmaya çalışılan diğer amaçlar ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- “Anket çalışmasına katkıda bulunanların demografik özelliklerini belirlemeye çalışmak”,
- “Haksız rekabet konusu ile ilgili ifadelere katılımcıların katılma düzeylerini tespit etmek”,
- “Haksız rekabet konusundaki değerlendirmelerin hangi demografik özelliklere göre değişiklik gösterdiğini tespit etmektir”.

Katılımcılara yönelik adı geçen söz konusu bölgede daha evvel literatürde benzer bir anket çalışmasının yapılmamış olması çalışmayı özgün ve anlamlı kılmaktadır.

5.2 Araştırmanın Kapsamı ve Kısıtları

“Araştırmanın kapsamını Kars SMMMO'ya bağlı olarak Kars, Ardahan ve Iğdır illerinde faaliyet gösteren tüm muhasebe meslek mensupları ve çalışanlar oluşturmaktadır. Araştırma için hazırlanan anket formu tüm katılımcılara bizzat ulaştırılmış ve gönüllülük esasına dayanarak uygulanmıştır. Söz konusu anket formu; Ömürbek ve Türkoğlu'nun 2013 yılında yaptıkları “Muhasebe Meslek Mensupları Arasında Yaşanan Haksız Rekabet Üzerine Bir Araştırma” adlı çalışmadan faydalanılarak hazırlanmıştır”.

Bilimsel çalışmaların genelinde olduğu gibi bu alan araştırmasında da çeşitli yönlerden birtakım sınırlamalar yer almaktadır. Bunlar;

- “Araştırma tasarımının kesitsel nitelikte olması ve belirli bir dönemi kapsamaması, araştırmanın sınırlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda zaman kavramına dayanarak, meydana gelebilecek farklılıkları açıklamaktan uzak olduğu için net sonuçların çıkarılması mümkün görünmemektedir”.
- “Araştırmadan elde edilen verilerin doğruluğu ve geçerliliği; veri toplama yöntemi için kullanılan anket formunda bulunan ifadeler, ifade cümlelerinin özellikleri ve kullanılan ölçek ile sınırlı tutulmuştur”.
- “Araştırma kapsamında tetkik edilen kavramlara bağlı olarak ölçüm araçlarının her ne kadar geçerliliği ve güvenilirliği olsa da sosyal bilimler yönünden bir kesinlik oluşturmadığı için, araştırma sonuçlarının

Muhasebe Meslek Mensupları Ve Çalışanlar Açısından Haksız Rekabet

yorumlanabilmesi bakımından önem arz eden diğer bir kısıtı ortaya koymaktadır”.

- “Araştırmadaki veriler ve ortaya çıkan bulgular, araştırmaya katılanlar ve onların anketteki ifadelerine katılma düzeyleri ile sınırlı olmaktadır”.
- “Bu çalışmadaki tüm bilgi, konuyla ilgili varılan yargı ve değerlendirmeler, faydalanılan bilimsel kaynaklar; istatistiksel analizlerin sonuçları, araştırmacının kullandığı bilimsel kaynaklar ve analiz sonuçlarına bağlı ulaştığı yargılar ile sınırlı tutulmuştur”.

5.3. Araştırmanın Hipotezleri

“Yapılan alan araştırmasında, nitel araştırma yöntemlerinden tanımlayıcı araştırma modeli kullanılmıştır. Tanımlayıcı araştırma; iki değişken arasındaki ilişkiyi göstermekte ve araştırmacının belirli bir zaman dilimi içerisinde elde ettiği bilgiler ile araştırdığı konuya ışık tutmaktadır. Bu bağlamda konunun sınırlarını belirlemekte ve görüntüsünü yansıtabilmektedir” (Nakip, 2013: 180).

Araştırma için aşağıdaki gibi hipotezler geliştirilmiştir;

H_{0a}: Katılımcıların cinsiyeti ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1a}: Katılımcıların cinsiyeti ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H_{0b}: Katılımcıların eğitim durumları ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1b}: Katılımcıların eğitim durumları ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H_{0c}: Katılımcıların unvanları ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1c}: Katılımcıların unvanları ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

H_{0d}: Katılımcıların deneyimleri ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1d}: Katılımcıların deneyimleri ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

5.4 Araştırmanın Yöntemi

“Bilimsel çalışma sürecinde izlenen yöntem, araştırmada elde edilen bulguların ve ulaşılan sonuçların anlamlı ve etkin bir biçimde ortaya konulabilmesi bakımından önemli görülmektedir. Dolayısıyla ilgili çalışmanın bu başlığı altında; araştırmanın ana kütlesi, bu ana küleden yapılan örneklem seçimi, veri toplama yöntemi ve aracı, anketlerin geçerliliği ve güvenilirliği ile verilerin analizinde kullanılan yöntemler hakkında bilgilere yer verilmektedir”.

5.4.1 Araştırmanın Ana kütlesi ve Örneklemi

Alan çalışması kapsamında bulunan bu araştırmanın ulaşılabilir ana kütlesi (evren), 129 kişiden oluşmaktadır. Gönüllülük esasına dayalı olarak anketi doldurmayı kabul eden 79 kişidir.

“Araştırma için uygun bir örneklem belirlenirken; ana kütleyi iyi temsil edebilecek bir örneklem büyüklüğüne, örneklemin geçerlilik ve güvenilirlik düzeyinin yüksek olmasına, maliyete, zaman aralığına ve araştırma verilerinin analiz edilme koşullarına dikkat edilmiştir” (Padem vd., 2012: 63). Bu çerçevede araştırma örnekleminin tespitinde, olasılıklı örnekleme yöntemlerinden “basit tesadüfi örnekleme” yöntemi tercih edilmiştir.

“Araştırmanın örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde, örneklem hesaplama programından yararlanılmış ve örneklem büyüklüğü bu doğrultuda oluşturulmuştur. Örneklem büyüklüğünü hesaplamak için; eğer ana kütle büyüklüğü biliniyorsa, $n = \frac{Nt^2 pq}{d^2 (N-1) + t^2 pq}$ formülü kullanılmaktadır” (<http://www.istatistiktezdestek.com>, 14.11.2019). Örneklem hesaplama formülüne göre %95 güven aralığında ulaşılması yeterli görülen örneklem sayısı 97 adet olup, uygulamanın zaman ve mekân kısıtları olması, bazı anketlerin de değersiz çıkması sonucu 72 adet anket analiz etmeye değer bulunmuştur.

5.4.2. Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi ve Aracı

“Bu çalışmada, sosyal bilimler alanında yaygın olarak kullanılan ve birincil veri toplama yöntemlerinden biri olan anket yöntemi kullanılmıştır.” Anket yöntemi ile araştırmanın hipotezlerini sınamak için seçilen temel veri toplama aracı ise öğrenciler ile yüz yüze yapılan görüşmelerde kullanılan anket formundan oluşmaktadır.

Araştırmada kullanılan anket formu, iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde, katılımcıların demografik özelliklerine yönelik 5 soru; ikinci bölümünde ise haksız rekabet konusunda 31 ifade bulunmaktadır.

Anket formunda aralık düzeyinde ölçümlere olanak sağlayan, 5’li Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Çünkü 5’li Likert tipi derecelmeli ölçeğin, sosyal bilimler sahasında geniş bir kullanım alanı olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu ölçek daha fazla, kişilerin eğilim ve tutumunu ölçmek için kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2010: 4). Dolayısıyla bu ölçek ile araştırmacı; katılımcıların anket formunda bulunan yargı cümlelerine karşı ne derecede eğilim ve tutum gösterdiğini ölçebilmektedir.

Anket formunda bulunan 31 adet ifadeye verilen yanıtların katılma dereceleri; (1) “Kesinlikle Katılmıyorum”, (2) “Katılmıyorum”, (3) “Kararsızım”, (4) “Katılıyorum”, (5) “Kesinlikle Katılıyorum” üzerinden değerlendirme yapılmıştır.

Hazırlanan anketin ilk kısmında; katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu, deneyim süresi, unvan, çalıştıkları il gibi demografik özelliklerle ilgili sorular yer almaktadır. İkinci kısımda ise haksız rekabet ilgili algı düzeyini ölçmeye yarayan 5’li Likert ölçeği çerçevesinde hazırlanan (5=kesinlikle katılıyorum, 1=kesinlikle katılmıyorum) 31 adet ifade yer almaktadır.

5.4.3. Anketlerin Geçerlilik ve Güvenilirliği

“Araştırma için geçerlilik; bir ölçme aracının amacına uygun, doğru ve yeterli düzeyde yanıtlar alabilme derecesini göstermektedir. Yani bir anket formunun neyi ölçtüğünün ve neyi ne derecede iyi ifade ettiğinin göstergesi, geçerlilik kavramını açıklamaktadır. Bu kavram içerik, yapı ve kapsam geçerliliği olarak üç çeşit geçerlilikten oluşmaktadır” (Padem vd., 2012: 63). Bu çalışmada kullanılan anket formunun geçerliliğini sağlamak için bu konuda uzman birçok akademisyen, anket sorularının uygulanabileceği noktada olumlu görüşünü bildirmiştir.

“Ölçme aracı olarak bir anket formunda bulunması gereken önemli bir özellikse anketteki soruların güvenilir olmasıdır. Çünkü güvenilirlik; bir anket formunda bulunan yargıların birbirleriyle olan tutarlılığını ve kullanılan ölçeğin ilgililenen sorunu ne derece yansıttığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Cronbach’s Alpha katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer alıp, kullanılan ölçeğin güvenilirliği; $0.00 \leq \alpha < 0.40$ aralığında ise ölçeğin güvenilir olmadığı, $0.40 \leq \alpha < 0.60$ aralığında ise ölçeğin güvenilirliğinin düşük olduğu, $0.60 \leq \alpha < 0.80$ aralığında ise ölçeğin oldukça güvenilir olduğu, $0.80 \leq \alpha < 1.00$ aralığında ise ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu yönünde yorumlanmaktadır” (Kalaycı, 2006: 403, 405).

“Bu bağlamda anket verilerinin içsel tutarlılığını ölçmek için yapılan güvenilirlik analizinde, Cronbach’s Alpha katsayısı testi uygulanmıştır. Araştırma için Cronbach’s Alpha katsayısı 0,87 olarak tespit edilmiş olup, bu katsayının $0.80 \leq \alpha < 1.00$ aralığında yer alması ölçeğin oldukça güvenilir olduğu, bu bağlamda ulaşılan araştırma bulgularının da güvenilirlik düzeyinin yüksek olacağı yargısına varılmaktadır”.

5.4.4. Analiz Yöntemi

“Anket sonucunda elde edilen verilerin analiz edilmesi için SPSS 20 (Statistical Package for Social Sciences) istatistik paket programı kullanılmıştır. Hipotezlerin test edilmesinde, parametrik mi ya da parametrik olmayan (non-parametrik) testlerin mi kullanılacağını belirleyebilmek için verilerin, normal bir dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir”.

“Normal dağılım; sürekli bir dağılım olup burada gözlemler çan biçiminde olmakta ve ortalama etrafında simetrik bir dağılım göstermektedir. Bu dağılımda birer ortalama türü olan aritmetik, mod ve medyan (ortanca) birbirine eşit olmaktadır (Nakip, 2013: 241). Nitel ve nicel değişkenlerin normal bir dağılım gösterip göstermediğini test edebilmek için; Z istatistiği, Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Shapiro-Wilks testleri kullanılmaktadır. Buna göre çarpıklık katsayısının standart hatasına bölünmesi sonucunda z- istatistiğinin; $\alpha = 0,05$ için 1,96 ve $\alpha = 0,01$ için 2,58’den küçük çıkması durumunda, dağılımın normalden aşırı sapma göstermediği şeklinde yorumlanabilir. Eğer örneklem büyüklüğü; 50’den küçük olursa Shapiro-Wilks testi, 50’den büyük olursa Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmaktadır. Bu iki testte p değerinin 0,05’ten büyük çıkması durumunda, bu anlamlılık düzeyinde puanların normal dağılımdan aşırı sapma göstermediği şeklinde yorumlanmaktadır” (Büyüköztürk, 2010: 42).

“Bu araştırmada örneklem büyüklüğü 50’den büyük olması nedeniyle Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmıştır. Buna göre verilere normal dağılıma uygunluk testi yapılmıştır.”

Kolmogorov-Smirnov test sonuçlarına göre, yargı cümlelerindeki veriler normal dağılım göstermemektedir. Çünkü test sonuçlarında yer alan anlamlılık düzeyleri her yargı cümlesi için 0,05 değerinden küçüktür. Başka bir ifade ile $\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyinde $P = 0,000 < 0,05$ olduğu için normal dağılmadığı görülmüştür. Bu bağlamda veriler normal (simetrik) dağılım göstermedikleri için, parametrik olmayan testlerden *Kruskal Wallis-H testinin* kullanılması uygun görülmüştür.

Kruskal Wallis- H testi, parametrik olmayan testlerden tek yönlü varyans analizi yöntemidir. K bağımsız örneğin benzer ortanca değerli toplamların rastgele örnekleri olup olmadığını test etmekte kullanılmaktadır (Çolak, 2014: 50). Dolayısıyla bu analiz, ilişkisiz iki veya daha çok örneklem ortalamasının birbirinden anlamlı farklılık gösterip göstermediğini test etmekte uygulanmaktadır (Büyüköztürk, 2010: 158).

Katılımcıların demografik özellikleri, betimleyici istatistiklerden frekans ve yüzde olarak açıklanmıştır. “Ankette yer alan ifadeler için; aralıkların eşit olduğu varsayımıyla, aritmetik ortalamalar için puan aralığı 0,80 olarak hesaplanmıştır (Puan Aralığı = (En Yüksek Değer – En Düşük Değer) / 5 = (5 – 4) / 5 = 4 / 5 = 0,80). Buna göre oluşan değerlendirme aşağıdaki tabloya göre yapılmıştır” (Kaplanoğlu, 2014: 273).

Tablo.1 Aritmetik Ortalamaların Değerlendirme Aralığı

Aralık	Seçenek
1,00-1,80	Kesinlikle Katılmıyorum
1,81-2,60	Katılmıyorum
2,61-3,40	Kararsızım
3,41-4,20	Katılıyorum
4,21-5,00	Kesinlikle Katılıyorum

Çalışmada frekans analizi, aritmetik ortalama, tek yönlü varyans analizi olan Kruskal Wallis H testi yapılmıştır.

6. Araştırmada Elde Edilen Bulguların Analizi ve Değerlendirilmesi

6.1 Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Bulguların analiz edildiği bu kısımda; ilk olarak ankete katılanların demografik özellikleri aşağıda yer alan Tablo 2 ile sunulmuştur.

Muhasebe Meslek Mensupları Ve Çalışanlar Açısından Haksız Rekabet

Tablo.2 Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	30	41,7
Erkek	42	58,3
Eğitim		
Lise	8	11,1
Ön lisans	23	31,9
Lisans	36	50,0
Yüksek lisans/ Doktora	5	6,9
Deneyim		
0-5 yıl arası	25	34,7
6-10 yıl arası	12	16,7
11-15 yıl arası	16	22,2
16-20 yıl arası	8	11,1
21 yıl ve üzeri	11	15,3
Çalıştığı İl		
Kars	45	0,62
Ardahan	17	0,24
Iğdır	10	0,14
Unvan		
SMMM	36	50
YMM	2	2,8
Çalışan	34	47,2
Toplam	72	100

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensupları ve çalışanların çoğunluğu erkek olup, lisans mezuniyetine sahip kişilerden oluşmaktadır. Yine örneklemin; 0-5 yıl arası tecrübeye sahip olup daha çok Kars ilinde faaliyetini sürdüren ve en fazla SMMM unvana sahip katılımcılardan oluştuğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan muhasebe meslek mensupları ve çalışanlara yöneltilen yargılara verdikleri cevapların değerlendirmeleri ise Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo.3 Araştırmaya Katılanların Yöneltilen Yargılara Verdikleri Cevapların Değerlendirmeleri

İFADELER	Standart Sapma	Aritmetik Ortalama	Değerlendirme
1. "Tahsilât sorunu yaşanmaktadır".	1,21	3,84	Katılıyorum
2. "Muhasebe mesleğinde başta ücret olmak üzere birçok ekonomik unsur üzerinden yapılan haksız rekabet vardır".	1,16	3,81	Katılıyorum
3. "Meslek mensuplarından meslekleri dışında eksperlik,	1,13	3,68	Katılıyorum

birlikçilik, sigortacılık gibi diğer işlerle uğraşmaktadır”.			
4. “Ülkemizde uygulanan VUK meslek mensuplarına uygulamada ağır sorumluluklar getirmekte bu nedenle alınan KDV ve Stopaj oranları daha makul seviyelere çekilmelidir”.	1,09	3,75	Katılıyorum
5. “Meslek mensuplarının müşterilerine karşı fazla hoşgörülü olmaları haksız kazançlara ve meslek mensuplarının angarya olarak görülen işlerle uğraşmasına neden olmaktadır”.	1,13	3,79	Katılıyorum
6. “Meslek mensuplarının hizmet kalitelerinde oluşabilecek bir standartsızlık ve yapılan işlerde doğan yanlışlıklar mesleki itibara gölge düşürmekte ve haksız fiillere neden olmaktadır”.	0,99	3,90	Katılıyorum
7. “Ruhsat kiralama yoluyla çalışan meslek mensubu olmayan kişiler bulunmakta ve bu kişiler haksız rekabete neden olmaktadır”.	1,03	3,91	Katılıyorum
8. “Mükellef portföyüne göre bulunduğunuz ilde meslek mensubu sayısı fazladır”.	1,04	3,37	Kararsızım
9. “TÜRMOB tarafından düzenlenen haksız rekabet kongrelerinde belirlenen ücret standartsızlıkları, etik kuralların çiğnenmesi, kayıt dışı ekonomi gibi hususlar haksız rekabete neden olan öncelikli sorunlardır”.	1,04	3,79	Katılıyorum
10. “Meslek mensuplarının kayıt dışı ekonomi, vergi reformları, istihdam ve işsizlik gibi önemli toplumsal konularda çalışmalar yapması ve sonuçlarının kamuoyuyla paylaşması meslek itibarın yükseltilmesinde büyük rol oynayacaktır”.	1,13	3,66	Katılıyorum
11. “Mesleki mevzuatın hazırlanması ve sorunların tespit edilip çözümünde mesleki örgüt yöneticileri ile meslek	0,93	3,77	Katılıyorum

Muhasebe Meslek Mensupları Ve Çalışanlar Açısından Haksız Rekabet

mensupları arasında iletişimsizlikten doğan aksaklıklar vardır”.			
12. “Meslek mensupları ile mükellefler arasında iş yükü, müşteri yapısı ve sayısını eşitleyecek bir çalışma planının olmaması, başta yeni işe başlayan meslek mensupları olmak üzere tüm meslek mensupları arasında haksız rekabete neden olmaktadır”.	1,18	3,70	Katılıyorum
13. “Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu’nun sağladığı uluslararası uyum, mesleki vizyonu geliştiren önemli unsurlardan biridir”.	1,00	3,65	Katılıyorum
14. “TÜRMOB Üniversitenin kurulması mali eğitimin eksikliğinden doğan birçok mesleki sorunun ve haksız rekabet unsurlarının oluşmasına engel olacaktır”.	1,12	3,61	Katılıyorum
15. “Kamu denetiminin yapılması meslek mensuplarının ve mükelleflerinin disiplin edilmesini ve muhasebe-mali müşavirlik hizmetlerindeki haksız fiilleri engellemektedir”.	1,14	3,29	Kararsızım
16. “Yeni TTK’nin muhasebe ve denetim konularındaki getirdiği yenilikler ve uluslararası uyum çalışmaları, mesleğin saygınlığını artıracak ve haksız fiile neden olan standartsızlıkları ortadan kaldıracak düzeydedir”.	1,00	3,40	Kararsızım
17. “Mesleki mevzuat içerisinde haksız rekabete neden olabilecek unsurlar bulunmaktadır”.	1,14	3,62	Katılıyorum
18. “TÜRMOB tarafından meslek mensuplarına yönelik hazırlanan mesleki uzmanlık kursları meslek mensupları arasında bilgi, tecrübe ve eğitim konularından dolayı yaşanan haksız rekabeti engelleyecektir”.	1,08	3,54	Katılıyorum
19. “Meslek mensupları arasında reklam yasağı yönetmeliğine ve tabela	1,31	3,38	Kararsızım

standartlarına uymayan kişiler bulunmaktadır”.			
20. “Yeminli Mali Müşavirler kanunda belirtilen işleri dışında diğer muhasebe işleri ile (defter tutma gibi) uğraşmaktadırlar”.	1,15	3,29	Kararsızım
21. “TÜRHAİK’in haksız rekabet ile ilgili sunduğu Büro Standartları Yönetmeliği, E-Sözleşme ve Tahsilat Yönetmeliği gibi yeni çözüm önerileri haksız rekabeti engelleyecek niteliktedir”.	1,14	3,22	Kararsızım
22. “Meslek mensupları mesleki tüm ilke ve standartları taşımakta ve bu çerçevede faaliyet sürdürmektedir”.	1,00	3,19	Kararsızım
23. “TÜRMOB tarafından orta vadede gerçekleştirilmek istenen mesleki büro yönetim rehberi, mesleki ekonomik ve sosyal dayanışma kurumu projeleri meslek mensupları ve muhasebe mesleği üzerindeki haksız fiilleri ortadan kaldıracaktır”.	1,00	3,41	Katılıyorum
24. “TÜRMOB tarafından kısa vadede yürürlüğe geçirilmesi istenen Zaman Esaslı Ücret Tarifesi Projesinin hazırlanmasında, iş yükünün ve harcanan zamanın baz alınması haksız kazançları engelleyecek doğru bir çözüm önerisidir.”	1,05	3,63	Katılıyorum
25. “Yılsonunda meslek mensupları tarafından alınan defter tasdik ücreti müşteri ilişkilerini zedelemekte ve haksız rekabete neden olmaktadır.”	1,16	3,47	Katılıyorum
26. “Mesleki örgüt ve kuruluşların yaptığı çalışmalar ve denetimler tüm meslek mensuplarını kapsayacak niteliktedir”.	1,13	3,41	Katılıyorum
27. “Disiplin Yönetmeliğince uygulanan disiplin cezaları haksız rekabeti engelleyebilecek nitelikte ve caydırıcı düzeydedir”.	1,18	3,22	Kararsızım

Muhasebe Meslek Mensupları Ve Çalışanlar Açısından Haksız Rekabet

28. “Mükellef-Meslek mensubu arasındaki iş ilişkisi yapılan işlerin sağlıklı yürütülmesini sağlayacak niteliktedir”.	1,10	3,47	Katılıyorum
29. “Bağımlı çalışan meslek mensupları birden fazla şirkette bordrolu ve sözleşmeli olarak çalışarak haksız kazanç elde etmektedir”.	1,09	3,31	Kararsızım
30. “Ülkemizde doğru anlaşılan ve uygulanan muhasebe-denetim kültürü bulunmaktadır”.	1,18	2,91	Kararsızım
31. “Mesleki mevzuatın yapısı meslek mensuplarının tüm ihtiyaçlarını karşılamakta ve sorunlarının çözümünde yeterli olmaktadır”.	1,23	2,81	Kararsızım

Tablodan görüldüğü üzere muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarının genel olarak tahsilat sorunu yaşadığı, başta ücret olmak üzere birçok konuda haksız rekabet yaşadığı, meslekleri dışında işlerle uğraştıkları, haksız kazançlar sebebiyle angarya işlerle uğraşmak durumunda kalmaları, hizmet kalitesinde yaşanan düşüklük nedeniyle mesleki itibarın zedelendiği, çalışma ortamlarındaki plansızlık nedeniyle yeni işe başlayanlar arasında dahi haksız rekabet olduğu gibi sorunları yansıtan ifadelere katıldıkları görülmektedir. Bu noktada kamu gözetiminin, TÜRMOB tarafından düzenlenecek kursların, oluşturulacak eğitim rehberinin, hayata geçirilecek zaman esaslı ücret tarifesinin ve bu alanda yapılacak eğitim reformunun söz konusu yaşanan sorunların üstesinde gelebileceği konusunda fikir birliği içindedirler.

6.2 Hipotezlerin Test Edilmesi

Bu kısımda araştırmaya ait hipotezlerin test edilmesi, bulgular ve değerlendirmeler yer almaktadır.

H_{0a} : Katılımcıların cinsiyeti ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1a} : Katılımcıların cinsiyeti ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo.4 Katılımcıların Haksız Rekabet İfadelerine Katılma Düzeylerinin Cinsiyetlerine Göre Değişimi

İfadeler	Cinsiyet	N	Sıra ortalamaları	Sd.	P.	X ²
İfade 1	Kadın	30	28,33	1	0,003	8,691
	Erkek	42	42,33			
İfade 6	Kadın	30	30,27	1	0,025	5,042

Erkek	42	40,95			
Toplam	72				

Analiz sonucuna göre H_{0a} hipotezi 1. ve 6. ifadeler için ret, diğer ifadeler için kabul edilmektedir. Çünkü katılımcıların cinsiyetlerine göre ilgili ifadeler katılma düzeyleri arasında $\alpha= 0,05$ anlamlılık düzeyinde; χ^2 (sd=1, N=72) = 8,691 ve $P= 0,003 < 0,05$ ve χ^2 (sd=1, N=72) = 5,042 ve $P= 0,025 < 0,05$ olduğundan istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Söz konusu farklılık sıra ortalamaları daha yüksek olan erkek katılımcılardan kaynaklanmaktadır. Bu durum; tahsilât sorununun ve hizmet kalitesi düşmesinden yaşanan olumsuzlukların erkek katılımcıların daha yüksek sayıda olmasından dolayı ve bölgede bu meslekteki erkek sayısının daha fazla olmasından dolayı kaynaklanıyor olabilir.

H_{0b} : Katılımcıların eğitim durumları ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1b} : Katılımcıların eğitim durumları ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo.5 Katılımcıların Haksız Rekabet İfadelerine Katılma Düzeylerinin Eğitim Durumlarına Göre Değişimi

İfadeler	Eğitim Durumu	N	Sıra Ortalamaları	Sd.	P.	X^2
İfade 1	Lise	8	30,13	3	0,000	21,362
	Ön Lisans	23	22,39			
	Lisans	36	45,11			
	Yüksek Lisans / Doktora	5	49,60			
İfade 2	Lise	8	15,56	3	0,000	23,333
	Ön Lisans	23	27,13			
	Lisans	36	45,15			
	Yüksek Lisans / Doktora	5	50,80			
İfade 4	Lise	8	40,88	3	0,028	9,118
	Ön Lisans	23	26,13			
	Lisans	36	41,74			
	Yüksek Lisans / Doktora	5	39,50			
İfade 5	Lise	8	47,13	3	0,006	12,330
	Ön Lisans	23	26,83			
	Lisans	36	37,63			

Muhasebe Meslek Mensupları Ve Çalışanlar Açısından Haksız Rekabet

	Yüksek Lisans / Doktora	5	55,90			
İfade 6	Lise	8	35,81	3	0,003	14,263
	Ön Lisans	23	24,11			
	Lisans	36	43,14			
	Yüksek Lisans / Doktora	5	46,80			
İfade 7	Lise	8	36,88	3	0,030	8,956
	Ön Lisans	23	26,61			
	Lisans	36	41,42			
	Yüksek Lisans / Doktora	5	46,00			
İfade 21	Lise	8	54,50	3	0,013	10,729
	Ön Lisans	23	38,24			
	Lisans	36	33,65			
	Yüksek Lisans / Doktora	5	20,20			
	Toplam	72				

Analiz sonucuna göre H_{0b} hipotezi 1.,2.,4.,5.,6.,7., ve 21. ifadeler için ret, diğer ifadeler için kabul edilmektedir. Çünkü katılımcıların eğitim durumlarına göre ilgili ifadelere katılma düzeyleri arasında $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde; χ^2 (sd=3, N=72) = 21,362 ve P= 0,000; χ^2 (sd=3, N=72) = 23,333 ve P= 0,000; χ^2 (sd=3, N=72) = 9,118 ve P= 0,028; χ^2 (sd=3, N=72) = 12,330 ve P= 0,006; χ^2 (sd=3, N=72) = 14,263 ve P= 0,003; χ^2 (sd=3, N=72) = 8,956 ve P= 0,030 ve son olarak χ^2 (sd=3, N=72) = 10,729 ve P= 0,013 < 0,05 olduğundan istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Genel olarak katılımcıların eğitim düzeyleri arttıkça verilen ifadelere katılımlarının farklılaştığı söylenebilir.

H_{0c} : Katılımcıların unvanları ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1c} : Katılımcıların unvanları ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo.6. Katılımcıların Haksız Rekabet İfadelerine Katılma Düzeylerinin Unvanlarına Göre Değişimi

İfadeler	Unvan	N	Sıra ortalamaları	Sd.	p.	X^2
İfade 27	SMMM	36	18,64	2	0,038	7,008

	YMM	2	35,00			
	Toplam	38				

Bu noktada unvana sahip olan 38 katılımcı için bu analiz gerçekleştirilmiş çalışanlar kapsam dışı tutulmuştur. Analiz sonucuna göre H_{0c} yalnızca 27. ifade için ret, diğer ifadeler için kabul edilmektedir. Çünkü katılımcıların unvanlarına göre ilgili ifadeye katılma düzeyleri arasında $\alpha= 0,05$ anlamlılık düzeyinde; χ^2 ($sd=2$, $N=38$) =7,008 $P= 0,038 <0,05$ olduğundan istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Burada 27. ifade olan; disiplin yönetmeliğince uygulanan disiplin cezalarının haksız rekabeti engelleyici olması konusunda özellikle unvan sahipleri arasında bir farklılaşmaya düştükleri görülmektedir.

H_{0d} : Katılımcıların deneyimleri ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

H_{1d} : Katılımcıların deneyimleri ile haksız rekabet ifadelerine katılma düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Tablo.7. Katılımcıların Haksız Rekabet İfadelerine Katılma Düzeylerinin Deneyimlerine Göre Değişimi

İfadeler	Deneyim Süreleri	N	Sıra Ortalamaları	Sd.	P.	X^2
İfade 2	0-5 yıl	25	44,14	4	0,029	10,829
	6-10 yıl	12	43,42			
	11-15 yıl	16	30,53			
	16-20 yıl	8	26,25			
	21 yıl ve üzeri	11	27,73			
İfade 14	0-5 yıl	25	31,34	4	0,025	11,147
	6-10 yıl	12	49,96			
	11-15 yıl	16	40,50			
	16-20 yıl	8	23,00			
	21 yıl ve üzeri	11	37,55			
Toplam		72				

Analiz sonucuna göre H_{0d} hipotezi yalnızca 2. ve 14. ifadeler için ret, diğer ifadeler için kabul edilmektedir. Çünkü katılımcıların deneyim sürelerine göre ilgili ifadeler katılma düzeyleri arasında $\alpha= 0,05$ anlamlılık düzeyinde; χ^2 ($sd=4$, $N=72$) = 10,829 ve $P= 0,029$ ve χ^2 ($sd=4$, $N=72$) = 11,147 ve $P= 0,025 <0,05$ olduğundan istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu noktada başta ücret konusu olmak üzere birçok konuda haksız rekabet yaşandığı ve TÜRMOB ile ilgili bir yüksek eğitim kurumunun oluşturulması halinde bu sorunun çözülebileceği konularında katılımcıların deneyimlerine göre bir farklılaşma yaşadıkları görülmektedir.

SONUÇ

Günümüz küresel dünyasında rekabet hem işletmelere hem de kişilere avantaj sağlayan, hız kazandıran ve olumlu imaj yaratan bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Rekabet konusunu iyi benimseyip, uygun şekilde davrananların rakiplerine göre büyük farklılık oluşturduğu görülmektedir. Bu tür sonuçlar tabii ki; rekabet olumlu anlamda değerlendirildiğinde oluşmakta haksız rekabet söz konusu olduğunda ise aksi yönde etki göstermektedir. Maalesef günümüz rekabet ortamında haksız rekabet yaşandığı da görülmektedir. Bu çerçevede yapılan çalışmada Kars, Ardahan ve Iğdır bölgesinde Kars SMMMO'ya bağlı olarak faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları ve çalışanlarına konuya yönelik uygulama yapılmıştır. Yapılan çalışma ve katılımcılar kapsamında elde edilen sonuçlara göre;

- Yapılan uygulamaya katılanlar; genel olarak tahsilât anlamında sorunlar yaşandığını, birçok unsur üzerinden haksız rekabetin maalesef ki var olduğunu, haksız rekabetin haksız kazançlara yol açtığını, var olan haksız rekabet nedeniyle meslek mensuplarının; eksperlik, bilirkişilik, sigortacılık vb. farklı işlere yöneldiğini, hatta angarya görülen işlerle uğraşmak durumunda kaldıklarını ve ayrıca muhasebe hizmeti kalitesindeki düşüşün standartsızlığa ve haksız fiillere yol açtığı ifadelerine katılım göstermiştir.
- Bunların yanında mesleki örgüt ve kuruluşların yaptıkları denetimlerin yerinde ve yeterli olduğu, mükellef meslek mensubu ilişkilerinin sağlıklı olduğu gibi ifadelerde görüş birliği oluşturmuşlardır.
- Yaşanan haksız rekabet sorunlarının TÜRMOB tarafından düzenlenen seminerler, eğitimler vasıtasıyla iyileştirilebileceği, TÜRHAÇ tarafından yayımlanan yönetmeliğin haksız rekabeti önleyebilecek hususlara faydalı olacağı yönündeki ifadelerle katılım göstermişlerdir.
- Ayrıca ifadelerle katılımların demografik değişkenler içinde cinsiyet, eğitim düzeyi, tecrübe ve unvana göre farklılaştığı görülmüştür.

Bunların yanında TÜRHAÇ'ın mesleki itibarı ve imajı gölgeleyen bu hususa dair aldığı hali hazırda önlemler rehberler halinde sunulmaktadır. Haksız rekabetle mücadele çalışmaları, kongreler, eğitimler ve denetimler ile bu durum giderek iyileştirilmeye çalışılmaktadır. Bu noktada bulunduğumuz bölge de faaliyet gösteren KARS SMMMO'nun haksız rekabetle mücadelede kurula gönderilen dosyaların son 3 yıla göre dağılımına bakıldığında; 2016 sıfır, 2017'de altı ve 2018'de sıfır dosya olduğu görülmektedir (<https://www.turmob.org.tr>, 12.12.2019). Bu tür çalışmalar ve alınacak önlemler ile daha iyi olacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akpolat, T. (2015). *Etik Yönelim ve Mesleğe Yeni Başlayanların Algısının Haksız Rekabet Davranışı Üzerine Etkisi: Muhasebeciler Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akyüz, K. C., Gedik, T., & Akyüz, İ. (2010). Trabzon Arsin OSB'de Yer Alan İşletmelerin Rekabet Stratejileri ve Kalite Anlayışları. *International Journal of Economic & Administrative Studies*, 2 (4), 65-81.

- Arı, H. (2011). Kurumsallaşma Sürecinde Haksız Rekabet. 3. *Türkiye Haksız Rekabet Kongresi*, TÜRMÖB Yayınları 412, 66-71.
- Ataman, B. (2010). Türkiye’de Kamu Denetimi ve Kamu Denetçilerine Genel Bakış. *Maliye Finans Yazıları*, 24 (87), 17-26.
- Bakan, M. & Doğan, İ.F. (2018). Rekabet ve Türk Ticaret Kanunu'nda Haksız Rekabet. *Social Sciences Studies Journal*, 4 (16), 1409-1425.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Gündüz, A. (2006). *Haksız Rekabet, Etik Kurallar ve Ücret Paradoksu*. <http://www.muhsab.etr.com/yazarlarimiz/ahmet/002/>. (12.12.2019).
- Gürpınar, K. & Döven, M. S. (2007) Stratejik Yönetim Perspektifinden Türk Mobilya Sektörünün Rekabet Durumunun Analizi ve Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 173-190. <https://www.turmob.org.tr/FaaliyetRaporlari/turhak>. (12.12.2019).
- Kacı, S. (2018). *Elektronik Ticarete Yanıltıcı Reklamların Haksız Rekabet Yaratıcı Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kalaycı, Ş. (2006). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayıncılık.
- Kaplanoğlu, E. (2014). Muhasebe Stajyerlerinin Meslek Mensuplarından ve Meslek Örgütlerinden Beklentileri: Manisa İli Araştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28 (4), 265-284.
- Nakip, M. (2013). *Pazarlama Araştırmalarına Giriş (SPSS Uygulamalı)*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Ömürbek, V. & Türkoğlu, T. (2011). Muhasebe Meslek Mensupları Arasında Yaşanan Haksız Rekabet Üzerine Bir Araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (30), 115-149.
- Özşahin, M., Çiğirim, E., & Gök, M. Ş. (2005). Rekabet Edebilirlik ve Firma Performansı İlişkisi Üzerine Bir Saha Araştırması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 143-155.
- Padem, H., Göksu, A. & Konaklı, Z. (2012). *Araştırma Yöntemleri (SPSS Uygulamalı)*. Saraybosna: IBU Publications.
- Tamer, A. (2010). *Yanlış veya Yanıltıcı Beyan ve Hareketlerle Haksız Rekabet*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, M., & Çiçek, E. (2005). İşletmelerde Rekabet Üstünlüğü Sağlamada Farklı Bir Yaklaşım; Değer Temelli Pazarlama. *İstanbul: V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 63-68.
- Topçu, F. (2010). Muhasebe İşlerinde Haksız Rekabetin Boyutları ve Unsurları. 2. *Türkiye Haksız Rekabet Kongresi*, TÜRMÖB Yayınları 379, 35-43.
- Türkiye Haksız Rekabetle Mücadele Kurulu (TÜRHA), (2011), Haksız Rekabetle Mücadelede Meslek Mensubunun Pusulası, Ankara.

YEREL KAYNAKLAR IŞIĞINDA ARAPLARIN AZERBAIJAN'NIN DİNİ-KÜLTÜREL HAYATINA ETKİLERİ

EFFECTS OF ARABS ON THE RELIGIOUS CULTURAL LIFE OF AZERBAIJAN IN LIGHT OF LOCAL SOURCES

ВЛИЯНИЕ АРАБОВ НА РЕЛИГИОЗНУЮ КУЛЬТУРНУЮ ЖИЗНЬ АЗЕРБАЙДЖАНА В СВЕТЕ МЕСТНЫХ ИСТОЧНИКОВ

Vesile ŞEMŞEK*

ÖZ

Türk İslam tarihinde önemli yere sahip Azerbaycan, siyasi ve kültürel anlamda özellikle, Orta Çağ'dan itibaren, daima dikkat merkezinde olmuştur. Coğrafi konum itibari ile, kuzeyden Derbent, güneyde Zencan, doğuda Hazar denizi, Batı'da Kafkas dağlarına kadar olan topraklar ile kuşatılan bölge, bu bağlamda tarihi ipek yolu üzerinde yerleşmesi ile tarihi süreç boyunca, siyasi ve kültürel anlamda büyük önem arz etmiştir. Arap fütuhati ile birlikte, Azerbaycan, uzun süren Arap hakimiyeti sürecine girdi. Yakın ve Orta Doğunun diğer ülkelerinde olduğu gibi, Azerbaycan'da da, din, dil, edebiyat, tarih alanlarında bir takım gelişmeler sağlandı.

Yerel kaynaklar da ise, Arapların bölgeye gelmesiyle birlikte, ülkenin ilmi ve medeni hayatında, genel olarak uygulanan "Araplaştırma" politikası sürecinde, dini- etnik ve kültürel yapının bozulduğu ve gelişmelerin durduğunu hatta bölgede meydana gelen savaşlar birlikte, sosyal ve ekonomik anlamda bir takım gerilemelerin yaşandığı ifade edilmektedir. Oysaki, İslam dinin gelişmesiyle birlikte, fetih olunan bütün bölgelerde, İslam Medeniyeti yaygınlaşarak dünya tarihinin dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, İslam Medeniyeti, Orta çağ medeniyet tarihinin temelini teşkil etmektedir. Bu çalışmanın nihai hedefi, genel olarak, dönemin temel dinamiklerini oluşturan başlıca olay ve olguları merkeze alan bir yaklaşım sergileyerek bunları, sebep-sonuç ilişkileri bağlamında açıklanmaktadır. Böylece, Araplar döneminde meydana gelen siyasi kültürel yaklaşımların arka planını aydınlatarak olayların gerçek analizini yapmaktır. Bu bağlamda, Arapların fütuhati ile Azerbaycan'da meydana gelen siyasi gelişmelerin yanı sıra, sosyal ve kültürel hayatı hakkında yerel kaynaklarda geçen bilgileri ortaya çıkarmak ve bunu Türk İslam Medeniyet Tarihi açısından değerlendirerek okuyuculara sunmaktır.

* ORCID: [0000-0002-9800-4557](https://orcid.org/0000-0002-9800-4557) Dr. Öğretim Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Bölümü, vsemsek@gmail.com

Yerel Kaynaklar Işığında Arapların Azerbaycan'nın Dini-Kültürel Hayatına Etkileri

Anahtar kelimeler: *dini-kültürel hayat, sanat, Azerbaycan, tarih, Araplar dönemi, edebiyat.*

ABSTRACT

Azerbaijan, which has an important place in Turkish-Islamic history, has always been at the center of attention since the beginning of the Middle Ages in political and cultural terms. The region, which is surrounded by Lands from the North to Derbent, Zanjan in the south, the Caspian Sea in the East and the Caucasus Mountains in the West, has been of great importance in political and cultural terms throughout the historical process due to its settlement on the historical Silk Road.

Along with the Arab futuhat, Azerbaijan entered into a long process of Arab domination. As in other countries of the near and Middle East, Azerbaijan has achieved a number of achievements in the field of religion, language, literature, and history. Local sources also noted that with the arrival of the Arabs in the region, scientific and civil life of the country, in the process of conventional policy of 'arabization', ethno - religious and cultural structure is deteriorating, and growth stops even when the region wars in socio-economic terms, there is a series of failures. However, with the advent of the Islamic religion, in all the conquered regions, Islamic civilization becomes a widely recognized landmark in world history. However Islamic civilization is the basis of the history of medieval civilization

Islamic conquest began with the period of the "Arabs", in particular, VIII.- XI. In an era when centuries were considered a process of development of Islam, Islamic civilization experienced a "Golden age" and a "scientific Renaissance of Muslims". Thus, it is also known that in the General policy of conquest of Islam, in all geographical regions under the rule of the Caliphate, development is achieved in the political-economic or socio-cultural context. Indeed, historical data show that the geography of Azerbaijan, having become part of the Islamic civilization in the course of the historical process, has experienced a number of events and has made a significant contribution to the overall Islamic civilization. The ultimate goal of this study is to explain them in the context of cause-and-effect relationships, taking an approach that generally focuses on the main events and phenomena that make up the main dynamics of the period. Thus, it should make a real analysis of events, highlighting the background of political cultural approaches that occurred in the Arab era. In this regard, it is necessary to disclose the information transmitted in local sources about the social and cultural aspects, as well as about the political events taking place in Azerbaijan and futuh of the Arabs, and present it to readers, evaluating it from the point of view of the history of Turkish Islamic civilization.

Key words: *religious-cultural life, art, Azerbaijan, history, Arab period, influence, literature.*

АННОТАЦИЯ

Азербайджан, занимающий важное место в истории турецкого Ислама, всегда был в центре внимания с началом Средневековья в политическом и культурном смысле. По географическому положению территория, окруженная территориями с севера Дербент, Зенджан на юге, Каспийское море на востоке и Кавказские горы на Западе, приобрела большое значение в политическом и культурном смысле на протяжении всего исторического процесса с его поселением на историческом Шелковом пути.

Наряду с арабским фтухатом Азербайджан вступил в продолжительный процесс арабского господства. Как и в других странах ближнего и Среднего Востока, в Азербайджане был достигнут ряд достижений в области религии, языка, литературы, истории. Местные источники также отмечают, что с приходом арабов в регион, в

научной и гражданской жизни страны, в процессе общепринятой политики ‘арабизации’, религиозно - этническая и культурная структура ухудшается, и развитие прекращается, даже когда в регионе происходят войны, в социально-экономическом смысле наблюдается ряд неудач. Тем не менее, с появлением исламской религии, во всех завоеванных регионах, исламская цивилизация становится широко признанной вехой в мировой истории. Однако исламская цивилизация является основой истории средневековой цивилизации.

Конечная цель этого исследования состоит в том, чтобы объяснить их в контексте причинно-следственных связей, принимая подход, который в целом фокусирует основные события и явления, которые составляют основную динамику периода. Таким образом, он должен сделать реальный анализ событий, освещая фон политических культурных подходов, которые произошли в эпоху арабов. В связи с этим необходимо раскрыть информацию, передаваемую в местных источниках о социальных и культурных аятах, а также о политических событиях, происходящих в Азербайджане и футухе арабов, и представить его читателям, оценивая его с точки зрения истории Турецкой исламской цивилизации.

Ключевые слова: *религиозно-культурная жизнь, Азербайджан, история, период Арабов, искусство, литература, влияния.*

GİRİŞ

Arap fütuhâtı birlikte, ortak bir dil, Arapça, geniş coğrafyalara yayıldı. Bunun doğal sonucu olarak, fethedilen ülkelerin halkları arasında karşılıklı ilişkiler gelişti. Böylece, ortak kültürlerin birleşmesi sonucu, büyük İslam medeniyetinin temellerini oluşturdu. Bireyler ve toplumlar bir tarih dilimine ve kültürel geleneğe aittir. Bu nedenle, Tarih olaylarını kendi tarihselliği ve kültürel çerçevesi içinde değerlendirmek gerekir. Aksi halde, kendi şartlarımızı ölçü olarak farklı bir tarih diliminde yaşayan ve farklı toplumsal yapılanmalara sahip birilerini yargılamak hem doğru değildir, hem de bilimsel bir yöntem olarak kabul edilemez. (Azımlı, 2018, 22).

VIII.-IX. yüzyıllarda bilim ve düşüncenin zirveye ulaştığı ‘‘Müslümanların bilimsel Rönesans dönemi’’ olarak bilinen Orta Çağ Arap Medeniyeti zirveye ulaştığı bir dönem olarak değerlendirilmektedir.¹ (Bozkurt, 2018: 195) Diğer bir taraftan, eski Doğu ve Antik dünya medeniyetinin kalıntılarının etkileri de, yeni ortaya çıkan İslam Medeniyetine zenginlik kattı. Nitekim, kültür ve medeniyet birbirlerinin etkileşim içindedir. Fetihler ve ticari ilişkiler ile ortaya çıkan değişik medeniyetlerle etkileşim, toplumlarda yeni dil ve kültürlerin oluşumuna sebep olmaktadır. (Bozkurt, 2018: 219). bu bölgede varlığını sürdüren yerel kültürler, düşünceler ve dinlerle temasta bulunan Müslümanlar, hakimiyetleri altındaki milletlerin kültürlerini tanımaya çalıştı. (Bozkurt, 2018: 2019). Arap hakimiyetinin erken devrinde, İslam’ı kabul eden bir çok halklar gibi, Azerbaycan da, Müslümanların sayısı çoğalmaya başlayınca, din unsuru ile birlikte dil faktörünün de önemi arttı.

Raşit halifeler döneminden itibaren kısa zamanda, genişleyen İslam dünyasının sınırları, bir çok yabancı kültür merkezlerini de içerir olmuştur.

Yerel Kaynaklar Işığında Arapların Azerbaycan'ının Dini-Kültürel Hayatına Etkileri

Emevilerin siyasi tarihine bakıldığında, özellikle, Halife Abdülmelik (685-705) Irak bölgesi, diğeri, Tevvabun artıklarını başına toplayan Muhtar bin Ebu Sakafi, son olarak Hicaz ise, Abdullah bin Zübeyr Suriye ve Mısır Ubeydullah bin Ziyad tarafından yönetilirdi.²(Ünlü, 1984: 93-94).

İslam fütuhâtı ile başlayan "Araplar" döneminde, özellikle, VIII.-XI. Yüzyıllar, İslam'ın gelişim süreci olarak kabul edilen bir devirde, İslam medeniyeti, kendisinin " Altın çağı" ve "Müslümanların bilimsel Rönesans" döneminde yaşamıştır. Bu nedenle, İslam'ın genel fetih politikasında, hilafetin hakimiyeti altına geçen bütün coğrafyalarda ister siyasi-ekonomik, ister sosyal-kültürel bağlamda bir gelişme sağlandığı da bilinmektedir. Nitekim, tarihi verilerde, Azerbaycan coğrafyası da, tarihi süreç içerisinde, İslam medeniyetinin bir parçası haline gelerek, bir çok alanda gelişmeler yaşandığını ve genel İslam medeniyetine önemli katkılar sağlandığı konusunda geniş bilgilere rastlanılmaktadır. Özellikle, XI. yüzyıla kadar ilmi, dini, edebi alanlarda Arapça kullanmaya başlandı. Bunu etkileyen en başlıca unsur, coğrafi bakımında farklı bölgelere yaşayan çeşitli halkların çok dilli bir kültüre sahip olmaları, tek dil unsurunun olmaması da gösterilebilir. Nitekim, ülkede kuzey ve güney olmak üzere farklı dillerde konuşan halkların yerel Alban alfabesinin kullanmalarına rağmen, kısa süre içerisinde Arapça yaygınlaşarak bölgenin ortak dili olarak kabul edildi.³ (İsmail, 1993: 52-53). Diğer bir taraftan, "Araplaştırma" politikasının yaygınlaşması artırıldı ve bunun sonucu yapılan reformlar, yerli memurların Arapça öğrenmesini hızlandırmış oldu. Arapça bilmeyenlere hiçbir görev verilmeyince, yerli halk Araplara karşı "düşmanca" tutum sergilemekten vazgeçerek yeni dili öğrenmek zorunda kaldı. Araplaştırma politikasının bir parçası olan zorunlu dil öğretme ile başlayan süreç içerisinde, İslam Medeniyetinin en önemli göstergesi haline geldi. Ayrıca, Kuran'ın Arapça nazil olması da Arapçanın yaygınlaşmasında önemli yere sahip olduğu da söylenebilir. Diğer bir taraftan, yerli halk, hilafetin hakimiyeti altında olan, komşu devletlerin halkları ile iletişim kurabilmek için Arapçayı öğrenmek zorundaydı. Genel anlamda, Arap Dilinin yayılmasında beş temel başlık altına toparlanabilir.

- a) İslam dinin yayılması için ortak dile duyulan ihtiyaç
- b) Arapçanın Kuran'ın, din dili olması
- c) Ortak kültür oluşturmak
- d) Geçim kaynağının sağlanması konusu
- e) İktidar hükümetle iletişim kurabilmek

Yerel kaynaklarda geçen bilgilerde göre, Arap hakimiyeti ile birlikte, meydan gelen değişimler sonucu, Azerbaycan'da yaşayan halkın etnik kökenin değiştirilerek yok edildiğın, onun yerini zamanla din başlığı altında "Araplaştırma politikası"nın aldığı kaydedilir. Araplaştırma politikasının getirdiği ıslahatlardan sonra bölgede yaşayan alimlerin eserlerini Arapça yazmalarından dolayı aralarında

yerli ve yabancı ayırımı yapılamadığından etnik kökenini belirlemenin de mümkün olmadığını anlatılır. Böylece, hilafetin bu tutumu karşısında, yerli alimlerin hem milli, hem Arap kültürüne sahip çıkarak, bu bağlamda, İslam medeniyetinin gelişmesine önemli katkılarda buldukları söylenebilir.

VIII.-IX. yüzyıllarda, İslam dini ile şereflenen, fetih olunan diğer İslam ülkeleri gibi, Azerbaycan da, ilmi ve kültürel anlamda önemli merkezlerinden birine dönüştü. Bu gelişim sürecinde, Müslüman halklar gibi, Azerbaycanlılar da, eğitim amacı ile Doğunun önemli ilim merkezlerinin bulunduğu şehirlere- Bağdat, Küfe, Basra, Şam, Dımeşk ve Kahire'ye gittiler. Bu merkezlerde ilim tahsil ederek, dönemin büyük alimleri sırasına girmeyi başardılar ve böylece, İslam medeniyetine önemli katkılar sağladılar. Ayrıca, dini ve dünyevi sahalarda eğitim sonrası ülkelerine dönen gençler, devlet işlerinde görev alarak, hem siyasi hem sosyal alanlarda Arapçanın dil resmi olarak yaygınlaşmasını sağladılar. Böylece, hilafet hakimiyetinde olan halkların, eski zengin kültür mirası, yeni Arap İslam medeniyeti başlığı altında toparlanmış oldu. Bölgeye göçürülen Arap kabileleri, ana dillerini bir nevi, dini misyonlarına ulaşmak amacı ile de kullandılar. Bu bağlamda, Kuran başta olmak üzere, diğer dini ilimlerin tebliğini geniş bir şekilde geldiler.

Arap dil unsurunu geniş bir şekilde yaygınlaşmasının diğer bir önemli sebebi, coğrafi yapı itibarıyla, ticari kervan yolunun bölgeden geçmesi idi. Tarihi İpek yolu ile yapılan ticari faaliyetler sayesinde diğer Müslüman Doğu ülkeler ile adeta ekonomik ağ kuran Azerbaycan'ın, IX. Yüzyıldan itibaren siyasi ve kültürel ilişkileri daha da gelişti.⁴ (Velihanlı, 1998: 109)

Azerbaycan'ın bir vilayet olarak Arap Hilafetinin hakimiyeti altına girmesi, dini etnik bağlamda da farklılık gösterdiği gibi, tarihi süreç boyu Abbasi halifelerinin de dikkat merkezinde oldu. Alimlere göre, IX. Yüzyılın ortalarına doğru dünyevi ilimlerin gelişmesi ile Ortodokssal İslam'a muhalif olarak ortaya çıkan Mutezile, Şii ve Sünni fikri akımları arasında mezhep tartışmalarına yol açtı. Ancak bütün bunlar her ne kadar fikhî konularda mezhep ve tarikat ayrılıklarını meydana getirse de, mantık, felsefe gibi ilmi sahada birçok gelişmelere sebep oldu. Nitekim, mescitlerinde tedris olunan İlahiyat ilimleri alanında yapılan ilmi tartışmalar, dönemin alimlerinin ortak kararları üzere, Allah'ın evi sayılan mescitlerde yapılamayınca diğer bir ilim merkezlerine ihtiyaç duyuldu. Böylece, bütün bunlar medreselerin kurulmasında büyük rol oynadı. X. Yüzyılda ilk defa Nişabur'da açılan medreseler, kısa sürede, tüm İslam dünyasına yayılarak büyük şehirlerde açıldı. Bu medreselerde dönemin ileri gelen alimleri tarafından hazırlana ders müfredatı okutulurdu ve mezun olanlara "icazet" belgesi verilirdi. Müslümanlar, Hz. Peygamberin "ilim Çin'de de olsa alınır" hadisi şerifine mazhar olabilmek için ülkede ülkeye, şehirden şehre dolaşarak dönemin büyük alimlerinden ders alabilmek için adeta yarışlardı. Genel dini ilimler ve esasen

Yerel Kaynaklar Işığında Arapların Azerbaycan'ının Dini-Kültürel Hayatına Etkileri

fıkıh, alanında “İcazet” belgesi alanlar artık kendileri belli mezhep ve ekole göre ders verirdi.⁵(Bünyadov, 1998: 193)

VII.-X. Yüzyıllarda, Azerbaycan'da edebiyat, hukuk gibi sosyal ilimlerin yanı sıra matematik, astronomi, fen ve tabiat ilimleri de gelişmesi için müsait bir ortam da oluşturulmuştu. IX. yüzyılda, Harun Raşit döneminde dini ilimlerinin tedrisi için halife Me'mun tarafından kurulan Hizane“Daru'l Hikme”, veya “Hizanetu'l Hikme”(hikmet evi veya hikmet hazinesi” ilim merkezlerinde, yabancı dillerden Arapçaya çevrilen ilmi eserler, İslam medeniyetinin gelişmesine büyük katkı sağlayarak bu süreci hızlandırmış oldu. Özellikle, Yunan ve Süryaniceden çevrilen antik Yunan felsefesi ve mantık alanındaki kitaplar, gerçek bağlamda büyük önem taşımaktaydı. İlim faaliyetlerinde sadece Müslümanlar değil, gayri Müslimler de aktif olarak görev alarak İslam Medeniyetinin gelişimine büyük katkı sağlamış oldular. Abbasiler döneminde bilim üreten ilk yüksek öğrenim kurumu, Selçuklu veziri, Bağdat'ta kurduğu Nizamülmülk'ün Bağdat'ta kurduğu Nizamiye Medreseleridir. İslam tarihinde ilk üniversite oluşturan Nizamiye medreelerinde, öğrencilerin yeme ve barınma ihtiyacı karşılanır ve herhangi bir ücret talep edilmezdi. (Bozkurt, 2018, 226)

Tercüme faaliyetleri içerisinde antik medeniyetin meşhur filozoflarından Platon, Hipokrat, Aristo, Galile v.s. eserlerine önemli ölçüde yer verilmesi de ilmin bu sahasındaki gelişmeler konusunda büyük önem taşırdı. Sadece çeviri faaliyetleri değil, aynı zaman da klasik eserlere şerhler de yazılarak ilim dünyasına armağan edilirdi. Dönemin büyük alimlerinden Muhammed bin Musa el-Harezmi, (ö.847)ilk defa mantık teorilerine kurallar getirerek cebir ilminin esasına, Ebu Bekir er-Razi, (865-925), tıp sahasına, Ebu Abdullah el-Battani,(858-929) ise astronomi alanına getirdikleri yeniliklerle ilim dünyasına katkıda bulundular. İlimin her sahasına dair sürdürdükleri bilimsel faaliyetleri sonucunda, kıymetli eserler bıraktılar. Örneğin; kimya ilmine gümüş nitrat (ma el fidde), sülfat nitrat (zıt ez-zac), alkolün kimyasal birleşenlerden hazırlanan(ruhi en-nüşadır), sülema(es-süleymani), alkol(el-kuhul), potaş(el gil), (arsenez-zirinc),bora(el-bura),vs. keşiflerle değerli katkılarını sunmuş oldular. İlk defa Arap alimleri tarafından hazırlar özel ilaçlar da sonraki dönemlerde dünya tıp literatür tarihine geçmiştir. Dönemin seyyahları, yine tabiat ilimleri konusunda IX. Yüzyıldan itibaren, bir çok gelişmeler yaşandığını ve önemli hekimler yetiştiğini kaydederler. Nitekim, IX.ve XI. Yüzyıllar arasında yapılan tüm ilmi faaliyetler konusunda, sadece Müslüman Doğuya değil, tarihi süreç içerisinde bütün dünyaya ışık tutacak başarılı çalışmalara imza atıldı.

Azerbaycan'ın İslam medeniyetine katkılarının bir diğer önemli nedeni, din unsurudur. Arap Fıtuhatı öncesinde Azerbaycan'da resmi din olarak, Zerdüştlük ve Hıristiyanlığın hakim olması ile birlikte, kısmen Şamanizm ve bazı yerel itikatlarda mevcut idi.⁶ (Bünyadov, 1998: 62)

Araplar, fetihleri ile birlikte yeni din anlayışını da getirmiş oldular. Ayrıca, İslam dininin kısa sürede yayılması yerel itikatlarında yavaş yavaş ortadan

kalkmasına neden oldu. Tarihi süreç içerisinde yerel dini-itikadı inançlar farklı boyut kazanarak kültürel etkinlikler şeklinde icra edildi. Nitekim, günümüzde bile ülkedeki Mecusilere ait mabetler ve Hıristiyanlara ait Alban kiliselerinin kalıntılarına rastlamak mümkündür. Eski inançlarından tam olarak arınamayan yerel halkın, bunu, bazen siyasi olarak, bazen de resmi ideolojiye ters düşecek bağlamda bidat şeklinde tezahür ettirdiğini söylemek mümkündür. Zira, Araplara karşı Babek'in başlattığı Hürremilik hareketinin temelinde yer alan eski dini felsefi akımın, Zerdüştlük zemininde teşekkül etmesi konu ile ilgili örnek teşkil etmektedir. Diğer bir taraftan İslam'ın, geçmiş dinlere göre halk arasında rağbet görmesi ve daha hızlı bir şekilde yayılma nedenlerinden, seçim özgürlüğü ve terakki vaat etmesinden kaynaklandığı da söylenebilir.

İslam dininin öğretileri, Kuran ayetleri ve Hz. Muhammed'in sözlerinden ibarettir. Bu bağlamda, bu dini seçerek kabul edenlere "teslim olan" anlamına gelen "Müslüman" denir. Kuran, sadece, dini konuları değil, aynı zamanda, hukuk, sosyoloji, astroloji, tarih, felsefe konularını da içermektedir. İslam'ın ilk dönemlerinde Kuran ile yönetilen Arap Hilafeti, fetih hareketlerinin artması ile birlikte hukuki anlamda farklı boyut kazandı ve devlet sadece Kuran ayetleri ile değil, peygamberin hadisleri ve alimlerin görüşleri (icma) ile yönetilmeye başladı. Bunlardan ilki, Ortodoks İslam'ı, diğerleri ile rasyonalist İslam'ın tezahürü olarak değerlendirilebilir.⁷(Velihanlı, 1998: 268). Bu durumun, mezheplerin ortaya çıkışında önemli etkisi olmuştur. Mukaddesi'ye göre, birbirine zıt olarak görünen Hanefilikte, düşünce özgürlüğüne, Hanbelilerde ciddi muhafazakarlık, daha güçlü idi. Azerbaycan'da Sünni fakihler, ağırlıklı olarak Hanbeli mezhebine yönelik faaliyetlerini sürdürmeleri ile birlikte, her mezhebin fakih - alimleri medreselerde ders vermekte idiler. Hanefi fıkhında, Ebu Said bin Hüseyin el Berden, (867-929), Malikilerden, Ebu Bekir Muhammed bin Abdullah El Ahbari,(902-982), Şafiilerden, Yakup bin Musa El Erdebili (889-941) gibi döneminin önemli fakihleri örnek olarak gösterilebilir. Yine, Ahmet bin Harun el Berdeyi (844-914), Ahmet bin Mekki (ö.965),Cafer bin Muhammed Maraği (889-967), Abdülaziz bin Hasan(ö. 935), Musa bin İmran Selmasi (ö.990) gibi, İlahiyat alanında Müslüman Doğuya büyük hizmetler veren önemli alimler arasındadır. Hanbeli alimler, Halifenin ancak Kureyş'den seçilebileceklerini savundukları gibi, Şia da, hilafetin, ancak Ali bin Ebu Talib'in hakimiyeti ile devam etmesini gerekli olduğunu ileri sürmekte idiler. Muhammed Şehristani'nin verdiği bilgilere göre,Şia'nın, Ali'yi, Allah'ın insandaki tecessümü olarak gören gulat Şiadan olan İsmaililer ve diğer bir benzeri, İsfahan'da Hürremiler, Rey'de Mezdekiler idi.

Azerbaycan'da yaygın olan bir diğer fırka ise, Ali taraftarlarına karşı çıkan, Emevi ve Abbasi döneminde ciddi anlamda siyasi çekişmelere sebep olan Hariciler, daha sonraki dönemlerde ilmi faaliyetlerde bulundular. İbn-i Nedim, (936-995), Fihristinde, verdiği bilgilere göre, Haricilerin önemli temsilcilerinden aslen Azerbaycanlı, asıl adı Muhammed bin Abdullah olan, Ebu Bekir Muhammed el Berdai (ö. 961) ile 952 yılında görüştiklerini ve Mutezile'ye ait fikhî meselelerin

Yerel Kaynaklar Işığında Arapların Azerbaycan'nın Dini-Kültürel Hayatına Etkileri

çözümüne yönelik ilmi tartışmalar yaptıklarını kaydeder. Konu ile ilgili Berdai, özellikle, Haricilerin, “seçilen halifenin, daima haktan yana ve adaletli olması, buna uymadığı takdirde ise, tahtan indirilmeli ve günahı büyük olursa katli vacip olur” düşüncesine kısmen katılan Mutezililerin, onlar ile birlikte ortak konuları yorumladıklarını anlatır. Ayrıca, İbni Nedim, el Berdai'nin kaleme aldığı ve İslam ilimlerine ışık tutan on dört eserden oluşan külliyatının ismini zikrederek şu şekilde sıralar;

- ‘Kitab’ul el Mürşit fi’l Fıkıh’*,
- ‘Kitab er- Red Ala’l Muhaif’*,
- ‘Kitabu’l tezkirat el Garip fi’l Fıkıh’*,
- ‘Kitabu’l et Tebessür Lil Muteallimin’*,
- ‘Kitabu’l el İhticac ala’l Muhallifin’*,
- ‘Kitabu’l Cami fi Fıkıh’*,
- ‘Kitabu’l ed Dua’*,
- ‘Kitabu’l en Nasıh ve’l Mensuh’*,
- ‘Kitabu’l Sunne ve Cema’*,
- ‘Kitabu’l İmame’ Kitabu’l İbni Ravendi fi’l İmame’*,
- ‘Kitabu’l Tahrim el Muskir’*,
- ‘Kitabu’l Redd Men Kale bi’ Mut’a’*,
- ‘Kitabu’l el İmam ve Nuzur’*.

3. İLMİ VE KÜLTÜREL HAYAT

İslam’ı kabul eden tüm halkalar gibi, o dönemin dini etnik bağlamda genel anlamda “Müslüman” olarak birleşen Azerbaycanlılar da IX. Yüzyılın ortalarından itibaren – X. yüzyıla kadarki dönemde “terakki”, X. yüzyıldan- XII. Yüzyılda ise “çiçeklenme” dönemini yaşayan İslam medeniyetinin gelişim sürecinde önemli faaliyetlerde bulundular. Halk, dönemin Arap Medeniyetinin en önemli ilim merkezleri olarak bilinen Bağdat, Dımışk, Kahire, Küfe ve Basra’ya akın ederek tahsilini tamamlardı.

3.1. İlmi Düşünce Akımları

Yerel kaynaklarda, Azerbaycan’da ilmi ve felsefi düşüncenin gelişimine dönemin “saflık kardeşleri” cemiyetinin faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Irak, (Basra) merkezli olan bu cemiyet, Orta Asya, Azerbaycan, Suriye’den katılan üyeleri ile X. yüzyılda gizli olarak faaliyetlerini sürdürmekte idiler. “Saflık Kardeşleri” adıyla, halkın arasına yayılarak tabiat ilimlerini anlatan bu grubu başlıca niyeti, adeta dinin felsefileştirmek, hatta dinin cehalet ile yozlaştığını ifade ederek, yalnız kendilerinin getirdikleri yeni bir “felsefi” yol ile arınacağını savunurlardı. Özetle, din adına “dinsizlik” ile Müslümanları olumsuz yönde etkilemekte idiler. Yeni felsefi düşünce akımının hazırlamış oldukları “şeriat felsefesi” ile nizama konan “kamil bir din” anlayışını anlatan bir ansiklopedik risale ile halka hizmet etmekte idiler. “Resai’l İhvan es Safa ve’l Hullan el-Vefa”(Saflık Kardeşlerinin Vefa Munislerinin Faaliyetleri)adlı beş yazarlı bir çalışma ortaya koymuşlardı. Bu risaleyi kaleme alan yazardan birisi, Azerbaycanlı

Ebu'l Hasan Ali bin Harun ez-Zencani idi. Dört ana bölümden oluşan bu eserin 51 alt başlık içermektedir. Bunlardan on üçü, cebir ve geometri, on yedisi tabiat, on biri metafizik alanı, on bölümü ise ilahiyat ile ilgili konuları içermektedir. "Saflik kardeşleri" düşüncesinin esası, kadim yunan felsefi akımlarını, orda çağ Doğu mütefekkirlerinin (Arap Filozoflarının) görüşleri ile birleştirerek bu sentezden yeni bir olgu meydana getirmektir. Mutezile ekolündeki "ehli'l- adl" gibi kendilerini tanıtmaya çalışsalar da, onlar gibi ilmi delillerle dayanamayan nazariyeleri mevcut idi. Hemen hemen tüm Araplar taraf İslam ülkelerine yayılmış durumda olan "Saflik kardeşleri"ne ait birçok eser, kendilerini şeriatı koruma ile görevli sayan taassup sahibi bazı gruplar tarafından yakıldı.

3.2. Tasavvufi Akımlar

VIII. yüzyılda İslam'ın geniş coğrafyalara yayılması ile birlikte, siyasi ve askeri fetihler ile birlikte sosyal ve ekonomik alanlarda birçok gelişmeler meydana geldi. Artan refah seviyesi, Arap kültüründe önceden de var olan sınıflaşmayı, daha da bariz bir şekilde artırdı. İsrar ve lüks hayat süren zenginlerin bu durumu fakir Müslümanlar arasında ciddi rahatsızlığa neden oldu. Buna, ilk tepki veren İslam dinine gönülden bağlanan ve züht⁸ hayatını tercih eden Müslümanlar arasında başladı. Onlar manevi kamillik yolunda ilerleyen ve maddi servete önem vermeyen, dolayısıyla terk-i dünya bir hayat tarzı sürmekteydiler. Buna örnek olarak da, Hz. Peygamberin ve ilk Müslümanların (sahabe neslini) yaşamlarını gösterirlerdi. Bir diğer taraftan, tasavvuf akımının esasını oluşturan "fakr" kavramı da önem arz etmektedir. Bu bağlamda fakirlik kavramı, "Haktan başkasına muhtaç olmama" anlamına gelmektedir. Terim olarak, sufi, "yün giyinenler" anlamına gelmekle birlikte, ıstılahı manada, dünya nimetlerinden kendini mahrum bırakarak, nefsi istekleri terk edip sadece, Allah'ın rızasına yönelmek vs. anlamlar ifade etmektedir.⁹ (Aşurbeyli, 1998: 166-167)

Sufiliğin temeli, İslam'a dayanmak ile birlikte, Şamanizm, Zerdüştlük, Budizm, Hıristiyanlık inançlarından etkilendiği, hattabazı nüansları ile Neo-Platonizm kalıntıları da taşıdığı görülmektedir. Ancak bazı alimler, tasavvuf, Ortodoks İslam'a karşı ortaya çıktığı görüşünü savunmaktadırlar.¹⁰ (Aşurbeyli, 1998: 264) Doğu'da geniş yayılan tasavvufi akımların önemli temsilcilerinden Ebu Yezit Bistami ve (ö.874) ve Hüseyin bin Mansur Hallac'ı örnek gösterilebilir. Onların "ene'l hak" ifadesi ile dini delaletle düşürdüklerini söyleyen fakihler bu konuda olumsuz görüşler sergilerlerdi. Ayrıca, sufi mütefekkirlerin, Şia'dan farklı olarak, ilahi tecellinin peygamber ve imam gibi şahıslarda değil, kamilleşmenin her insanın bireysel çabasıyla mümkün olabileceğini savunan felsefi görüşleri önem arz etmektedir.

4. EDEBİYAT

⁸Züht kavramını "Asketizm" olarak da ifade edilmektedir.

Yerel Kaynaklar Işığında Arapların Azerbaycan'ının Dini-Kültürel Hayatına Etkileri

Arapların Azerbaycan'a yaptıkları fetih hareketlerinin sonucunda Hilafetin terkiğine giren bütün ülkelerde olduğu gibi, Azerbaycan'da da resmi dilin Arapça olması ile birlikte, kısa sürede bu dilin ilmi ve edebi sahalarda da kullanılması ile yaygınlaştı. Ancak bütün bu gelişmelere rağmen, halkın ekseriyeti, Türk dilli olması nedeniyle, yerel dillerini sözlü edebiyat numunelerinde, sosyal ve kültürel alanlarda edebi ahlaki nasihatlerin yer aldığı folklor sahasında kullanmakta idi. İslam öncesi dönemden miras kalan, içerik ve konu bakımından deyim, darbi meseller ile zengin el ozanı olarak nitelendirilen "Dede Korkut" destanı halk arasında daha çok rağbet görmekteydi. Türk dünyasının edebiyat tarihinde büyük öneme sahip olan "Dede Korkut" destanı, şifahi ve yazılı halk edebiyatının "Atası" olarak bilinen Oğuz boylarına ait en kadim edebi sanat numunesidir. Azerbaycan halk edebiyatında VI-VIII yüzyıllarda teşekkül eden bu destan, IX. Yüzyıldan itibaren geliştirilerek dünya Türklerin "milli" edebiyat örneği olarak tanınmıştır. Konu ile ilgili, XIV tarihçisi Ebu Bekir ed Devadari, Sasani hükmdari Anuşirevan'ın veziri Bozork Mihri'ye ait olan Türkçe'den Farça'ya tercüme edilmiş "Oğuzname" olarak bilinen, "Uluhan Ata Bitikçi Destanından" alınan bazı boyları, halife Harun Raşid'in döneminde Arapça'ya tercüme ettirdiğini ve kendisinin bu eserden faydalandığını kaydeder.¹¹(Velihanlı, 1998: 270-271). Ayrıca, "Kitabi Dede Korkut" bazı boylarının VIII.- IX. yüzyıllarda Arapçaya tercüme edilmesi, "Oğuzname"nin bize günümüze ulaşmayan bazı nüshalarının mevcut olduğunu ancak sözlü halk edebiyatında kullanılan dil üslubunda kısmen farklılık arz ettiğini göstermektedir. Milli medeniyet abidesi olan "Kitabi Dede Korkut", Araplar döneminde toparlanarak manzum bir eser haline getirilen destanın mukaddimesinde, Hz. Peygambere ithaf olunan Naat yer almaktadır. Hemen akabinde, Oğuzların Bayat boylarından Korkut atadan bahsedilir;

Bayat boyundan bir er, Kondu Oğuz Boyuna,
Korkut Ata derlerdi ona, Ol kişi biliciydi
Her ne dese O, tamam olurdu, o an, çünkü o
Gaipen türlü haber söylerdi,
Hak Teala onun gönlüne, çünkü ilham ederdi.

Rus müsteşriklerinden B. B. Barthold, A. Y. Yakubovskiy ve V.M. Jirmunskiy'nin ortak görüşlerine göre, Azerbaycan topraklarında meydana gelen tarihi olayların tasvir edildiği "Dede Korkut" destanında Oğuzların, İslam öncesi maddi ve manevi medeniyet hayatından, örf ve adetlerinden, etik- ahlaki değerlerinden, adab-ı erkan konularından oluşan başlıca unsurlarından bahsedildiğini kaydetmektedirler.¹² (Bünyadov, 1998: 172-189).

Türk dünyasının edebi düşünce sanatının, en eski ve zengin kaynaklarından birini oluşturan Kitabi Dede Korkut destanı, taşıdığı tarihi değer açısından da dünya medeniyetine bırakılan önemli bir miras olarak değerlendirilebilir.

Araplar döneminde Azerbaycan'ın ilmi ve kültürel hayatına meydana gelen önemli gelişmelerden biri de, "Şuubilik"(Halkçılık) hareketinin gösterdiği

mevillerden bahsedilmektedir. Genel olarak, Abbasiler döneminde, İslam düşüncesine katkısı olan diğer bir hareket olan Şuubiyye'ye mensup kişilerin eserleri, Araplara yönelik tenkitleri ve Arap olmayan halkları, özellikle de, İranlıları öven edebi unsurları içerirdi.(Bozkurt, 2018: 196). Bu hareketin, VIII. Yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan, büyük çoğunluğu İran asıllı olmak üzere Arap olmayan mevalilerden oluşan Hilafete karşı bir taraftar grubunun faaliyetleri olarak da değerlendirilebilir. Edebiyat alanında Şuubilik ise, kendi kültürlerini koruma amacı ile, yerli adet ve geleneklerini Arap medeniyetine dahil etme yolu ile de olsa korumayı hedeflemekte idiler. Bu harekate dahil şair ve ediplerin kaleme aldıkları eserler genel bağlamda, Arap edebiyatının bir parçasını teşkil etseler de, edebiyatta ‘‘ el Harekatı et Tecidiyye’’ (Yenileştirme Harekatı) döneminde,İran, o cümleden Azerbaycan'da, İslam öncesini aksettiren milli ve vatanseverlik konularını içeren eserler yazılmaya başladı.

Konu ile ilgili, araştırmalar sonucunda, Azerbaycan'ın erken dönem Arap dilli şair ve ediplerinin çalışmaları VII-VIII. yüzyıllara tekabül etmektedir. Arap ve İran medeniyetlerini temsilcilerinden Musa Sehavat, Ebu'l Abbas el Ama, İsmail Bin Yaser, oğlu İbrahim ve kardeşi Muhammed hakkında IX-X. yüzyıllarda yaşamış İbn Kuteybe, Ebu Abbas Muberreddin, Muhammed Merzibani'nin ve en çok Ebu'l Ferec el Isfehani'nin eserlerinde bahsedilmektedir. Bazı kaynaklarda, adı geçen şairlerin İran kökenli olduğu ifade edilse de, İbn Kuteybe'nin eserinde aslen Azeri oldukları (ve asluhu min Azrabican)ifadesi konuya aydınlık getirerek,Arap şecere tarihçilerinden Ebu'l Yeksan Cüveriyye'nin ‘‘Medine'de Mevali şairlerinden öylesi yoktur ki, aslı Azerbaycanlı olmasın’’ ifadesinden bahsetmektedir.¹³(Bünyadov, 1998: 274). Konu ile ilgili diğer bir bilgi, Yakubi'nin ‘‘Mucemu'l Udeba’’(EdiplerToplusu), bibliyografik çalışmasında, Ebu'l Kadir el Bağdadi'nin ‘‘Hizane el Edeb ve Lubabu'l Lisanu'l Arap’’ (Arap Hazinesi ve Arap dilinin İncisi), ve Ebu'l Ferec ‘‘ Kitabu'l el Ağani’’ (Nağmeler Kitabı) eserlerinde Azerbaycan asıllı Arap şairlerin hakkında etimolojik açıdan incelenen, itibarlı ve geniş bilgiler yer almaktadır. Nitekim, Hilafetin iç karışıkları sırasında meydana gelen siyasi mücadelede bizzat adı geçen şairlerin iştirak ettiklerinden bahsedilmektedir. Hicaz'da yaşayan saray şairlerinden Musa Sahavat'ın sık sık Azerbaycan'a gelerek yöreye has bazı hediyeler aldığını Halifeye götürdüğünü kaydeden Azerbaycan tarihçilerinden M. Mahmudov ve G. Bahşaliyev dönem ile ilgili incelemelerinde, şairin VII. Yüzyılın sonlarında ve yeni yüzyılın ilk çeyreğinde şiirlerini Süleyman bin Abdülmelik'in (715-717) hakimiyet döneminde Halifenin huzurunda okuyarak sanatının zirve dönemini yaşadığını ifade ederler.

Ebu'l Ferec el-İsfahani'nin ‘‘Kitabu'l Ağani’’ eserinde, Musa Sahavat'ın edebi sanatından bahsederek, işlediği ‘‘cesaret ve korkaklık’’, ‘‘mertlik ve cömertlik’’ konularına dair örneklendirmelere vurgu yaparak, şairin edebi sanatındaki ustalığından bahsetmektedir. Öte yandan, şairin, Arapçayı belagatli bir şekilde kullanarak ‘‘insanın faniliği’’ hakkında felsefi görüşlerine ve Arap ruhu ile

Yerel Kaynaklar Işığında Arapların Azerbaycan'ının Dini-Kültürel Hayatına Etkileri

birlikte, "milli ruhu" şiirlerine yansıtmasını edebi sanat numunesi olarak değerlendirmektedir.

İbn Kuteybe'nin bahsettiği dönemin bir diğer önemli edebi şahsiyetlerinden İsmail bin Yaser'dir. Esemi sanatının yanı sıra, siyasi faaliyetlerde bulunan şair, "Şuubiyenin" koyu bir üyelerinden biri olduğu ve "Acemlere" aktif taraftarlık yaptığından dolayı siyasi takiplere maruz kalarak zorlu bir hayat geçirmiştir. İsmail bin Yaser, şiirlerinde Arapların, kabalığını istihza ve kinaye ile bahsederek, Acemlerin, medeniyetinin yükseklerde olduğunu ve Araplara etki yaptığından bahsederek, "siyasi şiirler" kaleme almıştır. Bu şiirlerden biri Cahiliye döneminde Arapların kız çocuklarına karşı tutum ve davranışlarını konu edinmektedir. Örneğin:¹⁴

Ey, İnsanlar, bize karşı kasılmayın,
Na-Hakkı bırakıp, Hakkı ile tanışın,
Eğer bizden bir şey bilmezseniz,
Sorun ki, geçmişe dair nasıl yaşamışız
Biz kızlarımızı büyütüp, gelin gönderirken,
Siz, hiç düşünmeden Onları,
Kara toprağa gömerdiniz...

Şairin, "İlahi Aşk" konusundan kaleme aldığı "Hamdiyeler" ve "Nat-Şerifeler" inancındaki samimiyeti ortaya koymaktadır.

Medine'nin yedi fakihinden biri sayılan Abdullah bin Zübeyr'in kardeşi Ürve'nin himayesinde yaşayan şair, Emevi Hükümdarlarına methiyeleri ile şöhret kazanmıştır. Ancak Emevi Halifesi, Hişam bin Abdümelik (724-743) ile arasında geçen sürtüşmeden dolayı Hicaz'a sürgünelmiştir. Kaynaklarda, sonuncu Emevi Halifesi dönemine kadar sürgünü devam eden şairin, Abbasi Halifelerinden II, Mervan'ın (744-749) hakimiyeti sırasında vefat ettiğine dair bilgiler yer almaktadır. El Isfehani, dönemin iki meşhur edibi - İsmail bin Yaser ve kardeşi Muhammed bin Yaser hakkında önemli bilgiler vererek, her ikisi edebiyat alanında zirveye yükseldiklerini ve şiirlerine musikiler bestelendiğe ve kasidelere konu olduğuna dair bilgiler vermektedir. Ayrıca, İsmail ve Muhammed'in milliyetçi oldukları, kendilerinin Acemleri destekler mahiyette şiirler yazdıkları da verilen bilgiler arasındadır.¹⁵ (Bünyadov, 1998: 273).

VIII. yüzyılın edebi simalarından bir diğeri, Ebu'l Abbas el Ama'nın, Abbasi Halifelerinden Mansur'un (754-775) hakimiyet döneminde Azerbaycan'dan çok uzaklarda, Hilafetin merkezlerinden Mekke'de yaşamını sürdürdü. Dönem şairleri gibi, iyi bir eğitim aldıktan sonra Hicaz'a veya Hilafet merkezlerine gitti. Emeviler dönemine sadık kalarak onlara çok sayıda methiyeler yazarak Abbasiler döneminde bile bu şiirlerini okumaktan çekinmemiştir. Emevi halifelerinden rağbet gören şair, onların sevgisine mazhar olmuştur. Öyle ki, Halifeler özel olarak Dımaşk'tan Mekke'ye hediyeler gönderirlerdi. Ebu'l Abbas el Ama, aynı zamanda muhaddis olarak da tanınmakta idi. Arapçaya vakıf olması, Arap şiirlerine özgü,

¹⁴ Ziya Bünyadov, 275

aruz veznini kullanmakta idi. Dönem araştırmacıları, aslen Azerbaycanlı olan şairlerin, Arap Kültürüne derin bir şekilde vakıf olmaları ile birlikte, eserlerinde Araplara has olmayan bazı yerli edebiyat nüanslardan “hece ölçüsünü” kullanmalarının nedeninin, adı geçen şairlerin kendi memleketlerinde doğup büyümelerinin “milli ruhta” yetişmelerinden dolayı olduğunu kaydetmektedir.¹⁶ (Bahşeliyeva, 1998: 253-254).

5. SANAT VE MİMARİ

Son dönemlerde, Azerbaycan arazisinde yapılan arkeolojik çalışmalar sonucunda, VII-X yüzyıllara ait, medeniyet mirasına değer katacak tarihi kazılara bulunuldu. Gebele, Şeki, Gence, Bakü, Haçivan, Şamahı ve diğer şehirlerde yapılan kazılarda yaşama dair her türlü inşaat taş, kerpiç, tarım ve köy işlerinde kullanılan eşyalar ve mabet kalıntılarına rastlamak mümkündür. Döneme ait şehir yapılarının başlıca özelliklerinden, kale duvarlarının yüksek surlarla çevrili olması, yine, kale duvarlarında kullanılan burç ve kapılar, kuyu örneklerini sıralayabiliriz. Böylece, şehirlerin ekonomik ve kültürel yapılarını, sanat eserlerinin yapıldığı imalathaneleri, taş ocakları v.d. konularda fikir sahibi edilebilir.¹⁷ (Bünyadov, 1998: 277). Ülkeni daha çok kuzey bölgelerinde demircilik, bakırcılık, ziynet eşyaları dönemin sanat tarihine ait yapılan çalışmaların var olduğuna dair bilgilere ortaya çıkan veriler doğrultusunda ulaşmamız mümkündür.

VII-X. Yüzyıllara ait yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkan sanat eserleri arasında farklı dinlere ait, mabet kalıntıları dikkat çekmektedir. Bunlardan erken dönem Zerdüştlük ve Hıristiyanlığa ait tarihi yapılar ile birlikte, özellikle, İslam dinine ait mescit ve mihrap kalıntılarına rastlanılmaktadır. Bazı yerlerde ise İslam Öncesi eski dinlere ait ibadethanelerin, İslamiyet’in yayılması ile mescitlere çevrilmesi müşahede edilmektedir. Yeniden yapılandırma secde edilen mekanların mihraplara dönüştürülmesiyle sınırlandırıldı. Böylece, o dönem, Azerbaycan’ın iç ve dış mimari alanına özgü yeni bir tarz geliştirilmiş oldu. Bu yapılardan günümüze ulaşan, Şamahı’da yerleşen Cuma Mescidi ve Aksu vilayetinin Sündü köyündeki mescitler örnek olarak gösterilebilir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Orta çağ İlim-kültür ve bilim-düşünce gelişiminin zirve dönemini yaşayan İslam Medeniyetine önemli katkılarda bulunan ülkelerden biri de Azerbaycan’dır. Arapların Azerbaycan’a ilk fütuhatından itibaren bölgenin siyasi, sosyal, ekonomik alanlarında olduğu kadar medeni hayatına da büyük gelişmeler sağladıkları görülmektedir. Yerel kaynaklarda, İslam öncesi Azerbaycan’da var olan medeni hayatın, Arapların “işgali” ile birlikte, bölgede uyguladıkları zoraki “Araplaştırma” politikasının yaygınlaşması sonucu, her alanda olumsuz yönde etkilediğini vurgulanmaktadır. Ayrıca, tarihi süreç içerisinde bölge halkı, etnik

Yerel Kaynaklar Işığında Arapların Azerbaycan'ının Dini-Kültürel Hayatına Etkileri

kökenlerinde “milli ve dini” bağlamda bir asimile ile karşı karşıya kaldıklarından dolayı, kendilerine özgün maddi kültürü koruyamadıklarını ifade edilmektedir.

Bütün bunlara rağmen, İslam'ın medeniyet dini olduğu ve böylece gittiği her yere zengin bir kültür taşıdığı da bilinmektedir. İslam'ın “fetih” politikasının başlıca amacının, Allah'ın dinine davet olduğunu, aynı zamanda, her türlü siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda gelişmelere de ufuk açtığı bilinmektedir. Nitekim, tarih boyunca ister Haçlı seferleri, ister Moğol yürüyüşlerine bakıldığında, asıl onların “işgal” politikaları ile sadece insanlığa değil, maddi ve manevi medeniyet unsurlarına da ne kadar zarar verildiği söylemek mümkündür.

Yapılan araştırmalar sonucu, Azerbaycan'ın medeni hayatında, fütuhat sonrası, her sahada olduğu gibi, sosyal ve kültürel alanda köklü değişimler sonucu önemli gelişmelerin meydana geldiğini ifade etmek mümkündür. Tabi ki, bütün bunların doğal sonucu olarak, edebiyat ve sanat alanında yapılan, özellikle, iki kültürün sentezinden oluşan ve Türk-İslam medeniyetine katkı sağlayan eserlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca, İslam kültürü ile yetişen şairlerin, dünya medeniyet tarihinde, kendilerine özgü yeni bir çizgi oluşturarak dünya tarihinde derin iz bıraktıkları da görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aşurbeyli, Sara, (1964). *Oçerki İstoriya Srednevekovogo*, Bakü.
- Alizade, Samet, (1988). *Kitabi Dede Korkut*, (sadeleştiren Ferhat Zeynalov, Süleyman Aliyarov), Bakü.
- Artamonov, M. L. (1962). *İstoriya Xazar*, Leningrad.
- Heyet, (1988), *Azerbaycan Etnografyası*, c. I, Bakü.
- Agafengelya, N.Y. *Kreşeniya* (1905). *Armyan i Gruzin, Abhazov i Alanov*, XVI, ZBO, Erevan.
- Ahmet bin Lutfullah, (1957). *Cami Duval*, Bakü.
- Amman Morcellin, (1969). *İstoriya*, (çev: Y. A. Kulakova), Kiyev.
- Bartold, V.V. Turki, (1968). *Soçineniya*, Moskova.
-(1966). *Raboti Po İstoriİ İslama i Arapsogo Xalifata*, Soçineniya, Moskova.
-, (1968). *Hazarı, Soçineniya*, Moskova.
- Barhudanyar, M. (1893). *AlbanyaĀ Ee Sosedı*, Tiflis.
- Belayev, E.A. (1965). *Arabi, İslam İ Arapskiy Xalifat V Ranee Srednevekovye*, Moskova.
- El-Baladzori, (1927). *Kniga Zavoevaniya Stran*, çev: P.K. Juze, Materyalı Po İstorii Azerbaycana, Bakü.
- Belazuri, (1866). *Kitabu'l Futuhu'l Buldan*, Liber Exragnations Regionum Lugduni Batavorum, Leningrad.
- Balansakuklu Yusuf, (1994). *Kutadgu Biliğ*, Bakü.
- Bünyatov, Ziya, (1964). *Obzor, İstoçnikov Po İstorii Azerbaycana*. Bakü.
- Belyayev, E. A. (1965). *Arabi, İslam i Arabskiy Xalifat v Ranee Srednevekovye*, Moskova.
- Bolşakov, O.G. (1989). *İstoriya Halifata*, Moskova.

- Bozkurt, Nahide, (2018). *Abbasiler*, Ankara.
- Çerevskiy, V.I. (1901). *Mir İslama İ Ego Pobujdeniya*, St. Petersburg.
- Felshtinskiy, İ. (1977). *Arabskaya Literatura v SrednieVeka*, Nauka yay. Moskova.
- Petruşevskiy, İ.P. (1966). *İslam v İrane*, v VII-X veka, Leningrad.
- Osmanov, F. L. (1982). *Kafkas Albanya 'sının Maddi Medeniyeti*, Bakü.
- Sarıçam, İ.Erşahin, S.(2018). *İslam Medeniyeti Tarihi*, Ankara.
- Ünlü, N.(1984), *Anahatlarıyla İslam Tarihi, (Başlangıçtan 1918'e Kadar)*, İstanbul.
- Vahidov, R. M. (1985). *Etnografiçeskie Pamyatniki Kafkaskoy Albanii*, Bakü
-, (1980). *Toprak Kalenin Dulus Küreleri*, Bakü.
- Yakubovskiy, A.Y. (1926). *İbn Miskeveyh O Pohode Rusov v Barda 'a v X. (943-944 g.) B.B. c. XXIV*. Moskova.

SİNOPE BATI NEKROPOLÜNDEN YENİ BİR GÖMÜ ALANI - ORD 2016

A NEW BURIAL GROUND FROM THE WESTERN NECROPOLIS OF SİNOPE – ORD 2016

НОВЫЙ МОГИЛЬНИК ИЗ ЗАПАДНОГО НЕКРОПОЛЯ В СИНОПЕ – ORD 2016

Eray AKSOY*

ÖZ

Arkeolojik sondaj çalışmaları, antik Karadeniz'in önemli liman kentlerinden biri olan Sinop'un (antik Sinope) arkeolojik potansiyelinin anlaşılması için büyük önem arz etmektedir. Bu kazılardan biri olan "ORD 2016" kente ulaşımı sağlayan boğazın güney kısmında olacak şekilde Gelincik Mahallesi olarak bilinen bölgede gerçekleştirilmiştir. Bir inşaat yapılması düşünülen tek bir parselde gerçekleştirilen kazıda birden fazla sayıda açma açılmış ve bu açmalar dâhilinde arkeolojik buluntulara, mimari unsurlara ve bazı mezarlara ulaşılmıştır.

Bu çalışma ORD 2016 kapsamında açığa çıkarılan arkeolojik buluntuların, mimari unsurların ama en çok da mezarların irdelenmesi üzerine odaklanacaktır. Çalışma kapsamında ilk olarak kazının gerçekleştirildiği alanın antik kent ve çevresi bağlamındaki konumu ve önemi aktarılmıştır. Buluntu konumları ve sıralamalarının daha iyi anlaşılabilmesi adına kazı süreci de kısa ancak yeterli derecede detay verecek şekilde paylaşılmıştır. Hem bu aşamada hem de mezarların değerlendirmesi esnasında özellikle eserler üzerinde durularak gömü alanı ile mezarların tarihlenmesi de gerçekleştirilmiştir.

Çalışmalar sonucunda ORD 2016 kapsamında kazısı gerçekleştirilen alanın Sinope'nin Güney Nekropolü'nün küçük bir bölümünü teşkil ettiği anlaşılmıştır. Mezarlar ve sundukları buluntu repertuvarları ise tüm gömülerin sıradan kişilere ait olduğunu göstermektedir. Mezarlar civarında açığa çıkarılmış olan Dor sütunu biçimli ve yazıtlı bir mezar belirteci ise bölgedeki mezarlarda bu tipte yer belirtecilerin tercih edilmiş olabileceğine işaret etmektedir. Mezarlar ışığında Erken Hellenistik – Erken Roma arasına tarihlenebilen bu gömü alanının kullanımını kazılarda ele geçen başka buluntular ışığında Klasik Dönem'e kadar çekmek mümkün olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Sinope, nekropol, Hellenistik, Roma, bodur lekythos, Dor biçimli mezar belirteci.*

* ORCID: [0000-0002-6201-5529](https://orcid.org/0000-0002-6201-5529). Arkeolog, Sinop Arkeoloji Müzesi, erayaksoy3@hotmail.com.

Sinope Batı Nekropolünden Yeni Bir Gümü Alanı - Ord 2016

ABSTRACT

Archaeological Test Excavations play an important role for the understanding of the archaeological potential of Sinop (ancient Sinope) which was one of the most important port cities of ancient Black Sea. One of these excavations, named as “ORD 2016”, took place within the Gelincik District of the city which is situated at the southern portion of the isthmus. The excavations conducted in multiple openings within a parcel that was chosen for a building construction yielded a varia of archaeological artefacts, architectural elements and some tombs.

This paper will focus mainly on the evaluation of the tombs revealed within ORD 2016 together with other archaeological artefacts and architectural elements. First, the overall location and the importance of the locality where the excavation took place will be revealed. Then, a short but descriptive telling of the excavation process will be shared for a better understanding of the find locations and their arrangements. A special attention will be paid to the finds as they will be mediums of dating for the tombs and the whole area as well.

The evaluations have shown that the parcel excavated within the scope of ORD 2016 must have belonged to a burial ground from the Southern Necropolis of Sinope. The tombs together with their finds abled us to state that this burial ground only received tombs of ordinary people. An inscribed miniature grave marker in the form of a Doric capital able us to realise that some tombs were marked with such indicators. Especially the tombs help us to date this burial ground between the Early Hellenistic and Early Roman periods whereas other fragmentary ceramics indicate to a use that can be pulled back until the Classical Period.

Keywords: *Sinope, necropolis, Hellenistic, Roman, squat lekythos, miniature Doric capital shaped grave marker.*

АННОТАЦИЯ

Археологические исследования играют важную роль для определения археологического потенциала города Синопа (древней Синопы), который был одним из наиболее важных древних портовых центров на побережье Черного моря. Одни из таких раскопок, получившие название «ORD 2016», проводились в городском районе Гелинчик, который расположен в южной части перешейка. Раскопки, проведенные на нескольких объектах на участке, который был выбран для строительства здания, выявили различные археологические артефакты, архитектурные элементы и несколько погребений.

В данной статье, наряду с изучением других археологических артефактов и архитектурных элементов, основное внимание будет уделено анализу погребений, обнаруженных во время проведения ORD 2016. Во-первых, будет изучено общее расположение и значение местности, где проводились раскопки. Затем, для лучшего понимания места находок и их расположения будет дано краткое, но содержательное описание процесса раскопок. Особое внимание будет уделено находкам, поскольку они станут основанием для датировки погребений и всего этого участка в целом.

Анализ показал, что участок, изученный в рамках ORD 2016, должен принадлежать могильнику из Южного некрополя в Синопе. Конструкция погребений вместе с находками в них дают возможность сделать вывод, что этот могильник предназначался только для захоронения простых людей. находка миниатюрного надгробия в форме дорической капители с надписью позволила нам выяснить, что некоторые погребения были отмечены такими указателями. Прежде всего погребения помогают нам датировать этот могильник между ранним эллинистическим и ранним римским периодами, тогда как некоторые фрагменты керамики, найденные на исследованном

участке, указывают также на более раннюю жизнедеятельность, которая может восходить к классическому периоду.

Ключевые слова: *Синоп, некрополь, Эллинизм, Римское время, приземистый лекиф, миниатюрное надгробие в форме дорической капители с надписью*

1. Giriş¹

Sinop (antik adıyla Sinope), bir Miletos kolonisi olmasından itibaren Karadeniz'in en önemli liman kentlerinden biri olmuş, Pontus Krallığı'na uzun yıllar başkentlik yapmış ve Karadeniz ticaretindeki rolünü antik çağın sonuna kadar da korumuştur. Kentin, antik dönemlerde sahip olduğu zenginlik ve ihtişam hakkındaki bilgilerimiz yazılı kaynaklar (Strabon, *Geographika*, XIX, XI:10, XII, III:11) dışında arkeolojik kazılardan da sağlanmaktadır (Kaba ve Vural 2018). Özellikle 2010'lu yıllardan itibaren kentte hızlı bir ivme kazanan inşaat ve kentsel dönüşüm çalışmaları neticesinde sıklaşan arkeolojik sondaj kazılarının kent hakkındaki bilgimize kattıkları yadsınamayacak kadar çoktur (Kaba ve Vural, 2018, s. 447-457).

Kentin Gelincik Mahallesi'nde 19 Pafta, 276 Ada, 91 Parsel'de bir inşaat sebebiyle 2016 yılında başlatılan "ORD Kazısı" da bu kazılardan bir diğeridir (**Resim 1**). Oldukça dar bir alan içerisinde gerçekleştirilmiş kazı çalışmaları kentin özellikle Geç Hellenistik-Erken Roma gömü alanlarının anlaşılması bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur. Aslında ORD 2016 kapsamında gerçekleştirilen kazılar oldukça az sayıda ve tipte mezar ile nitelenmektedir. Bu durumun ardındaki sebeplerden biri açılan açmaların azlığı, diğeri ise bu az sayıdaki açmadan sadece bir tanesinde mezarlara rastlanılmış olunmasıdır. Bu bağlamda, ORD'nin tek başına bir nekropol teşkil etmekten ziyade bir nekropolün daha küçük bir bölümünü teşkil ettiği açıktır. Konumu sayesinde ORD'nin aslında Sinop'un ada kısmına ulaşımı sağlayan boğazın batısında yer alan ve "Batı Nekropol" olarak adlandırılabilir gömü alanının bir parçası olduğu kolaylıkla söylenebilecektir (**Resim 2**). Bundan dolayı, ORD bünyesindeki alanı kesin şekilde bir "nekropol" olarak tanımlamaktansa tam yayılımını henüz tespit edemediğimiz batı nekropolüne ait daha küçük bir "gömü alanı" olarak kabul etmek daha doğru olacaktır. Bu yaklaşımla ele alındığında ORD gömü alanının düzenlenişi, barındırdığı mezar tipleri ve buluntularının irdelenmesi gerekliliği daha da önem teşkil etmektedir. Öyle ki nekropol çalışmaları bağlamında kentin diğer kısımlarına kıyasla neredeyse hiç araştırılmamış olan bu bölgenin genel yapısı, barındırdığı mezar tipleri ve buluntularının anlaşılması büyük oranda ORD sayesinde gerçekleşecektir.

ORD'nin Sinope'nin Batı Nekropolü için sergilediği önemin anlaşılması adına ilk başta ele alınacak konu kazı süreci olacaktır. Kazı sürecine değinirken açığa çıkarılmış olan mezarlar dışında tespit edilmiş çeşitli kalıntılar veya buluntulara da özellikle değinilecektir. Ardından açığa çıkarılmış olan mezarlar tipolojileri, gömü

¹ORD 2016 kazısı boyunca desteğini benden esirgemeyen Arkeolog Hamdiye CILAZ ÇAKIROĞLU'na teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca; bu çalışmayı gerçekleştirmemi mümkün kılan Sinop Arkeoloji Müzesi Müdürlüğüne de teşekkür ederim. Fikir ve görüşleriyle çalışmam boyunca beni destekleyen Dr. Öğr. Üyesi Hazar KABA'ya ve tüm çizimleri gerçekleştiren Sinop Üniversitesi arkeoloji öğrencileri Serap YİĞİT ile Aslı KILIÇOĞLU'na da bu satırlarda teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Sinope Batı Nekropolünden Yeni Bir Gümü Alanı - Ord 2016

şekilleri ve buluntuları bağlamında incelenecektir. En sonda ise alanın bütünleşik bir şekilde anlamlandırılması adına farklı başlıklar altında incelenmiş olan konular bir arada ele alınıp yorumlanacaktır.

2. ORD 2016 Kazısı Ve Buluntuları

ORD 2016 Kazısı antik kente ulaşımı sağlayan boğazın hemen güneyinde kalan parsellerden birinde gerçekleştirilmiştir.² Parselin etrafı pek çok site, otel ve apartman ile sıkı sıkıya çevrelenmiş olsa da topoğrafik değerlendirme ORD'nin antik dönemdeki hali hakkında çıkarımlara varmayı mümkün kılmaktadır. Bir zamanlar kente ulaşımı sağlayan antik yolun en kuzey noktasını teşkil ettiği bu nekropol alanı (Batı Nekropol) denize kadar inen çeşitli yükseltilerdeki tepelerin üzerine yayılmış olmalıydı. ORD bünyesindeki parsel de hiç kuşkusuz bu deniz kenarındaki nekropolün önemli bir parçası idi. Antik topoğrafyayı değiştiren ciddi boyutlardaki modern yapılaşma maalesef hemen hemen tüm bölgeye yayılmış durumdadır. Bu bağlamda, ORD ve yakın civarındaki kazılmamış parseller arkeolojik verilere ulaşmayı mümkün kılacak birkaç bakir alandan biri haline gelmektedir. Bu durum, ORD'nin bilimsel bir çerçevede ele alınma gerekliliğini artırmakta hatta çevrede yer alan ve henüz kazılmamış olan parsellerin sunacağı potansiyelin anlaşılması adına da önem arz etmektedir.

ORD 2016 kapsamında gerçekleştirilen arkeolojik çalışmaların ilk bölümü alanın kuzeybatı ve güneydoğusunda açılmış olan 5 x 5 m. ölçülerinde iki açmada gerçekleştirilmiştir (1 ve 2 No.lu açmalar)(**Resim 1 & 3**). Daha sonra bu iki açmanın tam orta kısmında 3 x 3 m. ebatlarında bir açma daha açılarak çalışmalara devam edilmiştir (3 No.lu Açma). Üçüncü açmanın 2 m. doğusuna yine 3 x 3 m ebatlarında bir açma daha açılmıştır (4 No.lu Açma). Özellikle, parselin güneydoğusunda kalan 4. No.lu Açma'da mezarlara rastlanılması söz konusu alanın bir nekropol olabileceğini göstermiştir. Bunun üzerine olası diğer mezarlara daha bütüncül bir çerçevede ulaşma adına parselin güney kısmı tamamen kazılmıştır.

İlk açılan açma olan "1 No.lu Açma" parselin kuzeybatı kısmında kalmaktadır. 5 x 5 m. ebatlarındaki bu açmada henüz çalışmaların başında 0,50 m. derinlikte ana toprak seviyesine ulaşılmıştır. Yine de kazı 0,30 m. daha devam ettirilmiş ve açma 0,80 m. derinlikte sonlandırılmıştır. Söz konusu açmada hiçbir arkeolojik kalıntı veya buluntuya rastlanmamıştır.

ORD bünyesinde açılan bir sonraki açma olan 5 x 5 m. m ebatlarındaki "2 No.lu Açma" parselin güneydoğusunda açılmıştır. Bu açmanın güneydoğu kesitinin 0,50 m. kuzeyinde, 0,55 m. derinlikte bir kiremit mezar açığa çıkarılmıştır (Mezar 1). Yine bu açmada 1,95 m. derinlikte ikinci bir kiremit mezar daha ortaya çıkmıştır (Mezar 2). Mezar 2'nin kaldırılmasını takiben açma içerisinde devam ettirilen çalışmalarda kuzey kesitte olacak şekilde aynı seviyede 1 adet *alabastron* ele geçmiştir.³ Pişmiş topraktan imal edilmiş olan *alabastronun* daha iyi bilinen su mermerinden yapılmış benzerlerini taklit ettiği açıktır (Angermeier, 1936; Kanowski, 1983)(**Resim 4:a**). Eserin korunagelmiş yüksekliği 14 cm. iken gövde

² Kazı raporu için bkz. "Sinop Müzesi 01/11/2016 tarih ve 364 Sayılı Kazı Raporu".

³ Sinop Arkeoloji Müzesi Kazı Env. No. ORD_2016-03.

çapı 4,4 cm'dir. Ağız kısmı eksik olsa da kabın geriye kalan bölümü tam olarak korunagelmiştir. İki adet kulakçık biçimli tutamak hemen omuz kısmının altında olacak şekilde gövdenin iki yanında yer almaktadır. Özellikle pişmiş toprak benzerlerine boyun ve gövde profili ile sergilediği benzerlikler ışığında bu eser MÖ 4. yüzyılın son çeyreği içlerine tarihlenebilmektedir (Karageorghis, 1973, 197, Lev. CC-CCIII, CCII-CCCV; Yılmaz 1995). Aynı açmanın güney kesitinde 1,65 m seviyede olacak şekilde 1 adet pişmiş toprak *unguentarium* da bulunmuştur.⁴ Boyun ile ağız kısmı eksik olan eser hafif şişkin bir karın, silindirik bir ayak ve yuvarlak bir kaide ile nitelenmektedir (**Resim 4:b**). Korunagelmiş yüksekliği 11,5 cm iken gövde çapı 4,3 cm'dir. Gövde profili yanında özellikle kaide kısmındaki çentik ile Atina Agorası'nın MÖ 180-100 arasına tarihlenen Kategori 5 tipleri arasına yerleştirilebilecektir (Rotroff, 2006, s. 151, 154). Başka nekropollerde bulunan benzerleri de ağırlıklı olarak MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenmiş olmaları bakımından bu çıkarımı desteklemektedir (Henninger ve Kossatz, 1979, Taf. 55,1; Kızıl, 2009, s. 403-404, Res. 119-121).

Kiremit mezarların üçüncüsü yine aynı açmanın doğu kesitinde 1,40 m. derinlikte açığa çıkarılmıştır (Mezar 3). Söz konusu mezar belli bir bölümünün kesit içinde kalması sebebi ile kesite niş açılarak kaldırılmıştır. Çalışmaların genişletilmesi esnasında 2 No.lu Açma'nın batısına, bir sonra açılması planlanan 3 No.lu Açma'nın ise doğu kesitine denk gelen bir noktada diğer bir mezara daha rastlanılmıştır (Mezar 4). Söz konusu mezar yüzeysel denebilecek kadar yukarı bir seviyede olacak şekilde 0,45 m. derinlikte bulunmuştur. 2 No.lu Açma'da tespit edilen son mezar güney kesitte olacak şekilde 1,1 m. derinlikte açığa çıkarılmıştır (Mezar 5). Taş Sanduka tipindeki bu son mezarın da kazılmasını takiben bu açmadaki çalışmalara son verilmiştir.

Alanda gerçekleştirilen bir sonraki kazı 3 x 3 m ölçülerindeki "3 No.lu Açma" bünyesinde olmuştur. Söz konusu açma, konum olarak 1 No.lu Açma'nın 2 m. güneyinde, 2 No.lu Açma'nın ise 2 m. kuzeyinde yer almaktadır. Gerçekleştirilen çalışmalar esnasında yaklaşık olarak 1 m. derinlikte bir taş sırası açığa çıkmıştır. Taş sırasının kuzey-güney uzantılı yönelimi açmanın her iki yöne doğru genişletilmesine sebep olmuştur. Bu genişleme sonucunda 3 No.lu Açma ile 2 No.lu Açma birleştirilmiştir. Genişleme çalışmaları ile daha büyük bir bölümü açığa çıkarılan taş sırasının düzensiz ve zayıf bir örgü sergileyen bir duvar olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu duvar güney kısmında 0,95 m., kuzey kısmında ise 1,1 m. derinlik sergileyerek eğimli bir yapı ortaya koymuştur. Duvarın açığa çıkarılması için gerçekleştirilen çalışmalar esnasında kuzey tarafta 0,70 m. seviyede kısmi bir *unguentarium* daha bulunmuştur.⁵ Dip kısmı kırık şekilde korunmuş ve boyun-ağız bölümü de eksik olarak ele geçmiş olan *unguentarium* özellikle iç biçimli gövdesi ile nitelenmektedir (**Resim 4:c**). Korunagelmiş yüksekliği 12 cm olan eserin karın kısmının çapı 5,5 cm'dir. Eserin karın kısmında gri bir astara ait kısmi izler mevcuttur. Özellikle kil yapısı ve gri astarı ışığında Atina Agorası kökenli "gri astarlı *unguentarium*" grubu altına yerleştirilebilmektedir. Özellikle yekpare şekilde

⁴ Sinop Arkeoloji Müzesi Kazı Env. No. ORD_2016-04.

⁵ Sinop Arkeoloji Müzesi Kazı Env. No. ORD_2016-01.

Sinope Batı Nekropolünden Yeni Bir Gümü Alanı - Ord 2016

verilmiş kaide-ayak kısmı ve şişkin gövdesi ise aynı grubun “Kategori 6” örnekleri bünyesinde değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır (Rotroff, 2006, s. 154). Agora ve çevre kontekstleri ışığında MÖ 2. ve 1. yüzyıllar arasına dâhil edilen bu formun (Rotroff, 2006, s. 151, 154, 295, No. 477) yekpare kaide-ayak kısmı da MÖ. 2. yüzyılın ikinci yarısı ve sonrası odaklı bir tarih için belirleyici olmaktadır (Rotroff, 2006, 153). Bu çıkarım, yine kontekst kökenli çeşitli paralellerin de MÖ 2. yüzyıl ikinci yarısı odaklı tarihleri ile desteklenmektedir (Boulter, 1963, No. 125-1, s. 26, Lev. 26:K 1; Smetana-Scherrer, 1982, s. 89, Lev. 56, No. 717). Aynı duvarın doğu tarafında ise 1 m. derinlikte olacak şekilde 1 adet gümüş sikke ele geçmiştir.⁶ Sikkenin ön yüzünde İmparator Nero'nun çelenkli portresi, arka yüzünde ise bir ayağıyla küreye basan ve ellerinde *stylus* ile kalkan taşıyan kanatlı Nike tasviri yer almaktadır (**Resim 4:d**). Ön yüzde ayrıca “NERO CLAVD DIVI CLAVD F CAESAR AVG GERMANI” lejantı okunabilmektedir. Bu özellikleri ışığında ORD sikkesi kolaylıkla MS 54-68 tarihli Caesarea (Kappadokia) darparları arasına verilebilmektedir (Buinett ve diğ., 1992, s. 3645; Mattingly, 1923, s. 409-410; Sutherland, 1984, s. 617).

Parselin ve aynı zamanda 3 No.lu Açma'nın 2 m. doğusunda yer alan “4 No.lu Açma”, 3 x 3 m ölçülerinde açılmıştır. Bu açma bünyesinde ikinci bir taş sırası açığa çıkmıştır. Kavisli bir yapı sunan bu ikinci duvar takip edilerek parsel sınırına kadar gelinmiş ancak parsel dışındaki devamlılığı açığa çıkarılmamıştır. Duvarın açma içindeki kısmı 2,1 m. uzunluğundadır. 4 No.lu Açma'daki çalışmalar 2,5 m. derinlikte ana toprak seviyesine ulaşılması neticesinde sonlandırılmıştır.

Kazılar esnasında ayrıca parsel geneline yayılmış şekilde farklı kodlarda yer alan pek çok amorf seramik parçası da rastlanılmıştır. Amorf seramikler arasında özellikle kırmızı figürlü lekythoslara, lebes gamikoslara veya siyah glazürlü olpe ile kâse benzeri kaplara ait parçalar dikkat çekmektedir (**Resim 5**). Bu seramikler alanın bir nekropol olarak kullanımının MÖ 5. ve 4. yüzyıllara olacak şekilde geriye götürülebileceğini göstermektedir.

ORD Kazısı'nın belki de en ilginç buluntularından birine kazı sonrasında bina yapımı için gerçekleştirilen hafriyat çalışması esnasında ulaşılmıştır. Yine Müze arkeologları denetiminde sürdürülen bu çalışma esnasında parselin batı sınırının 0,50 m. dışında bir adet minyatür Dor sütunu biçimli mezar belirteci ele geçmiştir. Sinop'un ada kısmına özgü Boztepe kireçtaşından yapılmış olan sütun yivlere bölünmüş bir gövde üzerinde yükselen bir *ekhinus* ve *abaküs* ile nitelenmektedir (**Resim 6**). Gövde ile *ekhinus* arasındaki ayrım ince bir bilezik ile vurgulanmıştır. Kabaca 30 x 30 cm'lik bir ölçü sunan *abaküs*, dairesel ve bombeli bir tepe kısmı sergilemesi ile dikkat çekmektedir. Yüksekliği 60 cm. olan sütunun gövde çapı 22 cm'dir. Gövde üzerindeki yivlerden ikisi içerisine kazınmış bir yazıt ΜΑΝΤΙΘΕΟΣ ΔΑΤΟΣ [Das('ın oğlu) Mantitheos (burada yatıyor)] ibaresini içermektedir. Nominatif halde şahıs isimleri içeren bu mezar belirtecini, yazıtı teşkil eden harfler ışığında (McLean, 2002, 42) MÖ. 3.-2. yüzyıllara tarihlemek

⁶ Sinop Arkeoloji Müzesi Kazı Env. No. ORD_2016-05.

mümkündür.⁷ Sütunun üzerine dikildiği mezar sahibi olan Mantitheos'un ismine Sinop'ta bulunmuş başka hiçbir yazıtta rastlanılmamıştır. Diğer yandan "Das" ismi MS. 1-2. yüzyıllar arasına tarihlenmiş bir stel üzerinde olacak şekilde tek bir örnekle karşımıza çıkmaktadır (French, 2004, s. 100, No. 138). Sinop kökenli yazıtları incelediği çalışmasında French (2004, s. 165, No. 138) "Das" ismini Paphlagonia kökenli olarak kabul etmiştir. Bundan çıkışla ORD sütunu üzerindeki Mantitheos'un babası Das'ın da bir Paphlagonialı veya Sinopeli olduğu öne sürülebilecektir. Bunun neticesinde mezarın asıl sahibi Mantitheos'un da yine yerel halktan olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki satırlarda anlatıldığı şekli ile ORD 2016 kazısı bünyesinde açılan toplam dört açmada farklı tiplerde olacak şekilde 5 adet mezar tespit edilmiştir. Ayrıca çeşitli mimari kalıntılar ile bazı başka buluntular da açığa çıkarılmıştır. Özellikle mimari kalıntıları teşkil eden taş duvarların herhangi bir yapıya ait olmadığı kesindir. Mezarlar bünyesinde ulaşılmış olup bir sonraki başlık altında irdelenecek olan eserler hiç şüphesiz gömülere eşlik eden buluntulardır. Mezarlar dışında tespit edilmiş olan 2 adet *unguentarium*, 1 adet *alabastron*, 1 adet sikke ve Dor sütunu biçimli mezar belirtecini ise herhangi bir mezara vermek mümkün değildir. Yine de tüm bu eserlerin şüphe götürmez bir şekilde gömü alanında yer alan başka mezarların içlerinden veya çevrelerinden geldiği kolaylıkla söylenebilecektir.

3. Mezarlar ve Buluntuları

Daha önce de belirtildiği üzere, 2016 yılında gerçekleştirilmiş olan kazı kapsamında söz konusu parselde sadece tek bir açma içerisinde olacak şekilde toplamda 5 adet mezar açığa çıkarılmıştır. Mezarlardan bir tanesi inhumasyon, üç tanesi kiremit mezar ve bir tanesi de taş sanduka mezar şeklindedir. Her bir mezarın tipolojisi ve buluntu repertuvarlarının detaylı bir incelemeye tabi tutulması bu gömü alanının kimliklendirilmesi ve tarihlenmesi adına önem arz etmektedir.

3.1. Mezar 1

Doğrudan ana toprak üzerine oluşturulmuş olan Mezar 1, düz semerdam kiremit mezar tipindedir (**Resim 7**). Kuzeybatı-güneydoğu uzantılı mezar, 0,95 m uzunluğunda ve 0,65 m genişliğindedir. Teşkil edilmesinde uzun kenarlarında belirgin bir profil sunan düz çatı kiremitlerinden yararlanılmıştır. Kırık olmalarına rağmen kiremitlerden dört tanesinin birbiri üzerine çatılmak suretiyle, beşincisinin ise dik şekilde mezarın başına koyularak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Benzerlerinden de iyi bilindiği üzere diğer uçta da mevcut olması gereken dik yerleştirilmiş ikinci kiremit korunagelmemiştir (Uygulamanın benzerleri için bkz. Kasapoğlu, 2007, Res. 16-18, 20-22; Ürkmez, 2014, Res. 4&5).

Mezar içerisindeki iskelet oldukça kötü korunmuş bir şekilde açığa çıkmıştır. Neredeyse tüm kemikleri erimiş olan iskeletin, ancak bazı kafatası parçaları tespit edilebilmiştir. Bu sayede mezar sahibinin, başı kuzeybatıya gelecek

⁷ Yazıtın çevirisini gerçekleştirip tarihlenmesi hususunda da ayrıca paylaşımında bulunan Prof. Dr. Cumhur TANRIVER ve Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR'a teşekkür ederim.

Sinope Batı Nekropolünden Yeni Bir Gümü Alanı - Ord 2016

şekilde defnedildiği söylenebilecektir. Sol omuz civarında bulunmuş olan 14 adet konik boncuk tanesinden mezar sahibinin en azından bir kolye ile defnedildiği anlaşılmaktadır (**Resim 8**).⁸ Mezarda başka hiçbir buluntu ele geçmemiştir. Mezarın teşkil edilmesinde kullanılan kiremitler, ilerde de görüleceği üzere, Sinop'a yakın Amisos nekropolü (Ünan, 2013, s. 391) dışında diğer pek çok nekropolde açığa çıkarılmış olan benzerleri ışığında da kolaylıkla Hellenistik Dönem'e tarihlenebilecektir (Dusenbery, 1998: s. 25-39; Hürmüzlü, 2008, s. 22-23, Res. 14; Kasapoğlu, 2007, s. 488-489; Kasapoğlu, 2015, s. 123-124, Figs. 154 & 155; Kurtz ve Boardman, 1971, s. 73-74; Şahin, 2018, s. 124-125, No. 2798, Res. 17; Ürkmez, 2014, s. 338-341). Bu sayede fazla buluntu içermemesine rağmen Mezar 1'in de Hellenistik Dönem'e tarihlenmesi mümkün olmaktadır.

3.2.Mezar 2

Mezar 2, yine semerdam kiremit mezar tipinde olsa da aşırı derecede zarar görmüş yapısı sağlıklı bir şekilde yorumlanmasını mümkün kılmamaktadır. Mezarda kullanılmış kiremitler oldukça kötü şekilde kırılmış, mezarın çatma yapısı tamamen ortadan kalkmış ve gömünün bütünlüğü de bozulmuştur (**Resim 9**). Kısmen ele geçmiş olan iskeletten gömünün kuzeydoğu-güneybatı uzantılı olduğu söylenebilmektedir. Mezar içerisinde veya etrafında hiçbir buluntuya rastlanılmamıştır. Yine de kiremitlerin sergilediği tipolojik benzerlikler bu mezarın da Mezar 1 ile çağdaş olacak şekilde Hellenistik Dönem'e ait olduğunu göstermektedir.

3.3.Mezar 3

Mezar 3, ORD gömü alanında bulunmuş olan semerdam kiremit mezarların sonucusu ve en iyi şekilde korunmuş olanıdır (**Resim 10**). Doğu-batı uzantılı bu mezar kot olarak Mezar 2'den yukarda olması ile dikkat çekmektedir (1,40 m). Çatma örgüsünün bütünlüğü korunmuş olsa da, kiremitlerinin hepsi içe çökmüş veya kırılmış bir şekilde ele geçmiştir. Mezarın başına ve sonuna dik olarak yerleştirilmiş birer dikdörtgen kiremit dışında çatma örgüyü teşkil etmek adında 8 adet daha kiremitten yararlanılmıştır. Kiremitler, Mezar 1 ve 3'te kullanılmış olanlar ile bir örnektir.

Kiremitlerden teşkil edilmiş olan çatkının altına gerçekleştirilmiş olan gömü, oldukça zarar görmüş ve bazı parçaları kiremitlere yapışacak şekilde ezilmiş tek bir iskeletten ibarettir. Kötü korunma durumuna rağmen iskeletin başı doğuya gelecek şekilde yerleştirildiği açıktır. Mezar 3, ORD dâhilindeki benzerlerine kıyasla daha çeşitli bir gömü repertuarı da sunmaktadır. Öyle ki mezar sahibinin omuzları üzerine bırakılmış birbirinin eşi iki adet bodur *lekythosa* ek olarak sol kalça yanında da oldukça kötü korunmuş tek bir tunç yüzük kaşı bulunmuştur.

Mezar 3'ün buluntu repertuarını teşkil eden *lekythos*lardan biri sağlam çıkarılmış tamamen kırık bulunan diğeri ise sonradan birleştirilmiştir. Büyük oranda sağlam olan ilk *lekythos*un korunagelmış yüksekliği 7,6 cm, gövde çapı ise 4,5 cm

⁸ Sinop Arkeoloji Müzesi Kazı Env. No. ORD_2016-02.

olarak ölçülmüştür (**Resim 11:b**).⁹ Tamamen kırık olarak ele geçmiş ancak sonrasında birleştirilmiş olan ikinci *lekythos* tam ölçü verecek şekilde 8,6 cm yüksekliğindedir (**Resim 11:a**). Gövde çapı yine 4,5 cm iken ağız çapı 3,1 cm'dir. Siyah firnisli boyun ve kulp ama en çok da ağ desenli küresel gövdeleri her iki örneği de karakterize eden başlıca özelliklerdir. Sergiledikleri bu özellikler ışığında her iki *lekythos* da iyi bilinen “ağ desenli bodur *lekythos*lar” altında değerlendirmek mümkün olacaktır. Dış merkezlerdeki pek çok nekropolde yoğun örneklerle temsil edilen (Goldman, 1950, s. 152, Lev. 119:21; Kotitsa, 2012, s. 87, 89 & 90 figs. 12, 14, 20; Robinson, 1933, s. 183, Lev. 147:488), ayrıca Sinop'ta açığa çıkarılmış diğer mezarlarda da benzerlerine rastlanılan bu form (Kaba, 2019, s. 179, 181, Fig. 6) ağırlıklı olarak MÖ. 4. yüzyılın son çeyreği tarihli kontektstlerden gelmektedir. *Lekythos*ların sunduğu mutlak tarihin aksine yüzük kaşı kötü korunma durumu ve sade yapısı neticesinde tarihlemeye hiçbir katkı sağlayamamıştır.

Ölünün vücudunu yıkamak için kullanılan kokulu sıvıları/yağları barındıran *lekythos*lar doğrudan ölü gömme ile alakalı formlardır (Kurtz ve Boardman, 1971, s. 209; Moore, 1997, s. 45). Bundan yola çıkışla, her iki örneğin de gömü esnasındaki libasyon törenlerinde kullanıldığı açıktır. Böylece sağladıkları Erken Hellenistik Dönem odaklı tarih (MÖ 325-300) Mezar 3 için kabul edilebilir bir tarih olmaktadır.

3.4. Mezar 4

Diğer mezarlara kıyasla oldukça yüksek kotta yer alacak şekilde 0,45 m'de açığa çıkarılmış olan Mezar 4, ORD bünyesindeki tek inhumasyon gömüdür. Doğrudan ana toprak üzerine, baş güneyde olacak şekilde kuzey-güney doğrultulu gerçekleştirilmiştir. Hiçbir buluntu içermeyen bu mezarda rastlanılan iskelet oldukça iyi korunmuş olması ile dikkat çekmektedir. Belli tipte bir mezar yapısına ve buluntuya sahip olmayan bu mezarın tarihlemesi gerçekleştirilememiştir.

3.5. Mezar 5

Parseli kuzey yönünde sınırlandıran kesitin hemen dibinde olacak şekilde 1 m kotta bulunmuş olan Mezar 5 taş sanduka mezar tipindedir. Farklı ebat ve kalınlıklarda üç adet plakanın yan yana dizilmesi ile kapatılmış bir şekilde bulunmuştur (**Resim 12**). Kuzeydoğu-güneybatı uzantılı mezarın tekne kısmı ise kireçtaşı plakalar kullanılarak ana toprak üzerine oluşturulmuştur. Mezarın uzun kenarları 0,20 m kalınlığında ve 1,85 m uzunluğunda birer plakadan; kısa kenarları ise 0,10 m kalınlığında ve 0,80 m uzunluğunda birer plakadan teşkil edilmiştir (**Resim 13**). Plakaların toprağa gömülmek suretiyle sabitlendiği ve bir araya getirilmelerinde bağlayıcı hiçbir öğeden yararlanılmadığı anlaşılmaktadır. Bunun tersine kapamada kullanılan plakalar arasında bağlayıcı öğe olarak kireçli bir harç kullanıldığı tespit edilmiştir. Mezar içerisindeki gömü, doğrudan sertleştirilmiş ana toprak üzerine gerçekleştirilmiştir. Birkaç kemik dışında tamamen kaybolmuş olan iskelet dışına ele geçen buluntular 2 adet testicik ve 1 adet tunç sondadan ibarettir.

⁹ Sinop Arkeoloji Müzesi Kazı Env. No. ORD_2016-07.

Sinope Batı Nekropolünden Yeni Bir Gümü Alanı - Ord 2016

Eserlerin tümü bir grup halinde kuzeydoğu köşeye bırakılmış şekilde ele geçmiştir (**Resim 14**).

Mezar 5, pek çok farklı coğrafyada olacak şekilde değişik biçim ve boyutlardaki benzerleri ışığında iyi bilinen bir mezar tipini örneklemektedir (Körpe 1997, 171-194; Özkan ve Atukeren 1999: 44, Res. 45; Polat 2005, 85-88; Serdaroğlu 2005, 35-59; Sevinç 1994, 113-127; Stupperich 1996a, 16-20; Θέμελης ve Τουράτσογλου 1997; Tolun 2006, 201-202; Yağız 2003, 45; Ürkmez 2014, 348-349). Yine de Mezar 5'in pek çok paraleline kıyasla biraz daha özensiz bir işçilik sergilediği söylenebilecektir. Öyle ki, neredeyse hiçbir plakanın kesiminde özenli bir çalışmaya gidilmemiş, şekillendirmeler kabaca yapılmış ve özellikle kapama taşlarının kalınlıkları değişkenlik gösterecek şekilde bırakılmıştır. Mezarın mutlak tarihlenmesinde, sergilediği tipolojik özelliklerden çok buluntu envanteri rol oynamaktadır.

Birbirlerine yakın bir şekilde bulunmuş testicikler bu bağlamda en önemli veriyi sunmaktadır. Temelde Hellenistik Dönem'in sevilen formu *lagynos*lardan türemiş olsalar da bu kaplar ağırlıkla "testicik" veya "sürahi" adı altında değerlendirilmektedir (Hayes, 1997, s. 76). Mezar 5'te ele geçiş olan *lagynos* kökenli testicik keskin bir ağızla içe eğimlenen ağız kenarı, boyna doğru inceldikten sonra karın kısmına doğru bir şişkinlik sunan profili, tek kulbu ve halka kaidesi ile iyi bilinen bir formu örneklemektedir (**Resim 15:a**).¹⁰ Yüksekliği 15,5 cm olan kap 4,9 cm'lik bir ağız çapı ve 10 cm'lik bir gövde çapına sahiptir. Hem ağız hem de gövde profili ışığında bulunduğu kısmi paralellikler sayesinde kolaylıkla MÖ 1. Yüzyılın sonlarına tarihlenebilecektir (Besuden ve diğ. 1998-1999, Abb. 20:81; Coldstream ve diğ. 2001, s. 154, Fig. 9; Py, 1993, s. 227, fig. CL-REC 74). Bunun dışında Hayes (1997, s. 75-76) bu formların özellikle MÖ. Geç 1. yüzyıl ama aynı zamanda MS. Erken 1. yüzyıl arasında da popüler olduğuna açıkça değinmektedir.

İkinci testicik, ilk örneğe kıyasla bazı formsal değişiklikler sunmaktadır (**Resim 15:b**).¹¹ Ağızdan karın kısmına kadar olan üst bölüm tamamen daldırma tekniği ile astarlanmış olup astarın kahverengimsi bir renkte olduğu görülmektedir. Ağız kenarı dışa açılan bir profil sağlamak için önceki örnekteki keskin açılı karın profili yerini daha yumuşak açılarla nitelenen bir forma bırakmıştır. Testicik, düz bir dip üzerine oturmaktadır. Yüksekliği 13,3 cm olan kap 4,6 cm'lik bir ağız çapı ile 8,7 cm.'lik bir gövde çapına sahiptir. Mezar 5'te bulunmuş olan ikinci testicik hem gövde hem de ağız profili ile bulunduğu benzerler ışığında MÖ 1. yüzyılın sonlarından başlayarak MS 1. yüzyılın ortalarına kadar uzanabilen bir tarih vermektedir (Besuden ve diğ. 1998-1999, Abb. 19: 77, 21: 83-85, 23: 89; Py, 1993, s. 229, Fig. CL-REC 4d).

Tunç sonda, mezar içerisinde kendisine sahibinin gündelik hayatında kullandığı bir kişisel bakım/sağlık aleti olarak yer bulmuş olmalıdır (Baykan, 2009, s. 38)(**Resim 15:c**).¹² Alt bitiminin sivri bir uçla nitelendiği eserin diğer bitimi ise kaşık formu bir uçla sonlanmaktadır. Benzerlerinin ağırlıkla Roma İmparatorluk

¹⁰ Sinop Arkeoloji Müzesi Kazı Env. No. ORD_2016-08.

¹¹ Sinop Arkeoloji Müzesi Kazı Env. No. ORD_2016-09.

¹² Sinop Arkeoloji Müzesi Kazı Env. No. ORD_2016-10.

Dönemi'ne tarihlendiği bu eserin (Arslan, 2013, s. 130; Atakan, 2002, Kat. 6; Baykan, 2009, Kat.8, 15, 17, 19, 26, 47&48; Bliquez, 2003, Fig.3/30&31; Gürler, 2004, Kat. 42; Künzl, 1999, Taf. 16/9; Künzl, 2002, Fig. 59; Şahin, 2010, Kat. No: G9-G10; Zampieri, 1997, Kat. 85; Zampieri-Lavarone, 2000, Kat. No:266f;) özellikle Parion'da bir mezar kontekstinden gelen benzeri ışığında MÖ 1. yüzyıl içlerine de tarihlenebileceği anlaşılmaktadır (Çelikbaş 2015, 137, Kat No. E33).

Mezar 5 repertuvarındaki seramik buluntuların MÖ 1. ve MS 1. yüzyıl arasına yayılan bir tarih verdiği gözlemlenmektedir. Diğer bir buluntu olan tunç sondanın da en erken olacak şekilde MS 1. Yüzyıla ve sonrasına tarihlenebileceği görülmektedir. Tüm eserlerin tarihsel anlamda kesişme noktasını teşkil eden MS 1. yüzyıl, büyük ihtimalle de bu yüzyılın ilk yarısı, Mezar 5 için kabul edilebilir bir kapanma tarihi olacaktır.

4.Değerlendirme ve Sonuç

ORD 2016 kapsamında gerçekleştirilen kazılarda açığa çıkarılmış olan alanın büyük bir nekropolün belli bir bölümünü teşkil ettiği açıktır. Kente ulaşımı sağlayan boğazın güney tarafında yer alan bir nekropolün mevcudiyeti, hemen ORD'nin 50 m güneybatısındaki Roma-Geç Roma tarihli "Gelincik Mezar Odası" sayesinde de anlaşılabilir (Kaba ve Vural, 2018, s. 447-449). Bölgenin geneline yayılmış bir nekropol çıkarımı ayrıca Sinop'ta gerçekleştirilen ilk bilimsel kazılar sayılan TTK Kazıları tarafından da perçinlenmektedir. Öyle ki TTK Kazıları bünyesinde gerçekleştirilen çalışmalar ORD'den 300 m kuzeydoğudaki "Bahçeler Mevki"nde Geç Klasik Dönem tarihli bir heykeltıraşlık eseri ortaya çıkarmıştır. Anıtsal nitelikli bir mezarı süslemede kullanılmak üzere yontulmuş olduğu anlaşılan bu eserde bir geyik-aslan mücadelesi sahnesi işlenmiştir (Budde, 1956a, s. 7, Lev. III). Yine aynı bölgeden geldiği bilinen yazıtlı bir Dor sütunu biçimli mezar belirteci de bu bölgedeki bir nekropol alanın diğer bir kanıtı olarak sayılabilir (French, 2004, s. 14, No. 9). Tüm bu veriler, boğazın güneyi boyunca uzanan yamaçlar ile deniz arasındaki alana yayılmış hatırı sayılır büyüklükte bir nekropol alanının başlıca göstergeleridir. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden ORD gömü alanı da hiç kuşkusuz bu büyük nekropolün belli bir bölümüne ait olmalıdır.

Hemen hemen yakın zaman aralıkları ile teşkil edilmiş olan dört mezarın (Mezar 1, 2, 3 ve 5) birbirlerinden farklı kotlarda oluşu ORD'nin farklı yükseltilerle nitelenen bir topoğrafyaya sahip olduğunun kanıtlarıdır. Mezarlar ışığında ortaya çıkan bu topoğrafik yapı, açmalar içerisinde bulunmuş olan basit örgü duvarları da anlamlandırmamızı kolaylaştırmaktadır. Herhangi bir yapıya ait olamayacak şekilde zayıf ve devamsız örgüler sunan bu duvarlar, civarlarında açığa çıkmış olan buluntular ışığında da (*unguentarium* ve gümüş hemidrahmi) doğrudan gömü alanı ile ilişkilendirilebilmektedir. Gömü alanına aidiyetleri bu buluntular ile de desteklenen duvarlar, topoğrafik yapı ile beraber ele alındıklarında ikisinin de ya bir nevi teras veya sınır duvarı olabileceği akla gelmektedir. Öyle ki benzer duvar örgülerine, topoğrafik düzenlenişleri ORD'deki gibi eğim üzerine kurulmuş olan başka nekropollerde hem set duvarı şeklinde (Stupperich, 1996a, s. 9-10) hem de

Sinope Batı Nekropolünden Yeni Bir Gümü Alanı - Ord 2016

alan sınırı belirlemek için kullanılacak şekilde (Stupperich, 1996b, s. 65-66) rastlanılabilmektedir.

ORD bünyesindeki beş mezardan iki tanesi kontekstleri ışığında diğer iki tanesi ise teşkil edilmelerinde kullanılan kiremitler ışığında tarihlendirilebilmiştir. Bu mezarlardan Mezar 1, 2 ve 3 Erken Hellenistik Dönem'e tarihlenmiştir. Mezar 5 için verilebilecek en sağlıklı tarih ise MS. 1. yüzyılın ilk yarısıdır. Her iki tarih de ayrıca mezarlar dışından gelmiş *unguentarium*lar kadar Caesarea darbu gümüş sikke ile de desteklenmektedir. Diğer yandan mezarlar dışından gelmiş kırmızı figürlü veya siyah glazürlü kaplara ait amorf parçalar bu gömü alanının erken evrelerini MÖ. 5-4. yüzyıllara kadar götürmeyi mümkün kılmaktadır. Bu tarihlenmeler ışığında bu parsel dışında yakın civarındaki kazılmamış parsellerin de bile, Sinope'nin Klasik-Erken Roma Dönemleri'ne ışık tutacak derecede önem arz ettiği ileri sürülebilmektedir.

Mezarlarda ve gömü alanı bünyesinde bulunmuş olan eserler sıra dışı bilgiler sunmayan alışılmış nekropol buluntuları olarak dikkat çekmektedir. Ancak, bu hususta özellikle üzerinde durulması gereken eser hiç kuşkusuz minyatür Dor sütunu formu mezar belirteci olacaktır. Parsel dışında ele geçen bu buluntu, Sinop'ta yaklaşık olarak 130 adet benzerle temsil edilen bu tipteki mezar belirteçlerinin bazı mezarlar ile bulunmuş yegâne örnekleyicisidir (French 2004). Üzerindeki yazıttan Mantitheos isminde bir adamın mezarı üzerine dikilmiş olduğu anlaşılan bu minyatür sütun, etrafta keşfedilmeyi bekleyen daha başka mezarların varlığına işaret etmesi bakımından önemlidir. Özellikle mezar kontekstleri bağlamında ele alındıklarında, ORD mezarlarının Hellenistik ve Erken Roma Sinopesi'nin sıradan vatandaşlarına ait olduğu anlaşılmaktadır.

ORD 2016 kapsamında tespit edilmiş olan bu gömü alanı, çalışma bünyesinde hem lokal hem de çevresel bağlamda irdelenmiştir. Alanın kendi içindeki değerlendirmesi açığa çıkarılmış olan mezarlar, bu mezarların buluntuları kadar etraftaki kalıntılar veya buluntular ile de sağlanmaya çalışılmıştır. Topoğrafik yapı ile önceki kazılarda tespit edilmiş yakın ve uzak civardaki diğer mezar/mezar kalıntıları ise ORD'nin çevresel değerlendirmesinde kullanılmıştır. Kısıtlı ölçülerdeki bir alanda tespit edilmiş olan az sayıdaki mezar ve buluntuya rağmen ORD'nin daha büyük bir nekropolün küçük bir bölümünü teşkil ettiği aşikârdır. Yine de bu alanın bizlere Hellenistik – Erken Roma gömü alanları hakkında kabul edilebilir nitelikte veriler sunduğu söylenebilecektir. Bu potansiyelden yola çıkışla özellikle etraftaki parsellerin sistematik kazılar ile araştırılması gerekliliğinin doğduğu da söylenebilecektir. Bu parsellerde gerçekleştirilecek kazıların, denize bakan yamaçlar üzerine konuşlanmış olan adını ve gerçek potansiyelini henüz bilmediğimiz bu nekropolün daha iyi anlaşılmasına değerli katkılar sunacağı kesindir.

Kaynakça

- Angermeier, H.E. (1936). *Das alabastron*. Giessen: Buchdruckerei Richard Glasgow.
- Arslan, M. (2013). *The Museum of Anatolian Civilizations: A guide to Ankara throughout the ages*. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Atakan, N. (2002). Anadolu’da tıp aletleri ve araç gereçleri. N. Atakan ve Z. Kızıltan (Yay. haz.). *İstanbul Arkeoloji Müzeleri geçmişten günümüze tıp sergisi* içinde (1-17). İstanbul: Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Besuden, Y., Biller, F., Christeleit, K., Dretschak, C., van Endert, T., Fischer, E., Hamelmann, J., Hasenjager, S., Kenzler, H., Muller, M., Panhans, T., Schafer, S., Schafranitz, M. (1998-1999). Katalog romischer gefasse und lampen aus den Nordwest-Provinzen. *Boreas*, 21-22, s. 333-383.
- Bliquez, L. (2003) Roman surgical spoon-probes and their ancient names. *The Journal of Roman Studies*, 16, s. 322-330.
- Boulter, C. G. (1963). Graves in Lenormant Street, Athens. *Hesperia*, 32.2, s. 113 – 137.
- Budde, L. (1956). Kurzer vorläufiger bericht über die grabungen in Sinope der kampagnen 1951-1953. *Türk Arkeoloji Dergisi* 6.2, s. 5-10.
- Burnett, A., Amandry, M. ve Ripollès, P.P. (1992). *Roman provincial coinage. Vol. I: From the death of Caesar to the death of Vitellius (44 BC - AD 69)*. London: British Museum Press.
- Coldstream, J.N., Eiring, L.J. ve Forster, G. (2001). *Knossos pottery handbook – greek and roman*. London: British School at Athens.
- Baykan, D. (2009). *Allianoi tıp aletleri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Arkeoloji Ana Bilim Dalı. Klasik Arkeoloji Bilim Dalı. İstanbul.
- Dusenbery, E.B. (1998). *The nekropoleis - The nekropolies and catalogues of burials. Samothrace Vol. II*. New Jersey: Princeton University Press.
- French, D. (2004). *The inscriptions of Sinope I*. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.
- Goldman, H. (1950). *Excavations at Gözlü Kule, Tarsus I - The hellenistic and roman period*. Princeton: Princeton University Press.
- Gürler, B. (2004). *Tire Müzesi bronz eserleri*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Hayes, J.W. (1997). *Handbook of Mediterranean roman pottery*. Oklahoma: University of Oklahoma Press.
- Henninger, F. J. ve Kossatz, A. U. (1979). Zwei hellenistische gräber der Milesischen nekropole. *Istanbul Mitteilungen*, 29, s. 174–186.
- Hürmüzlü, B. (2008). *Eski Yunan’da ölü gömme gelenekleri*. İstanbul: TEBE Yayınları.
- Kaba, H. (2019). Rethinking the plakettensvasen from Sinope: New perspectives on the dating, meaning and use of an extraordinary ceramic ware. H. Kaba, G. Kan Şahin, B.M. Akarsu ve O. Bozoğlan (Yay. haz.). *Proceedings of the international symposium on Sinope and the Black Sea, 13-15 October 2017, Sinop* içinde (s. 177-193). Sinop: Şimal Ajans.

Sinope Batı Nekropolünden Yeni Bir Gümü Alanı - Ord 2016

- Kaba, H. ve Vural, H. (2018). Arkeoloji ile geçen yetmiş yıl – Kazılar ışığında Sinop arkeolojisi. Ö. Kıran (Yay. haz.). *Sosyal bilimciler gözüyle Sinop* içinde (s. 439-464). Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Kanowski, C.C.G. (1983). *Containers of classical greece*. New York: University of Queensland Press.
- Karageorghis, V. (1973). Excavations in the necropolis of Salamis III. Nicosia: Department of Antiquities, Cyprus.
- Kasapoğlu, H. (2007). Parion nekropolü mezar tipleri. B. Can ve M. Işıklı (Yay. haz.). *Doğudan yükselen ışık – arkeoloji yazıları* içinde (s. 481-520). İstanbul: Ege Yayınları.
- Kasapoğlu, H. (2015). VII. Necropolis. C. Başaran (Yay. haz.). *The flourishing city of ancient Troad: Parion - surveys, excavation and restoration works carried out between 1997-2009* içinde (s. 107-134). İstanbul: Ege Yayınları.
- Kızıl, A. (2009). 1990–2005 yılları arasında Mylasa’da kurtarma kazıları yapılan mezarlar ve buluntuları üzerine genel bir değerlendirme. *Die Karer und die Anderen, Internationales Kolloquium an der Freien Universität Berlin 13. Bis 15. Oktober 2005* (s. 397–461) içinde. Bonn: Rudolf Habelt Verlag.
- Kotitsa, Z. (2012). Tombes d’enfants du IVe s. av. J.-C. à Pydna. A. Hermary ve C. Dubois (Yay. haz.). *L’Enfant et la mort dans l’antiquité III: Le matériel associé aux tombes d’enfants. Actes de la table ronde internationale organisée à la Maison Méditerranéenne des Sciences de l’Homme (MMSH) d’Aix-en-Provence, 20.-22. Janvier 2011* içinde (s. 77-95). Arles: Ed. Errance.
- Körpe, R. (1997). 1996 Lapseki kurtarma kazısı. *VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, s. 171-194.
- Kurtz, D.C. ve Boardman, J. (1971). *Greek burial customs*. London: Thames and Hudson.
- Künzl, E. (1999). Arzte in Ephesos: graber und instrumante. Fiesinger, H., Krinzinger, F., Brandt, B. ve Krierer, K.R. (Yay. haz.). *100 jahre österreichische forshungen in Ephesos: aktes des symposions Wien 1995* içinde (s. 205-209). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Künzl, E. (2002). *Medizin in der antike: Aus einer welt ohne narkose und aspirin*. Stuttgart: Wbg Theiss.
- Mattingly, H. (1923). *Coins of the Roman Empire in the British Museum. Vol. 1: Augustus to Vitellius*. London: Longmans and Co.
- McLean, B.H. (2002). *An introduction to greek epigraphy of the hellenistic and roman periods from Alexander the Great down to the reign of Constantine (323 BC – AD 337)*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Moore, M.B. (1997). *Attic red-figured and white-ground pottery. The Athenian Agora Vol. 30*. New Jersey: Princeton Academic Press.
- Özkan, T. ve Atukeren, S. (1999). Cevizcioğlu Çiftliği Nekropolü kazıları. T. Özkan ve H. Erkanal (Yay. haz.). *Tahtalı Barajı kurtarma kazısı projesi/Tahtalı Dam area salvage project* içinde (s. 43-54). İzmir: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Polat, B. A. (2005). *Troia'nın hellenistik ve roma dönemi nekropolleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Py, M. (1993). *Ceramique a pate claire recente*. M. Py (Yay. haz.). *DICOCER – Dictionnaire des ceramiques antiques Mediterranee nord-occidentale*. Lattara 6 içinde (222-243). Lattes: l'Unité Propre de Recherche 290 du C.N.R.S.
- Robinson, D.M. (1933). *Mosaics, vases and lamps of Olynthus. Excavations at Olynthus V*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Rotroff, S. (2006). *Hellenistic pottery – The plain wares. The Athenian agora vol. XXXIII*. Michigan: Edwards Brothers.
- Serdaroğlu, Ü. (2005). *Behramkale-Assos*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sevinç, N. (1994). Tenedos kurtarma kazısı. *V. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, s. 113-127.
- Smetana-Scherrer, R. (1982) Spätklassische und hellenistische keramik. H. Walter (Yay. haz.) *Alt-Ägina II.1* içinde (s. 56-91). Mainz am Rhein: Philipp von Zabern.
- Stupperich, R. (1996). *Vierter vorbericht über die grabung in der westtor-nekropole non Assos im sommer 1992*. Ü. Serdaroğlu ve R. Stupperich (Yay. haz.). *Ausgrabungen in Assos 1992. Asia Minor Studien 21* içinde (s. 1-31). Bonn: Dr. Rudolf Habelt GMBH.
- Sutherland, C. (1984). *The roman imperial coinage. Vol. I: From 39 BC to AD 69*. London: Spink and Son.
- Şahin, F. (2010). *Patara metal buluntuları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Arkeoloji Anabilim Dalı. Antalya.
- Şahin, M. (2018). Apollonia nekropolü kurtarma kazıları 2016-2017 mezar tipleri üzerine bir inceleme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), s. 2788-2812.
- Θέμελης, Π. Γ. ve Τουράτσογλου Γ. (1997). *Οι τάφοι του Δερβενίου*. Athens: Υπουργείο Πολιτισμού.
- Tolun, V. (2006). Assos nekropolünden klasik dönem atlı heykelcikleri. T. Takaoğlu (Yay. haz.). *Anadolu arkeolojisine katkılar - 65. yaşında Abdullah Yaylalı'ya sunulan yazılar* içinde (s. 201-206). İstanbul: Hitit Colour.
- Ünan, S. (2013). Tunç çağı'ndan roma dönemi'ne, Amisos ve çevresinde yer alan mezar tipleri ve ölü gömme adetleri üzerine genel bir değerlendirme. Ş. Dönmez (Yay. haz.). *Güneş Karadeniz'den doğar – Sümer Atasoy'a armağan yazılar* içinde (s. 385-412). Ankara: Hel Yayınları.
- Ürkmez, Ö. (2014). Aiolis Kymesi'nden Samurlu 877 nekropolisi. *Colloquium Anatolicum*, XIII, s. 337-381.
- Yağız, K. (2003). *Antandros Melis Nekropolü ölü gömme adetleri* (Yayımlanmamış Lisans Tezi). Ege Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi. Arkeoloji Bölümü.
- Yılmaz, H. (1995). *Anadolu'da alabstronlar* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zampieri, G. (1997). “Gioielli” del Museo Archeologico di Padova: vetri, bronzi, metalli preziosi, ambre e gemme. Padova.

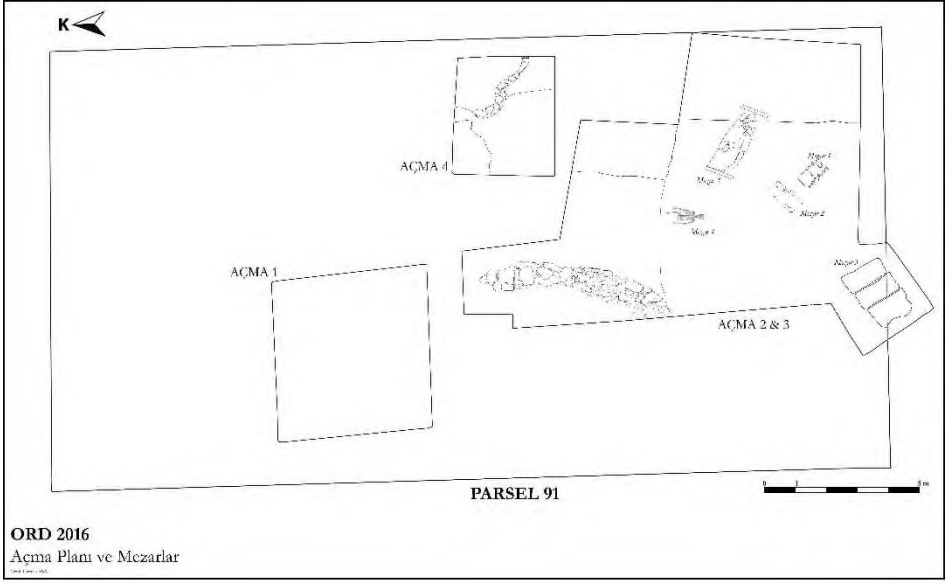
Sinope Batı Nekropolünden Yeni Bir Gümü Alanı - Ord 2016

Zampieri, G. ve Lavarone, B. (2000). *Bronzi antichi del Museo Archeologico di Padova*. Roma: L'Erma di Bretschneider.

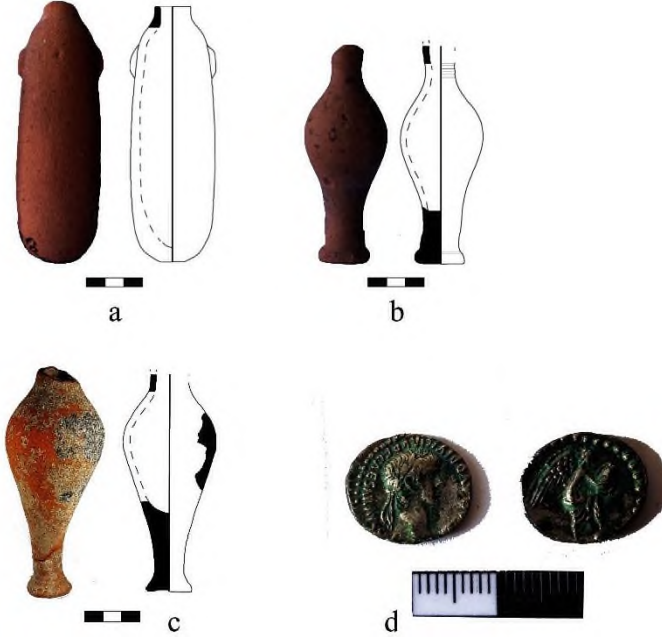

Resim 1

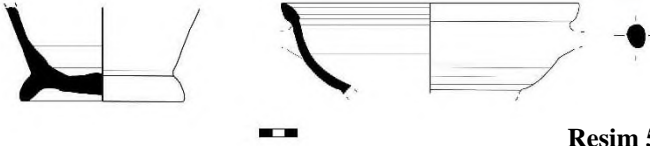

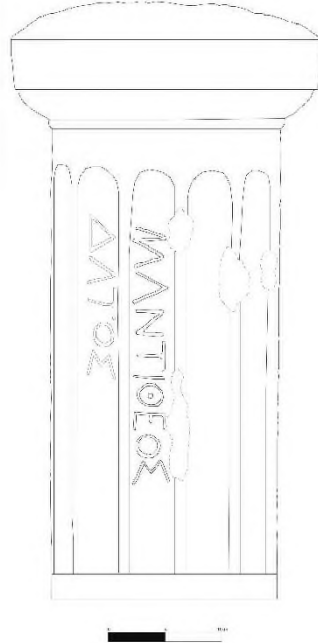
Resim 3

Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

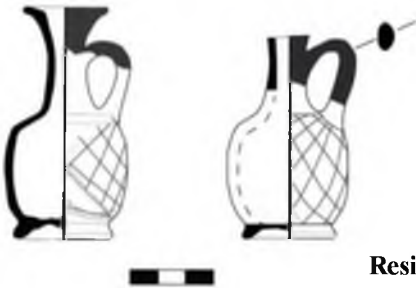
Resim 8

Resim 9

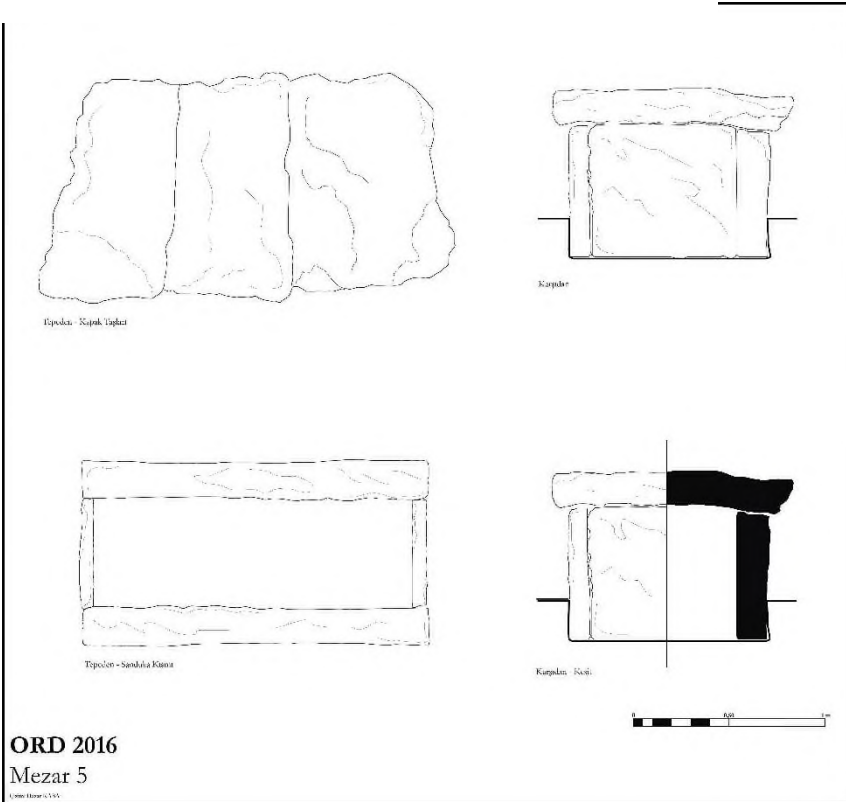
Resim 10

Resim 11

Resim 12

ORD 2016

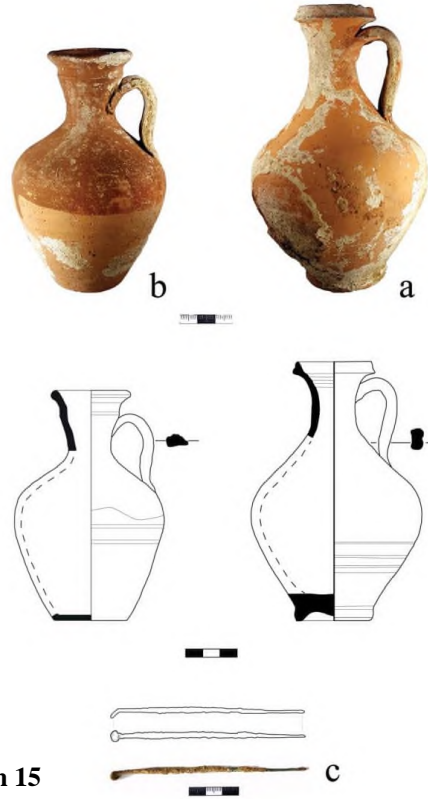
Mezar 5

Ç. 1000/1000/1000

Resim 13

Resim 14

Resim 15

YENİ KENTLİLEŞME SÜRECİNDE KENTLİ KARAKTER(LER)İN SOSYOLOJİK YANSIMALARI

SOCIOLOGICAL REFLECTIONS OF URBAN CHARACTER(S) IN NEW URBANIZATION PROCESS

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ О ХАРАКТЕРЕ(АХ) ГОРОДСКИХ ЖИТЕЛЕЙ В ПРОЦЕССЕ НОВОЙ УРБАНИЗАЦИИ

Hatice GÜL*

ÖZ

Kentler her türlü faaliyetlerin merkezi olduğu kadar bireyin yaşam tarzı ve karakterinin de şekillendiği merkezlerdir. Kentler var olduğu tarihsel süreçten bu yana düşüncelerimizi, davranışlarımızı, başkalarıyla ve diğer çevresel dinamiklerle olan ilişkilerimizi etkileyen ve kendine özgü yaşam biçimlerini oluşturan yerlerdir. Bununla birlikte kentler toplumsal değişimlerin yoğun bir şekilde yaşandığı alanlar olarak hâlen gündemini korumaktadır. Kentsel yaşam tarzına özgü değer yargıları, davranışları ve tutumları kaçınılmaz olarak yaşanan toplumsal değişimlerden nasibini almaktadır. Değişimin en belirgin özelliği, kentli karakterlerin sosyal yaşamda yeni formlarla karşımıza çıkmasıdır. Kentli olmak değişmekte olan düzenin bir parçası olmaktır. Nitekim birey yaşadığı kentsel koşullarda gerçekleşen değişim dinamikleri üzerinden karakterini ortaya koymaktadır. Yaşanan değişimin öbeğinde bireyin olması değişimden en çok da bireyin etkilendiğinin bir göstergesidir. Çalışmamızda yeni kapitalist sistemin kent üzerindeki etkilerinin bir tezahürü olarak ortaya çıkan maneviyat arayışları ve yeni kentlileşme arasındaki ilişkinin boyutları ortaya konmuştur. Bu bağlamda kapitalist kentleşme ile yeni tutum ve alışkanlıklar kazanan bireyin karakterine atfedilen başlıca nitelikler, R. Sennett, Z. Bauman ve E. Fromm'un bakış açıları dikkate alınarak irdelenmiştir. Değerlendirme sonucunda her üç yazarın karakter üzerinde yoğunlaştığı belirgin noktalar öne çıkmakla birlikte bazı özellikler de benzerlikler göstermektedir. Benzer nitelikler arasında "tüketici eğilime yatkın, yüzeysel ve geçici ilişkilere sahip, esnek ve değişime açık olma, hedeflerini kısa süreli tutma vb." özelliklerin ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kentlileşme, Karakter, Kapitalizm, Esneklik, Maneviyat

* ORCID: [0000-0001-5905-3850](https://orcid.org/0000-0001-5905-3850), Dr., hgul11212@gmail.com

Yeni Kentleşme Sürecinde Kentli Karakter(ler)in Sosyolojik Yansımaları

ABSTRACT

Cities are also shaped centers of individual's lifestyle and character as well as the center of all kinds of activities. Cities are the places that have influenced our thoughts, behaviors, our relationships with others, and other environmental dynamics since the historical process and create their own lifestyles. In addition, cities still maintain their agenda as areas where social changes are experienced intensively. The value judgments, behaviors, and attitudes specific to the urban lifestyle are inevitably affected by social changes experienced. The most distinctive feature of the change is the emergence of urban characters with new forms in social life. Being urban is to be a part of the changing order. As a matter of fact, the individual reveals his character through the dynamics of change taking place in the urban conditions in which he lives. The fact that the individual is at the center of the change is an indicator that the individual is most affected by the change. In our study, the dimensions of the relationship between the spirituality seekings and the new urbanization that emerged as a manifestation of the effects of the new capitalist system on the city have been revealed. In this context, the main features attributed to the character of the individual who gained new attitudes and habits by capitalist urbanization have been examined by taking into consideration the perspectives of R. Sennett, Z. Bauman, and E. Fromm. As a result of the evaluation, along with the prominence of the salient points on which all three writers focus on the character, some features also show similarities. Among the similar qualities, it is possible to say that there are features that are prone to consumer, having superficial and temporary relationships, being flexible and open to change, holding short-term goals, and so on."

Keywords: New Urbanization, Character, Capitalism, Flexibility, Spirituality

АННОТАЦИЯ

Города, это центры всех видов деятельности, а также места, где формируется образ жизни и характер людей. Города-это те места, которые оказали влияние на наши мысли, поведение, взаимоотношения с другими людьми и динамику окружающей среды с момента исторического процесса, в котором они существовали, и формируют свой уникальный образ жизни. К тому же, города как область интенсивных социальных изменений, по-прежнему сохраняет свою повестку дня. Оценочные суждения, поведение и менталитет, характерные для городского образа жизни, неизбежно подвержены влиянию социальных изменений. Наиболее отличительной чертой изменения является появление городских персонажей в новых формах общественной жизни. Быть городским - значит быть частью изменений. Фактически, характер индивидуума раскрывается через динамику изменений, происходящих в городских условиях, в которых он живет. Тот факт, что индивидуум находится в центре изменений, является показателем того, что индивидуум больше всего подвержен изменениям. В ходе нашего исследования были раскрыты аспекты взаимосвязи между поиском духовности и новой урбанизации, как проявление влияния новой капиталистической системы на город. В данном контексте, основные черты характера индивида, приобретенного новые позиции и привычки в результате капиталистической урбанизации, были рассмотрены с учетом взглядов Р. Сеннета, З. Баумана и Э. Фромма. В результате оценки, наряду с выдающимся положением важных черт характера, на которых сосредотачиваются все три автора, некоторые черты также показывают сходство. Можно сказать, что среди подобных качеств есть черты, склонные к потребительству, имеющие поверхностные и временные отношения, гибкие и открытые к изменениям, имеющие краткосрочные цели и т.п."

Ключевые слова: Новая Урбанизация, Характер, Капитализм, Гибкость, Духовность

Giriş

Modernlikle birlikte yaygınlaşan maneviyat arayışları beraberinde farklılaşan yeni yaşam tarzları ve benlik formlarının pratiğe sokulmasına yol açmıştır. Tarihsel gelişimi içinde bireyin sürekli olarak manevi boyuta ilişkin bir arayış içinde olduğu açıktır. Daha çok insani varoluşa kaynak teşkil eden maneviyat arayışlarını, modernite bağlamından ayrı düşünmek olgusal duruma aykırı gözükmemektedir. Bu çalışmada maneviyat arayışlarına farklı bir boyut getiren yeni kapitalist kentleşme ile yeni tutum ve alışkanlıklar kazanan birey(ler)in karakter(ler)i ile ilgili olarak R. Sennett, Z. Bauman ve E. Fromm'un düşünceleri irdelenmiş ve buradan hareketle yeni kentli karakter(ler)inin belirgin özellikleri öne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Kentler ve yeni oluşan kentsel yapılanmalar arasında yakın ilişkiler bulunması, kent sakinlerinin de bu süreçten nasıl etkilendiğini bize göstermektedir. Genelde kent ve toplumsal ilişkiler, özelde ise kent ve birey arasındaki etkileşimin boyutu, sürekli ve dinamik bir ilişki olarak görülebilir. Etkileşim aynı zamanda “değişimi” ve “gelişimi” de beraberinde taşır. Nitekim Harvey (2013: 277), bu konuya dikkat çekerek kentsel yapının yaratılmasıyla birlikte toplumsal ilişkiler ve üretim örgütlenmesinin gelecekteki gelişimlerinin etkilendiğini ifade etmektedir. Öte yandan bireyin değişime açık olması, onu, kentsel koşullarda birtakım zorluklara maruz bırakmaktadır. Bu zorluklarla baş başa kalan bireyin yeni kente uyum sağlama gayreti, beraberinde bu uyumu sağlayacak yeni kültürel formların ortaya çıkmasına imkân vermektedir. Yeni davranış kalıpları ve yaşam tarzları, söz konusu değişimle birlikte tüketici ve bireyci maneviyat arayışlarına da kapı aralamaktadır. Bu sebeple yeni kapitalizmin tüketici bir toplum yaratmadaki etkisini göz önünde bulundurmak, çağın karakteristiğini anlamak açısından önemlidir. Zira kapitalizmle birlikte değişmekte olan kentler tek bir yaşam tarzına sahip değildir. Nitekim günümüz kentsel toplumun karakteristiği heterojen bir yapı arz etmekte olup yabancılarla ve bilinmeyenlerle karşılaşma ve temas süreci, psikolojik şokların, sorunların ve sürprizlerin yaşandığı bir mecrayı oluşturmaktadır (Robins, 1996: 131). Dolayısıyla tek bir yaşam tarzı, kentlerinin ayırıcı bir özelliği olmadığı gibi öngörülemeyen gelecek, bizi, risklerle ve kaygılarla dolu bir dünya ile baş başa bırakmaktadır. Bu çalışmada yeni kapitalist kentleşmenin, birey(ler) üzerindeki etkileri göz önünde tutularak Sennett, Bauman ve Fromm'un çağdaş insanın karakteri ile ilgili düşünceleri ortaya konmuştur. Bu bağlamda öncelikle yeni kentleşme ve maneviyat arayışları arasındaki ilişkinin içeriğine değinilmiş, sonra ise Sennett, Bauman ve Fromm'un yeni kentli karakter(ler)iyile ilgili düşüncelerine yer verilerek belirgin ve ortak özellikler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yeni Kentleşme ve Maneviyat Arayışları İlişkisi

Maneviyat arayışları ve kent arasındaki ilişkinin mahiyetini toplumsal ve kültürel olarak kapitalist anlayışın kapsamından koparmak mevcut koşulların birey üzerindeki etkilerini göz ardı etmek olur. Nitekim kentleşme sürecinde birey üzerinde derin etkiler bırakan başlıca toplumsal değişimlerden biri, yeni/örgütsüz

Yeni Kentleşme Sürecinde Kentli Karakter(ler)in Sosyolojik Yansımaları

kapitalizmdir. Bu terim gelişmiş kapitalizmin ekonomisi, devleti ve sivil toplumunun sosyoekonomik gruplarında meydana gelen parçalanmışlığı ifade etmek için J. Urry, S. Lash ve C. Offe gibi sosyologlar tarafından kullanılmıştır (Marshall, 1999: 564). Lash ve Urry'ye göre (akt. Kumar, 1999: 66-67) örgütsüz (disorganized) kapitalizm, yeni bir evre olup kapitalizmin yeni koşullar altında sistematik olarak yeniden yapılanmasıdır. Başka bir deyişle toplumların sınıf, endüstri, ulus-devlet gibi katı unsurlarının yanı sıra bunlar arasındaki sabit ve donuk ilişkilerin baştan aşağı değişip buharlaşmasıdır. Yeni kapitalist sistem sadece kentin sosyokültürel ve sosyoekonomik gerçekliğini yeniden şekillendirmekle kalmayıp, aynı zaman da bireyin yaşam tarzı ve davranış kodlarında da değişimlere yol açmaktadır. Yeni kapitalizm ile birlikte ilişkili olan ve ele alınması gereken önemli bir kavram ise yeni kentleşmedir. Yeni kentleşmenin tanımını yapmadan önce kentleşmenin genel bir tanımını yapmak gerekir. Keleş'e (1980: 70-71) göre kentleşme, kentleşme sonucunda ortaya çıkan toplumsal değişmelerin insanların davranışlarında, ilişkilerinde, değer yargılarında, manevi ve maddi yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratan bir süreç, Güneş'e (2016: 149) göre ise "kent kültürüne ait değer, davranış ve tutumların benimsenmesi"dir. Her ne kadar kentleşmenin tanımı güncelliğini korumakta ise de yeni kapitalizm gerçeğiyle birlikte kentleşmenin de mahiyeti değişmiştir. Bu sebeple eski kentleşmede, kente yeni gelenlerin sosyalizasyonunda ve uyum sürecinde sergiledikleri davranış ve eğilimlerinde, yakın akraba ve çevresel dayanışma ağlarının etkisi görülürken, yeni kentleşmede daha çok kente uyum sağlama tecrübelerinin bireysel çabalarla sürdürüldüğü bir boyut belirginleşmektedir. Bir başka deyişle yeni kentleşme, yeni kapitalist sistemin yoğun etkileri altında gelişen tüketim eğilimlerinin kentli sosyal grup, aile ve bireyler üzerindeki etkileriyle şekillenmekte olup, bireyin kente uyum sağlama yeteneklerinin giderek daha bireyselleştiği bir süreçte işaret etmektedir (Gül, 2019: 15). Bu yeni kapitalist yapılanmanın ayırt edici özelliği ise esneklik anlayışıdır. Bu esnek tutum kapitalizm için baştan aşağı kendini yeniden yaratmanın yolunu açmıştır. Bu anlamda kapitalist sistemin, kente dair bireysel ve toplumsal yaşamın tümünü kuşattığını ve yeni davranış kodları yarattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla yeni kapitalist kavramına koşul olarak yeni kentleşme kavramından da bahsedilebilir.

Modern toplumun bir yönü de bireyselleşme ile ilgili olmasıdır (Berger, 2017: 606). Bireyselleşme ve yeni kapitalizmin karakteristiği olan esneklik arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir deyişle esnek yapı bireysellik üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bunu ise daha çok tüketim üzerinden bireylere birçok seçenek ve fırsat sunma yoluyla gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda kentin sosyal, kültürel, siyasi ve manevi etmenlerle ilişkisini sağlayan süreç, yeni kapitalist sistemin egemenliğini sağlamlaştırdığı bir döneme tekabül eder. Bu süreç yeni bireysel formların, aidiyet bağlarının, dolayısıyla yeni maneviyat arayışlarının da tezahür ettiği bir süreçtir. Bu bağlamda bireyin sosyo-psikolojik durumunu anlamaya çalışırken kapitalist sistemin aynı zamanda kendi içinde sistemin sorunlarına getirdiği çözümleri de bu sürecin karmaşık ve çelişkili yapısında aramak gerekir.

Nitekim günümüzün maneviyat eğilimleri de bu sürecin karmaşık doğasının bir parçası olarak yeni benlik formları yaratmaktadır.

Maneviyat arayışlarından kastedilen esasen çeşitlenen yeni benlik formlarının çevreye yansımış tezahürleridir. Günümüzde maneviyat terimi, daha çok geleneksel dinde meydana gelen değişimler veya spesifik tezahürlerle öne çıkmıştır. Bu bağlamda gittikçe kendisinden daha fazla söz ettiren maneviyat olgusuna yaklaşımlar oldukça dikkat çekicidir. Paul Heelas'ın din ve maneviyat tanımından, maneviyatın içeriği ile ilgili açık bir ifade görmek mümkündür. Ona göre din, aşkın bir Tanrı'ya itaat ve O'nun hâkimiyetini sürdüren bir gelenek iken maneviyat ise “kişiselle ilgilidir; iç (*interior*) ya da içkindir (*immanent*); bireyin kutsal ile bağlantı kurma tecrübesidir ve bu tür tecrübelerden türeyen bir hikmet veya bilgidir” (Hamberg, 2012: 235). Bir başka deyişle maneviyat, hayat anlamına gelmekle birlikte hayatın içindeki kutsalı tecrübe etmektir. Pargament (2015: 376-377) ise maneviyatın, dinin kalbi ve ruhu olduğunu öne sürmektedir. Ona göre maneviyat kutsalın aranmasıdır. Maneviyat da din gibi bireysel ve kurumsal olarak tecrübe edildiği gibi geleneksel ve geleneksel olmayan formlara da girebilir, iyi ya da kötü de olabilir. Georg Simmel'in maneviyat yaklaşımı ise günümüz maneviyat anlayışına daha anlaşılır bir açıklık getirmesi bakımından önemli gözükmektedir. Simmel için dindarlık, özel bir varoluştur ve yaşamı tecrübe eden insan ruhunun bir formudur. İnançlı insan Tanrı'ya inansa da inanmasa da dindar olabilir. Bir başka deyişle maneviyat, üstün bir varlığa inanma gereksinimi olmadan da kişinin dünyaya bakış açısını ifade eder (Simmel'den akt. Varga, 2007: 151). Maneviyat, genellikle din bağlamında ortaya çıktığı gibi din dışı bağlamda da ortaya çıkabilmektedir. Aynı sebeple insanlar, maneviyatı tecrübe etme süreçleri sonucunda dinin bir üyesi de olabilirler veya olmayabilirler (Hill ve diğerleri, 2013: 109). Esasen bu ifadelerden görüldüğü üzere maneviyatın hem dinî hem de din dışı bir anlayışı kapsadığı anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi modern öncesi geleneksel toplumların maneviyat arayışlarında Tanrı ve insanın varoluş gerçeği göze çarpmaktaydı. Bir başka deyişle modern öncesi zamanların maneviyat arayışlarında bireyin varoluşunu anlamlandırma arayışları söz konusuydu. Oysa günümüzün maneviyat arayışları ise modern kişinin “ne aradığını” öngöremediği bir evreye doğru kaymıştır. Kültürel iklimi bireysel olan kent ortamında, maneviyat arayışları bir şekilde bireylerin özgür seçimlerinin geniş yelpazesi içinde belirsizlikleri, kırılmaları ve tatminsizlikleri içermektedir. Bu arada din de bireyselleşmiş, bir başka ifadeyle bireysel maneviyat anlayışları ve yorumları da zamanla çeşitlenmiştir. Modern yaşam bireyi, kentin kalabalığında daha önceki dini kabullerinden sıyrarak özgürlük ortamına itmiştir. Taylor'ın ifadesiyle önceleri “Tanrı'yla öncelikle toplum olarak ilişki kuruyor” (2006: 60) iken din de toplumun kolektif bir şekilde icrasıydı. Eski zamanlarda aileye veya bir cemaate bağlılık yaşamı anlamlı kılarken, modern toplumda hayatı anlamlı kılacak anlam arayışları çeşitlenmiş ve bireyci bir tüketim anlayışıyla hareket eden insanların sayısı gittikçe artmıştır. Geleneksel toplumda maneviyat arayışının merkezinde “Tanrı” büyük bir önemdeyken, yeni zamanların maneviyat arayışlarının çeşitliliği, eskinin maneviyatının yerini doldurmaya çalışmaktadır. Farklılaşan aşk arayışları, maddi beklentilerin çeşitliliği, gezilecek yeni yerler

Yeni Kentleşme Sürecinde Kentli Karakter(ler)in Sosyolojik Yansımaları

görmek, sivil toplum kuruluşlarına üye olmak, internet üzerinden sosyal ağlarda farklılaşan amaçlar için gezinmek, rekabet, başarı, din veya din dışı anlam arayışları veya sınımlanacak maddi ve manevi huzur arayışları gibi durumlar insanların maneviyatlarında giderek daha fazla önemli hale gelebilmektedir. Anlaşılan bir zamanların Tanrı ve din odaklı maneviyatı, çağdaş insanlara yetersiz gelmektedir. Dolayısıyla yeni kentleşmeyle birlikte manevi yaşamın da bir tercih meselesi olarak ortaya çıktığını belirtmek yanlış olmayacaktır.

Günümüzde kentsel yapı ile birey arasındaki ilişkinin yeni biçimi kapitalist yaklaşımla belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Ancak kentsel yapı ve birey arasındaki ilişki sabit olmayıp iniş çıkışlıdır. Bu hareketli yapısı, kapitalizmin gücüyle ortaya çıkmakta ve yenilenmektedir. Yeni kapitalizmin birey üzerindeki etkisinin bir ürünü olarak ortaya çıkan kararsızlık, değişkenlik, parçalanmışlık ve güvensizlik gibi duygularla nesneleşen birey, bu süreçte varoluşundan kaynaklı öznel gerçekliğini de bastırmaktadır. Dolayısıyla bireyin öznel gerçekliğinin bastırılması, varoluşunun insani suretinden beşerî suretine indirgenmesi birçok sorunları beraberinde getirmektedir. Ancak bireyin bu şekilde öznenen nesneye kayışı da tam anlamıyla duygularından koptuğu anlamına gelmemektedir. Nitekim özne ve nesne arasındaki geçişlilikler de esnek olup söz konusu özne-nesne geçişliliği yeni benlik formlarının çeşitliliğini gündeme getirmektedir.

Yeni kapitalist anlayışın belirgin özelliklerinden biri, özne ve nesne arasındaki geçişlilikleri esnetmesidir. Bu esnek yapı ayrıca özne-nesne arasına sıkıştırılmış günümüz kentli karakter(ler)ini ve yönelimlerini belirleyen önemli bir etmendir. Günümüzde kentsel bireycilik duygusunun neredeyse başat unsurları haline gelmiş olan parçalanmışlık, kaygı, tedirginlik, mutsuzluk ve güvensizlik gibi fenomenlerin de yarattığı etkiler sadece bireylerin kendi hayatlarını anlamlandırma çabasını belirsizleştiriyor, aynı zamanda arayışların geçiciliğini kimi zamanda anlamsızlığını gündeme getirmektedir. Bu fenomenlerin kent içinde her yere sirayeti nedeniyle bu sürecin dışında kalmak, kent sakinleri için gittikçe zorlaşmaktadır. Nitekim birey için yaşamı idame ettirmenin bir yolu yaşadığı toplumla bir etkileşim sürecini gerekli kıldığından bireyin, yaşanılan değişimlerin dışında kalması mümkün görünmemektedir. Bu değişim sürecinde bireyin yalnızca kendini merkeze aldığı ben merkezci bir eksen oluşturması, maneviyat arayışlarını çeşitlendirmekle birlikte bir kaosun içine sokmaktadır. Bireyin “ne yaptığı veya ne aradığı” ile ilgili eylemlerinde bir istikrarın sağlanamaması konusunda paradoksal bir evren sunan kapitalist anlayış, yarattığı geçici hazlarla beraber tatminsizlik ve doyumumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple maneviyat arayışlarını, bireyin tüketim üzerindeki tatminsizlik ve doyumumsuzluk konusundaki kontrolsüzlüğünün bir sonucu olarak da görmek mümkündür.

Yeni kentleşme dinamiğinin bir diğer ayırt edici özelliği ise yeni teknolojik gelişmelerin birey ve toplum üzerinde oluşturduğu etkilerdir. Özellikle son zamanlarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin birey üzerinde yarattığı etkilerin olumlu yönleri kadar olumsuz yönlerinin de olduğu dikkat çekmektedir. Nitekim bilgi ve iletişim teknolojisiyle her şeye ulaşma imkânlarının artması bireylere evden çalışabilme, alışveriş yapabilme gibi imkânlar sunarken bir taraftan da birey ve

toplumu tüketim çılgınlığı ve arayışlarına yöneltebilmektedir. Esasen yeni kentleşme, içinde geniş bir tercih ve fırsat olanağı bulunduran bir sürece de işaret eder. Bu bağlamda yeni kentli karakter(ler)inin çoklu seçenek ve imkânlarla da sahip olduğunu söylemek mümkündür (Gül, 2019: 21). Burada tüketim çılgınlığı ve arayışların çeşitliliği söz konusudur. Tüketim olgusu eşyaları, malları, toplumsal davranış ve ilişkileri, yaşam tarzları ve kodları, bir başka deyişle tüm yaşamı kuşatarak değiştirir ve düzenler (Baudrillard, 2013: 20). İnsanlar sadece nesnelere değil, birbirlerini, ilişkilerini, arkadaşlıklarını ve hatta evliliklerini de tüketebilmektedir. Dolayısıyla söz konusu maneviyat arayışlarını, yeni kentli bireyin tüketim odaklı yaşam tarzları ve davranış kalıplarıyla ilişkilendirmek bu bağlamda anlamlı gözükmemektedir.

Yeni Kentli Karakter(ler)ine R. Sennett, Z. Bauman ve E. Fromm'un Yaklaşımları

Karakter terimi fen bilimlerinden, sosyal bilimlere kadar birçok disiplinin konu alanına girmiştir. Bundan dolayı her disiplin karakter terimini, kendi çalışma alanına göre farklı tanımlamıştır. Adler “karakteri” sosyal bir kavram olarak vurgulamaktadır. Ona göre bir kişinin çevreyle ilişkisi göz önünde tutulduğunda ancak bir “karakter özelliği”nden bahsedilebilir. Söz konusu “karakter özelliği” denilince, yaşamın karşısına çıkardığı üstesinden gelmeye çalışan bir insanda belirli bir ruhsal dışavurumun ön plana çıkması” (Adler, 2002: 173) anlaşılmaktadır. Fromm (2005: 73-75) ise karakteri “*asimilasyon ve toplumsallaşma süreci içinde insan enerjisinin yönlendirildiği bir biçim (nispeten kalıcı)*” olarak tanımlar. Fromm, karakteri bireysel karakter ve sosyal karakter diye kategorize eder. Bireysel karakter aynı kültür içinde bireyi, bir diğerinden ayıran özellikler iken sosyal karakter ise belli kültüre ait insanların çoğunda olan ve karakter yapısının çekirdeğini oluşturan ortak toplumsal özelliklerdir. Nitekim din, dil, üretim biçimi, siyaset, eğitim, hukuk, coğrafi konum vb. olgular bireyin karakterinin şekillenmesinde dinamik bir rol oynamaktadır. Sennett’e (2008: 10) göre karakter, “asıl olarak duygusal deneyimlerimizin uzun vadeli boyutu üzerine odaklanır. Karakter kendini, sadakat ve karşılıklı bağlılık, uzun vadeli bir hedef için çaba sarf etme ya da gelecekteki bir amaç uğruna kimi mükâfatları erteleme şeklinde gösterir. Her birimiz, herhangi bir özel anda yaşadığımız duygu karmaşasının içinden bazı duygular seçer ve içimizde yaşatırız; yaşadığımız bu duygular karakterimizi oluşturur.” Kısacası karakter, “kendimizde değerli bulduğumuz ve başkalarının değer vermesini beklediğimiz özelliklerimizdir” (Sennett, 2008: 10-11). Sennett, kendisinin betimlediği karakter tanımının ötesinde, esnek kapitalizmin yoğun etkileri altında bulunan karakterin, içinde yaşadığımız koşullar karşısında dirençli olup olmadığını sorgular. Ona göre, “Sabırsız, mevcut ana odaklanan bir toplumda, hangi özelliğimizin kalıcı değer taşıdığına nasıl karar verebiliriz? Kısa vadeye kilitlenmiş bir ekonomide nasıl uzun vadeli hedeflere sahip olabiliriz? Her an parçalanıp ya da sürekli olarak yeniden şekillendirilen kurumlarda, karşılıklı sadakat ve bağlılık nasıl sürdürülür?” (2008: 11). Bu sorulardan hareketle ifade edilebilir ki Sennett’in iki farklı kapitalizm dönemini incelediği *Karakter Aşınması* isimli çalışmasında, baba-oğul ikilisi

Yeni Kentleşme Sürecinde Kentli Karakter(ler)in Sosyolojik Yansımaları

üzerinden bir karşılaştırmaya gitmesi, bireyin yeni kapitalist kentte nasıl bir kimliğe ve bir yaşam tarzına yöneldiğini açıklamak bakımından dikkat çekicidir. Sennett, bu çalışması ile eski ve yeni kapitalizmin çalışanlar üzerinde bıraktığı yoğun etkileri ortaya koymaya çalışmaktadır.

Sennett, bu çalışmasında yeni kapitalist toplumsal yapının yüzeysel, kısa süreli ve güvensiz ilişkilerine dikkat çekmektedir. Bireyin bu sistemde istikrarlı tutum ve davranışlar sergileyemediğini, sürekli ve hızlı değişimlerdeki “geçiciliğin”, daha çok kısa vadeli davranışları yaygınlaştırdığını detaylı bir şekilde açıklar. Sennett, eski kapitalist sistemde çalışan Enrico’nun rutin bir yaşam sürdürdüğünü ancak buna karşın huzurlu bir hayata sahip olduğunu vurgularken, yeni kapitalist sistemin temel kurucu ilkesini oluşturan esnek sistemde çalışan oğul Rico için durumların, bunun tam tersi olduğunu ifade eder. Geleceğe yönelik uzun vadeli planlara sahip olmayan Rico, istikrarlı bir hedef ve aile yaşantısında uzak, kaotik bir iklimde her an her şeyin değişebileceği kaygılı ve endişeli bir hayatı yaşamaktadır. Enrico’nun yaşam anlatısı, bürokratik bir dünya yaşantısına uygun ve doğrusal bir anlatı sunarken Rico’nun ise esneklik ve değişimin hâkim olduğu bir dünya anlatısı sunmaktadır (Sennett’den akt. Gül, 2019: 23). Her iki sistemin karakter üzerinde oluşturduğu etkiler iş yaşamından aile yaşamına, akraba ve cemaat içinde kurulan ilişkilere kadar yansımaları bulmaktadır.

Sennett’in üzerinde önemle durduğu konulardan biri “güven” duygusudur. Ona göre, “Güvenilir bir insan olmak için birilerinin bize ihtiyaç duyduğunu bilmemiz şarttır.” Zira karakterimizle yakından alakalı olarak “*bana kimin ihtiyaç duyduğu sorusu?*”, esnek sistemde yoğun saldırılar altında bulunmaktadır. Sistem insanlara kayıtsızlık duygusunu aşılacaktır. Örneğin bunu, bir taraftan “kazanane-hepsini-alır” piyasalarında ödül ve risk arasındaki bağı keserek, insanın emeğini yararsız hale getirerek yapmaktadır. Diğer taraftan ise organizasyonlar veya kuruluşlarda karşılıklı ihtiyacı ve bağlılığı yok ederek güvensizliği ve kayıtsızlığı aşılacaktır. Bu durum ise bireyin, başkalarına yararlı olduğu düşüncesini zedelemektedir. Nitekim yeni kapitalizm okunaksız ve parçalı bir sistem olduğu için çevreye yaydığı kayıtsızlık da kişiseldir. Nitekim Sennett’e göre eski kapitalist sistemde,

Enrico nerede durduğunu biliyordu; eski Yunan fırıncılar, doğru veya yanlış, kimin dost kimin düşman olduğuna dair net bir fikre sahipti. Marksizmin eskiden, kişinin kafa karışıklığını ‘yanlış bilinç’ olarak niteleme alışkanlığı vardır. Bu ifade asıl günümüz gerçekliğini tam olarak yansıtıyor (Sennett, 2008: 153-154).

Bir başka deyişle Sennett’e (2008: 146) göre yeni kapitalist sistemde herkes, toplumda *kimin kendilerine ihtiyaç duyduğu* sorusu karşısında kafa karışıklığı yaşamaktadır. Çünkü bu sorunun bir karşılığının olması yani insanın “kendisine ihtiyaç duyan birilerinin olduğunu” bilmesi, kişide “güvenilir” olduğu hissini oluşturmaktadır. Güven bağları ise en çok da insanların sorun yaşadığı ve yardıma ihtiyaç duyduğu esnalarda önem kazanmaktadır. Ancak esneklik, güven

duygularını zayıflatarak, insanlara yalnız olduklarını hissettirmek suretiyle bu duyguyu yok etmektedir. Öte yandan esneklik anlayışı sadece güveni değil, güvenle birlikte bağlılık ve biz duygusunu da zedelemiştir. İşi vasıtasıyla bir türlü hayatını düzene oturtamayan Rico, bir tarafta yaşadığı her semtte komşuluk ilişkilerinin zayıflığına şahit olmakta, diğer yandan cemaat ve aile değerleriyle özdeşleştiği “biz” duygusunu artık uygulanması mümkün olmayan statik bir soyutlama olarak görmektedir. Esasen Sennett’in baba ve oğul (eski ve yeni sistem) karakter karşılaştırması neticesinde ortaya koyduğu değerlendirmeleri göz önünde bulundurduğumuzda yeni kentli bireyin davranış kalıpları, yaşam tarzları ve manevi arayışlarında meydana gelen değişimler anlamlı görünmektedir.

Yeni kentli karakteriyle ilgili yaklaşım ve değerlendirmeler sadece Sennett ile sınırlı değildir. Bauman da çağdaş bireyin karakterini analiz ederken içinde bulunulan dönemin radikal değişimine vurgu yapmakta ve hiçbir şeyin bu değişimlerin dışında kalmadığını belirtmektedir:

Başka bir deyişle dünya eskisinden (ya da eskiden olduğunu düşündüğümüzden) daha değişken görünüyor. Hayatın çeşitli yönlerinin anlamlı bir bütün oluşturacak biçimde birleşebildiği ve bugün yaşananların dünün köklerine ve yarının sonuçlarına bağlanabildiği zamanlarda açıkça görünen birlik ve sürekliliğini yitirdi. Bugün çoğumuz yaşadıklarımızdan şunları öğreniyoruz: Etrafımızda gördüğümüz hiçbir biçim -ne kadar sağlam görünürse görünsün- değişimin dışında kalmıyor; şeyler bir anda ve hiç habersiz dikkat alanımıza giriyor ve ondan sonra da hiç iz bırakmadan unutuluyor; bugün çok moda olan şeyler yarının maskarası oluyor; bugün göklere çıkarılan ve şiddetle telkin edilen şeyler yarın aşağılanıyor (tabii eğer hatırlanırsa); zaman -her birinin başı ve sonu bulunan fakat ne öncesi ne de sonrası olmayan- vakalar halinde bölünüyor; bu vakalar arasında çok az mantıksal bağ bulunuyor ya da hiç bulunmuyor; ve bu vakalar, tıpkı ansızın ve bilinmedik yerlerden geldikleri gibi, arkalarında kalıcı sonuçlar bırakmadan kayboluyorlar. Başka bir deyişle, içinde yaşadığımız (hayat koşuşturmacalarımızla yarattığımız) dünya, parçalanmışlık, süreksizlik ve sonuçsuzluk ile belirleniyor (Bauman, 2001: 341-342).

Bauman’ın da belirttiği gibi günümüzün yaşam tarzı ve değişim eğilimleri, içinde yaşanan çevreye göre değişmektedir. Etrafımızda meydana gelen, sabit ve istikrarlı gibi gözükse her şey bir anda değişebilir. Bugün insanların önemsedikleri şeyler yarın önemsizleşmeye hatta hiç yaşanmamış gibi görünebilmektedir. Değişimin planlanmış bir zamanı yoktur. Her an her şey olabilir. Dolayısıyla bireyler de çevredeki değişimden doğrudan etkilenen aktörler haline gelmektedir. Bauman, içinde yaşadığımız koşullar altında şekillenen birden fazla karakter olduğunu öne sürmektedir. Ona göre “gezici, aylak, turist ve oyuncu” metaforları kimlik sürecinin giriftliğini aktaran karakterlerdir. Bu karakterler birbirlerinden farklı da olsalar, yine de birbirleriyle iç içe girmekte ve etkileşmektedirler. Bu sebeple söz konusu yaşam

Yeni Kentleşme Sürecinde Kentli Karakter(ler)in Sosyolojik Yansımaları

biçimlerinin birçok ortak özelliği bulunmaktadır. Bu yaşam biçimlerinin ne geçmiş ne de gelecek üzerinde etkileri vardır. İnsan ilişkilerini parça parça ve süreksiz olarak görmektedirler. Dolayısıyla dördü de kalıcı karşılıklı bir yükümlülükler ağı oluşturmayı reddetmektedir (Bauman, 2001: 206). Bauman dünyayı bir oyun olarak kurgular. Oyuncu figürü de bu anlamda devreye girer. Oyun ne tam olarak öngörülebilir ne de tam olarak denetlenilebilir ancak hiçbir şey sabit ve değiştirilemez de değildir. Oyunda tesadüfler olmaz. Ancak şans ve şanssızlık gibi oyuncu ve dünya arasında hamleler vardır. Oyuncunun hedefi her zaman “bir adım önde” olmaktır, yani kazanmaktır. Başka bir deyişle oyuncunun dünyası, sezginin, risklerin ve önlem alma dünyasıdır. Oyunlar çeşitlidir, her oyunun bir anlam alanı bulunmakla birlikte bir başı ve sonu vardır. Oyunlar sonuçsal olmamalıdır. Her oyuncu, oyunun kalıcı sonuçları olmadığını, bunun sadece bir oyun olduğunu bilmelidir. Oyunda hiç kimse, geriye kin ve yara izi gibi olumsuz duygular bırakmamalı ve dostça ayrılmalıdır (2001: 133-135). Bauman’ın diğer karakteri ise “aylak”tır. Aylak gittiği her yere ait olmakta zorluk yaşar, daha doğrusu gittiği yerlerde bir yabancısıdır. Nitekim aylak gittiği yerlerde aitliği istese de başaramaz. Bauman’a göre aylak bulunduğu yerde, daha önceki bulunduğu yerlerin kokusunu taşımaktadır. Aylağın yerleşme isteği ise acı ile sonuçlanabilir. Bu yüzden tam bir yerleşme, aylağın başarabileceği bir hedef değildir. Bundan dolayı aylağın yapacağı, bulunduğu yere bağlanmamasıdır. Bağlanmaması ona ‘anlık’ acılar verse de o, kendisine her zaman farklı yerler bulabilir. Belki ona gitmediği yerler daha fazla konuksever olabilir ve çeşitli imkânlar sunabilir. Bu yüzden “yersizlik stratejisi” onun için önemlidir (2001: 129-130). Bauman’ın diğer karakteri ise “turist” tir. Turist karakteri ile aylak karakteri birbirine benzerdir. Turist de aylak gibi hareket halindedir. Ancak ikisini de birbirinden ayıran çeşitli farklılıklar vardır. Örneğin aylak için çoğunlukla “itme” faktörü ön planda iken turist için çekme faktörü öndedir. Bauman’a göre turist, sistematik ve bilinçli deneyim arayıcısıdır. Amacı yeni deneyimlerdir. Tattığı zevkler azaldıkça ve çekiciliklerini yitirdikçe farklı deneyimler ve zevkler aramaya başlar. Turist, kendisini yabancı ve garip yerlere bırakmak ister, tıpkı kişinin kendisini denizin dalgasına bırakması gibi. Ancak tek bir şartla bunu yapar: “Haz verme yetisi sürdüğü müddetçe.” Öte yandan turistin dünyası, hoşnut edecek derecede esnek, turistin arzusu ile yörgülen ve bir amaca hizmet edecek biçimde yaratılan dünyadır. Turistin dünyası tek başına ve tamamen estetik ölçüt ile yapılandırılmaktadır. Yani estetikleştirilmiş dünya, turistlerin ikamet ettiği dünyadır. Turisti, aylaktan ayıran bir diğer özellik ise evinin olmasıdır. Turistin macerası bittiğinde kendisine güven ve sıcaklık veren, gidebileceği bir evi olmalıdır. Turisti yeni maceraya iten şey ise bu güven veren evin dinginliğidir (2001: 130-132). Flâneur karakteri, yani “gezinen”, Bauman’ın diğer metaforik karakteri ve modern kentin ürettiği bir kişiliktir. O da diğer karakterler gibi hareket halindedir. Flâneur, gezdiği yerlerdedir ama oraya ait değildir. Hem yaşamın hazlarını alan hem de bunun karşılığında hiç acı çekmeyendir. Flâneur’un yaşam biçimini yükselten ve Flâneur ile gezinme arasında vazgeçilmez mekânsal bağı sağlayan şey ise alışveriş merkezleridir. Yeni kentsel hayat, esasen Flâneur’un gezinirken alışveriş yaptığı ve alışveriş yaparken gezindiği, güveni sağlayan yerler haline gelmiştir. Gezicinin bir

zamanlar yaptığı “gezinme” artık yeni kentsel yaşamın bizzat kendisi olmuştur (2001: 126-127).

Bauman’ın metaforik karakterlerinde görüldüğü üzere bireyler esas olarak *tüketici/oyuncu* olarak kurgulanmaktadır. Bir başka deyişle tüketiciler ve oyuncuların hepsinin ya da çoğunun, kendilerinden icra etmeleri istenen ve bunların icrası için eğitildikleri roller, karakter oluşumuna hizmet eden değerlendirmenin ana kalıplarını ve kriterlerini sağlamaktadır. Bauman bu şekilde betimlediği dünyada, bireyin oyuncu ve tüketici bir role büründüğünü ve kendisinden yapılması beklenen birtakım rollerinin olduğunu vurgular. Birey sürekli olarak yeni tecrübeler arayan, daimî uyarıcılara tepki verebilen, tecrübi bir organizma haline gelmiştir. Bireylerin özelliklerinden biri de kolayca harekete geçebilen bir davranış esnekliğine sahip, kazanılmış alışkanlıklarına ve önceki öğrendiklerine çok az bağlı olan yaratıcı aktörler olmalarıdır. Bireyler aynı zamanda birbirlerine bağlanmaktan ve paylaşım içinde olmaktan kaçınmaktadır, bir başka deyişle ötekine karşı ahlaki sorumluluk taşımamaktadırlar. Bireylerin, diğer bir ayırt edici özelliği ise kendi kendilerini güdüleyen ve kendilerine yeten biri olarak “bir dengeleme eğilimi” yani sosyalleşme süreci içerisinde bir iç düzenleme eğilimine sahip olmalarıdır. Dolayısıyla Bauman’a göre birey için en önemli doğruluk modeli *uygunluk*’tur. Uygunluk, gittikçe artan hızlı değişimlere dayanma yetisiyle birlikte yeni tecrübeleri de bedensel ve ruhsal olarak içselleştirme kapasitesini temsil etmektedir (2001: 204-206).

Sennett ve Bauman dışında Fromm’un da çağdaş bireyin karakteriyle ilgili önemli değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Fromm, bireyin tutum ve davranışlarıyla ilgili olarak *sahip olma* tutkusu ve eğilimini öne çıkararak bu kavrama büyük önem atfetmiştir. Fromm, bireyin toplumsal yönelimlerinde ortaya çıkan bu karakteristik eğilimini, özel mülkiyet anlayışına bağlar. Özel mülkiyetle kastedilen şey, *sahip olunamı* kendine ait kılmak ve saklamak, yani mülk edinmektir. Nitekim insan her şeye *sahip olmak ister*; inançlar, fikirler, eşyalar, mekânlar hatta evlilikler de bu “sahip olma” arzusuna dâhildir (Fromm’dan akt. Gül, 2019: 24-25). Sahip olma arzusu, tüketim alışkanlıklarının yarattığı geçici hazlar ve zevkler arasında geçişken bir özelliğe sahip olup aynı zamanda bir tatminsizlik hissi de barındırır. Dolayısıyla kentsel yaşamı devam ettirenlerin sürekli mekân değiştirmelerini ve tüketim ekonomisi bağlamında yeni çıkan her nesneye “sahip olma” arzularını da bu bağlamda değerlendirmek mümkündür (Gül, 2019: 25). Nitekim Harvey (2015: 117) de kentin, her türden insanın yan yana gelerek durmadan değişen, gelip geçici müşterek bir yaşantı tarzı ürettiğini vurgular. Bu şekilde Harvey, günümüz kentinin belirgin özelliklerini *gelip geçici, müşterek bir yaşam tarzı* ifadesiyle açık bir şekilde özetlemiştir. İnsanlar, değişen kent ortamında sınırsız biçimde sürekli bir şeylerin yerine ikame edebilecekleri yeni şeylere sahip olma güdüsüyle hareket etmektedirler. Sahip olma tutkusu, sınırsız bir tüketimle birlikte her an değişebilir yeni manevi isteklerle çevrili bir yaşam tarzı yaratmaktadır. Dolayısıyla bu tarz bir yaşamın alışkanlık haline gelmesi, bireyin manevi bir tatminsizlik ve arayış içerisinde olduğunun açık bir göstergesi olarak göz önünde bulundurulabilir (Gül, 2019: 25).

Yeni Kentleşme Sürecinde Kentli Karakter(ler)in Sosyolojik Yansımaları

Fromm (2005: 83), çağdaş dünyanın baskın karakterinin tasvirini yaparken onun, “pazarlamacı eğilim” yönüne dikkat çeker. Fromm’a göre pazarlamacı karakterin doğası ancak ekonomik piyasa koşullarını anlamakla mümkün olabilir. Bu anlamda pazarlamacı eğilimde “çağdaş pazar, kullanım değeri ve değiş-tokuş değeri” gibi kavramlar önemlidir. Pazar piyasasında iki ürün vardır; biri mal, diğeri ise kişiliktir. Fromm pazarlamacı karakteri, “insanın kendisini bir mal olarak görme tecrübesi içinde kök salmış karakter eğilimleri ve bir insanın değiş-tokuş değeri” olarak tanımlar. Fromm çağdaş dünyada “kişilik pazarı”nın çok önemli bir şekilde pazara eklendiğini de ileri sürmektedir. Ona göre yöneticiler, doktorlar, garsonlar, satıcılar, avukatlar ve sanatçıların hepsi bu pazarda görülmektedir. Onların mevkilerinin ve ekonomik koşullarının farklı olduğu bilindik bir gerçektir. Kimileri bağımsız kimileri ise bir yere bağlı olarak çalışır ve hizmetleri karşılığında ücret alırlar. Ancak hepsi de maddi başarıları için hizmetlerine gereksinim duyan kişilerin onaylarına ihtiyaç duymaktadırlar (2005: 82-83). Öte yandan pazarın değerlendirme ilkesi hem ürün pazarı hem de kişilik pazarı için de aynıdır. Her ikisinde de “değer”, onların değiş-tokuş değeridir. Bu sebeple kullanım değeri gerekli olmakla birlikte şart da değildir. Kişilik pazarında başarılı olmak çok önemlidir, nitekim kişi talep edilmelidir. Eğer bir doktor muhteşem bir ofise sahip olup gerekli tıbbi donanım ve bilgiye sahip değilse nasıl talep edilsin veya nasıl başarılı olabilsin! Başarılı olması için talep edilmelidir. Başarı ise bir insanın pazarda kendisini nasıl sattığına, kişiliğini nasıl iyi bir şekilde yansıttığına ve insanlara güzel bir "paket" sunup sunmamasına bağlıdır. Ayrıca neşeli, güvenilir, tutkulu, agresif olup olmadığı ile ilgili kişisel özelliklerinin yanı sıra kişinin aile geçmişi, kulüplerle üyeliği ve doğru insanlarla olan ilişkileri de talep edilmesinde önemli bir etkidir. Kişilik özellikleri bir dereceye kadar insanın çalışacağı özel alana bağlıdır. Yani bir satıcı, sekreter, borsacı, bir kolej profesörü, demiryolu yöneticisi veya bir otel müdürünün her biri çalıştıkları alanlarda farklı türlerde kişilik sergilemek zorundadırlar. Ancak hepsinin de bu farklılıklarına rağmen, yerine getirmek zorunda oldukları bir koşul vardır. O da “talep edilmek.” Dolayısıyla başarılı olmak, “talep edilmek”tir. Bu durum ise aynı zamanda başkalarıyla rekabeti de gerektirir. Kısacası birey başkalarıyla yarışmalıdır da (2005: 84-85). Pazarıcı eğilimde en önemli ve kalıcı özellik, davranışların değişebilir olmasıdır. Bu sebeple birey, daha çok talep gören bir rakibi karşısında kendini pazarlayabilecek özellikleri geliştirebilmeli ve gerekirse koşullara göre bu özellikleri değiştirmelidir de (2005: 92). Zira kişilik pazarında başarılı olmak çok önemlidir. Böylelikle çağdaş pazarın veya çağdaş dünyanın mottosu bizi şu sonuca götürmektedir: *Başarılı olmak değerli, başarısız olmak ise değersizdir* (2005: 87).

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada yeni kapitalist kentleşmenin yoğun etkilerinin bir yansıması olarak ortaya çıkan “yeni kentli karakter(ler)i”nin başlıca özellikleri söz konusu edilmiştir. Bu süreçte kentsel hayata ilişkin tüketim ve haz ekseninde gelişen bireye özgü niteliklerin, giderek belirginleşen maneviyat arayışlarıyla olan ilişkisi öne çıkmıştır. Esasen yeni kapitalist sistemin istikrarsızlığa ve geçiciliğe yönelten yaşam tarzı ve davranış kodları, karakterler üzerinde yansımalarını bulmaktadır. Bu

durumun, birey ve yeni kentsel dinamikler arasında yaşanan yeni maneviyat arayışlarına da işaret ettiğini belirtmeliyiz. Özellikle yeni kentleşme kavramından bahsedilmesi ise bu bağlamda önemlidir. Zira kentli karakterlerin söz konusu yeni kapitalist süreçte karşılaştıkları sorunların bir yansıması olarak davranış ve tutumlarında meydana gelen değişimler, kentsel manevi huzursuzluğun göstergesi olarak okunabilir. Özellikle Bauman ve Fromm, bu konuyla ilgili ayrıntılı bir karakter tasvirine girişmiştir. Bauman'ın metaforik karakterleri, genel olarak yeni hazlar ve deneyimler arayan, kent içinde sürekli gezinen, alışverişi bir yaşam tarzı haline getiren, kazanılmış alışkanlıklarına ve önceki öğrendiklerine çok az bağlı, tüketici ve oyuncu özellikleriyle öne çıkmaktadır. Bauman için karakterlerin tüketici/oyuncu olması günümüz şartlarına ruhen ve bedenen uyum sağlamada önemlidir. Öte yandan Fromm için de çağdaş piyasada “karakter”den istenilen, iyi pazarlama yeteneğine sahip olması gerektiğidir. Burada kastedilen mesele, bireyin, kişiliğini piyasanın koşullarına göre değiştirip uyarlamasıdır. Pazar koşullarına uyum sağlamada, davranışlarında esnek ve yenilikçi olan, rekabetçi ve başarı odaklı düşünen pazarlamacı bireyleri, Bauman'ın “oyuncu metaforu”nda olduğu gibi Fromm'un karakter tasvirinde de görmek mümkündür. Diğer taraftan değişim ile süreklilik arasındaki yaşananları tecrübe eden kent insanını, Sennett; kısa vadeli planları olan, istikrarlı bir hedeften ve yaşantıdan uzak, sürekli bir değişim ve riske maruz kalan, kayıtsızlık ve güvensizlik gibi duygulara sahip bireyler olarak tasvir etmektedir. Bu durumda, Bauman ve Fromm'un tasvirlerinde olduğu gibi Sennett'in de çağdaş kentlinin mevcut özelliklerine vurgu yaparken, kentli karakterleriyle ilgili benzer ve ortak özellikleri öne çıkardığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred, *İnsanı Tanıma Sanatı*, (Çev. Kamuran Şipal), 9. Basım, Say Yayınları, İstanbul 2002.
- BAUDRILLARD, Jean, *Tüketim Toplumu*, (Çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin), 6. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2013.
- BAUMAN, Zygmunt, *Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlâk Denemeleri*, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2001.
- BERGER, Peter L., “Dinler ve Küreselleşme”, (Çev. Hatice Gül), *Bilimname: Düşünce Platformu*, Cilt 2017, Sayı 34, Ekim 2017, s. 603-613.
- FROMM, Erich, *Sahip Olmak ya da Olmak*, (Çev. Aydın Arıtan), Arıtan Yayınevi, İstanbul 2003.
- FROMM, Erich, *Kendini Savunan İnsan*, (Çev. Devrim Doğan Yüzer), İlya Yayınevi, İzmir 2005.
- GÜNEŞ, Hasan, *Sosyoloji Terimleri Sözlüğü*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2016.
- GÜL, Hatice, *Yeni Kentsel Ailenin Manevi Boyutları: Gaziantep Örneği*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2019 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- HAMBERG, Eva M., “Kilisesiz Ruhsallık”, (Çev. Yurdagül Mehmedoğlu), *Din Sosyolojisi- Çağdaş Gelişmeler* (Der. Peter B. Clarke, Çev. Ed. İhsan Çapçioğlu), İmge Kitabevi, Ankara 2012, s. 228-250.

Yeni Kentleşme Sürecinde Kentli Karakter(ler)in Sosyolojik Yansımaları

HARVEY, David, *Sosyal Adalet ve Şehir*, (Çev. Mehmet Moralı), 4. Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2013.

HARVEY, David, *Asi Şehirler*, (Çev. Ayşe D. Temiz), 4. Basım, Metis Yayınları, İstanbul 2015.

HILL, Peter C., Kenneth I. Pargament, Ralph W. Hood, Michael E. McCullough, James P. Swyers, David B. Larson ve Brian J. Zinnbauer, “Din ve Maneviyatı Kavramlaştırma: Birleşme ve Ayrılma Noktaları”, (Çev. Nurten Kimter), *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, 2013, s. 85-118.

KELEŞ, Ruşen, *Kent Bilimleri Terimler Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1980.

KUMAR, Krishan, *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, (Çev. Mehmet Küçük, Dost Yayınları, Ankara 1999.

MARSHALL, Gordon, *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürçü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.

PARGAMENT, Kenneth I., “Din Psikolojisi mi, Din ve Maneviyat Psikolojisi mi? Gereçekler ve İtirazlar”, (Çev. Ahmet Rıfat Geçioğlu), *Bilimname: Düşünce Platformu*, Cilt 29, Sayı 2, 2015, s. 365-382.

ROBINS, Kevin, *Into The Image: Culture and Politics in The Field of Vision*, Routledge, London 1996.

SENNETT, Richard, *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, (Çev. Barış Yıldırım), 3. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2008.

TAYLOR, Charles, *Modern Toplumsal Tahayyüller*, (Çev. Hamide Koyukan), Metis Yayınları, İstanbul 2006.

VARGA, Ivan, “Georg Simmel: Religion and Spirituality”, *A Sociology of Spirituality*, (Ed. Kieran Flanagan, Peter C. Papps), Ashgate Publishing Limited, England 2007, p. 145-160.

KAMU YÖNETİMİ İNCELEMELERİNDE BİR ALT DİSİPLİN: KARŞILAŞTIRMALI KAMU YÖNETİMİ (KKY)

A SUB-DISCIPLINE IN PUBLIC ADMINISTRATION RESEARCH: COMPARATIVE PUBLIC ADMINISTRATION (CPA)

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ, КАК СУБ-ДИСЦИПЛИНА ПРИ АНАЛИЗЕ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Cantürk CANER*

ÖZ

Bu makalenin amacı, Kamu Yönetimi incelemeleri içinde önemli bir alt disiplin olarak kabul edilen Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi (KKY)'nin ortaya çıkışını, geçirdiği aşamaları, bu aşamalara katkısı olan bazı önemli düşünürleri ve kuramlarını ortaya koymaktır. Kamu Yönetimi yaklaşık iki yüzyıllık modern tarihinde disiplinler arası bir mahiyette gelişmiştir. Kamu Yönetimi bu özelliğini kuşkusuz karşılaştırmalı analiz yeteneğine sahip olmasına borçludur. Kamu Yönetiminin karşılaştırmalı yönü esasen doğasında var olan bir olgudur. Kamu Yönetiminin modern anlamda ele alınmaya başladığı ilk dönemlerden günümüze kullanılan karşılaştırma yöntemi, bir yandan disiplinin kurumsal yönüne katkıda bulunmuş, diğer yandan da dünyadaki emsallerinin benzeyen ya da ayrışan yönlerini ortaya koyarak analiz edilmesini kolaylaştırmıştır. Kamu Yönetimi biliminin karşılaştırmalı bir yöntemle incelenebilmesi de KKY ile mümkün olmuştur. Bu yönüyle KKY, geleneksel Kamu Yönetimi çalışmalarını destekleyen bir alt disiplini olarak görülmektedir. Metodolojik olarak ilk defa İkinci Dünya Savaşından sonra ele alınmaya başlayan KKY çalışmaları, Soğuk Savaş Döneminde olgunlaşmıştır. Teori ve disiplinin geliştirildiği Soğuk Savaş dönemi, aynı zamanda refah devletine yönelik düzenlemelerin de gerçekleştiği yıllar olarak hatırlanmaktadır. Dolayısıyla KKY çalışmaları bu yönde gelişme göstermiştir. Soğuk Savaş döneminde KKY çalışmalarının genellikle gelişmiş ülkelerin yönetim yapılarına odaklandığı görülmektedir. Soğuk Savaş sonrasında Yeni Kamu Yönetimi Hareketi (YKH) çerçevesinde Küresel yönetim ve liberalizm disipline damgasını vurmuştur. Küreselleşmenin de etkisiyle alana ait çalışmalar genişleme göstermiş, disiplinler arası bir mahiyet kazanarak bütün dünyada kullanılabilir hale gelmiştir. KKY çalışmalarının gelişimini tarihsel süreci içinde “Erken Dönem”, “Klasik Dönem”, “Modern Dönem” ve “Günümüz” olmak üzere dört döneme ayırarak ele almak mümkündür.

* ORCID: [0000-0002-4991-102X](https://orcid.org/0000-0002-4991-102X), Dr.Öğrt. Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Evliya Çelebi Yerleşkesi, Tavşanlı Yolu, 10.km. Kütahya/Türkiye, canturkcaner@gmail.com

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Bilimler, Karşılaştırma, Kamu Yönetimi, Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi, Tarihçe*

ABSTRACT

The main aim of this paper is to determine the emergence of Comparative Public Administration (CPA), which is regarded as an important sub-discipline in Public Administration research, to examine the phases it has undergone, and to discuss the prominent thinkers in this field as well as their theories. Public Administration has developed as interdisciplinary in character in its two-hundred span of growth. It obviously owes this characteristic to its talents in comparative analysis. The comparative aspect of Public Administration is an inherent characteristic. The comparative method that have been used since the acceptance of Public Administration as a discipline in the modern sense has contributed to its institutional aspects, and it has also made it easier to analyse by determining the similarities to and differences from its counterparts in the world. The analysis of Public Administration through comparative methods has become possible through CPA. In this regard, CPA is accepted as a sub-discipline, supporting research in Public Administration. CPA research, held methodologically for the first time following World War II, achieved maturation during Cold War era. The Cold War era, when theories of the discipline were mainly developed, is remembered as a period when regulations towards the welfare state were also made. Therefore, studies in CPA mainly followed a path of development in this direction. It can be seen that CPA studies during Cold War era were generally centered upon the administration structures of developed countries. Following the period, global management and liberalism came to the fore in line with New Public Administration Movement (NPAW). With the influence of globalisation, studies in the field expanded and became valid worldwide by attaining a comparative dimension. It is possible to handle research in CPA in its consequential development as “Early Period”, “Classical Period”, “Modern Period”, and “Contemporary”.

Keywords: *Social Sciences, Comparison, Public Administration, Comparative Public Administration, History*

АННОТАЦИЯ

Целью данной статьи является показать значение сравнительного менеджмента, которое считается важной дисциплиной в исследованиях государственного управления, Наряду с этим, указывать на этапы его развития, принципы и теории. Государственное управление развивалось на междисциплинарной основе в течении двухсот лет наряду с современной истории развития общества. В этом смысле, государственное управление, как дисциплина обязана методу сравнительного анализа. Сравнительный анализ при государственном управлении, по сути является его неотъемлемой частью. Сравнительный метод, использованный с первых же периодов государственного управления начал применяться в современном понятии, способствующий на институциональные аспекты дисциплины, С другой стороны, он облегчил анализ характера похожих и разных явлениях, происходящих в мире. Методами сравнительного менеджмента возможно проанализировать науку о государственном управлении. В этом отношении сравнительный менеджмент рассматривается как вспомогательная дисциплина, которая поддерживает традиционные исследования в области государственного управления. Исследования по сравнительному менеджменту, более серьёзно начались методологически обрабатываться впервые после Второй мировой войны. Они стали более зрелыми в период холодной войны. В эпохе холодной войны, когда разрабатывались разные

теории и дисциплины, среди них имело место теория по созданию государства всеобщим благосостоянием. Таким образом, исследования по направлению сравнительного менеджмента начались развиваться в этом направлении. В период холодной войны видно, что исследования по сравнительному менеджменту в основном были сосредоточены на структурах управления в развитых странах. После холодной войны, в рамках нового движения государственного управления, глобальное управление и либерализм отличились дисциплиной. Благодаря влиянию глобализации исследования в этой области расширились и стали доступными во всём мире, приобретая междисциплинарный характер. Само развитие сравнительного менеджмента, как дисциплины с его историческим процессом, можно разделить на четыре периода: “ранний период”, “классический период”, “современный период” и “настоящее время”.

Ключевые слова: общественные науки, сравнение, государственное управление, сравнительный менеджмент, история.

1. Giriş

Sosyal bilimlerde karşılaştırma yöntemi, sosyal bir olgunun daha nesnel bir şekilde anlaşılması ve

açıklanmasını sağlayan; araştırılan olguyla ilgili genel sonuçları formüle edebilme, sınıflandırabilme, tahmin edebilme ve nihai olarak öngöründe bulunabilmeye yarayan bir metodolojidir. Tarih boyunca sosyal bilimlerin hemen her alanında ve sıklıkla kullanılan bir bilimsel yöntem olarak karşılaştırma, mevcut durumun başka durumlarla benzeyen ve ayrışan yönlerini kolaylıkla ortaya koymayı sağlar. Böylelikle olgunun kavramlaştırılmasında ve geliştirilmesinde etkin olan fonksiyonel faktörleri sınıflandırmak ve açıklamak kolaylaşır. İşte Sosyal Bilimlerin önemli bir parçası olan Kamu Yönetiminde karşılaştırma ihtiyacı da aynı mantık çerçevesinde gelişmiştir. Genel olarak Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi (KKY), karşılaştırmalı bir perspektifte yönetim sistemlerinin benzerlik ya da farklılıklarıyla birlikte incelenmesi veya seçilen ülkenin (ya da ülkelerin) kamu yönetim yapılarının ortaya konulması olarak tanımlanır. Bu yöntem, genellikle bir idari yapının sistematliğini ve kalıplarını ortaya çıkarmak; işleyiş mantığını analiz etmeye yardımcı olmaktadır.

Böylece, belirli zamanda ya da tarihsel gelişimi içinde bir idari sistemin gelişimi kolaylıkla incelenebilir ya da aynı emsalde diğer idari sistemlerle olan farkı veya benzerlikleri ortaya konulabilir.

Yönetim alanında yapılan karşılaştırma çalışmalarını yönetimin siyaset ve hukukun nesnesi olduğu Antik Yunan'a kadar uzatmak mümkündür. Nitekim Aristo anayasal bir sistem içinde altı tane yönetim biçimi ortaya koyarken, Eflatun en iyi ve en kötü yönetim biçimlerini birbirleriyle karşılaştırmış ve Xenophon ise ideal yöneticinin kim olduğu konularına odaklanmıştır. Antik Yunan'dan yüzlerce yıl sonra KKY alanında belli belirsiz bir başka çalışmanın Machiavelli tarafından yapıldığı ileri sürülebilir. “Discorsi” adlı eserinde antik çağlarda devlet, iktidar ve yönetim kavramına değinen Machiavelli, Roma ile emsallerini kıyaslama yoluna giderek, bulunduğu dönemdeki yönetim biçimlerini yorumlamaya çalışmıştır. İtalyan düşünürün ardından Kamu Yönetimi ve KKY çalışmaları yüzlerce yıl sürecek derin bir uykuya yatmıştır.

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

Modern devletlerin ortaya çıkış miladı olarak kabul edilen XVII. Yüzyıl, Kamu Yönetimi açısından da önemli bir tarih olarak bilinmektedir. Bu yüzyılda Prusya'da ortaya çıkan "Kameralizm", Batı tipi modern kamu yönetiminin de başlangıcı olarak kabul edilir. Esasen bir Alman yönetim ekolü olarak değerlendirilen Kameralizm, merkantalist bir ekonomi politiğe dayalı olarak gelişen güçlü merkezi yönetim modelinin çarpıcı bir örneğidir. Özgün yönetim anlayışını ortaya koyan Kameralizm, kendisinden sonra gelecek olan Weber'in "İdeal Bürokrasi Tipolojisi"nin de esin kaynaklarından birisidir. Böylece Kamu Yönetimi özellikle Avrupa'da özgün teorik ve pratik dinamikleri içinde gelişme gösterebilmiştir. Ne var ki bu yüzyılın Avrupası'nda biçimlenen Kamu Yönetimi düşüncesinin daha çok teorik ve felsefe tartışmalarının ekseninde geliştiğini belirtmek gerekir. Her ne kadar yüzyılın sonlarında Avrupa'da devlet kavramı, siyaset ve hukuk tartışmaları içinde açıkça görülmeye başlasa da bağımsız bir kamu yönetimi disiplini henüz kurulamamış, Kameralist düşünce hariç evrensel bir kamu yönetimi öğretisi geliştirilememiştir. Bir başka deyişle 19. Yüzyılda Avrupa'da kamu yönetimi teşkilat yani idare bağlamında oluşturulabilmiştir.

Kamu Yönetimi disiplini açısından Avrupa'da durum böyleyken, aynı yıllarda ABD'nde önemli bir dönüşüm gözlemlenmektedir. Taylor ve Wilson tarafından başlatılan ve kısaca "Bilimsel Yönetim Düşüncesi" olarak adlandırılan, hem kamuda hem de iş dünyasında özgün ve disipline edilmiş bilimsel bir yönetim anlayışının temelleri atılmıştır. Kamu yönetimi disiplini açısından XIX. Yüzyılın sonları hem teoride hem de uygulamada ABD devlet idaresinin yeniden yapılandırıldığı bir dönem olarak hatırlanmaktadır. Bu yıllar aynı zamanda Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi (KKY) çalışmalarının da eş zamanlı olarak başladığı bir dönem olma özelliğindedir. Kamu yönetimine getirilen karşılaştırmalı perspektif, Amerikan idare bilimcilerine Avrupa devlet ve kamu bürokrasisini inceleme ve federal yapılı Amerikan yönetim sistemine yeni alanlar açma fırsatı tanımıştır. Dolayısıyla KKY'nin genel Kamu Yönetimi bilim disiplini içinde aynı anda ve birlikte doğduğunu ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

KKY çalışmalarının ABD'nde ortaya çıkması, evrensel Kamu Yönetimi çalışmalarının da önünü açan önemli bir gelişmedir. Nitekim bu sayede 20. Yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da Kamu Yönetimi bilimi önemli bir ivme kazanmıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında modern bir dünyanın temelleri atılırken, Milletler Cemiyeti bünyesinde gündeme getirilen mandacılık düşüncesinin odağında da yine bu anlayışın yattığı görülmektedir. Batılı devletler savaşın galibi olarak az gelişmiş veya bağımsızlığını yeni kazanmış ulus devletlerin güçlendirilmesi iddiasıyla KKY çalışmalarına hız vermişlerdir. Böylece KKY çalışmaları Batılı kamu yönetimi literatürünü içinde yeni bir çalışma alanı olarak geliştirmiştir.

Buna karşın KKY alanında yapılan çalışmaların İkinci Dünya Savaşından sonra gelişme gösterdiği unutulmamalıdır. Özellikle Soğuk Savaşla birlikte ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeni içinde KKY incelemeleri başta maliye olmak üzere, iktisat, siyaset ve hukuk gibi sosyal bilimlerin diğer alanlarını da içine alarak disiplinler arası bir boyuta ulaşmıştır. Bu dönemde KKY çalışmalarının yönü, Batı

dünyası içinde yer alan ülkelerin kamu bürokrasilerini bütünleştirmek, aksayan yanlarını ortadan kaldırmak odaklıdır. BM, IMF, Dünya Bankası ve AB gibi ulus üstü yapıların başarılı bir şekilde işletilmesinde önemli bir rol üstlenen KKY, özellikle kalkınma yönetimi, entegrasyon ve bütünleşme politikalarında önemli bir belirleyici haline gelmiştir. Günümüzde halihazırdaki önemini her geçen gün artırarak devam ettiren KKY, özellikle idari reform transferlerinde başat bir rol oynayan pozisyonadadır.

KKY çalışmalarının tarihsel gelişimini ve geçirdiği aşamaları belirli bir sıra dahilinde ele almak oldukça zor bir uğraştır. Bu durumun sebeplerini KKY'nin, kamu yönetimi ana disipliniyle neredeyse aynı zamanda ortaya çıkması; çok yönlü olarak yürütülmesi ve karşılaştırmalı siyaset gibi diğer sosyal bilim alanlarıyla karıştırılması; ilkeleri önceden belirlenmiş ve sınırlı sayıda kuramcılarının yer aldığı bir disiplin olmaktan ziyade pragmatik ihtiyaçlar çerçevesinde doğması ve kamu yönetimcilerinin neredeyse tamamının konuyla ilgilenmesi; alanın daha çok Amerikalı sosyal bilimciler elinde geliştirilmesi olarak ifade etmek mümkündür. Üstelik KKY alanında Amerikalılar dışında kuram oluşturma çabası da bulunmamaktadır. Gerek Avrupa gerekse de dünyanın diğer kamu yönetimi araştırmacıları kuram ve disiplin oluşturma çabalarından çok meseleye temel karşılaştırma ölçütü çerçevesinde ele almaktadırlar. Dolayısıyla KKY çalışmaları henüz belli bir sistematığe oturtulamamıştır. İşte bu çalışma KKY çalışmalarının tarihçesini ortaya koymak, alana katkı yapan belli başlı kuramcıları, kuramlarıyla birlikte tanıtmak, böylelikle KKY'nin modern kamu yönetimi kuramları içinde nerede durduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Disiplinin ABD merkezli bir bakış açısıyla doğduğu savından yola çıkılarak tarihsel bir yaklaşım izlenmiş, alanın Kamu Yönetimi ana disiplini içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

2. Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi (KKY) Çalışmalarında Erken Dönem: Disiplinin Ortaya Çıkışı Ve Kurucuları (1880-1914)

Karşılaştırmalı yönetim alanında ilk çalışmaların esasen Kamu Yönetiminin anabilim dalıyla birlikte ortaya çıktığını yinelemek konunun anlaşılabilirliği açısından önemlidir. XIX. Yüzyılın sonlarına doğru ivme kazanan kamu yönetimi incelemeleri içinde ortaya çıkan KKY çalışmalarında erken dönemin bitişiyse II. Dünya Savaşı başlarına denk gelmektedir. Bu dönemin ilk belirgin özelliği ABD'nde ortaya çıkmasıdır. ABD'nin 28. Başkanı ve bir akademisyen olarak Wilson'un hem çağdaş Kamu Yönetiminin hem de KKY'nin kurucusu olduğu ileri sürülebilir. Wilson'un en önemli katkısıysa her şeyden önce Kamu Yönetimini siyaset ve hukukun bir nesnesi olmaktan çıkarmasıdır. Nitekim 1887 yılında yayımladığı makalesinde Wilson, böyle bir ayrımın çok daha uzun zaman önce yapılması gerektiğini, ancak Kamu Yönetiminin genel devlet idaresi içinde ve çeşitli nedenlerle yüzyıllarca kaybolduğunu ifade etmiştir (Wilson, 1887:197-198). Wilson'a göre kamu yönetiminin kökenlerini Avrupa'da aramak gerekir. Bu bağlamda alanla ilgili ilk çalışmaların Prusya'da Büyük Frederik (II. Wilhelm, 1712-1786) iktidarında yaşandığı ifade eder. Büyük Frederick, Kamu Yönetimini,

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

genel devlet idaresinden ayrılmış ve başlı başına özgün ve bağımsız bürolardan meydana getirmiştir. Büyük Frederick'in başlattığı özgün ve bağımsız kamu yönetimi uygulaması torunu III. Frederick (1797-1806) iktidarında da devam etmiştir. III. Frederick dönemi Kamu Yönetiminin örgütsel ve işlevsel kimliğine kavuştuğu bir dönem olarak bilinir (Wilson, 1887:204). Wilson, Fransız İhtilali'ni Kamu Yönetiminin ilk kez anayasal düzleme taşındığı bir gelişme olarak değerlendirmektedir. İhtilalden sonra özellikle Restorasyon Dönemlerinde Kamu Yönetimi, Yürütme erkinin bir aygıtı haline gelmiş ve bu durum 1848 Fransız Anayasasında da açıkça dile getirilmiştir. Böylelikle geç de olsa Kamu Yönetimi genel devlet idaresinden ayrılmıştır. Wilson'a göre Kamu Yönetiminin genel devlet idaresinden ayrışmasını sağlayan bir başka örnek de İngiltere'de yaşanmıştır. Daha Angevin Krallığı döneminde yapılan büyük sözleşmede (*Great Charter*) Kral II. Henry, devlet idaresinde önemli reformlar yapacağını vaat etmiş ve Kamu Yönetimini siyasetten ayırıştırarak, bağımsız bir yapı içine sokmuştur (Wilson, 1887:206). Kral II. Henry'nin bu çabası Kamu Yönetiminin kurumsal ve personel yönüyle yakından ilgilidir.

Wilson'un konuyla ilgili bir başka çalışmasıysa 1889 yılında kaleme aldığı "*State (Devlet)*" adlı eseridir. 1887 yılında kaleme almış olduğu makalesinin genişletilmiş bir versiyonu olan bu kitabın ilk bölümünde İngiltere, Fransa, Prusya ve Almanya yönetim sistemleri detaylı biçimde incelenmiştir. Söz konusu devletleri üniter ve parlamenter demokrasiler başlığı altında inceleyen Wilson, Avusturya-Macaristan ve İsveç-Norveç Birliği gibi Avrupa ülkelerini de çifte monarşiler olarak tanımlamıştır. Bundan başka Wilson eserinin ikinci bölümünde de hükümetlerin doğası ve yapısına değinmiş, tarihsel bir analiz çerçevesinde ortaya çıkış süreçleriyle, fonksiyonel yapılarını ortaya koymuştur. Bu yönüyle Wilson sadece Kamu Yönetiminin değil aynı zamanda KKY'nin de kurucusu olarak görülebilir.

Wilson'un dışında erken dönem içinde konuyla ilgili çalışmalar yapan bir diğer akademisyen de Frank J. Goodnow'dur. 1893 yılında kaleme aldığı "*Comparative Administrative Law (Karşılaştırmalı İdare Hukuku)*" adlı eserinde Goodnow, yasama ve yürütme arasındaki ilişkileri incelemiş, Kamu Yönetimini yürütmenin içinde tanımlayarak, siyasetten ayrı bir yapıda ele alınması gerektiğini savunmuştur. Goodnow'a göre kamu yöneticileri, siyasetle çok yakın bir ilişki içinde olan ve siyasetçinin aldığı kararları ilk elden uygulayan kişilerdir. Ne var ki Kamu Yönetimi ve kamu yöneticileri yaptıkları işin niteliği itibarıyla (artık) siyasetin doğal bir parçası olarak nitelendirilemezler. Goodnow, Kamu Yönetiminin temellerinin Antik Roma'da atıldığını, buna karşın modern anlamda siyasetten arındırılmış ilk bürokratik mekanizmaların 1720-1808 arasında Prusya'da kurulduğunu iddia eder. Ardından 1800'lerin başından itibaren de Fransa ve İngiltere siyasetten ayrı bürokratik mekanizmalara sahip olmuştur (Goodnow, 1893:1-9). Eserinde Antik Roma, Prusya ve sonrasında gelen Alman, Fransız ve İngiliz yönetim sistemlerini derinlemesine inceleyen Goodnow, siyasetten arındırılmış bir Kamu Yönetimi mekanizmasının kurulmasına duyulan ihtiyaca açık bir vurgu yaparak bu mekanizmanın etkin ve güçlü bir idari hukuk sistematığıyla mümkün olabileceğini ileri sürer. Goodnow'un en önemli farkıysa *idari yargı (administrative jurisdiction)*

kavramından ayrıntılı biçimde bahsetmesidir. İdari faaliyetlerin özel yapısı ve işleyişinden söz eden Yazar, yargı sisteminin idari mekanizmaları denetleyebilecek en etkin ve kesin mekanizma olduğuna vurgu yapmış ve bu mekanizmanın özel yetki ve yöntemler kullanarak denetlemesi gerektiğini öne sürmüştür(Goodnow, 1893:144-178).

Erken dönem KKY çalışmaları içinde John.W. Burgess de önemli bir yönetim bilimci olarak karşımıza çıkmaktadır. Burgess'in 1896 yılında yayınladığı "Siyaset Bilimi ve Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku" adlı eserinin ikinci cildi, KKY'nin sosyoloji ve tarih çalışmalarının dışında doğrudan kullanıldığı ilk çalışmalardan birisi olduğu kabul edilmektedir (Savcı, 1961:191). Çağdaşlarından farklı olarak Burgess, eserinde öncelikle Kamu Yönetiminin bir devletin siyasi rejimiyle yakından ilgili olduğunu ve bu rejimin etkilerini taşıdığını ileri sürmektedir. Bu tezden yola çıkarak Burgess, ilk olarak aristokratik, monarşik ve demokratik olmak üzere üç temel devlet rejiminin varlığından söz eder. Bu üç rejim devleti yönetecek hükümet yapısını doğrudan belirleme gücüne sahiptir (Burgess, 1891:1-2). Devletin rejimine dayalı hükümet sistemleri ise Kamu Yönetiminin yönünün belirlenmesinde çok büyük etkiye sahiptir. Bir başka deyişle rejimler, hükümetin doğrudan ya da temsili sisteme göre belirlenmesine yol açarlar ve bu sistemlerse Kamu Yönetiminin karakterini belirler. İkinci olarak Burgess, hükümetin yapısıyla ilgilenir. Bütün yetkileri elinde toplayan merkeziyetçi bir hükümet yapısıyla, güçlerini dağıtan federal bir hükümet arasındaki temel farkları bulmayı amaçlayan yazar, etkin bir devlet yönetiminin nasıl kurgulanabileceğine dair analizlere girişir (Burgess, 1891:6-9). Yazarın eserinde kaleme aldığı üçüncü durum ise hükümetlerin kalıtımla ya da seçimle işbaşına gelme biçimleridir. En eski çağlardan bu yana kalıtım ya da hanedanlık yöntemiyle kurulan hükümetlerle, demokratik kültürünün yaygınlaşmaya başladığı modern dönemlerde seçimle işbaşına gelen hükümetler arasındaki farkları ortaya koymak Kamu Yönetiminin işleyişinin belirlenmesinde etkili olacaktır (Burgess, 1891:9-11). Yazarın üzerinde durduğu dördüncü husus ise Yasama ile Yürütme erkleri arasındaki ilişkiler ve bunların farklılıklardır. Söz konusu farklılıklara başkanlık ve parlamenter sistem çerçevesinden yaklaşan Burgess, bu perspektifin idare hukukunun biçimlenmesinde zorunlu olduğunu dile getirmektedir. Bu hususlardan yola çıkan Burgess eserinde İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD'yi birbirleriyle kıyaslamış, bu ülkelerin siyasi yapılarını, anayasalarını ve bürokrasilerini incelemiştir. Yazar iki temel bölüme ayırdığı eserinin ilk bölümünde söz konusu ülkeleri egemenlik ve bağımsızlık gibi iki temel kriterden yola çıkarak karşılaştırmış; ikinci bölümünde ise anayasal çerçeve içinde yasama, yürütme ve yargı erklerini yapısal, kurumsal ve işlevsel çerçevelerde ele almıştır. Konuya daha çok hukuki-tarihi bir perspektiften yaklaşan Burgess, birbirine çok benzeyen bu ülkelerin devlet idaresini tüm yönleriyle ortaya koymaya çalışmıştır.

Erken dönem çalışmaları içinde göze çarpan bir diğer akademisyen ise A. Lawrance Lowell'dir. Harvard Üniversitesi rektörlüğü yapan ve burada önemli reformlara imza atan Lowell, ilk kez 1896 yılında yayınladığı *Governments and Parties in Continental Europe* adlı eseriyle literatüre damgasını vurmuştur. Söz

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

konusu eserinde Bismarck Almanyası, Avusturya Macaristan ve İsviçre'nin yönetim sistemlerini sistematik olarak incelemiş ve bu ülkeleri birbirileriyle karşılaştırmıştır. Almanya'yı monarşiye dayalı federal bir devlet olarak tanımlayan Lowell, Başbakan ile İmparator arasındaki ilişkilerin Prusya modeli çerçevesinde kurgulandığını dile getirmiştir (Lowell, 1896:1-5). Almanya'ya emsal olacak şekilde Avusturya ve Macaristan'ı da Romenler, Boşnaklar, Almanlar, Macarlar ve Slavlardan oluşan çok etnikli bir federal bir devlet olarak tanımlayan Lowell, ülkenin çok parçalı siyasal yapısının ülke yönetiminde başarılı bir şekilde yansıtıldığını ifade etmektedir (Lowell, 1896:72). Lowell'a göre incelediği ülkeler arasında en demokratik ve özgürlükçü bir siyaset ve yönetim yapısına sahip olan ülkeyse İsviçre'dir. İsviçre'nin özgürlükçülüğünü referandum hakkı üzerinden yorumlayan Lowell, ABD'nde referandum sisteminin aksayan yönlerini ortaya koymuştur (Lowell, 1896:293-296). Lowell'in konuyla ilgili bir başka çalışmasıysa 1908 yılında kaleme aldığı *The Government of England* adlı eseridir. Lowell bu eserinde İngiliz devlet sisteminin alışlageldik anayasal modern devletlerden farklı olduğuna işaret eder (Lowell, 1908: 1-3). Amerikan devlet geleneğinin kökenlerini İngiliz devlet geleneğinde arayan yazar, İngiliz yönetim sisteminde mevcut yasama ve yürütme erkleriyle, siyasi parti yapılarını da geleneksel işleyişiyle birlikte ele almıştır. Lowell'ın bu eseri yerel yönetim sistemlerinin kaleme alınması bakımından da bir ilk olarak değerlendirilmelidir. ABD yerel yönetim sistemleriyle paralellikler bulan yazar, detaylı bir yerel yönetim analizi yapmaktadır. Lowell'in bu dönemde ortaya koyduğu belki de en önemli eseri 1922'de kaleme aldığı *Greater European Governments* adlı kitabıdır. Birinci Dünya Savaşının sonrasında yayımlanan bu eser, KKY alanında yapılan ilk ve en detaylı çalışma sayılabilir. Kısaca eserde İngiliz yönetim sisteminin bütün hatları, Fransız devlet sisteminde yer alan etkin kurumlar ve siyasi partiler, İtalya'nın siyasi ve idari yapısı, Alman İmparatorluğunun siyaset dengeleri ve erkler arasındaki ilişkiler ile o tarihlerde yıkılmış bulunan Avusturya ve Macaristan İmparatorluğu'nun siyasi yapısı ve hükümet sistemi ele alınmıştır. Yazarın Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu incelemesinin iki sebebi vardır: Bunlardan ilki söz konusu devletin yüzyıllarca Orta Avrupa'da çok dinli, çok kültürlü ve çok etnisiteli olması, ikincisi de dağılmasından sonra yaklaşık on ulus devletin ortaya çıkmasıdır. Bu özelliğiyle Lowell, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu siyasetin olağanüstü bir müzesi olarak değerlendirmektedir (Lowell, 1922: 328).

Genel olarak bakıldığında Erken dönemde KKY'nin ABD'de ortaya çıktığı ve özellikle ABD devlet sistematığının Batılı emsalleriyle benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymak üzerine odaklandığını tekrarlamak gerekir. Dolayısıyla ilk dönemin daha çok kendi kamu yönetimini anlamak üzerine kurgulandığı söylenmelidir. Nitekim dönemin akademisyenlerinde bu niyet açıkça görülmektedir. Amerikan yönetim sisteminin Batı dünyasıyla kıyaslandığı bu ilk dönem içinde devlet erklerinin işleyişi, siyaset-kamu yönetimi ayrımı ve kamu hizmetleri konuları başlıca ilgi alanları olarak ele alınmıştır. İlaveten ilk dönem içinde karşılaştırmalı yerel yönetimler ve idare hukuku konularının da ele alındığı görülmektedir. ABD'nde yer alan yerel yönetim yapılarının özellikle İngiliz yerel yönetim

sistemiyle benzerlik ve farklılıklarının ortaya konulması çabası, sadece ilk dönem KKY çalışmaları açısından değil aynı zamanda yerel yönetimler literatürü açısından önemli bir gelişmedir. Bu dönemde dikkat çeken bir başka gelişme ise idare hukuku konularında ilk kuramsal çalışmaların hayata geçirilmiş olmasıdır. Özellikle Godnow tarafından üzerinde durulan karşılaştırmalı idare hukuku çalışmaları Anglosakson hukuk sistemi içinde yer alan ABD'nin federe ve federal devlet ilişkilerinin düzenlenmesinde önemli açılımlar sağlamıştır.

3. KKK'nin Klasik Çağı: Disiplinin Gelişme Yılları (1914-1960)

KKY'nde klasik dönem, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında "Yeni Dünya Düzeni" tartışmaları çerçevesinde başlayan ve 1960'lı yıllara kadar devam eden bir süreci kapsamaktadır. Klasik dönem, KKY'nin giderek Kamu Yönetiminin alt disiplini haline dönüştüğü, çeşitli yaklaşım ve uygulama biçimleriyle çeşitlendiği bir dönem olarak kabul edilmelidir. İlk dönemde kendi kamu yönetimi sistemini incelemekle meşgul olan Batılı ülkeler savaşın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yeni ulus devletlerin de etkisiyle KKY çalışmalarını genişletme yoluna gitmişlerdir. Bu genişletme disipline içerik zenginliği katmakla kalmamış, aynı zamanda metodolojik bir anlam yükleyerek kurumsallaştırmıştır. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti, böyle bir görevi üstlenen önemli bir kuruluş olarak değerlendirilmelidir. Wilson İlkelerinin de etkisiyle Cemiyet bünyesinde kurulan Daimi Manda Komisyonu, KKY çalışmalarının uygulamalı örneklerinin geliştirildiği bir yapı olma özelliğini göstermektedir. Bu gelişme aynı zamanda KKY çalışmalarının kurumsal bir inceleme alanı haline dönüştüğü ve hızla popüler haline geldiği anlamına da gelmektedir. Nitekim bu popülarite, İkinci Dünya Savaşı sonrasında artarak devam etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçları bakımından özellikle sosyal bilimler dünyasında köklü değişimlere neden olduğu bilinmektedir. Savaş sırasında ve sonrasında birçok ünlü siyaset ve yönetim bilimci ABD hükümetlerinin politika belirleme birimlerine atanmıştır (Yourarticlelibrary, 2018). Böylece söz konusu bilim insanları teorik alandan çıkarak kamu yönetiminin pratik zorunluluklarını tanıma fırsatı elde etmişlerdir. Bu durum aynı zamanda KKY çalışmalarının yönünü etkileyerek, gelişmekte olan ülkelerin yönetim sistemleri ve kamu yönetimlerini incelemeye yöneltmiştir. Pratik açıdan ABD'nin KKY çalışmalarındaki etkin rolü ve liderliği Marshall Planı ve Truman Doktrini çerçevesince gelişebilmiştir. Müttefiklere verilmeye başlanan mali, askeri, teknik ve idari desteklerin yerel otoriteler tarafından idare edilemeyeceği anlaşılınca ABD'li yetkililer KKY çalışmalarına hız vererek yeni bir kamu yönetiminin kurgulanabilmesi için gerekli düzenlemeleri bizzat kendileri üstlenmişlerdir (Yourarticlelibrary, 2018). Savaş sonrası dönemde, ABD liderliğinde yeni bir kamu yönetimi anlayışının temelleri atılırken, BM rolünü de burada eklemek gerekir. Nitekim BM'in ilk misyonlarından birisi de başta Asya ve Afrika ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan devletlerin mevcut idari sistemlerini yeni ekonomik ve hukuki sisteme uyumlaştırmaktır. Bu niyetle Kamu Yönetimi ekonomik ve sosyal kalkınmanın teşvik edilmesinde önemli

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

bir faktör olarak görülmüştür (UN, 2008:6)¹. Nitekim 1946'da yapılan ilk Genel Kurul toplantısında bu niyetle çeşitli ekonomik ve sosyal alanlarda uzman görüşüne dayalı teknik yardım sağlama süreci harekete geçirilmiş, 1947'de BM bünyesinde yer alan ECOSOC² liderliğinde gelişmekte olan ülkeler için coğrafi ve kültürel temelli planlar hazırlanmaya başlanmıştır. İlaveten 1948 sonunda BM Genel Kurulunca alınan 246 (III) sayılı kararla³ ECOSOC koordinatörlüğünde kalıcı bir Uluslararası Kamu Yönetimi Eğitim merkezinin kurulması sağlanmıştır (UN, 2008:7). 1949 yılında Genel Kurul tarafından alınan 304 (IV) sayılı bir başka kararla⁴ ECOSOC, Kamu Yönetimi alanında yapılacak her türlü düzenleme ve teknik yardım şartnamelerinde tam yetkili kılınmıştır. Böylece gelişmekte ya da az gelişmiş ülkelere verilecek "Genişletilmiş Teknik Yardım Programı"nın içine Kamu Yönetimi konuları da resmen sokulmuştur. 1953 yılında BM'nin kamu yönetimi konularındaki faaliyetlerinin artırıldığı görülmektedir. Doğrudan eğitim, uzman danışmanlık hizmetleri, işbirliği grupları, seminerler ve yayınları kapsam ve mahiyeti artırılırken, Genel Kurulun aldığı 723 (VIII) sayılı kararında⁵ bu faaliyetlerin sağlıklı yürütülebilmesi için ayrı bir idari birimin kurulması ve periyodik özel komitelerin oluşturulması istenmiştir. İlaveten aynı kararda, Kamu Yönetim programları yeniden revize edilmiş; BM yardım programlarının kalıcı alanlarından birisi haline getirilmiştir.

Kamu Yönetimi ve KKY çalışmalarının bu yıllarda dünyadaki bütün yönetim sistemlerini ele alacak kadar genişlemesinde kuşkusuz Easton'un "Sistem Teorisi"nin katkısı büyüktür (Yourarticlelibrary, 2018). Kamu Yönetimi düşüncesini dolaylı yoldan etkileyen Easton'ın açık toplum düşüncesine dayalı teorisi, esasen politika ve uluslararası ilişkilerin çevre ve diğer sistemlerle yakın ilişkileri olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Dolayısıyla bu dönemde Kamu Yönetimi çalışmalarının Easton'cu modelden etkilendiğini söylemek gerekir. Hiç kuşkusuz bu etkinin ilk somut yansıması APSA⁶'da görülmüştür. ABD'nin ilk ve en önemli

¹ BM'in kamu yönetimi alanındaki misyonları günümüzde de artarak devam etmektedir. Söz konusu misyon bağlamında kurulan teşkilatlardan bazıları şunlardır: UNPAN, UNPOG, UNDP, DPIDG, DESA ve UNU. Halihazırda BM kamu yönetimi alanında disiplinler arası ciddi çalışmalar yapan önemli bir teşkilat olarak değerlendirilmektedir.

² UN Economical and Social Council- BM Ekonomik ve Sosyal Konsey

³ Söz konusu karar için ayrıca bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/044/17/IMG/NR004417.pdf?OpenElement> (22.02.2018)

⁴ Söz konusu karar için ayrıca bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/051/23/IMG/NR005123.pdf?OpenElement> (22.02.2018)

⁵ Söz konusu karar için ayrıca bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/085/88/IMG/NR008588.pdf?OpenElement> (22.02.2018)

⁶American Political Science Association- Amerikan Siyaset Bilimi Derneği. İlk olarak 1903 yılında faaliyete geçen dernek halihazırda ABD'nin en etkin ve en büyük bilimsel akademilerinden birisi olarak kabul edilmektedir. APSA hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. <https://www.apsanet.org/> (26.02.2019)

siyaset akademilerinden birisi olan APSA, 1950’li yıllardan itibaren karşılaştırmalı siyaset ve demokrasi gibi konuları bilimsel literatür içine sokmuştur. Ancak KKY çalışmaları açısından ASPA⁷’nin kuruluşu disiplinin gelişimini kökünden etkileyecektir. Brownlow Komitesi⁸’nin raporları çerçevesince kurulan ASPA, bu yıllardan itibaren hem Kamu Yönetimi hem de KKY alanında doğrudan çalışmalara başlamıştır. İşte söz konusu dönemde KKY çalışmalarının kuramsal temelleri de çoğunlukla ASPA bünyesinde atılmıştır.

ASPA’nın Kamu Yönetimi alanındaki kurumsal rolü, dönemin KKY çalışmalarını da açıkça etkilediği görülmektedir. Nitekim 1950’lerde Amerikan Üniversitelerinde Kamu Yönetimi konularında ders veren üniversiteler çoğalmış, ders programları da ASPA’nın tavsiyesi çerçevesinde belirlenmiştir. Bu bağlamda ilk kez 1952’de Princeton Üniversitesi’nde oluşturulan PAC House⁹ bünyesinde yapılan bir konferansta KKY konusu açıkça dile getirilmiş ve disiplinin ilkeleri açıkça ortaya konulmuştur. Buna göre KKY çalışmalarının teşvik edilmesi ve teşvik yöntemlerinin belirlenmesi, alanla ilgili mevcut bilgilerin sınıflandırılması, veri yöntemlerinin belirlenmesi kararlaştırılmıştır (Ibietan ve Florin, 2013:49).

Amerikan Kamu Yönetimi dünyasındaki bu değişim, dönemin yönetim bilimcilerin yaptığı çalışmalarda daha açık gözlemlenebilir. Klasik dönemin ilk temsilcilerinden sayılan Lepawsky 1949’da yazdığı *Administration* adlı eserinde, yeryüzünde evrensel bir Kamu Yönetimi düşüncesi bulunmasına rağmen, her ulusun kendine özgü idari yapılar geliştirdiğinden söz etmektedir (Lepawsky, 1949:153). Özgün idari yapıların kültürel, ekonomik ve sosyal yapılardan kaynaklandığını belirten Lepawsky İngiltere, Almanya, Fransa, Sovyet Rusya, Latin dünyası ile MC ve BM gibi uluslararası örgütlerin idari yapılarını, bilimsel ve siyasi perspektiften ele almıştır (Lepawsky, 1949:153-184). Dönemin bir başka Kamu Yöneticisi olan Siffin ise KKY konusunda en radikal söylemlerin sahibi olarak bilinmektedir. KKY

⁷ American Society for Public Administration- Amerikan Kamu Yönetimi Topluluğu. İlk olarak 1939 yılında faaliyete geçse de resmen 1945 yılında kurulmuştur. İlk başkanıysa Louis Brownlow’dur. Söz konusu topluluk hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. <https://www.aspanet.org/> (27.02.2019)

⁸ Başkan Roosevelt tarafından 1937 yılında Amerikan kamu yönetimi sisteminde geniş ölçekli bir reform ihtiyacı çerçevesinde kurulan Başkanlık İdari Yönetim Komitesi (*The President's Committee on Administrative Management*)’nin kamuoyunda bilinen adıyla kurulan ve doğrudan Başkanlık İcra Ofisi’ne bağlı olarak çalışan bir komitedir. Genel olarak komitenin görevleri federal hükümetin yeniden örgütlenmesine yönelik olarak yapılacak reformlar olarak belirlenmiştir. Nitekim komitenin en önemli başarısı 1939 yılında Yeniden Düzenleme Kanunu (Reorganization Act of 1939)nu çıkarmak olmuştur. Söz konusu komiteyle ilgili detaylı bilgiler için ayrıca bkz. Jay M. Shafritz, E.W. Russel, C.P. Borick ve A.C. Hyde (2017), “Introducing Public Administration”, Routledge Press, New York, USA, (s:110-112)

⁹ Geniş adı Public Administration Clearing House olarak bilinen bu birim, günümüzde Woodrow Wilson Okulu olarak da bilinen ve 1930 yılında ilk kez öğretime başlayan Princeton School of Public and International Affairs bünyesinde kurulmuştur. Birimin amacı özellikle KKY alanında lisans ve lisansüstü düzeyde bilim insanları ve diğer araştırmacılar arasında fikir alış verişi yapmak olarak belirlenmiştir.

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

çalışmalarının erken ve çok güncel olan başlangıç noktasının bürokrasi olduğuna vurgu yapan Siffin, KKY çalışmalarında doğru hareket tarzlarının sınırları belirlenmiş ve yaklaşımları açıkça tanımlanmış yöntemlerin kullanılmasıyla mümkün olabileceğini savunmuştur (Siffin, 1956:16). Bu bağlamda KKY'ni normatif bir perspektifle tartışmaya açan Siffin, etkin ve ekonomik odaklı bir yaklaşım önermiştir.

Özetle KKY çalışmalarında 1914-1960 arası, disiplinin giderek gelişme gösterdiği ve kurumsal düzeyde ele alınmaya başladığı bir dönem olarak tanımlanabilir. Kamu Yönetimi ana disiplininin normlarının giderek oturmaya başlaması KKY çalışmalarına da yansımış; çerçevesi açıkça belirlenmiş bir alt disiplin kurma çabalarında önemli mesafeler alınmıştır. Nitekim kırk ve ellili yılları KKY alanında normlar ve ilkelerin ortaya konulmaya başladığı ve devlet erklerinin işleyişi ile bürokrasi konularının birlikte ele alındığı bir dönem olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Özellikle ellili yılların ortalarından itibaren Kamu Yönetimine ait alt bir disiplin olduğuna yönelik vurgu belirginlik kazanırken, gelişmiş ve az gelişmiş olan idari sistemlerin benzerlik ya da benzer olmayan yönlerinin karşılaştırılması amacıyla evrensel ilkelerini bulmaya yönelmiştir (Sapru, 1979:468). Bununla birlikte KKY çalışmalarının henüz olgunlaşmadığı da kabul edilmelidir. Halihazırda erken dönemden kalan bir alışkanlıkla, alanla ilgili çalışmaların özellikle Amerikan idari sisteminin iyileştirilmesine yönelik olarak kullanıldığını belirtmek gerekir. Bu amaçla ABD'li yönetim bilimcileri konuya daha yakın ilgi gösterirken, dünyanın diğer ülkeleri için bu durum henüz Amerikan ekolunu takip etmekten ibarettir. Ayrıca disiplinin veri toplama ve işleme metotlarının geliştirilmemiş olması da üzerinde vurgulanması gereken bir husustur. Bu nedenle MC ve BM gibi ulus üstü organizasyonları ile ASPA gibi ulusal kuruluşların pratik uygulamaları örnek teşkil etmektedir.

4. KKY'nin Modern Dönemi: Kuramsal Ve Kurumsal Bir Alt Disiplinin İnşası (1960-1980)

KKY çalışmalarında Modern dönem 1960'tan başlayarak seksenli yıllara kadar gelen paradigmatik bir süreci tanımlamaktadır. Amerikan rüyasının altın yılları olarak görülen altmışlar, KKY açısından disiplinin geleceği için çok önemli gelişmelerin yaşandığı yıllardır. Nitekim 1960 yılında ASPA bünyesinde ABD hükümeti ve Ford Vakfı'nın maddi yardımlarıyla CAG'ın¹⁰ kurulması gündeme gelmiştir. CAG, Amerikan pratiğinin kabul görmüş idari doktrinlerini, farklı idari kültürlerde uygulanmasını amaçlayan, özellikle de üçüncü dünya ülkelerinde teknik işbirliği alanlarında görev yapacak yönetim bilimcilerinden oluşturulan bir çalışma grubudur. Çeşitli eleştirilerine rağmen CAG, yaklaşık on yıl boyunca idari kapasite,

¹⁰ Comperative Administration Group (Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Grubu). CAG'ın kurucusu aynı zamanda dönemin ünlü KKY bilim adamı olarak görülen Freed Rigss'dir. On yıl boyunca CAG başkanlığını yapan Rigss'in yanı sıra D.Waldo, F. Heady, D.Stone, M.Esman ve F. Sherwood gibi KKY'nin önemli isimlerin de CAG bünyesinde çalıştıkları görülmektedir. Adı geçen bu isimlerin CAG bünyesinde edindikleri tecrübeler daha sonra KKY alanında önemli çalışmalar olarak literatürde yerini almıştır.

gelişim ve kalkınma yönetimi gibi alanlarda kavramsal çalışmalar yapmıştır. Kalkınma yönetimi kavramını merkezine alan CAG bürokrasi ve siyasetçi ilişkilerinden yola çıkarak, inceleme altına aldığı her ülkeye özgün bir kalkınma modelini kurgulamaya çalışmıştır. CAG'ın ortaya koyduğu çalışma alanları disiplinler arası bir yaklaşımla Amerikan dış politikasına da yansımış ve bu yıllarda dış politika enstrümanı olarak açıkça kullanılmıştır (Loveman, 2006: 292). Hiç kuşkusuz CAG tarafından geliştirilen kavramların ve yeni kamu yönetimi metotlarının o yıllarda komünizmle mücadele etmek gibi özel bir amacı olduğu da unutulmamalıdır. Sovyet tehdidinin üçüncü dünya ülkeleri arasında yayılma riskine karşı liberal demokrasi ve bürokrasilerin inşa edilmeye çalışılması CAG'ın temel görevleri arasındadır. Ne var ki CAG'ın tavsiye ettiği modelin tam anlamıyla başarılı bir model olduğunu söylemek de mümkün değildir. CAG faaliyetleri Brezilya, İran ve Güney Kore gibi ülkelerde çok yüksek büyüme ve hızlı modernleşme sağlasa da artan ekonomik refahın toplumsal tabana yayılmasına ve arzulanan demokratik kültürün gelişmesine de engel olmuştur (Loveman, 2006:293). Yine de CAG'a yüklenen bu özel misyon bir yandan Amerikan dış politikasına üçüncü dünya ülkelerine müdahale edebilme yeteneği kazandırırken, diğer yandan da KKY disiplininin gelişiminde ülkeye zengin bir veri kaynağı sağlamıştır.

Söz konusu veri zenginliğinin etkileri, aynı dönemde CAG bünyesinde görev alan bazı yönetim bilimcilerinin eserlerinde de açıkça görülebilir. Nitekim bunlardan ilki F.W.Riggs'tir. Uzun yıllar CAG'ın başkanlığını da yapan Riggs, çalışmalarını dünyanın çeşitli bölgelerinde yer alan ideal tip bürokrasi modellerini formüle etme üzerine kurgulamıştır. Riggs'in tüm çabası, esasen Batılı olmayan özellikle de Güneydoğu Asya ülkelerini anlamaya yöneliktir. Çünkü Riggs, üçüncü dünya ülkelerinde Batı deneyimlerinin tamamen anlaşıldığını ve özümsemiş olduğunu düşünmektedir (Keskin, 2003:14). Bu çerçevede Riggs eserlerinde iki temel konuya eğilmiştir. Bunlardan ilki disiplinin genel kamu yönetimi disiplini içindeki yerini belirlemek ve sınıflandırmaktır. Riggs'e göre son yarım yüzyıldır KKY çalışmalarında üç ana eğilim ortaya çıkmıştır. İlk eğilim halihazırdaki normatif kamu yönetimi yaklaşımlarından gerçek idari durumların analizlerine dayanan daha ampirik bir yaklaşıma geçiştir. İkinci eğilim ise ideografik¹¹ bir yaklaşımdan düzenli idari davranış veya kurum modellerine dayanan genellemelerin, yasaların ve kuramların oluşturulduğu nomotetik¹² yaklaşıma geçiştir. Üçüncü eğilimse ekolojik bir yaklaşıma doğru görülen kaymalardır (Riggs, 1962: 9-15). Riggs'in son eğilimde bahsettiği ekoloji kavramı, esasen biyolojik bir kavramsallaştırmadan çok sosyologlar tarafından kullanılan ve sosyal çevreye işaret eden demografik bir tanımlamadır. Bir ülkenin kamu yönetiminin çevresi ekonomik ve toplumsal yapılar, siyasal, simgesel ve iletişim sistemlerinden beslenerek meydana gelir. Her bir yapı ve sistem, özel durum ve şartlarda ortaya çıkar ya da gelişir (Riggs, 1961:4-21). Yıllar sonraki bir çalışmasında söz konusu kavrama açıklık getiren Riggs, kamu yönetiminde de politik ve yönetsel bir ekolojiden söz edilebileceğini, bunun da

¹¹ Bir olayı veya olguyu kendi tekliği içinde betimleme veya inceleme yaklaşımı.

¹² Genel bir ilkeye ya da yasaya yönelik bilgi üretimi ya da verilerin ve bulguların bu amaçla değerlendirildiği yaklaşım.

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

“karar verme ekolojisi” ya da “Politik-yönetimsel ekoloji” olarak tanımlanması gerektiğini ifade etmektedir (Riggs, 1980:107-108). Riggs’in ele aldığı ikinci konuya gelişmekte olan ülkelerin hangi parametreler çerçevesinde inceleneceğidir. Gelişmiş-az gelişmiş ülkeler ayırımına çerçevesinde konuyla ilgili klasik çalışmaların yetersiz olduğu üzerine vurgu yapan yazar, bu tip toplumların *Prizmatik Model* adını verdiği özgün bir kuramla açıklanabileceğini savunmuştur (Dereli, 1988:264). Genel hatlarıyla Prizmatik model fonksiyonel özellikli bir ölçekte kaynaşık ve dağınık modeller arasındaki bir arabulucuyu temsil eder. Bir başka deyişle, geleneksel ve modernin bir karışımı olarak nitelendirilen geçiş toplumları (yani gelişmekte olan toplumlar) prizmatik toplumlar olarak adlandırılır (Sapru, 1979:469). Riggs’in prizmatik toplum modelinde en temel ayırt edici unsur ise toplumsal ve ekonomik ilişkilerdir. Riggs prizmatik modelini açıklamak için ekolojik, yapısal-işlevselci ve fikir modelleri olmak üzere üç analitik araç kullanmıştır (Marume, Jubenkanda ve Namusi, 2016:1025). Söz konusu üç aracı geleneksel, modern ve gelişmekte olan toplum yapılarındaki yönetim biçimlerine uyarlayan Riggs, geleneksel toplumlarda *lonca tipi (agraria)* yönetim yapılarının geliştiğini, modern toplumlardaysa *ofis tipi (industria)* yönetim anlayışının ortaya çıktığını ileri sürmektedir¹³. İşte gelişmekte olan toplumların yönetim yapılarıysa *prizmatik-sala modeli*¹⁴ adı altında tanımlanmıştır. Esasen *sala* kelimesi prizmatik toplumlarda idari faaliyetlerin yürütüldüğü yeri ifade etmek üzere İspanyolca ve (Arapça ve Tayca gibi) diğer dillerde devlet dairelerini de içine alan çeşitli yerler olarak tanımlamaktadır (Dereli, 1988:264). Eserlerinde prizmatik-sala toplumu kavramına sıklıkla değinen yazar, bir yapının bazı toplumlarda bir tek işlevi yerine getirmesine karşılık, bazılarında da birden çok işlevi yerine getirdiğini ileri sürerek, bu durumu “Kaynaşmış (fused) model” olarak adlandırmıştır. Ayrıca her işlevi yerine getirmek üzere ayrı bir yapının bulunduğu başka bir toplum da düşleyen Riggs, bunu da tıpkı ışığın kırılmasından ilham alarak “Ayrışmış (diffracted) model” olarak adlandırmıştır (Keskin, 2013:15). Bu iki uç noktanın ortasına ise yine ışığı örnek alacak şekilde bir prizma koyarak her iki toplum tipinin orta noktasında bulunan yapıları ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Zira Riggs’e göre tam anlamıyla kaynaşmış ya da ayrışmış bir toplum, modern dönemde söz konusu olamaz (Riggs, 2006 :35). Bu durum özellikle prizmatik toplumlar için daha da geçerlidir. Prizmatik toplumlar başkalarından devraldıkları çeşitli kültürel modellere sahiptirler. Bu nedenle de esnek karar alma biçimlerini benimsedikleri görülür. Ne var ki prizmatik toplumların analizi de oldukça sorunludur. Toplumun kırımını yaşadığı koşulların tam anlaşılabilmesi bu zorluğun

¹³ Riggs’e göre geleneksel tarım toplumları (yani agraria) daha çok kaynaşmış bir görüntü içindedir. Sanayileşmiş toplumlar ise (yani industria) ayrışmış görüntüdedir. Detaylı bilgi için bakınız Riggs, 2006:34-35

¹⁴ Riggs’in bu modeli döneminde ve sonradan gelen yönetim bilimciler tarafından fazla karamsar bulunarak sıklıkla eleştirilmiştir. Eleştiriler arasında kuramın fazla tümden gelimci ve sosyal gelişmelere karşı kaygısız olduğu da eklenmelidir. Riggs’de bunu kabul etmekle birlikte modelin esasının herhangi bir geçiş toplumuna ne derece uyduğunu belirlemekten çok, modelin niteliklerinin bazı gelişmekte olan ülkelerde ne derece var olduğunu bulmak amacıyla ortaya attığını ifade etmiştir (Dereli, 1988:260).

temelidir (Peng, 2008:215). Özetle Riggs'in ortaya koyduğu yönetsel ekoloji kuramı ve kurguladığı prizmatik toplumsal model, KKY çalışmalarında farklı ülkelerin idari sistemlerinin çevresini ampirik bir yaklaşımla benzeşen veya ayrışan yönlerini ortaya koyan bir model olarak ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle Riggs modern KKY çalışmalarının kurucularından birisi olarak görülmektedir (Jones ve Klinger, 2007: 192-193)

CAG ekolünden gelmekle birlikte dönemin başından yakın tarihe kadar alanda özgün ve çok önemli çalışmalar yapan F.Heady ise konuya olan ilgisini ilk kez 1960 tarihinde kaleme aldığı *Recent Literature on Comparative Public Administration* adlı makalesiyle göstermiş, bu makalede ortaya koyduğu düşünceleri 1966 yılında yayımlanmış olduğu "*Public Administration: A Comparative Perspective*" adlı eserinde kitaplaştırmıştır¹⁵. Adı geçen eserinde Kamu Yönetimini sosyal bilimlerin önemli, ancak yeni bir konusu olarak gören Heady, karşılaştırma olgusunun ise en az iki yüzyıldır sosyal bilimler içinde yer aldığından bahsetmektedir (Heady, 2001:4). Eserinde Avrupa'da ve ABD'de söz konusu alanda yapılan çalışmaların temellerinden ve tarihsel gelişiminden söz eden Heady, KKY'ni Kamu Yönetiminin entelektüel bir okuması olarak değerlendirmektedir. Nitekim yazara göre teori arayışı, pratik uygulama dürtüsü, karşılaştırmalı politikalar ve idare hukukunun genişlemesi ve kamu yönetimi sorunlarının karşılaştırmalı analizler çerçevesinde kolayca çözülebilmesi gibi beş temel etken KKY'nin ortaya çıkmasında ana sebeplerdendir (Marume, Jubenkanda ve Namusi, 2016:1026). Heady'nin KKY kavramı, karşılaştırmalı siyaset çalışmalarından derinden etkilenmiştir. Zira Heady'e göre bir ülkenin idari yapısı, mevcut siyasal sistemiyle doğrudan ilişki içindedir. Bu bağlamda yapılacak bir KKY analizinde ilk iş, öncelikli olarak incelenecek ülkenin siyasal sisteminin dinamiklerini ortaya koymak olmalıdır¹⁶ (Heady, 2006:67). Özetle "yapısal-fonksiyonel analiz" olarak adlandırdığı bu yaklaşım aynı zamanda gelişmiş (Batı) ve gelişmekte olan (diğer) ülkelerdeki idare ve siyaset ilişkisini de ortaya koymak bakımından önemlidir. Söz konusu yaklaşımını geliştirmekte olan ülkeler üzerinden kurgulayan yazar, KKY çalışmalarında "bürokratik modeli" öne çıkarmıştır. Bürokrasiyi, tüm modern kamu hizmet sistemlerinde bulunan temel yapısal özellikler açısından tanımlayan, ancak çeşitli bürokrasilerdeki davranış kalıplarına ilişkin hipotezleri test etmek için ampirik araştırmaları teşvik eden bürokratik teori, böylece doğu ve batı bürokrasileri arasındaki farklılıkları ortaya koymayı amaçlamaktadır (Heady, 1959:525). Weber'in ideal bürokrasisinden esinlendiği için de modern bürokrasilerde görülmesi muhtemel patolojik sorunları veya fonksiyon eksikliklerini düzeltici bir model olduğu iddiasındadır. Heady'nin seksenli yıllara doğru KKY alanındaki literatür çalışmalarına açıklık getirdiği görülmektedir. Nitekim 1984 yılında 3. Baskısını

¹⁵ Heady'nin yukarıda belirtilen eseri ilk kez 1966 yılında "Englewood Cliffs, N.J Prentice-Hall, USA" yayınlarından çıkmıştır. Günümüze kadar sürekli olarak Heady tarafından güncellenen eser toplamda altı baskı yapmıştır. Adı geçen eserin orijinaline ulaşılacakla birlikte 2001 de basılan 6. Baskısına ulaşılmıştır.

¹⁶ Bu amaçla Heady, tarih boyunca bürokrasi ağırlıklı ya da doğrudan siyasi iktidar ağırlıklı olmak üzere iki tip bürokrasinin geliştiğini öne sürmektedir.

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

yaptığı kitabında bu alanda yapılan literatür çalışmalarını dört ana kategori altında ele almıştır. Buna göre birincisi *değiştirilmiş geleneksel*, ikincisi *gelişim odaklı*, üçüncüsü *genel sistem* ve dördüncüsü de *orta seviye teoriler* olmak üzere dört KKY kategorisi bulunmaktadır (Otenyo ve Lind, 2015:5). Söz konusu kategoriler içinde en çok süreklilik göstereniyse içerik ve kapsam bakımından birincisidir. KKY çalışmalarında Heady'nin dikkatini çeken bir başka husus, gelişmekte olan ülkelerin alanla ilgili literatür katkısı yapamamalarıdır. Bu durumun iki sebepten kaynaklandığı ileri süren yazar ilkinin ABD ve Batılı ülkelerin literatüre damgasını vurması olarak tanımlar. İkincisiyse bu ülkelerin gelişmekte olan ülkelere yaptıkları teknoloji ve kamu yönetimi transferleri olarak özetlenebilir.

Altmışlı yıllarda CAG faaliyetlerine damgasını vuran isimlerden birisi de D. Waldo'dur. Daha çok bilimsel bir bürokrasi ve kamu yönetimi tasvirine yönelik çalışmalar yapan akademisyen, felsefik açıdan KKY'ni alt bir disiplin olarak tanımlamaktadır. Waldo'ya göre KKY çalışmalarının amacı, savaş sonrasında yürürlüğe sokulan Marshall Planı çerçevesinde ve özellikle Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasında yerel idarelerin çalışma esaslarını inceleyerek daha verimli çalışan idari örgütler kurabilmektir (Waldo, 1963:183). Dolayısıyla KKY kamu yönetimi kuramları içinde kendiliğinden geliştirilmiş sınırlı bir tartışma ürünü olarak görülmemeli; aksine tekdüzelikten ayrılmış çeşitlilik ve dinamizm üzerine kurulu bir model olarak ele alınmalıdır. KKY, Karşılaştırmalı Siyaset çalışmalarından esinlenilerek doğmuştur. Ellili yıllarda hızla gelişen Karşılaştırmalı Siyaset çalışmaları kısa sürede Karşılaştırmalı Hükümet incelemelerini de içine alacak şekilde genişlemiştir (Waldo, 1963:189). Siyaseti toplumsal sistemin alt parçası olarak gören Waldo özetle, Almond ve Easton perspektifli karşılaştırmalı siyaset yaklaşımından yola çıkarak, önce karşılaştırmalı hükümet çalışmalarının geliştiğini, en sonunda da KKY'nin ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Waldo, 1963:191-192). KKY çalışmaları en temelde Weber bürokrasisine dayanmaktadır. Zira Weber, modern kamu yönetiminin kurucusudur. Dolayısıyla İdeal Bürokrasi Tipi, modern Kamu Yönetiminin temel bir paradigması olarak kamu bürokrasilerinin analizinde etkili sonucu verecek bir model olarak durmaktadır (Waldo, 1963: 196-197). Waldo, KKY kuramları içinde etkili modelin Riggs tarafından kurgulandığını ileri sürmektedir. Çünkü Riggs'in geliştirdiği *agraria* ve *industria* kavramları sosyolojik ve antropolojik olarak tümünden gelimci prizmatik toplum modelini ortaya koymada önemli bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla Riggs'in modeli KKY çalışmaları içinde en kapsamlı, nomotetik, ampirik ve ekolojik yönleri kuvvetli bir yaklaşım olarak görülmelidir (Waldo, 1963: 198-199). Waldo'ya göre KKY çalışmalarında en önemli sorun, dünyadaki bütün Kamu Yönetimi çalışmalarını kucaklayacak kadar büyük bir modelin belirlenip belirlenemeyeceğidir (Waldo, 1963:206). Kuşkusuz bu alanda irili ufaklı pek çok kuram geliştirilebilir. Ancak bu modellerin adı ne olursa olsun Riggs'in ekoloji modelinden bağımsız olamaz. Zira modern Kamu Yönetimi düşüncesindeki teknik ve normatif düşünceler ile uygulamaların çokluğu, kültürlerarası çevreyi de içine alacak kadar geniş bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle sadece kalkınmacı veya teknik analizlere odaklanan, dar ve sınırlı bir

bakış açısına sahip KKY düşüncesi, dinamik ve gelişen bir kamu yönetimi düşüncesine uymaz (Waldo, 1963: 209-215).

Yetmişli yıllara doğru ABD’nde KKY’nin popülerliğini yitirdiği, daha dar bir çevrenin özel çalışma alanına dönüştüğü görülmektedir. Söz konusu ilginin azalmasında dönemin sosyo ekonomik ve siyasi çalkantıları etkilidir. Amerikan Kamu Yönetiminin ilgi alanı daha çok kamu maliyesi, kamu finansmanı ve bütçe gibi konularda yoğunlaşmış, etkinlik ve verimlilik odaklı bir idari sistem geliştirme çabaları hız kazanmıştır (Farazmand, 1996:361). Bu dönemde CAG merkezli çalışmaların sona ermesiyle birlikte literatürle ilgili araştırmalar akademiye kaydırıldığı söylenebilir. Nitekim yetmişlerde dikkat çeken akademisyenlerden biri de Keith M. Henderson’dur. Literatür üzerine çalışmalarını altmışların sonlarında başlatan Henderson’a göre KKY, Kamu Yönetimi alanındaki geleneksel çalışmalara yeni ve önemli boyutlar kattığı için yeni ve farklı alan olarak görülmelidir (Henderson, 1964:49). Bununla birlikte, literatürün giderek Kamu Yönetiminin alt alanı olmaktan çıkarak genel kamu politikaların ilgi alanına kaymaya başladığı da unutulmamalıdır. Dolayısıyla KKY, Kamu Yönetimi ana disiplinin tüm zamanlarına atıfta bulunan önemli bir model olarak görülmelidir. Ancak Amerikan KKY çalışmaları halen yabancı ülkelerin idari yapılarını ve uygulamalarını kurumsal olarak ve belirli teoriler çerçevesinden incelemekle sınırlı kalmaktadır (Henderson, 1964: 49-50). İşte bu alışkanlık, KKY açısından önemli bir kimlik kaybına yol açmaktadır (Henderson, 1969:75). Bu yüzden literatüre yeni modeller eklenmelidir. Riggs ve Heady’nin katkılarını da ele alan Henderson, KKY alanında *bürokratik sistem*, *girdi-çıkıtı sistemi* ve *bileşenler sistemi* olmak üzere üç temel yaklaşımı önermektedir. Bürokratik Sistem, farklı ülkelerin bürokratik yapılarını incelemeye dayanır. Bu yaklaşımda dikkat edilecek en önemli unsur gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kendi aralarında karşılaştırılmasıdır. Aksi bir analiz biçimi karşılaştırmaya gölge düşürecektir. Girdi Çıkıtı Sistemiyse genel sistem yaklaşımının bir sonucu olarak gündeme gelmektedir. İdari yapıların (hem örgütsel hem de işleyiş bağlamında) dönüşüm sürecinde girdileri ve çıktıları bulunmaktadır. Çıktılar her zaman girdilerden daha fazladır. Bu yaklaşımda, parçalar ile bütün arasındaki ilişkiye referans yoktur, yani bileşen parçaları, işlevsel olarak birbirleriyle ilişkili olduğu için açıklanmaz durumdadır. Üstelik parçalar daima organik olarak birbirleriyle ilişkilidir. Bütünün unsurları olarak, girdi-çıkıtı yaklaşımı durumunda, girdi-çıkıtı denklemine, sistem ve çevre arasındaki sınır değişimlerine daha fazla vurgu yapılır. Nitekim Riggs’in *industria* ve *agraria* kavramı esasında girdi-çıkıtı yaklaşımıdır. Bileşenler Sistemiyse bürokratik bir sistem veya giriş sistemi olarak sınıflandırılmayan tarihsel ve diğer materyaller için kullanılan bir yaklaşımdır. Özetle *“hepsini yakala”* olarak adlandırılan bu yaklaşım esasen idari merkezle çevresi arasındaki iletişim bağlantılarını bulmaya amaçlar (Henderson, 1964: 57-60).

Yetmişlerde dikkat çeken bir başka bilim insanı olarak Peter Savage, KKY’nin pragmatik ve geleneksel köklere sahip olduğunu ve artık Kamu Yönetimi çalışmalarında kalıcı hatta vazgeçilmez bir öneme ulaştığını ifade etmektedir. Ne var ki Savage, KKY çalışmalarının son zamanlarda gerilediğinden ve yavaşladığından da şikayet etmektedir Oysa KKY, gelişmekte olan ülkelere bilimsel yönetim

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

ilkelerinin benimsetilmesi Amerikan kamu yönetiminin verimliliğinin ve başarısının anlaşılmasında oldukça önemlidir (Savage, 1976:415-416). Zira KKY, Kamu Yönetiminin ana tartışmalarından bağımsız olarak kendi dinamiklerinden ortaya çıkan ve bu nedenle de paradigmatik karışıklığını yansıtan çok boyutlu bir alandır. Buna karşın Kamu Yönetiminde devam eden tartışmalar KKY'nin varlığını etkilemektedir. Geleneksel Kamu Yönetimi düşüncesinden kalan kuram oluşturma, belirli bir amaca yöneltilmesi çabalarının KKY'ne uyarlanma kaygısı, disiplinin geleceğini olumsuz etkilemektedir. Nitekim CAG tarafından geliştirilen, ampirizmden beslenen ve kalkınma odaklı bir disiplin kurma çabaları, alanı bağlamından çıkarmıştır. CAG bünyesinde yapılan çalışmalar çoğunlukla bütün bir sistem analizi ya da bürokratik yapılar üzerine ampirik ya da teorik olarak odaklanmıştır. Adeta bir holding gibi faaliyet gösteren CAG'ın kapatılmasıyla da KKY hareketi krize girmiş ve popülerliğini yitirmiştir (Savage, 1976: 416-418). Oysa KKY bu tarz bir disiplin değil daha ötesinde bir şey olarak, yakın bir geleceğe damgasını vuracak olan Yeni Kamu Yönetimi Hareketinin öncüsü konumundadır (Savage, 1976: 420). KKY hakkında bir önceki döneme ait çalışmaları ağır bir şekilde eleştirdikten sonra Savage, disiplinin gerçekteki rolünün ne olduğunu da ortaya koymaktadır. KKY, sosyal bilimlerin diğer alanlarına (özellikle de Siyaset Bilimine) üç temel etkiye sahiptir¹⁷. Öncelikle KKY, sadece bürokratik yapılarla ilgilenmez. Aynı zamanda karşılaştırmalı siyasetin konularına da el atma potansiyeline sahiptir. Bir başka deyişle disiplin siyasi partiler, liderler, kamuoyu, yasama organları gibi ve diğer sosyal siyaset konularıyla da yakından ilgilidir (Savage, 1976: 420). KKY'nin siyasetle olan bu ilişkisi, Kamu Yönetimi ana disiplinini Siyaset Bilimiyle ilişkisini de korumaktadır. İkinci olarak KKY, sosyal bilimlerin omnipotence ve eklektik yaklaşımlarından birisidir (Savage, 1976: 421). Bu özelliği nedeniyle Kamu Yönetimi düşüncesinin temelinde yer alan her şeyi dönüştürebilme potansiyeline uygum olarak geliştirilmiştir. Nitekim CAG'ın kuruluş amacı da buna yöneliktir. Her şeyden önce CAG ilgi duyduğu ülkelerdeki idari sistemlerin Amerikan Kamu yönetimine olan benzerlik ya da farklılıkları ortaya koymuştur. Artık faaliyetlerini durdurmakla birlikte CAG, literatüre değişim ve dönüşüm odaklı yönetim tekniklerinin geliştirilmesini sağlamıştır. Üçüncü olarak KKY, gelişmekte olan ülkelere kendi kültürlerine ve insani ihtiyaçlarına yönelik olarak uygun somut reform seçeneklerini bulabilme fırsatını sunmuştur (Savage, 1976: 421). Özetle Savage, KKY'nin Kamu Yönetiminden doğduğunu ileri sürmekle birlikte, disiplinin içinde barındırdığı paradigmalara sahip olmadığını, gerçekte belirli pratik çözüm ihtiyaçları çerçevesinde geliştiğini öne sürmektedir. Disiplini başta Siyaset Bilimi olmak üzere sosyal bilimlerin diğer alanlarıyla yakından ilişkilendirmiş; parlak bir geleceğe sahip olduğunu ifade etmiştir.

Yetmişli yıllar aynı zamanda KKY açısından kurumsal çalışmaların yapıldığı yıllar olarak tarihe geçmiştir. Nitekim bunlardan birisi olan SICA, ASPA¹⁸

¹⁷ Savage'a göre söz konusu etki miras olarak ifade edilmektedir.

¹⁸ ASPA: American Society for Public Administration, kurum hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. <https://www.aspanet.org/> SICA: Section on International and Comparative Administration kurum hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. <http://www.sica-aspa.org/>

bünyesinde faaliyet gösteren bir alt kurumdur. Altmışlı yılların sonunda açılacak 1973'te Heady'nin başkanlığında resmen faaliyete başlayan SICA, CAG faaliyetlerinin resmi olarak sona ermesinin ardından alanla ilgili çalışmalar yapmak üzere geliştirilmiş ve halen faaliyetlerini yürüten önemli bir akademik merkezdir. Kurulduğu yıllardan itibaren SICA, KKY'nin belli başlı konularında çalışmalar yapmaktadır. Nitekim bunlardan ilki yapısal ve işlevsel görünüm bakımından her düzeyinde ulusal idareleri eşdeğer idarelerle karşılaştırmak; böylece en iyi çerçevede kabul edilebilir idareyi ve ilkelerini bulmaktır. İkincisiyse alanıysa idari becerilerin geliştirilmesi için bilimsel verileri derlemek ve az gelişmiş ülkelerde idari yeteneklerin geliştirilmesinde başlıca eğilim ve beklentileri ortaya koymaktır. Üçüncü olarak SICA, küresel bir ulus devlet sistemi bağlamında, uluslararası kuruluşlarda etkin ve işler idari yapı ve kamu hizmetini sağlamaya hizmet etmektedir. Son olarak da gelecekteki olası sistem dönüşümlerinin karşılaştırmalı ve uluslararası kamu yönetimine etkilerini araştırmaktadır (Heady, 1998:33-34).

Yetmişli yıllarda Amerika dışında, alanla ilgili dünyada özellikle de Avrupa'da gözle görülür bir popülarite kazanıldığı da eklenmelidir. İlk düzenli çalışmaların altmışların sonunda başladığı eski kıtada KKY, birleşik bir Avrupa çabalarının ekseninde ve idari reformlar bağlamında ele alınmıştır. Easton'cu yaklaşımla her ülkenin kendi siyasal alt sistemi olarak görülen Kamu Yönetimi, disiplinler arası ana çalışma konularından birisi olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Riggs'in ekoloji kuramı, bu yıllarda bürokrasinin sosyopolitik sistemiyle olan etkileşimini anlamak üzere yoğun biçimde kullanılmıştır (Rathod, 2007:29). ABD ekolü dışında Batıda öne çıkan akademisyenlerden biri de F. Morstein Marx'tır. 1969 yılında kaleme aldığı *The Administrative State: An Introduction To Bureaucracy* adlı eserinde Marx, "İdari Devlet" kavramını incelemiş; Kamu Yönetiminin yapısal yönlerini ele almıştır. Kamu Yönetiminin gereklerini rasyonalite, sorumluluk, yetki ve devamlılık gibi dört başlık altında inceleyen Marx, bürokrasinin idare üzerindeki ağırlığını ele almıştır. Nitekim yazara göre özellikle Avrupa'da dört tip bürokrasinin varlığından söz edilebilir (Marx, 1969: 54-69). Bunlardan ilki olan *Gardiyan Bürokrasi*, ilk kez Platon tarafından dile getirilmiş, toplumun refahına odaklanan vesayetçi ve koruyucu bürokrasi tipi olup en belirgin örneği 1640-1740 arasında Prusya'da görülmüştür (Marx, 1969:55-60). *Kast Bürokrasisi* ise Roma'dan miras kalan ve genellikle kıta içinde İngiltere, dışında da Hindistan'da ve ellilere kadar Japonya'da beliren tiptir. Oligarşik politik sistemlerde bulunan bu bürokrasi tipi aristokratik karakter gösterir (Marx, 1969: 60-65). Üçüncü bürokrasi tipi *Patronaj Bürokrasidir*. XIX. yüzyıla kadar İngiltere ve ABD'de yaygın olarak kullanılan bu tip bürokrasi, siyasi iktidarların tercihleriyle içi içe geçmiştir ve iktidarların değişiminde büyük oranda değişen sistem ve bürokratlara dayandırılmıştır (Marx, 1969: 65-69). Son bürokrasi tipi de *Merit Bürokrasidir*. Kamu hizmeti içine liyakata ve rasyonaliteye dayanan bu bürokrasi tipi daha çok Kara Avrupa devletlerinde geliştirilmiş olup, rekabetçiliğe dayanır (Marx, 1969: 69-73). Yukarıdaki bürokrasi tiplerini kendi aralarında karşılaştırarak, Avrupa idari sistemlerinin genel görünümünü ortaya koyan Marks, bürokratik yapılar üzerinden devletlerin politik sistemlerini de kategorize etmeye çalışmıştır. Marx'ın literatüre katkısı özellikle

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

Almanya'da KKY alanındaki çalışmaların önünü açmasıdır. Nitekim daha kırkların sonunda Reinland-Phalz'da kurulan "Speyer Yönetim Bilimleri Yüksek Okulu - Hochschule of Administrative Science in Speyer"¹⁹, bu dönemde doğrudan üniversiteye dönüştürülerek, Alman federalizmini oluşturan idari yapılar arasındaki farklılıkların kaldırılmasına yönelik çalışmalara başlamıştır. Günümüzde Speyer Üniversitesine dönüşen bu okul, halihazırda Avrupa'nın en önemli merkezlerinden birisi olma özelliğini göstermektedir. Söz konusu yıllarda AET bünyesinde tek bir idari yapı kurmaya yönelik ortak bir KKY araştırmaları merkezinin oluşturulması çabaları da dikkatten kaçmamıştır. IIAS bünyesinde 1975 yılında kurulan EGPA böyle bir çabanın ürünüdür²⁰. Esasen Marx önderliğinde Speyer Konferanslarının ardından kurulan EGPA, ilk yıllarında KKY alanında Amerikan işbirliği modelinin Avrupa'ya transfer edildiği bir akademik merkez olma özelliğini taşımıştır (Fisch, 2018:17). Her ne kadar EGPA, ABD ekolüne dayandırılmış olsa da KKY konularına, Avrupa merkezli yaklaşımlar geliştirmeyi amaçlayan bir akademidir. Bu amaçla akademinin merkez idare komitesi dönemin AET üyelerinden ve akademisyenlerden oluşturulmuştur. Kuruluş yıllarında tek bir çalışma grubundan meydana gelmekle birlikte günümüze kadar, çalışma gruplarının sayısı artırılmış, hali hazırda yediye çıkarılmıştır. Her grupta bir direktör ve başkan ile birlikte yeteri kadar akademik personel görev yapmaktadır. EGPA yıllık olarak bir adet çalışma bülteni, en az bir uluslararası toplantı ile dört ayda bir akademik olarak yayınlanan International Review of Administrative Sciences adlı dergi yayımlamaktadır (Snellen ve Van de Donk, 1998:580).

Yetmişler sona ererken KKY literatürünün, artık sadece Amerika'da ele alınan bir konu olmaktan çıktığı, başta Avrupa olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde de dikkate değer bir disiplin haline dönüştüğü ileri sürülebilir. Her ne kadar dönemin siyasal şartları nedeniyle Amerika'da alanla ilgili doğrudan hükümet desteğinde azalma olsa da üniversitelerde ve araştırma merkezleri konuya sahip çıkarak, geliştirilen teorilerin test edilmesi fırsatı yakalanmıştır. Buna mukabil yetmişli yılların sonu Avrupa kıtasında KKY açısından yeni bir dönemin habercisidir. Birleşik bir Avrupa kurma çabalarının gölgesinde kıtada kurumsal anlamda KKY'nin her boyutuyla kullanıldığı açıktır. Disiplin, Yeni Kamu Yönetimi teorilerinin ve tekniklerinin geliştirilmesinde ve Avrupa Kamu Yönetimi anlayışının kurulmasında temel başvuru kaynağı haline gelmiştir (Snellen ve Van de Donk, 1998:580). EGPA bünyesinde ortak bir Avrupa idari alanının kurulması için çalışmalar yürütülmüş, her yıl yapılan düzenli konferanslarla ortaya çıkan gelişmeler akademik ve kurumsal anlamda değerlendirme içine alınmıştır. Aynı yaklaşım çerçevesinde dünyanın geri kalan siyasi coğrafyalarında da benzer durum söz konusudur. Başta Uzakdoğu ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan pek çok ülkede

¹⁹ Kurum hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. <https://www.uni-speyer.de/en/>

²⁰ IIAS: International Institute of Administrative Sciences. Kurum hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz. <https://www.iias-iisa.org/> EGPA: The European Group for Public Administration, Birim hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. <https://egpa.iias-iisa.org/index.php>

KKY çalışmaları, üretilen teorilerden yararlanılarak diğerleriyle benzerlik ve farklılıklar üzerinden ve çok boyutlu olacak şekilde uygulanmıştır.

5. KKY Çalışmalarının Yaygınlaşması ve Gelişmesi: Kurumsal ve İlkel Düzenlemeler (1980-Günümüz)

Genel itibariyle seksenli yıllar dünyada refah devleti anlayışının bitişini vurgulayan neoliberal söylemlerin başlangıcı olarak da bilinir. Başta ekonomi olmak üzere, devletin neredeyse bütün kamusal alanlardan çekilerek küçültülmesine yönelik politika söylemlerinin üretilmeye başlandığı seksenler, aynı zamanda sermaye ve insan hareketliliğinin küresel düzeyde serbest dolaşıma açıldığı dönemin de başlangıcı olarak kabul edilir. Böylelikle XXI. yüzyıla damgasını vuracak olan Küreselleşme kavramının da önü açılmıştır. Küreselleşme kavramından ilk etkilenen bilim dalının Kamu Yönetimi olması elbette ki şaşırtıcı değildir. Esasen dönüşümün ilk sinyallerinin yetmişlerin sonlarında literatüre sokulan “Yeni Kamu Yönetimi Hareketi (YKYH)” kavramında görmek mümkündür. Özetle KYK Hareketi, Kamu Yönetiminin politika odaklı olarak yeniden yapılandırılması, verimlilik, ekonomiklik, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkeleri üzerine yeniden inşa edilmesine dayanır. Yeniden inşa çabalarının ilk adımları Waldo tarafından düzenlenen Minnowbrook Konferanslar dizisinde atılmıştır. Adı geçen konferanslar sonunda artık geleneksel Kamu Yönetimi anlayışının toplumsal sorunlara cevap bulmaktan uzak kaldığı eleştirisi egemen bir düşünce olmuş sosyal eşitlik, sürekli değişim, yeni değerler ve uygunluk gibi ana esaslara dayalı yeni bir kamu yönetimi anlayışı kalıcı hale gelmiştir (Özgür ve Öztepe Çiğercioğlu, 2015: 108).

Elbette ki Kamu Yönetimindeki radikal söylemlerden KKY'nin etkilenmesi de kaçınılmazdır. Nitekim seksenlerin başında KYK Hareketi çerçevesinde başlayan literatür tartışmaları içinde KKY'nin yeniden ele alınması da gündeme gelmiştir. Nitekim disiplinin adını duyuran bir dizi bilim insanı, neoliberal döneme uyum sağlamak ve söz konusu eleştirileri göğüsleyebilmek amacıyla KKY'ni KYKH yönünde güncellemek gibi özel bir görev üstlendiler. Söz konusu bilim insanları içinde Guy Peters, Ferrel Heady, Charles T. Goodsell, Jong S. Jun, Milton Esman ve Gerald. E. Caiden başı çekmektedir. Guy Peters henüz 1981 yılında kaleme aldığı makalesinde bürokrasi politika (özellikle de hükümet) ilişkisinin değişen yönünü ortaya koyarak, klasik bürokrasilerin, politik bürokrasiye dönüşümlerini incelemiştir. Peters'e göre geçen yıllar içinde, özellikle de ileri sanayi toplumlarında kamu bürokrasilerin önemi giderek artmış ve bu durum politika yapıcıları tarafından da fark edilmiştir (Peters, 1981:56-57). Kısaca Batı olarak tabir edilen ileri sanayi toplumlarıdaki bürokrasi artık Weberyen bürokrasi anlayışının ötesinde politik bir bürokrasi ve bürokratları da politik bürokratlardır. Kısaca *bürokratik hükümet* olarak tanımlanan bu yeni bürokrasi çeşidi, hem politik anlamda yeni bir karar vericilik; hem de rutin anlamında idare-i maslahatı içinde barındıracak gri alanlar bırakmayan yeni bir ideolojik yaklaşımdır (Peters, 1981: 65). Peters, ortaya koyduğu özgün tartışmanın çeşitli yönlerini, *yönetişim* kavramıyla birleştirerek başta ABD olmak üzere İngiltere, Fransa ve Almanya örnekleriyle karşılaştırmıştır. Heady ise, neoliberal dönemde KKY'nin en önemli ihtiyacını

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

geçmişteki teori ve katkıları geliştirmek yerine, yeni açılımlar ve yöntemlerin bulunması olarak görmektedir. Bu amaçla yeni dönemde çok yönlü bir karşılaştırma perspektifine ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim Heady, KKY'ne yüklenen bu yeni misyonun disiplinin kuruluşundan bu yana mevcut olduğunu, ancak seksenli yılların sonunda başlayan Yeni Dünya Düzeni söylemlerinin sonucunda gerçekleştirme fırsatı bulabildiğini ileri sürmektedir. Heady'e göre yeni dönemde KKY çalışmalarının amacı, küresel boyutta karşılaştırmaya izin veren bir analiz çerçevesi bulmak, bağımsızlığına yeni kavuşan ülkelerin idari sorunlarına özel ilgi göstermek, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmekte olan ülkelere aktarılmasında güven yaratmak ve gelecekteki karşılaştırmalı çalışmalar için daha verimli yöntemler tasarlamaktır (Heady, 1989:573). Goodsell ise tarihsel süreç içinde kamu idarelerin sayı ve etkinliğindeki artışa işaret çekerek, siyaset ve bürokrasi arasındaki ilişkilerin boyutlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Geçen zaman içinde bürokrasinin geleneksel hizmet verme anlayışından giderek ayrıldığını ifade eden Goodsell, politika belirleyici bir boyuta ulaştığını vurgulamıştır (Frederickson vd. 2012: 21). İdarenin mahiyeti ve etkinliğindeki artışı nedeniyle yeni dönemde KKY'nin kapsamının ulusal ve ulus üstü analiz düzeyindeki karşılaştırmaları kapsayacak şekilde de genişletilmesini savunmuştur. Tıpkı Heady gibi Jun da yetmişli yıllarda KKY'nin kuram ve metodoloji geliştirmeye odaklandığını ve bunda da başarılı olduğunu ifade etmektedir. Yeni dönemde KKY'nin yeni misyonuyorsa elde edilen kuram ve birikimlerden yola çıkarak entelektüel bir farkındalık yaratmak olmalıdır (Jun, 1976:642). Jun adı geçen makalesinde, KKY çalışmalarının II. Dünya Savaşı sonrasındaki davranışçı ekolden beslendiğini, altmışlarda da az gelire sahip olan gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle benzerlik ve farklılıklarının ortaya konulmasına odaklanıldığını, bunun bir dezavantaj olduğunu, yönetimin sosyo-psikolojik yönleriyle karmaşık değişkenlerinin mikro düzeyde eksik bıraktığını savunmuştur (Jun, 1976:642). Yine Jun'a göre KKY'nin en temel sorunu teorik modellerin ve paradigmaların inşasında yatmaktadır. Heady ve Riggs arasındaki farklılıklara değinen Jun, özetle esas meselenin toplumsal yapının öznel anlamının keşfedilmesi olduğunu ileri sürmekte, bürokrasi ve siyaset arasındaki yeni ilişki biçimini ortaya koymak gerektiğini ifade etmektedir. Bu yönüyle KKY izole bir alan olmaktan çok esasen kamu yönetiminin en geniş parçası olarak görülmelidir. Esman ise modernitenin ekonomik gelişmişlikle olan ilişkilerine değinerek, 1966'dan itibaren geliştirmeye başladığı sınıflandırma şeması çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarını çeşitli eylem araçları oluşturma ve uygulama yeteneklerine odaklanmıştır (Jreisat, 2005:233). Bu amaçla KKY çalışmalarına ekonomi, siyasi partiler, etnisite, kimlik ve kültür gibi unsurları eklemiştir. Yaptığı çalışmalarda Heady ve Riggs'in yaklaşımlarını çeşitli ülke analizlerinde deneyen Esman, bir yandan gelişmekte olan ülkelerin kamu yönetim yapılarını yukarıda belirtilen perspektifte ele almış; diğer yandan da dönemin eserlerini inceleyerek KKY incelemelerinin boyutlarını ortaya koymaya çalışmıştır. Bu yönüyle Esman'ın KKY incelemelerine katkısı sosyo-politik yapının etkilerini literatüre sokması olarak belirtilebilir. Tıpkı Esman gibi Caiden'in farklı bir açıdan KKY'ne katkı sağladığı görülmektedir. Caiden, her yönetim sistemini benzersiz olarak tanımlamakla birlikte

süreçlerine, amaçlarına, yapılarına, çevresel etkileşimlerine ve kültürlerarası yönetim süreçlerine göre karşılaştırılabileceğini ifade etmiştir (Lakshmaiah, 2019:16). Caiden'in KKY çalışmaları idari yozlaşma ve reform konularına odaklanmıştır. Yetmişli yıllarda az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla görülen idari yozlaşma konularına eğilen Caiden, 1980'de kaleme aldığı *Public Maladministration and Bureaucratic Corruption* adlı eseriyle literatüre *public maladministration* kavramını kazandırmıştır. Kasıtlı olarak bürokratik bozulma yerine yönetsel bozulma olarak tanımladığı bu kavram, esasen kötü niyetli yönetim biçimlerini ifade eden bir terimdir (Caiden, 1981:56-58). Özetle politik yozlaşma ve büropatoloji gibi hastalıklardan beslenen yönetsel bozulma gizlilik, elitizm, ayrıcalık, eşitsizlik, mahrumiyet ve toplumsal rekabet gibi sonuçlar doğurmaktadır (Caiden, 1981:65-67). Yönetimin aynı zamanda bir kültürel süreç olduğuna sıklıkla vurgu yapan Caiden, adı geçen makalesindeki savlarını daha sonraki yıllarda kaleme aldığı eserlerinde Amerikan federe yönetimlerini, Latin Amerika dünyasını, ABD-İngiltere, Avustralya-İsrail gibi ülkeleri birbirleriyle karşılaştırarak ve ayrıca Hindistan'daki idari reform çabalarını ayrı ayrı incelemiştir. Seksenli yıllar aynı zamanda KKY çalışmalarının ulus üstü ve uluslararası örgütler tarafından da ilgiyle karşılandığı yıllar olarak da görülmelidir. Dünya Bankası tarafından ilk kez 1986'da başlatılan Sahra Altı Afrika ülkelerindeki idari reform çalışmalarında KKY'nin kullanılması disiplinin önemini ortaya çıkarması bakımından dikkat çeken bir gelişmedir. Benzer şekilde küresel ekonominin en etkin aktörü olarak yükselmeye başlayan IMF de aynı yöntemi izlemekten kaçınmamıştır (Caiden ve Caiden, 1990:388). Böylece uluslararası örgütler ve bunların dayattığı yenilikler, kamu yönetiminin geleneksel reform stratejilerini bir tarafa bırakarak, yakın bir gelecekte bilgi teknolojilerine ve siber ağa sahip, politik yönü ağır basan, reformcu ve çok boyutlu bir idari sürece doğru yönlendirmiştir. Kısaca *Yönetişim* başlığı altında toparlanan yeni idari reformlar süreci, KKY'ni ulusal bürokrasi incelemelerinden çıkartarak, uluslararası çalışmaların öznesi haline getirmeyi başarmıştır. Ortaya çıkan bu yeni durum KKY alanında çalışan birçok araştırmacının önünü de açması bakımından önemlidir. Zira Küreselleşme Çağı başlarken araştırmacılar, kamu yönetiminin kalıplaşmış sorunlarına çözüm üretmek anlamında bir yandan reform transferlerini yapabilmişler, diğer yandan da kalkınma odaklı yönetim ilkelerinin geliştirilmesine odaklanabilmişlerdir (Bapuji ve Rao, 2001: 579).

KKY alanında yapılan çalışmalarda doksanlı yıllar, KKY'ndeki tıkanmaların aşılmaya çalışıldığı ve alana yeni açılımların verilmek istendiği yıllar olarak görülmektedir. Soğuk Savaşın sona erdiği bu dönemde tamamen karşılaştırmalı olan, ancak KKY olarak başlıklandırılmayan çok sayıda çalışma literatüre eklenmiş, alanla ilgili yayın yapan akademik dergiler yeniden itibar kazanmıştır. Yapılan yayınlarda arasında bütçe yapım süreçleri, sağlık hizmetleri ve eğitim politikaları gibi vaka analizleriyle geleneksel ülke karşılaştırmaları dikkat çekmektedir (Politt, 2011:118). Doksanlı yıllarda KKY'ni diriltme çabalarına öncülük yapan isimlerin başında gelen Heady, geçmiş yıllarda ortaya çıkan hayal kırıklıklarının farklı bir bakış açısıyla giderilebileceğini savunmuştur (Caiden ve Caiden, 1990:375). KKY'ne karşı yapılan en sık eleştirinin, alanın belirli konuları

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

kapsayan ayrı bir literatür olarak tesis edilmediği ve mevcut teorilerin ampirik çalışmalarda henüz doğrulanamadığı olduğunu belirten Heady, bu yüzden KKY'yle ilgili fikir birliğinin henüz oturtulmadığını ileri sürmektedir (Heady, 1989, 575-577). Heady'nin bu görüşlerine dönemin bazı akademisyenlerinin de katıldığı görülmektedir. Nitekim bu akademisyenlerden Wart ve Cayer 1990 yılında yazdığı ortak makalede disiplinin aslında özgün bir yönünün olduğunu, disiplinler arası bir yaklaşımla ele alındığı takdirde geleneksel kamu yönetimi çalışmalarından daha uzun ömürlü olabileceğini iddia etmişlerdir. Sadece 1982-1986 arasında yapılan ve seçilmiş dergilerdeki akademik yayınların mercek altına alındığı çalışmada disiplinin gerçek bir alan olup olmadığı, kullanılacak en iyi metodolojilerin neler olduğu, ne denli teorik veya uygulamaya yönelik olduğu ve kamu yönetimi ana disiplini içinde nerede bulunduğu soruları yanıtlanmıştır (Wart ve Cayer, 1990:239). Her ne kadar Wart ve Cayer, KKY konusunda özgün bir tanım eksikliği ile belirgin bir metodoloji yoksunluğuna işaret etseler de bu durumu önemli bir sorun olarak görmezler. Zira onlara göre KKY, kimliksiz bir alan değildir. Aksine idari yapıları sorgulamaya ve karşılaştırmaya teşvik eden bir çalışma alanıdır. Merak artırıcı bir yönünün de bulunduğu bu disiplin, sosyal bilimlerin diğer alanlarına da yeni katkılar sunan karaktere sahiptir (Wart ve Cayer, 1990: 246). Doksanlı yıllar içinde Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni tartışmalarının da Kamu Yönetimi ve KKY literatürü üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Küreselleşmenin Kamu Yönetimi genel disiplin üzerindeki etkisi, ulusal egemenlik ötesine geçen topluluklar ile uluslararasılaşmadır. Küresel pazarın genişlemesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bilgi ve sermaye dolaşımı, geleneksel kamu yönetiminin sınırlarını tamamen değiştirmiştir. Bazı istisnaları dışında neredeyse tüm dünyada idari yapılar ortaya çıkan bu küresel dönüşüme ayak uydurma ihtiyacı hissetmişlerdir. Nitekim Farazmand bu küresel dönüşümü, Yeni Dünya Düzeninin doğal söylemi gereği, hemen hemen bütün ülkelerin çoğulcu demokrasi, piyasa odaklılık ve özelleştirme gibi yeni durumlara uyum sağlamak için idari reform sürecini başlattıklarını, bu durumun da kamu yönetimi alanında çalışan akademisyenleri teşvik ettiğini ileri sürmektedir (Farazmand, 2006:705-718²¹). Farazmand, kapitalizmin ulaştığı bu yeni boyutu ulusüstü örgütlerin etki ve denetim güçlerinin artışı olarak tanımlar. Ona göre günümüzün dünyası, ulus devletlerin ötesine geçen bir dünya hükümetine doğru evrilmektedir (Farazmand, 1999: 509). Bununla birlikte küreselleşme olgusu devletlerin ve bürokrasilerin sonunu da getirmemiştir. Modern çağların başında olduğu üzere devletler yeniden tanımlanmış sosyopolitik bir kimlik içinde varlıklarını sürdürmeye devam edecektir. Söz konusu kimliğin en belirgin özelliği ise birbirilerine çok yönlü olarak bağlanmış, işbirliğine mecbur bırakılmış ve ulus üstü örgütlerin yakın denetimine bağlı yeni kurumsal idari devlettir (Farazmand, 1999:515). Nitekim bu duruma açıkça dikkat çeken akademisyenlerden biri de Heady'dir. Ona göre Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte ulus üstü örgütlerin kapasiteleri uluslararası politikada denge ve belirleyicilik sağlayacak

²¹ Adı geçen makalenin ilk yayını için bknz. *Public Administration in the Global Village*, (Ed.J.Claude GarciaZamor and Renu Khator), Chap:3, (61-81), Westport Ct:Praeger

şekilde genişlemiştir. Uluslararası sorunların çözümünde giderek ağırlığını koyan bu yapıların karşılaştırmalı yönetim yaklaşımını etkilemesi de kaçınılmazdır.

Heady'nin de ifade ettiği gibi ikibinli yıllar, KKY çalışmalarının hem bilimsel hem de kurumsal açıdan genişlediği bir dönem olma özelliğini taşımaktadır. Bir yandan akademik olarak KKY incelemelerinin sayısı, çeşitliliği ve kalitesi küresel ölçekte artmış; diğer yandan da OECD, Dünya Bankası, AB ve BM gibi ulus üstü yapıların içine alınarak kurumsallaştırılmıştır²². KKY incelemelerinin kurumsal bir düzeyde ele alınması gerçekte “uluslararası kamu yönetimi” adı altında yeni bir kamu yönetimi literatürünün gelişimine zemin hazırlamaktadır (Bapuji ve Rao, 2001:574-575). Bu çerçevede KKY'nin yeni çalışma alanları insan hakları, debürokratizasyon, bürokrasilerin karşılıklı bağımlılığı, vatandaş sözleşmesi çalışmaları, reformlar, kamu hizmetleri ve işletmelerinin tasfiye edilerek sivil toplum, yerel yönetimler ve özel sektöre devri konularına odaklanmaktadır (Marume, vd. 2016: 1028). Ne var ki bu durum özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler açısından eleştiri konusudur (Pollitt, 2011, 122-125). Böyle ülkelerde yönetim ve hesap verilebilirlik gibi kavramlar üzerinden yürütülen sürekli idari reform talepleri, KKY çalışmalarını akademik bir disiplin olmaktan çıkararak politika yapıcı bir görüntü içine sokmaktadır. Disiplinin ulus üstü örgütler tarafından kamu politikalarının üretilmesine yönelik, dayatmacı bir üsluba dönüşmesi özellikle az gelişmiş ülkelerin akademik ve idari sistemleri tarafından rahatsızlıkla karşılanmaktadır (Walle ve Brans, 2018:102-103). Yönetişim ve e-devlet uygulamalarına geçiş üzerinden üretilen kamu politikaları, KKY'ni, rasyonel planlama ve analiz süreci olmaktan çıkarmış, doğrudan politika transferi konularına odaklanan bir alan haline getirmiştir. Bu durum literatürün zenginleştirilmesi olarak görülse de gelişmekte olan ülkeler açısından Batı (özellikle de Amerikan) etnosentrizmi içinde ele alınarak ve yerel idari sistemleri Batılılaştırma (veya Amerikanlaştırma) çabası olarak değerlendirilmektedir (Farazmand, 1996: 357). Günümüzde disipline yönelik diğer eleştirileri ise aşağıdaki gibi ele almak mümkündür (Fitzpatrick, vd. 2011:822): Bunlardan ilki kuşkusuz siyaset ile kamu yönetimi arasındaki ayrılığın giderek ortadan kalkmasıdır. YKY Hareketi anlayışı çerçevesinde artık doğal olarak görülen bu durum esasen KKY çalışmalarını da etkileyerek, disiplinin yönünü giderek karşılaştırmalı politika konularına doğru yönlendirmektedir. İkinci eleştiri ise disiplinle ilgili teori eksikliklerinin altmışlı yıllardan bu yana devam ettirildiğidir. Üstelik alanla ilgili yeni teorilerin geliştirilmemesiyle birlikte, halihazırdaki çalışmaların da önceki teoriler çerçevesinde yapılmadığı görülmektedir. Bu durum KKY'nin özgün bir disiplin olarak geliştirilmesine engel olmaktadır. Nihayet üçüncü eleştiri ise metodolojik eksiklerin bolluğudur. Bazı KKY uzmanları araştırma literatürünü ampirik verilerin veya nicelleştirmenin azlığı nedeniyle eleştirmektedir. Diğer kaygılar, ülkeler arasında iyi araştırmalar yapmanın doğasında var olan zorluk ve karmaşıklık durumlarıdır. Ülkelere özgü ve farklılaşmış kamu yönetimi sistemlerini incelemek esasen

²² Bu kuruluşlar arasında PUMA (OECD), EGPA (AB) örnek olarak verilebilir.

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

KKY'nin en eski sorunsalıdır. Ancak günümüzün karmaşık yönetim sistemleri dünyasında bu zorluğun giderek artan bir eğilimi bulunmaktadır.

Her türlü eleştiriye ve sorunlara rağmen alanın ortaya çıkışı ve geçirdiği aşamalar dikkate alındığında KKY'nin kamu yönetimi sistemlerinin incelenmesinde ortaya koyduğu tablonun geçerliliğini sürdürdüğünü ve mevcut sorunları aşması halinde özgün bir alt disiplin olarak ikibinli yıllarda da önemini sürdüreceğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

6. Değerlendirme

Kamu Yönetimi genel disiplini içinde karşılaştırmalı perspektif, en az disiplinin ortaya çıkışı kadar eskidir. Bu doğrultuda KKY'nin, Kamu Yönetimi ana disipliniyle birlikte ve onun ayrılmaz bir parçası olarak doğduğu ve geliştiğini ifade etmek abartılı bir söylem olmaz. Kamu Yönetiminin modern tarihi içinde ortaya çıkan gelişmeler ve karşılaştırmalı perspektif alanında ortaya konulan teoriler bu durumu açıkça göstermektedir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde başlayan teori çalışmaları alana önemli bir açılım sağlamıştır. Bununla birlikte KKY'nin genel Kamu Yönetimi disiplininin altında yer aldığını da ifade etmek gerekir. Bunun sebebiyse esasen ihtiva ettiği konular ve kullandığı yöntemlerdir. Özellikle Soğuk Savaş yıllarında özgün bir alt disiplin kurma çabaları kendisini hemen göstermiştir. Bu nedendir ki Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni söylemleri içinde Kamu Yönetimi ana literatürü günümüzdeki yerini bulabilmiştir.

Esas itibarıyla KKY gelişmiş, gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerdeki Kamu Yönetimi sistemlerinin kıyaslanmasında, benzeyen veya ayrışan yönlerinin çeşitli parametrelerden ortaya konulmasında katkıları bulunan bir inceleme alanıdır. İlaveten KKY'nin esnek ve disiplinler arası boyutu olduğu da unutulmamalıdır. Kuşkusuz bu katkı durup dururken ortaya çıkmamıştır. Kalkınmaya odaklı, refah devleti uygulamalarından, neo liberal ve yönetişime dayalı devlet anlayışına geçiş çabaları, sosyal bilimlerin diğer alanlarıyla birlikte KKY okumaları üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda küresel dünyaya entegrasyonun temel anahtarlarından birisinin de KKY olduğu ileri sürülebilir. Çok yönlü bir alan olarak KKY, XXI. Yüzyıla da açıkça damgasını vuracak bir inceleme konusudur.

Sosyal bilimlerin bütün alanlarında olduğu gibi KKY alanına yönelik eleştirilerinin bulunması da olağandır. Disiplinler arası yöntemlerin en yaygın olarak kullanıldığı KKY'ne yönelik eleştirilerin giderek çoğalması esasen alanın ne denli popüler olduğunu da göstermektedir. Özetle alana yapılan eleştirileri üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan ilki yukarıda da değinildiği üzere KKY'nin giderek ABD etnosentrizmine dayandığı ve Anglo Sakson idari dayatmalarında bulunduğudır. Disiplinin köken itibarıyla ABD'de ortaya çıkması ve daha çok Amerikalı akademisyenler tarafından geliştirilmesi bu eleştirileri haklı çıkaran bir husustur. Ancak bu yaklaşım tamamıyla doğru da değildir. Zira sosyal bilimler kimsenin tekelinde değildir ve dünyanın diğer bölgelerinde de geliştirilebilir. Günümüz bilgi ve teknolojileri buna imkan vermektedir. Üstelik KKY'nin disiplinler arası niteliği bu eleştiriye bertaraf etmeye de müsaittir. Eğer yerel yönetim kültürü çalışmaları alana dahil edilebilirse söz konusu eleştiri, yerini daha farklı

boyutlara bırakabilir. İkinci eleştirinin de KKY alanında teori eksikliği üzerinedir. Kuşkusuz bu eleştirinin de göz ardı edilmemesi gerekir. Ancak teori sorunu sosyal bilimlerin hemen her alanında temel bir sorunsaldır. Çünkü sosyal bilimlerde kesin olgulara ulaşmak zaman alır. KKY incelemelerinin çok yeni olduğu düşünüldüğünde, zamanla bu sorunun da aşılabacağı kolayca görülebilir. Üçüncü eleştirinin de KKY'nin odaklandığı coğrafyalar üzerine olduğu görülmektedir. Nitekim alanla ilgili çalışmalar genel olarak incelendiğinde genel olarak Kuzey Amerika, Avrupa ve Asya coğrafyalarına yönelik olduğu ortadadır. Her ne kadar bu eleştirinin de doğruluğunu kabul etmekle birlikte, asıl meselenin veri elde etmeyle ilintili olduğu vurgulanmalıdır. Kesin ve sağlıklı verilerin adı geçen coğrafyalardan geldiği dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte alanla ilgili çalışmaların giderek genişlediği de kabul edilmelidir. Özellikle son yıllarda Afrika ve Latin Amerika gibi diğer coğrafyalarda yaşayan akademisyenlerin konuya ilgi göstermeleri nedeniyle KKY çalışmaları, dünya nüfusunun neredeyse tamamını kapsayacak kadar büyük bir coğrafyaya yayılmıştır.

Tarihsel süreci içinde KKY çalışmalarına zaman zaman ilgi azalsa da gerçekte hiç bitmemiştir. Sadece teori açısından değil aynı zamanda alana akademik katkı açısından da karşılaştırmalı perspektif, Kamu Yönetimi çalışmalarının en çok kullanılan metotlarından birisidir. KKY çalışmalarının genişletilmesi ve bütün Kamu Yönetimi konularında kullanılabilmesi için alanın çok iyi tanımlanması, daha önceden geliştirilen teorilerin test edilmesi, uluslararası ilişkiler, siyaset, sosyoloji ve iktisat gibi diğer bilim dallarının alana göreceli katkılarının açıkça ortaya konulması, bu disiplinin geleceği için elzem teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

- Azarian, R. (2011), *Potentials and Limitations of Comparative Method in Social Science*, International Journal of Humanities and Social Science, Vol. 1 No. 4; April, s.113-125
- Bapuji, M. ve Rao, M. K. (2001), *Revisiting Comparative Public Administration in the Changed Context*, The Indian Journal of Political Science, Vol. 62, No. 4 (December), (574-584)
- Burgess J.W. (1891), *Political Science And Comparative Constitutional Law*, The University Faculty of Political Science in Columbia Collage, Vol:II, Boston, USA
- Caiden, G.(1981), *Public Maladministration And Bureaucratic Corruption*, Hong Kong Journal of Public Administration, Vol:3, No:1 (56-71)
- Caiden, G. and Caiden, N. (1990), *Toward The Future of Comparative Public Administration*, (Ed.O.P.Dwivedi and Keith Henderson), *Public Administration in World Perspective* , Iowa State University Press, USA
- Demirel, D. (2013), *Max Weber'in Sosyoloji Kuramı*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/12 Fall, (361-369)
- Dereli, E. (1988), *Toplumun Kültürel Değerlerinin İdari Performans Üzerindeki Etkileri*, İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası, Cilt:46, (259-266)

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

- Dr. Lakshmaiah IAS Study (2019), Public Administration, <https://drpvlakshmaiah.com/uploads/comparative-public-administration%20.pdf> (E.T. 12.12.2019)
- Farazmand, A. (1996), *Development And Comparative Public Administration: Past, Present, And Future*, Public Administration Quarterly, Vol. 20, No. 3 (Fall), (343-364)
- Farazmand, A. (1999), *Globalization and Public Administration*, Public Administration Review, Vol. 59, No. 6 (Nov-Dec), (509-522)
- Farazmand, A. (2001), "*Handbook of Comparative and Development Public Administration*", Marcel Dekker Inc, USA
- Farazmand, A. (2006), The New World Order And Global Public Administration: A Critical Essay, (701-728), *Comparative Public Administration Essential Readings*, (Ed. Eric Otenyo&Nancy Lind), Elsevier Press, USA
- Fisch, S. (2018), *German, American and European Roots of International Cooperation in Administrative Sciences. 'The Speyer Conferences' and the Origins of EGPA/GEAP up to 1975*, Public Administration in Europe: The Contribution of EGPA", (11-17), (Ed. Edoardo Ongaro), IIAS Series by Palgrave Macmillan, UK
- Fitzpatrick, J. Goggin, M. Heikkila, T. Klinger, D. Machado, J. and Martell, C. (2011), *A New Look at Comparative Public Administration: Trends in Research and an Agenda for the Future*, Public Administration Review, Vol:71, No:6, November-December, (821-830)
- Frederickson, G. Smith K. Larimer, C. and Licari, M. (2012), "*The Public Administration Theory Primer*", Westview Press, USA
- Goodnow, F. J. (1893), *Comparative Administrative Law: An Analysis of the Administrative Systems-National and Local of the United States, England, France and Germany*, G.P. Puttams Son's New York and London, The Knickerbocker Press
- Goodsell, C.T. (1981), *The New Comparative Administration: A Proposal*, Journal of Public Administration, 3(2), (143-155)
- Heady, F. (1959), *Bureaucratic Theory and Comparative Administration*, Administrative Science Quarterly, Vol. 3, No. 4 (March), (509-525)
- Heady, F. (1989), *Issues in Comparative and International Administration*, (571-594), (Ed: J.Rabin, W.B. Hildret, G.J. Miller), Handbook of Public Administration, Second Edition, Marcel Dekker Press, USA
- Heady, F. (1998a), *Comparative and International Public Administration: Building Intellectual Bridges*, Public Administration Review, Vol. 58, No. 1 (Jan. – Feb), (32-39)
- Heady, F. (2001), *Public Administration: A Comparative Perspectives*, 6th Edition, CRC Press, USA,
- Heady, F. (2006), *Comparison in the Study of Public Administration* (61-128), *Comparative Public Administration Essential Readings*, (Ed. Eric Otenyo&Nancy Lind), Elsevier Press, USA
- Henderson, K..M. (1964), *Emerging Synthesis in American Public Administration*, Asia Publishing House, USA

- Henderson, K.M. (1969), *Comparative Public Administration: The Identity Crisis*, Journal of Comparative Administration, Volume: 1 Issue: 1, (65-84)
- Ibietan, J. and Florin S. (2013), *Conceptual and Methodological Approaches to Comparative Public Administration*, International Journal of Innovative Social Sciences & Humanities Research 1(2), (49-58), September
- Jreisat, J. E. (2005), *Comparative Public Administration Is Back In, Prudently*, Public Administration Review, March/April Vol. 65, No.2 (231-242)
- Jun, J.S. (1976), *Renewing the Study of Comparative Administration: Some Reflections on the Current Possibilities*, Public Administration Review, Vol. 36, No. 6 (Nov. - Dec), (641-647)
- Keskin N. (2003), *Karşılaştırmalı Kamu Yönetiminde Kuram Denemeleri ve Ana Yaklaşımlar*”, Ankara Üniversitesi SBE Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı Lisansüstü Programı, Kamu Yönetimi Çalışmaları 2002-2003, Disiplin Sorunları – YL/01 Ödev Notları,
https://www.academia.edu/2963546/Kar%C5%9F%C4%B1la%C5%9F%C4%B1mal%C4%B1_Kamu_Y%C3%B6netiminde_Kuram_Denemeleri_ve_Ana_Yakla%C5%9F%C4%B1mlar (E.T.02.12.2014)
- Laxmikanth, M (2011), *“Public Administration”*, Tata McGraw Hill Education Private Limited, New Delhi, India
- Lepawsky, A.(1949), *Administration the Art And Science Of Organization And Management*, Knopf Inc. New York, USA
- Loveman, B.(2006), *The Comparative Administration Group, Development Administration And Antidevelopment*, (286-296), Comparative Public Administration Essential Readings, (Ed. Eric Otenyo&Nancy Lind), Elsevier Press, USA
- Lowell, A. L. (1896), *Governments and Parties in Continental Europe*, The Riverside Press, Cambridge Mass, USA
- Lowell, A. L. (1908), *The Government of England*, Vol:1, The Mac Millian Company, New York, USA
- Lowell, A. L. (1922), *Greater European Governments*, Cambridge Harvard University Press, USA
- Marume S. M. J. R.R. and Namusi C.W. (2016), *Comparative Public Administration*, International Journal of Science and Research (IJSR), Vol.5, Issue 1, (January), (1025-1031)
- Marx, F. M. (1969), *The Administrative State: An Introduction To Bureaucracy*, The University of Chicago Press, USA
- Otenyo, E. E. and Nancy S.L. (2015), *Comparative Public Administration*, Part I: Comparative Public Administration: Growth, Method, and Ecology" In Comparative Public Administration. Published Online: (09 March), (1-7)
- Özgür, H. ve Öztepe Çiğercioğlu, M. (2015), *Amerikan Yeni Kamu Yönetimi Hareketi (YKYH): Sosyal Adalet ve Hakkaniyet Odaklı Bir Kamu Yönetimi Arayışı*, (97-127), Kamu Yönetiminde Paradigma Arayışları (Editör: Özer Köseoğlu ve Zahit Sobacı), Dora Yayınları, Bursa

Kamu Yönetimi İncelemelerinde Bir Alt Disiplin: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi

Peng, W.-S. (2008), *A Critique of Fred W. Riggs' Ecology of Public Administration*, International Public Management Review - electronic Journal at <http://www.ipmr.net> Vol: 9, Issue: 1 (213-226)

Peters, G.B (1981), *The Problem of Bureaucratic Government*, The Journal of Politics, Vol. 43, No. 1 (February), (56-82)

Pollitt, C. (2011), *Not Odious But Onerous: Comparative Public Administration*, Public Administration, Vol:89, Issue:1, (114-127)

Rathod, P. B. (2007), *Comparative Public Administration*, ABD Publishers, India

Riggs, F. W. (1961), *"The Ecology of Public Administration"*, Asia Publishing, London

Riggs, F. W. (1962), *Trends in the Comparative Study of Public Administration*, International Review of Administrative Sciences, Vol:28, No.1, (9-15)

Riggs, F. W. (1980), *The Ecology and Context of Public Administration: A Comparative Perspective*, Public Administration Review, Vol. 40, No. 2 (Mar. - Apr.), (107-115)

Riggs, F.W. (2006), *The Prismatic Model: Conceptualizing Transitional Societies*, (17-61), Comparative Public Administration Essential Readings, (Ed. Eric Otenyo&Nancy Lind), Elsevier Press, USA

San, C. (1993), *Karşılaştırma Yönteminde Zaman, Mekan ve Boyutlar*", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:48, Sayı:1, s.155-159

Sapru, R.(1979), *Comparative Public Administration: Retrospect and Prospect*, The Indian Journal of Political Science, Vol. 40, No. 3 (September), (466-477)

Savage, P. (1976), *Optimism and Pessimism in Comparative Administration*, Public Administration Review, Vol. 36, No. 4 (Jul. - Aug.), (415-423)

Savcı, B. (1961), *Mukayeseli Devlet İdaresi ve Türkiye Üzerine Bir Seminer*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:16, Sayı:4, s.189-203

Snellen, I.Th.M ve Van de Donk, W.B.H.J. (1998), *"Public Administration in an Information Age"*, IOS Press, Amsterdam

Siffin, W. J. (1956), *Toward the Comparative Study of Public Administration*, Indiana University Press, USA

UN (2008), *"Contribution of the United Nations to the Improvement of Public Administration A 60-Year History"*, UN Department of Economic and Social Affairs Division for Public Administration and Development Management, New York, USA <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN030594.pdf> (E.T.22.02.2019)

Yourarticlelibrary, "Comparative Public Administration: Definition, Sources and Problems" <http://www.yourarticlelibrary.com/public-administration/comparative-public-administration-definition-sources-and-problems/63439> (10.08.2018)

Waldo, D. (1963), *Comparative Public Administration: Prologue, Performance, Problems, And Promise*, The Indian Journal of Political Science, Vol. 24, No. 3, (177-216)

Van DeWalle., S. and Brans, M. (2018), *Where Comparative Public Administration And Comparative Policy Studies Meet*, Journal of Comparative Policy Analysis, 20(1), (101-113)

Wart, M.V. and Cayer, J. (1990), *Comparative Public Administration: Defunct, Dispersed, or Redefined?*, Public Administration Review, Vol. 50, No. 2 (Mar- Apr), (238-248)

Wilson, W. (1887), *The Study of Administration*, Political Science Quarterly, Vol. 2, No. 2 (Jun), s.197-222

ÇİN VE AMERİKA REKABETİNDE ORTA ASYA'NIN KONUMU

THE POSITION OF CENTRAL ASIA IN THE COMPETITION OF CHINA AND AMERICA

ПОЗИЦИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В КОНКУРСЕ КИТАЯ И АМЕРИКИ

Mehmetali KASIM*

ÖZ

Amerika 20.yüzyılda dünya ekonomisi ve siyasetinde belirleyici dünya gücü olarak varlığını sürdürmüştür. 21. yüzyılda da liderlik statüsünü koruyup koruyamayacağı, 1978 yılı sonrası reformlarla hızla gelişmekte olan, iktisadi, askeri ve siyasi olarak oldukça ilerleme kaydeden ve gelişmeye devam edeceği beklenen Çin karşısında sorgulanmaya başlamıştır. Amerika yönetimi ve halkının mevcut gerçekler karşısında düşman algısı büyük derecede değişmeye, gittikçe Çin tehdidi İslam ve Rus tehdidinin yerini almaya başlamıştır. Amerikalılar, günümüzde artık kendi güvenliğine ve dünyadaki liderlik statüsüne en büyük rakibin Çin olduğuna inanmaktadır. Amerika hükümeti, Asya'ya yönelik stratejiler, politikalar geliştirerek uygulamaya başlamış ve dünya çapında işbirliği arama sürecine girmiştir. Çin, bunu kendini çevrelemek olarak algılamakla kalmamış, aksine dünyanın süper gücü olma hayalini gerçekleştirmek için batı stratejisi başta olmak üzere Kuşak Yol gibi projeleri geliştirerek etki alanını genişletmeye başlamıştır. Orta Asya -özel coğrafi konumuyla- hem Amerika hem de Çin açısından gittikçe önem kazanarak, büyük güçlerin yeni bir rekabet alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada nicel ve nitel verilere dayanarak Çin ile Amerika'da cereyan eden siyasi, ekonomik gelişmelerin dünya güç dengelerinin değişimine olan etkileri değerlendirilmiştir. İki devlet arasında ortaya çıkan ticaret savaşları ve onun nedenlerinin ele alınmasıyla beraber iki süper gücün küresel rekabetindeki Orta Asya'nın önemi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çin, Amerika, Orta Asya, Güç Dengesinin Değişimi, Büyük Güçler Rekabeti.

ABSTRACT

America survived as the absolute world power in the "20th- century" world economy and politics. Whether it will maintain its leadership status in the 21st century or not has started to be questioned in the face of China, which was developed quickly after 1978 reforms. It

* ORCID: 0000-0002-2697-4650 Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Bölümü, kashgar16@gmail.com

Çin ve Amerika Rekabetinde Orta Asya'nın Konumu

has made considerable progress in increasing economic, military, and political influence and expected to continue grow. In the face of reality, the perception of the enemy has started to change drastically both in American administration and its people. The Chinese threat has gradually begun to replace the threat of Islam and Russia. Americans now believe that China is the biggest competitor to its security and leadership status in the world. The US government started to develop strategies and policies for Asia and entered the process of seeking cooperation worldwide. China not only does perceive this as encirclement but rather, it has expanded its influence by developing projects such as Towards the West strategy, Belt and Road Initiatives, to realize the dream of becoming the world's superpower. Central Asia, with its unique geographical location, has gained increasing importance for both America and China and has emerged as a new competition arena of great powers. In this study, the effects of political and economic developments occurring in China and America to the change on balance of power is evaluated based on quantitative and qualitative data. The trade wars between them and its causes, as well as the importance of Central Asia in the global competition of the two superpowers have been examined.

Key Words: *China, America, Central Asia, The Changing Balance of Power, Great Power Competition.*

АННОТАЦИЯ

Америка выжила в качестве решающей мировой державы в мировой экономике и политике 20-го века. Будет ли он сохранять свой лидирующий статус в 21-м веке или нет, стало подвергаться сомнению перед лицом Китая, который быстро развивался после реформ 1978 года. Он добился значительного прогресса в наращивании экономического, военного и политического влияния и, как ожидается, продолжит рост в ближайшем будущем. Перед лицом реальности восприятие врага начало резко меняться как в американской администрации, так и в ее людях. Китайская угроза постепенно начала вытеснять угрозу ислама и россии. Теперь американцы считают, что Китай является крупнейшим конкурентом его безопасности и лидерского статуса в мире. Правительство США начало разрабатывать стратегии и политику для Азии и вступило в процесс поиска сотрудничества по всему миру. Китай не только воспринимает это как окружение, но и расширил свое влияние, развивая такие проекты, как стратегия «На пути к Западу», «Пояса и дороги», для реализации мечты стать мировой сверхдержавой. Центральная Азия с ее особым географическим положением приобрела все большее значение как для Америки, так и для Китая, и стала новой ареной конкуренции великих держав. В этом исследовании влияние политических и экономических событий, происходящих в Китае и Америке, на изменение баланса сил оценивается на основе количественных и качественных данных. Были рассмотрены торговые войны между ними и их причинами, а также важность Центральной Азии в глобальной конкуренции двух сверхдержав.

Ключевые слова: *Китай, Америка, Центральная Азия, меняющийся баланс сил, конкуренция великих держав.*

1. Giriş

1978 yılında eski Çin Başbakanı Deng Xiao Ping, Çin ekonomik sisteminde yeni reformlar uygulamaya başladı. Çin ekonomisini dünyaya açarak, yabancı yatırım ve teknolojilerin girmesini teşvik etti. Yeni reformlar sayesinde Çin ekonomisinde hızlı büyüme oranını, 1989-2019 yıllarında ortalama %9,5 gerçekleştirdi. Son on yıl gibi kısa bir süre içerisinde Çin ekonomisi dünyada 10.

sıradayken, bugün devlet geliri on trilyonu aşarak 2. büyük ekonomi durumuna geldi. 1978 yılında Çin ekonomisi dünya ekonomisinin %1,5'ine sahipken bu oran 2014 yılında %10'u geçmiştir (Lin, 2011: 214). Çin'in GSYH 2020 yılında 14,14 trilyon dolar olup, Amerika'nın 21 trilyon ekonomisinden geridedir. GSYH'nin satın alma gücü 27 trilyon doları geçmiş olup Amerika'nın 21 trilyon ekonomisini çoktan geride bırakarak dünyada ilk sırada yer almıştır ve dünya ekonomisi (91 trilyon dolar)indeki ağırlığı yükselmeye devam etmektedir (World Population Review, 2020). Çin'in sahip olduğu rezerv ise 2015 yılında 3,9 trilyon doları geçerek dünyada ilk sırada yer almıştır (World Bank, 2015). Çin, günümüzde gelişmekte olan en büyük ekonomi olmakla birlikte, dünyanın sanayi ve ticari merkezine dönüşmüş durumdadır. Çin borsası, Korona virüsü ve ticaret savaşı etkisiyle belli düzeyde değer kaybetmiş, Şubat verilerinde Çin'in sanayi üretimi 100 puanlık bir ölçekten 50'ye, Ocaktan sonra 50'den 35,7'ye düşmüştür (The Associated Press, 2020). Ticaret savaşları ve Korona virüsünün Çin ekonomisine olumsuz etki oluşturacağı şüphesiz olsa da Çin'in ekonomisine etkisi geçici ve sınırlı oranda olacağı, ekonominin birkaç sene içinde tekrar toparlanabileceği ve uzun vadeli büyümeye devam edeceği gözlemlenmektedir.

Çin'in ekonomik açıdan yükselmesi, beraberinde siyasi, askeri ve teknolojik alanda da yükselmesine ortam hazırlamıştır. Çin, gitgide Amerika'yla arasında olan ekonomik, teknolojik ve askeri alandaki farkı hızlı bir şekilde kapatmaya devam etmektedir. Güç dengesinin Çin'in lehine değişmesi Amerika tarafından tehdit unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Bu husus onun Rusya'yı kısa vadeli, Çin'i ise uzun vadeli rakip, dünya egemenliğine bir tehdit olarak görmesine neden olmuştur. Amerika, buna tepki olarak Asya merkezli stratejiler geliştirerek hayata geçirmektedir. Çin ise Amerika'nın Asya Pasifik'e ağırlık vermesine bir alternatif olarak batıya yönelik uygulamalar yapmaya başlamıştır ve dünyada ilk sıradaki süper güç olma rüyasını gerçekleştirebilmek için "Batı Stratejisi", "Kuşak ve Yol", "Çin yapımı 2025" gibi stratejiler geliştirerek hayata geçirmiştir. Bu hususta şüphesiz Orta Asya'nın önemli konumu daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Moskova ve Pekin'in güçlenmekte olan etkisi ve hırsları karşısında Orta Asya ülkeleri batı ülkeleriyle de işbirliğine ihtiyaç duymaya başlamıştır (Rumer, Sokolsky ve Stronski, 2016). Özel coğrafi konuma ve bol enerji kaynaklarına sahip olmasına rağmen zayıf ülkelerden oluşan Orta Asya tekrar büyük güçlerin rekabet alanına dönüşmüştür. Çalışmada ilk olarak, Çin'deki ekonomik gelişmelerin, onun askeri ve diplomatik açıdan da yükselmesine, dünyadaki etkisinin artmasına ve Amerika'yla olan güç dengelerinin değişmesine nasıl katkı sağladığı değerlendirilmiştir. Sonra, Çin'in yükselmesinin ve uygulamakta olduğu yayılmacı politikalarının hem Amerika'daki tehdit algısının değişimindeki hem de onun dünya stratejisinin yeniden yapılandırılmasına olan katkısı ele alınmıştır. Ayrıca iki devlet arasında ticaret savaşlarını içeren küresel rekabetin cereyan etmesinin sebeplerine yer verilmiştir. Son olarak, Amerika'nın Asya stratejisine karşı bir tepki ve alternatif, bununla birlikte Çin rüyasını gerçekleştirebilmek için bir zorunluluk olarak hayata geçirilmiş Çin batı stratejisi ve Kuşak Yol

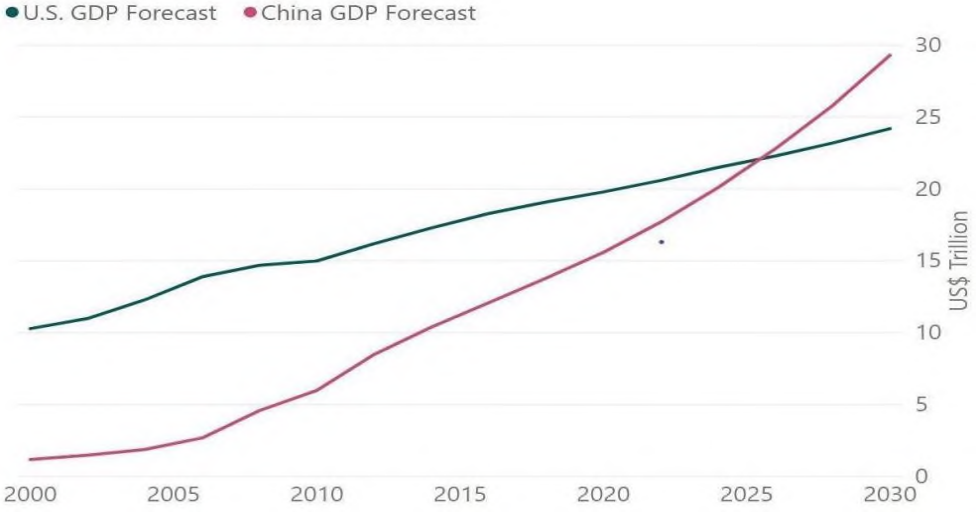
Çin ve Amerika Rekabetinde Orta Asya'nın Konumu

girişimlerinde Orta Asya'nın konumunun nasıl daha önem kazandığı değerlendirilmiştir. Ayrıca, Amerika ve Çin arasındaki küresel rekabet alanlarından biri olarak tekrar ortaya çıkan Orta Asya'da büyük güçler rekabeti incelenmiştir.

2. Çin'in Gelişmesinin Amerika'yla Arasındaki Güç Dengelerinin Değişimindeki Etkileri

Çin ekonomisi, son 40 yılda hızla büyümeyi gerçekleştirmiş ve büyük zenginlik elde etmiştir. Bundan en fazla yararlı çıkan taraf Çin halkı değil Çin Komünist Partisi (ÇKP) olmuştur. Çin ÇKP lideri Xi ile karşılaştırıldığında batı demokratik ülke liderleri ülke ekonomisinde çok az yetkiye sahiptir (Corr, 2020: 1). Doğu Asya'daki gelişmeler ve batı dünyasının sağladığı kolaylıklardan yararlanarak Çin; ekonomik, ticari ve siyasi etkisini güçlendirme şansını elde etmiş, yabancı yatırım ve teknoloji transferi iktisadın ve sanayinin gelişmesini hızlandırmıştır. Dinamik ve hızla gelişmiş Asya bölgesi ve zengin batı dünyası Çin sanayi üretimine ideal bir pazar olma vasfını sağlamıştır. Bu husus, Çin sanayi bölgelerini oluşturarak yabancı yatırım çekmesine ve ihracata yönelik kalkınma stratejisini başarılı bir biçimde uygulayabilmesine imkân sağlamıştır. Kısa zaman içerisinde Çin dünya ekonomisiyle çok yüksek derecede bütünleşmeyi gerçekleştirebilmiş olup ekonomik kalkınmada, gözlemcilerin tahmininden daha hızlı bir şekilde muazzam başarılar elde etmiştir.

Çin'in ekonomik başarısı, askeri ve diplomatik etkisinin de artmasını beraberinde getirerek 21. yüzyılda dünya siyasetine yön verebilecek dünya çapında güçlerden biri olarak ortaya çıkmasına yardımcı olmuştur (Kasim, 2019: 907-10). Gizli harcamalar dışında 2008 ile 2019 yılları arasında Çin'in savunmaya ayırdığı bütçesi üç kat artmıştır. Ayrıca Çin'in savunma gücü gelecek otuz sene içinde Amerika'yı geçerek onu Çin yayılmacılığına karşı etkisiz bırakacağı öngörülmektedir (Corr, 2020: 2). Bu gidişat Amerika ve diğer dünya güçlerinin ilgisini çeken en önemli unsur olduğu bilinmektedir. Çin ekonomisinin sürdürülebilir bir şekilde batı ekonomisinden daha hızlı büyümeye devam etmesi yakın gelecekte Amerika'yla arasındaki farkı hızlı bir biçimde kapatması anlamına gelmektedir. Ayrıca bu, Çin açısından savunma, teknoloji vb. alanlara rakip ülkelerden daha fazla yatırım yapabilme gücü elde etmek anlamını da taşımış olup yakın gelecekte dengelerin Çin lehine değişebileceği öngörülmektedir.

Şekil 1. Amerika ve Çin GSYH Tahmini 1990-2030 (Trilyon dolar)

Kaynak: Pham, 2017.

Yukarda gösterildiği gibi Çin ekonomisi Amerika ekonomisinden oldukça hızlı bir oranda büyümüş ve gelecek dönemlerde de böyle devam edeceği tahmin edilmektedir. Çin, yalnızca dünyanın en büyük ekonomisi ya da dünyanın en büyük sanayi merkezlerinden biri olarak değil, aynı zamanda dünya teknolojik ve siyasi merkezlerinden birine de dönüşmektedir. Amerika başta olmak üzere batı ülkelerinin yavaş bir biçimde büyümesine karşılık, Çin ekonomisi dünya ekonomik büyüme ortalamasından daha hızlı bir şekilde büyümeye devam etmektedir. Bu durum Çin'in gelecekte de ekonomik gücünü ve etkisini genişletmeye devam ederek dünya güç dengelerini kendi çıkarlarına yönelik değiştirebilmesine avantaj sağlayabilecektir (Kasim, 2019: 906-915).

Çin'in iç ve batı bölgeleri doğuya göre iktisadi kalkınmada geride kalmıştır. Doğu batı arasındaki gelir eşitsizliği büyümüştür. Bu etkili bir çözüm süreci olmadığı takdirde iktisadi farklar büyüyerek, eşitsizlikten kaynaklanan bazı huzursuzluklara neden olabilecektir. Geçtiğimiz dönemlerde Çin'in dünyaya açılmasında doğu hızlı batı yavaş, sahil bölgeler güçlü kara bölgeler zayıf bir durum ortaya koymuştur (Li, 2014: 8). Bu durum Çin hükümetini ciddi adımlar atmaya zorlamıştır. Mevcut durumu avantaja çevirmek ve geride kalmış bölgeleri gelişme potansiyeli olarak değerlendirmek için Çin'in "Batıya Doğru" stratejisinin ve "Kuşak Yol Girişimi" projesinin geliştirilmesinde bölgelerarası dengesizliğin de malum katkısı bulunmaktadır. Çünkü batıya doğru ilerlemek ve batı devletleri pazarına daha kolay ulaşabilmek, geri kalmış kara bölgeler ekonomisinin de dünya piyasasına açılması ve bu bölgelerin kalkınması için daha faydalı olacağı düşünülmüştür. Orta ve batı eyaletler devlet içinden ve dış dünyadan gelebilecek yatırımları kendine çekerek ulaşım, alt yapı kuruluşlarını modernleştirebilme şansı elde edebilecek ve iktisadi gelişmede büyük başarılar saklayabilecektir. Bu bölgeleri kaldırmak Çin'in gücüne güç katacak ve dünya genelindeki etkisini

Çin ve Amerika Rekabetinde Orta Asya'nın Konumu

artırabilecektir. Çin'in demografik olarak Amerika'dan oldukça kalabalık olması, kişi başına gelir düzeyi olarak fakir olması, iktisadi büyüme potansiyelinin yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca, bu durum Amerika ekonomisinin büyümeye bilmesi için inovasyonu gerekli kılarken, Çin ekonomisinin dünyadaki mevcut teknolojileri kullanarak bile belli bir zamana kadar büyümeyi sürdürebilme avantajına sahip olduğudur. Çin, yaşam standardı olarak Amerika'nın %50 düzeyine ulaşabildiği zaman dört kattan daha fazla demografik konumu ile Amerika'nın iki katından daha fazla ekonomik bir güç elde etmiş olacaktır. Bu durum, geleceğe yönelik, Amerika'yı telaşlandıran, aksine Çin'in güven ve hırsını arttıran önemli hususlardan biridir.

3. Amerika ile Çin Rekabeti

Çin başta olmak üzere Asya ülkelerinin dünya genelindeki etkisi hızla artmaktadır. Dünya ekonomik merkezi Asya'ya doğru kaymaya başlamıştır. Bu durum 2008 yılındaki ekonomik krizle Amerika, Avrupa gibi batı ülkelerinin diğer bölgelerden daha büyük bir zararla çıkmasından sonra daha da belirgin olmuştur. Çin günümüzde dünyadaki en büyük ticaret yapan devlete dönüşmüştür. 2014 yılında 2,343 trilyon dolar ihracatı ile dünyada ilk sırada yer almaktadır (CIA World Factbook,2015). En büyük ihracat yapan devletlerden Amerika, Japonya, ve gelişmiş Avrupa ülkeleri, 2008 yılındaki dünya iktisadi krizinden büyük ekonomik kayıplar vererek ihracattaki liderlik konumunu Çin'e kaptırmıştır. Amerika ise sanayide liderlik konumunu Çin'e kaptırmakla kalmamış, borcu çoğalarak 20 trilyon doları geçmiştir. Çin, Amerika'nın en çok borçlandığı ülkelerden biri durumuna gelmiştir (Pham, 2017). Amerika devlet aklı, yakın dönemlerde odak noktasını Avrupa ve Orta Doğu'dan Asya-Pasifik bölgesine çevirmeye başlamıştır. Özellikle Çin, Sovyetlerden sonra Amerika için başa çıkılması zor, çok yönlü ve güçlü bir rakip olarak ortaya çıkmıştır (Lee, 2019: 10).

Ekonomik gelişme, Çin'in savunma sanayisine büyük yatırımlar yapabilme imkânı sağlamıştır. Aynı anda Çin, araştırma ve geliştirmeye büyük yatırımlar yapmaya başlamıştır. Bu Çin'in teknolojik açıdan da Amerika'yla olan arasındaki farkın kapanmasını hızlandırmıştır. "Çin Yapımı 2025" projesi teknolojik reform niteliğindedir. Çin ekonomisi sanayi üretiminde düşük teknolojik ürünlerden ileri teknolojik üretime geçiş yapmayı amaçlamıştır (Kasım, 2020). Çin'deki bu gelişmeler, onun Amerika başta olmak üzere, ileri teknolojik ürünleri kontrolünde tutan gelişmiş ülkelerle gelecekte dünya genelinde piyasa rekabetinin kaçınılmaz olacağı ve daha da keskinleşeceği anlamına gelmektedir.

Geçen sene Çin ekonomisinin büyüme oranı yavaşlayarak %6 oranına düşmüş olsa da bu hala oldukça yüksek oran sayılır ve Çin yine hızla büyümekte olan önemli dünya sanayi ekonomisidir. O, dünya genelinde etkinliğini arttırmak için yoğun çaba harcamaktadır. Eğer Çin kontrol edilemezse, dünya hegemonyası için büyük adımlar atarak, en azından Asya'da, Amerika'nın yerini alacaktır. Amerika hegemonyan olarak kaldıkça Çin hiçbir zaman Asya'ya egemen olamayacaktır (Navarro, 2016). Bu Amerika hegemonyasını kabullenmek istemeyen Çin için ekonomik, ticari, diplomatik ve askeri olmak üzere her alanda

iki süper güç arasındaki rekabetin kaçınılmaz olacağı anlamı taşır. İki büyük dünya ekonomisi arasındaki uzlaşmazlık diğer dünya ülkelerini de her yönden etkileyecektir.

Çin ekonomisi büyük ölçüde dış ticarete bağlıdır. Sanayisine ihtiyaçlı hammadde ithali ve sanayi ürünlerinin ihracatı için çoğu zaman Amerika kontrolündeki suyollarını kullanır. Kara yollarıyla yapılan ticaret sınırlıdır. Çin dünyada 4. büyük petrol üretici devleti olsa da yine dünyanın en büyük petrol ithal edici devletidir. Çin enerji tüketiminde kömür %65 ile ilk sırada yer almaktadır ve bu havanın kirlenmesindeki en önemli neden olmuştur. Bu da Çin'in enerji tüketim şeklinin değişmesini gerekli kılmıştır (E. Sinton ve G.Fridley, 2000). Kömürün kullanılmasından doğan kirlenmeyi azaltmak için Çin, enerjisi çeşitlendirmeye yönelik uygulamalar yapmaktadır. Bu yeni enerjilere yatırımın çoğalması anlamına gelmektedir ve doğalgaza olan ihtiyacı arttırmaktadır.

Çin ekonomisinin gelişmesi ve ihtiyacın çoğalması nedeniyle Çin'in petrol ithalatı hızla yükselmektedir. 2014 yılındaki ham petrol ithalatı 6,1 milyon bl./d olmuş ve bunun 2020 yılına geldiğinde 13,1 bl./d çıkabileceği ve 2030 yılında petrol tüketiminin Amerika'yı geçeceği ön görülmektedir (EAI, 2015: 3). Çin ekonomisinin sürdürülebilir kalkınmasında sanayiye gerekli ham madde ve yakıt büyük bir stratejik önem taşımaktadır. Enerjiye olan ihtiyacın artması enerji üretiminden daha hızlı olmaktadır ve bu ithalatın çoğalarak tatmin edilmesini gerekli kılmaktadır.

Gerçekte Çin'in doğu ve güneydoğu bölgesinde çok miktarda petrol ve doğal gaz rezervleri bulunsa da bu zenginlikler konusunda bölge devletleriyle sahiplik sorunu nedeniyle problemler yaşanmaktadır. Bu yüzden ihtiyaç ithalatla karşılamak zorunda kalmaktadır. 2014 yılında Çin 6,1 milyon bl./d ham petrol ithal ederken bu 2015 yılının ilk çeyreğinde 7,4 milyon bl./d olup tarihteki en yüksek noktaya ulaşmıştır (EAI,2015: 10). Günümüzde Çin'in petrol ithalatı esas olarak deniz yolu ile gerçekleşmektedir. Afrika, Orta-Doğudan ithal ettiği petrol doğrudan Amerika kontrolü altındaki dünyevi stratejik önem taşıyan Malaka Boğazı'ndan geçmektedir ve bu durum Çin'in enerji güvenliği için gizli bir tehdit oluşturmaktadır (Zhao ve Li,2014: 4).

Stratejik önem taşıyan petrol modern ekonominin kanı olarak tanınmaktadır. Petrol kaynağına erişmek ve ulaşım yolunun güvenliğini korumak bir devlet ekonomisi için hayati önem taşımaktadır. Petrol kaynağını elde tutabilmek devletler için stratejik üstünlük kazandırmaktadır. Çin'in ithal ettiği petrolün %52,4 Orta-Doğu, %22,5 Afrika, %13,0 Rusya ve diğer kısmı Kazakistan ve Venezuela gibi devletler tarafından karşılanmaktadır (Zhao ve Li, 2014: 2). Ama petrolerin çoğu Amerika gözetim altındaki deniz yolu ile taşımakta olup bu durum Çin'i sadece petrol kaynaklarının çeşitli olmasını değil petrolün taşınma yollarının da çeşitli olmasını stratejik güvenlik bakımından zaruri kılmaktadır.

Amerika günümüzde dünyanın en büyük ekonomik, askeri ve teknolojik gücüne sahiptir. Dünya hegemonyasını ve liderlik konumunu korumak dış politikasının ana hedeflerinden biridir. Bu dünyanın herhangi bir bölgesinde hegemonya gücün ortaya çıkmasını engellemek ve güç dengelerini korumayı

Çin ve Amerika Rekabetinde Orta Asya'nın Konumu

zaruret haline getirmiştir. Sovyetler Birliğiyle yapılan Soğuk Savaşın, Irak Savaşı ve sonra Rusya'ya uygulanan yatırımların temelinde bu vizyon yer almaktadır. Amerika'da Çin'in kalıcı bir şekilde büyümesinden, ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel açıdan etkisinin dünya genelinde artmasından ortaya çıkan rahatsızlık vardır. Dolayısıyla Çin'in gittikçe yayılcı ve otoriter politikalar izlemesinden doğan şüphe ve mevcut dünya düzenine karşı yükselen Çin tehdit algısı yaygınlaşmaktadır. Politik ve güvenlik uzmanlarına göre Çin'in Güney Çin Denizi'ndeki gücü Amerika'ya yaklaşmış ve bazı alanlarda Amerika'yı geçmiştir (Corr, 2020). Amerika ise yakın dönemlerde stratejik ağırlık merkezini gittikçe Asya-Pasifik'e kaydırmıştır. İttifak arayışı sürecine girerek Japonya, Hindistan ve başka ülkelerle bu bölgede işbirliğini güçlendirmektedir. Ayrıca Amerika'nın Çin ile arasındaki anlaşmazlıklar ve gerginliğin artmasıyla ticaret savaşlarını içine alan küresel boyutta rekabet cereyan etmektedir.

4. Çin ve Amerika Stratejik Rekabetinde Orta Asya'nın Önemi

Çin'in siyasi, ekonomik ve askerî açıdan (özellikle deniz kuvvetleri) hızla yükselmesi ve gelecek dönemlerde de Amerika'dan daha hızlı bir oranda gelişmeye devam edeceği beklentisi mevcuttur. Bu Çin'deki gelişmelerin ileride mevcut dünya düzenini sarsacağına işaretleri olarak algılanmaktadır. Amerika ittifak ilişkilerini zayıflatmak değil güçlendirmek, bölgesel ve çok taraflı düzen tartışması yerine hukuka dayalı düzeni güçlendirmek ve korumaya ihtiyaç duymaktadır (Cronin, 2020). Amerika, Çin ile rekabetinde çok yönlü ve küresel rekabet stratejisi geliştirmek zorunluluğu hissetmiştir. Amerika Obama yönetiminde Bush doktrininden farklı olarak Asya Merkezli stratejiler geliştirmeye başlamış, odak noktasını Orta Doğu'dan Pasifik'e kaydırmıştır. Ancak Çin'in sadece Pasifikte değil, Pakistan aracılığıyla Hint Okyanusunda da etkisini arttırmaya başlaması daha geniş stratejiye ihtiyaç hissettirmiştir. Trump yönetiminde Hint-Pasifik stratejileri geliştirilerek hayata geçirilmeye başlamıştır. Çin'e karşı savaşı kazanabilmek için ittifaka ihtiyaç olduğuna dair Amerika'daki her iki parti aynı görüşü benimsemiş durumdadır (Corr, 2020). Japonya'dan Hindistan'a kadar bölgedeki ülkelerle güvenlik açısından işbirliklerinin artırılmasına gayret gösterilmiştir. Bununla Asya'da yeni bir güç dengesi oluşturmak, Washington liderliğinde Asya'da istikrar ve güvenlik sağlamak ve Amerika karşıtı hegemonya gücün ortaya çıkmasını önlenmek istenmiştir. Bu politikalar, Çin bilim adamları ve yönetmenleri tarafından Çin'i kuşatmak olarak okunmaktadır. Bu durum karşısında Çin hükümeti, çok dikkatli davranmakta ve Amerika'yla herhangi bir olumsuz ilişkiye girmekten kaçınmaktadır. Çin bilim adamları ve yetkililer alternatif kendi stratejik vizyonunu savunmuştur. Menfaatlerini Asya Pasifik'le sınırlı tutmayıp aksine batıya yönelmeyi uygun bulmuştur. Uzmanlar bunun faydasını şöyle sıralamaktadır:

“İlk olarak, batıda Çin ve Amerika arasında askeri rekabet riski mevcut değildir, aksine büyük işbirliği potansiyeli vardır çünkü her iki devletin Afganistan ve Pakistan kendi içine alan bu bölgenin istikrarının korunmasında ortak çıkarları vardır.

İkinci olarak, o (yani Çin'in batıya yönelmesi) Amerika'nın re-balans stratejisiyle karşı bir tepki diyen görüşü inkâr etmekte ve onu jeopolitik yeniden dengeleme strateji düşüncesi diye görüş sergilemektedir” (Antoine, 2015: 6).

Gerçekte, Çin devlet aklı Amerika'yla olan rekabette herhangi bir sıcak savaşın yaşanmasını şimdilik kendi menfaatleri için uygun görmemekte, Amerika stratejini ya da onun tavırlarını yanlış anlayarak doğrudan Amerika'yla rekabet alanına girmekten doğabilecek herhangi bir riski göze almak istememektedir. Bunu önlemek ve zaman kazanmak Çin için faydalı olarak görülmüştür. Amerika Asya'ya yönelirken Çin de ona karşı koymak yerine şimdi manevralarla yetinmeyi ve güç elde etmeyi uygun bulmuştur. Çin tabiriyle “Tanrının lütf ettiği büyük pasta” diye adlandırdığı Orta Asya'yı içeren batı istikametinde ilerlemeyi avantajlı bulmuştur (Tanrıdağlı, 2019).

Orta Asya Çinlilerin dünyası ile Çinli olmayanların dünyası arasındaki önemli iletişim merkezidir (Wang, 2017: 16). Asya Pasifikte müdafaayı ön planda tutmak, fakir ve kendine karşı direnebilecek durumda olmayan zayıf devletlerden oluşan Orta Asya'yı içeren batı istikametinde etki alanını genişletmek batı stratejisinin ana hedeflerindedir. Bölge geniş topraklara sahip olmasına rağmen demografik açıdan zayıftır. Çin'in ihtiyaç duyduğu alan ve bol enerji kaynakları bulunmaktadır. Dolayısıyla Orta Asya'da geleneksel etki sahibi olan Rusya kendi iç problemleri ve dış etkenlerden dolayı gittikçe güç kaybetmektedir ve ekonomik açıdan Çin'e olan bağımlılığı artmaktadır. Bu alanda Çin Amerika'dan daha avantajlıdır. Bunun sebepleri ise Afgan Savaşı'nda Amerika'nın iyi bir sonuç alamaması ve İslam ülkelerinde itibar kaybetmesidir. Ayrıca, bölgedeki devletlerin çoğu Müslüman ülkelerdir ve Amerika'ya karşı düşmanlık duyguları daha güçlüdür. İslam dünyası ise bölünmüş, aralarında fikir birliği ve dayanışma eksikliği vardır, çoğunluğu fakir ve modern sanayi alt yapısına sahip değildir (Kasim, 2019: 908-914). Diğer taraftan Amerika coğrafik açıdan Çin ile Rusya'nın Orta Asya'da elde ettiği avantaja sahip değildir (Rumer, Sokolsky ve Stronskii, 2016). Daha da önemlisi otoriter, modern devlet anlayışından mahrum ve rüşvet yaygın olduğundan ÇKP ile benzerlikleri Amerika'dan fazladır. Bu yüzden Çin para diplomasisiyle bu ülke liderlerini satın alma konusunda daha büyük bir avantaja sahiptir.

Amerika bölgede dezavantajları olmasına rağmen Orta Asya'ya olan ilgisini kaybetmemiştir. Yakın zamanlarda bölgeye olan ilgisi daha da artmıştır. O, Çin'den önce “Yeni İpek Yolu” fikrini ortaya koymuş olup Afganistan'ı merkez yaparak Orta Asya'yı dünya piyasasına açmak ve enerji kaynaklarını Hint Okyanusuna taşımak istemiştir. Lakin Afganistan'daki başarısızlıklarından ve bölgedeki işbirliğinin eksik olmasından dolayı bunu gerçekleştirememiştir. Ayrıca, Rusya ve Çin'e göre bölgede etkisinin yetersiz olması, coğrafi uzaklığı, Çin ile Rusya'nın bölgede beraber hareket etmesi ve Orta Asya diktatör rejimlerin demokratik düşünceye sahip Amerika'dan otoriter Çin ve Rusya'yı tercih etmeleri de fazla olumlu bir sonuç elde edememesinde etkisini gösterdiği söylenebilir.

Çin ve Amerika Rekabetinde Orta Asya'nın Konumu

Çin Başbakanı Xi Jinping 2013 yılında Kazakistan ziyaretinde Yol Kuşak girişimi projesini ilk defa yabancı bir ülkede dile getirmiştir. Böylece Çin'in gelecek menfaatleri açısından Orta Asya'nın ne kadar önemli olduğunun altını çizmiştir. "Kuşak Yol Girişimi" ile "Çin Yapımı 2025" geostratejik ve ekonomik açıdan Amerika ve diğer devletlerin dikkatini çekmiştir (Lee, 2019: 23). Dolayısıyla Çin'in Orta Asya'daki ekonomik etkisi Rusya'yı geçmiş durumda, bölgenin geleceği belirsiz olup büyük güçlerin etki alanını genişletmek istediği rekabet alanına dönüşmüştür (Kim ve Indo, 2013: 276). Amerika Afganistan aracılığıyla Orta Asya'ya açılmayı önceden planlamıştır. Bölge bol doğal kaynaklarının olmasıyla beraber rakip ülkelerden hem Çin'e hem de Rusya ve İran'a doğrudan komşu olması sebebiyle Amerika açısından stratejik önem taşımaktadır. Çin tehdidine karşı ittifak oluşturmada sadece demokratik ülkeler değil Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'ne üye olan diktatör ülkeleri bile Amerika kendi safına çekmek istemiştir (Corr, 2020: 3).

Amerika, Çin'in merkantilist politika izleyerek uluslararası kurallara uymadığı, korumacı ve eşitsiz rekabet yöntemleriyle rakipleri üzerinden avantaj sağladığından ve kendisinin ticaret açığının da bundan kaynaklandığının iddiasındadır (Hubbard ve Navarro, 2011: 15-6). Tramp hükümetinin de bu fikirle hareket ederek Çin ile ticari savaş başlattığı bilinmektedir. Çin ürünlerinin Amerika piyasasına girmesinde bazı düzenlemeler getirilmiş ve vergi oranında yükseltmeler yapılmıştır. Böylece Çin ürünleri Amerika piyasasındaki eski avantajını kaybetmeye başlamıştır. Çin'in batıya yönelmesinde ve Orta Asya politikasında Amerika'yla olan ilişkileri ve enerji güvenliğinin etkisi büyük olmuştur (Kevin, 2006). Ayrıca, Orta Asya güzergâhından geçecek olan Kuşak ve Yol projesi Çin sanayi ürünlerine alternatif pazar bulmak görevi de üstlenmiştir. Bu gelişme Çin açısından batıya açılma kapısı, enerji ve hammadde kaynağı, kültürel ve siyasi etkisini artırmadaki ideal alan olarak görülen Orta Asya'nın önemini daha da arttırmıştır. Çin Yapımı 2025 ve bununla birlikte hızla gelişmekte olan ileri teknolojik sektörleri geniş bir ihracat pazarına ihtiyaç duymaktadır. Hızla büyümekte olan Avrasya ve Afrika pazarı Çin ürünleri için avantaj sağlayabileceği doğal seçenek ve potansiyel market olarak görülmektedir. Piyasaya açılma kapısı konumundaki Orta Asya daha Çin ihracatında ve hammadde ithalatında önemli bir stratejik vizyon üstlenmektedir.

Harita 1. Orta Asya Coğrafik Konumu

Kaynak: <https://www.freeworldmaps.net/asia/central/political.html> 2020.

Avrupa ise Orta Asya’da enerji, insan hakları, demokrasi gibi konulara öncülük vermişse de Çin ve Rusya’yla olan rekabetten ve bölgenin yüzleştiği güvenlik tehdidinden dolayı diğer alanlara da ilgi göstermeye başlamıştır. 2012 yılında Avrupa konsülü karar alarak güvenlik alanında da gelecekte Orta Asya’yla işbirliğini güçlendireceğini belirtmiştir (Melvin, 2012: 3). Amerika bölgedeki kendi yetersizliğinin farkına vararak Avrupa, Hindistan gibi ortak çıkarları olan ülkelerle Orta Asya’da işbirliğini teşvik etmektedir. Çin batı stratejisinin bir kısmı olarak Orta Asya’da Amerika ve Hindistan etkisine karşı koymayı gelecek hedeflerinden biri olarak belirtmiştir (Clarke, 2013: 2-5).

Amerika, Çin’in Orta Asya’da gittikçe artmakta olan etkisine ilgisiz kalmak istememiştir. Orta Asya ülkelerinin kendi güvenliği konusunda daha fazla ilgi göstermesi için teşvik etmektedir (Kim ve Indo, 2013: 275). Özbekistan başkanı diktatör İslam Kerimov’un ölümünden sonraki yönetim değişikliği ve yeni hükümet, reform ve demokrasiye meyilli eylemler yapmaktadır. Kazakistan’da da yönetim değişikliği yaşanmıştır. Ayrıca, Doğu Türkistan’da Müslüman Türker’e uygulanan baskı ve kültürel soykırımın Uygurlardan başka Kazak, Kırgız, Özbek ve Tatar gibi başka topluluklara da uygulanmaya başlaması nedeniyle Orta Asya’da liderlerin Çin’i destek vermesine ya da susmayı tercih etmesine rağmen toplumda Çin’e karşı sempatinin yerini korku devralmaya başlamıştır. Bu husus Amerika için bölgeyle irtibatlarını geliştirmenin ve etkisini güçlendirmenin yeni fırsatı olarak değerlendirilmiştir. 2019-2025 Orta Asya stratejisinde, Amerika’nın C5+1¹ diplomatik platformu ve CASA-1000 projesi aracılığıyla Orta Asya ülkeleriyle işbirliğini güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu durumda Avrupa gibi aynı görüşü paylaşan güçlerle beraber Orta Asya’nın egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumasına yardımcı olacağı, eğitim, demokrasi kuruluşu, ekonomi,

¹ C5+1-Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan ve Türkmenistan + ABD

Çin ve Amerika Rekabetinde Orta Asya'nın Konumu

ticaret ve alt yapı kurumlarının gelişmesi için yardımda bulunacağı ve ortaklık yapmaya kararlı olduğunu belirtilmiştir (US Department of State, 2020). ABD Dışişleri Bakanlığı başkanı Mike Pompeo, 2020 Orta Asya ziyaretinde “Orta Asya için refah istiyoruz; Orta Asya'daki her ülkenin, bölgedeki başka bir devletin dilencisi veya uydusu değil, bağımsız ve egemen olmasını istiyoruz” diyerek Amerika'nın bölgeye yönelik politikasını tekrar dile getirmiştir (Mansour, 2020).

5. SONUÇ

Çin'in oldukça hızlı bir şekilde yükselmesi dünya ekonomik ve siyasi dengelerini derinden etkilemektedir. Ekonomik, teknolojik, askeri ve ticari açıdan Amerika'yla olan farkın hızla kapanması, hatta bazı alanlarda onu geçmesi, ortalama büyüme hızının Amerika'dan daha yüksek oranda devam etmekte olduğundan toplam devlet gücünün Amerika'yı geçebilmesi sadece an meselesi olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç önlem alınmadığı takdirde İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika liderliğinde oluşturulmuş dünya düzeninin sarsılmasına neden olabilecektir. Liderlik konumunu kaybetme endişesi Amerika'nın stratejik ağırlığını Asya'ya yöneltmesine neden olmuştur. Amerika stratejisine alternatif olarak ve eskiden hayal etmekte olduğu hegemonya arzusunu gerçekleştirmek için Çin daha da avantajlı konumda olduğu batı istikametine yönelme stratejisini belirlemiştir. Buna Sovyetlerin dağılmasından sonra ortaya çıkan Orta Asya devletleri başta olmak üzere çoğunluğun Müslüman toplumundan oluşan doğal kaynak açısından zengin ama fakir olan zayıf ülkelerin mevcut durumu, teşviki rol oynamıştır.

Çin bu bölgelerde ekonomik, teknolojik ve askeri olarak rakipsiz olduğu, batı stratejisiyle ve buna hizmet eden Kuşak Yol projesiyle Pamir'den Atlantis'e kadar olan geniş coğrafyada rakipsiz, lider statüsüne kavuşabileceğine inanmaktadır. Batı istikametine kendi konumunu pekiştiren Çin, bundan güç alarak daha güçlü bir şekilde Pasifikte Amerika'yla rekabet edebilir. Çin'in batı stratejisi doğrudan Amerika'nın Afganistan başta olmak üzere Avrasya coğrafyalarındaki menfaatlerini doğrudan etkilediği için sessiz kalması zordur. Bu yüzden Orta Asya Çin için önemli olduğu kadar Amerika açısından da önemi artmıştır. Rusya'nın bölgedeki etkisinin giderek azalması ve Çin etkisinin gittikçe güçlenmeye devam ederek gelecekte bölgeye tek başına hâkim olması Amerika açısından iyi bir sonuç değildir. Ama tek başına Orta Asya'da Çin'le yarışmada zorluklarla karşılaşabileceği düşüncesiyle aynı görüşteki ülkelerle işbirliği arayışı içerisine girmiştir. Böylece Orta Asya'da cereyan eden büyük güçlerin rekabetinin tekrar ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur.

KAYNAKÇA

- Antoine, B. (2015). Rebalancing China geopolitics, "One Belt, One Road": China, s Great Leap Outward. *European Council on Foreign Relations*, (2015): 6-8.
- Clarke, M. (2013). China's Strategy in “Greater Central Asia”: Is Afghanistan The Missing Link?, *Asian Affairs: An American Review*, 40 (1): 1-19.

- Corr, A. (2020). Defeating China: Five Strategies, *Journal of Political Risk*, 8 (4): 1-8.
- Cronin, P. (2020). *Make No Mistake, China Really Does Want to Dominate the Pacific*. Erişim Tarihi: 08.03.2020, <https://www.hudson.org/research/15792-make-no-mistake-china-really-does-want-to-dominate-the-pacific>.
- Dünya Bankası. (2015). Total reserves (includes gold, current US\$). Erişim Tarihi: 01.12.2019, <http://data.worldbank.org/indicator/FI.RES.TOTL.CD> , 2015.
- EAI. (2015). *China: In International energy data and analysis*, U.S. Energy Administration. Erişim Tarihi: 04.02.2020, https://www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/China/china.pdf May 14, 2015.
- E. Sinton, J. And G. Fridly, D. (2000). What Goes Up: Recent Trends in China's Energy Consumption, *Energy Policy*, 28 (10): 671-687.
- Hubbard, G., and Navarro, P. (2011). *Seeds of Destruction*. Pearson Education.
- Kasim, M. (2019). Engagement to Rivalry: American Relations with China since the End of the Cold War. *Journal of Social and Political Sciences*, 2 (4): 906-916. DOI: 10.31014/aior.1991.02.04.129
- Kevin, S. (2006). China Turns West: Beijing's Contemporary Strategy Towards Central Asia, *Pacific Affairs*, 79 (2): 205-224.
- Kim, Y., and Indeo, F. (2013). The New Great Game in Central Asia Post 2014: The US "New Silk Road" Strategy and Sino-Russian Rivalry, *Communist and Post Communist Studies*, 46 (203): 275-286.
- Li, J. (2014). The Silk Road Economic Belt, Eurasian Economic Union and Sino-Russian Cooperation. *E Luo Si Xue Kan*, 4(23): 7-18.
- Mansour, M. (2020). *New US Strategy in Central Asia*. Erişim Tarihi: 27.02.2020, <http://www.khilafah.com/new-us-strategy-in-central-asia/>.
- Melvin, N. (2012). The EU Needs a New Values-Based Realism for its Central Asia Strategy, *EUCAM Polciy Brief*, (28): 1-6.
- Navarro, P. (2016). *Crouching Tiger: What Means China's Militarism for The World*, Prometheus Books.
- Pham, P. (2017). *Who Has Most To Lose From A U.S.-China Trade War?*. Erişim Tarihi: 01.11.2019, <https://www.forbes.com/sites/peterpham/2017/12/25/who-has-most-to-lose-from-a-u-s-china-trade-war/#46c8029e70e6>.
- Rumer, E., Sokolsky, R., and Stronskii, P. (2016). *U.S. Policy Toward Central Asia*. Erişim Tarihi: 04.12.2019, <https://carnegieendowment.org/2016/01/25/u.s.-policy-toward-central-asia-3.0-pub-62556>.
- Tanrıdağlı. F. (2019). *Küresel Güç Olma Sevdası: Çin Rüyası*. Çınaraltı Yayın. İstanbul.
- The Associated Press. (2020). *China Manufacturing Plunges in February Amid Virus Controls*. Erişim Tarihi: 14.02.2020, <https://www.nytimes.com/aponline/2020/02/28/business/bc-virus-outbreak-china-manufacturing-slump.html>.

Çin ve Amerika Rekabetinde Orta Asya'nın Konumu

- TheWorldFactbook. (2015). *China*. Erişim Tarihi: 19.03.2020, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html>, 2015.
- US Department of State. (2020). *United States Strategy for Central Asia 2019-2025*. Erişim Tarihi: 26.02.2020, <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/FINAL-CEN-Strategy-Glossy-2-10-2020-508.pdf>.
- World Population Review. (2020). *GDP Ranked by Country 2020*. Erişim Tarihi: 11.03.2020, <http://worldpopulationreview.com/countries/countries-by-gdp/>.
- Yifu, L. (2011). China and the Global Economy, Lunc Heon Address. *China Economic Journal*, (4): 1-14. DOI: 10.1080/17538963.2011.609612
- Wang, F. (2014). *The China Order: Centralia, World Empire and The Nature of Chinese Power*. State University of New York Press. US.
- Zhào, X., and li, T. (2014). zònghé guǎnlǐ bù, shíyóu duìwài yīcún dù yǔ zhōngguó shíyóu ānquán —jīyú “yīdài yīlù” zhànlüè de shìjiǎo. Erişim Tarihi: 14.01.2020, www.sic.gov.cn/News/466/5381.htm.

**CUMHURİYET DÖNEMİ (1935-1950) TÜRK HİKÂYESİNDE DEĞERLER
İNŞASI: AİLE KURUMUYLA İLGİLİ DEĞERLER****

**ESTABLISHMENT OF VALUES DURING THE REPUBLIC PERIOD (1935-1950)
IN TURKISH STORY: VALUES RELATED TO FAMILY INSTITUTION**

**УСТАНОВЛЕНИЕ ЦЕННОСТЕЙ ТУРЕЦКОГО ОБЩЕСТВА В
РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ПЕРИОД (1935-1950): ЦЕННОСТИ СЕМЕЙНЫХ
ИНСТИТУТОВ**

Çare TUFANER*

ÖZ

Değer kavramı insana özgüdür. İnsanlar ait oldukları toplum, ahlak anlayışı, inançlar, gelenekler ve gelecek tasarımı doğrultusunda gelecek nesilleri oluştururken ve diğer insanlarla topluluk içinde yaşarken bu değerleri ortaya koyar, geliştirir, uygular ve öğretirler. Bu açıdan düşünüldüğünde değer kavramının birkaç boyutu ortaya çıkar: evrensel değerler, milli değerler, ahlaki değerler, kültürel değerler, inançsal (dini) değerler vb. Bunların arasında, hem tüm insanlık adına geliştirilen değerlerle çelişmeyen hem de yerel düzeydeki darlaşma ile betimlenemeyecek olan ama içinde barındırdığı insan topluluğunun yaşamsal uygulamalarını, farklılıklarını, gelecek tasarımı da içine alan dizge milli değerlerdir. Cumhuriyet dönemi de üst kimlik olarak Anadolu coğrafyasının mayasını temele alan Türk değerlerini işler ve onları sanat, edebiyat ve en özel kapsamda romanda işlemeye başlar. Toplumu oluşturan sosyal birimciklerin en temeli olarak aile kurumu kendini gösterir, bu açıdan ailenin kurulması, geliştirilmesi, sağlamaştırılması gelecek nesillerin de iyi yetişmesi ve sağlıklı bir toplum yapısının ortaya çıkarılması anlamına gelecektir.

Makalemizde 1935 ile 1950 yılları arasında basılı hikâye kitaplarında yeni kurulan siyasi ve sosyal devlet düzeninin aile üzerindeki yenilik izleri incelendi. Hikâyelerde aile kurumuyla ilgili değerler; aile kurma kararı, aile olmanın sorumlulukları, huzurlu aile yapısı, aile kurumunun dağılması/boşanma başlıkları altında değerlendirildi. İncelediğimiz dönemde eşlerin birbirine denk olması ve çiftlerin birbirlerini eş olarak istemeleri, ailede hem kadının hem de erkeğin üretmesi gerektiği, çeşitli sebeplerle anlaşmazlık durumunda medenice boşanmanın gerçekleşmesi gerektiği yönündeki düşünceler ortaya kondu. Bu nedenle hikâyelerin yeni toplumsal yapıyı kurmada eğitici, yönlendirici bir işlev taşıdıkları tespit edildi.

** Bu çalışma “ Cumhuriyet Dönemi Türk Hikâyesinde (1935-1950) Ahlak Anlayışı ve Değerler İnşası” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

* ORCID: [0000-0001-6579-927X](https://orcid.org/0000-0001-6579-927X) Öğretim Görevlisi, Adıyaman Üniversitesi, SHMYO, cufaner@adiyaman.edu.tr

Cumhuriyet Dönemi (1935-1950) Türk Hikâyesinde Değerler İnşası: Aile Kurumuyla..

Anahtar Kelimeler: *Cumhuriyet Dönemi, Türk Hikâyesi, Değerler Eğitimi, Toplum, Aile Birliği*

ABSTRACT

The concept of value belongs to human. People form, develop, implement and teach these values in line with the society they live in, their understanding of morality, beliefs and traditions and also how they design the future for their generations to come. Considering from this perspective, one can encounter a few dimensions of the concept of value: universal values, national values, moral values, cultural values, and religious values etc. Among these types of values, the one which is not in conflict with basic human values and can't be depicted to the local narrowing but at the same time based on the societal practices and future design of a specific society is called National Values. The Republic period of Turkey accepts Turkish National values as an upper identity and starts imprinting them in art, literature and specifically in novels.

The family institution manifests itself as the most basic of the social units that make up the society, in this respect, the establishment, development and solidification of the family will mean the well-grown and healthy structure of society.

This article examines the printed story books in the period between 1935 and 1950, to observe the effects of the newly established political and social state order on the family institution. Main topics in the story books, related to family institution are classified as; the decision to start a family, responsibilities of being a family, a peaceful family structure, dissolution of the family/divorce. During the specified time period, following ideas were derived from the story books; consensus of both spouses for marriage, spouses had equal rights, each spouse needed to contribute to the family and if needed divorce should happen in a civilized way. In conclusion, we observed that story books impact the new society structure through education and guidance.

Keywords: *Republic Period, Turkish Story, Values Education, Society, Family Institution*

АННОТАЦИЯ

Концепция ценностей уникальна для человека. Люди формируют своё поколение в соответствии с обществом, моральным пониманием, верованиями, традициями и по его будущему, которому они принадлежат. Живя в сообществе с другими людьми, они выдвигают, развивают, внедряют и учат этим ценностям своих потомков. С этой точки зрения существует несколько аспектов концепции стоимости: общечеловеческие ценности, национальные ценности, моральные ценности, культурные ценности, религиозные ценности и т. д. Среди них есть национальные ценности, которые не противоречат ценностям всего человечества, и которые не могут быть локальными. Они со своей разновидностью также являются частью жизненной практики. Это и есть будущий дизайн человеческого сообщества, в котором оно содержится. В республиканскую эпоху превосходная идентичность стал очагом турецких ценностей, основанная на традиции анатолийской части Турции. Она начинает выявлять себя в искусстве, литературе и наиболее субъективном контексте разных романов. Семейный институт проявляется как самая фундаментальная из социальных единиц, составляющие общество, Вэтом отношении создание, развитие и консолидация семьи будет означать, что будущие поколения будут хорошо воспитаны и будет основана здоровая социальная структура.

В нашей статье рассматриваются следы недавно установленного политического и социального государственного устройства семьи в рассказах изданных между 1935 и

1950 годами. Исследование включает в себе основы семейных ценностей, имеющие место в рассказах. Само решение о создании семьи оценивалось по следующим категориям: семья, миролюбивая структура семьи, распад/развод института семьи. В течение анализируемого нами периода было установлено, что супруги должны быть равны, пары должны желать друг друга как супругов, как мужчина, так и женщина должны вкалывать ради семьи, а в случае разногласий по разным причинам должен произойти развод. После исследования разных рассказов было установлено, что эти истории имеют образовательную и направляющую функцию в создании новой социальной структуры.

Ключевые слова: *республиканский период, история Турков, обучение к значениям ценностей, общество, семейный союз*

1. Giriş

İnsanlık tarihi, değerler dizgelerinin şekillenmesi ile birlikte uygarlık algısının gelişimine sahne olmaya başlamıştır. Değerler dizgesi birçok diğer kıstasla birlikte insan ile hayvan arasındaki farklılıkların belirlenmesi açısından önemlidir. Hayvanların değerleri, kavramları, dile dayalı iletişimleri, bellekleri yoktur ve bu yüzden de eğitim öğretim gibi olgular onların bir gerçeği değildir. Ne zaman ki dil insan tarafından kuruldu ve zaman içinde gelişti, o zaman çok daha önemli bir aşama da kat edilmiş oldu. Bu aşama toplumsal belleğin kayda geçirilmesi aşamasıdır ve ilk olarak sözlü gelenekle başarılan sonrasında ise yazı ve günümüzde ise hem sözlü hem yazılı hem görsel hem de dijital olanaklarla işlenen bir duruma geldi. Bu süreç içinde yöntemleri ve değer tanımlamaları farklılık gösterse de kültürlere, coğrafyalara, millî özelliklere, cinsiyete, din ve inanç algılarına göre biçimlenen değerler dizgesi insan unsurunun belleğe sahip olması ve kendini, kimliğini, varlık alanını, bilincini ve geleceğini belirli kurallar doğrultusunda belirlemek istemesi açısından çok eski dönemlerden beri kendini göstermiştir.

İnsanlık tarihi ile birlikte başlayan değer ve ahlak kavramları daha iyi ve güzel bir yaşam arayışını hedefler. Bu nedenle değer kavramı sosyal bilimler için önemli bir araştırma konusudur. Sosyal bilimciler değerleri insan davranışlarını açıklayıp ortaya koymada temel bir gösterge olarak kabul eder (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000). Değer kavramının farklı açılardan birçok tanımı vardır. Rokeach ve Allport değeri kalıcı bir inanç olarak tanımlar (1973). Welton ve Mallan'a göre değer; davranışın, güzelliğin, etkililiğin ya da kıymetin standartları olarak hizmet eden düşüncelerdir (1999). Güngör değeri; "*bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç*" (1993:27) olarak tanımlar. Akbaş'a göre değer; kişinin çevresiyle etkileşimi sonucunda içselleştirdiği ve davranışlarını yönlendiren standartlardır (2004).

Değer kavramının tanımlanmasında inanç, tarihsel süreç, iyiye yönelme, çevresel etkileşim gibi ortak unsurlar olduğu görülür. Tüm bu ortak kavramlardan yola çıkarak değer kavramını insanlığın daha iyi ve güzel bir yaşam için geliştirdikleri ortak sosyal bir sistematik olduğunu söyleyebiliriz.

Değerler eğitimi; toplumsal hayatı düzenler, korur ve yönlendirir. Bu nedenle değerler eğitimi, eğitimin temel bir bileşenidir (Clausen, 1968; Güngör, 1993; Atabek, 1999; Burroughs, 2002; Aydın, 2003; Altun, 2003; Egri ve Ralston,

Cumhuriyet Dönemi (1935-1950) Türk Hikâyesinde Değerler İnşası: Aile Kurumuyla..

2004; Hökelekli, 2011). Hökelekli insanın ahlak ve karakterinin yücelmesine hizmet etmeyen eğitim ve öğretim anlayışının hem birey hem de toplum için yetersiz, bozucu ve yıkıcı etkilerinin kaçınılmaz olduğunu savunur (2011). Birey ahlaki varlığı taşıyabildiği ölçüde insandır. Bu ahlaki duruşu taşımayan birey ise hem kendisi için hem de insanlık için zararlı bir varlığa dönüşür.

Edebiyat ise kelime kökeninden başlayarak toplumsal hayata yön verme, şekillendirme, eğitime işlevlerini içinde barındırır (Kaplan, 1970; Kavcar, 2017; Okay, 2015; Özdenören, 2018). Kaplan, edebiyat ve eğitim arasında sıkı bir bağ olduğunu savunur. Kaplan'a göre edebiyat, sadece beyne değil, kalbe ve ruha da tesir eder ve insandan insana duyguların güçlü bir aktarım yoludur (1970). Edebiyat eğitimi, hayata ve olaylara araştırmacı bir gözle; eleştiren, sorgulayan, karşılaştırmalar yapan, sebep-sonuç ilişkilerini dikkate alan, çözümleyen, birleştiren, elde ettiği bilgileri insanlık için kullanılabilir hale dönüştüren, millî ve evrensel değerleri önemseyen bireyler yetişmesine hizmet eder (Güzel, 2006). Edebi eserlerde yaratılan arketipler ile *“tüm toplumların değişik zamanlarda ürettikleri masallarda, halk anlatılarında, destanlarda ve mitlerde, insan doğasının anlaşılması açısından evrensel değerler olarak simge şeklinde bulunan değerleri anlatırlar”* (Aşkaroğlu, 2013:131).

Gerek dünya gerek ülkemiz için ailenin toplumun en temel yapı taşı olması sebebiyle aile ile ilgili konular değerler eğitimi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Antik çağdan beri ailenin korunması, iyiye ve güzele yönelmesinin önemi tüm toplumlar tarafından anlaşıldığı görülür (Kanad,1963). Ailenin alacağı şekillenme ile toplumlar şekillenir ve insanlık yaşamı ortaya çıkar.

Türklerin aile yapısına tarihin her döneminde büyük önem verdiği ve büyük toplumsal varlığın temeli olarak kabul ettikleri bilinmektedir. (Ortaylı,2009; Kağıtçıbaşı,2010; Yavuzer, 2009; Yörükoğlu, 2009). İsviçreli Aile Hukuku Uzmanı Prof. Gaston Jeze de Türk aile yapısı için *“Hiçbir milletin tarihinde görülmemiş bir şekilde genel hayatı inşa ettiğini”* (Miroğlu, 1996:6) belirtir.

Türk edebiyat tarihine bakıldığında aile kavramının hem sözlü hem de yazılı eserler döneminde önemsendiği görülür. Makalemizde incelediğimiz dönem olan 1935-1950 arası Türk hikâyelerinde de aile ile ilgili değerler üzerinde durulduğu tespit edilmiştir. Makalemizde dönem içinde 24 yazarın toplam 51 basılı hikâye kitabı incelendi. Bir makalenin sınırları içinde hikâyelerden doğrudan evlilik kurumuyla ilgili değerler üzerinde duran hikâyelere yer verildi. Dolaylı olarak değerlendirildiğinde ele alınacak hikâye sayısı şüphesiz artacaktır.

İncelenen hikâyelerde geleneksel ahlak anlayışına uygun olarak; aile kurmaya teşvik, aile bireylerinin sorumluluklarını yerine getirme, huzurlu aile olabilme gibi hedefler yer alır. Hikâyelerde yeni sosyal yaşam düzenini kurmaya yönelik olarak, evlilik kararında eşler arası denkliğin ve sevginin sağlanmış olması, boşanmada medeni davranma, bireylerin -kadın ya da erkek- duygularına saygı duyma gibi vurgular yer alır.

2. Aile Kurma Kararı

Dönemin hikâyelerinde sağlıklı bir evliliğin gerçekleşebilmesi için eşlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik olarak birbirlerine denk olması gerektiği üzerinde durulur. Denklik konusunda en çok üzerinde durulan konu yaşların ve fiziki görünümün denkliği olduğu görülür. Görücü usulü evliliklerin yerine eş adayların birbirini seçmesi ve karşılıklı istek duymaları gerektiği vurguları da ön plana çıkar. Hikâyelerde yeni sosyal devlet düzeninin hedeflerini işlemek adına; eş adayının fakir dahi olsa çalışkan, karakterli ve vatanperver olması gerektiği vurguları yapıldığı görülür.

Halid Ziya Uşaklıgil'in *Eski ve Yeni, Kadın Pençesi, Unutulmuş Mektup* hikâyelerinde aile birliğinin sağlıklı yürümesi için evlilikte eşlerin fiziksel, sosyal, ekonomik ve yaş olarak denk olmaları gerektiği fikri yer alır. *Kadın Pençesi* fiziki anlamda çirkin bir adam ile oldukça güzel olmasına karşın zorda kaldığı için evlenen bir kadının hikâyesidir. Fakat bu evlilik kadının aşırı güzelliği ve çekiciliği yüzünden yakın çevrenin önceden tahmin ettiği üzere ayrılıkla sonuçlanır. Genç adam bu ayrılıkla derbeder bir hayatın içine düşer.

Eski ve Yeni adlı hikâyesinde Hacı Zeynel Efendi, kendi seçimiyle değil de parası ve güzelliğinden dolayı çevresindeki yönlendirmelerden etkilenecek Şemsa Hanım ile evlenir. “*Kazasker haremeydi [karısıydı] dediler. Konaktan, akardan [gelirden] bahsettiler. Sultan sarayından çıkmadır diye övdüler. Sarı saçlı, mavi gözlü, pembe beyaz [tenli]; o kadar da geçkin değil, nihayet kırkında ya var ya yok dediler*” (Uşaklıgil, 2011a:39). Fakat eski bir kazasker eşi olan ve sultan sarayında yetmiş Şemsa Hanım'ın eşini küçük gören tavırları vardır. Hacı Zeynel Efendi'ye göre bu evlilikte Şemsa Hanım'ın aradığı efendi değil uşaktır.

Yazar bu hikâyesinde oldukça mizahi bir dil kullanarak evlilikte eş seçiminin önemi üzerinde durur. Para, makam, güzellik gibi birçok unsurun evlilik için yeterli olamayacağı vurgulanır. Hikâyede çevrenin baskısıyla değil bireylerin kendi seçimleri doğrultusunda eş seçiminin yapılması üzerinde durulur.

Unutulmuş Mektup hikâyesinde genç ve güzel bir İngiliz kızı olan Meri, yetmiş yaşında, hastalıklı bir adamla evli olmasından dolayı anlatıcıda yarattığı şaşkınlık ve üzüntü konu edilir. Anlatıcı, Meri'nin gençliğini ve güzelliğini “*bir titiz ihtiyarın altmış senelik itiyad ile [alışkanlıkla] kökleşmiş huysuzluklarına*” (Uşaklıgil, 2011b:29) feda ettiği için genç kadına acır.

Memduh Şevket Esendal ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun incelediğimiz hikâyelerinde aile kurulurken verilecek eş seçimi kararında zenginlik, makam, şöhret gibi kıstasların değil çalışkanlık, dürüstlük, vatanperverlik gibi ölçütlerin dikkate alınması gerektiği üzerinde durulur. Her iki yazar da üreten, dürüst ve vatanperver karakterler üzerine kurulacak aileler sayesinde ülkenin kalkınıp huzura kavuşacağını vurgular.

Memduh Şevket Esendal'ın *İki Kadın* hikâyesinde eş seçiminde zenginlik ve gösterişten ziyade çalışkanlık ve karaktere önem verilmesi gerektiği üzerinde durulur. Hikâyede varlıklı bir ailenin kızı olan Behin evlilik çağına geldiğinde mühendis ve zengin olduğu için üzerinde pek düşünülmeden karar verilen Kadri Yerdeniş ile evlendirilir. Kadri, çalışkan birisi olmadığı gibi ekonomik gücünü de

Cumhuriyet Dönemi (1935-1950) Türk Hikâyesinde Değerler İnşası: Aile Kurumuyla..

şüpheli yollarla elde eden bir kişidir. Öte yandan Kadri aşırı bakımlı, iyi giyimli, mikroptan dahi korkacak kadar hassas bünyeli birisidir. Behin eşinin bu özelliklerini beğenmez ve içinde olduğu evlilik ve zenginliğin sadece kâhyalığını yaptığını düşünerek eşinden boşanır. Bu boşanmadan annesi başta olmak üzere ailesi memnun değildir.

Behin, boşandıktan sonra Anadolu'da oturan teyzesinin kızı Müeyyet'in evine misafirlige gider. İdealindeki karşılıklı saygı ve sevgileri olan evlilik yaşamını Müeyyet'in evliliğinde görür. Behin idealindeki eşi "*Yüzü güneşte yanmış olsun. Eve yorgun argın gelsin, bir iş yapmış olduğuna inansın. (...) Evde bir iş odası olsun, orada resim çizerken ıslık çalsın. Ayağına iri kunduralar giysin. Baş açık, ceketsiz sokağa çıksın. Bir işler görsün, adı duyulsun. (...) Benden çok işlerini düşünsün.*" (Esendal, 2016:105) şeklinde ifade eder. Bu özelliklere uygun çalışkan, karakterli, genç ustabaşı olan Enver Ali, Behin'in dikkatini çeker. Behin'in çevresi ve ailesi farklı sınıflardan insanlar oldukları gerekçesiyle böylesi bir evliliğin ancak mutsuzluk getireceğini söylerseler de Behin söylenenleri dinlemez. Behin, Enver Bey'le evlenir, bir kızları olur. Behin kendi yemeğini pişiren, temizliğini yapan, eşine saygı gösteren eşinden de sevgi, ilgi ve saygı gören bir yuva kurar.

Hikâyede eş seçiminde zenginlik, şehrili olmak değil çalışkanlık, becerikli olmak, nazik ve dürüst olmak gibi değerlerin önemli olduğu vurgulanır. Bireyin zenginlik, sahte bir kibarlık ya da üretmenden kazanmak üzerine kurulu boş bir yaşamdan az kazanmasına rağmen çalışkan, karakterli, dürüst bir hayat yaşıyor olması daha önemli görülür. Böylelikle hikâyenin eş seçiminde toplumu belirlenen bir hedefe yönlendirme, eğitime amacı taşıdığı görülür.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Gizli Posta I* hikâyesi genç bir kızın nasıl birisiyle evlenmek istediğini yakın kız arkadaşına anlatan mektubundan oluşur. Genç kız öncelikle kimle evlenmeyeceğini belirtir. Genç kıza göre ülke ağır bir işgal içindeyken kendi menfaatini ve rahatını düşünüp vatan savunmasından kaçanlar evlenilmeyecek kişilerdir. "*Evlenmek mi? Kim? Nerede? Kehribar ağızlıklı bir yeni zenginle mi? Yapmacıklı bir genç şairle mi? Kılıcsız bir zabitle mi? Yapmacıklı bir şairle mi? Sapı gümüşlü gül bastonlu bir memurla mı? Yoksa paçaları kıvrık kısa pantolonu tâ göğsüne kadar çekmiş, fesini yan tarafa yıkmış şımarık bir aile çocuğu ile mi?*" (Karaosmanoğlu, 2017:139) Genç kız vatan savunmasında yer alan birisi ile evlenebileceğini söyler. "*Tasavvur ettiğim koca, ne güzel, ne çirkin, ne genç, ne ihtiyar, ne zengin, ne fakirdir; bu, ya vücudunda bir kurşunun izini, ya gözlerinde bir cengin alevini, ya ağızda bir milli kinin acısını taşıyan bir adamdır.*" (Karaosmanoğlu, 2017:141)

Hikâyede işgal yıllarında yurdun içinde bulunduğu zorlu günlerde kendi menfaatleri, rahatı, kazancı, çıkarları için mücadeleye katılmayan hatta bu zor zamanları bir fırsata çeviren kişiler eleştirilir. Bir genç kız idealindeki eş adayını mücadeleye katılan belki vücudunda vatan uğrunda açılmış bir yarayı çok daha onurlu kabul eder. Vatanın kötü günlerden çıkıp insanını yaşatabiliyor olmasını borçlu olduğu bu gençler hem yüceltilir hem de sosyal hayatta değerlerini bulması için evlilikten başlayarak olumlu bir hedef olarak gösterilir.

Gizli Posta III hikâyesi vatanın zorlu bir işgalden kurtulduktan sonra vatan mücadelesini yeni kurulacak aile yapılarıyla sürdürüleceğini ideal alan bir hikâyedir. Hikâyede bir genç kızın cephede mücadele verip sağ dönen sevgilisinin kendisini aramaması üzerine yaşadığı üzüntüyü dile getirdiği mektubundan oluşur. Genç kız, sevdiği gencin “*Memleket çok değişmiş; İstanbul, hiç eski bildiğim yer değil; ne çehreler eski çehrelere, ne fikirler eski fikirlere, ne hisler eski hislere benziyor*” (Karaosmanoğlu, 2017:147) sitemini duyar ve kendisinin değişenlerden olmadığını mektubuyla ifade etmeye çalışır. Genç kız da memlekette artık vatan uğruna bedel ödemiş olanların önemsenmediğinin, yaşlıların geçim derdiyle, genç dulların rahatlarıyla, genç kızların Frenk bezirgânların yığıldığı kumaş ve koku sandıklarıyla akıllarının başlarından gittiğinin farkındadır. Genç kız tüm bu değer aşınmasına üzüldüğünü ve yeni vatan savunmasının kurulacak vatanperver kişilerin yapacağı evlilikler yoluyla devam edeceğini söyler. “*Cephelerden dönenleri gene siperler bekliyor. Bu siperler yeni kurulacak evlerdir. Ve bu evler, bizim son müdafaa hatlarımızdır.*” (Karaosmanoğlu, 2017:150). Hikâyede yazar, idealist bir tutumla aile kurumunu savaştan sonraki cepheler olarak değerlendirir. Yazar aile kurumunu Milli Mücadelenin bir parçası hatta uzun sürecek bir parçası olarak görür.

Halikarnas Balıkcısı'nın incelediğimiz hikâyelerinde aile değeri ile ilgili olarak eş seçimi üzerinde durulur. Hikâyelerde âşık olunacak/evlenilecek eş adaylarından beklenenler; alın teri ile parasını kazanan, doğaya saygı ve sevgiyle bağlı, güvenilir karakterde kişiler olması gerektiği üzerine kuruludur. *Karısını Oltayla Tutan, Ay Işığı, Altmış Altı Bükün Oyunu* hikâyelerinde denize ve doğaya tutkun iki kişinin birbirini eş olarak seçmesi konu edilir. Hikâyelerdeki karakterlerin ortak özellikleri maddi yoksunluk çeken insanlar olmalarına rağmen deniz ve doğanın çiftlerdeki sevgisi nedeniyle huzuru bulan bireyler olmalarıdır. *Açıklıklar Yavrusu* hikâyesinde ise bir genç kız zengin nişanlısını deniz ve doğa tutkusu nedeniyle terk eder.

Açıklıklar Yavrusu hikâyesinde deniz ve doğa sevdalısı Leyla ile makam, para, ev ve gösteriş düşkünü Mümtaz nişanlıdırlar. Fakat Leyla, Mümtaz'la hayata aynı yönde bakamadıkları için ayrılır. Leyla bu kararı deniz kenarında tek başına kalmak için kaçtığı bir yalnızlık anında alır. Deniz ve doğanın içinde bulunduğu huzuru zengin nişanlısının ona sağladığı lüks yaşamda bulamadığını fark eder. “*İstanbul'da dört duvar arası daracak apartmanlarını; onun içinde de babasının aldığı ve gururla, iftiharla getirdiği lüks koltuğu, biraz tiksintiyle hatırladı. Burada en muhteşem tahtı bile külistür bir iskemle çevirecek bir lüksün ortasında kurulmuş bulunuyordu.*” (H.B., 2014:180). Hikâyede mutlu bir hayat için sevgili/eş ile hayattan beklentilerin ortak olması, doğanın, doğalın, emeğin kıymetli olduğu vurgulanır.

Bekir Sıtkı Kunt'un incelediğimiz hikâyelerinde aile kurumu ile ilgili değerlerde aile kurma kararında denklik, dürüstlük vurguları ön plana çıkar. *Yaldız* hikâyesinde evlilik kararında görücü usulü evlilik, eş adaylarının dürüst olmaması, çalışkan fakat fakir eş adaylarının küçümsenmesi eleştirilir. *Aşk, Aşkı Kamçulayan Bahar, Paralı Kurt, Bir Çaresi Var* hikâyelerinde evliliklerde yaş uyumunun önemli olduğu ele alınır. Bu hikâyelerde yaşlı olan kişinin parası için kullanılan bir araç olacağı vurgulanır.

Cumhuriyet Dönemi (1935-1950) Türk Hikâyesinde Değerler İnşası: Aile Kurumuyla..

Yaldız hikâyesinde evlenme çağı gelen Süheyla'yı hayattaki tek yakını dul annesi olan bir postane memuru ister. Fakat Süheyla'nın ailesi "*memur değil, mümeyyiz imiş*" (Kunt, 1941:106) diyerek postane memuruna ret cevabı verir. Aile Süheyla'ya daha zengin bir eş bulmak için birkaç Fransızca kelime öğrenmesi adına okula verip piyano dersleri aldırır. Bir çöpçatan maharetiyle paşa yeğeni, müsteşar yardımcısı sıfatlarıyla karşılarında çıkarılan bir damat adayı ile kızları Süheyla'yı adeta kaçırmak istemezcesine aceleyle evlendirirler. Fakat gerçekler birkaç ay içinde ortaya çıkar. Ne Süheyla gerçekten Fransızca ve piyano bilen kültürlü birisidir ne de evlendiği adam işi gücü olan zengin bir adamdır. Hatta damat da Süheyla ile zengin olduğu ve borçlarını ödebileceği ümidiyle evlenen bir meczuptur. Hikâyede evlenme kararı alınırken kişilerin zenginlik, gösteriş, makam kriterlerinden ziyade çalışkanlık, dürüstlük, karakterli olmak gibi değerlere önem vermesi gerektiği üzerinde durulur.

Paralı Kurt hikâyesinde Rıfat Körükçü adındaki yaşlı karakter bütün gençliğini azim ve hırsla zengin olmak için çalışmış bir kişidir. Rıfat Körükçü tüm maddi emellerine kavuşur fakat bir aile kuramaz. Yaşlılık döneminde yaptırdığı bir apartmanında kiracısı olan çiftten kadının zenginlikte ve parada gözü olduğunu anlayınca kadının eşini terk etmesine neden olur. "*Eh bu güzellikte bir kadın, nasıl olsa bir paralı kurdun pençesine düşecek... İşte o paralı kurt ben oldum.*" (Kunt, 1948:66) Rıfat Körükçü kadını istediği an bırakacağını söylese de gittikçe ona daha sıkı bağlanır ve mal varlığının bir bölümünü onun üzerine yapar. Fakat hikâyenin sonunda genç yeğenin eve "*daha sık*" geldiğini söylemesinden de anlaşılacağı üzere genç kadın "*paralı kurt*"tan edindiği parayla kendine başka hayatlar kurar. Hikâyede aşk, evlilik gibi kavramlarda yaş ve sosyal denkleğin olması gerektiği gelenekçi bir ahlaki anlayışla ele alındığı görülür.

Kenan Hulusi Koray'ın incelediğimiz hikâyelerinde evlilik kararında yaş, fiziki, sosyal denklik ve eşler arası sevgi, aşk duygularının olması gerektiği vurgulanır. *Aşk ve Otomobil* hikâyesinde otuz yaşında, kilolu ve henüz top dahi oynamasını bilemeyen Ziya Turgut ile on yedi yaşındaki güzel, kalabalık bir sosyal çevreye sahip Berin nişanlanırlar. Berin tüm hayat doluluğu ile nişanlısına spor bir araba aldırır ve arabayı kullanmasını ister. Fakat Ziya Turgut bir türlü arabayı kullanmayı beceremez. Berin, Ziya Turgut'un gözü önünde genç erkek arkadaşlarıyla arabaya binip denize gider. Ziya Turgut, Berin ve arkadaşlarının ardından bakakalır. Hikâyede evliliklerde yaş uyumundan fiziki görünüme kadar denkleğin olması gerektiği mizahi bir dille ifade edilir.

Sabahattin Ali'nin incelediğimiz hikâyelerinde evlilik kararında eşlerin yaş olarak denk olması gerektiği üzerinde durulur. *Çilli ve İki Kadın* hikâyelerinde evlilik kararının verilmesinde kadın adına kendisini söz sahibi olarak gören erkeklerin (baba, eş, sevgili) sorumsuz davranışları eleştirilir.

Çilli hikâyesinde küçük yaşta babasının zoruyla kendisinden yaşça büyük birisi ile evlendirilen Nigar'ın hikâyesi ile karşılaşırız. Nigar'ın parası için verildiği yaşlı eşi kıskançlık gösterip Nigar'a sıkıntılar yaşatınca Nigar eski bir okul arkadaşına sığınır. Eski okul arkadaşı erkek, Nigar'dan faydalanır onu hamile bırakır fakat sorumluluğunu almaz. Nigar çocuğunu dünyaya getirince geçinmek için

pavyonda bar kadını olarak çalışır. Nigar'ın içine düştüğü kötü yaşam şeklinde baba, yaşlı eş ve sorumluluk almayan genç sevgili rolleri ile erkekler suçlu görülür. Hikâyede yazar, normalleşmiş fakat yanlış olan bir ahlaki anlayışa karşı durur. Erkeğin kadın adına söz sahibi olması, kötü giden hayat şartlarının sebebi olarak kadının iffetsiz ve zayıf görülmesi hikâyede eleştirilir. Nigar, anlatıcının küçük bir çocukken sınıfındaki zeki, eski zeki bir öğrencisidir. Nigar babası, yaşlı kocası ve sorumsuz davranan genç sevgilisinin bencil kararları nedeniyle bar kadını olmak zorunda kalır. Yazar genel kabulün aksine Nigar'ı bar kadınlığından dolayı suçlamadığı gibi çocuğunun bakımı için türlü zorlukları göğüsleyen bir anne olarak yüceltir.

İki Kadın hikâyesinde de yaşlı erkek karakter geçkin yaşına rağmen heva ve hevesleri için parasının gücüyle genç bir kızı ikinci eşi olarak edinir. Yaşlı adam ölünce nikâhı da olmayan genç kadın küçük çocuğu ile ortada kalır.

Sait Faik Abasıyanık'ın *Kıskançlık, Düğün Gecesi, Loğusa, Ayten* hikâyelerinde evliliklerde eşlerin birbiriyle yaş, fiziki görünüm, sosyal konularda denk olması gerektiği vurgulanır. Bu hikâyelerde eşlerin yaş uyumu en temel denklik ölçütü olarak konulur.

Kıskançlık hikâyesinde köyde öğretmenlik yapan anlatıcı kendisi otuz beş yaşındayken köyün güzel kızlarından on yedi yaşındaki Fadime ile evlendirilir. Fadime, öğretmen kocasına karşı eş görevlerini bir vazife anlayışı ile yerine getirir. Fadime'nin âşık olduğu ise köyün çobanıdır. Kocasına göre de ikisi birbirine karşı biçilmiş kaftandır. Öğretmen koca bazen onların uzaktan konuşmalarına şahit olur fakat "*On yedi yaşında bir erkek çocuk on yedi yaşında bir kız çocuğunun elini tutarsa, otuz beş yaşındaki erkek on yedi yaşındaki kızın kocası da olsa şaşmamalıdır*" (Abasıyanık, 2018:46) diyerek kıskanmaya dahi hakkı olmadığını düşünür.

Ayten hikâyesinde on üç yaşındayken kırk beş yaşındaki bir bahçıvanla evlendirilen genç bir kadının hikâyesi ele alınır. Ayten, on dokuz yaşına geldiğinde bu evliliğin yüküne dayanamaz ve evden kaçar. "*Bir ramazan gecesi, göl kenarını, sessiz kasabayı hayal etmiş, bir davul sesi duyar gibi olmuş, kulağına: Dengi dengine, dengi dengine diye gümlen bir davul sesi gelmişti. Gözü hiçbir şeyi görmedi. Her şeyi bırakıp kaçtı.*" (Abasıyanık, 2018d:72) Ayten, İstanbul'da sokak satıcılığı yapar, genç bir erkekle dost hayatı yaşar. Fakat bu gençten hastalık kapar. Ayten hikâyede suçlu görülmez. Bu vicdan kanatıcı ahlaki durumun sebebi Ayten'in küçük yaşta yaşlı bir kişiyle evlenmesine neden olanlardır.

Hikâyelerde görücü usulü üzerine kurulan ve yaş, görünüş, aşk gibi unsurlara dikkat edilmeyen geleneksel evlilik tipleri eleştirilir. H. Z. Uşaklıgil, Halikarnas Balıkcısı, B. S. Kunt, K. H. Koray, Sabahattin Ali ve Sait Faik'in incelediğimiz eserlerinde bu konuya vurgu yaptığı görülür. Sabahattin Ali ve Sait Faik aile kurumunda kadın üzerinde erkeklerin karar verici olmasını eleştirir. Esendal, Karaosmanoğlu ise ailenin kurulmasında karaktere, çalışkanlığa, üretkenliğe ve vatanperverliğe önem verilmesi gerektiği üzerinde vurgu yapar.

3. Aile Olmanın Sorumlulukları

Bir toplumda ailenin sağlıklı olma hali toplumun da o ölçüde huzurlu, sağlıklı bir toplum olmasına öncülük eder. Adler evliliği, aile kurmayı tüm insanlığın mutluluğu için yapılan bir işbirliği olarak görür ve aile olmayı kabul eden kişilerin sadece birbirlerine karşı değil topluma karşı da sorumlulukları olduğunu savunur (2017).

İncelediğimiz hikâyelerde aile olmanın iffetli olma, çalışkan olma, karakterli olma gibi sorumlulukları olduğu üzerinde durulur. İncelediğimiz dönemde Esendal'ın hikâyelerinde erkeklerin çalışkan olması, helal kazanç sağlaması, iffetli olması gerektiği üzerinde durulurken Göktulga ve Ertem özellikle kadınların iffetli olma, güvenilir olma ve tutumlu olma gibi sorumlulukları yerine getirmesi gerektiği üzerinde durur.

Memduh Şevket Esendal'ın *Kayışı Çeken, Kızımız, Saide* hikâyesinde evlilik hayatının taşıdığı sorumluluklar konu edilir. *Kayışı Çeken* hikâyesinde evlilik hayatı için eş seçerken kişisel bir hedonizmden uzak durmak gerektiği vurgulanır. Hikâyedeki Ali Rıza Efendi eş olarak seçtiği kadından tüm geçmişini silerek kendisiyle bir hayat kurmasını ister. İnsanın doğasına aykırı olan bu talep, hikâyede Ali Rıza Efendi'yi mizahi bir sonuçla çok daha büyük bir yükün altında bırakır. Ali Rıza Efendi, evleneceği zaman eş adayında aradığı "*kimsesiz olsun*" (Esendal, 2016:37) koşulunu sağlayamayınca bulabildiği eş adayına "*kaynana, baldız, kayın istemem*" (Esendal, 2016:37) şartını kabul ettirir. Fakat hayat şartları Ali Rıza Efendi'ye eşinin tüm ailesine bakma mecburiyetinde bırakır. Hikâyede evliliğin sadece bir tek bireyin istekleri ve mutluluğu üzerine kurulamayacak kadar bileşenleri ve sorumlulukları olan bir kurum olduğu vurgusu yapılır.

Kızımız hikâyesinde kurtuluş savaşından sonra yeni kurulan devletle birlikte yeni sosyal bir yaşama başlayan halkın yanlış batılılaşma nedeniyle sahip olduğu değerleri kaybetmemesi gerektiği aile kurumundaki sorumluluklar üzerinden işlenir. Hikâyede anlatıcı, dayısı olduğu genç yeğeninın batı hayranlığı gölgesinde geçen evlilik yaşamını eleştirir. Genç kız ve eşi filmlerin, her gün gezmek ve dolaşmak hevesindeki arkadaş gruplarının yoğun etkisi ile evlilik yaşamlarını sağlıklı yürütemezler. Anlatıcı olan dayı, yeğenine ve eşine nasihatler vermeye çalışır. Nasihatler daha fazla çalışmak, üretmek, okumak üzerinedir ve bu nasihatleri en başta kendi yeğeni gezmelerine engel olacağı için reddeder.

Genç çift, arkadaş toplantılarında, eğlencelerinde ve sinema filmlerinde özenle takip ettikleri yeni batılı hayatı yaşama hevesindedirler. Fakat gerçek hayat insanların doğasındaki akışı değiştirmez. Damat, gelini aldatır. Fakat kız hala filmlerdeki gibi bir barışma sahnesi yaşayacakları hayaliyle sahte bir hayat yaşamaya devam eder. Bir süre ayrı kaldıktan sonra barışırlar. Kız dayısının destekleriyle Ankara'ya taşınır. Genç kadın ve eşi burada işe başlar, üreten hayatın bir parçası olurlar. Anlatıcı (dayısı) bir süre sonra yeğeninın evine gittiğinde büyük şaşkınlık yaşar. Ankara'da eski yanlış batılılaşma alışkanlıklarından kurtulan yeğenini Halkevi'nde sergi açacak kadar el işi becerisini geliştirmiş bulur. Genç kadın ve kocası artık üreten ve aile sorumluluklarının farkında olan bireyler olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında toplum eski sorunlardan sıyrılmışken bu kez de yanlış batılılaşmanın etkileriyle birçok alanda sıkıntıya düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Bu nedenle hikâye aile kurumu ile ilgili olası tehlikelere karşı uyarma, eğitme ve yönlendirme amaçları taşır. Hikâyede sağlıklı bir evlilik yeni toplumun kurucu temeli olarak görülürken sağlıklı evliliğin temelini de kadın ve erkeğin çalışmak ve üretmek üzerine roller benimsediği, sorumluluk sahibi bireyler olması gerektiği vurgulanır.

Saide hikâyesi sağlıklı, mutlu bir evlilik için kadın ve erkeğin bir hedef doğrultusunda üreten kişiler olması gerektiği vurgusu ele alınır. Hikâyede zengin bir evin oğlu olan Şinasi Halil Bey, Avrupa’da eğitim görmüş kültürlü birisidir. Şinasi Halil Bey ülkeye döndüğünde kültürlü, idealist bir bayan olan Saide Hanım’la evlenir. Çiftin iki erkek çocukları olur. Evliliğin ilk zamanları iyi olsa da zamanla Şinasi Halil Bey’in Anadolu’da mücadele çalışmalarına katılıyorum bahanesi ardında eşini aldatması evliliği derinden sarsar. Şinasi Halil Bey sarsılan evliliğini kurtarmak için Ankara’da Milli Mücadeleye gerçekten katılır. Bunun üzerine Saide Hanım eşini affeder ve aile birlikleri yeniden kurulmuş olur.

Kızımız ve *Saide* hikâyelerinde eşlerin aldatmasına rağmen evlilikler boşanma ile sonuçlanmaz. Bunun aksine hikâyelerde kuruluş döneminde Ankara’da çalışmalara katılmayı ailenin ve dolaylı yoldan toplumun bozulan saadetini onaran idealist bir güç olarak gösterir.

Fahri Celal Göktulga’nın hikâyelerinde aile içindeki sorumluluklarda kadın karakterin iffetli, tutumlu olması ve hileci, fitneci olmaması gerektiği üzerinde durulur. Bu özellikleri taşımayan ailelerde huzur olmadığı gibi bu ailelerdeki erkekler iyi ve mağdur karakterler olarak sunulur. Bu nedenle yazarın bu hikâyelerde kadınlara karşı olumsuz bir cinsiyet ayrımcılığı yaptığı görülür.

Çile hikâyesindeki Saraylı denilen kadın çıkarıcı, zalim ve yalancı bir kadın tiplemesidir. Hikâyedeki koca, Saraylı’dan “*Allah’tan korkar gibi*” (Göktulga, 1943:15) kokacak kadar mağdurdur. *Talâk-ı Selase* hikâyesinde eşiyile boşanan adam, bütün suçu eşinde bulur. Eşi için; “*böyle bu kadar da bodur karı alınır mı? Mutlaka fitne fücür olur.*” (Göktulga, 2017:22) diyerek kadının boyuna kadar her yönden kabahatli olduğunu düşünür. Hikâyedeki erkek karakter ise her yönüyle haklı ve iyi bir karakter olarak resmedilir. *Tramvay Sefası* hikâyesinde sosyal hayatta eskiye göre daha sık karşılaşılan kadınlar; “*Ne kadar da çok, bol kokulu, astragan paltolu, boyalı, dertsiz, gamsız, erkeklerin parasını sarf eder hanımlar vardı.*” (Göktulga, 2017:235) ifadeleriyle erkeklerinin parasını harcayan savurgan ve dertsiz kişi olarak gösterilir. Yazar *Akşamcı* hikâyesinde evlilik kurumunu bir sıkıntı merkezi olarak gösterir. Nasıl evlendiğini anlatan sarhoş dost, evlilik için adımlardan birisi olan düğünü; “*Ağustosun on beşinci Perşembe günü idi bir düğün, bir patırdı, İrfancağız lanet halkasını boynuna taktı*” (Göktulga, 1943:106) şeklinde ifade eder. *İlaç* ve *Rahatsız Adam* hikâyelerinde aile hayatında kadının hilekârlığı nedeniyle aile huzurunun ve varlığının gölgelendiği konu edilir.

İlaç hikâyesinde kadınların evlilik hayatında kendi rahatlarını ve güçlerini yaşamak için hastalık vb. hilelere başvurduğu eleştirisi yapılır. Hikâyede ruh doktoru olan anlatıcı, bir akşam kapısına büyük bir telaşla gelen adamın eşiyile ilgili muayene

Cumhuriyet Dönemi (1935-1950) Türk Hikâyesinde Değerler İnşası: Aile Kurumuyla..

isteğini anlatır. Gelen erkek, eşinin cinnet geçirdiğini ve intihar etmesinden korktuğunu söyler. Doktor, gelen adamla beraber kadının yanına gider. Fakat doktor, mesleki deneyimlerine dayanarak kadının hasta olmadığını ve kudretini eşine ispatlamak için rol yaptığını düşünür. Doktor evden ayrılırken adama karısının aslında iyi olduğunu tedavisi içinse günde birkaç kez sebepsiz yere dövmesini tavsiye eder. Hikâyede evliliklerdeki huzursuzluğun sebebi olarak kadınların kendi hâkimiyetlerinde bir yaşam sürdürme istekleri için hilelere başvurmaları olarak görülür. Yazar yaşama dair ciddi bir sıkıntılar olmamasına karşın kadınların kendi hâkimiyetlerini sürdürme isteği nedeniyle aile içinde yaşattıkları huzursuzluğu mizahi bir dille eleştirir.

Rahatsız Adam hikâyesinde aile kuruluşunda kadının erkeği çıkarları uğruna kandırıp kullanması üzerine yaşanan çıkmazlar konu edilir. Hikâyedeki genç damat Nuri Bey, “*İnsanlığın bayağılığından, bitmez tükenmez adiliklerinden tamamen habersiz, kötülöklere şaşkın, anlamaz, hayretler içinde bakan mavi gözlerine baktım da işte bu kadına güvenebilirim, diye ailesinden istedim, verdiler.*” (Göktulga, 1943:35) düşünceleriyle evliliğinin başlangıcını ve eş adayında gördüğü özellikleri belirtir. Fakat evliliğinin ilk gecesinde acı gerçekle karşılaşır, kadının türlü kirli işler içerisinde olduğunu anlar. “*Beyaz sahife...Meğer benden evvel ona neler yazılmıştı!...*” (Göktulga, 1943:35) Genç damat Nuri Bey, bu iş nasıl olsa sabah sonlanır dese de kadın ağlar, yalvarır. Nuri Bey sabırla birkaç ay bekler. Bu süreçte kadının bir başkasından hamile olduğu anlaşılır. Bu kez de çocuğun doğumunu beklerler. Bu beklentilerle kadının başka erkekten üç çocuğu daha olur. Genç adam çocuklara kıyamaz, onlara sahip çıkar. Hikâyede kadın; yalancı, çıkarıcı bir varlık olarak sunulur. Erkek ise masum ve merhametlidir. Hikâyede ailede huzurun temini kadının dürüst, iffetli olmasına bağlı görülür.

Yazarın huzurlu bir aile ortamı olarak ele aldığı hikâyelerde kadın karakterin; savurgan olmaması, evine ve çocuklarına sahip çıkması, iffetli olması en belirgin özelliklerdir. *Şimdi Beybam Var, Pancaroğlu Emine Hatun, Uzaktan Davul ve Bir Hüllenin Hikâyesi* hikâyelerinde evliliği olumlu ve güzel kılan; kadının geleneksel ahlaka uygun iyi karakterinden dolayıdır. Bu hikâyelerdeki kadınlar; tutumlu, saygılı ve iffetlidirler.

Pancaroğlu Emine Hatun kocası öldükten sonra sekiz çocuğunu dağıtmadan, hiç kimseye muhtaç etmeden büyütür. Emine Hatun’un “*mübarek ellerinde*” (Göktulga, 2017:279) evine giren “*dört okka ekmek, bir çuval un, iki çuval bulgur, bir teneke yağ, onun uğurlu ellerinde sanki sekiz misli olurdu.*” (Göktulga, 2017:279). Emine Hatun zaman içinde küçük oğlu dışındaki tüm çocuklarını kaybeder fakat onlardan geriye kalan gelin ve torunlarına da büyük bir mücadele vererek bakar, ailesini dağıtmaz.

Uzaktan Davul’da yıllarca cephelerde askeri doktorluk yapan koca, huzurlu ailesinin kaynağını şu sözlerle ifade eder: “*Bakın nasıl, bu yaşa inat gibi, diri, dipdiriyim, Hipokrat hekimin hazinesindeki hayat uzatır terkibi elde etmedim. İlla bu kadının bize bahsettiği huzur... Şunu isterimi bilmedi. Akşamları başına çatki çatıp hasta taklidi yapmadı. Ben beceriksizin biriyimdir, bir tıraş olurken bile dağıtmadığım yer kalmaz. Arkamdan koşar. Tırnakları kınalı kınalı değildir.*”

(Göktulga, 2017:284) Askeri doktor ailesinin ve kendisinin sağlık ve huzurunu eşinin iffetli, tokgözlü, sabırlı ve çalışkan olmasına bağlar. Bir nokta da yazar aileyi kadının özelliklerinin şekillendirdiğini belirtir.

Sadri Ertem'in incelediğimiz hikâyelerinde aile kurumunda huzuru, kadının yerine getirmesi gereken sorumluluklar üzerinde arar. Huzursuz ailelerin ele alındığı *Rahat Adam*, *Asri Çöpçatan*, *Cürm-ü Meşhut*, *Kar Yolları Kapamış* hikâyelerinde kadın karakterler eş olarak müsrif, dolandırıcı, çıkarıcı bir kimlikle resmedilir. Hikâyelerde kadınların para düşkünlüğü, hileci olmaları nedeniyle erkeğin hatalara zorladıkları konu edilir.

Kar Yolları Kapamış, *Eser* hikâyelerinde geçimlerini zor sağlayan iki ailedeki kadınlar gösteriş merakları nedeniyle eşlerini otomobil almaları konusunda zorlarlar. *Kar yolları Kapamış* hikâyesinde kadın, eşini başkalarıyla kıyaslar, onursuz da olsa bir yol bulup para kazanması gerektiğini söyler. “*Cemal Rasih geldi.. Yeni bir otomobil almış. Sesinden belli, bak o da seninle aynı sınıfta imiş! Amma onun içinde cevher var... Sen bir kitaptır tutturmuşsun... oğlum biraz el etek öp, büyüklere yanaş, adam ol!..*” (Ertem, 2014:492) Adam hiç istemese de eşinin baskıları sonucu el etek öpmeye karar verir, sağa sola mektuplar yazar. *Eser* hikâyesinde ise kendisinden otomobil isteyen eş eve ekmek dahi getirecek gücü olmayan bir heykeltıraş sanatçısıdır. Kadın bu durumu bilmesine rağmen ısrarını ve kıyaslamalarını sürdürür. Çift bir gün bir barda maden ocağı sahibi, kaba ve görgüsüz bir adamla karşılaşır. Adam gideceği baloya çifti de davet eder. Erkek elbisem uygun değil diyerek geri çevirse de maden sahibinin otomobilini gören kadın, adamla gider ve bir daha geri dönmez.

Sabahattin Ali'nin *Hanende Melek* ve *Selam* hikâyelerinde gönül macerası peşinden gidip ailesini maddi, sosyal ve psikolojik yoksunluklara terk eden erkekler eleştirilir.

Hanende Melek hikâyesinde yaşlı, evli, çocuklu olan Hüseyin Avni'nin genç ve güzel bir şarkıcı olan Melek'e duyduğu aşk nedeniyle ailesine yaşattığı zorluklar konu edilir. Hüseyin Avni evinin ve çocuklarının sorumluluğunu hiç düşünmeden genç şarkıcı Melek'in peşine düşer. Ev düzeni bozulan adamın eşi bile sadece bu durum nedeniyle daha sinirli olur. “*İki gündür eve uğramıyor, hepimiz açız. O gelmeyince annem büsbütün sinirlenip bizi dövüyor, gidin getirin diyor!*” (Ali, 2018c:22) Evde ailesinin yiyeceği olmamasına rağmen yaşlı adam, genç şarkıcıya altın bilezikler alır. Fakat şarkıcı kadın, yaşlı adamı görmek dahi istemez. Yaşlı adam bu zevki uğruna dayaklar yer, çamurlara atılır. Hüseyin Avni hem kendisini hem de ailesini boş bir macera peşinde maddi ve manevi olarak sefil eder. Hikâyede yaşlı adamın ailesinin sefil olması, kendisinin sarkıntılığı nedeniyle dayak yiyip çamurlara düşmesi birer ceza niteliğindedir. Bu nedenle hikâye geleneksel ders verici ahlak anlayışındadır.

Eserlerde aile olmanın getirdiği sorumluluklar iffet, çalışkanlık, dürüstlük gibi vurgular üzerinden işlenir. Dönemin hikâyecilerinden Sadri Ertem ve Fahri Celal Göktulga aile içi sorumluluklarda kadın karakteri suçlu görür ve kadının yerine getirmesi gereken sorumluluklara vurgu yapar. Kadından beklenen sorumluluklar; iffetli olma, tutumlu olma, evde huzuru sağlama, anlayışlı olma gibi

Cumhuriyet Dönemi (1935-1950) Türk Hikâyesinde Değerler İnşası: Aile Kurumuyla..

sorumluluklardır. Her iki sanatçının eserlerinde kötü giden aile yaşantısında erkeğin bir rolü olmadığı gibi yaşanan olumsuzluklardan erkek karakter mağdur gösterilir. Sabahattin Ali'nin hikâyelerinde ise aile içi sorumluluklarda erkeğin kendi zevkleri ve rahatları için hareket etmesi eleştirilir. Sevdiği genç kadının ardına düşüp ailesini mağdur eden erkek karakterler yazarın bu konuda ele aldığı hikâyelere örnektir. Bu konuda kadın ve erkeğin eşit sorumluluklar alması gerektiği, alacakları sorumluluklarla sadece kendi yuvalarını değil ülkeyi de yeniden inşa edecekleri vurgusu M. Şevket Esendal ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun hikâyelerinde karşımıza çıkar. Eşlerden her ikisinin de iffet, çalışkanlık, üretim ve vatanperver olması gerektiği üzerinde vurgu yaparlar.

4. Ailenin Kuşatıcılığı

Aile, bireylerinin dertleriyle gerçek anlamda dertlenen sevinçleriyle sevinen canlı bir varlıktır. İncelediğimiz hikâyelerde de kişinin ne kadar maddi, sosyal gücü olursa olsun bir ailenin ferdi olmak onu dış dünyanın yabancılığından, kötülüğünden koruduğu vurgulanır. Kimsesizlik durumunda dahi kişi hayallerindeki aile motifine tutunarak psikolojik sağaltımını gerçekleştirir. Ailenin kuşatıcılığı konusu dönemin hikâyeleri içinde üzerinde en çok durulan konulardan biri olarak karşımıza çıkar. Böylelikle yeni sosyal düzende aile kavramının korunmasının önemsendiği görülür.

Halid Ziya Uşaklıgil'in *Malım Menâlim*, *Fatma'nın Evi*, *Kötü Bir Gece* hikâyelerinde evin, ailenin bireysel bir kuşatıcılığı olduğu vurgulanır. *Malım Menâlim* hikâyesinde, eğitilmiş, zengin ve hizmetçilerinden başka kimsesi olmayan genç diplomat evlenmek istediği bayan tarafından aldatılması üzerine hayata tutunamaması konu edilir. Bir diplomat olarak görev yapan genç adam hastalanır ve ölür. Hikâyede genç adamın hastalanma sebebi sevdiği kadına ulaşamama, yuva kuramama ve çocuk hasreti çekmesi olarak görülür.

Fatma'nın Evi hikâyesinde ailenin kuşatıcılığı kimsesiz kalan küçük bir kızın derin yalnızlığı üzerinden işlenir. Anlatıcı bir süreliğine misafir olarak kaldığı akraba evinde kendisine hizmet etmesi için verilen Fatma adındaki kızı gözlemler. Küçük kız çok sessiz ve bir çocuktan beklenmeyecek kadar hüznüldür. Anlatıcı, Fatma'nın babasının şehit olması, evlerinin yanması, abisinin de kaybolmasıyla dağılan ailelerinin hüznünü yaşadığını öğrenir. Fatma, annesi ve iki küçük kız kardeşiyle geçinmek için İstanbul'da bir harabeye sığınır. Anlatıcı, küçük Fatma için üzülür, onunla dertleşmek ister fakat Fatma üzüntüsünü kimseyle paylaşmaz. Bir gün anlatıcı uzaktan izlediği Fatma'nın taşlardan küçük bir ev yapıp yapraklarla eski evlerinin hayvanlarını hayalen yerleştirdiğini görür. “*Bu köşkle, onun yüksek çatısıyla, geniş balkonlarıyla alakasız, arkasını dönmüş, orada Fatma kendi evini, Karamürsel'de yanmış evini, yoksul, dağınık, perişan, ama mutlu evini tekrar yaşatmaya çalışıyordu*” (Uşaklıgil, 2017:103). Küçük kız yapraklara tavuk çağırır gibi seslenir. Fatma, hayalinde canlandırıp oynadığı oyunla eski mutlu günlerinden birini yaşamaya çalışır.

“*Bu kırmızı oğlan kesin o büyük yaprak babayığit, onurlu kibirli, baş daima yukarıda, kıpkırmızı bir horozdu. Galiba hep evin etrafında toplandılar. O*

zaman Fatma mutlu ve rahat bir şekilde kumların üstüne uzandı ve bir elini başının altına koyarak, bir elini evine ve tavuklarıyla horozuna doğru uzatarak, artık karşısında evi, tavukları ve horozu, neşeli güneşin çağlayanları altında nurlu bir uykuya daldı.” (Uşaklıgil, 2017:104).

Bachelard, evi insanın ilk evreni olarak görür ve evin dış dünyanın tüm saldırılarından insanı koruyan bir sığınak olduğunu söyler (Bachelard, 2014). Ev; bireye, dış dünyanın tüm kaosuna rağmen, bu dünyada oturan biri olacağı diyebilme gücü verir (Bachelard, 2014). Hikâyede evin bu sığınak rolü üzerinde durulur. Bir evde aynı kan bağından bireylerin oluşturduğu aile, bireyleri için bir ruh sağaltım aracıdır. Hikâyedeki küçük kız da bu ihtiyacı konuşarak dile getirmek yerine bir çocuk için kendini ifade etme yolu olan oyun ile bir eve, aileye ait olamamanın üzüntüsünü gösterir. Hayatın yaşanabilmesi için bireyin farkında olmadan geliştirdiği savunma mekanizmaları devreye girer. Küçük kız da gerçek evi olmasa da evcilik oyununda yaptığı ev ile huzur duyar, hayata tutunur. Hikâyeye; aile kuşatıcılığı değeri bakımından oldukça başarılıdır.

Memduh Şevket Esenal'ın *Gençlik, İhtiyarlık* hikâyelerinde insanın önemli iki hayat dönemi evlilik, aile kurumu yönüyle ele alır. Hikâyelerde evlilik ve aile kurumunun birey için bir ömür boyu sağaltım desteği olduğu vurgusu yer alır.

Gençlik hikâyende genç bir çift olan Hayriye Hanım ve eşinin birbirlerine karşı sevgisi ele alınır. Hayriye Hanım eşini düşünen, onun rahat etmesi için gayret gösteren genç bir kadındır. Her iki eş de gençliğin kendilerine verdiği tazellelikle birbirlerine karşı samimi ve sevecendir. *İhtiyarlık* hikâyesindeki eşler ise gençliklerinde iyi geçinen bir çiftin yaşlanınca artan geçimsizliklerini konu eder. Yaşlı çift adeta kavga etmek için türlü bahaneler arar, Gençliklerinde böyle olmadıkları için de birbirlerini suçlarlar. Fakat yine de eşlerden birisi biraz hastalansa diğeri yalnız kalmak korkusu ile büyük bir endişeye kapılır. Hikâyelerde hayatın iki önemli döneminde evlilik hayatının farklı boyutları olduğu fakat hangi koşulda olursa olsun evliliğin birey için kuşatıcı bir değer taşıdığı vurgusu yapılır.

Bekir Sıtkı Kunt'un incelediğimiz hikâyelerinde geleneksel bir ahlaki anlayışla aile kurumunun kuşatıcılığı ele alınır. Hikâyelerde aile kurmanın özellikle kadınlar için emniyet ve iyi hal güvencesi olduğu vurgulanır. *Baba ve Kızı, Yıldız, Kanca, Gönül Bu* hikâyelerinde bir genç kızın vakti geldiğinde çok fazla eleştirici davranılmadan evlenmesinin daha iyi olacağı vurgusu yapılır. Hikâyelerdeki ortak özellik vaktiyle uygun taliple evlenmeyen genç kadınlar geri dönülmez sıkıntılı hayatların içine düşerler. *Kanca* hikâyesinde genç yaşında iki çocuğuyla dul kalan Mevlûde Erkıran birçok erkeğin fiziksel, psikolojik ve cinsel saldırılarına maruz kalır. En sonunda Mevlûde kendisine yaklaşan erkekleri öldüren bir katile dönüşür. *Gönül Bu* hikâyesinde zengin kocasını terk edip ayyaş sevgilisine kaçan Zahide yoksulluk, dayak ve sosyal tecrite maruz kalır.

Baba ve Kızı hikâyesinde imam bir babanın kızı Hatice'yi sıkı bir koruma altında yetiştirmesi, gelen talipleri beğenmemeleri sonucu kızının evden kaçıp kötü yola düşmesi konu edilir. Hatice genç kız olunca mahalledeki şoför Hidayet ister. Aile, Hidayet'in kazancını küçümser ve evliliğe izin vermez. *“Hele bir defasında Hatice'yi komşularından bir şoför Hidayet vardı, işte o istedi. Doğrusu bu uygun bir*

Cumhuriyet Dönemi (1935-1950) Türk Hikâyesinde Değerler İnşası: Aile Kurumuyla..

evlenme olacaktı. Hidayet'in kullandığı otomobil, gerçi kendisinin değildi. Ama her gün işte idi. Boşta kaldığı yoktu. Rızkını mis gibi çıkarıyordu. Bu dünyada sanki daha ne olacak..." (Kunt, 1941:51) Sıkı bir kontrol altında tutulan Hatice fırsatını bulunca evden kaçar, hayat kadını olur. Hatice'yi uygunsuz yerlerde ilk gören de Şoför Hidayet olur. Hatice'nin babası Şoför Hidayet'in evine gittiğinde ilk olarak onun düzgün aile yaşantısıyla karşılaşır. Şoför Hidayet'in eşi ve çocuklarıyla karşılaşan Hatice'nin babası kendi iç dünyasında gördüğü düzgün aile yapısının kızına ait olmasına engel olduğu için pişmanlık duyar.

Sait Faik Abasıyanık'ın *Garson, Bekâr, Menekşeli Vadi* hikâyelerinde ise aile varlığının olumlu yönü ele alınır. Aile bütünlüğünün kişilere huzur, yaşama gücü, çalışma azmi vereceği vurgulanır.

Garson hikâyesinde çalışkan ve hırslı bir kişi olan Ahmet, eşinin ölümü üzerine hayata karşı tüm istek ve çabalarını sonlandırır. "Bu ölümle Ahmet, dünya yüzünde sahibi olunacak şeyin yalnız bir kadın olabileceğini, ötesinin yalan, haksız olduğunu ve kendisine kadından gayri bir şeye sahip olup olmamanın vız gelip tırıs gittiğinin farkına varmıştı." (Abasıyanık, 2018a:81).

Menekşeli Vadi hikâyesinde Bayram adındaki genç adam, evli ve iki çocuklu bir çiftçi olmasına rağmen "boyalı, kokulu kadın" (Abasıyanık, 2018d:39) koklamak hevesiyle ailesini terk eder. Şehirde Seher adında boyalı ve kokulu bir kadınla tanışır. Bayram bu ilişki nedeniyle bozuk bir yaşamın içine düşer. Öyle ki bir gün Seher'i dahi bıçaklar. Bayram bu hayattan kaçarak ailesine döner. Anlatıcı bir yıl sonra onu ve ailesini uzaktan görür. Çift menekşe kokulu bir vadinin içinde tarla işleriyle uğraşmaktadırlar. Hikâyede aile hayatının insana düzen, sağlık ve huzur getireceği vurgulanır. Başkahraman Bayram, ailesini terk etmenin karşılığında maddi ve manevi bir bedel öder. Bu nedenle hikâye ahlaki olarak geleneksel, ders verici ahlaki bir anlayışa dayanır.

Tarık Buğra'nın *Havuçlu Pilav, Fal, İki İhtiyar, Buhran* hikâyelerinde geleneksel bir bakış açısıyla aile kurumunun bireyler için kuşatıcılığı, psikolojik bir sağaltım mekanizması olduğu vurgusu ele alınır. *Havuçlu Pilav, Buhran, Fal* hikâyelerinde bireylerin sorunlarının aile hayatında çözülebileceği vurgulanır. Hikâyelerde aile içi anlaşmazlıklardan kaçmak için erkek olan eş, sokağa, yalnızlığa, arkadaşlarına kaçar. Fakat mutluluğu bu kaynakların hiç birisinde bulamaz. Ruhsal rahatlama ve gerçek mutluluk ailesine döndüğünde sağlanır. *İki İhtiyar* hikâyesinde de yazarın aile hayatının mutluluk kaynağı olduğu fikrini destekler. Hikâyede evlenmeyen bireyin gençliğinden yaşlılığına kadar hayatından kesitler alınır. Bu kişi evlenip bir aile kurmamanın bedelini sürekli bir karmaşa ve mutsuzluk içinde olma hali olarak yaşar.

Havuçlu Pilav hikâyesinde bir evde erkeğin pilava havuç katılabileceğinden, eşinin yeniliklere açık olmadığından şikâyetle tartışma çıkar. Anlatıcı erkek eş, bu dertle kendisini meyhaneye atar. Orada hiç tanımadığı bir adama eşinin öldüğünü, onu çok sevdiğini, çok yalnız kaldığı gibi yalanlar söyleyerek kendini acındırır. Fakat bir süre sonra kendisini dinleyen adam sıkılır ve kaçar. Anlatıcı koca, bunun üzerine evine büyük bir özlem ve sevinçle döner, eşinin gönlünü alır. Eşi de onun ısrar ettiği havuçlu pilavı yapmıştır. Yerler, gülerler, yeni

günler için birlikleri güçlenmiş olur. Hikâyede aile içindeki sorunların abartılsa da dışarıdan bakıldığında aslında sorunun bir havuçlu pilav kadar basit olabileceği fikri ele alınır. Ailenin kıymetli bir değer olduğu ve sorunların kendi içerisinde yine tatlı dil ve ince hareketlerle çözüleceği vurgulanır.

Fal hikâyesinde genç bir adamın aşkına karşılık bulamaması üzerine girdiği bunalım sonucu ailesini terk edip öz yaşamına uygun olmayan bir hayatın içine doğru sürüklenmesi konu edilir. Hikâyedeki anlatıcı üçüncü fakat adeta ilahi bir ses gibi ona “*Senin bir muhitin vardı, bir annen, birçok akraban vardı, dostların vardı.*” (Buğra, 2019:85) diyerek yaralarının ailesi ve dostlarıyla tamir olacağını fısıldar. Bilge ses, genç adama “*Yerine dön. Döneceksin de. Sen bunu yapacak kudrete sahipsin; çünkü senin bir hayatın var, ihmalinle, inkârınla öldüremeyeceğin bir hayatın var...*” (Buğra, 2019:58) huzur ve mutluluğun ailesiyle geleceğini işaret eder.

Dönemin hikâyelerinde ailenin kuşatıcılığı daha çok dağılan ya da gerçekleşmeyen aile hayatlarında bireylerin yaşadığı yalnızlık, üzüntü, ruhen ve fiziken sağlıksız olma gibi sorunları doğurduğu fikri ile dile getirilir. Hikâyelerde kadın için de erkek için de aile hayatı kuramamanın yıkıcı etkileri olur. Birey her türlü sorununa aile içinde doğru çözümü bulur. Dönemin hikâyesi aile birliğinin önemini, kuşatıcılığını vurgulamak adına bireyin yalnızlaşmasını bir sorun olarak görür. Bu nedenle bu konu başlığında ele alınan hikâyelerde geleneksel ders verici ahlak anlayışının daha belirgin olduğunu görürüz.

5. Aile Kurumunun Dağılması: Boşanma

Cumhuriyet döneminde yapılan yenilik hareketleriyle kadının toplumsal konumunda önemli değişimler meydana gelir. Devlet içinde kadının siyasi ve sosyal haklar elde etmesi aşama aşama gerçekleşir. Türkiye’de 4 Ekim 1926 tarihinde kabul edilen Medeni Kanun ile kadın ve erkek ilk kez kanunen eşit konuma gelir. Türk Medeni Kanunu’nun kabul edilmesiyle kadınlar boşanma, velayet hakkı, mallarda tasarruf hakkı kazanır.

İncelediğimiz hikâyelerde evliliklerde anlaşmazlık durumu olduğunda kaba kuvvet, şiddet, cinayet gibi eylemlerin çağ dışı olduğu, medeni bir şekilde boşanmanın yapılacak en doğru iş olduğu vurgulanır. Bu nedenle hikâyelerde yeni toplumsal yapıyı şekillendirme, eğitime hedeflerinin olduğu görülür.

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın *Gönül Ticareti, Uçurumun Kenarında, Hangisi Daha Zevkli, Çocuğumun Babası* hikâyelerinde yeni sosyal dünya düzeni için toplumu şekillendirme çabasında olduğunu görürüz. Yazar hikâyelerinde aileyle ilgili sorunlarda -toplumsal birikim ve dini görüşlerle kabul edilemeyecek hatalarda dahi- insanları akıllıca düşünüp medeni esaslara göre hareket etmesi gerektiği üzerinde durur.

Berna Moran’ın “*Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın ‘Yüksek Felsefe’si’*” adlı yazısında, yazarın kadın-erkek ilişkilerinde Gürpınar’ın çiftler arasındaki istegün bitmesi ve çiftlerden herhangi birinin bir başkasına yönelmesini doğanın bir kanunu olarak gördüğünü belirtir (2002). Buna bağlı olarak Gürpınar, kadın ve erkek ilişkisinde çiftlerin birbirine tarafsız ve akılcı bir tutumla yaklaşılması gerektiğini

Cumhuriyet Dönemi (1935-1950) Türk Hikâyesinde Değerler İnşası: Aile Kurumuyla..

savunur (Moran, 2002). İncelediğimiz hikâyelerde ortak yapı kadının erkeği aldatması üzerine kurulu olup erkeğin medenice boşanmasının en doğru karar olduğu vurgusudur.

Gönül Ticareti adlı hikâyesinde Bahire adındaki genç kadının eşi Nihat'ı aldatması üzerine boşanmaları konu edilir. Bahire ileride maddi zorluk çekmeme ümidiyle üçüncü çocuğunu zengin bir erkekten edinerek eşini aldatır. Bu durum ortaya çıktığında da kendisini “*Eski ahlaktan yeni ahlaka geçiyoruz.(...) bu önemli sosyal dönüşüm alışksızlığının elbette çok kurbanları olacak, insanlar arasında vahşilikle medenilik düellosu daha çok zaman sürecektir. İstersen hamal Melo gibi bıçağı çek, kanımı dök.*” (Gürpınar, 2016a:13) sözleriyle savunur. Hikâyede Bahire'nin yeni ahlak dediği aslında yazarın yanlış batılılaşma olarak eleştirdiği tutumdur. Nihat “*hamal Melo*” gibi olmamak için medenice eşinden boşanır. Hikâyede yanlış batılılaşma nedeniyle toplumun en önemli birliği olan ailenin dağılması eleştirilir. Fakat yine de fiziki şiddet ve cinayet eylemlerinin yerine medenice boşanma yolunun tercih edilmesi gerektiği vurgulanır.

Uçurumun Kenarında hikâyesinde Manolya adındaki genç kadının kendisinden yaşça büyük bir kişiyle evlenmesi sonucu içine düştüğü bunalım konu edilir. Genç kadın eşinden boşanmak ister fakat vahşice öldürüleceği korkusuyla buna cesaret edemez. Hikâyede kadının daha büyük çıkmazlara düşmeden medenice boşanmanın gerektiği vurgulanır. “*Kocasından şiddetle nefret eden bir kadını günah üzerinde yakalamak saatini beklemeden önce bırakmalıdır.*” (Gürpınar, 2016a:22). Kadının sevmediği, istemediği bir evlilikte mutsuz ve çaresiz olması yerine boşanmanın daha iyi olacağı vurgusu yapılır.

Hangisi Daha Zevkli hikâyesinde Peyman adındaki genç kadın eşini aldatmakta fakat eşi Haşim Ulvi'nin kendisini öldüreceği korkusu nedeniyle boşanmaya cesaret edememektedir. Ne var ki Haşim Ulvi bu yasak ilişkiyi öğrenince karısını bıçaklayarak öldürür ve hapse düşer. Hapiste tek başına doğru ve yanlış sorgularken hiç tanımadığı fakat “*dert ortağınız...*” (Gürpınar, 2016a:3) imzasıyla hapishaneye gelen mektupta “*Büyük babalarımız sadakatsiz aşıftmeyi öldürürlermiş. Bu atadan kalma şeyin vahşetinden yüreklerimizi temizlemeliyiz. Aldatıcı düşüncelerin sakatlıkları üzerinde inatla durmak geçmiş yüzyıllara dönmek demektir. İnsanlıksa yenilenmek çılgınlığıyla çırpınıyor.*” (Gürpınar, 2016a:30) ifadeleriyle hata yaptığının düşüncesi ve pişmanlığı içinde büyür.

Çocuğumun Babası hikâyesinde Nedim Uğur, hamile eşi Şükran'ın kendisini en yakın arkadaşı Arif Şehla ile aldattığını öğrenir. Nedim, Şükran'a “*Apaçık bir gerçekle önünde tersine bir inatla her iki taraf için bu geçimsizlik acısını uzatacak budala kocalardan değilim*” (Gürpınar, 2016a:44) diyerek boşanmaya razı olduğunu belirtir. İhanetine uğradığı yakın arkadaşı Arif Şehla'ya “*Aynı sonla karşılaşan kocaların bu akli, mantığı, ağır başlı olmaları ve medeni harekete uymalarını dilerim*” (Gürpınar, 2016a:54) sözleriyle yeni toplumsal yapının yönelimlerini çizer.

Gürpınar'ın evlilik değerini doğrudan konu aldığı üç hikâyesinde de mutsuz bir evlilik yaşamaktansa medeni yollar kullanılarak evliliğin bitirilmesi

görüşü üzerinde durur. Hikâyelerde evlilikte kabul edilemez bir hata dahi olsa şiddet uygulama, öldürme eylemlerinin seçilmemesini telkin edilir.

Memduh Şevket Esendal'ın *Bir Kadının Mektubu* hikâyesinde düzenli bir aile yapısında yetişen öğretmen Ayşe Hanım, eşi Haydar Bey'in kazancını uygunsuz yollarla elde ettiğini anlaması üzerine ondan boşanır. Ayşe Hanım, kıtlık zamanında olmalarına rağmen evlerinin pahalı eşya ve yiyeceklerle dolup taşmasından rahatsızlık duyar. Çünkü Ayşe Hanım'ın en çok kıymet verdiği şey helal yolla olan kazançtır. Bu nedenle Ayşe Hanım, maddi imkânları artmasına rağmen eşinin kazancının helal olmadığını düşündüğü için eşinden boşanır.

Hikâyede eğitilmiş ve düzenli bir ailenin kızı olan Ayşe Hanım, zenginliği, refahı artırmasına rağmen eşinin haram yollarla kazanç elde etmesini kabullenemez. Ayşe Hanım'ın menfaatlerine uygun olsa dahi onursuz bir yaşamı kabul etmemesinde düzenli bir aile terbiyesinde yetişmiş olmasına bağlanır. Dönemin insanına üst bir ahlaki duruş örneği olan bu hikâyede toplumun helal kazanç, onurlu bir yaşam gibi konularda yönlendirilmek istendiği görülür.

Sadri Ertem'in *Bir Boşanma Hikâyesi*'nde gençliğinde fakir olmasına rağmen zengin bir ailenin kızıyla evlenen Fettah adındaki genç adamın zaman içinde makam, para ve yanlış batılılaşmanın esiri olmasıyla evlilik hayatının sonlanması konu edilir. Fakir ve dul bir kadın olan Hürmüz Hanım, oğlu Fettah'ı bin bir zorlukla okutur. Oğlunun okulu bitince de komşuları zengin ve güç sahibi Miralay Selim Bey'den oğluna iş konusunda yardımcı olmasını ister. Miralay Selim Bey o gün küçük kızına görücüye gelen adayın züppeliğinden şikâyet eder ve "*fakir olsun, fakat adam olsun*" (Ertem, 2014:73) diyerek kızını Fettah'a verir. Fettah bu evlilik sayesinde zaman içinde zengin ve makam sahibi bir bey olur. Fakat zaman içinde zenginliğin ve çevresinin getirdiği batılılaşma hevesiyle giyimden dansa, yemekten eşinden hoşlanmaya kadar tüm tutumları değişir. "*Balolar, süvareler onun için artık işin tabii icaplarından biri sayılıyordu. Dans öğrendi, cici bici fraklar, smokinler yaptırdı. Kübik ve modern möbelleli apartmanında gramofon bile ortadan kaldırıldı. Udu koyacak yer bulamıyordu. Karısı ile çatışma böyle başladı.*" (Ertem, 2014:654). Genç kadın bu duruma daha fazla dayanamaz ve Fettah'tan boşanır.

İncelediğimiz hikâyelerde aile kurumunun dağılması, boşanma değerinde yeni sosyal devletin resmileşmiş bir yeniliği olan medeni kanun gerekleri üzerinde vurgu yapılır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın hikâyelerinde eşlerin -en kabul edilemez ahlaki durumda dahi- anlaşmazlıklarında medenice boşanma yoluna gitmesi gerektiği vurgulanır. Esendal ve Ertem ise boşanmada bir hedef koyar. Erkek olan eş helal kazanç sağlamadığı, yanlış batılılaşma ile yozlaştığı gerekçeleriyle karısı tarafından boşanır. Böylelikle her iki yazar da erkeği doğru ve erdemli davranışa davet ettiği gibi kadına da boşanma hakkını vermiş olur.

Sonuç

Makalemizde 1935-1950 arası Cumhuriyet Dönemi basılı hikâye kitapları aile kurumu ile ilgili değerler bağlamında incelenmiştir. Bu dönemde eser veren yazarların aileyi korumak, yeni kurulacak ailelerin sağlam temeller üzerine kurulmasına yönlendirmek, aile içi sorumluluklar konusunda rehberlik etmek ve aile

Cumhuriyet Dönemi (1935-1950) Türk Hikâyesinde Değerler İnşası: Aile Kurumuyla..

içi anlaşmazlıklarda medeni bir şekilde boşanma yoluna gidilmesini telkin etmek şeklinde yaklaşımlarla eserlerini işledikleri görülür.

Dönemde eser veren yirmi dört yazardan on ikisinin aile ile ilgili değerlere doğrudan vurgu yaptığı tespit edilmiştir. Bu değerlerden en çok aile kurma kararında eşlerin yaş, fiziki, sosyal ve maddi açılardan denkliğinin gözetilmesi en çok üzerinde durulan konudur. Bunu eş adaylarının görücü usulü yerine birbirlerini seçmesi, eş adayının üreten ve karakterli birey olması gibi vurgular izler.

Aile olmanın sorumluluklarında kadına, erkeğe ve hem kadına hem erkeğe düşen sorumluluklar açısından hikâyeler ele alınmıştır. Bu sorumluluklar iffetli olma, çalışkanlık, erdemli kişi olma, üreten ve vatanperver kişiler olma gibi değerleridir. Dönemin hikâyecilerinden Sabahattin Ali erkeğin sorumluluklarına vurgu yaparken M. Şevket Esendal ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu kadın ve erkeğe eşit şekilde sorumluluklar düştüğü üzerinde durur. Dönemin hikâyecilerinden Sadri Ertem ve F. C. Göktulga ise hikâyelerinde aile içi sorumluluklarda kadına karşı negatif bir ayrımcılık yapar ve genel anlamda aile içi sorunların sebebi olarak kadını gösterirler.

İncelediğimiz hikâyelerde ailenin kuşatıcılığı konusunda evlen(e)meyen kadın veya erkek yalnızlık, üzüntü, fiziki ya da ruhsal hastalık gibi sorunlarla karşılaşır. Konuyla ilgili hikâyelerde öne çıkan vurgulardan bir diğeri de bireyin sorunlarını ailesi yoluyla çözüme kavuşturacağı fikridir. Hikâyelerde aile birliğinin korunmasını hedef alan ailenin kuşatıcılığı değerinin geleneksel, ders verici ahlak anlayışı ile ele alındığı görülür.

Medeni kanun ile kadına verilen boşanma, velayet hakkı, mallarda tasarruf hakkı gibi haklar dönemin hikâyelerinde de yer alır. H. R. Gürpınar aile içi anlamsızlıklarda sebep ne olursa olsun medeni bir şekilde boşanmanın en doğru karar olduğu üzerinde durur. M. Ş. Esendal ve S. Ertem ise kadına boşanma hakkını kullanır. Boşanmalardaki ortak sebepler; erkeğin helal kazanç, erdem, güvenilirlik gibi değerleri sarsması üzerine gerçekleşir.

Hikâyelerde kentli aile hayatlarından kesitlerin alındığı görülür. Böylelikle hikâyelerde Cumhuriyet Dönemi ile birlikte başlayan yeni siyasi ve sosyal düzenin beklentilerine uygun bir şekilde toplumun kentlerden başlayarak eğitime, yönlendirme amacı güdüldüğü görülür. Hikâyelerde edebi dilin etkileyiciliği göz ardı edilmeden daha sağlıklı bir aile kurmanın/olmanın yolu çizilir. Aile kurumuyla ilgili konularda medeni dünyanın gerekleri için kapı aralanırken yeni ülkenin kurulması için çalışmak, üretmek ve vatanperver olmak değerlerine de vurgu yapılır.

İncelenen Eserler

- Abasıyanık, S. F. (2018a). *Semaver*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Abasıyanık, S. F. (2018b). *Sarnıç*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Abasıyanık, S. F. (2018c). *Şahmerdan*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
Abasıyanık, S. F. (2018d). *Lüzumsuz Adam*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Ali, S. (2018c). *Yeni Dünya*. İstanbul: YKY.
- Ali, S. (2016). *Sırça Köşk*. İstanbul: YKY.
- Balıkçısı, H. (2014). *Merhaba Akdeniz: hikâyeler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Buğra, T. (2019). *Oğlumuz*. İstanbul: İletişim.
- Ertem, S. (2014). *Toplu Öyküler*. İstanbul: Salkımsöğüt.
- Esendal, M. Ş. (2016). *Otlakçı*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Esendal, M. Ş. (2018). *Mendil Altında*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Göktulga, F. C. (1943). *Eldebir Mustafendi: hikâyeler*. İstanbul: Ahmet Sait Kitabevi.
- Göktulga, F. C. (2017). *Kedinin Kerameti (Bütün Hikâyeleri)*. İstanbul: YKY.
- Gürpınar, H. R. (2016a). *Gönül Ticareti*. İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Gürpınar, H. R. (2016b). *Melek Sanmıştım Şeytanı*. İstanbul: Karbon Kitaplar.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (2017). *Millî Savaş Hikâyeleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koray, K. H. (1940). *Bir Otelde 7 Kişi*. İstanbul: Semih Lütfi Kitabevi.
- Koray, K. H. (1983). *Kenan Hulusi Koray'dan Hikayeler*. (Düzenleyen: İnci Enginün). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kunt, B. S. (1937). *Talkınla Salkım*. İstanbul: Bozkurt Basımevi.
- Kunt, B. S. (1941). *Herkes Kendi Hayatını Yaşar*. İstanbul: Vakıf Basımevi.
- Kunt, B. S. (1941). *Yataklı Vagon Yolcusu*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2011a). *Onu Beklerken*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2011b). *Kadın Peçesi*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2017). *Aşka Dair*. İstanbul: Mühür Kitaplığı.

Kaynakça

- Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Altun, S. (2003). "Eğitim Yönetimi ve Değerler". *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1/1, 7-18.
- Aşkaroğlu, V. (2013). "Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Buğaç Han Anlatısı Üzerine Simgesel/Arketipsel Bir Çözümleme". *Karadeniz Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 120-132.
- Atabek, E. (1999). *Hayatımız ve Değerlerimiz*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Aydın, M. (2003). "Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği", *Değerler Dergisi*, 1(3), 121-144.
- Bachelard, G. (2014). *Mekânın Poetikası*. (Çev. Alp Tümertekin). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Burroughs, J. E. ve Rindfleisch, A. (2002). "Materialism and Well-Being: A Conflicting Values Perspective". *The Journal of Consumer Research*, 29, 348-370.
- Clausen J. A. (1968). "Historical and Comparative View of Socialization Theory and Research", *Socialization and Society*, (Ed.: J.A. Clausen), Boston: Little Brown, 12-24.
- Egri, C. P. ve Ralston, D. A. (2004). "Generation Cohorts and Personal Values: A Comparison of China and the United States". *Organization Science*, 15, 210-220.

Cumhuriyet Dönemi (1935-1950) Türk Hikâyesinde Değerler İnşası: Aile Kurumuyla..

- Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*, Ankara: Ötüken Yay.
- Güzel, A. (2006). “Edebiyat Eğitiminde Amaçlar ve Bu Amaçlara Yönelik Yöntem Teknik ve Örnek Uygulamalar”, *Milli Eğitim Dergisi*, C.169, s.85-106.
- Hökelekli, H. (2011). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, Aile ve İnsan Gelişimi*. 1. Basım. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kanad, F. (1963). *Pedagoji Tarihi*, 4. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kaplan, M.(1970). *Nesillerin Ruhu*, 2. Baskı, İstanbul: Hareket Yayınları.
- Kavcar, C. (2017). *Edebiyat ve Eğitim*, 4. Baskı, Ankara, Anı yayıncılık, 2017.
- Kuşdil, M. E., ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). “Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı”, *Türk Psikolojisi Dergisi*, Sayı:45, S.59-76.
- Miroğlu, İ. (25.10.1996 / 9.11.1996), *Türkiye Gazetesi*.
- Moran, B. (2002). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press.
- Okay, O. (2015). *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, 4. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul:Timaş Yayınları.
- Özdenören, R. (2018). *Edebiyat ve Hayat*. 3. Baskı. İstanbul: İz yayıncılık.
- Yavuzer, H. (2009). *Ana- Baba ve Çocuk*,20. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (2007). *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. 7. Basım. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Welton, D. A. ve Mallan, J. T. (1999). *Children and Their World*. Boston: Houghton Mifflin Co.

POSTMODERN ROMAN VE YENİ DÜNYA TASARIMI

POSTMODERN NOVEL AND THE NEW WORLD DESIGN

ПОСТМОДЕРНИСТСКИЙ РОМАН И ДИЗАЙН НОВОГО МИРА

Vedi AŞKAROĞLU*

ÖZ

Romanla ilgili genel bakış açısı, onun hayatın birçok yönünü kurgusal bir biçimde yansıttığı yönündedir. Olay örgüsü olasılık sınırları içindeki insan eylem ve davranışlarını yansıtırken, kişiler toplumun içinden kimi zaman sıradan kimi zaman marjinal tipler ya da bir sınıfı, topluluğu temsil edebilecek kişiler olarak kurgulanmıştır. Zaman ve mekan kullanımı gerçeklik ve inandırıcılık açısından ön plana alınarak kişiler ve olay örgüsüyle koşut biçimde sunulmuştur. Öte yandan, romanın değişen toplumsal, kültürel, siyasi, ekonomik değer ve algılara bağlı olarak yeni bir biçime girdiğini ve toplumsal değişimin bir parçası haline geldiğini de görmek gerekir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, günümüze damgasını vuran postmodern romanın iki boyutlu özelliklerle üretildiği ortaya çıkar. Bunlardan ilki, geçmişin sanatsal kurgu mirasının tümünü kullanması, diğeri ise tüm geçmiş geleneklerin yıkımını da sağlamaya yönelik bir çaba içine girmesidir. Öncül edebi akımların teknik özelliklerinin yanı sıra, içerik olarak da onların mirasından yararlanır. Sadece roman türünü kullanmakla kalmaz, efsanelerden, masallara, şiirden, tiyatroya, meddahlıktan gezi yazılarına kadar her türlü üretimin ortaya koyduğu düşünce, imge, anlatı, dil, üslup gibi niteliklerini birer malzeme olarak harmanlar. Bu harmanlama, günümüz dünyasının kültürel ve siyasi yapısının belirlediği tüketime dayanan, rekabetçi, küreselleşen, giderek homojenleşen yapısına eşlik edecek biçimde yapılır. Romanın işlediği malzeme sınırsızdır ve onu işleme biçimi de herhangi bir kurala, ilkeye, akıma göre kısıtlanmamıştır.

Bu makalede, postmodern roman zaman, mekan, kişiler, olay örgüsü gibi kavramlar etrafında dil, üslup, gerçeklik, yazar ve okur bağlamında öncül roman biçimleri ile karşılaştırmalı olarak irdelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Postmodern Roman, Üslup, Kurgulama, Gerçeklik, Yeni Toplum

ABSTRACT

The general view of the novel is that it reflects many aspects of life in a fictional way. While the plot reflects human actions and behaviors within the boundaries of probability, individuals are constructed from within the society, sometimes as ordinary, sometimes as

* ORCID: [0000-0002-7060-4139](https://orcid.org/0000-0002-7060-4139), Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, vaskaroglu@gmail.com

Postmodern Roman ve Yeni Dünya Tasarımı

marginal types, or as individuals who can represent a class or community. The use of time and space is brought to the forefront in terms of reality and credibility, and presented in parallel with the people and the plot. On the other hand, it is necessary to see that the novel has entered a new form and become a part of social transformation depending on changing social, cultural, political, economic values and perceptions. When evaluated from this point of view, it is revealed that the postmodern novel, which has left its mark on the present day, is produced with two-dimensional features. The first is that it uses all of the artistic fiction heritage, and the other is an effort to ensure the destruction of all past traditions. In addition to technical features of previous literary genres, postmodern novel makes use of their content. It uses not only the novel genre but it also exploits all the materials such as ideas, images, narratives, language and style developed by previous literary works which range from legends to tales, poetry, theatre, puppet shows and even travel writing. This comprehensive blending of genres is accomplished in line with the homogenous, globalised, consumerist structure of today's world, designed by the new political and cultural policies. The material exploited by the novelists is limitless, and the way they construct their fiction is not restricted by any rules, principles or the dictations of any movement.

In this article, postmodern novel is comparatively discussed with previous novel styles in terms of time, setting, characters and plot with a view to language, style, reality, reader and author.

Key Words: Postmodern Novel, Style, Fictionalisation, Reality, New World

АННОТАЦИЯ

Понятие романа такое, что в нём отражаются многие аспекты жизни вымышленным образом. Сюжет отражает действия и поведение человека в пределах вероятности. Люди могут представлять обычные или иногда маргинальные типы или класс внутри самого общества. Использование времени и пространства является приоритетным с точки зрения реальности и достоверности. Он представлен параллельно с отдельными лицами и сюжетом. С другой стороны, роман приобрел новую форму в зависимости от изменения социальных, культурных, политических, экономических ценностей и представлений. Роман стал частью социальных изменений. При оценке с этой точки зрения выясняется, что постмодернистский роман, который оставил свой след в настоящее время, создан с двумерными чертами. Во-первых, в нём используется всё художественное наследие прошлого. Другой заключается в том, чтобы приложить усилия для уничтожения всех прошлых традиций.

В нижедедующей статье постмодернистский роман обсуждается вокруг таких понятий, как время, место, люди, сюжет. В контексте языка, стиля, реальности, писателя и читателя оно изучалось в сравнении с ранними формами романа.

Ключевые слова: *постмодернистский роман, стиль, редактирование, реальность, новое общество*

Hayatın kurmaca olarak ifadesi kendini romanda bulur. İnsanı, toplumu, doğayı ve aralarındaki ilişkiyi göstermek adına, varlığını olay örgüsüne / öyküye / hikayeye dayandıran roman, hayatla ve toplumla bağlantısını her zaman kurma amacını taşımıştır. Değişen toplumsal olaylar, kavramlar ve bakış açılarına koşut şekilde, farklı kurgulama ve içeriğe sahip olmuştur. Toplumun aynası gibi görüldüğü dönemler olduğu kadar, romana öğretici, yansıtıcı ve yaşamı kurucu işlevler de yüklenmiştir. Kimi zaman da toplumun sorunlarını bırakarak, bireyin iç dünyasına yönelmiştir. Anlatıcının konumu, anlatım teknikleri, dil ve üslup da süreç içinde

deneyimlenen değişime göre yeniden şekillenmiştir. Roman akımları, kurgulama açısından kullanılan tekniklerle içerik, yaşam, insan, toplum ve ideolojinin ilişkilerine yönelik ifade biçimleri olmuştur. Romanın biçimsel / içeriksel gelişimi, gerçekliği temsil etmenin yeni yollarını keşfetmekle bağlantılıdır. Geleneksel temsil biçimlerinin alternatiflerini aramak, bir bakıma, alışlagelen, kalıplaşmış kurgu tekniklerinin geçersiz kılınması ile mümkün olur.

Postmodern romancılar da temsildeki kaçınılmaz çarpıtmanın, değiştirmenin, yeniden kurgulamanın önemini vurgulamak için, farklı bağlamlar yaratma yoluyla, pek çok yöntem ve biçim dener. Dünya her zaman değişir, ama gerçeklik geleneksel kurgularda durağan bir olgu olarak sunulur ve insanın değişmeyen doğası olduğu varsayımına dayanarak olguların evrensel, bilimsel gerçeği değiştiremeyeceği öne sürülür. Bu değişmezlik insanların zihinlerinde bilgi ile özdeşleşir ve bilginin sunduğu rahatlatıcı bir atmosfer oluşturulur. Peki gerçeklik nedir? Bilgimiz değişmez evrensel bir kural mıdır? İnsanın doğası ne derecede gerçeklik tanımı ve bilgi ile örtüşmektedir? İnsanların kurguladığından, betimlediğinden, sunduğundan ve öğretilen şekilde algılanması gerektiğinden daha farklı bir gerçeklik olamaz mı? Postmodern düşünce, bilgi, doğru ve hakikati insanın zihninde dilsel, görsel imgelerin yarattığı etki şeklinde görür: “*Hepimiz bir imgeler evreni olarak tanımlanan bir üstgerçeklik tuzağına düşmüştük. Her nesne, her imge yalnızca söylensel boyutların ikincil ya da daha üst dereceli gösterge işlevleri olarak işliyordu. Şimdi, artık insanları ve nesnelere nasıl nitelendirdiğimiz nesnelere kendilerinden ve onların işlevsel düzenlemelerinden daha önemlidir. Bu idealist dünya içerisinde medyanın durmaksızın ürettiği imgelerle besleniyoruz*” (Gottdiener, 2005:43). Gerçeklik artık bireye indirgenen ve çeşitli postmodern iletişim araçla zihne aktarılan bir olguya dönüşür.

Postmodernizm temsiliyet sorununa eğilir ve gerçeklik denen olgunun anlamını, nasıl kurulduğunu ve farklı olasılıkları sorunsallaştırır ve sorgular. J. F. Lyotard “*her türden temsilin kendisini geçerli kılması için anlatılara / anlatıma dayandığını, her türlü bilginin mutlak şekilde anlatı olduğunu ve araç ne olursa olsun kendilerini açıklamak, doğrulamak ve geçerli olmak için tüm sanatsal ve kültürel temsillerin üstanlatılara / üstkurmacalara gereksinimi olduğunu*” (1984:7) iddia eder. Gerçeklikle onun algılanması arasında ayırt edici kesin bir çizgi çizer. Temsil biçimleri ile anlatıların ilişkisi hakkında sürekli değişen bir bilinç ortaya çıkar. Frederic Jameson bu bilinci onsekizinci yüzyıl ile günümüz arasında gösterge'nin (sign) tarihini anlatarak ifade eder. Göstergenin gerçekliği modern zamanlarda gösterge ile gösterilen arasındaki organik yorumsal bağlantıya ve oradan da günümüzde “*postmodernizm dediğimiz gösterenlerin serbest oyununa*” (1999:222) kadar irdelenir. Göstergenin serüveni gösteren-gösterilen ve gösterim ilişkisinin yansıtıcısı olarak roman türünü önemli kılar, çünkü roman temsil sorununun çok açık gözlenebileceği bir sanat türüdür. Hatta romanın sırf gerçekliği yansıtma iddiası ile manzum türlere karşı bir alternatif olarak ortaya çıktığını ve geliştiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Postmodernizm ile ilgili tartışmaların genellikle anlatılar üzerine yoğunlaşması, roman ile postmodernizm arasında, özellikle biçimsel ve içeriksel

Postmodern Roman ve Yeni Dünya Tasarımı

açından, bir bağlantının kurulmasını ve tartışmanın bunların üzerinden yapılabilmesini kolaylaştırır. Romadaki biçimsel değişimler postmodern deneycilik ilkesi ile örtüşür: “Anlatım biçimi, kodlanmış ideolojiye karşılık gelen özel biçimsel öğeleri yansıtmaktadır”(Gottdiener, 2005:51). Hem roman hem de postmodern söylemin çözümlenmesi; bazı değerlere, kavramlara, düşüncelere ve biçimlere karşı çıkılması ve onların ters yüz edilmesi; temsil sorununun tartışılması ve yeni biçimlerinin geliştirilmesi; gerçekçi, doğru, evrensel gibi etiketleri taşıdığını iddia eden anlatıların geçersizleştirilmesi, hem romanın hem de postmodernizmin sorunlarıdır.

Geçersizleştirme / algı kırma açısından, geleneksel anlatılarla bağlantının sürdürülmesi zorunludur. Romanın genel gelişim evresinde postmodern anlatılara dönüşmesi ya da postmodern romanın ortaya çıkışı postmodernizmin yeni türü olarak değil, gerçekliği temsil etme iddiasındaki bir edebi türün yeni arayışının biçimsel ve içeriksel bir sonucudur. Postmodernizm otantikliğin düşmanıdır ve “her türden kültürel formun üstüne çullanıp anlamlarını sıyırmak ve ortada bir tür yeni imaj ya da boyut olarak bağlamsallaştırılmamış ve kolaylıkla idare edilebilir gösterenler bırakmak amaçlarını taşır” (Gottdiener, 2005:339). Geleneksel olanı geleneksel olanla yıkmak mümkün olabilir. Yeni söylemler ve bağlamlar kurgulayarak, eski metinleri, anlatıları, olayları ve temsiliyeti kullanarak kırmak olasıdır. Kurgulayarak gerçekliğin nasıl insan yapımı olduğu ve bu yüzden gerçekliği temsil edemeyeceği, kurguyu manipüle ederek yakalama imkanı doğar ve postmodernizmin genel anlamda yaptığı budur.

Başlangıcından beri roman diğer edebi türlere karşı bir tepkiyi içinde barındırır ve bu yüzden de pek çok söylemin işlenmesine uygun bir türdür. Diğer temsil biçimlerini içine alarak onları sorgulama ve eleştirme imkanını içinde barındırır. Örneğin, realist roman, gerçeğe yakın, olabilecek durumları, doğaya, insana ve olasılık ilkelerine bağlı kaldığını iddia eder ve iddiasını sürdürmek için nedensellik ilişkisini kullanır. Gerçekçi romanı bir “paradigma olarak düşünmemek ve romanın genel özelliğini kendini yansıtmaya ve kurma geleneği olarak kabul etmek gerekir” (Hutcheon, 1984:38). Roman yenilikçidir ve hem edebi hem de edebiyat dışı unsurların kültürel kodlarını ve ifade biçimlerini içererek, bunları karşılıklı bir etkileşime tabi tutar. Her roman “benzersiz bir değişkenler kümesidir” (Bradbury, 1977:289), çünkü pek çok olasılığın, dil kullanımının, anlatım tekniğinin, farklı söylemlerin ve seçimlerin yapılabildiği ve bunlara bağlı olarak, farklı etkilerin yaratılabildiği bir sanatsal üretimevidir. Bu üretimevi, istenen türden algının oluşturulmasını mümkün kılar, çünkü sadece kurgu değil, kurgu yoluyla gerçeklik üretilebilen bir yerdir.

Roman, gerçekçi olma iddiasında, geleneksel bazı öğeleri kullanırken, bu iddiasını mantıklı ve geçerli kılmak adına edebi olmayan bazı araçlardan alıntı yapabilir ve bunları birleştirerek yeni bağlamlarda sunabilir. Postmodern romanın çağın teknolojik olgularından ve diğer sanat dallarının gelişiminden etkilenmemesi de düşünülemez. Sinema, televizyon, internet gibi, her an sınırsız görsel imgeyi insanların zihinlerine sokan bir görsel çağda, romanın görsel öğelere artık gereksinimi ve belki de bu araçlar kadar yeteneği de kalmamış olabilir. Bu yüzden

temsil ettiği nesneyi, kişileri ve değerleri görsel bir öğeden çok imge yağmuru şeklinde bir gerçeklik olarak sunar. Başka bir deyişle, zaten farklı temsillerin aracı olan roman, görselliğe dayalı temsilleri daha iyi sunabilen türlerin yaptığını yapmaktansa, kendine özgü yeni temsil biçimleri bulma yoluna gitmiştir.

Ontolojik düzeyde yaşanan gerçekliğin ve insan doğasının sadece olasılıklar üzerinden kurgulanarak sunumunun sorgulanması, belki de postmodern romanın ana çıkış noktasıdır. Sadece gerçeklik kavramı değil, sunum ve aktarım aracı da sorgulanır. Roman bir aracıdır, araçtır ve kurgusal doğası gereği algıyı çarpıtır, bozar ve yeni biçimlere sokar, çünkü “*Bir “yapı” olarak her edebi metin, köken ve erekten yoksundur; işleyişi yazar bilinci ya da bir türün kuralları ya da bir geleneğin hatları tarafından belirlenmemiştir. Her edebi metin, farklı bağlamlara ve okurlarının farklı kimlik ve ilgilerine göre pek çok okumaya açıktır*” (Lucy, 2003:343). Yazar sadece bir bireydir ve bu yüzden özeldir. Kurgu sadece olasılıktır ve tümel / genel değildir. Roman dile dayanır ve bu yüzden gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki ortak görüşe dayanmaz. Kültürel belirlenmişlik / yerleşik algı, postmodern romanda çürütülmek istenen bir olgudur. Dilin göstergesel özelliği, her ne kadar sunulan nesnelere, yollar, mobilyalar, arabalar, evler, betimlenen kırlar, insanlar gibi nesnel öğeleri gösterse de, bunların arasındaki ilişki ve etkileşim, ne olduğu bittiği ve olay örgüsü tanık gerektirir ve bu tanığın öznel görüşünün içine sinen bir bakış açısı vardır. Bakış açısının yanı sıra, anlatıcının sesi, yazı üslubu ve nesne olan kitap gibi gerçeklikten dereceli uzaklaşmayı imleyen araçlar bulunur.

Gösterenle gösterilen arasına birkaç katmanlık açıklık ve mesafe girer ve karşılıklı konuşmada kullanılan sözcüklerin göstergesel anlam inşasının sorgulandığı bir yerde, bu denli mesafeli gösterimsel ilişki gerçekliği yansıtamaz. Gösterge “*bir yalan*”dır; “*başka bir şeyin yerine duran bir şeydir*” (Gottdiener, 2005:15). Aynı şekilde “*Gösterilen (de) bir yalandır; tam sahteliğini gösterdiği anda olabildiği ortaya çıkaracak bir gerçeğe-benzerliğin alanını çizer*” (Barthes, 2009:33). Pek çok postmodern anlatı, içine anlatımın göstergesel rolü ile ilgili aracılık sorununu dahil eder. Yazar bir gösterileni nasıl gösterebilir ve gösteren nasıl bir gösterim işlevini sağlayabilir gibi sorular yanıt bulmak zorunda kalır. Roman, temsiliyet sorunsalına eğilir ve metnin ötesindeki bir dünyaya yönelerek, ancak başka metinlere ve olgulara göndermeler yoluyla gösterim işlevinin yerine getirilebileceğini iddia eder. Gerçekçi roman, kendi gerçekliği konusunda okuyucuyu ikna etme çabasında, “*aynı kültürün edebi olmayan öğeleri ile benzer bir deneyimin betimlenmesi yoluyla deneyimin temsiliyi sağlar*” (Lodge, 1977:25). Postmodern roman ise, daha önceki betimlenmiş deneyimlerin betimlenmesi, onlarla ilişki kurulması yoluyla kendini var eder. Yeni göstergeleri, metinleri ve bilgileri yeniden tasarlamak adına işe koyulur.

Göze hitap eden bir filmin ya da oyunun, konuşmalar ve ses yoluyla, izleyicinin duyularına bıraktığı somut ve daha nesnel etki, gerçeklik algısı yaratma konusunda romanın benzer etkilerine göre daha ileri bir seviyededir. Ancak, bu sanatlarda, izleyicinin düşünce, duygu, hayal etme, hissetme gibi soyut yetileri sınırlandırılmış olur. Algı sadece görme, duyma, dokunma, koklama ile nesnenin boyutunu, dokusunu, yapısını, rengini veya sertliğini anlamaktan ibaret değildir.

Postmodern Roman ve Yeni Dünya Tasarımı

İnsan aynı zamanda nesne ötesi bir varlıktır ve sadece nesneye dair dışsal algıyla yetinmesi imkansızdır. Tiyatronun ya da filmin çizdiği gerçeklik, tek boyutlu olduğundan, romanın sunduğu gerçeklikten daha öznelidir. Bu yüzden, postmodern romanın metinsel özellikleri çok önemli hale gelir. Postmodern metinle gerçeklik arasında karmaşık bir ilişki olduğu akılda tutulmalıdır ve sırf bu özelliği ile diğer postmodern sanat biçimlerinden farklı değerlendirilmelidir.

Metne dayalı bir gerçeklik imkansızdır. Dilin aracılığı, anlatıcının varlığı, anlatının içine yerleştiği biçim ve anlatımın kendisi, gerçekliği temsil ettiği nesneden ve değerlerden uzaklaştırır. Romanda anlatıcıyı gizleme çabalarına rağmen, ancak bir seviye daha ileride bir gerçeklik kurulabilir, çünkü anlatıcının ve anlatımın kendisi, günlük hayatta yapılan kişiler arasındaki karşılıklı konuşmaya ya da tek bir kişinin kendi içinde akıp giden düşünceye benzerdir. Yazar / anlatıcı olup bitenin farkındadır, gözlemler yapar ve değerlendirmelerde bulunur. Zaten dünya tek başına algılanabilen bir alan değil, gözlem yapan bir zihnin süzgecinden geçerek anlaşılan bir olgudur. Zihin de dil yolu ile gerçek olanı kavramsal çözümlenmeye tabi tutarak, eylemi işleyen özneyi, etkilenen nesneyi, eylemin gerçekleştirildiği yeri ve zamanı algılar. Roman da aynı şekilde zihne gerçek dünyanın sunduğu malzemelerin bir kısmını sunar ve gerçeklik, öznel de olsa, bu malzemelerin zihnin süzgecinden geçirilmesi sayesinde kavranılabilir hale gelir.

Roman her gözlemciye göre değişen ve nesnel gerçekliğin kurulamayacağını belirleyen özneliği ile farklı arayışların içerildiği bir metinsel araçtır. Anlatılar "*edebi temsilin zayıflamış bir hali*" (Genette, 1982:130) değildir, daha ziyade tiyatrodan daha iyi taklit özelliğine sahiptir, çünkü anlatıcı vasıtasıyla, süzgeçten geçirilen ve aktarılan bakış açıları sunarlar. Roman yazarın belirlediği bir göstergeye dönüşür ve gösterilen – gösteren ilişkisi kurar. İlişkinin nedensizliği, ancak okurun ortak algı, duygu ve düşünceye yaklaşması ile ortadan kalkar ve gösteren zamanla pek çok okur için aynı gösterilene karşılık gelebilir. Postmodern roman göstergesel ilişkiyi yıkmak ve sürekli değişen bir gösteren-gösterilen ilişkisi yaratarak, gösterimin ve gerçekliği temsilin geçersizleştirilmesinin arayışı gibi durmaktadır. Biçimle biçimin parçalanması, teknikle tekniğin kırılması, yapıyla yapının bozulması arasında sürekli evrilen bir çizgiselliğe sahiptir. Postmodern romanda "*her an değişen vurgulara, yeniden kurgulamalara yönelim vardır ve bu gerçekliğin uyarlanması, katlanılabilir hale getirilmesi ve aynı zamanda genel modern deneyimin kırılması*" (Stevenson, 1992:15) işlevini görür.

Hayat devingendir, değişim süreklidir ve bu yüzden her yeni koşul ve durum yeni bir algıyı gerekli kılar. Postmodern romanın da iddiası değişimin gerektirdiği değişken, sürekli yenilenen ve bu yüzden homojenliği asla sağlanamayan bir algının gerçekliğini okura ve yeni dünya insanına kabul ettirmektir. Modern romanın kapalı biçimine ve bütüncül, ortak, evrensel gerçeklik önermelerine karşın, postmodern roman açık uçlu ve çoklu gerçeklik sunumu ile kendini ortaya koyar. Her bir önerme, en az diğerleri kadar değerlidir ve metnin kesin bir çizgisi bulunmaz. Sürekli bir değişkenlik, sınırsız bağlamlar ve söylemler içinde bir olayın her tarafının görünmesini sağlamaya yönelik bir çaba mevcuttur. Her bir önerme bir diğerinin değildir ve bu yüzden hiçbir önermenin tek başına gerçekliği yansıtmaya yeterliliği

olamaz. Gerçeklik değişkenliktir ya da tüm önermelerin toplamıdır ve birbirinin inkarını sağlayan bağlamların bağlam dışılığıdır: "*Herhangi bir şeyin kesin olduğuna dair herhangi bir kesinliğin olmadığı yerde edebi ya da felsefi kararlar vermek nasıl mümkün olabilir ki?*" (Lucy, 2003:208). Postmodernizmin modern romana yönelik yaptığı "*sahte gerçeklikler kurma*" suçlamasının aynısı, postmodern roman ve sanat için de yapılabilir. Eğer gerçeklik kurulamaz ve sadece bireye özgü ise, modernist romanın bunu yaptığını iddia etmek kendi kendini çürüten bir mantığı içinde barındırır. Daha doğru yaklaşım, iddialardan öte, her iki roman anlayışının, kendi yaşama tasarımlarına ve ideolojilerine uygun olanı önerdiğini ve içeriğe taşıdığını söylemektir.

Hutcheon, postmodernist romanın "*geleneksel olanın, insanın zihnine bir şeyler işlemesine meydan okuyan ve hakim bakış açısının içerildiği metinlere alternatifler sunan bir tür*" (1989:1-2) olduğunu anlatır. Anlatılar, dünya hakkında konuşmanın farklı yöntemlerini geliştirir ve "*aşinalığı kırar*" (Bakhtin, 1981:38). Postmodern roman dünya hakkında konuşma yollarının tamamen yabancılaştırılması üzerine kuruludur. Yöntemleri, içeriği, kurguyu, bağlamları, söylemleri sorgular ve alışkanlığı yerle bir ederek, sürekli soru soran bir okur kitlesi yaratmayı hedefler. Değişik sanat türlerinden ödünçlemeler yapar ve deneysel bir yaklaşım gösterir. Bakhtin, postmodern romanın, farklı zaman kavramlarından oluştuğunu ve açık uçlu şimdilik kavramının odak haline getirildiğini söyler. Açık uçluluk, destanların ve pek çok diğer edebi türün sunduğu tümlük ve tamamlanmışlık kavramlarının çöküşünü sağlar. Bitmiş, deneyimlenmiş, yaşanmış bir tarihsellik algısının yerine, sürekli şimdiki zamanda gerçekleşmeye devam eden bir zamansal çizgi, gerçekliğin sürekli oluşmasını, her an sürekli kurulduğunu ve sonuca ulaşmanın imkansızlığını belirler. Bakhtin, romanın zamanı yeni bir kavram olarak hayata sokan bir tür olarak geliştiğini söyler: "*Kesinliğe dayanan geçmiş zaman ve sınıflandırıcı mesafe romanın bir tür olarak gelişmesine katkısı olmamıştır. Roman tam da destansı mesafenin parçalandığı dönemde şekillenir. Bu zaman sanatsal temsil nesnesinin kesin olmayan, akışkan günümüz gerçeklik seviyesine düşürüldüğü bir zamandır*" (1981:38). Günümüz gerçekliği ile doğrudan kurulan bu bağlantı ve kesin olan bir geçmiş ile bağlantının koparılması, postmodern romanı kuran şeydir. Roman, günümüz kurgu farkındalığının ve sürekli değişen şimdiki zaman algısının, kesin olmayan ve tümlenmemiş özelliğinin yansımasıdır. Şimdiki zaman vurgusu, çağa uygun yapısı ile romanın özgürleşmesini sağlarken, zamanı kavramsallaştırarak artan bir şekilde izleksel yapının da sınırlarını genişletir.

Modernist romanda kullanılan malzemenin kısmi algı kırıcılığına rastlamak mümkündür. Bir bakıma gerçeküstü öğelerin kullanımı, görülemeyen, fark edilemeyen, bilinçaltı gerçekliğin rüya atmosferi içinde sunumu, modernist romanın, anlaşılmayı sağlamak adına kullandığı mitsel ya da sembolik öğelerdir. Foucault, bu öğelerin kullanımını "*heterotopia*" kavramıyla açıklar. "*Heterotopia kavramıyla Foucault "çok sayıda bölük pörçük olanaklı dünya"nın "olanaksız bir mekan"da bir arada varolmasını ya da, daha basit biçimde, ortak olarak ölçülemeyeceği halde birbiriyle üst üste ya da yan yana getirilmiş mekanları anlatır. Karakterler artık temel bir muammayı nasıl çözeceklerini ya da meydana çıkarabileceklerini*

Postmodern Roman ve Yeni Dünya Tasarımı

düşünmemekte, bunun yerine şu sorulara cevap aramaya zorlanmaktadırlar: Bu hangi dünya? Bu dünyada ne yapılması gerekiyor? Bunu benliklerimden hangisi yapacak?" (Harvey, 2012:64). Rüyamsı öğelerin kullanılması temsil biçimlerindeki bir arayış gibi görünmektedir, çünkü geleneksel temsil biçimleri sınırları belli, kalıplara sığdırılan, kapalı anlatımı öngörür ve gerçeklik yanılması diye adlandırılabilir. Yanılısma bir tür pencereye benzetilebilir. Okur sözcüklerden örülmüş bir görüntü dünyasına sıkışmış bir durumda, hapishane benzeri bir mekanda, gözlerinin önüne sözcüklerden örülen bu görüntü ile dünyayı algılamaya davet edilir. Pencereden sunulan gerçeklik sadece kısmi olabilir. Resmin tümü gösterilmez ve sadece sunulanla yetinmek zorunda kalan okur başka gerçekliklerin farkına bile varmaz. Postmodern romanın yaptığı şey ise kapalı mekanı tümüyle açmak, duvarları yıkarak gerçekliğin her açıdan görünür hale gelmesini sağlamaktır. Bir zamanlar edebiyatın romantik uzamı olan yer, *"genel bir insani varoluş düzlemine dönüşür; burada kimlik, köken ve hakikat gibi kavramlar, insan "varlığını" ve kültürünü anlamanın temelleri yerine, çok katlı ve yapısız toplamalar olarak görünürler"* (Lucy, 2003:16). Okur, modern romanın kapalı anlatımını, hiyerarşik sunumunu, kronolojik anlatım düzlemini, mekan ve zamanın önemini sorgulamaya başlar ve her tarafında gözleri olan bir varlığa dönüşerek, postmodern romanın sunduğu *"yapısız toplamalar"*ı görmeye, bir şeyi her açıdan algılamaya ve gerçekliği bu açılardan yeniden kurmaya doğru adım atar.

Modernist roman, postmodernist yazar için bir hazine durumundadır. Sorgulamaların kaynağını oluşturur, yeni eleştirel yaklaşımın somutlanmasını sağlar. Aynı zamanda *"seç beğen al"* mantığı ile yazar için malzeme deposudur. Postmodern edebiyatın yeni yönelimi *"Bireycileşme, sorumsuzlaşma ve soyutlaşma"* üzerine kurulur ve *"Yazın bu yüzden büyük ölçüde bir haz ve oyun aracı gibi algılanmaya başlandı. Özellikle son yılların popüler olan postmodern yönelimli romanlarının biçim ve biçemi, bir uçarlık ve uçuculuk yansıtıyor. Bu yüzden, insan toplumsal matris'in gitgide görünmez kılındığı, yaşanan gerçekliğin geçmişe göndermeler ve geçmişten alıntılar tarafından önemli ölçüde kamufle edildiği duygusuna kapılıyor zaman zaman"* (Oktay, 2000:62). Kurgulanmış pek çok kişi, postmodern romanın malzemesi olarak yeni kişiliklere büründürülür, sözler söylenir, farklı davranışlar sergilerken betimlenir, temsil ettiği değerlerden arındırılır veya bu değerler başka değerlere dönüştürülebilir. Kişiler, izlekler, söylemler, bağlamlar, olay örgüleri, konular da bir tür depo gibi, yeni roman yazarlarının emrine amadedir ve isteyen kişi istediği öncül metinlerden ödünçlemelerle istediği anlatıyı kurgulayabilir, çünkü artık sanatın yüceliği, sanatçının özerkliği ve eserin özgünlüğü değil, bağlamların ve söylemlerin hakimiyeti önemlidir. Bu yüzden, postmodern romanda kahramanlar yerine kukla / karikatür / alegorik figür diye tanımlanabilecek kişiler işlenir. Postmodernist roman kahramanları çoğu zaman *"hangi dünyada bulduklarını karıştırmış gibidirler ve bu dünyayla nasıl bir ilişki içine girmeleri gerektiğini çıkaramazlar"* (Harvey, 2012:56). Kurgusal kişilerin toplum adına hareket etmesi beklenmez. Simgesel boyutlarını kaybetmişlerdir. Temsil ettikleri bir kitle ya da değer yoktur. Genellemelerden arındırılmış bir toplum içinde, herkes sadece kendisidir ve bu

yüzden öğretilere, ideolojilere, kültürel göndergelere sahip değildir. Aynı durum okur için de geçerlidir, çünkü okur da bir tür roman kişisidir ve onun kim olduğunu kendisi dışında kimse bilemez. Yeni okur tipi “*okudukları romanlarda her şeyi buluyor, her şeyi birbirine dönüştürüyor, birbirleriyle bağlantılandırıyor ama bu geniş görüşlülük içinde siyasal aidiyete vurguda bulunmaktan titizlikle kaçınıyorlar*” (Oktay, 2000:78). İdeolojilerden / öğrenmekten / genel çıkarımlar yapmaktan / toplumsallıktan arınmış / arındırılmış okur gibi, yazar da yeni bir şey söylemek uğraşında değildir, sadece söylenmiş olan birçok şeyden seçmeceler yaparak onları daha iyi ya da daha farklı söylemesi yeterlidir.

Romanın daha önceki türlerden alıntı yapması gerçeklik kurgusunun ve modernist bakış açısı ve değerlerinin yıkılması amacını taşıdığından, genellikle metinlerarası kurulan ilişki içinde yıkıcı etkiye sahip parodi ögesini barındırır. Postmodern roman, parodi ögesi yoluyla öncüllerinin yorumuna dönüşür, kurgusallığı kurgusallık içinde yıkar ve temsil biçimlerinin, yazarın konumunun sorgulamasını yaparak alışlagelen biçimleri, değerleri kırar. Romancı artık modası geçmiş biçimlerle başarılı bir şekilde şimdiki zamanın gerçekliğini kuramaz. Bu gerçeklik hızla değişmekte ve her yeni nesil için bu hız artış göstermektedir: “*Bu yüzden romancılar bu hız karşısında evrimleşmek (uydurmak, ödünçlemek, çalmak ve diğer türlerden bohça yapmak) zorundadır ki sürekli değişen gerçekliği yakalayabilsinler*” (Johnson, 1973:17).

Postmodern romancı evrimleşmeyi kurma-yıkma oyunu şeklinde gerçekleştirir. Bir yandan bir bağlam ve söylem yaratır, içine olaylar ve kişiler yerleştirir ve gerçekliğin bir yansımasını sunar ama birdenbire bu kurduğu şeyi yıkar ve tekrar yeni bir gerçeklik inşasına girişir. Metinler ve alıcılar (ya da romanlar ve okurlar) arasındaki anlam akışını kontrol eden öncül (yazar) ya da altta yatan (yapısal) bir kaynak ya da mekanizma yoktur: “*Yalnızca metinsel satırların bir oyunudur olan biten. Söylenecek –anlam yerine oyun- anlam vardır*” (Lucy, 2003:41). Mantık oyunlarında olduğu gibi, yazar bir önerme ile ortaya çıkarak bu önermenin doğruluğunu göstermeye, kanıtlarla desteklemeye ve okuru inandırmaya çalışır. Sonra ikinci bir önerme geliştirerek, ilk önermenin karşısına dikilir ve ilki için sunulan kanıtların geçersizliğini ispata çalışır. İlkinin yıkılması ile birlikte üçüncü önerme ortaya çıkar ve her bir önerme bir sonraki tarafından çürütülür. Bir tür kısır döngü içinde, gerçekliğin geçersizliği vurgulanmış ve değerlerin değersizleştirilmesi sağlanmış olur. Postmodern yazar gerçekliğin ancak bu şekilde sağlanacağını gösterir ve modern düşüncenin öğrettiği gibi, durağan, aydınlanmacı, mantıkçı, ilerici, nesnel, geleceğe dönük bir kavram olmadığını hem kurguladığı kişileri, hem anlatısını, hem kendisini hem de okuru ve onun konumunu parodileştirerek ispata çalışır.

Bu çaba, “*Metnin kendi için ve kendine yeterli bir gönderge düzeniği oluşturması, bu düzeniğin çözümlenmesi sürecini birlikte yürürlüğe sokan eleştirci ve meşrulaştırıcı eğilim ile metni, tüm estetik etik değer-yargısal içeriğinden kurtararak alımlayıcının zevkine ve değişim değerine (tiraj ve imaj) bağlayan metalaştırıcı yönelim*” (Oktay, 2000:77) olarak ortaya çıkar. Ancak, yap-boz oyunu gerçekliğin geçersizliği bağlamında kendi içinde ironik bir boyut taşır. Postmodern

Postmodern Roman ve Yeni Dünya Tasarımı

yazarın kendisini, okurunu ve eserini var etmesi ancak eskiyi, modernist olanı yıkması ile mümkün görünmektedir. Aslında yok etmeye çalıştığı biçim, içerik ve algı kendisini var eden birer değere dönüşmüş olur. Eytışimsel açıdan, modernizmin karşıtlığını yaparak kendini var eden postmodernizm, kendisini var eden kalıcı, evrensel değerler dizgesine sahip modernizmi yıkmaya çalışarak kendi sonunu da hazırlamaya başlamış olmayacak mı? Ya da başka parodisini, ironisini, pastişini, kolajını yaptığı her öncül çalışmanın yıkımını sağlamaya çalışırken, aynı zamanda onları tekrar gün yüzüne birer değer, ideoloji, öğreti ve gerçekliğin alternatifi olarak çıkarmış olmaz mı?

Postmodern roman yazarın, yeni yazım teknikleri bakımından mevcut biçimlere dayanarak yazması neredeyse kaçınılmaz görünmektedir, çünkü gerçeklik algısı geleneksel temsil biçimleriyle sıkı bir bağ içindedir. Yenilik, yeni biçemlerin, konuların ya da izleklerin geliştirilmesi ve bu doğrultuya uygun mekan, zaman ve kişilik kurgularının oluşturulması ile değil işlenecek bakış açılarına uygun söylem ve bağlamlar oluşturma yolu ile eski kaynaklara dayalı bir kurgu oluşturma yönündedir. Postmodern yazar da günümüzün sürekli değişen kavramların temsili için dönemin yönelimlerine, biçimlerine ve deneyciliğine yaslanmak zorunluluğunu hisseder. Eğilimlerin çoğunluğu mevcut formlara atıfta bulunarak uydurmak, ödünclemek ya da çalmak şeklinde olabilir. Bu olgu aslında postmodern romanın iddia ettiği gibi öncül anlatılardan ve tarihten bir kopuşu değil bir tür devamı niteliğindedir. Kopuş tümüyle reddi gerektirir oysa postmodern roman farklı söylemler yaratma peşindedir, ancak söylemler romanın biçiminde değişimi de getirir ve genel olarak anlatının simgesel boyutunu dikkate sunar. Yine de anlatılarda gerçeğin temsili, ya da bunların kırılması için öncül metinlere ve biçimlere dayanma zorunluluğu vardır ki kopuş yerine devamı sağlayan bu özelliktir. Diyalektik açıdan karşıtı yaratabilmek için bir merkezin, temelin, iddianın ya da verili bir gerçekliğin olması ön koşuldur. Verili / kurulu / merkezi / geçerli olan her ne ise onun bağlamını, söylemini ve biçimini değiştirerek geçersizleştirilmesi mümkün olabilir. Ancak biçimi değiştirilen olgu, metin, anlatı ya da her ne ise bir kez daha gözler önüne gelmek zorundadır. Bir şeyin yalanlanması için o yalanın bilinmesi gerekir ki o da yalanın bir kez daha söylemsel bir etki yaratması açısından fırsat oluşturur.

Postmodern roman modernist romanın tersi bir söyleme sahiptir. Romanın biçimine yönelik değişen bir tavır söz konusudur ve genel anlamda anlatının temsil sorunu ön plana çıkarılır. Anlatıların nasıl oluşturulduğu ve kurgulandığının yanı sıra kurgu ile gerçeklik arasındaki ilişki günümüz romanının önemli bir konusudur. Postmodern romancılar arasında genellikle tüm temsil biçimlerinin gerçekliği yansıtmak yerine onunla ilgili algıyı çarpıttığı ve sınırlandırdığı görüşü yaygındır. Gerçeklik temsil edilemez bir şeydir ve ideolojilere göre değişen bir kurgu olarak düşünülür. Aslında gerçekliğin var olup olmadığı bile sorgulanır hale gelir. Var olanın sadece biçimler, gelenekler ve uygulamalar olduğu öne sürülür.

Yansıtmacı olduğunu iddia eden edebi ve sanatsal metinlerin çokluğu ve farklılığı karşısında gerçeklik daha da belirsiz hale gelmekte ve insanların zihinlerinden uzaklaşmaktadır: *“Yazın, toplumsal olarak ayrıcalıklı bir dolaşım biçimi gibi duyumsanmaz artık, hem düş, hem tehdit olarak verilmiş, yoğun, derin,*

gizlerle dolu bir dil olarak duyumsanır” (Barthes, 2009:15). Günümüzde okur artık doğrunun ya da neredeyse gerçekliğin kendisini kaybetmiş görünmektedir ve bulabildiği şey derinlik ve önemden arındırılmış parçalı kurgusal önermelerdir. Metnin gösterge niteliğinin reddi, sınırlandırma ve bilmezlik konumu modernist metnin göndergeli, göstergeli ve temsil iddiasının yerini almıştır. Metnin ya da yazarının artık bir yetkisi bulunmamakta ve metin tümüyle melezleşmiş bir biçime dönüşerek kendi sınırlarını daraltmakta ve herhangi bir şeyin temsil edilmesi konusunda kendini inkar etmektedir. Tarihsel süreçte, “*Yazı gittikçe artan bir katılaşmanın tüm durumlarından geçti; önce bir bakışın, sonra bir edimin, en sonunda bir öldürmenin konusu olduktan sonra, bugün son durumuna, yokluğa ulaşmaktadır*” (Barthes, 2009:15).

Her şeyin mantıktan ve genellemeden uzaklaştırılması ile sınırsız bir oyun oynama olasılığı ortaya çıkar. Öte yandan bu sadece bir oyun olarak kalır ve gerçeklikten koparılmış, ciddiye alınması gerekmeyen, üzerinde tartışılması ya da eleştiri yapılması dahi boş olan sıradan bir metin üretimine dönüşmüş olur: “*Artık gerçekliği kuramayız, sadece olası dünyalar kurgulayabiliriz*” (Calinescu, 1987:203), ancak bu olası dünyalar kullanılan anlatım teknikleri ile sınırlıdır. Romanın kurduğu, geleneksel dünyalar olabilir, olası dünyalar değil, çünkü olasılığı ortaya çıkaran şey gelenek ve uzlaşım. Günümüz metinlerinde ise uzlaşımın olasılığın ortaya konularak, parçalanmış bir dünya algısı yaratılır. Uzlaşım, çelişkili bir şekilde, ya hiç yoktur ya da olsa bile istemeden kabul edilmek zorunda kalınan bir kavramdır. Metinlerin sundukları imgelerle, dil öğeleri ve yarattıkları söylem ve bağlamlarla kişiye göre değişen bir algı yarattıkları kabul edilmektedir. Ancak dilin insanlar arasında bir işteşlik görevinden çok karşılıklı diyalogu, anlaşmayı, ortak bir dünya algısını kıran, yok edici, parçalayıcı, toplumsal ve genel olana düşman bir işlevi olduğunu söylemek bir kaosa işaret eder. Eğer gerçekten tüm “*anlam, bilgi ve değerler, aslında paralel dil-oyunlarıyla sınırlı*” ise o zaman elbette dünyayı değiştirmek için hiçbir umut yoktur. Şu ya da bu “*dil-oyunu değişebilir, ancak “dünya” asla değişemez: Çünkü herhangi bir “dünya” nosyonu belirli bir dil-oyununun içinde kilitlidir*” (Lucy, 2003:123). O zaman akla hemen şu soru gelmelidir: toplumsal bütünlüğe yönelik bu kadar tehlikeli bir işlevi olan dilin ortadan kaldırılması gerekmez mi? İnsanlar birbirlerinden ayrılmak, farklılaşmak, birbirlerini öteki konumuna sokmak ya da toplumsal yaşamda tek kalmak, kendileri olmak için mi dili kullanmaktadır? Edebiyat neden dili kullanır? Edebiyatın ana hedefi toplumsal uzlaşmayı dil vasıtası ile yok etmek midir? Neden şiir, öykü ya da roman yazılır? Edebiyat artık gerekli midir?

Roman, diğer sanatsal alanlar gibi, mevcut yaşantıya karşı seçenekler sunar. Bu yolla, farklı olasılıklar, farklı gerçeklikler ve farklı bir dünya seçenekleri oluşur. Seçeneklerin doğru olması önemli değildir. Günümüz romanının asıl uğraşısı da budur. Pek çok romancı, günümüzde, ya daha eski metinlere dönüş yaparak ya da olmayan metinleri varmış gibi göstererek romanlarını kurgular. Borges, ikinci durum için şunu söyler: “*bu tür metinlerin varlığını kabul etmiş görünmek daha iyi bir yöntemdir*” (1985:12), çünkü kendisine dönülen metin, gerçekten de yazılmış bir metinden daha az doğru ya da geçerli değildir. Dilin insanlar arasında nasıl bir etki

Postmodern Roman ve Yeni Dünya Tasarımı

oluşturacağı, okurun tek ve yalnız kalacağı, toplumdan ayırıksanacağı, toplumsal uzlaşının var olup olamayacağı, şiir ya da roman yazmanın ne tür sonuçlar doğuracağı postmodern çağda artık önemsenmez. Postmodern tüketim toplumunun ana özelliğini belirleyen şey, kitabın kaç baskı yapacağı ve yazarı ile yayınevine ne kadar kar getireceğidir. Oktay, “*Postmodern yapıtlardaki o bitmez tükenmez alıntuların (metinler ve resimler bağlamında) düşünsel gerilim yaratmaktan çok, tüketim ideolojisinden beslenen bir kültürel hedonizmi kıskırtmaya yardımcı olduğunu*” (2000:10) düşünür. Kısacası, içeriğin üstün değerler, gelişkin kişiler, gerçekçi betimlemeler, sosyal çözümler vb konulardan oluşması gerekli değildir. İnsanlar artık yeni dünyalar yaratabilir ve “*bu da dil ve söylemin doğası sayesinde mümkün olmaktadır*” (Borges, 1985:14). Aynı dil ve söylem, postmodern romanda dünyayı yeni bir düzene sokan ve böylece dünyayı kuran bir dil oyunudur. Postmodern romanı da dil ve söylem araçlarını kullanarak, olay örgüsü, betimlemeler, gerçekliğin sunumu, kişilik geliştirilmesi, ahlaki öğretilerde bulunması gibi kaygılar yerine, sadece bir tür yaratıcı oyun oynamak olarak görmek mümkündür.

Gösterenleri ve kuralları keyfi olan dilin, tutarlı bir söylem ve anlatı sistemi oluşturması durumunda, her an gerçek olanı oluşturabileceğini söylemek olasıdır. Bunun nedeni sadece dilin kendine içkin değerlerinin olması değil, okurların kabul konusundaki temel arzularıdır. Borges’in söylediklerinden yola çıkarak, anlatıların gerçekliğin insan yapımı olduğunu ve her an onun yerine başka gerçeklikler kurabileceğimizi anlarız.

Sürekli değişen tüketim mallarının, moda, değişim, gelişim, yenilik, farklılık gibi kavramlarla insanlar tarafından tüketilmesi gerekir. Ürünler reklamlar, imgeler, yarışmalar, haber sunumları, televizyon programları vb pek çok popüler kültür aracılığı ile tüketicilere sunulur. Ancak sunumun tüketimi tetikleyebilmesi için yeni bir ihtiyaç hissinin, düşüncesinin oluşması da gerekir. İhtiyaç düşüncesinin / algısının, farklı dilsel bağlamlar yaratarak oluşturulması mümkündür: “*Semantik/politik ve felsefi sorunsalın dışlanması gibi, duysalın dışlanması da kavramsal sanat ürünlerini ister istemez kullan-at sloganında yetkin ifade biçimini bulan tüketim ekonomisinin mantığına bitiştiriyor*” (Oktay, 2000:14). Postmodern romanın da yaptığı şey benzerdir. Temsil ettiği kültür gibi, roman gerçeklikten korktuğumuz, daha iyisi var olduğu ya da yıkıcı sonuçları olduğu için onu değiştirmeye çalışmaz. Yeni gerçeklikler sınırsız bir tüketim olasılığı sunduğu için onların temsiliyet sorunu önemlidir. Sahip olduğu iki inandırıcı ve doğru silah bulundurur: dilin keyfiliği ve söylemin insan tarafından değiştirilebilirliği. Aynı nedenden ötürü, postmodern roman öncül gerçekliğe saldırır ve toplumsal algımızı, doğruları, gerçekleri, ekonomik konumumuzu, kültürel kimliğimizi çarpıttığını ve bu yüzden zararlı olduğunu öğretmeye çalışır. Ancak, nedendir bilinmez, postmodern roman ya da kültür neyi savunmadığının açıklamasını mükemmel derecede yaparken, neyi savunduğunun açıklamasına ise hiç girmez.

Roman dünyası insan tarafından kurgulanan bir dünyadır ve bizim dünyamız gibi, ya da onu anladığımız gibi, düzenli bir sitemle kurgulanmıştır. Olası bir dünya olarak karşımıza çıkar. Roman dünyası ile insanın fiziki dünyasının gerçekliği, ya da

gerçeklik algısından farklı olarak, insan yapımı, düzenlenmiş, ayıklanmış kapalı anlatım sistemleri yoluyla kurgulanır ve “*bu yüzden olası olsa bile, gerçeklik ya da doğrulukla ilişkisizdir*” (Borges, 1985:35). O zaman, postmodern roman, ya da roman ve genel anlamda edebiyatta, bizi ilgilendiren şeyin gerçeklik yerine olası dünyalar olması gerekmez mi? Başka bir deyişle, roman, bize dünyayı açıklamak, anlatmak, insanları tanıtmak, yerleri, mekanları betimlemek için yazılmaz. Bunları öğrenmek için roman okumayız, ama roman okumanın etkilerinden biri, doğal olarak, bunları da öğrenmektir. Roman, hayatı açıklamak için değil, farklı hayatların olasılığını, bize kurgusal anlamda yaşıtmak içindir.

Alternatif yazım tekniklerine dikkat çekerek, postmodern romancılar dilin altında yatan ideolojileri okurun dünyasına sokarlar. Roman ve öykülerde, yeni bakış açıları sunulur. Kendi dünyamızı ve dünya hakkındaki bilgilerimizi sorgulamamız istenir. Dünyanın / yaşamın bir dizi heterojen eylemlerden oluştuğu ve eylemlerin dizili, düzenli, sıralı olmadıkları gösterilmeye çalışılır. Olgular, kavramlar ve olay örgüsünün parçalanmışlığı sunularak, zihinsel bir işlemin okuru kesin bir yoruma götürmesi engellenir. Sınıflandırmaların, genellemelerin, kesin yargıların önü kesilir. Zamanın bile var olmadığı, sadece göreceli bir kavram olduğu gösterilir. Şimdiki an tanımsızdır, geçmiş sadece şimdiki hafızada yer aldığı kadarıyla gerçektir ve gelecek ise sadece şimdiki anda bir olasılık olarak vardır.

Postmodern roman insanın, gerçeği istila eden, ondan daha güçlü hale gelen olası dünyalar oluşturma yeteneğini ortaya çıkarır. Tarih değişir, felsefi görüşler çürütülebilir ve gerçek sürekli değişerek yeniden insanın önüne konabilir. Temsil yöntemleri ve sistemleri değiştikçe değişmeyecek hiçbir görüş, ideoloji, kavram ya da doğru yoktur. Şair ve yazar, artık karşımıza eski saflığı ve halesi ile çık(a)mamaktadır: “*TV’de, radyoda, gazetede, yayınevinde, reklam şirketinde yapımcı, yayımcı, redaktör, sunucu, talk-show’cu, kampanya düzenleyici ve spot yazarı’dır o. Bu dizgeyle bütünleşme ya da eklenme sürecinin sanat işini “tehlikeli ilişkilere” sokabileceği açıktır. Bu eklenme dille gerçeklik, özne ile dünya, toplum ile birey arasındaki diyalektik biçimlenmelerin sunuluşuna ve yorumlanışına Pazar ilişkileri sürecine bağlı farklı bir içerik kazandırabilmektedir*” (Oktay, 2000:107). Gerçek ancak deneyimdir, sadece insanın zihnindeki bir algıdır ve dil yoluyla dünyanın çarpıtılmış bir imgesini sunar. Postmodern roman, bu açıdan, zaman ve mekan duygusunun değişkenliğine dayanarak evrensel kişileştirmelerden de arındırılır. Sadece bir yazar vardır, herhangi bir kişi gibi geçicidir ve sıradan bir imgedir. Yazarın önemsizleştirilmesi, Roland Barthes’in (2009) “*metin*” ile “*eser*” arasındaki ayırımına benzer. Eser nesnenin kendisi iken, *metin* daha önceki *metin*lerle serbest bir etkileşim halindeki zihnin ürettiği içeriktir. Önceki birçok *metin*in ürünüdür ve onlardan pek çok izler taşır.

Postmodern roman belirli ideolojileri ve eğilimleri, modernist romandan daha az işlemez. İşlediği bakış açılarının kendisi ideolojiktir. Tek fark, işleme biçimi ile işlediği düşüncelerin evrensel doğrular olduğunu iddia etmemesidir. İnsan hayal gücünün tüm sınırlarında dolaşan bir anlatım tarzı, postmodern romanı niteleyen bir özelliktir. Filmlerin, reklamların, televizyon programlarının ya da dizilerin sunduğu hızla değişen, ilintili ya da ilintisiz pek çok görsel, işitsel imge gibi, postmodern

Postmodern Roman ve Yeni Dünya Tasarımı

roman da insan zihnine sürekli değişen dil imgeleri ve bağlamlar sunar. İmgeler bir anda belirir ve hızlıca yerini bir başkasına bırakır. Bir imge okurun zihninde berraklaşacak bir fırsat bulamaz. Değişen imgelerin oluşturduğu kişilik tasvirleri de aynı şekilde belirsizdir. Derinlemesine bir kişilik çizilmez. Okur bir dünyadan bir başka dünyaya sürüklenir ve roman kişileri de sürüklenme sırasında aynı kalmazlar. Hem kendileri farklı bağlamlarda farklı davranışlar sergiler, hem ayrı mekanlarda ayrı kişiler ortaya çıkarak anlatımın boyutunu farklı evrenlere taşırlar. McHale (1987) sürekli değişen bu gerçekliğe "*hayal gücünün yayılmacılığı (emperyalizmi)*" adını verir. Değişim, yaşamın sürekli devingen anlam dizgelerine benzer. Günümüz toplumunda, bize sunulan haberlerin, reklamların etkisi altında, bir görsel, işitsel bombardıman altında sürekli değiştirilen gerçeklik ve ihtiyaçlar karşısında hiçbir kesinliğe tutunamaz oluruz. Her şey aynı zamanda hem gerçek hem de sanaldır: "*yaşamın kendisi bir labirente dönüşmüştür ve olması muhtemel olan her şey olabilir, her olasılık kendini var edebilir*" (Borges, 1985:11).

Gerçekle kurgu arasındaki sınırlar gizlenmiş ya da bulanıklaşmıştır. Romanın sunduğu gerçekliğin etki açısından günlük yaşantımızda karşılaştığımız olaylardan pek fazla farkı yok gibidir. Postmodern çağda, artık gerçeği sürekli görsel, işitsel imgeler yoluyla algılamaya başlamamızdır. Anlatılar da benzer dilsel imgeler yoluyla bizim algımızı biçimlendirir. Algılama konusunda derinlikten bahsetmek neredeyse imkansız hale gelir. Hız kavramının insan yaşamındaki merkezi konumu gibi, artık ayrıntılar önemsizleşir ve her an yeniyi özleyen, hızla bir şeyleri tüketen, zaman ve mekanda sınırsız isteyen bir insan tipolojisi ile karşı karşıyayızdır. Postmodern roman, çağa uygun olarak bir roman kişisi geliştirir ve okurun da böylesi bir insan olmasını bekler.

Roland Barthes "*metin gösterilenin sınırsız çıkarımlarını gösterebilir. Gösterense anlamın ilk aşaması olarak düşünülmemelidir*" (1977:158) saptamasında bulunur. Postmodern metin ancak dildeki gösteren-gösterilen ilişkisindeki oyunlar haline gelir ve "*tüm bildiklerimiz kesin olmayan gösterilenlere dönüşerek bağlantısızlıklar, örtüşmeler ve değişimlere denk düşer*" (Barthes, 1977:158). Değişim, kopukluk ve örtüşme hem dilin hem de biçimsel temsillerin sonucudur. Bunun nedeni sadece dilin gösterme işlevi değil, daha önceki metinlerin izlerini okuduğumuz metinde farkında olmadan bulmaktır. Postmodern metin sadece kendi gösterenleri ile işleyen kapalı bir yapıya dönüşür.

Dünyanın değişen yaşam biçimlerine, teknolojik ilerlemelere, ülkelerarası ve ülke içi ekonomik ilişkilere, yeniden şekillenen kültürel değerlere koşut şekilde yaşamı anlatmaya başlayan postmodern romanın genel özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

- Geleneksel temsil biçimlerinin kırılması,
- Gerçeklik algısının yok edilmesi,
- Modernist romanın sunduğu değer ve kavramların geçersizleştirilmesi,
- Yeni dünya düzeninin değerlerini dolaylı bir söylemle, üstü örtük şekilde okurun zihnine aktarması,
- Popüler kültürü ve tüketim toplumunu kutsaması,

- Deneycilik ilkesi doğrultusunda, öncül metinleri içerik, üslup ve biçim açısından taklit etmesi,
- Gösteren-gösterilen ilişkisinin nedensizliğini / keyfilliğini göstererek kurguyu bir oyuna dönüştürmesi,
- Bağlam değiştirme yoluyla, eski kavramlara yönelik algı-kırıcı / yabancılaştırıcı etki yaratması,
- İdeolojisiz dil kullanma iddiasıyla, genelleştirilebilir, ortak, toplumsal ya da ahlaki her türden düşünceden arındırılmış yeni bir ideoloji yaratması,
- İmge yağmuru sunumuyla, kesin anlamlandırma açısından kaygan bir zemin oluşturması,
- Romanı bir deneye dönüştürerek okur, yazar ve anlatı kişilerinin ortak deneyim seviyesine çekilmesi,
- Metinlerarasılık, üstkurmaca, parodi,ironi ve pastiş kullanımı,
- Karikatür düzeyinde, derinliksiz insan tipolojisi yaratması,
- Zaman ve mekanla ilgili geleneksel algıyı kırması,
- Merkezsiz bir anlatı oluşturması,
- Düşsel, fantastik ve metafizik öğeleri kurguya dahil etmesi,
- Anlamı ve olay örgüsünü muğlaklaştırma / belirsizleştirme,
- Açık uçlu sonlar üretmesi,
- Bütünlüksüz, parçalı, kopuk bir anlatımı benimsemesi,
- Kapsayıcılık ilkesi adına, her türden kavramın, insanın, görüşün ve değerın işlenmesiyle melezleştirilmiş bir metin sunması.

Postmodern romancılar, kurgularında yukarıda açıklanan özelliklerden kendi görüşlerine uygun olanı seçerek romanlarını üretir. Dünya değişmektedir ve romancılar da değişime ayak uydurmak için, kültürel, ekonomik, sosyal ve ideolojik açıdan dünyaya eklenmektedir. Kendi varlıklarını sürdürmeleri çoğunlukla buna bağlıdır. Kimi romancı, küreselleşmeye karşı bir tavır içine girmeyi tercih ederken, kimisi de yeni oluşumları destekleyen tavır alabilmektedir. Roman bir oyun sahasına dönüşmüştür ve herkese hitap edecek çeşitlilikte kurgu üretilebilir konumdadır. Postmodern anlatılar sınırsız bir hareket alanına sahiptir, ancak içeriğin genelleştirilebilir toplumsal öğelerden arındırılması, romanı toplumsal, düşünsel ve ahlaki işlevlerinden yoksun bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Bakhtin, Michael, (1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays.*(Ed. Michael Holquist. Trans. Caryl Emerson & Michael Holquist). Austin and London: University of Texas Press.

Barthes, Roland, (1977). *Roland Barthes by Roland Barthes*, (trans. Richard Howard), New York: Hill & Wang.

Barthes, Roland, (2009). *Yazının Sıfır Derecesi-Yeni Eleştirel Denemeler.* (İngilizceden Çeviren: Tahsin Yücel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Borges, Jorge Luis, (1985). *Fiction.* Barcelona: Planeta-Agostini.

Postmodern Roman ve Yeni Dünya Tasarımı

- Bradbury, Malcolm, (1977). *Possibilities: Essays on the State of the Novel*. London: Oxford University Press.
- Calinescu, Matei, (1987). *Five Faces of Modernity*. Durham: Duke University Press.
- Genette, Gerard, (1982). "The Frontiers of Narrative." *Figures of Literary Discourse*. (Trans. Alan Sheridan. Introd. M.R. Logan), London: Blackwell, pp. 127-44.
- Gottdiener, Mark, (2005). *Postmodern Göstergeler*. (Çeviren: Erdal Cengiz, Hakan Gür), Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Harvey, David, (2012). *Postmodernliğin Durumu*. (Çeviren: Sungur Savran), İstanbul: Metis Yayınları.
- Hutcheon, Linda, (1984). *Narcassistic Narrative. The Metafictional Paradox*. London: Methuen.
- Hutcheon, Linda, (1989). *The Politics of Postmodernism*. London: Routledge.
- Jameson, Frederic, (1999). *Postmodernism, or The Cultural Logic of Late Capitalism*. London-New York: Verso.
- Johnson, B.S., (1973). *Aren't You Rather Young to be Writing Your Memoirs*. London: Hutchinson.
- Lodge, David, (1977). *The Modes of Modern Writing: Metaphor and Metonymy and the Typology of Modern Literature*. London: Edward Arnold.
- Lucy, Niall, (2003). *Postmodern Edebiyat Kuramı*. (Çeviren: Aslıhan Aksoy), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lytard, Jean Franchois, (1984). *The Postmodern Condition. A Report on Knowledge*. (Trans. Geoff. Bennington and Brian Massumi), Manchester: Manchester University Press.
- McHale, Brian, (1987). *Postmodernist Fiction*. New York - London: Methuen.
- Oktay, Ahmet, (2000). *Postmodern Tahayyüle İtirazlar*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Stevenson, Randall, (1992). *Modernist Fiction. An Introduction*. Hempstead: Harvester Wheatsheaf.

DUYGUSAL EMEĞİN İŞGÖREN PERFORMANSINA ETKİSİ: ERZURUM İLİ ÇAĞRI MERKEZİ ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA *

THE IMPACT OF EMOTIONAL LABOR ON EMPLOYEE PERFORMANCE: AN INVESTIGATION ON CALL CENTER EMPLOYEES IN ERZURUM PROVINCE

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ПОЛОЖЕНИЯ НА ВЫПОЛНЯЕМУЮ РАБОТУ: НА ПРИМЕРЕ СОТРУДНИКОВ ЦЕНТРА ВЫЗОВА Г. ЭРЗУРУМ

Zafer AYKANAT **

Yavuz KOÇ ***

ÖZ

Duygusal emek, işgörenlerin işyeri kurallarını veya mesleki ilkeleri temel alarak, uygun duyguyu göstermek için duyguların veya davranışların yönlendirilmesi olarak tanımlanabilir. İşgören performansı ise hem çalışanların bilgi ve yeteneklerin göstergesi hem de çalışanların örgütün amaç ve hedeflerini ne kadar benimsediğini gösteren bir ölçü olarak tanımlanabilir. Organizasyonun belirlediği hedeflere ulaşma isteğinde iki kavramında önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Araştırmada duygusal emek davranışları ve işgören performansları ile ilgili temel literatür çalışmalarına yer verilmiştir. Literatür çalışmaları doğrultusunda araştırma modeli geliştirilmiş, oluşturulan araştırma metodolojisi ışığında frekans, güvenilirlik, korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır. Bu çalışmanın temel amacı, müşterilere daha iyi bir hizmet vermek için kurulan çağrı merkezlerinde çalışanların gösterdikleri duygusal emek davranışları ile performansları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Duygusal emeğin farklı değişkenlerle ilişkisi incelenmiş iken işgören performansı değişkeni ile ilişkisi fazla incelenmemiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın literatüre katkı yapması amaçlanmıştır. Öncelikli olarak; duygusal emek davranışları ile işgören performansı teorik olarak incelenmiştir. Daha sonra, 182 Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) Erzurum ili Çağrı Merkezi'nde çalışan 318 kişiye anket yapılmış ve yapılan bu çalışma sonunda duygusal emeğin alt boyutlarından samimi davranış gösterme diğer boyutlara göre işgören performansını en fazla etkilemiştir. Yapılan çalışma katılımcıların örnek olayları ve durumları aktarmaları açısından nitel çalışma ile desteklenebilir. Bu çalışmanın, duygusal

*Bu çalışma Yavuz Koç'un Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

** ORCID: [0000-0003-3160-933X](https://orcid.org/0000-0003-3160-933X), Doç. Dr. Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü (e-posta: zaferaykanat@ardahan.edu.tr)

*** ORCID: [0000-0001-7105-1487](https://orcid.org/0000-0001-7105-1487), Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Mezunlu, (e-posta: dadas25070@hotmail.com).

Duygusal Emegın İşgören Performansına Etkisi: Erzurum İli Çağrı Merkezi...

emek ve işgören performansı literatürüne önemli teorik ve metodolojik katkılar sağladığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Duygusal Emek, İşgören Performansı, Çağrı Merkezi, Veri Analizi, Yöntem.*

ABSTRACT

Emotional labor can be defined as directing employees, emotions and behavior to present the appropriate emotion based on workplace rules or professional principles. Employee performance can also be defined as a measurement to represent both the determinant of employees' current knowledge and skills and how they adopt organizational purposes and goals. In that sense, both concepts are considered to play an important role to attain certain goals set by organizations. In this study, the existing literature that addresses the relationship between emotional labor behaviors and employee performances was initially reviewed. In the light of the literature review, research model was developed and frequency, reliability, correlation and regression analyses were performed. The main objective of this paper is to investigate the relationship between emotional labor behavior of call center employees and their performance as call centers are principally constituted to perform better customer service. The number of previous research that concentrates on the relationship between emotional labor and employee performance is rather limited although the relationship between emotional labor and other different variables was successfully examined previously. In that sense, the present paper aims to fill this void in the existing literature. Firstly, the concepts of emotional labor behavior and employee performance were theoretically examined. Later, a questionnaire was administered to 318 call center employees of 182 Central Physician Appointment System (MHRS) in Erzurum province and the results of this paper reveal that sincere behavior display was found to have a higher impact on employee performance than other sub-dimensions of emotional labor. The present research can be supported by qualitative research in terms of conveying case studies by respondents. This paper may provide theoretical and methodological contribution to the existing emotional labor and employee performance literature.

Keywords: *Emotional Labor, Employee Performance, Call Center, Data Analysis, Method.*

АННОТАЦИЯ

Эмоциональный труд устанавливается правилами и принципами организации и это может стать определяющим поведением и эмоциями сотрудников. С другой стороны, производительность сотрудников может быть определена как их показатель знаний и способностей, а также показатель того, насколько хорошо сотрудники принимают цели и задачи организации. Считается, что организация играет важную роль в своих двух концепциях в стремлениях достичь поставленных целей. В статью включены основные литературные исследования по эмоциональному трудовому поведению сотрудников. В соответствии с литературными исследованиями была разработана модель нашего исследования, и в свете созданной методологии были применены элементы анализа частоты, надежности, корреляции и регрессии. Основная цель этого исследования - изучить взаимосвязь между эмоциональным трудовым поведением, которое демонстрируют сотрудники, и их действиями в центрах по вызовам, созданных для повышения качества для обслуживания клиентов. В то время, как отношения эмоционального труда с различными переменными были несколько рассмотрены, не было изучено производительность сотрудников при таких обстоятельствах. В этом контексте данное исследование ставит перед собой целью внести вклад в литературу по поводу исследуемого вопроса. В первую очередь

анализируются эмоциональное трудовое поведение и производительность работника. По анкетной системе были опрошены 318 сотрудника из центра вызовов №182 г. Эрзрум, обслуживающий приём посетителей к врачам. В конце этого исследования было очевидно, что из элементов по измерению эмоционального труда на первый план вышел искреннее поведение сотрудников и оно больше всего повлияло на их производительность. Итоги исследование можно довести до сотрудников и подкрепить разными примерами. Предполагается, что это исследование внесёт важный теоретический и методологический вклад в литературу в деле изучения эмоционального труда и производительности сотрудников.

Ключевые слова: *эмоциональный труд, результативность сотрудников, центр вызовов, анализ данных, метод.*

1. GİRİŞ

Günümüzde hemen hemen her sektörde çağrı merkezlerine rastlamaktayız. Bunlar içerisinde sağlık sektöründe, bakanlığın desteği ile oluşturulmuş ve ihale edilmiş merkezi hekim randevu sistemi olan 182 Çağrı Merkezini görmekteyiz. Motivasyonu yüksek verimli çalışanların ihtiyaç duyulduğu bu çağrı merkezi örgütünde çalışanların hizmet sunarken duygularını kontrol etmeleri gerektiğini ve neticesinde bunu performanslarına yansıtmaları gerektiği beklenmektedir. Hizmet kalitesinin önemli olduğu bu çağrı merkezlerinde çalışanlar müşterileri ile etkileşim içerisindeyken hem müşteri memnuniyetini hem de performanslarını üst düzeyde tutmalıdırlar. Rekabet olgusunun önemli olduğu hizmet yarışında çalışanların göstermiş olduğu duygusal emek ve performans hizmet kalitesinin belirleyicisi konumundadır. Hochschild 1983'te yayınladığı "The Managed Heart" adlı kitabında kurum çalışanlarının kurumun müşteriye görünen yüzü olduğunu ve duygusal emek adını verdiği kavramı "müşterilere kaliteli hizmet vermek için çalışanların duygularını yönetmeleri" olarak ifade etmiştir. (Hochschild,1983). Duygusal emek ile bugüne kadar yapılan araştırmalardaki en önemli varsayım, çalışanların duygularını uygun bir şekilde müşterilere yansıtmaları için, örgütlerin duygusal davranış kurallarını geliştirerek çalışanların davranışlarına belli standartlar getirmeleri gerektiğidir. Her ne kadar belirli duygu kuralları performanstan yararlanma eğiliminde olsa da, duygusal ifadeye getirdikleri kısıtlamalar nedeniyle çalışanları olumsuz etkileyebilir. (Diefendorff ve Gosserand, 2003:950). Duygusal emek teorileri, duyguların uygun şekilde ifade edilmesinin işgören performansının önemli bir yönü olduğunu öne sürmektedir, çünkü duyguların gösterilmesi müşterilerin etkisini, tutumlarını ve davranışlarını etkilemektedir. Örgütler hedeflere ulaşmak için, işyerinde çalışanların için uygun düzenlemeler yapmaktadır. Bu düzenlemeler içerisinde çalışanların uyacağı en zor olanı hiç şüphesiz duygu kurallarıdır. Örgütler tarafından gerekli ve belirlenen duyguların gösterilmesi, işgören performansının önemli bir unsurudur. İşgören performansı, çalışanlar tarafından yatırılan duygusal emeğin en yaygın sonuçlarından biri olarak gösterilebilir. Bununla birlikte, duygusal emeğin ortaya çıkmasıyla ilgili yüzeysel, derin ve samimi duyguların işgören performansı üzerinde olumlu veya olumsuz etkilerinin olduğu farklı çalışmalarla ortaya konulmuştur. Bu araştırma ile duygusal emeğin işgören performansını ne düzeyde etkilediği olacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Duygusal Emek

Günümüzde iş hayatında teknolojinin önemi giderek artmasına rağmen, hizmet sektörü gibi iş alanlarında emegın ağırlıkta olduğu bir işgücü kullanılmaktadır. Teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı sektörler de bile üretimin/hizmetin pazarlanması için insan emegına yani beşeri sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Artan rekabet ortamında başarıyı yakalayabilmenin koşullarından birisi, çalışanların istenilen performansı gösterebilmesidir. İşverenler, pazar payını arttırmak ve işletmenin varlığını devam ettirebilmek için müşterileri ile birebir ilişki içerisine girmektedirler. Böylece, artan rekabet ortamında firmanın var olabilmesi için sadece kaliteli mal veya hizmet üretmesi yetmemektedir. Ayrıca işletmenin müşterileri üzerinde bıraktıkları izlenimde önemli olmaktadır. Beşeri sermayenin kalitesinin ve performansının önemi işverenler açısından daha da önemli olmaktadır (Özkul ve Oğuz, 2016:130-132).

Günlük yaşantımızın her anında hatta hayatımızın en önemli zamanlarında aldığımız kararları sorguladığımızda, arka planında duygu kavramının yer aldığını görürüz. İnsanoğlu, yaptığı planlarda ve hedeflerinde aklın ön planda yer aldığını düşünse bile bu plan ve hedeflerin gerçekleştirilmesi için gerekli itici güç duygularıdır. Geçmiş hayatı göz geçirip verilen kararlar sorgulandığında, o an ki duyguların ne kadar da önemli olduğunu görülür (Jensen, 1998:10).

Duygu kavram olarak, bireyin iç ve dış dünyasında meydana gelen olaylara verdiği tepki olarak ifade edilebilir. Duygu, herhangi bir his, zihin çalkantısı olarak tanımlanabilir. Bu çalkantılar bireyin davranışına öncülük etmekte olup hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmaktadır (Yelkikalan, 2006:40). Duygu, zihin tarafından harekete geçirilip hem beyinde hem de bedende meydana gelen değişikliklerdir (Damasio, 1999:65).

1980’li yıllara kadar araştırmacılar işletmenin amaçlarına ulaşmasında çalışanların duygularına yeterince değinmemiştir. İşletmelerin başarıya ulaşmasında rasyonel ve planlı bir süreç öngörmüşlerdir. Çalışanların duygularına yönelik “duygusal emek” kavramı ilk kez 1983 yılında Arlie Russell Hochschild tarafından *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling* (Yönetilen Kalp: İnsan Duygularının Ticarileştirilmesi) adlı kitabında kullanılmıştır (Kaya ve Özhan, 2012:109).

Hochschild duygusal emek kavramını “Çalışanların duygularını düzenleyerek dışarıdan görülebilecek yüz ve beden hareketleriyle karşı tarafa aktarmalarıdır. Duygusal emek bir ücret karşılığı belirlenir ve değişim değeri vardır. Örgütler, çalışanlardan hangi durumlarda hangi duyguları göstermeleri gerektiğini duygusal davranış kuralları ile belirlerler. Bu kurallar hedeflere ulaşabilmek için çalışanlara yön gösterir ve çalışanların davranışlarını örgüt kuralları ile uyumlu hale getirme amacı görürler” olarak ifade etmiştir (Hochschild, 1983:7).

Hochschild, hostesler üzerinde yapmış olduğu çalışma ile duygusal emek kavramına açıklık getirmiştir. Hosteslerin eğitim gördüğü bir kursa katılarak, duyguların çalışma hayatında yönetilmesi üzerine incelemelerde bulunmuştur. Kurs boyunca verilen eğitimlerde, hosteslerin müşterileri ile ilişkilerinde sürekli güler

yüzlü olmaları istenmiştir. Fakat çalışanların her zaman içten gelerek gülümseme yapmadıkları üzerine tespitte bulunmuştur. Çalışanların, müşterilerini memnun edebilmek için duygularını ticarileştirmesi gerekmektedir (Hochschild, 1983:95-100).

Duygusal emek kavramı literatüre girdikten sonra çeşitli araştırmacılar tarafından farklı tanımlamalar yapılmaya çalışılmıştır. Ashforth ve Humphrey'e (1993:89) göre duygusal emek, örgüt tarafından istenilen duyguların yansıtılmasıdır. Duyguların yansıtılmasında, duyguların yönetilmesi değil gözlemlenebilir davranışlar oluşmaktadır. Grandey (2000:97) ise duygusal emeği, çalışanların kurumun hedeflerini gerçekleştirebilmek için duygularını kontrol etmek için gösterilen çaba olarak tanımlamıştır. Kurumun amaçlarına ulaşabilmek için çalışanların hem içsel hislerini hem de dışsal ifadelerini kontrol etmeleri gerekir. Paula England (1999: 10) ise duygusal emeği, başkalarını anlama ve empati kurma olarak ifade etmiştir. Kart (2011: 221) duygusal emeği, bireyin nasıl hissetmesi gerektiğine dayandığını, istenilmeyen duyguların istenilmiş gibi etki bırakmasına ve hoşnut olunmayan duyguların ise karşı tarafta kötü izlenim bırakılmadan bastırılması olarak belirtmiştir. Morris ve Feldman (1996:987) duygusal emeği, kişiler arası iletişim ve etkileşim sürecinde işletmenin amaç ve hedefleri doğrultusunda duyguları yansıtabilmek için harcanan çaba ve planlama olarak belirtmiştir (Keleş, 2014:50-52). Yukarıdaki tanımlamalar ışığında duygusal emek, işyeri kurallarına veya mesleki ilkeleri temel alarak uygun duyguyu göstermek için duyguların veya davranışların yönlendirilmesi olarak tanımlanabilir.

2.2.Duygusal Emek Davranışları

Örgütün amaç ve hedeflerine ulaşabilmek için çalışanların gösterilen davranışlar, genel olarak yüzeysel davranış, derin davranış ve samimi davranış olarak belirtilmektedir. Bunlar:

•**Yüzeysel davranış:** çalışanların gerçek hislerini değiştirmedikleri halde, duygu gösterimlerini kontrol ederek beklentilere uyumlu hale getirdikleri davranış biçimidir. Çalışanlar, örgütün belirlediği davranış gösterimlerini uygulamak için duygularını değiştirmeden davranış biçimlerini değiştirmeleri gerekmektedir. Yüzeysel davranış, çalışanların gerçek duygularını bedensel hareketler veya ses tonu ile gizlemesine yardımcı olmaktadır. Çalışanlar davranışlarını gösterirken rol yapmaktadırlar. İşletmeye sorun oluşturan bir müşteriye çalışanın istemeyerek “her zaman bekleriz” demesiyle, istemediği bir davranışı göstererek rol yapmaktadır (Tunç, 2012, s.52-53).

•**Derin davranış:** Örgüt tarafından gösterilmesi istenilen davranışın çalışanlar tarafından içselleştirilmesidir. Çalışanların, davranışları ile duygularını uyumlaştırmasıdır. Bu uyumlaşma isteyerek olabileceği gibi istem dışı da olabilmektedir. Mutsuz olan çalışanın, çok sevdiği bir müşterisine mutlu bir şekilde hizmet sunması gibi istemli bir davranış olabileceği gibi sevmediği müşterisi gelmesine rağmen istem dışı mutlu davranış sergilemesi de derin davranıştır (Chu ve Murman, 2006:1182).

•**Samimi davranış:** Çalışanların örgütün göstermesini istediği davranışları ile içten gelen duygularının örtüştüğü durumda ortaya çıkmaktadır. Çalışanların

Duygusal Emegın İşgören Performansına Etkisi: Erzurum İli Çağrı Merkezi...

gerçek duyguları davranışlarına yansıdığından rol yapmasına gerek kalmamaktadır. Çalışanların davranışlarını göstermek için bir çaba harcamamaktadır (Chu ve Murman, 2006:1182). Samimi davranış, çalışanların görevleri yaparken müşteriye karşı açık ve gerçek duygularını gösterdikleri durumdur. İşyeri ortamında çalışanlar tarafından arzu edilen duygular hissedildiğinde gerçek duygular ortaya çıkabilir. Bu durum, çalışanların performansları üzerinde olumsuz ve olumlu sonuçlar doğurabilir (Akhter, 2016:10).

3. İŞGÖREN PERFORMANSI

Performans kelimesi Fransızca “performance” kelimesinden Türkçeye geçmiştir. Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından yapılan tanımda, performans kelimesinin Türkçe karşılığı “başarım” olarak tanımlanmaktadır. Performans kavramının tanımı konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Literatürde çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Performans kavramı için yapılan tanımlardan bazıları şunlardır: Performans, kişilerin veya örgütlerin hedef ve amaçlarına ulaşma düzeyidir (Pugh, 1991:7). Performans, belli bir dönem için kişilere verilmiş görevlerin yeri getirmek için sergilemiş oldukları davranışlarının sonuçlarıdır (Cambell, 1990:687).

Literatürde performans kavramı; işgören performansı ve örgüt performansı olarak incelenmektedir. Örgüt performansı, örgütün amaç ve hedeflerinin gerçekleşip gerçekleşmediği üzerine odaklanmaktadır. Örgütün belirlemiş olduğu kar veya satış gibi hedeflerinin ne kadar gerçekleştiğini araştırmaktadır. Örgüt amaç ve hedeflerini yerine getirmek için ise işgören çalıştırmaktadır. Çalışan kişilerin göstermiş olduğu çaba ve yetenekleri örgütün amaç ve hedeflerini gerçekleştirmede büyük öneme sahiptir. Örgüt bünyesinde çalışan kişilerin performansı işgören performansı kavramı ile açıklanmaktadır (Yelboğa, 2006:200-202).

Örgütlerin çoğu için işgören performansını, çalışanların örgütlerin amaç ve hedeflerini benimseyip verilen görevleri en iyi şekilde yerine getirmesi olarak görmektedir. Örgüt sahipleri için yüksek performans gösteren çalışanlar, örgüte katkı sağladıklarından nitelikli personel olarak tanımlanmaktadır (Aldemir ve diğerleri, 2004, s.291). İşgören performansı, araştırmacılar, örgüt sahipleri, yöneticiler ve çalışanlar için önemli bir kavramdır. Örgütlerin amaç ve hedeflerini gerçekleştirmesi ve faaliyet gösterdikleri sektörde varlıklarını devam ettirebilmesi için nitelikli çalışan kişilere ihtiyaç duymaktadırlar (Sonnentag, 2002:5).

Örgütlerin çalışma hayatında karşılaştığı ve çözüm üretmek için çabaladığı en büyük sorunlardan biri işgörenlerin performansıdır. Çalışanların sahip oldukları yetenek ve gösterdikleri çaba, işletmelerin üzerinde çalışma yaptıkları önemli bir alandır. Örgütler, amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek, iş piyasasında etkinliğini arttırmak için yetenekli ve azimli çalışanlara ihtiyaç duymaktadır. İşgören performansı, örgütlerin rekabet ortamında amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek için önemli bir yere sahip olmaktadır (Saldamlı, 2009:45).

İşgören performansı kavramına ilişkin çeşitli tanımlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

•İşgören performansı, örgüt tarafından kendisine verilen görevi yerine getirmek suretiyle elde ettiği sonuçlardır (Aşut, 2008:2).

•İşgören performansı, çalışanların emek karşılığı alacağı ücret için harcadıkları çabadır (Rousseau ve McLean, 1993:3).

•İşgören performansı, çalışanların örgütün gerçekleştirmek istediği hedeflere sağladığı çaba olan emeğin yeterliliğini ölçmeye yaramaktadır (Ekmekçi, 2005:22). İşgören performansı, hem çalışanların bilgi ve yeteneklerin göstergesi hem de çalışanların örgütün amaç ve hedeflerini ne kadar benimsediğini gösteren bir ölçüdür.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı, çalışanların gösterdikleri duygusal emek davranışları ile performansları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Müşteri ile doğrudan etkileşim içerisinde olan çağrı merkezi çalışanları hizmet kalitesinin belirleyici faktörleridir. Bu yüzden çağrı merkezi çalışanları işletmenin hedefleri doğrultusunda hareket ederek müşteri memnuniyetini gözetmektedir. Hizmet kalitesinin devamlılığı için çağrı merkezi çalışanları duygularını yöneterek örgütlerin duygusal davranışlarını benimsemişlerdir. Bu çalışanların davranış ve hareketlerini müşterilere en iyi hizmet sunma adına kontrol etmeleri ve yönetmeleri, kısaca duygusal emek olarak adlandırdığımız bu tanımlama, kaliteli hizmetin bir gereğidir. Duygusal emek, çalışanların hizmet kalitesi için belki de hissetmedikleri ama olması gereken duyguları yansıtmak zorunda bırakmıştır. İşgören performansının hizmet kalitesi ve devamlılığında önemini göz önünde bulunduracak olursak, duygusal emek ile işgören performansı arasında doğrusal bir ilişki olduğundan söz etmek gerekmektedir. Kısaca duyguların ve davranışların kontrolü olarak adlandırdığımız duygusal emek işgören performansını olumlu olarak etkilemektedir.

4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışma kapsamı 182 MHRS Erzurum ili Çağrı Merkezinde çalışanlar oluşturmaktadır. Çalışma zaman ve maddi kısıtlılıklardan dolayı sadece 182 MHRS Erzurum Çağrı Merkezi ile sınırlı kalmıştır. Sosyal bilimlerdeki araştırmalara özgü genel sınırlılıklar bu araştırma içinde geçerli olup, toplanan sayısal verilerin güvenilirliği, veri toplamada kullanılan anket tekniğinin özellikleri ile sınırlıdır. Sağlık Bakanlığı'nın yüklenicisi olan bu çağrı merkezinden alınan izin neticesinde sadece belli bir saat diliminde anketleri uygulanması araştırmanın diğer bir sınırlılığı olmuştur.

4.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırma 182 MHRS Erzurum Çağrı Merkezinde çalışanlar üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma örneklemini kolayda örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. 182 MHRS Erzurum Çağrı Merkezi insan kaynakları biriminden alınan bilgiler neticesinde, bu çağrı merkezinde çalışan sayısı toplamda 1840 olarak tespit edilmiştir. Bu evrenden %95 güvenilirlik ve %5 oranında hata payı öngörülerek minimum örneklem büyüklüğü 318 olarak tespit edilmiştir. (surveysystem.com/sscalc.html, 2017). Toplam 332 kişiye anket yapılmış eksik ve hatalı anketler analize dâhil edilmemiştir. Analize dahil edilen anket sayısı 318'dir.

4.4. Soru Formunun Oluşturulması

Duygusal Emegın İşgören Performansına Etkisi: Erzurum İli Çağrı Merkezi...

Anket soruları hazırlanırken literatür detaylı olarak taranmış, sağlıklı sonuçlar elde edilebilmesi için, bütün katılımcıların kolayca anlayabileceği ve doldurulmasının fazla zaman almayacağı düşünölen bir anket formu hazırlanmıştır. Bu araştırmada kullanılan soru formlarına ilişkin bilgiler şu şekildedir. Soru formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü çalışanlara ilişkin cinsiyet, yaşı, medeni durum, eğitim durumu, deneyim, çalışma pozisyonu ve çalışma şeklini öğrenebilmek için gerekli ifadelerin yer aldığı demografik özellikler formundan oluşmaktadır.

Anket formunun ikinci bölümünü ise katılımcıların çalışma performansını ölçme adına oluşturulan performans sorularından oluşmaktadır. İşgören performansını ölçmeye yardımcı olacak olan bu kısım dört sorudan oluşmaktadır. Anket ölçeğinde yer alan ve çalışmamızın işgören performansı boyutunu oluşturan bu soruları ÇÖL (2008) tarafından “Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri” adlı makalesinden alınmıştır (Çöl, 2008, s.35- 46). Çalışanların 5’li Likert ölçeği şeklinde düzenlenen ifadelere (1=kesinlikle katılmıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) katılma derecelerini belirtmeleri istenmiştir.

Üçüncü bölümde ise duygusal emek için hazırlanan anket formunda alt boyutlarından ilki olan yüzeysel davranış boyutu altı sorudan, derin davranış dört sorudan samimi davranış ise üç sorudan oluşmaktadır. Duygusal emek ölçeği Basım ve Beğenirbaş, (2012) tarafından hazırlanan “Çalışma Yaşamında Duygusal Emek” adlı çalışmadan alınmıştır (Basım ve Beğenirbaş, 2012:90). Çalışanların 5’li Likert ölçeği şeklinde düzenlenen ifadelere (1=kesinlikle katılmıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum) katılma derecelerini belirtmeleri istenmiştir.

4.5. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Duygu 1980’lerden beri emegın bir unsuru olarak kabul edildiğinden, örgütlerde duygusal emek ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Son yıllarda duygusal emek ve işgören performansı ile ilgili yapılan çalışmaları bazıları aşağıdaki gibidir:

Çaldağ (2010) Konya ilinde bulunan hastanelerde görev yapan 353 sağlık çalışanı üzerinde “Duygusal Emek Davranışlarının İş Sonuçlarına Etkilerini” araştırdığı çalışmasında duygusal emek, meslekten ayrılma niyeti ve mesleğe duygusal bağlılık üzerinde negatif, müşteri hizmet performansı üzerinde ise pozitif etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Ağırman (2012) Erzurum merkezde bulunan devlet hastanelerinde 263 hemşire üzerinde yapmış olduğu “İş ve Çalışan Odaklı Duygusal Emek Gösterimlerinin Çalışanların Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi” adlı çalışmasında duygusal emek gösterimlerinin kişisel başarı hissi üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Baş (2012) ise “Duygusal Emek Müşteri Memnuniyeti İlişkisi” adlı çalışmasında hizmet sektöründe personel, müşteri ile iletişim halinde olduğu için duygusal emek konusunun müşteri memnuniyeti sağlanmasında etkili olduğunu tespit etmiştir.

Zaganjori (2016) “Duygusal Emek ve İşe Yabancılaşma İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma” adlı çalışmasında duygusal emegın işe yabancılaşmayla istatistiksel olarak anlamlı ilişkilere sahip olduğunu ve duygusal emek ile işe yabancılaşma arasındaki ilişkilerin orta düzeyde pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermiştir. Sehrish Akhter (2016) Pakistan’ın Rawalpindi ve İslamabad şehirlerinde 250 hemşire üzerinde yapmış olduğu çalışmada duygusal emegın alt

boyutlarında yüzeysel davranış ile işgören performansı arasında negatif, derin ve samimi davranış arasında pozitif ilişkiler bulunmuştur. Alper Ay ve Türkdoğan, (2018) ise derin davranış ve samimi davranış artışı iş performansını olumlu etkilediğini ifade etmişlerdir. Önem (2018) ise Hemşirelerin Duygusal Emek Düzeylerinin İş Doyumuna Etkisinin İncelenmesi adlı çalışmasında hemşirelerin duygusal davranışları ile iş doyumunu arasında anlamlı ancak zayıf bir ilişki olduğunu saptamıştır.

Yeni (2015) “Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Duygusal Emek Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma” adlı çalışmada Kütahya’da 119 özel rehabilitasyon merkezi çalışanları üzerinde yapılan inceleme sonucunda derinlemesine davranış ve samimi davranışın dışadönüklük, uyumluluk ve öz disiplin arasında anlamlı ve pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Demirel (2015) “Duygusal Emek Faktörünün Hizmet Kalitesine Etkisi” adlı çalışmasında yüzeysel davranışın hizmet kalitesi üzerindeki etkisinin negatif yönlü olduğu saptanırken, buna karşılık samimi ve derin davranışın pozitif yönlü etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir.

Goodwin vd. (2011) ise “Duygusal Emek, İş Performansı ve İş Hacmi Arasındaki İlişkiler” adlı çalışmasında Avustralya’nın iki büyük finans kurumunun çağrı merkezinde çalışan 377 kişi üzerinde yaptıkları inceleme sonucunda yüzeysel davranışın iş performansı ile dolaylı bir ilişkide olduğunu, derin davranış ile bir ilişkisi olmadığını ifade etmiştir.

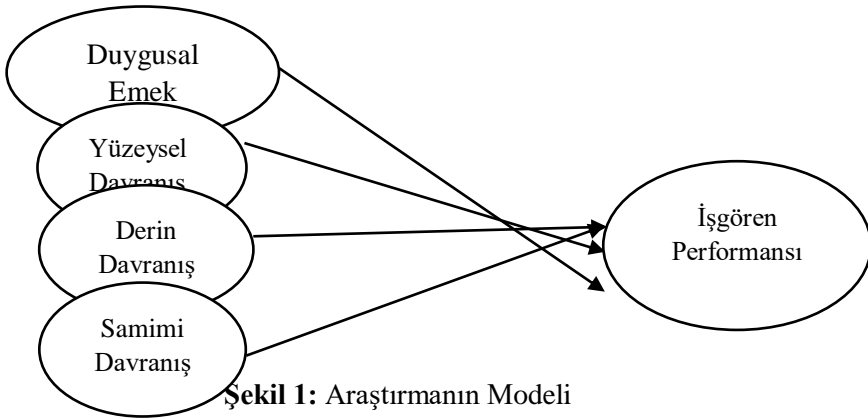
Yukarıdaki bulgular ışığında aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Duygusal emek işgören performansını pozitif yönde anlamlı olarak etkiler.

H1a: Yüzeysel davranış sergileme işgören performansını negatif yönde anlamlı olarak etkiler.

H1b: Derin davranış sergileme işgören performansını pozitif yönde anlamlı olarak etkiler.

H1c: Samimi davranış sergileme işgören performansını pozitif yönde anlamlı olarak etkiler.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

5. BULGULAR

Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların %30,2'lik kısmını oluşturan 96 kişinin kadın, geri kalan %69,8'lik kısmını oluşturan 222 kişinin ise erkek olduğu görülmektedir. Bu durum çağrı merkezinde kadın çalışan sayısının diğer istihdam alanlarına nazaran daha iyi olduğunu söyleyebiliriz. Katılımcıların 179 tanesi (%56,3) 26-35 yaş aralığında, 94 tanesi (%29,6) 18-25 yaş aralığındaki grupta ve kalan 45 tanesi (%14,2) 35-45 yaş aralığında yer almaktadır. Eğitim durumu incelendiğinde %51,9'luk kısmı oluşturan 165 kişinin niversite eğitim durumuna sahip olduğu görülmektedir. Bu eğitim durumunu %42,1'lik dilimi oluşturan 133 kişi ile lise mezunları ve %6'luk dilim ile yüksek lisans mezunları takip etmektedir. Üniversite mezununun ağırlıkta olduğunu gözlemlemekteyiz. Deneyim grupları içerisinde katılımcılar en fazla %48,1 ile 1-5 yıl deneyime sahip olan grupta yer alırken bunu %34,3 ile 5-10 yıl deneyime sahip gruptakiler, %13,8 ile 0-1 yıl deneyime sahip gruptakiler ve %3,8 ile 10 yıl ve üzeri deneyime sahip gruptakiler izlemektedir. Çalışma pozisyonları dikkate alındığında katılımcıların %91,5 gibi büyük bir çoğunluğunu sağlayan 291 tanesi asistan, %6,3 dilimini oluşturan 20 tanesi takım lideri ve %2,2 dilimi meydana getiren 7 tanesi ise grup lideri olarak görev yapmaktadır. Son olarak katılımcıların çalışma Şekilleri incelendiğinde %63,5 oran ile 202 kişinin taşeron ve %36,5 oran ile 116 kişinin ise diğer Şekilde çalıştığını söylemek mümkündür.

Tablo 1: Demografik Değişkenlere İlişkin zellikler

Demografik Değişkenler		Sıklık	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	96	30,2
	Erkek	222	69,8
Toplam		318	100
Medeni Durum	Evli	143	45,0
	Bekâr	175	55,0
Toplam		318	100
Yaş	18- 25 Yaş	94	29,6
	26- 35 Yaş	179	56,3
	35- 45 Yaş	45	14,2
Toplam		318	100
Eğitim Durumu	Lise	133	42,1
	niversite	165	51,9
	Yüksek Lisans	19	6,0
Toplam		318	100

Deneyim	0- 1 Yıl	44	13,8
	2- 4 Yıl	153	48,1
	5- 7 Yıl	109	34,3
	8 Yıl ve Üzeri	12	3,8
Toplam		318	100
Çalışma Pozisyonu	Asistan	291	91,5
	Takım Lideri	20	6,3
	Grup Lideri	7	2,2
Toplam		318	100
Çalışma Şekli	Taşeron	202	63,5
	Diğer	116	36,5
Toplam		318	100

5.1. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Duygusal emek ölçeğinin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla temel bileşenler yöntemi kullanılarak varimax rotasyonlu açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analiz sonunda verilerin ölçeğin üçlü faktör yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Araştırma verilerine açıklayıcı faktör analizini uygulayabilme koşulunu gösteren KMO (Kaise-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) örneklem yeterlik ölçütü (0,894) ve araştırma verilerinden anlamlı faktörler çıkabileceğini gösteren küresellik derecesi (Barlett’s Test of Sphericity; 2527,694; $p < ,000$) yeterli düzeydedir. “Müşterilere gösterdiğim duygular o an hissettiklerimle aynıdır” ifadesinde binişiklik olduğu için ölçekten çıkarılmıştır. Samimi davranış boyutu ikili ifade yapısıyla oluşturulmuş ve analize devam edilmiştir. İşgören performansı ölçeği içinde aynı yöntem kullanılmış araştırma verilerine açıklayıcı faktör analizini uygulayabilme koşulunu gösteren KMO (Kaise-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy) örneklem yeterlik ölçütü (0,854) ve araştırma verilerinden anlamlı faktörler çıkabileceğini gösteren küresellik derecesi (Barlett’s Test of Sphericity; 1048,775; $p < ,000$) yeterli düzeydedir.

Tablo 2’den izlenebileceği gibi faktörlerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmış ve tüm değişkenlerin faktör yükleri, iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alfa) ve açıklanan ortalama varyans (Average Variance Extracted) değerleri oldukça güçlü çıkmıştır.

Tablo 2. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Faktörler	İfadele r	Standar t	İç Tutarlılık	Açıklanan Ortalama
-----------	--------------	--------------	------------------	-----------------------

		Yükler	(Cronbach 's α)	Varyans (AVE)
Derin Davranış	Dd1	0,85	0,93	0,87
	Dd2	0,89		
	Dd3	0,89		
	Dd4	0,84		
Yüzeysel Davranış	Yd1	0,54	0,89	0,77
	Yd2	0,79		
	Yd3	0,73		
	Yd4	0,87		
	Yd5	0,84		
	Yd6	0,83		
Samimi Davranış	Sd1	0,70	0,76	0,65
	Sd2	0,59		
İşgören Performansı	İp1	0,91	0,93	0,91
	İp2	0,90		
	İp3	0,94		
	İp4	0,90		

5.2. Duygusal Emek İle İşgören Performansı Arasındaki İlişki

Açımlayıcı faktör analiziyle değişkenlerin boyutları belirlendikten sonra, bu değişkenlere ilişkin ortalamalar, standart sapmalar ve boyutlar arası ilişkileri gösteren korelasyon katsayıları hesaplanmış olup sonuçlar Tablo 3'de verilmiştir. Buna göre; Duygusal emeğe ilişkin boyutların ortalamaları incelendiğinde samimi davranış boyutunun daha yüksek olduğu ($X= 3,71$) işgören performansının ortalaması ise ($X=4,09$) olduğu görülmektedir. Duygusal emek ile işgören performansı 0,457 düzeyinde pozitif ve orta düzeyde ilişkilidir. Duygusal emeğin yüzeysel davranış boyutu ile işgören performansı 0,224 düzeyinde pozitif ve zayıf, derin davranış boyutu ile işgören performansı 0,478 düzeyinde pozitif ve orta, samimi davranış boyutu ile işgören performansı 0,545 düzeyinde pozitif ve orta derecede bir ilişki bulunmaktadır. Duygusal emeğin yüzeysel davranış boyutu ile derin davranış boyutu 0,388 düzeyinde pozitif ve zayıf, yüzeysel davranış boyutu ile samimi davranış boyutu 0,262 düzeyinde pozitif ve zayıf, derin davranış boyutu ile samimi davranış boyutu 0,677 düzeyinde pozitif ve yüksek derecede bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 3. Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Katsayıları

Değişkenler	(X)	(SS)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
(1)İşgören Performansı	4,09	1,07	1				

(2)Duygusal Emek	3,38	0,85	,457* *	1			
(3)Yüzeysel Davranış	3,22	1,04	,224* *	,834* *	1		
(4)Samimi Davranış	3,71	1,06	,545* *	,662* *	,262* *	1	
(5)Derin Davranış	3,44	1,11	,478* *	,813* *	,388* *	,677* *	1

**p<0.01 düzeyinde anlamlı

5.3. Duygusal Emek ve Faktörlerinin İşgören Performansı Üzerindeki Etkisi

Tablo 4'ten izlenebileceği gibi işgören performansı değişkeninin bağımlı, duygusal emek ve alt boyutlarından yüzeysel davranış, derin davranış ve samimi davranış değişkenlerinin bağımsız değişkenler olduğu durumda hesaplanan katsayıların %95 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan basit regresyon analizi sonucunda elde edilen denklemler aşağıdaki gibi ortaya çıkmıştır.

$$\text{İşgören Performansı} = 2,147 + 0,576 * \text{Duygusal Emek}$$

$$\text{İşgören Performansı} = 3,350 + 0,231 * \text{Yüzeysel davranış}$$

$$\text{İşgören Performansı} = 2,507 + 0,460 * \text{Derin davranış}$$

$$\text{İşgören Performansı} = 2,034 + 0,554 * \text{Samimi davranış}$$

Duyusal emek algısındaki bir değişimin işgören performans algısını 0,576 birim, yüzeysel davranış algısındaki bir değişimin işgören performans algısını 0,231 birim, derin davranış algısındaki bir değişimin işgören performans algısını 0,460 birim ve samimi davranış algısındaki bir değişimin işgören performans algısını 0,554 birim arttırdığını söylemek mümkündür. Buna göre ayrı ayrı ele alındığında işgören performans algısını en çok samimi davranış algısının artırdığı ifade edilebilir. Kurulan üç modele ait model açıklama güçleri de ele alındığında ilk modele göre işgören performans algısındaki değişimin %5'inin yüzeysel davranış algısıyla, ikinci modele göre %22,8'inin derin davranış algısıyla ve son olarak üçüncü modele göre %29,7'sinin Samimi davranış algısı ile açıklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar ile katsayılara ilişkin sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, duygusal emek ölçeğinin boyutları ayrı ayrı ele alındığında, işgören performans algısını en fazla samimi davranış algısının etkilediği söylenebilir. Bu bulgulara göre H1, H1b, H1c kabul, H1a ise reddedilmiştir.

Tablo 4. Duygusal Emek ve Faktörlerinin İşgören Performansı Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayılara İlişkin Bilgiler				Model Anlamlılık Düzeyi	Modelin Açıklama Gücü (R ²)
		Katsayı	Değer	Standart Hata	p		

Duygusal Emegın İşgören Performansına Etkisi: Erzurum İli Çağrı Merkezi...

İşgören Performansı	Duygusal Emek	β_0	2,147	0,220	,000	,000	0,209
		β_1	0,576	0,063	,000		
İşgören Performansı	Yüzeysel Davranış	β_0	3,350	0,191	,000	,000	0,050
		β_1	0,231	0,057	,000		
İşgören Performansı	Derin Davranış	β_0	2,507	0,173	,000	,000	0,228
		β_1	0,460	0,048	,000		
İşgören Performansı	Samimi Davranış	β_0	2,034	0,185	,000	,000	0,297
		β_1	0,554	0,168	,000		

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından Sağlıkta Dönüşüm kapsamında 2010 yılında Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) ve randevu kanallarından ilki olan ALO182 çağrı merkezi Erzurum ve Kayseri’de faaliyete başlamıştır. Erzurum çağrı merkezi iletişim teknolojisinin istihdam alanlarından önemli bir parçasıdır. Bu çalışma, duygusal emegın işgören performansı üzerindeki etkilerinin açıklanması amacıyla yapılmıştır. Yapılan açıklamalar doğrultusunda Araştırma, Erzurum ili sınırları içinde bulunan en önemli çağrı merkezi konumunda olan, en fazla çalışanın olduğu ve Sağlık Bakanlığı tarafından ihale edilen 182 MHRS (Merkezi Hekim Randevu Sistemi) Assist çağrı merkezinde 318 çalışan üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Ticari alanda kullanılan çağrı merkezleri son yıllarda sağlık sektöründe de ülkemiz için önem kazanmaktadır. Burada çalışanların performansları ve hizmet alacak kişiye karşı yaklaşımları da ön planda değerlendirilmesi gereken durumlardan biridir. Kaliteli bir hizmet sunulması için tıbbi hizmetler, randevu alma ve bilgi edinme işlemlerinin, tek bir merkezden ve yüksek kalitede verilmesi gerekmektedir. Çağrı merkezine ulaşan kişiler veya kurumlara randevu alma aşamalarında zaman kazandırılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. İşgören performansını arttırmak için yapılacak eğitimler doğrultusunda tıbbi ve kişisel bilgi ve gelişimin artırılması gerekmektedir. Hizmet kalitesini ölçebilmek için çeşitli dönüşler sağlanmalıdır. Verilen hizmet doğrultusunda gelecekte benzer konularda daha iyi yardımcı olabilmek için geçmiş dönemlerdeki işlerden yardım alınması gerekmektedir. Bu yapılan işlemler genel anlamda çağrı merkezinin iş ve çalışma hedeflerini yerine getirirken çalışanların performanslarını da etkileyen faktörler olmaktadır.

Araştırma bulguları incelendiğinde vurgulanması gereken en önemli nokta katılımcıların performans konusunda vermiş oldukları cevapların ortalamasıdır ($X=4,09$). Bu değişkende katılımcıların önermelere verdikleri cevaplar pozitif yönde

gözlemlenmektedir. Katılımcıların hizmet verirken hızlı şekilde çözüm üretmeye çalıştıkları ve yaptıkları işin görevlerini yerine getirmeye çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Performans boyutunda bakıldığında, görev performans gereklilikleri noktasında katılımcıların çağrı merkezi genelinde aldıkları eğitimler kapsamında bilgi sahibi oldukları ön plana çıkmaktadır. Pozitif yönde çıkan yüksek sonuçlar kapsamında bağlı buldukları organizasyona olumlu yönde katkı sağlamak için çalışmalar yapan katılımcıların yoğun olduğu söylenebilir. Operatörlerin ve işgörenlerin nicelik ve nitelikleri çağrı merkezindeki performanslarını etkilemektedir. Çağrı merkezi faaliyetlerinde etkinlik ve verimliliğin ana belirleyicisi işgören performansıdır.

Çalışanlardan sergilemeleri beklenen duygular ile çalışanların gerçekte hissettikleri duygular arasındaki ilişki, aslında duygusal emek olgusunun temelini teşkil etmektedir. Bu açıdan çalışanların duygusal emek algısını da yüksek olduğu söylenebilir ($X=3,38$). Duygusal emeğin boyutları incelendiğinde yüzeysel davranışın ortalaması da ($X=3,22$) yüksektir. Yüzeysel davranış boyutunda çağrı merkezi çalışanlarının görevleri sırasında gelen aramalara cevap verirken duygularını gözleme konusunda rol yapmaya meyilli olduklarının sonucu baskın olarak ortaya çıkmıştır. Yüzeysel rol çağrı merkezi çalışanlarının stresli ve yoğun ortamlarında yaptıkları işin sorumluluklarını ve hedeflerini olumsuz etkilememesi için önemli görülmektedir. Yüzeysel rol boyutunun pozitif çıkmasının nedeni olarak çalışanların hasta ve hasta yakınlarının olumsuz durumlarına karşı profesyonel ve soğukkanlı hareket ederek onlara yardımcı olmak için kısa ve pratik çözümler üretmeye çalışmaları gösterilebilir. Çağrı merkezine ulaşan kişilerin sağlık durumlarındaki olumsuz durum çalışanları etkileyebilir bu sebeple yüzeysel rol yapma durumları oluşabilmektedir. Bulgularda yüzeysel rol yapmanın işgören performansını pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Duygusal emeğin diğer boyutları olan derin ve samimi davranış gösterme ise alanda yapılan diğer (Beğenirbaş ve Çalışkan'ın (2014) Ünlü ve Yürür (2011) Alper Ay ve Türkdoğan (2018), Sehrish Akhter (2016), Başbuğ vd. (2012) çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Derin ve samimi davranış gösterme işgören performansını önemli ölçüde artırmaktadır.

Türkiye'de çağrı merkezlerinde çalışanların duygusal emek düzeylerinin ve duygusal emek boyutlarının çağrı alıcıların performansını etkilediği göz önünde tutularak, insan kaynakları açısından işe alım sürecinde doğru işe doğru insanı alarak rekabet avantajı ve hizmet kalitesinin gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu yüzden hizmet kalitesinin önemli olduğu çağrı merkezlerinde çalışacak kişilerin duygusal emek göstermeye eğilimli olup olmaması önem arz etmektedir. Hizmet sektörünün bir parçası konumunda olan çağrı merkezlerinde müşteri odaklılık ve emek yoğunluğunun önemli olması sebebiyle insan kaynaklarına büyük sorumluluk düşmektedir. Bu nedenle insan kaynakları duygusal emek göstermeye meyilli kişiler ile çalışmalarını sürdürürken, aksi durumdaki kişilerle ise yollarını ayırmaktadır. Çünkü duygusal emek göstermeyen çalışanlar çağrı merkezinin kendilerinden beklediği samimi ve içten davranışları sergileyemeyecektir.

Duygusal Emegın İşgören Performansına Etkisi: Erzurum İli Çağrı Merkezi...

Bu konu ile daha sonra yapılacak çalışmalar için öneriler şunlardır; Yapılan alışma katılımcıların örnek olayları ve durumları aktarmaları açısından nitel çalışma ile desteklenebilir. Nicel alışma boyutunda aynı ölçeklerden yararlanılarak 112 Acil Hizmetleri Çağrı Merkezi görevlilerine de uygulanabilir. Aynı örneklem grubuna yönelik iş-yaşam dengesi ve performans arasındaki değişkenleri görebilmek için bir çalışma tasarlanabilir. Araştırma farklı hizmet sektörlerinde veya eğitim sektöründe de uygulanabilir. Burada da öğretmenlerin bu süreçteki çalışma durumları denetlenebilir. Hizmet örgütlerine, duygusal emek kavramını yansıtan davranışların kazandırılması için çeşitli insan kaynaklarına bağlı eğitimlerden geçirilmeleri önerilebilir. Bu alışma, çok sayıda kaynaktan elde edilen duygusal emek davranışları ile iş performansı arasındaki ilişkileri göstererek duygusal emek ve işgören performansı literatürüne önemli teorik ve metodolojik katkılar sağlamaktadır.

7. KAYNAKÇA

- Ağırman, Ü., H., (2012). *İş ve alışan Odaklı Duygusal Emek Gösterimlerinin alışanların Tükenmişlik Düzeyine Etkisi*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi SBE, Erzurum.
- Akhter, S. (2016). *The Impact Of Emotional Labor On Employee Performance With Moderating Role Of Supervisory Support*, Capital University Of Science And Technology Islamabad, Pakistan.
- Aldemir, M. C., Ataol, A. ve Budak, G. (2004). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Fakülteler Kitabevi, İzmir.
- Alper Ay, F. ve Türkdoğan, N. (2018). “Duygusal Emek, Tükenmişlik, İşten Ayrılma Niyeti ve İş Performansı Arasındaki İlişkiler”, *Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 87-103.
- Ashforth, B. E. ve Humphrey, R.H. (1993). “Emotional Labor in Service Roles: The Influence of Identity”, *Academy of Management Review*, 18 (1), 88-115.
- Aşut, G. Y. (2008). *4857 Sayılı İş Kanunu'nda Yeterlilik Bazlı Performans Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Baş, M. (2012). *Duygusal Emek-Müşteri Memnuniyeti İlişkisi: Engelli Turizm Pazarında Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Sıtkı Koçman Üniversitesi SBE, Muğla.
- Başbuğ, G. Ballı, E. ve Oktuğ, Z. (2012). “Duygusal Emegın İş Memnuniyetine Etkisi: Çağrı Merkezi alışanlarına Yönelik Bir alışma”, 253-274, <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/51602/makaleler/58/1/arastirmax-duygusal-emegin-memnuniyetine-etkisi-cagri-merkezi-calisanlarına-yonelik-bir-calisma.pdf> (21.02.2020).
- Beğenirbaş, M. ve Basım, N. (2012). “alışma Yaşamında Duygusal Emek: Bir Ölçek Uyarlaması”, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(1), 77-90.

- Begenirbaş M. ve Çalışkan, A. (2014). “Duygusal Emegin İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisinde Kişilerarası Çarpıklığın Aracılık Rolü”, *Business and Economics Research Journal*, 5 (2), 109-127.
- Campbell, J. P. (1990). “Modeling The Performance Prediction Problem İn Industrial And Organizational Psychology”, *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Vol:1, 687-732.
- Chu, K. H. L. ve S. K. Murrman, (2006). *Development and Validation of the Hospitality Emotional Labor Scale*. Tourism Managemet.
- Çaldağ, M. A. (2010). *Duygusal Emek Davranışlarının Sağlık Çalışanlarında İş Sonuçlarına Etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çalık, T. (2003). *Performans Yönetimi, Tanımlar, Kavramlar, İlkeler*, Gündüz Yayıncılık, Ankara.
- Çöl, G. (2008). “Algılanan Güçlendirmenin İşgören Performansı Üzerine Etkileri”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9 (1), 35-46.
- Damasio, A.(1999). *Descartes'in Yanılgısı*, (Çev. Bahar Atlamaz), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Demirel, N. (2015). *Duygusal Emek Faktörünün Hizmet Kalitesine Etkisi: Nevşehir’deki Dört ve Beş Yıldızlı Otelere Yönelik Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) T.C. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Diefendorff J. M. ve Gosserand R. H. (2003). “Understanding The Emotional Labor Process: A Control Theory Perspective”, *Journal of Organizational Behavior*, 24, 945-959
- Ekmekçi, Ö. (2005). “Performans Nedeniyle İş Akdinin Feshi ve Fesihden Kaynaklanan İşe İade Davaları Toplantısı”, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği İş Kanunu Toplantı Dizisi III, Yayın No. TÜSİAD-T/2005-08/406, İstanbul.
- Goodwin R. E., Groth M., Frenkel S. J (2011). “Relationships Between Emotional Labor, Job Performance, And Turnover”, *Journal of Vocational Behavior* 79, 538-548.
- Grandey, A. A. (2000). “Emotion Regulation İn The Workplace: A New Way To Conceptualize Emotional Labor”, *Journal of Occupational Health Psychology*, 5(1), 95-110.
- Hochschild, A. (1983). *The Managed Heart - Commercialization of Human Feeling*, Berkeley, CA: University of California Press.
- Jensen, E. (1998). *Teaching With the Brain in Mind*, Association for Supervision for Curriculum Development, USA.
- Kaya, U. ve Özhan, Ç.K. (2012). “Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma”, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 109-130.
- Keleş, Y. (2014). *Örgütsel Adaletin Duygusal Emek Üzerindeki Etkisi: Antalya’da Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Duygusal Emegin İşgören Performansına Etkisi: Erzurum İli Çağrı Merkezi...

- Morris, J. A. ve Feldman, D. C. (2006). "The Dimensions, Antecedents, and Consequences of Emotional Labor", *Academy of Management Review*, , 21(4), 986-1010.
- Özkuş, M. ve Oğuz, H. (2016). "Duygusal Emek Sürecine Yön Veren Sosyolojik Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Batı Akdeniz Uygulaması", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 7(16), 130-154.
- Pugh, D. (1991). *Organizational Behaviour*, Prentice Hall International (UK) Ltd., Londra.
- Rousseau, D. M. ve Mclean P. J. (1993), *The Contracts of Individuals and Organizations*, (ed.), Cummings, L. L. ve Staw, B. M., Research in Organizational Behavior, 15, 1-43.
- Saldamlı, A. (2009). *İşletmelerde Örgütsel Bağlılık ve İşgören Performansı*, Detay Yayıncılık,
- Sonnentag, S. ve Frese, M. (2002). *Performance Concepts and Performance Theory*. In S. Sonnentag (Ed.) Psychological Management of Individual Performance John Wiley&Sons, Ltd, 4-25.
- Tunç, P. (2012). *Yoğun Bakım Hemşirelerinin Hastalarla İlişkilerinde Duygusal Emek Olarak Empati*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Arel Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Yelboğa, A. (2006). "Kişilik İlişkileri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8(2), 196-211.
- Yelkikalan, N. (2006). "21. Yüzyılda Girişimcinin Yeni Özelliği: Duygusal Zekâ", *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 1(2), 39-51.
- Yeni, Z., (2015). *Beş Faktör Kişilik Özellikleri İle Duygusal Emek Arasındaki İlişkinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Yürür, S., Ünlü, O. (2011). "Duygusal Emek, Duygusal Tükenme ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi", *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 13(2), 81-104.
- Zaganjori, O., (2016). *Duygusal Emek Ve İşe Yabancılaşma İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma*, (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

HALK ŞAİRLERİNİN DİLİNDE COVID 19 (KORONA VİRÜS)
COVID 19 (CORONA VIRUS) IN THE MOUTH OF FOLK POETS
COVID 19 (КОРОНА ВИРУС) В ТИХОТВОРЕНИЯХ НАРОДНЫХ
ПОЭТОВ

Erdoğan ALTINKAYNAK*

ÖZ

2020 yılı başından itibaren dünyayı kaplayan ve Covid 19 adıyla bilinen bulaşıcı ve ölümcül bir virüs salgını başladı. Virüsün çıkış yeri olarak Çin Halk Cumhuriyeti bilinmektedir. Virüs nedeniyle gelişmiş ülkelerin bazılarında sağlık sektörü çöktü veya çökme durumunda kaldı. Çok sayıda insan da bu virüsün bulaşmasıyla öldü. İnsanlar özgürlüklerinden vazgeçme noktasına geldiler. Sosyal yaşam alanlarında, toplu gidilen yerlerde, taşımacılıkta, ibadethanelerde insanların birbirine mesafeli kalması istendi. Sokağa çıkma yasakları kondu. Okullar tatil edildi. Pek çok hükümet siyaseten zor durumda kaldı. Salgın nedeniyle işlerine gidemeyen, çalışamayan ve kazanamayan insanların mağdur olmaması için devletler çeşitli ekonomik önlemler aldılar. Sağlıkla ilgili bilim kurulları oluşturuldu. Basın yayın organlarının tamamında ilk haberler virüs salgını üzerine oldu. Virüs salgını ile ilgili uyarılar, yapılması gerekenler, uyulması gereken kurallar, alınan önlemler, aşı bulma ve tedavi yöntemleri üzerine çok sayıda ve hemen her gün oturumlar, paneller, röportajlar yayınlandı. Bu arada sosyal mesajlar da peşpeşine verilmeye başlandı.

Dünya gündemini bu kadar dolduran salgın ile ilgili olarak halk şairleri, aşıkler neler düşündüler, neleri dile getirdiler, nasıl etkilendiler? Bu çalışmanın amacı Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu coğrafyasında yaşayan halk şairi ve aşıklerin hislerini ortaya koymak ve bakış açılarını sergilemektir. Virüs salgını ile ilgili çok sayıda şiir, fıkra, karikatür olmasına karşılık biz burada kendi imkanlarımızla tespit ettiğimiz 11 aşığa ait 12 şiir üzerinde duracağız. Şiirleri tespit ediş sırasına göre verdik.

Anahtar Kelimeler: *aşık, covid 19, korona, şiir, fonksiyon, salgın.*

ABSTRACT

An infectuous and fatal virus, known as Covid 19, broke out at the beginning of 2020 and turned into pandemic, affecting the whole world. It is known that it emerged in the People's Republic of China. The health system in some developed countries either collapsed or came to the point of collapse due to the pandemic. Many people have lost their lives with the

* ORCID: [0000-0003-1105-0479](https://orcid.org/0000-0003-1105-0479), Prof. Dr. Ardahan Üniversitesi, İBEF, TDE Bölümü, THB Öğretim üyesi. erdoganaltinkaynak@ardahan.edu.tr

Halk Şairlerinin Dilinde Covid 19 (Korona Virüs)

contamination of the virus. People have come to the point of quitting their rights. People have been warned to stay away from their social environments, places frequently visited, public transportation and worshipping places. Even curfew restrictions have been imposed. Education in schools were postponed. Many governments faced harsh times politically. Many countries had to take strict economic measures in order to help people who cannot go work, closing their workplaces or unable to earn money. Scientific health councils were established. The first or breaking news of TV bulletins were about the virus pandemic. Innumerable sessions, panels, discussions, reports were held on TVs every day on the rules to be obeyed, the measures taken, finding vaccine, and solution suggestions. In addition, social messages were sent to people almost incessantly.

What did folk poets think about the pandemic, having influenced the whole world? What did they express about it? How were they influenced? The aim of this study is to determine and exhibit the points of view, ideas and emotions put forward by the folk poets in the East and North East Anatolia region. Although there are many poets, jokes and caricatures about the virus pandemic, we will focus on 11 poems produced by 11 various poets, we have compiled by our own means. We will present the poems in order of compilation.

Keywords: *Minstrel, Covid 19, Corona, Poetry, Function, Pandemic*

АННОТАЦИЯ

С начала 2020 года по всему миру начал распространяться инфекционная и смертельная вирусная эпидемия, известная как Covid 19. Очагом эпидемии стала Китайская Народная Республика. В некоторых развитых странах из-за вируса сектор здравоохранения рухнул или оставался в состоянии коллапса. Из-за эпидемии погибло большое количество людей. Люди стали вынуждены отказаться от своей свободы. Были введены требования держаться подальше друг от друга в общественных местах, транспорте и местах для проведения массовых культурных мероприятий. Был введен комендантский час. Прекратился учебный процесс. Многие правительства оказались в сложной политической ситуации. Правительства предпринимают различные экономические меры с целью поддержки тех людей, которые из-за эпидемии не могут пойти на работу, получить зарплату и содержать семью.

Были созданы научные консилиумы по поводу здравоохранения. Первой новостью во всех СМИ стала информация о вирусной эпидемии. Многочисленные и почти ежедневные сессии, панели и интервью были проведены и его итоги опубликованы с предупреждениями о вспышках вируса. Имеются многочисленные информации по поводу соблюдения правил против борьбы с вирусом, о мерах предосторожности и методах поиска вакцины от эпидемии. Что касается эпидемии, которая так много заполнила мировую повестку дня; что думали по поводу этого общественные поэты, ашуги, что они говорили, каким образом была затронута эпидемия в их творчестве? Целью данного исследования является излагать подходы и чувства к эпидемии народных поэтов и анугов из восточной и северо-восточной Анатолии. Не смотря на то, что существует множество стихов, шуток и карикатур на тему вирусной эпидемии, мы сосредоточимся на 12 стихах, принадлежащих 11 ашугам, которые мы определили своими собственными возможностями. Стихотворения даются в порядке их определения и фиксации.

Ключевые слова: *ашуг, ковид 19, корона, поэзия, функция, эпидемия.*

Aşıklar veya halk sanatçıları, Türk toplumlarının duyan kulağı, gören gözü, söyleyen dilidir. Herhangi bir olay karşısında görüşlerini saz ve sözleriyle dile

getirirler. Dillendirdikleri veya ileri sürdükleri fikirler topluma ayna tutar. (Altınkaynak, 2018, 318-327) Ancak bu durum son zamanlarda zayıflamış gibi görünmekteydi. Bütün dünyayı saran ve insanları sıkıntıya sokan Covid 19 virüs salgınıyla ilgili olarak aşıkların duygu, düşünce, his ve hayallerini merak ettik. Ardahan ve çevresinde yaşayan aşıklara müracaat ettiğimizde bu salgın itibarıyla duygu düşünce his ve hayallerini öğrenmiş olduk. On aşığımıza ait onbir şiir tespit ettik. Bu şiirlerin muhtevasını ve aşıkların olaya bakışlarını aşağıda vereceğiz.

William Bascom'un folklorun işlevi üzerine yazdığı makalenin ileri sürdüğü fikirlere yeni yeni eklemeler yapılmakta idi. Bascom işlevi 4 başlık altında ele almıştı. Bunlar:

1. Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme,
2. Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme,
3. Eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması,

4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulmak için bir kaçıp kurtulma mekanizması (Bascom 1954: 333-349). Başgöz de bu işlevlere beşinci olarak, "Protesto" işlevini ekler (Başgöz 1996: 1-2). Bu konuda Ergun'un "Toplumsal Uygulamalarda Aşıkların İşlevi (Ergun, 2014, 122-126) adlı makalesi önemlidir.

Eğer yukarıda saydığımız işlevlere bir katkı olsun diye değerlendirir isek, toplumu ilgilendiren olaylara karşı, belge ve bilgi kaybı olmasına karşı "tarihe iz düşürme"yi de katabiliriz. Nihayetinde bir aşığın ne zamanlar yaşadığı, yaşadığı zamanda kayda değer olayları ve bu olaylara karşı aşığın söz söylemesi, eserine alması o aşık hakkında bilgi sahibi olmamıza vesile olduğu gibi aynı zamanda olayın hafızalara yer etmesine de katkı sağlamaktadır. (Altınkaynak, 2019, 241-251)

Şüphesiz insanlığın başından çeşitli dönemlerde büyük felaketler geçmiştir. Halk bu tür felaketlere karşı hafızalara kazınan bir takım söz kalıpları da üretir. Mesela Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesi civarında "Davun çıksın, davun tutasıca, davun vursun" diye bir kargış vardır. Bu kargışların sebebi "veba salgını" ile ilgilidir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/taun>). Günümüzde ise Corona (korona) kelimesine anlam itibarıyla ve kelimenin Türkçe söylenişi ile ilgili olarak çeşitli kelime oyunlarına dayalı karikatürize edici (bir yerde kaçıp kurtulmaya dayalı) anlatımlar, söylemler de (korona, kor bana, kor sana vb.) ortaya çıkmıştır.

Aşık Gökmen Dursunoğlu; Korona'ya sitem ve beddua ile şiirine başlamaktadır. Daha sonra da belasını cinci hocalara, eşini dögen erkeklere, Tramp, Esad, Merkel ve Putin gibi terörden sorumlu tuttuğu liderleri; adaletsizlere, tamahkarlara, zamlara alet olanlara salmasını istemektedir. 5 Dörtlükte virüsten dolayı insanların psikolojisinin bozulmasından bahsetmektedir. 6. Dörtlükte ise milli duygulara hitap etmektedir. Mahlas dörtlüğünde ise yine sitem sözleri sarf etmekte, kendinin sıkıntısından bahsetmekte ve o kadar uğraştığı halde Korona virüsü kadar ününün olmayışıyla şiirini tamamlamaktadır.

Ozan Ali Cevat Yürekli korona virüs konusunda beş dörtlükten oluşan "Bir de Başımıza Korona Çıktı" şiiriyle konu hakkında düşüncelerini dile getirmiştir. Hepimizin bildiği gibi çeşitli virüslere dayalı salgın hastalıklar dünyamızda

Halk Şairlerinin Dilinde Covid 19 (Korona Virüs)

peşpeşine cereyan etmişti. Birinci dörtlükte bunlardan bahisle, bu salgınlarla mücadele ederken ve hayatta kalmaya çalışırken korona virüsünün ortaya çıkarttığı bezginlik de dile getirilmektedir. İkinci dörtlükte ise sosyal mesafeyi korumak adına Anadolu insanının çok değer verdiği tokalaşmak, öpüşmek, sarılmak, eş dost ziyareti gibi eylemlerin yasaklanması korona yüzündendir. Ama dövüşmek, kavga etmek gibi şeyler de yasaktır. Üçüncü dörtlükte daha önce geçirilen deli dana, kuş gribi daha eskilerde ise kızamık, verem gibi salgın bulaşıcı hastalıkların adı zikredilmektedir. Bu hastalıklarla beraber uğranılan maddi zararlar da hissettirilmektedir. Dördüncü dörtlükte ise, büyük ihtimal şiirin yazıldığı dönemle ilgili olarak, salgının daha çok can aldığı ülkelerden ziyade İtalya ve Çin ülkeleri zikredilmektedir. Halbuki günümüzde (24.Nisan 2020) daha fazla can kaybı olan Amerika, İran, Fransa gibi ülkeler ölüm sayısı açısından Çin'i çok geçmiştir ki Türkiye de bu ülkelerden biridir. Nihayetinde “Tedbir alınmazsa sırası sende” mısraıyla endişelerini dile getirmekte ve tedbir alınmasını önermektedir. Son dörtlükte ise hayır dualar ile ortalıkta yaygın olarak dolaşan “üretilen virüs” söylemine vurgu yapmakta, evde can sıkıntısı çekeceğinden şikayetçi olmakta ve her dörtlüğün sonunda tekrarladığı nakarat mısraı olan “Bir de başımıza korona çıktı” mısraı ile şiirini tamamlamaktadır.

Hüsni İyidoğan, (Aşık Leşkeri) ise üç dörtlük ve bu dörtlüklerin her birinden sonra tekrar ettiği nakarat dörtlüğüyle meydana getirdiği şiirin bestelendiği hissini vermektedir. Bu nakarat dörtlüğü:

Evde kalırsan durur
Evde kalmazsan vurur
Benden dir söylemesi
Kalmayanı uçurur
Şeklindedir.

Şiirin en etkili olan nakarat kısmında esas vurgusu evde kalmak ve Sayın Cumhurbaşkanını Recep Tayyip Erdoğan'ın “gönüllü karantina” istemiyle paralellik göstermektedir.

Asıl şiirin ilk dörtlüğünde etrafı korkuya salan ve dizi dizi ölümlere sebep olan korona virüsüne dikkat çekilmekte ve evde kalmaya çağrı yapılmaktadır. Aslı şiirin ikinci dörtlüğünde virüsün çıkış yerini ve bu yerden bir turist gibi dünyayı dolaştığı, herşeyden vazgeçerek evde kalmaya çağrı vardır. Asıl şiirin üçüncü dörtlüğünde ise ki bu dörtlük şairin mahlasını da taşımaktadır, “lambaları yakmak” ve “maskeleri takmak” gibi iki tamlama vardır. Bunlardan “lambaları yakmak” sağlık ekibine moral motivasyon olsun diye gerçekleştirilen bir uygulamayı, “maskeleri takmak” da bilim adamlarının nlem alınmasıyla ilgili uyarılarını kapsamaktadır.

Aşık Leşkeri'nin 7'li hece ile yazdığı bu şiirinde asıl şiiri oluşturan dörtlüklerde kafiye şeması teknik açıdan oldukça kusurludur. Asıl şiirdeki ilk iki mısralarda kafiye kullanılmasına karşılık son iki mısraları kafiye anlayışından uzaktır. Ama nakarat dörtlüklerinde bu kusuru bulamıyoruz.

Aşık Kamber Nar, 1996 Yılından beri tanıdığım aşıklar arasındadır. Sekizli hece vezniyle ve beş dörtlükten oluşan şiirinde korona virüs ile hafiften alaycı ama o kadar da gerçekçi bir yaklaşımla intibalarını aktarmaktadır. Virüs'ün bulaşıcılığı, dağılmasına ve yaygınlaşmasına önlem alınamadığı, küçücük bir şey olduğu halde yenilemediği, fakir zengin gözetmeden en sonunda öldürdüğü şiirinin ana konusudur.

Aşık Hamza Fırat (Sitemi)'nin 11'li hece ile yazdığı ve beş dörtlükten meydana gelen şiiri Korona virüs'ün nasıl hasta ettiği, hastalık devresinde hastalığın insan üzerinde etkisi, bulaşmaması için neler yapılması gerektiği, yaygınlaşmaması için alınan önlemleri ve bu önlemlerin insanlara sıkıntı vermesi, toplu bulunan mekanların – mesela ibadethanelerin, parkların- zorunlu kapatılması işlenmiştir.

Aşık İsrail Uzunkaya (Seyyati)'nin Korona virüs ile ilgili 11Heceli ve beş dörtlükten oluşan şiiri korona virüs ile ilgili konu itibariyle çeşitli bakış açılarına değinmektedir. Birinci dörtlükte korona virüsün bir plan neticesinde ortaya çıkarıldığını ve bunun da Yahudi lobisinin işi olduğu ima edilmekte ve Çin'de bunun ilacının bulunduğu belirtilmektedir. İkinci dörtlükte silah ticareti ve rant peşinde olanlarla can derdinde olanların aynı safta olduğu ima edilmektedir. Çin'de ortaya çıkıp İran'da yayılması bu virüsün kardeş veya yabancı dinlemediği ile izah ediliyor. Üçüncü dörtlükte de yine birinci dörtlükteki gibi bir plan olduğu vurgulanıyor ve virüsün tam adı veriliyor. Bu dörtlükte bunu namussuz asıllıların yaydığını ve Türkiye'ye bu virüsün Umreden gelen Hacılar tarafından getirildiği ileri sürülmektedir. Dördüncü dörtlükte bu virüs nedeniyle perişan olan iki ülke, Amerika ve İtalya dillendirilmektedir. Diğer mısralar ile bu dörtlükte pek bir bağlantı ve konu bütünlüğü yoktur. Son dörtlükte ise süper güçlerin veya güçlü devletlerin birbiriyle yarışmaları, aslında savaşların ve hastalıkların sebebinin gerçek nedeni olduğu ima edilmektedir. Beşinci dörtlüğün üç ve dördüncü mısraları ise gönüllü karantina yapılması ve bütün amacının sağlık olduğu ile şiiri sonlandırmaktadır. Aşık İsrail Uzunkaya (Seyyati) bildiğimiz kadarıyla Çıldır bölgesinde ve civar illerde yaşayan aşıklar içerisinde en fazla hikaye tasnif etmiş bir aşığımızdır. Bu konuyu da içeren bir hikaye tasnif etmeye başladığını kendi özel sohbetlerimizden biliyoruz. Yine büyük ihtimalle korona virüsünün kontrol altına alınması neticesinde bu konuyla ilgili olarak başka şiirlerinin de olacağını düşünüyoruz. Ancak buraya aldığımız ikinci şiirini de belirtmeliyiz. İkinci şiiri ile birinci şiiri arasında benzer mısralar olsa da şiir dörtlüklerinin 4. Mısraları aynı kafiye düzeneğine oturtulmuştur.

Aşık Faruk Erdoğan (Turani) Çıldır bölgesi aşıklarından olup, Aşık Şenlik kolunun genç temsilcilerindendir. İki üniversite mezunudur. Türk Dili ve Edebiyatı bölümü lisanstan ve Yüksek Lisanstan mezundur. İnternet üzerinden Türkiye, İran, Gürcistan ve Azerbaycan aşıkları ile irtibat kurmakta, aşıklık geleneğinde ve sanatında ustalaşma yolunda emin adımlarla ilerlemektedir.

Korona virüsü ile ilgili olarak yazdığı 12 dörtlükten oluşan 11 Hece ile yazdığı şiirin ilk dörtlüğünde doğrudan virüse seslenmekte, saldığı korkuyla bir dine ilah

Halk Şairlerinin Dilinde Covid 19 (Korona Virüs)

olduğu ilk iki mısramda ileri sürülmektedir. Sonraki iki mısramda ise Çin'i işaretle uzaklardan gelip yayıldığını ve evlere dolduğunu yerleştiğini bildirmektedir.

İkinci dörtlükte yine virüse seslenmekte, Çin'den çıkıp geldiği ve fakat kimsenin çözemediğini, çaresini bulamadığını belirtmektedir.

Üçüncü mısrasında sert önlemler alan Kimyong'dan ve bu virüs ile başarılı şekilde mücadele eden Kore zikredilmektedir. Bu dörtlükte hafifçe virüsle alay da vardır.

Dördüncü dörtlükte virüs'ün Asya macerası, İran'da görülmesi ve İran'da verdiği hasar ve korku anlatılmaktadır.

Beşinci dörtlükte ise Türkiye'yi konu olarak işlemektedir. Türkiye'ye bu virüsün dışardan, özellikle Umreye giden Hacılar aracılığıyla geldiği ve yayıldığı anlatılmaktadır.

Altıncı dörtlükte virüsün "Neyse ki Bizden çok sevdiğin Batıyı" mısraıyla Batı ülkelerinde yaptığı tahribatı dillendirmektedir. Cansın'ın mağduriyeti, Almanya Başbakanı Merkel'in başarısı, İtalya'nın sağlık sektörünün çöküşü anlatılırken bunu bir tarihten silme olarak düşünmektedir. Nihayetinde Batılı ülke liderlerinin veya politikacılarının bu virüs salgınıyla mücadelede etkisiz kaldığı veya başarısız sayıldığı ortadadır.

Altıncı ve yedinci dörtlükte, şaşırtıcı çıkışlar yapan ABD başkanı Trump'un ve en fazla ölüme uğrayan dünyanın süper gücü Amerika'nın, biraz da alaycı şekilde, içinde bulunduğu durum anlatılmaktadır.

Sekizinci dörtlükte erken önlem alan ve çok az ölümlerle karşılaşan ülkelere Rusya Devlet Başkanı Putin ve Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev'e gönderme yapılmaktadır.

Dokuzuncu dörtlük ise alim adını verdiği din adamlarına yüklenmektedir. Korona virüsünün sebebinin "zalimler" ve "ahlaksızlık" olarak söylenmesine bir tepki göstermektedir. Bunu cehalet ve bilim dışı olarak yorumlamakta, bilimsel çalışmalar yapılmayıp önlemler alınmazsa ve buna riayet edilmezse bütün tedbirlerin boşa gideceği vurgulanmaktadır.

Onuncu dörtlükte Arap dünyasının şaşkınlığı, Kabe ziyaretinin yasaklanması, ibadet hanelerin kapatılması neticesinde bir tek namaz kılının korona virüsü olduğu söylenmekte ve mahlas dörtlüğü olan onbirinci dörtlükte Tanrı'dan dileğine geçip, halkın tekrar eski günlere dönmesini ister. Bu virüsün yenilebileceğini ancak bir sel, afet olarak yayıldığı gerçeğiyle şiirini tamamlamaktadır.

Aşık Ömer Dumanoglu, Dumanoglu mahlasıyla şiirler yazan ve aşıklık geleneği ve sanatı üzerine, geçmiş üstat aşıkların şiirleri üzerine çalışma, araştırmalar da yapan bir aşığıdır. Korona virüsü konulu beş dörtlükten oluşan ve 8'li hece ile yazdığı şiirinin ilk dörtlüğünde aşığı bu virüs yüzünden şaşırdığını ama bu virüsün ölümsüz olmadığını ileri sürmektedir. İkinci dörtlükte olayın ve virüsün yayılışının din ile bağlantısını kurmamaktadır. Üçüncü dörtlükte ise kendini ilah zannedenleri bile korkuttuğunu, hiç bir kural ve yasa dinlemediğini, herkesin başına musallat olduğunu ama özellikle fakir ve mazlumlara zulmettiğini belirtmektedir. Dördüncü dörtlükte ise hiç bir silahı, askeri olmadığını ileri sürerken

“Din, ırk ayırım tarafın var” derken bir ve ikinci mısra ile çeliştiği görülmektedir. Ancak bu hastalığa karşı sadece izole olmanın tedbir olduğu da vurgulanmaktadır. Mahlas beyti olan beşinci dörtlükte bilimin buna çare bulacağına inandığı, çaresizlerin de ancak dua edebileceği görüşleriyle şiirini tamamlamaktadır.

Aşık Binali Cefai Aydın, unutulmuş sosyal ilişkilere yönelik olarak şiirinin ana temasını kurmaktadır. 10 dörtlükten oluşan şiirinin ilk dörtlüğünde henüz tanışmadan, karşılaşmadan sevgiyi bizlere öğrettiğini belirterek “İyi ki varsın korona” nakarat mısraıyla bitirmektedir. Komşulukların yeniden ihdas edildiğini, evde aile ilişkilerinin ve aile saadetinin arttığını, sokakların da dinlendiğini belirtmekte, sağlık ekiplerinin kıymetini öğrettiğini, savaşları, kini nefreti bitirdiğini, ayrımcılık ve ötekileştirmenin sonlandırıldığını bütün bunları bir musibetin gerçekleştirdiğini söylemektedir. Genel kurala aykırı olarak mahlas dörtlüğünden sonra bir dörtlük ilave etmektedir. “İyi ki varsın korona” nakaratını son dörtlükte eğer cana kıyarsa “yarına çıkmayasın” bedduası ile tamamlamaktadır.

Aşık Mustafa Karakaş, Doğu Anadolu’nun Bayburt, Erzurum, Kars, Ardahan illerinde ve genellikle de düğünlerde oynanan “Sarı Kız” veya “Deli Kız” adıyla bilinen oyun havası müziğine uygun bir hava ile söylenerek bize folklor ürünlerinin başka bir yönünü de hatırlatıyor. Aşık Mustafa Karakaş’ın bu uyarlaması doğrudan doğruya halk tiyatrosuna ait bir oyun havasıdır. Bu durum Anadolu insanının her sıkıntıdan bir muziplik, bir çıkış yolu bulmak için sıkıntıyı alaya alma, problemin psikolojik baskısını hafife alarak rahatlama yoludur. “Hey Onbeşli Onbeşli” Türküsü aslında bir ağıttır. Bu ağıt oyun havası şekline zamanla gelmiştir. “Sarı Kız Korona Geliyor” Türküsü ise üzerinden uzun bir zaman geçmeden bir uyarlama neticesiyle oyun havası haline getirilmiştir.

Erzurum bölgesinde oyun havası olarak söylenen bu köy seyirlik oyununun türküsü her mısraı iki kere tekrar edilen sekiz heceli on mısralı üç bentten oluşmaktadır.

Deli kız sinin geliyor
Sinide neler geliyor
Koluna altıngeliyor
Haniya niye gelmedi
Geldi de geri döndüler
Ne kusurumu gördüler
Koluna çolak dediler
Kurbanız olum komşular
Haniya bunun çolağı
Kız anam bacım haniya

Aşık Mustafa Karakaş, “Deli Kız Sinin Geliyor” köy seyirlik oyun müziği veya havası eşliğinde sekizli hece ölçüsü, üç mısraı asıl şiirden ve üç mısraı da nakarattan oluşan sekiz bentli şiirinin ilk bendinde kendisini istemeye gelen dünürçülerin geri dönüşlerine karikatürize şeklinde üzülen “Deli Kız”a “Deli Kız sini de neymiş?

Halk Şairlerinin Dilinde Covid 19 (Korona Virüs)

Korona geliyor” diye seslenmekte, Deli Kız’ın evlilik hayallerinden daha önemli bir vakaya bu girişle ışık tutmaktadır. Bu tehlikenin de sebebi “Acaba ne kusur işledik” mısraıyla ortada bir problem var ise “her ne arar isen kendinde ara” düsturu gereği bir iç dünyaya dalma, kusuru kendinde arama yaklaşımı sergiliyor. Sonrasında ise nakarat kısmına geçiliyor “Korona virüs geliyor, geldi de geri dönmüyor, bu niye geri dönmüyor”.

İkinci bentte bir korkulu yalvarış ile birlikte bir “Evde kal Türkiye” sloganına uygun sosyal mesaj da verilmektedir. “Dünyayı dize getiren virüs sakın bize gelme, biz zaten sana gelmeyiz!”

Üçüncü bentte hiç bir insan ayırımı yapmadan bu belanın herkese bulaşacağı hatırlatılmaktadır.

Dördüncü bentte virüsün ortaya çıkışı ve yayıldığı ülkelerden bazıları ile Avrupa’da çok zorda olduğunu söylediği İtalya zikredilmektedir.

Beşinci bentte ise ideolojik bir yaklaşım sergiliyor ve İsrail, Rusya liderleriyle bu hastalığı buluşturmaktadır. Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri’nin liderlerinin de sırada olduğunu ima etmektedir.

Altıncı bentte yine sosyal mesaja devam edilmekte ve “Sokağa çıkmayın” öneri ve tedbiri ana tema olarak işlenmektedir.

Yedinci bentte ilacının bulunmayışı, bu nedenle kardeş ile bacıların dahi birbirine gidip gelemeyen oldukları ve bu virüsün Azrail’e yardımcı olduğu anlatılmaktadır.

Sekizinci bentte içten içe bir sitem sezilmektedir. Çare değil ama tedbir olarak kolonya kullanımından bahsedilmekte, insanın acizliği ile söz kısmını tamamlamaktadır.

Aşık Erzade Kapan “Korona” başlıklı şiirini altı dörtlükten oluşturmuştur. 11’li hece ile meydana getirdiği şiirinde geleneğe bağlı kalmıştır. Şiirin ana teması “Yaratan’dan işaretler korona” mısraı oluşturur.

Aşıklar Dede Korkut mirasçıları, görünen yüzleridir. Dede Korkut Hikayelerinde geçen “*Fani dünya kime kaldı? Ecel aldı yer gizledi. Gelimli gidimli dünya, sonucu ölümlü dünya*” sözlerini Erzade Kapan’da hatırlatır mahiyette ilk iki dörtlüğünü meydana getirmiştir. Şiirin geneli dünyaya hükmettiğini sanan süper güçlerin pervasızca hareketleri, zulm etmeleri, insanları öldürmeleri, dünyayı kendi aralarında paylaşmalarına bir cevap olarak Yaratan bir işaret olarak korona virüsünü başa bela etmiştir. Efsaneye göre Nemrut aşırı kibirlidir. Tanrı ona bir sineği musallat etmiştir. Bu küçük sinek Nemrut’un burnunda içeri girmiş, kafasına yerleşmiş ve Nemrut’a korkunç bir baş ağrısı vermeye başlamış. Ne zaman başına vurulursa sinek hareket edemez oluyormuş. İşte bu vurmalar neticesinde Nemrut ölmüş. Aşık Erzade işte bu konuya telmih yaparak Allah’tan korkun, tanıyın ve zulmünüzden vazgeçin demektedir.

Sonuç olarak,

1. Aşıklar güncel takip etmekte ve ona göre duygularını dile getirmektedir. Bu halleriyle de tarihe iz düşürmektedirler.

2. Tarihe iz düşüren aşıklar aynı zamanda yaşadıkları döneme ait bilgi de bırakmaktadırlar.

3. Covid 19 virüsü ile ilgili olarak aşıklar

a. Virüsün çıkış yerini

b. Virüsten çok fazla etkilenen ülkeleri ve o ülkelerin liderlerini

c. Ülke liderlerinden başarılı bulduklarını

d. Virüsün amansız bir hastalık olduğunu

e. Virüsten korunmak için neler yapılması gerektiğini

f. Virüsün herkese bulaşabileceğini

g. Virüsün laboratuvarlarda üretilmiş olabileceğini

h. Virüsün bir silah olarak kullanıldığını

i. Virüsün insanlara bir ders olması gerektiğini

j. Virüs sayesinde insanların yeniden birbirini sevmeye başladığını

k. Virüs için aşı çalışmaları yapıldığını

l. Virüs nedeniyle ibadethanelerin kapatıldığını, insanların özgürlüklerinin kısıtlandığını

m. Virüsün ahlaken zayıflara, zalimlere, istismarcılara bulaşması isteklerini

Dile getirmekte, dikkatlerini bu başlıklarda toplamaktadırlar.

KORONA

Aşık Gökmen Dursunoğlu

Çin'den Wuhan'dan buraya

Biz mi dedik gel korona

Sen gelince kaldık yaya

Allah'ından bul korona

Gelmişken çık bacalara

Giriş cinci hocalara

Avrat döğen kocalara

Bir taraftan dal korona

Sustur şu Tramp itini

Esed, Merkel'i, Putin'i

Bitir terör illetini

Vur tarihten sil korona

Hak yolundan sapanları

Mala, mülke tapanları

Her şeye zam yapanları

Çabuk yetiş al korona

Halk Şairlerinin Dilinde Covid 19 (Korona Virüs)

Kiminin gelmez uykusu
Kalktı insanlık duygusu
Herkeste ölüm korkusu
Üstümüze gül korona

Memleketi satanların
Türk'e kurşun atanların
Mecliste boş yatanların
Namazını kıl korona

Gökmen'im sazım çalmadı
Çok çektim çilem dolmadı
Sen kadar ünüm olmadı
Seni görem öl korona

BİR DE BAŞIMIZA KORONA ÇIKTI

Ozan Ali Cevat Yürekli

Bir sürü virüsle uğraşır iken
Bir de başımıza korona çıktı
Hayatta kalmaya çalışır iken
Bir de başımıza korona çıktı

Tokalaşmak yasak öpüşmek yasak
Kavga etmek yasak dövüşmek yasak
Ziyaretler yasak görüşmek yasak
Bir de başımıza korona çıktı

Deli dana gitti korona geldi
Kuş gribi dendi tavuklar öldü
Kızamıkla verem geride kaldı
Bir de başımıza korona çıktı

Çok insan ölmüştür İtalya Çin'de
Kaç kişi ölüyor acaba günde
Tedbiri almazsan sırası sende
Bir de başımıza korona çıktı

Yürekli herkese sağlık dileyim
Belki ürettiler nerden bileyim
Akşamaça evde nasıl kalayım

Bir de başımıza korona çıktı

KORONA

Hüsnü İyidoğan (Aşık Leşkeri)

Kastı kavurdu bizi
Ölümler dizi dizi
Karantina çaresi
Eve çevirin yüzü

Evde kalırsan durur
Evde kalmazsan vurur
Benden dir söylemesi
Kalmayanı uçurur

Çin'den yayıldı virüs
Dünya'yı gezer turis
Koranayı yenelim
Eli ayağı yüzüp

Evde kalırsan durur
Evde kalmazsan vurur
Benden dir söylemesi
Kalmayanı uçurur

Leşgeri'yem bakalım
Lambaları yakalım
Maskeleri takalım
Bulaşma bize virüs

Evde kalırsan durur
Evde kalmazsan vurur
Benden dir söylemesi
Kalmayanı uçurur

BİZİ

Kamber Nar

Virüs denen şu melanet

Halk Şairlerinin Dilinde Covid 19 (Korona Virüs)

Evlere kapattı bizi
Çıkarıcı gözü kararmış
Bir dünyaya kattı bizi

Fakir zengin gözetmiyor
Küsmüş bize söz etmiyor
Belli bizden haz etmiyor
Göz kırpmadan sattı bizi

Zerre kadar sır vermiyor
Ele avuca girmiyor
Gözü kimseyi görmüyor
Hallaç gibi attı bizi

Teknik ve bilim çağında
Neler varmış kucağında
Alay edip parmağında
Gördün mü oynattı bizi

Kamberiyim bildiriyor
Kimi bize güldürüyor
En sonunda öldürüyor
Yudum yudum tattı bizi

KORONA VİRÜS

Hamza Fırat. (Sitemi)

Bu nasıl afattır nasıl bir zaman
Ayırır dedeyi torundan virüs
Nefesleri keser dinlemez aman
Bulaşır hastanın birinden virüs

Ateşi basınca yakar kavurur
Keser dermanını yıkar devirir
Yakarmana bakmaz alır savurur
Çoğalır ellerin kirinden virüs

Kurutur Boğaz'ı nefes aldırılmaz
Parçalar ciğeri yüzü güldürmez
Bebeğe bulaşmaz onu öldürmez
Sanarsın utanır arından virüs

Sabunu sevmiyor çok nazlı konuk

Ölümlerle anılır adı pek donuk
Korona fakirin bağrında yanık
Koymadı umudu yarından virüs

Camiler, mescitler, havra kapandı
Yaşlılara parklar çevre kapandı
Sitemiyim dostla devre kapandı
Öl artık biz bıktık dirinden virüs

KORONA

Aşık İsrail Uzunkaya (Seyyati)

Dünya devlerinin soğuk savaşı
Anlayamadık ki nedir amacı
Yahudi lobisi kurdu bir oyun
Tek Çin'de bulunmuş bunun ilacı

Kimi silah satar rantın peşinde
Kimisi kan kusar can telaşında
Çin'de virüs çıktı İran peşinde
Ne kardeş dinliyor ne de yabancı

Yazılmış senaryo tek perde yalnız
Koronaymış adı covid on dokuz
Yaydı tüm dünyaya aslı namussuz
Korona getirdi umreden hacı

Amerika İtalya kavrulup bitti
Evvel baştan bizi kimler uyuttu
Başta canavarı kuzuyu yuttu
Kimi silah satar kimi ilacı

KORONA 2.

Birbirini vursun dünya devleri
Korona virüsü sardı her yeri
Sabırlı ol bütün canlar içeri
Seyyati sağlıktır bütün amacı

Dünya devlerinin soğuk savaşı
Canı candan uzandırdı korona
Çin ilacı sattı servet telaşı

Halk Şairlerinin Dilinde Covid 19 (Korona Virüs)

Amerkayı tez kandırdı korona

Dayanmaz hiç bir güç getirdi tuşa
Ekstra vurdu altmış beş yaşa
Ne ağa dinledi ne bey ne paşa
Yüreklerde köz yandırdı korona

Ağa yarım hasta patron çileli
Yıkıldı garibin gücü hayali
Tersine esende hoyratın yeli
Tüm dertleri uyandırdı korona

Zengin korunuyor fakir ortada
Dağ karlıdır koşulmuyor umuda
Talan düşmüş mülk sahibi uykuda
Son çizgiye dayandırdı korona

Dünya halklarını saldı telaşa
Yaklaşmıyor vurguncuya dervişe
Baş ayağa döndü ayak da başa
Sinsi gelip tez kandırdı korona

Sofi hacdan geldi zengin de Çin'den
Zehir yuttuk İsrail'in elinden
Hoşnut olmadı ki Seyyati senden
Yatanları uyandırdı korona

KORONA

Aşık Faruk Erdoğan (Turani)

Allah'tan korkmayan korktu adından
Hangi dine ilah oldun korona
Uzaklardan gelip yayıldın birden
Nice meskenlere doldun korona

Çin ile başladı senin maceran
Doktorla, ilaçla hiç olmaz aran
Henüz pek olmadı ilmine varan
Bu emri kimlerden aldın korona?

Sert oldu Kimyong'un tavrı eylemi
Şaşırdı korona dedi öyle mi
Hiçbir yerde görmedi bu söylemi

Kore'de usanıp yıldın korona

Dolaştın Asyayı, gezdin İran'ı
Sanki biraz fazla üzdün İran'ı
Ummadık bir anda çözdün İran'ı
Orya da velvele saldın korona

Yurtdışından geldi bize de bela
Önce yaşlıları almıştı ele
Umreci dayılar, saldı velvele
Biraz başımıza güldün korona

Neyseki bizden çok batıyı sevdim
Cansın'a yanaştın, Merkel'i övdün
İtalya'yı biraz fazlaca dövdün
Çoğunu tarihten sildin korona

Alimi cahili ayırt etmedin
Zenginmiş, fakirmiş ayrım gütmedin
Vize aldın ABD'den gitmedin
Orada uykuya daldın korona

Trump aciz kaldı senin karşında
Varı pula döndü pazar çarşında
Ekşimezdi güvendiğin turşunda
Ettin bölük bölük, böldün korona

Putin'le, Aliyev erken davrandı
Ciddiyetin biraz geç mi kavrandı
Bu iki bin yirmi nasıl devrandı
Söylesene nerden geldin korona

Bu arada dile geldi alimler
Bu virüsün sebebiymiş zalimler
Bilim ile yapmayınca talimler
Nice tedbirleri deldin korona

Arap dünyasını saldın hayrete
Kabe yasaklandı bak şu gayrete
Camiler de kapandı ibadete
Yalnız bir sen namaz kıldın korona

Faruk Turani'yem niyazım Haktan
Defol git de halk kurtulsun yasaktan

Halk Şairlerinin Dilinde Covid 19 (Korona Virüs)

Seni erken yenerdik de biz çoktan
Deli dolu akan seldin korona

KORONA

Aşık Ömer Dumanoğlu

Korona aklım şaşırdım
Hesaptır ebcet - i kebir
Ölümsüz olsan taşırdım
Akıbet durağım kabir
İslam mı kâfir mi bilmem
Asla ki safına gelmem
Müslümanım namaz kılmam
Umre tavafım da tabir
Şahları inlere tıktın
Kural yasaya mı baktın
Hastayı zayıfı yıktın
Mazluma şiddetle cebir

Ne füze ne neferin var
Teğet geçer seferin var
Din ırk ayırım tarafın var
İzoledir sade tedbir

Sanma Dumanoğlu sapar
Bilim çare ilaç yapar
Arif olan hisse kapar
Çaresiz de dua sabır.

KORONA

Aşık Binali Cefai Aydın

Gelemeden yüz yüze.
Oturmadan diz dize.
Sevgi öğrettin bize.
İyi ki varsın korona.

Yan komşular ses verdi.
Karı kocayı gördü.
Çocuklar devran sürdü
İyi ki varsın korona.

Herkes evlere dendi.
Sessiz evler şenlendi.
Cadde sokak dinlendi.
İyi ki varsın korona.

Öldük öldük dirildik.
Biraz olsun evrildik.
Doktor kıymeti bildik
İyi ki varsın korona.

Bütün dünyayı gördük.
Gözler önüne serdik.
İnsana değer verdik.
İyi ki varsın korona.

Kin nefreti götürdün.
Sevgi dostluk getirdin.
Siyaseti bitirdin.
İyi ki varsın korona.

Ne Kürt kaldı ne Dadaş.
Ne Sünni ne Kızılbaş.
Gardaş olduk be gardaş
İyi ki varsın korona.

Ne afetler kâr etti.
Ne de savaş tüketti.
Bir tek musibet yetti.
İyi ki varsın korona.

Cefai'yi kızdırdın .
Başka türlü yazdırdın.
Tabuları bozdurdun.
İyi ki varsın korona.

Oy korona korona.
Sorun katma soruna
eğer cana kıyarsan.
Çıkmayasın yarına.

Halk Şairlerinin Dilinde Covid 19 (Korona Virüs)

KORONA VİRÜS GELİYOR TÜRKÜSÜ

Aşık Mustafa Karakaş

Sarıköz sini de neymiş
Korona virüs geliyor
Acep ne kusur işledik
Korona virüs geliyor
Geldi de geri dönmüyor
Bu niye geri dönmüyor

Sakın siz gelmeyin bize
Biz zaten gelmeyiz size
Dünyayı getirdi bize
Korona virüs geliyor
Geldi de geri dönmüyor
Bu niye geri dönmüyor

Gizlice gelmiş buraya
Bakmaz zengine paraya
Kilit vurur han saraya
Korona virüs geliyor
Geldi de geri dönmüyor
Bu niye geri dönmüyor

Çin'de hiç kalmasın yaya
Rusya, İran ve Almanya
Çok zora girdi İtalya
Korona virüs geliyor
Geldi de geri dönmüyor
Bu niye geri dönmüyor

Yer yamaçtır yolun sapa
Şaron'la Putin'i kapa
Haber ver Merkel Tramp'a
Korona virüs geliyor
Geldi de geri dönmüyor
Bu niye geri dönmüyor

Sakın kusura bakmayın
Siz kendinizi yakmayın
Sokaklara hiç çıkmayın
Korona virüs geliyor
Geldi de geri dönmüyor

Bu niye geri dönmüyor

Bulunmadı ya ilacı
Yad oldu kardeşle bacı
Azrail'e o yardımcı
Korona virüs geliyor
Geldi de geri dönmüyor
Bu niye geri dönmüyor

Kolonya bunun ayarı
Karakaş'tan var ayarı
Canın bile yok değeri
Korona virüs geliyor
Geldi de geri dönmüyor
Bu niye geri dönmüyor

KORONA

Aşık Erzade Kapan

Bu dünyaya hüküm eden gafiller
Yaratandan işaretir korona
Hani kıtaları bölüyordunuz
Yaratandan işaretir korona...

Nemrut da dünyaya hüküm ederdi
Beynini bir topal sinek kemirdi
Öz başına vura vura geberdi
Yaratandan işaretir korona...

İşte bu Nemrut'tan örneği alın
Döktüğünüz kanda boğulun kalın
Amerika Rusya gaflete dalın
Yaratandan işaretir korona...

Hani nerde kaldı bomba atanlar
İnsanların kanına kan katanlar
Aslandı fareye döndü yutanlar
Yaratandan işaretir korona...

Ulan hani dünyadan büyüktünüz
Denizi bölerken kaçıp gittiniz
Şimdi korkudan inize girdiniz
Yaratandan işaretir korona...

Halk Şairlerinin Dilinde Covid 19 (Korona Virüs)

Erzadeyim vatanının kurbanı
Allah'ım sen koru yaşat her canı
Gafil olan düşün Allah'ı tanı
Yaratandan işaretir korana.

AŞIKLARA AİT ÖZGEÇMİŞLER

Aşık Gökmen DURSUNOĞLU

Aşık Gökmen Dursunoğlu 1983 yılında Kars ilinin, Çıldır ilçesinde Şemsettin – Gülsen adlarında çiftçi bir ailenin beş çocuğundan ikincisi olarak dünyaya geldi. İlk ve ortaokulu köyünde bitirdi, çeşitli nedenlerden dolayı eğitim hayatına ara vermiş, dışardan bitirmelerle eğitimini devam ettirmektedir. 2008 yılında evlenen Aşık Gökmen'in bir oğlu bir kızı vardır.

Sazla ilk buluştuğunda 8 yaşında olan Aşık Gökmen aşıklık geleneğinin canlı olarak devam ettiği bir ortamda kendisini bulmuştur. Amcası Aşık Tacettin Dursun; köylüsü Aşık Sabri Şimşekoğlu ve Çıldırlı Aşık Şenlik etkilendiği aşıklardır. Küçük yaşta bu aşıkların türkülerini dinlemiş aşıklığa olan sevgisini bu aşıkların sanat anlayışıyla beslemiştir.

1999 yılında İstanbul'a gurbetçi olarak gider. Profesyonel anlamda ilk sazını orada aldı. 2003 yılında vatani görevini yaptı Amcası olan Aşık Tacettin Dursun 'dan geleneğin inceliklerini öğrendi ders aldı, 2008 yılında evlendi Kars'a yerleşti.

2011 yılında Kars aşıklar bayramında; atışma dalında aşık lütfü aydın atışma ödülüne layık görüldü.

İlk albümünü 2012 yılında çıkarır. 2012 Kars Aşıklar Bayramında ; irticalen hikayeli türkü ve Atışma dalında ödül almıştır. 2014 yılında Kars Aşıklar akademisi projesinde yer ve sertifika almaya hak kazanmıştır. 2014 yılından bu yana her yıl birçok kültürel oluşumun içinde yer almanın yanı sıra Konya Aşıklar Bayramı, Denizli Aşıklar Bayramı ve bir çok gelenekselleşen projeye rutin olarak katılmaya devam etmektedir.

Düğün, dernek, yerel ve ulusal televizyon, radyo kanalına, yurt genelinde yapılan bir çok festival, şenlik ve eğlencelere katılmıştır. Gürcistan, Azerbaycan, Kars, Borçalı , Erzurum aşık havalarının büyük bir kısmını başarılı bir şekilde icra etmektedir.

Şuanda çocukluğunun geçtiği köy olan Doğruyol köyünde yaşamaktadır.

Âşık Faruk ERDOĞAN (TURANİ)

Âşık Faruk Erdoğan 1984 yılında Çıldır'ın Sazlısu köyünde dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise eğitimini Çıldır'da tamamlamıştır, 2006-2008 yılları arasında Kars Kafkas Üniversitesi Büro Yönetimi ve Sekreterlik bölümünü, 2008-2011 yılları arasında Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme bölümünü, 2013-2017 yılları arasında Ardahan Üniversitesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirmiş ve 2018 yılında Ardahan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı

bölümünde yüksek lisans kazanarak öğrenimine devam etmektedir. Küçük yaşlarda Çıldır'da âşıkların yanında geleneği öğrenmiştir.

Halen, yöresindeki âşıklarla birlikte geleneği öğrenmekte ve Âşık Şenlik kolunun altıncı kuşağının son temsilcisi olarak geleneğe hizmet etmektedir. 2005-2008 yılları arasında katıldığı Murat Çobanoğlu Kars Âşıklar Bayramı'nda 2008 yılında "Doğu Anadolu Tarzı Âşık Şenlik, Âşık Murat Çobanoğlu" dalında ikincilik ödülü almıştır. Birçok yöresel festivale, televizyon programlarına katılmıştır.

2010 yılından beri Ardahan Üniversitesinde lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin Âşık Edebiyatı derslerinde, âşıklık geleneğini uygulamalı olarak devam ettirmektedir. Âşık Faruk, geleneğin atışma, usta malı, hikâye anlatımı, hikâye tasnifi ve yöresel âşık havalarını çalıp söyleme dallarını ustalıklıca icra etmektedir.

Hakkında lisans bitirme tezleri yazılmış, yöresel gazete ve dergilerde hayat hikâyesi ve eserleri yayınlanmıştır. Prof. Dr. Ramazan Korkmaz Çıldır Folklor ve Etnografyası adlı kitabında aşığın hayatına ve birkaç şiirine yer vermiştir. Altaylardan Adriyatik'e uzanan âşıklık/ozanlık geleneğinin altın halkalarından biridir. Çekirdekten yetişme, hem alaylı hem de mektepli bir ozan olan Âşık Faruk, âşıklık geleneğimizi ulusal ve uluslar arası alanlarda icra etmeyi ve tanıtmayı amaç edinmiştir.

Gelecek için büyük ümit vadeden Âşık Faruk Erdoğan halen Ardahan'da yaşamakta ve 2010 yılından beri Ardahan Üniversitesinde güvenlik memuru olarak çalışmaktadır. Mahlası Turani'dir. Evli ve bir çocuk babasıdır.

Aşık Erzade KAPAN

24.12.1947 Kars Merkez Azat Köyünde doğdu. Orta öğretimini Kars Merkez ilçesinde tamamladı. Elli yılı aşan halk ozanlığına, o yıllarda revaçta olan doğup büyüdüğü şehrin merkezinde bulunan Aşıklar Kahvehanesinde tanıştı. Burada saz çalmayı ve âşıklık geleneğine uygun türkü söylemeyi ve şiir yazmayı Aşık Şefki Halıcı ve Aşık Murat Çobanoğlunun gözetimin de öğrendi . 1967 yılında askerlik görevine başlayana kadar kendini geliştirmeye devam etti. 1969 yılında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünde memur olarak çalışma hayatına adım atarken aynı zamanda halk ozanlığı ile içi içe bir yaşam sürdürmeye başlamıştı.

Halk Ozanı Aşık Erzade Kapan 1978 yılından itibaren Konya Aşıklar Bayramına katılım sağlamaya başlamış, âşıklık geleneğinin olmazsa olmazı olan atışma dalında ve şiir yarışmalarında sayısız birincilikler ve dereceler elde etmiştir. Halk ozanlığına başladığı tarihten günümüze kadar Türkiye'nin hemen hemen her ilinde turnelere katılmış ve uluslar arası organizasyonlarda boy göstermek amacı ile Avrupa da gurbetçi olarak adlandırılan vatandaşlarımızın bulunduğu çeşitli ülkelerde ozanlık geleneğini icra etmiştir. 1988 yılında İstanbula yerleşen Erzade Kapan 1989 yılında İstanbul da ki ilk aşıklar kahvesini açmış ve yanında sayısız ozan yetiştirmiştir.

2003 yılından itibaren İstanbul ili Çekmeköy Belediyesi Bünyesinde Aşıklar Kültür Evini Faaliyete sokarak Aşıklık geleneğini devam ettirmektedir. Dört çocuk

Halk Şairlerinin Dilinde Covid 19 (Korona Virüs)

babası olan Aşık Erzade Kapan İstanbul ili Ümraniye İlçesinde yaşamına devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- Altınkaynak, E. (2018) Aşık Yaşar Reyhaniyi Anlamak, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, <https://doi.org/10.17498/kdeniz.484233>, S. 40, 318-327. Ankara
- Altınkaynak, E. (2019) Aşık Bahattin Yıldızoğlu'nu Anlamak, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, DOI: [10.17498/kdeniz.638753](https://doi.org/10.17498/kdeniz.638753) S. 44, s. 241-251 Ankara
- Bascom, W. R., (2005) (Çev. Ferya Çalış), "Folklorun Dört İşlevi." Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar II, Ankara: (Geleneksel Yayıncılık, Makale, TheJournal of AmericanFolklore, Okt.-Dec. 1954, s. 333-349'da yayımlanmıştır.)Başgöz, İ, (1996) "Folklorun Beşinci İşlevi: Protesto", Folkloristik: Umay Günay Armağanı, Ankara.
- Ergun, P, (2014), Toplumsal Uygulamalarda Aşıkların İşlevi, Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, C. 1, S, 22, s. 122-126, Ankara.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/taun>

FEMİNİST KURAM'DA KADININ POLİTİK EKONOMİSİ VE DÖNÜŞÜMÜ

THE POLITICAL ECONOMY AND TRANSFORMATION OF WOMEN IN FEMINIST THEORY

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ЭКОНОМИКА И ТРАНСФОРМАЦИЯ ЖЕНЩИН В ФЕМИНИСТСКОЙ ТЕОРИИ

M. ALİ SAĞLAM*

ÖZ

Siyasal, sosyal ve iktisadi alanda cinsler arası eşitliği savunan feminist kuram esas öznesi olan kadının eşitlenme çabasını konu edinen bir içerik oluşturmayı çabalar. Feminist kuram toplumsal cinsiyetin ekonomi politik ile bütünleşen başlıca konu başlıkları olan üretken olan/olmayan emek piyasası, ev içi/dışı emek, cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği, iş bölümünün cinsiyet temelli örgütlenmesi gibi konuları kuramın bünyesinde gelişen akımlar üzerinden ele almaktadır. Feminist akımlar bu konuları gelmiş oldukları ideolojik perspektiflerden ayırmadan sorunsallaştırmışlardır. Kendi içinde farklılaşan feminist akımlar bu çalışmada dörde indirilerek söz konusu tematlere bakışları irdelenmiştir.

Doğal haklar doktrini üzerinden kadın öznesini sorunsallaştıran liberal feminist kuramcılar toplumsal cinsiyet eşitsizliğini kapitalizm içi tartışma konusu yapmaktadırlar. Buna karşılık Marksist feministler ise tarihsel materyalist bakış açısıyla yabancılaşma, iş bölümü, sınıf temelli sömürü biçimleri üzerinden irdeleyerek sosyalist bir dünya önerisi ile feminist kurama katkıda bulunmuşlardır. Patriyarkal sistemi tartışmanın merkezine koyan radikal feministler her türden eşitsizliğin bundan kaynaklandığını ve çözümün patriyarkal sistemin ortadan kaldırılması olarak görmüşlerdir. Buna karşın hem kapitalist sistem hem de patriyarkal sisteminin toplumsal cinsiyet eşitsizliğine yol açtığını öneren ikili sistem kuramcıları ise çözüm önerisini bu iki sistemin değiştirilmesi üzerine kurgulamışlardır.

Çalışmanın temel amacı farklı feminist akımların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin politik ekonomideki görünümüne nasıl bir perspektif ile baktıklarını açığa çıkarmaktır. Çalışma bunu gerçekleştirirken politik ekonominin temel konularından olan emek piyasası, cinsiyete dayalı ücret eşitsizliği, ev içi ve dışı emek süreçleri, cinsiyete dayalı iş bölümü gibi feminist iktisadın öncelikli konularına dört feminist akımın nasıl bir bakış açısıyla yaklaştıklarını açığa çıkarmayı hedefler. Bu bağlamda kuramcılarının metinlerinin analizi üzerinden ve esas

* ORCID: [0000-0001-6617-7958](https://orcid.org/0000-0001-6617-7958), Dr. Öğretim Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, Hopa İİBF, İktisat Bölümü, Artvin/Türkiye, alisaglam@artvin.edu.tr

Feminist Kuram'da Kadının Politik Ekonomisi Ve Dönüşümü

olarak ikili sistem kuramcılarının önerisinden hareketle bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Feminist İktisat, liberal feminizm, Marksist feminizm, Patriyarkal*

ABSTRACT

Feminist theory, which advocates gender equality in the political, social and economic spheres, strives to create content that mainly discusses women's efforts in achieving gender equality. Feminist theory handles with the issues such as productive/unproductive labor market, domestic labor/non-domestic labor, wage inequality based on gender, division of labor based on gender which are the primary subject matters of the integrated field of gender and political economy through the theoretical currents developing in this body of knowledge. Feminist theories questions these issues without isolating themselves from their originary ideological perspectives. Differentiated feminist theories are reduced in four currents in this study to be analyzed in terms of their views on these above issues.

Liberal feminist theorists, problematizing the female subject through the doctrine of natural rights, discuss gender inequality within capitalism. In contrast, Marxist feminists have contributed to the feminist theory on alienation, division of labor, class-based forms of exploitation using the historical materialist perspective. Radical feminists and gender binary system theorists, emerging from new social movements, have been inspired by the Marxist theory; however, they have left a significant trace in the feminist theory, surpassing this inspiration. Radical feminists, whose focal point in discussion is the patriarchal system, have observed that any kind of inequality is derived from this approach and that the solution is the eradication of the patriarchal system. On the other hand, gender binary system theorists suggesting that both capitalist system and patriarchal system leads to gender inequality have built the solution on transforming this binary system. The main subject matter of the present study is to exhibit the perspectives of different feminist theories on the reflections of gender inequality in political economy. The study tries to clarify how these four feminist theoretical currents approaches the primary subjects of feminist economics such as labor market, domestic and non-domestic labor processes, division of labor based on gender, wage inequality based on gender. In this context, the researcher attempted to form a framework, based on the analysis of texts written by theorists and mainly on the suggestion of gender binary system theorists.

Keywords: *Feminist Economics, liberal feminism, Marxist feminism, patriarchal*

АННОТАЦИЯ

Феминистская теория, защищая гендерное равенство в политической, социальной и экономической сферах, стремится создать контент являющийся предметом усилий женщин для социального равенства. В феминистской теории рассматриваются такие вопросы, как производительный/непроизводительный рынок труда, домашний/не домашний труд, неравенство в оплате труда по признаку пола и организация разделения труда по признаку пола с учетом тенденций, развивающихся в рамках теории. Феминистские движения сделали эти вопросы примечательными, не отступая от своих идеологии. В этом исследовании рассматриваются четыре вида феминистских течения.

Либеральные теоретики-феминисты, которые выдвигают женскую тему посредством доктрины естественных прав, делают гендерное неравенство предметом споров в рамках капитализма. С другой стороны, марксистские феминисты, внесли свой вклад в феминистскую теорию с учётом социалистических подходов, анализируя отчуждение, разделение труда, классовую эксплуатацию и историческую

материалистическую точку зрения. Радикальные феминисты, обсуждая патриархальную систему, отмечают, что из него исходят все виды неравенства и что решением этой проблемы является ликвидация патриархальной системы. С другой стороны, теоретики бинарной системы предполагают, что как капиталистическая, так и патриархальная система вызывают гендерное неравенство. На основе этого они построили свою теорию для изменения обеих систем.

Основной целью этого исследования является показать перспективу феминистского движения на основе политического содействия и экономического развития по гендерному признаку. При этом, целью исследования является показать, как четыре феминистских течения подходят к приоритетным вопросам феминистской экономики, как рынок труда, неравенство в оплате труда по признаку пола, внутренние и внешние трудовые процессы и разделение труда по признаку пола. Так как, все они являются одной из основных приоритетов политической экономии. В этом контексте была предпринята попытка проанализировать труды теоретиков и раталковать их предложения по поводу бинарных систем.

Ключевые слова: *феминистская экономика, либеральный феминизм, марксистский феминизм, патриархат*

Giriş

Feminist kuramda kadının politik ekonomideki yeri üzerinde yoğun bir tartışma devam etmektedir. Bu tartışmanın kendisi esas olarak çeşitli feminist akımların geldikleri ideolojik kökenleri üzerinden şekillenmiştir. Feminist kuramın kadın ve iktisadi yaşam arasında kurmuş olduğu düşünsel süreklilikten bağımsız/ilişkisel gelişen iktisadi yazın ise feminist akımların baktığı yerden hayli uzak bir noktadan konuyu ele almıştır. İktisat yazınında “üretken” emek merkeze alınır ve kadının emek piyasasında yer almayan emeklerini iktisadın konusu olarak görülmemesi gerektiğini savunur. Bu bakış kadını rasyonel iktisadi özne olarak görmez. Dolayısıyla bu denli dar varsayım alanı feminist akımların temel eleştiri noktalarından biri olmuştur. Kadının her türden eşitsizliğini konu edinen feminist kuramın politik ekonomi de eleştiri konusu yaptığı konular buradan ötesini içerir. Bu bağlamda; ücret eşitsizliği, ev içi kadın emeği, patriyarkal ve kapitalist sistemin sömürü ilişkileri, cinsiyete dayalı iş bölümü gibi konular akla ilk gelenlerdir. Bu eleştiri alanlarının feminist kuram içindeki tonları ise gelen ideolojik arka plana göre değişmektedir.

Modern dönem ideolojileri ve onların feminist akımlarla ilişkileneşinden hareketle politik ekonomi ve toplumsal cinsiyet arasında bir okuma yapılırsa liberal feminist akımcılar bu hattın başlangıç noktasını temsil eder. Bu bağlamda liberal feministlerin kadın meselesine yaklaşımı modern döneme dair kurmuş olduğu çerçevenin liberal kuramdaki örüntüleriyle iç içe geçen bir alan olarak karşımıza çıkar. Liberal Feministler ABD bağımsızlık bildirgesi, Fransız insan hakları bildirgesi gibi temel bildirgelerden hareketle temel hakların cinsiyete dair ayrımları ortadan kaldırılmasından referans alınmasını önerirler. Bu bağlamda mülkiyet hakkından mahrumiyetten, emek piyasasına katılıma ve ücret eşitsizliğine kadar pek çok alanda oluşan cinsiyet temeli ayrımcılıklara sıklıkla göndermede bulunurlar. Liberal feministler kadını toplumsal cinsiyet üzerinden okumaktan çok emek piyasasındaki dezavantajları üzerinden okumayı tercih ederler. Kadın, ev içi emek

Feminist Kuram'da Kadının Politik Ekonomisi Ve Dönüşümü

süreçlerindeki yerinden çok üretken emek etrafındaki bir eklemleme üzerinden özneleştirilmiştir. Sorunlara dair çözümlerinin başında gelen ise eğitim alanında sağlanacak eşitliktir. Cinslere eşit eğitim şansının tanınması halinde kadının içine düştüğü eşitsizliklerin ortadan kaldırılabileceği savunusu sıkça vurgulanır. Buna karşılık Marksist yaklaşım ise kapitalist toplumdaki sömürü ilişkilerinin sınıfsal karakterine sıkça vurgu yapmaktadır. Marks ve Engels'in sömürü ilişkilerini tarihsel materyalist bir yöntemle ele alışları Marksist/sosyalist feministlerce de kullanılmıştır. Marksist/sosyalist feministler bu yöntemden hareketle kapitalist sömürü, cinsiyetler arası iş bölümü, kadının ev içi mekâna ötelenmesi ve yabancılaşma gibi temel konuları sıklıkla ele almışlardır. Marksist perspektif aynı zamanda radikal feminist ve ikili sistem akımına öncülük etmesiyle liberal eleştiriye göre daha etkin bir teorik yaklaşım olmuştur.

68 sonrasında daha belirgin olmak ile birlikte yeni toplumsal hareketler bağlamında toplumsal cinsiyet okumalarının ortaya çıktığı görülmektedir. Radikal feministler ve ikili sistem akımlarının temsilcileri bu hattın öne çıkanlarıdır. Bu akımların temel eleştiri hattı patriyarkal ve kapitalist sisteme dönük olmuştur. Bu bağlamda kapitalist sistem eleştirilerini öncelikli olarak “üretken” emek üzerinden oluşturulan hâkim söyleme yapmaktadırlar. Üretken emeğin sınırlarının piyasa ile sınırlı tutan neo klasik okul ve liberal feministlere eleştiri getiren radikal feministler ve ikili sistem akımlarının temsilcileri emek türleri üzerinden politik ekonomik tartışmalarına katılmışlardır. Fakat bu iki akımın eleştirileri sadece emek türleri üzerinden devam etmemiştir. Aynı zamanda tartışmaların merkezine patriyarkal ve kapitalist sistemi alarak; üretken emeğin piyasada gelir getirici işlere gönderme yapması, kadının ev içi görünmeyen emeğinin, diğer bir ifadeyle ev içi yeniden üretiminin göz ardı edilmesine sıkça vurgu yaparlar. Bu bağlamda hâkim iktisadi yaklaşım ve eril zihniyet tarafından “görünmeyen/görmezlikten” gelinen ev içi emek özellikle vurgulanmıştır. Bu akımlar politik ekonomi okumalarında ev içi emeği temel verilerinden biri olarak ele alınmasını önermektedirler. Nitekim ikili sistemin temsilcileri bir taraftan kapitalist sistem tarafından üretilen her türden eşitsizliği ele alınırken diğer taraftan ise patriyarkal sistemle olan pozitif ilişkinin açığa çıkarılmasını önermişlerdir. Bu bağlamda bir taraftan ev içi/dışı emek süreçlerinde kadının rolü irdelenirken diğer taraftan ise kadının toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin her türden yansımalarını sorun etmiştir. Buna karşılık radikal feministler, bu tartışmada patriyarkal ve kapitalist sistemleri okumasını birlikte yapan ikili sistem kuramcıları ve kapitalist sistemi tartışmanın odağına alan Marksist feministlerin önerilerine karşın patriyarkal sistemin merkeze alınması gerektiği savunusuyla farklılaşmaktadır. Onlara göre üretken/üretken olmayan emek, ev içi/dışı emek tartışmalarının ötesinde esas olarak eleştiri merkezinin patriyarkal sistem olması gerektiğidir. Radikal feministler söylemden düşünüşe kadar patriyarkal sisteme ait bütün kavram ve kuramların eleştirilmesi gerektiğinden hareket etmişlerdir. Bu bağlamda kuramsal çerçeveyi oldukça radikal bir zemine oturtular. Radikal Feministler patriyarkal sistem tartışmasının içeriğini sadece toplumsal tarihsel inşa süreçlerinin bir ürünü olarak görmez. Aynı zamanda biyolojik yapıyı da içeren bir çerçevede ele alınması gerektiğini sıklıkla vurgularlar.

Özcesi radikal feministler, feminist akımlar içinde eleştiri ve önerileriyle toplumsal ve biyolojik inşaa süreçlerinin yeniden ele alınmasını ve bu bağlamın patriyarkal sistemi merkeze alan bir noktanın olması gerektiğini savunmaktadırlar.

Çalışmada kadının üretken/üretken olmayan emek piyasasına katılımının ortaya çıkarttığı özneliği başta olmak üzere sömürü ilişkilerinden kamusal-özel alana ve iş bölümü v.b. pek ekonomi politik tartışma konusu üzerine feminist kuramların nasıl ele bu konuları ele aldığı ve dönüştürdüğü tartışılacaktır. Bu bağlamda öncelikle kadının farklı feminist akımlarla nasıl sorunsallaştırıldığı ele alınırken özellikle kadın, üretken emek piyasasına katılımı, doğum, ailenin değişen karakteri, aile içi roller gibi yansımaları da yeri geldikçe ele alınacaktır. Temelde ikili sistemin kuramsal yaklaşımını merkezine alan çalışma; liberal, Marksist, ikili sistem kuramcıları ve radikal feministlerin kadın meselesini nasıl sorunsallaştırdığını ele almıştır. Çalışmanın kaynakları farklı akımlara bağlı feministlerin metinleri üzerinden oluşturulmuştur.

1. Kadın ve Kadın Emegine Dair Teorik Tartışmalar: Dalga Hareketleri İle İdeolojik/Kuramsal Sınıflandırmaların İç İçeliği ve Dönüşüm

Ana akım iktisat tarafından “irrasyonel” tanımlanan kadın iktisadi aktör olarak görülmemiştir. Neo-Klasik iktisatçılardan Jevons, Marshall ve Pigou ile onların takipçileri kadının “rasyonel olmayan kararları” nedeniyle iktisadi ajan olmayacağını savunurlar. Eroğlu ve İşler bu bakış açısının genel bir çerçevesini şöyle tarif etmişlerdir:

“Genel kabul görmüş iktisat tartışmalarında kadınlar genellikle yok sayılmıştır. Klasik ekonomistlerin çoğu kadınların rasyonel karar alma kapasiteleri hakkında şüpheci olurlarken; kadının ücretinin erkeklerinkinden daha düşük olmasını doğal karşılamışlardır (Eroğlu&İşler, 2004: 57)”.

Dahası takipçiler Smith’e gönderme yaparak kadın ile erkek arasında işkollarına kadar indirgenen bir “irrasyonelite” savunusu yaparlar. Buna göre erkek her işi yapmaya uygundur. Fakat kadın; hemşirelik, öğretmenlik, ev hanımlığı gibi mesleklerle uğraşmalıdır. Kadının iktisadi yaşama dair sınırlarını oldukça daraltan bu iktisadi perspektif siyasal dilini üretmekten de geri durmamıştır. Nitekim Fransız devriminde ön plana çıkmış kadın direnişçilerin kamusal alanda uzaklaştırılmasıyla sınırlı olmayan siyasal tercih bunun tipik yansımalarındandır. Bununla yetinmeyen burjuva sınıfı yeni Fransız yurttaşının yetiştirilmesini de kadına uygun bir rol olduğunu savunmuştur.

Bu maskülen (erkeksi) bakış açısı kadınların kamusal mücadelesini beraberinde doğurmuştur. Kadın mücadelesinin iktisat içindeki yansımaları feminist iktisatçılar tarafından dile getirilmiştir. Ana akım iktisada eleştiriye içeren bu okulun genel çerçevesi şöyle tanımlanmıştır. *“Feminist iktisatçılar, geleneksel iktisatçıların teorilerinde modelleştirilen kişiyi erkek olarak algıladıklarını, bu bağlamda da kadın deneyimlerini iktisat bilimine yansıtmadıklarını iddia ederek, kadınların erkeklerle eşit olarak, yeni iktisadi yöntem, teori ve politikaların geliştirilmesine katılımını önermekte; iktisada kadın bakış açısının da içinde bulunduğu bir yorum*

Feminist Kuram'da Kadının Politik Ekonomisi Ve Dönüşümü

getirmek istemektedirler. Yerleşik iktisadın modelleştirmede dayandığı kuthk, bencillik, rekabet gibi kavramları reddetmeyerek, zıtları olan bolluk, diğergamlık ve işbirliğini de içine alacak şekilde dinamik ve açık bir modelleştirme anlayışını teklif etmektedirler (Eroğlu&İşler, 2004: 57).”

Nitekim bu mücadele/eleştiri hattı sadece entelektüel bir direnişle sınırlı kalmamıştır. Feminizm ve dolayısıyla feministlerin tarihsel toplumsal gelişim seyrine bağlı olarak gelişen eleştiri ve direniş alanları toplumsal mücadele alanlarının önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Kendi içinde yoğun tartışmalara konu olmakla birlikte teorik ve pratiği içine alan bir praksisin yansıması olarak dönemlendirme ve tanımlamalar setine sahiptirler. Bu bağlamda feminist kuramcılar ve aktivistler hem feminizm tanımı ve çerçevesi konusunda hem de dönemlendirme ve mücadele yöntemleri konusunda oldukça farklı bakış açılarına sahiptirler. En genel anlamda feminizmi; *“kadınların kendi aralarında bir dayanışma yaratarak, erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi politikalarına karşı başlatmış olduğu mücadele* (Mitchel, 1995: 6-7, aktaran; Taş, 2016: 166)” olarak tanımlamıştır. Diğer taraftan süreç ve dönemlendirme konusunda da ortaklaşmayan feminist kuramda dalga hareketleri (I. II. III. dalga hareketi) üzerinden bir dönemlendirme esas alınması noktasında mutabık kaldıkları görülmektedir.

Wollstonecraft'ın “Kadın Haklarının Savunusu” (Vindication of the Rights of Women) adlı çalışmasından hareketle savunularını içeriklendiren birinci feminist dalga hareketi 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında etkin bir akım olarak kadın öznesi üzerine fikirler ileri sürmüştür. Bu feminist dalga liberal feminizmin talepleriyle benzeşen bir öneriler setine sahiptir. Bu bağlamda kadının oy ve mülkiyet hakkı, özgürlük, yönetimsellik gibi konuları sıklıkla ele almışlardır. Birinci dalga esasında cinsiyetler arası eşitliği doğal haklar doktrini üzerinden savunmaktadır (Taş, 2016: 167-168). 1960'lı yıllarda batı toplumunda yaşanan değişimler yeni toplumsal hareketler olarak karşılık bulmuştur. Bu hareketler içinde yükselen feminist dalga ikinci feminist dalga olarak kabul görmüştür. Birinci feminist dalga tarafından dile getirilen ve kimisinin yasal güvencelerle kazanıldığı hakların gündelik hayattaki pratiklerde gerçekleşemediğini savunurlar. Bu nedenle ev içi ve dışı cinsiyetçi rollerin devam ettiğini sıklıkla vurgularlar. İkinci dalga tarafından eleştirilen bir başka nokta ise ev mekânın özel olarak tanımlanmasıdır. Teknolojik gelişmeye rağmen her kadının ilaçlara ulaşamadığını ve bu nedenle kürtaj hakkı savunusunu yapmak bu dalganın diğer başlıca talepleridir. 1990'lı yıllarda ortaya çıkan üçüncü dalga feminist hareketler ise ikinci dalga hareketinin kadına dair taleplerini üst ve orta sınıf niteliğine eleştiri getirmişlerdir. Bu bağlamda post-modern dönemin yöntem ve konularını içeren bir bakış metinlere sıklıkla yansımıştır. Kadına şiddet, cinsellik gibi daha mikro konulara yoğunlaşmışlardır. Aynı zamanda iktisat, toplumsal cinsiyet, etnisite, sınıf gibi tematikleri multidisipliner bir metodoloji ile sorunsallaştırmaktadırlar. Kadınların deneyimleri ve pratiklerine yoğunlaşan üçüncü dalga post modernist ve post yapısalcı bir çerçevede kadını tartışma objesi yapmıştır (Taş, 2016: 167-172).

Dalga hareketlerinin bu genel kabulüne karşın kadın hareketinin teorik çerçevesi politik iktisat ilişkisi üzerinden önceleneceğinden çalışmada feminist akımlar üzerinden sınıflandırılmaya gidilmiştir. Bu bağlamda kadın ve emeğine dair akımların kendi içlerinde farklılaşan bakış açılarından ötürü, söz konusu akımların kadın meselesine nasıl baktığından hareketle bir sınıflandırma yapılacaktır. Bu bağlamda, en genel anlamda dört akım ortaya çıkar. Bunlar liberal feministler, Marksist feministler, radikal feministler ve ikili sistem yaklaşımçılarıdır.

1.1. Evrensel Haklarda Eşitlik: Liberal Feminizm

Rasyonel akıl, özgürlük, eşitlik gibi doğal haklar doktrinin mottoları liberal feministlerce de kullanılmıştır. Doğal hakların yurttaş olmaktan kaynaklı haklar olduğunu ve bütün yurttaşların bu haklardan eşit şekilde yararlanması gerektiği soyutlamasıyla liberal feminizmin teorik temelleri atılır. Kadının yaşadığı her türden eşitsizliği yapı içi tartışmalarla çözmeyi kendilerine dilmaç edinirler. Kadınların eğitim hakkından eşit şekilde yararlanmamış olması eşitsizliğin başat nedenlerinden biri olarak görülmüştür. Burjuva devriminin yurttaşlık temelinde bütün toplumsal kesimlere eğitim politikaları üzerinden uygulanması ile cinsiyete dayalı eşitsizliklerin ortadan kalkacağını savunurlar¹ (Nye, 1988: 12). Walby’ in de ifade ettiği şekliyle Liberal feminizmi, diğer feminist akımlardan ayıran en önemli nokta, *“kadının ezilmişliğini toplumsal yapıları şekillendiren bir analizle değil bir dizi küçük ölçekli mahrumiyetin bir araya geldiği bir toplam olarak izah etmesidir. Bu yaklaşıma göre, kadınların dezavantajlı konumda olmasının tek bir temel nedeni yoktur* (Walby, 2016: 16).”

Kadının toplumsal cinsiyet bağlamında yaşadığı eşitsizlikleri patriyarkadan koparmadan ele alan liberal feministler kamu ve özel alan ayrımı yaparak bireysel hakların alanını tartışma konusu etmişlerdir (Altınbaş, 2006: 23-26). Liberal feministlerce devletin müdahale alanını kapsayan kamusal alan ile “özgür” olduğu kabul edilen özel alanın inşasında erkeğin egemenliği görünmez kılınmıştır. Özellikle özel alanda erkeğin merkeze alınmasının ötesinde görünmez kılınması adına rasyonel akıl devreye sokulmuştur. Liberal feministler bireysel yeteneklere gönderme yaparak kadının sistem içindeki olası kazanımlarını öncelerler. Böylece kadının erkek egemen yapıdaki anlatisını göz ardı edip, ev içi üretim pratiklerini roller düzeyine indirgemektedirler. Dahası ev içi rollerin üretim ilişkilerini yeniden üretmesini ise, nicel ve süresiz ev içi iş yapısı şeklinde tanımlarlar. Özel alandaki bu bulanıklık, sadece burayla sınırlı tutulmamış kamusal alanda ise kadınların dezavantajlarını özellikle mahrumiyetlerine neden olan yapı içi eksikliklere bağlayarak kurgulamaktadırlar.

Rasyonel karar veremediğinden dolayı iktisadi ajan olarak görülmeyen kadın anlatisına ilk eleştiri liberal feminist iktisatçılarla gelmiştir. Neo-klasik iktisatın bakış açısını merkeze alarak eleştirilerini politik ekonomi içinden yükseltmişlerdir. Buna göre; cinsiyetler arası eşitlik gereği kadın rasyonel akla sahip

¹ Mary Wollstonecraft hem Liberal feminist akımın kurucusu hem de önde gelen temsilcilerindendir. Bunun yanı sıra John Stuart Mill ve Harriet Taylor’da diğer önemli liberal feministlerdir.

Feminist Kuram'da Kadının Politik Ekonomisi Ve Dönüşümü

olup, doğru iktisadi davranışı gösterebilen bir iktisadi aktördür. Kadın, emek piyasasındaki eşitsizliklere rağmen artı değer üreten üretken emeğin öznelereindir. Bu yüzden eşit haklara sahip olması gereken bir iktisadi aktördür. O vakit doğru olan kadını irrasyonel olarak görmek değil, yapı içi müdahalelerle ortaya çıkan eşitsizlikleri yok eden bir perspektif geliştirilmesidir. Böylece toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik yapı içi müdahalelerle ortadan kaldırılır. Fakat üretken emeği artı değer üreten emekle sınırlı tutan bu bakış açısı kadının ev içi emeğini pas geçmekle kalmaz aynı zamanda onun bu durumunu rasyonel iktisadi aktörle de bağdaştırmaz. Bu bağlamda ev içi emek sürecini iş yaşamına giren kadına toplumsal cinsiyetin dayattığı yansıma olarak değerlendirirler. Bu rol bölüşümü doğası gereği erkeğin ev içi üretim sürecinde başkaca yeni roller üstlenmesine zemin hazırladığını iddia ederler (Walby, 2016: 110-111). Kadının çalışma hayatı ve ötesinde ev içi emek süreçlerindeki yerini liberal haklar teorisi bağlamında ele alan liberaller, gündelik (iş hayatı deneyimleri başta olmak üzere) pratiklerini açıklamak için kültür kavramını merkeze alırlar. Kültürel farklılıklardan kaynaklanan rolleri sıklıkla vurgularlar.

Liberal feministlerin ekonomi politığı dair bu genel yaklaşımları feminist hareketler içinde ilk olmaları nedeniyle sonraki akımlar tarafından eleştiri konusu olmuştur. Bu alt bölümü sonlandırmadan önce bunlardan ön plana çıkan bazılarını vurgulamak yerinde olur. Liberal feministlerin cinsiyete dayalı iş bölümünü eleştiren Kanter; kadınların karşı karşıya kaldığı kariyer ve iş mekânı olumsuzluklarını konu edinir. Kanter'e göre, kadın eğitim politikalarında başarılı olsa bile iş/kariyer basamaklarında patriyarkal kültürel den ötürü yükselememektedir. Özellikle erkeklerin egemen olduğu işkollarında erkekler arası dayanışma ilişkilerinin cinsiyetçi bir noktada yoğunlaştığından kadınların yükselme şansı iyiden iyiye zorlaşmaktadır. Kadının çalışma hayatındaki dezavantajlı durumu, kariyer basamaklarının eril oluşundan kaynaklı olarak erkek işgücünün kayırılması ile sınırlı değildir. Daha önemlisi kadının eril ilişkilerdeki ilişki ağlarından dolayı karşı karşıya kaldığı psikolojik "motivasyonsuzluklardır." Kariyere dair bu dışlama, kadın dayanışma ilişkilerini sağlayabilecek modellerin olmaması ile birleşince psikolojik olarak motive olamayan bir kadın profili ortaya çıkacaktır (Kanter, 1977'den Aktaran: Walby, 2016: 58-59). Kadının erilleşme zorunluluğunun mevcut iş bölümü örgütlenmesinin kaçınılmaz bir sonucu olması, liberal feministlerce gözden kaçırılan bir husustur. Bu durumun liberallerce görülemediği olması, diğer feminist akımlarca eleştirilmesine sebep olmuştur. Bilakis benzerlik/aynılık üzerine inşa edilen eşitlikte, en azından kadının "biyolojik olarak farklı oluşunun göz ardı edilmesi sebebiyle teoride yanılığlara düşülmektedir (Evans, 1995: 39)." Çocuk sahibi olmak kadının kaçınılmaz olarak çifte yük sahibi olması sonucunu doğur ki bu durumda kadının emek piyasasında erkeğe göre dezavantajlı bir konuma itilmesine sebep olur.

Son olarak ev içi emek sürecini ihmal eden bakış açılarına getirilen eleştiriye kısaca yer vererek bu kısmı sonlandırmak yerinde olur. Liberal feministler emek piyasasına katılmamayı eğitim yoksunluğu ile ilişkilendirmişlerdir. Bu önermenin doğal sonucu emeğin sınırları artı değer üretken emek olarak çizilir. Çünkü eğitim mesleki beceri kazanmayı amaçlar ve bu da ancak artı emek üreten emek piyasasına

katılmakla test edilir. Böylece ev içi emek süreci artı değer üreten emek olmadığı savı pekiştirilir. Sürekli üretken emek ile artı değer arasında kurulan varsayım mutlak doğru alan olarak kabullenilir. Üstelik bu tezi desteklemek için evlilik ile ortaya çıkan hane dışı emek sürecinden kopuşu bir değişim olarak değerlendirirler. Bu haller sonuç itibarıyla ev içi emeğin esas öznesini kadına indirgeyen bir mantık yürütmesine vesile olur. Bu emek, artı değer üretmediği için emek olarak görülmez. Diğer taraftan erkeğin rollerindeki değişimi ise kadının emek piyasasına girmesiyle erkeğin ev içi emek sürecine katılımıyla eşitleneceğini varsayarlar. Böylece kadın ve erkeğin eşitlendiği bir roller dağılımının ortaya çıktığını iddia ederler. Fakat pas geçtikleri erkeğin yeni roldeki zamanının kadının ev içi rollerine olan oranı ve bunun sürekliliğidir. (Walby, 2016: 110-113).

1.2. Kadın Sorununu Sınıftan Görmek: Marksist Feministler

Marksist kuramın kurucuları olan Marks ve Engels, esas olarak kadın sorununu kadını merkeze alarak tartışma konusu yapmazlar. Buna rağmen sınıf ilişkileri içinde kadının dışlanma hallerini çokça dile getirmişlerdir. Üstelik hem sosyalist feministler hem de radikal feministlerin esin kaynağı olmaları nedeniyle bu bölümde üzerinde durulmayı hak etmektedirler. Özellikle çağdaş sosyalist feministlere esin kaynağı olan Marks'ın maddeci "determinizm" teorisi, yabancılaşma, praxis ve ekonomik değerlendirilmesi olan kapitalizm ve emek teorilerine bakılmayı zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda öncelikle Engels tarafından yazılan "*Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni*" adlı çalışmaya kısaca bakmak yerinde olur. Engels en genel anlamda çalışmasında kadının metalaştırılması sürecine eğilmiştir. Bu bağlamda aile ve aile içindeki iş bölümü ve bu durumun oluşmasında etkili olan tarihsel arka plan tarihsel materyalist bir bakışla irdelenmiştir (Donovan, 2015: 133-134). Marks ailedeki iş bölümünün kökenini doğal iş bölümüne indirir. Şöyle ki yaş ve cinsiyetten dolayı oluşan farklılaşma doğal iş bölümünün kökeni olarak görülür. Bu bağlamda *Alman İdeolojisinde* vurguladığı üzere; iş bölümü sayesinde bir insanın bir başka insana efendiliği köleliğin ilk şeklidir. Bununla birlikte kadın ve çocukların koca tarafından köleleştirilmesini özel mülkiyetin ilk biçimi olarak görmüştür (Marx&Engels, 2008: 57-61). Yine Marks "*ekonomi politığın eleştirisine katkı*"da toplumsal yapının bilincin oluşumunda etkili olduğunu vurgular. Marks bununla birlikte bilincin nasıl oluşturulduğu sorusunu ise *Alman İdeolojisi* çalışmasında ele alır. Marks bir toplumdaki egemen düşüncenin nasıl oluştuğu sorusunu merkeze aldığı Alman İdeolojisinde, egemenin düşüncelerinin egemen tarafından topluma dayatıldığının altını çizer. Dayatılan bu bilincin karşı sınıf tarafından özümsemesini ise, esas olarak yanlış bilinç olarak kendini dışı vurduğunu altını çizer. Bu durumda praksisin yanlış bilinci ortadan kaldırmada önemli bir işlev göreceğini varsayar (Marx&Engels, 2008: 53-69). Praxis, Marksist kuramda kişinin kendi sınıfına ait olmayan bilinci açığa çıkarmanın eğitsel aracıdır. Bu düşüncenin Marksist feministler açısından önemi, kadın ve proletarya arasında kurulan bağa/benzerliğe karşı erkekler ile yönetici çıkar gruplarına hizmet eden yanlış bilinci açığa çıkarmasıdır.

Feminist Kuram'da Kadının Politik Ekonomisi Ve Dönüşümü

Engels'in *Ailenin Kökenindeki* temel tezi, tarih öncesi komünist anaerkilliğin belirli bir anda ataerkillik tarafından nasıl ters çevrildiği ya da ikame edildiği üzerinedir. Bununla birlikte, anaerkil feministlerden farklı olarak Engels, bu geçişi ekonomik gelişmelere, özellikle de özel mülkiyetin kurulmasına ve değişim ve kar için kullanılan metallerin ortaya çıkmasına bağlar. Ancak değişimden önce toplum anne etrafında dönen geniş aileler temelinde anaerkil bir biçimde örgütlenmişti. Engels burada Morgan'ın Amerikan Irokua Kabilesi üzerindeki çalışmalarından esinlenmiştir (Engels, 1967: 46-119). Engels'in tasvir ettiği anaerkil komünist toplumunda kadınlar aynı kabilenin üyesi iken erkekler dışarıdan geliyordu. İş bölümüne rağmen cinsler eşitti. Anaerkil toplum olması nedeniyle kadın daha eşitti. Çünkü maddi temel, kadınların mensup olduğu kabilelerce denetleniyordu. Anaerkillikten ataerkil topluma geçilmesinde avcılık yerine sürü yetiştiriciliğinin öne çıkması önemli bir evredir. Bu yeni evreyle birlikte ortaya hayvansal gıdanın artmıştır. Artış beraberinde gıdanın üretimi, kontrolü ve denetimi sorunlarına vesile oldu. Üstelik bütün bu işlerin yapılması için köle kullanımını "zorunluluğu" belirdi. Bu yeni durum cinsiyetler arası iş bölümünün pekişmesini arttırdı. Üretim aşamasında kadının daha fazla tercih edilmesi, kadının aynı zamanda değişimin nesnesi olmasına alan açtı. Üretimde daha çok kullanılan kadın, söz konusu ortaya çıkan artık değer denetimine gelince buradan erkek tarafından dışlandı. Bu durum kadının değer kaybetmesine ve ikincil pozisyona düşmesine neden oldu. Hatta erkeğin elinde biriken artı değer miras sorununun nasıl halledileceği sorusunu gündeme getirdi. Haliyle miras babanın kendisini güvenceye almak adına bu varlığı erkek evlada devretmesine neden olmuştur. Bu durum kadının evden dışlanmış ve hizmet eder duruma itilmiş hale gelmesine ve erkeğin ihtiraslarının kölesi olmasına yol açmıştır. Engels buradan hareketle erkeğin bu konumunu korumak adına tek eşliliğe dayalı çekirdek aile tercihinin yöneldiğini ifade eder. Böylece özel mülkiyetin alanı aile içinde oluşturulmuştur (Engels, 1967: 46-119). Bu dönüşümle birlikte aile biçimi, patriyarkal aile biçimini alır. Patriyarkal aile biçiminde kadınlar ve köleler baba ve kocanın mülkiyeti olurlar. Kadının bu yeni statüsüne karşın ilk Marksistler işgücüne katılımı kadınlara kurtuluş olarak önerirler. Çünkü burjuva ailesinde kadın miras ve varislik ilişkisinden dolayı veraseti alacak olan aile bireyini yetiştirmekle sorumlu olması nedeniyle ikinci planda olma işlevi süreklileştirir. Buna karşın proleterleşen kadın ise proleter sınıfın mülk sahibi olmayışından dolayı ezilme ilişkilerinin 'dışına' çıkar. Emek piyasasına katılan kadın, aile reisinin iktidarını sarsacak yeni bir ilişkilene alanına evrilir. Bu durumda patriyarkal ilişkilerin önce yıpranmasına ve en nihayetinde sönmelenmesine kapı aralar. Böyle bir ilişki, nihayetinde aile ve özel mülkiyet ilişkilerini ortadan kaldıracığı için kadının özgürleşmesine olanak sağlar (Donovan, 2015: 133-135).

Marksist feministler patriyarkanın kapitalizmden ayrı düşünülemediğini vurgulamalarının yanı sıra esas olarak sömürünün yeniden nasıl üretildiğine odaklanmışlardır. Bu bağlamda sermayenin sınıfsal sömürü ilişkisiyle, erkeğin kadın üzerindeki sömürsünü sınıf cinsiyet ilişkiselliği üzerinden okurlar (Walby, 2016: 15). Sömürünün sadece üretken emek piyasası ile sınırlı olmadığını aksine

patriyarkal yapının bu sömürüyü katmerleştirdiğini vurgularlar. Dolayısıyla ilişkilenenin sömürü türlerine yansımaları ise cinsellik, annelik ve ev içi üretim süreçlerinde kendini somutlaştırır (Bora, 2005: 51). Marksist feministler ev içi emeğin sömürüyü sadece erkeğe harcanmış emek olarak almak yerine sermaye ile olan sömürü ağı üzerinden görülmesi gerektiğini vurgularlar. Esas olarak evdeki erkeklerden öte sermaye için harcanmış bir emek olarak görürler. Piyasadan alınması durumunda maliyet artıran bir faktör olarak görülen ev içi emeğin bu hali işvereni daha fazla ücret vermeye iter. Bu durumda işverenler için makul olan çözüm; ücretler üzerindeki baskıyı azaltması nedeniyle ev içi emeğin kadın tarafından karşılanmasının desteklemesidir. Fakat bu durum Marksistlere göre sömürüyü arttırıcı bir işlev görür. Hatta ötesinde onlara göre bu hal işçinin fiziksel ve zihinsel olarak iş hayatına hazır edilmesinde zemin hazırlarken aynı zamanda erkeğin ev içi emek sürecinin dışına itilmesine ortam hazırlar. Böylece işverenlerin en fazla istediği şey yani işçinin emeğinde maksimum verimlilik elde edilir. Çünkü işçi evde dinlenmiş ve verimli bir güne başlamaya hazır hale gelmiştir. Yine çocuğun yetiştirilmesinde kadına yüklenen roller gelecekte emek sınıfına verimli yeni işçilerin eklenmesini içerir.

Değerlendirmelerin sürekli olarak sınıf eksenli görülmesi patriyarkanın yeteri kadar görülmemesi Marksistlerin esas eleştirildiği alandır. Nitekim Toksöz, Hartmann ve Walby'e gönderme yaparak bu ilişkinin temel açmazını şu cümlelerle eleştirir. “*İşyeri ve ev, ücretli işle evde yapılan iş bölünmesini kapitalizm yaratmış olsa bile neden kadınların özel, erkeklerin ise ücretli iş alanında çalıştığını açıklayamazlar. Hartmann ve Walby'e göre, bunun açıklaması patriyarkaya gönderme yapmadan mümkün değildir* (Toksöz, 2011: 94-95)”. Dolayısıyla ortaya çıkması gereken sadece sınıf ve sömürü ilişkileri değil, aynı zamanda patriyarkayı vurgulayan bir çerçevedir. Nitekim Hartsock; Marksist bir bakış açısıyla kadınların varoluşunun maddi temelini kadınların bilincini oluşturduğuna inanmaktadır. Kadınlar ücretli çalışmaları bile onların birincil kurumsallaşmış faaliyeti ev işi ve çocuk bakımındadır. Hartsock bu pratiklerin meta değişiminin kapitalist dünyadaki erkeklerin faaliyetleri ile üretilen “soyut erkeklığın” aksine ilişkisel bağlamsal, bütünleştirici ve yaşamı onaylayan bir bilinci yarattığını söylemektedir. Bu bilinç, patriyarkal ideoloji ve pratiği eleştiren feminist duruş noktasının temelini oluşturur (Donovan, 2015: 149) Yine Marksist feministlerin cinsiyet temelli eşitsizliği kapitalist sistemin sömürü ilişkileriyle sınırlandırmaları en fazla eleştirildikleri başlıklardandır (Walby, 2016: 16). Oysa ki kadının özellikle ev içi ilişkilerdeki sömürüsü kapitalizmi aşan bir niteliğe sahiptir. Bu durumun tipik yansıması özellikle Ortodoks Marksistlerce örnek olarak alınan Sovyetler ve Küba'daki hallerdir. Kadının çocuğun bakımındaki baskın rolü, ev içi üretim sürecindeki belirginliği diğer feminist akımlarca Marksist feministlerin praksisteki çelişkilerine dikkat çekmek için sıkça başvurdukları örneklerdir.

1.3. Patriyarka Teorisine Doğru: Radikal Feminizm

Yeni toplumsal hareketler bağlamında toplumsal cinsiyet okumalarının çoklulaşmasında radikal feminizm önemli bir yere sahiptir. Radikal feminizm 68

Feminist Kuram'da Kadının Politik Ekonomisi Ve Dönüşümü

kuşağının Amerika deneyimlerinde önemli bir yere sahip olan New York ve Boston'da savaş karşıtlığı üzerinde gelişen protestolarında, erkek yoldaşlarının yaklaşımlarına eleştirileri üzerine gelişen bir akımdır. Yeni toplumsal hareketlerin bu önemli evresinde radikal feministler tarafından önerilen sorunlar arası eşitleme, sonrasında akımın temel argümanlarından biri olmuştur. Donovan Radikal feministlerin bu duruma bakışını şöyle özetler: “*bütün bu sorunların birbiriyle ilintili olduğuna, erkek egemenliğinin ve kadınlara hükmetmenin toplumdaki baskının kökü ve modeli olduğuna ve gerçekten devrimci olan bir değişimin temelini feminizm olduğuna inandılar* (Donovan, 2015: 266)”. Radikal feministler söylemden düşünüşe kadar patriyarkal sisteme ait bütün kavram ve kuramların sorun edilmesi önerirler. Bu bağlamda erkek egemen sistemin kavram ve düşünüşünü reddederek, yeni bir kuramsal ve kavramsal çerçeve oluşturdular. Walby radikal feministlerin patriyal özelindeki önermesi bu çerçevenin sınırları için iyi bir örnektir; “*Yapılmış pek çok patriyarka tanımının hepsinde ortak iki temel öğeden bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ikincisi ise toplumsal cinsiyet ilişkilerinin farklı yönlerinin birbirine bağlanmasındaki sistematikliktir* (Walby, 1996: 21)”. Wably'nin bu ilişkiselliği esasında patriyarkanın neyi içerdiğini açıklamayı zorunlu kılar. Buna göre patriyarka erkeklerin kadınlara egemen olduğu, baskı uyguladığı ve sömürdüğü bir sosyal yapılar ve pratikler sistemidir (Walby, 1996: 21).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kapitalizm üzerinden okunmasına karşı çıkan radikal feministler, esas olarak Patriyarkal sistemin tartışmaların merkezinde olmasını önerirler. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair kavram setlerini de patriyarkal sistemi açıklayıcı/geliştirici bir içerikle üretilmesi gerektiğini savunurlar (Walby, 1986: 23-26; Hartmann, 1992: 139-141). Wably'nin yukarıdaki açıklayıcı tanıma biraz daha anlam katmak için şu vurguları da yapmak gerekmektedir. Radikal feministlere göre kavram setlerinin en başatı olan Patriyarka (ataerki), dar anlamından öte bir çerçevede okunmasını yani sadece babanın yönetimi değil evde koca, işyerinde patron ve toplumsal bütün ilişkilerde erkeğin hegemonyası olacak şekilde geniş anlamda kullanılması sistemi açıklar niteliktedir (Mies, 2012: 94). Radikal feministler, erkek egemen sisteme getirilen bu köklü eleştirinin toplumsal örgütlenme modelini eleştirmekle kalmayıp, esas olarak biyolojik özellikleri sorun etmiş ve bunun iş yaşamı üzerindeki etkilerinin erkekler tarafından kullanılmasını eleştirmişlerdir.

Firestone erkeğin kadın üzerindeki hegemonyasını kadının biyolojisi üzerinden inşa edildiği vurgular. Kadının çocuğun doğumdan başlayarak gelişimini içeren bütün aşamalarında başat olması, bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olduğunu savunur (Hartmann, 1992: 139-141). Radikal feministlere göre sonu gelmez bu eşitsizliğin ortadan kaldırılması için teknolojik gelişimden faydalanılabilmektedir. Bu bağlamda radikal feministler gebelik dönemi için üretilecek teknolojik donatılar sayesinde dezavantajlı durumun gerileteceğini varsayarlar. Ötesinde radikal feministler çocuğun büyütülmesi sürecine de müdahale edilmesi ve çocuğun toplumsalın öne çıkarıldığı bir kolektivite içinde yetiştirilmesi gerektiğini sıklıkla dile getirmişlerdir. Çocuk yetiştirmenin toplumsallaşması, diğer bir ifadeyle

aileden öteye toplum merkezli bir büyütme modeline evrilmesi sayesinde kadınların patriyarkal ilişki ve baskı ortamından çıkmasının olanağı sağlanır. Freud'çu bir perspektifle anne ve çocuk arasındaki ilişkinin sorgulanması gerektiğini altını çizerler. Böylece yeni bir toplum örgütlenme modeli ortaya çıkarılacaktır. Bu toplumsal ilişki üretilir ise erkek egemen toplumsal ilişki ağlarının iş hayatı, iş mekânları, iş bölümü gibi erkeği merkeze alan bütün örgütlenme modelleri sonlandırılmış olacaktır. Bu durum da erkeğin de özgürleşmesini sağlayan daha eşitlikçi bir iş ve genel hayat dengesi oluşacaktır (Donovan, 2015: 266-295). Radikal feministlerin özel-kamusal patriyarka ile toplumsal cinsiyetçi iş bölümü etrafında kurguladıkları bu eleştiri alanını biraz daha açmakta fayda var.

Walby'nin patriyarkayı kamusal ve özel patriyarka olarak tanımlanmış olması, esas olarak erkek egemen yapının kamusal ve özelinin birbirinden ayırılmadığını, aksine birbirlerini destekleyen yapısının varlığını sorun edilmesini önerir. Liberal feministlerin aksine Walby, kamusal ve özelin birbirini destekleyen bir bütünlüğü olduğunu ve bunun erkek egemen iş bölümünü yani cinsiyetçi iş bölümünü nasıl meşrulaştırdığını sorgulamıştır. Bu bağlamda patriyarkanın birbirini destekleyici alanlarını; üretim tarzı, devletteki kamusal ilişkiler, eril şiddet, kültürel kurumlardaki patriyarkal sönümlenmeyen ilişki süreklilikleri ve ücretli emek piyasasındaki patriyarkal dayanışma ilişkileri olduğunu vurgular (Walby, 2016: 275).

Kadın ve erkeklere giydirilmiş rol kalıpları etrafında iki cinsin ayrıştırılması toplumsal cinsiyetin en somut dışı vurumudur. Çocuğun biyolojik cinsiyetinin² merkeze alındığı bu ilişkilendirme türünde, bebeklikten başlayıp bütün büyüme evrelerini kapsayan bir kadın ve erkeklik rolleri bütünü içinde birey şekillenir (Etiler, 2015: 2). Patriyarkal yapı içinde şekillenen bireyin cinsiyet temelli yetişmesi neticesinde erkek; iktisat, siyaset ve bilgi alanları içinde inşa edilen bir kişiliğe teşvik edilirken kadın ise aile ve akrabalık bağlarının hâkim olduğu bir yapıyla inşa edilen bir kişiliğe yönlendirilmektedir (Davidoff, 2012: 235). Böylece kadın ve erkeğin verili güç ilişkileri içindeki durumu iş bölümünü de kapsayacak bir muhtevaya bürünür. Patriyarkanın şekillendirdiği cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınların ve erkeklerin neleri yapıp yapmayacaklarını tarifler. Diğer bir ifadeyle söyleyecek olur isek; toplumda yaratılmış olan fikirler ve değerlerce beslenen kadın ile erkeğin farklı roller ve sorumluluklar yüklenmesine işaret eder.

Toplumsal olarak kurgulanan cinsiyetçi iş bölümüne göre, “evin ekmeğini kazanan erkek”tir. Buna karşılık kadının temel rol alanı ise ev içi ve aileyle sınırlandırılmıştır. Kadın bu alanlardaki hizmetleri yapmakla sorumlu kişi olarak kabul edilmiştir. Eril toplumun kabulleri üzerine kurgulanmış bu rol dağılımı, ilk etapta teknik iş bölümü olarak görülse bile esasında daha karmaşık bir içeriğe sahiptir. Kadın üzerinde oluşturulan şiddet, baskı, sömürü ve ayrımcılık bunların en görünür halleridir. Hatta daha da ötesinde rol, kadının erkeğe mutlak bağımlılığını sağlar. Bu eril verili durum, kadının kamusal alandaki bütün teşebbüslerinde sürekli

² Patriyarkal toplumsal normlara göre, kadının biyolojik cinsiyet (rolü) ve toplumsal cinsiyet (rolü) olarak iki cinsiyet biçimi (ve rolü) olduğu kabul edilmektedir.

Feminist Kuram'da Kadının Politik Ekonomisi Ve Dönüşümü

devreye girer. Bu kabulle birlikte toplum kurgulandığında kadın her türlü girişiminde eril iktidar alanlarının sonu gelmez baskı ve dışlanmasıyla karşı karşıya kalır. Kadın kendi girişimleri sonucunda kamusal alanda bir iş sahibi olsa dahi eril düşünüşün iklimi, ona sürekli kadınlığını ve ev içi görev dağılımını hatırlatır. Dolayısıyla bu kabuller kadının işyeri ile kuracağı ilişkileri de etkiler. İkincil aktör olmaya zorlanan kadın, iş öncelikli bir yapıdan ev-iş öncelikli bir yapı üzerinden düşünmek zorunda bırakılır. Hatta bu düşünüşe zorunlu bırakılmaktan öteye kadının bu duruma uygun hareket etmesi gerekliliği kabul ettirilir (Bailey, 2014: 404-408). Diğer bir ifadeyle, erkeğin yaşadığı sorunlar işyeri ve bağlantılı sorunlar olurken, kadının yaşadığı sorunlar ise ikinci vardiya veya çifte mesai olarak da adlandırılan ev içi yeniden üretim sürecini de içene alan ve iş-ev yaşamı kapsayan sorunlardır.

Patriyarkanın batı toplumlarındaki yeni toplumsallıklar üzerinden gerileyip gerilemediği tezi, esas olarak radikal feministlerin tartıştıkları bir başka alandır. Bu tartışmada Walby, patriyarkanın gerilediğini iddia etmiştir (Walby, 2002: 533-557). Walby, batılı kapitalist toplum kamusalını tanımlarken piyasa yönelimli patriyarkalar ve devlet yönelimli patriyarkalar olarak bir ayrıma gitmektedir. Devlet yönelimli patriyarka için 1989 öncesi Doğu Avrupa'sını, piyasa yönelimli patriyarka için ise ABD'yi örnek olarak vermiştir. Buna karşılık Batı Avrupa devletlerindeki patriyarka ise refah devletleri olarak tanımlamasından hareketle, piyasa ve devlet modelli patriyarkaların arasında bir yerde konumlandırmıştır (Walby, 1996: 30). Toksöz ise, özellikle kadının ev içinde görmüş olduğu her türlü şiddetten dolayı özel alandaki eril tahakkümün devam ettiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda gelişmiş kapitalist ülkelerde özel patriyarkanın sona erdiği saptaması doğru gözükmemektedir (Toksöz, 2011: 107) Sonuç itibarıyla kendi içinde değişiklikler göstermekle birlikte toplumsal cinsiyete dayalı dışlanma meselesi temelde kadının aleyhine ilişkiler üretmeye devam etmektedir. Kadının bu ikincil halinin sebebi patriyarkal kültürdür. Günümüzde patriyarkanın şekillendirdiği toplumsal düzenin değişimine şahit olunduğu ülkeler olmakla beraber, hala yaygın olan görüş, bu kültür normu çerçevesinde biçimlenen düzendir. Ancak tek başına böyle bir genelleme çok muğlak ve yanıltıcı olacaktır, bu sebeple pek çok değişken üzerinden bu durum açıklanmaya çalışılmalıdır.

Radikal feministlere yapılan temel eleştiri psikolojik faktörleri incelemeleridir. Yine radikal feministlere yapılan diğer eleştiriler ise istihdama dair analizlerinin yetersizliği ve bütün toplumları/toplumsal kesimleri biricikleştirmeleridir (Walby, 2016: 16, 68). Oysaki toplumların özgünlükleri her alanda olduğu gibi toplumsal cinsiyet alanında da farklılıklara neden olmaktadır.

1.4. Sadece Kapitalist Sistem Değil Aynı Zamanda Patriyarka: İkili Sistem Kuramı veya Sosyalist Feministler

İkili sistem kuramı, isminden de anlaşılacağı üzere sınıfsal perspektifi merkeze alan Marksistler ile patriyarkayı merkeze alan radikal feministlerin önermelerinin bileşiminde oluşan ve esas olarak sosyalist feministlerce ele alınan yaklaşımdır (Ecevit, 2011: 36). Radikal feministlerce vurgulanan patriyarka ile Marksistlerce merkeze alınan sınıfsallık tartışmalarına ayrı odaklanmak yerine

ikisini birlikte ele almayı öneren ikili sistem kuramcıları, böylece emek sömürüsünün daha iyi açığa çıkacağını söylerler (Walby, 2016: 17). Bu ortaklaştırma iddiasına rağmen, ikili sistem kuramcıları arasında meselenin nasıl ele alınacağına dair düşünsel ayrılıklar da mevcuttur. Esas olarak radikal feministler tartışmada cinsellik, şiddet, kültür ve devleti öne alırken, sosyalist feministler ise ev işi, ücretli çalışma, kültür ve devlete önem vermişlerdir. Bir taraftan radikal feministlerin yaklaşımı diğer taraftan Marksist feministlerin önermeleri sıklıkla ikili sistem kuramcıların bakışında dilmaçlık etmiştir. (Walby, 2016: 18).

Toplumsal cinsiyete dayalı sömürü ilişkilerini sadece kapitalizm ile değil aynı zamanda patriyarkal sistemden kaynaklandığını iddia eden ikili sistem kuramcıları kendi içlerinde de farklı öneriler getiren feminist akımdır. Buna göre; üretim ve iktisat kapitalizm ile ilişkilendirilen kültür, cinsellik ve ideoloji ise patriyarkal sistemle ilişkilendirilir. Nitekim bu bakış açısını merkeze alan Juliet Mitchell; Batılı toplumlar nezdinde yapılacak analizlerde ekonomik yapı ile kapitalizmi, ideolojik durum ile patriyarkayı esas alan bir özerklikten görülmesi gerektiğini vurgular. (Hartmann, 1992; Walby, 2016: 18). Yine bu grubun önemli temsilcilerinden olan Christine Delphy, Mitchell ile kapitalizm ve patriyarkayı aynı okumaları konusunda benzeşmelerine rağmen ev içi üretim sürecinin patriyarkanın oluşumunda belirgin etkisi olduğu vurgusu üzerinde farklılaştıklarını vurgular. Kadını ve erkeği batılı topluma içkin durumu üzerinden analizinin merkezine alan Delphy evlilik sözleşmesinin iş sözleşmesine olan benzerliğinden hareketle bir dost düşman ilişkisi üzerinden şekillenen cinsler arası ilişkide kadının sömürülmesini katmerleştirdiğini öne sürer. Buna göre sistemden bağımsız olarak erkek kadını ev içi üretim sürecinde sömürür. Nitekim kendisi bu durumu patriyarkal sistem üzerinden şöyle tarifler; “*Patriyarkal sömürü kadınların ortak, özgül ve birincil ezilme biçimidir* (Delphy, 1992 aktaran Acar-Savran, 2004: 47)”.

İkili yaklaşım içindeki diğer bakış açısına göre ise ev içi emeğin üretken emek olarak görülmemesi ile emek piyasasında işgücünün bir ücrete tabii tutulması şeklindeki ayrımlarına rağmen kapitalizm ile patriyarkanın karşılıklı ilişkiselliğine yoğunlaşılmalıdır (Toksöz, 2011: 98). Hartmann bu grubun önemli temsilcilerinden olup kapitalizm ve patriyarkanın ilişkişelleği konusunda Mitchell’in yanında durmakla beraber bilinçdışı konusunda ondan farklılaşmaktadır (Hartmann, 2012:180-182). Hartmann, kadının erkekler tarafından denetlenmesinin çeşitli halleri olduğunu ve bunların tahakkümü süreklileştirdiğini dile getirir. Bu bağlamda mülkiyet ilişkilerinden dışlanmaları, tek eşli evliliğe mecbur bırakılmaları ve iktisadi kazanç sağlayıcı ilişkilerin dışında tutulmaları v.b. gibi haller tipik baskılanma yöntemleridir. Çocuğun büyütülmesinden karakter edinimine kadar çoklu annelik rolleri aile üretiminin bir yansıması olmasının yanı sıra aynı zamanda tahakkümün yeniden üretiminin de dışı vurumlarıdır. Çünkü cinsiyetinden bağımsız yetiştirilen çocuk kapitalist sistemin itaatkâr nesnesi haline dönüştürülür. Hartmann, hem patriyarkal sisteme hem de kapitalist sisteme hizmet eden bu ilişkilendirme türlerinin aynı zamanda ikisi arasında bir gerilimi de üretmekten geri durmadığını iddia eder. Bu durumun ortaya çıkma nedenini ise kadının emeğinin bölüşümü/el konulmasındaki gerilimden kaynaklandığının altını çizer. Şöyle ki patriyarkal sistem

Feminist Kuram'da Kadının Politik Ekonomisi Ve Dönüşümü

kadının ev içi emek sürecindeki avantajını sürdürmek isterken sermaye ise kadının emek piyasasına eklenmesini ister. Bu nedenle erkekler sanayi devrimi sonrasında kadının emek piyasasına çıkışını ücretleri üzerinde bir baskı olarak görmeleri nedeniyle kadınların emek piyasasına dahil olmamalarını savunmuşlardır. Bu bağlamda eve bakım görevinin erkeğe ait olduğundan hareketle ücretlerinin artırılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu gerilimli ilişki patriyarka ile sermayenin kadınlara verilen ücretin daha düşük olması şeklindeki zimmi anlaşmaları ile ötelenmiştir. Böylece kontrollü bir rıza üretimini içeren bir hat oluşturulmuştur ki kadın düşük ücretle emek piyasasına eklenmiştir. (Hartmann, 1992: 142-143, 149-150). Hartmann'ın gerilim üzerinde formülize ettiği iki sistem arasındaki ilişki Walby tarafından kabul görmez. Walby bu bakış açısına katılmaz. Ona göre; kadının hem ev içi üretimdeki konumu hem de emek piyasasındaki eşitsiz ilişkisi kadının aileye olan bağımlılık ilişkisini pekiştirir. Walby, kadının ev içi üretim pratiklerini tariflemek için patriyarkal üretim tarzı kavramını tercih eder. Bu üretim tarzında kadın üretici olmayan aktör iken emek sürecine el koyan sınıf ise kocasıdır (Walby, 1986: 50-51).

Sendikal alandaki dışlanma yöntemlerinin erken sanayileşme dönemlerinde kadınlar aleyhine bir ilişki ürettiğinden bahseden Walby kadınların geliri yüksek mesleklerden dışlanmasını eril düşünüşün dayanışması anlamında tipik bir örnek olduğunu vurgular. Üstelik bu ilişki sadece erkekler arası bir dayanışma değil dayanışma örgütleri olan sendikaların yöneticilerinin erkek olmasından dolayı daha kurumsal bir muhtevaya bürünmüştür. Bu eşitsizliğin sermaye tarafından sorunsallaştırılmasının beklenmediği gibi sendika içinde de feminist hareketlerin dirençleri ortaya çıkmadıkça sürekli yenilediğini dile getirir (Walby, 1986: 243-248'den aktaran Toksöz, 2011: 102). Sosyalist feministlerin patriyarkal ve kapitalist sistemin birbirine eklenenen bu iki halinin esasında sermaye ile erkekliğin çeşitli formlarının birbirini destekleyen görünümler olduğu aşikardır. Bu bağlamda ne tek başına patriyarkayı merkeze alan yaklaşım ne de tek başına kadını sadece sınıfın ihtiyaçlarına uygun bir okumaya tabi tutan bakış açısı politik ekonomik bir feminist okumanın ihtiyaçlarına cevap bulabilir.

Sonuç

Feminist kuramın tarihsel dönemsel uğrakları, toplumsal hareket ve örgütlenme pratikleriyle kendi içinde dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm kadın ve emeğine dair bakış açısını değiştirip dönüştürmüştür. Bu değişim "doğası" gereği gelinen ideolojik bakış açısı ile iç içe gelişmiştir. Yani her akım üzerine inşa edildiği ideolojik çerçeveden kopmadan kadın ve emeğini ele almıştır. Bu anlamda liberal feministler liberal haklar teorisi üzerinden kadını özne yapmışlardır. Rasyonel akıl, eşitlik ve özgürlük gibi liberal haklar teorisinin temel mottolarının cinsiyete dayalı ayrımları ortadan kaldırmada dilmaçlık edeceğini savunmuşlardır. Kadının patriyarkal sistemin yaratmış olduğu eşitsizliğini görmezden gelmezler. Fakat kadına dair dışlayıcılığın hem patriyarkal hemde kapitalist sistem yeniden karşılıklı üretilmiş olması nedeniyle liberal feministler bir çıkmazla karşı karşıya bırakmıştır. Çünkü bu karşılıklı ilişkilene kapitalizm eleştirisini içermeyi zorunlu kılar. Bir

açmazla karşı karşıya kalan liberal feministler çözüm olarak kapitalizm içi çözümlere yönelirler. Liberal feministlerin temel çözüm noktası eşitsizliğin liberal haklar giderileceğidir. Bu noktada eğitimin cinsiyetler arası eşitsizliği kaldıracığını ve emek piyasasında eşitliği sağlayacağını umarlar. Fakat sorun kapitalizm içi düzenlemelerde değil kapitalizmin kendisi ve onunla karşılıklı bir ilişki içinde olan patriyarkanın yeterince görülmemesindedir.

Marksist feministler sınıf temelli okumaları ile kadının her alandaki sömürülmesini konu edinmiştir. Marksist Feministler tarihsel materyalist bir bakış açısıyla, “doğal iş bölümü” başlayıp sınıflar arası eşitsizliklerin parçası olan bir kadın meselesini sıklıkla sorunsallaştırmışlardır. Buna göre eşitsizlik; artığa el koymadan verasetten dışlanmaya, yabancılaşmadan ev içi mekanına ötelenmesine kadar pek çok dışlanma pratiğini içeren bir sınıfsal sömürü şeklinde ortaya çıkar. Erkeğin sömürüdeki tarihsel rolü sınıfla ilişkilendirerek sıklıkla dile getirilir. Sömürünün sınıfsal mücadele ile ortadan kaldırılacağını önermelerine rağmen, SSCB ve Küba örneklerinde olduğu gibi bunun gerçekleşmediği görülmektedir. Erkek işçi patriyarkanın avantajlarından yararlanmaya devam etmektedir. Marksist feministler bu hakikati pas geçerler. Bu durumda onların sıklıkla eleştirilmelerine neden olmaktadır.

Kadının her alandaki sömürüsünü patriyarkal yapıya bağlayan radikal feministler yeni toplumsal hareketlerin en önemli bileşenlerindedir. Patriyarkal sistemi merkeze alan yeni bir düşünüş ve yaşayış pratiğinin üretilmesi gerektiğinin vurgulamaktadırlar. Radikal Feministler kamu ve özel alan ayrıştırmasına karşı çıkarlar. Bu durumun politik ekonomi alanındaki yansımaları olan çifte mesai, kadınların patriyarka tarafından emek piyasasında dışlanmasının yanı sıra emek piyasasında olanlara ise sürekli evi hatırlatması gibi görünüşleri olduğunun altını çizerler. Bu ve benzeri dışlanma pratiklerinin ancak patriyarkal sistemi merkeze alan bir praksislerle çözülebileceğinin vurgularlar. Fakat bu önerilerinin biricikleştirilmesi ve psikolojik boyuta yapılan vurgular sıklıkla eleştiri konusu olmuştur.

Sosyalist feministler kapitalizm ile patriyarkal yapıların birbirini besleyen iki sistem olduğu ve bunlardan birinin öncelenmesiyle kadın meselesinin sağlıklı bir değerlendirmesinin yapılmayacağını savunmuşlardır. Sosyalist feministler ilişkinin eleştirilerini ortaya koyarken kendi içlerinde çeşitlenirler. İkili sistem kuramcılığı içinde yer alan ve radikal feministlerin argümanlarını önceleyen taraf cinsellik, şiddet, kültür ve devlet ile kadın öznesi arasındaki ilişkiye daha sıkça vurgu yaparlar. Diğer taraftan Marksist argümanları önceleyen sosyalist feministler ise ev işi, ücretli çalışma, kültür ve devlete önem vermişlerdir. Bu bağlamda ilk olarak söylenmesi gereken şey; sermayenin daha fazla kar elde etme isteği sınıf ilişkilerinin esas belirleyicisidir. Böylece sermaye sınıfı kadının emek piyasasındaki dezavantajlı konumunu süreklileştirmek adına patriyarkal sistemin ürettiği dezavantajlı ilişki örüntülerini süreklileştirilmesi konusunda ona örtük destek verir. Buna karşın patriyarkal ise erkeğin emek piyasasından siyaset alanına, çifte mesaiden ev içi emek sürecine kadar uzanan dezavantajların sürdürülmesi konusunda kapitalist sistemle örtük bir ilişki üretir. Dolayısıyla sosyalist feministlerce bu hallerin ayrıştırılarak ele

Feminist Kuram'da Kadının Politik Ekonomisi Ve Dönüşümü

alınmasını değil onların birbirini besleyen hallerinin vurgulanması gerektiği sıklıkla dile getirilir. Bu bağlamda praksisin kendisinin de buradan inşa edilmesi gerektiğinin altını çizerler. Bu praksis alanın temsilliyetteki karşılığı ise feminist akımlardır. 68 hareketi ile ortaya çıkan yeni toplumsal hareketlerden olan kadın hareketinin bitmek bilmeyen azmi bu dönüşümün başat aktörüdür. Kadın hareketi dalga hareketleriyle hem toplumsallaşmış hemde sorunların birbirini besleyen hallerini açığa çıkararak çoklu praksis alanları üretmişlerdir. Bu dönüşüme katkıda bulunan bir başka alan kuşkusuz ki teknolojik değişim ile ortaya çıkan gelişmeler ve bu gelişmelerin toplumsalın üretim ilişkilerine müdahalesi/inşa edilmesinde sıklıkla konu edilmesidir. Sosyalist feministler bu ilişkileri hem teorik düzeyde ele almışlar hem de bunun kadın hareketlerinde daha fazlaca yer edinmesi konusunda çaba göstermişlerdir. Bu nedenle kanaatimiz o dur ki; kadın sorunu sadece politik ekonomi meselesi değil onu da içine alan sistemsel bir meselesidir. Kadın öznesi sosyal bilimlerin konusu edilirken bu yaklaşım üzerinden ele alındığında ilişkilerin iç içe geçen grift halleri daha rahat açığa çıkarılacaktır.

Kaynakça

- Acar-Savran, Gülnur. (2004), *Beden Emek Tarih, Diyalektik Bir Feminizm İçin*, İstanbul: Kanat Yayınları.
- Altınbaş, Deniz (2006), “*Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm*”, İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi, S. 9 (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iukad/issue/728/7858> E.T. 22.01.2020) 21-51(İçinde).
- Bora, Aksu. (2005), *Kadınların Sınıfı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Davidoff, Leonore. (2012), *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*, Zerrin Ataşer ve Selda Somuncuoğlu (Çevirenler), 3.b., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Delphy, Christine. (1970), “*Baş Düşman*”, Gülnur Acar-Savran ve Nesrin Tura Demiryontan (Derleyenler), *Kadının Görünmeyen Emeği*, 2.b., İstanbul: Yordam Kitap, 89-113(İçinde).
- Donovan (2001), *Feminist Teori*, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Donovan, Josephine., (2000), *Feminist Teori, Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, Yıldız. (2011), “*Emek*”, Yıldız Ecevit ve Nadide Karkıner (Editörler), *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 24-49(içinde).
- Engels, Friedrich(1967), *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*, çev. Kenan Somer, Ankara :Sol Yayınları.
- Doç. Dr. EROĞLU Ömer ve İşler Ruhan, “*İktisat Düşüncesinde Kadının Konumu ve Feminist İktisat*”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, *Dergipark*, 46. Seri / Yıl 2004, [Https://Dergipark.Org.Tr/En/Download/Article-File/7256](https://Dergipark.Org.Tr/En/Download/Article-File/7256) (ET: 24.01.2020)
- Etiler, Nilay (2015), “*Kadın Çalışanların Sağlığına Nereden Bakmalı?*”, *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Sayı: 56, Nisan-Mayıs-Haziran 2015, ss. 2-5.

- Evans, Judith (1995), *Feminist Theory Today An Introduction to Second-Wave Feminism*, Londra: Sage publications.
- Hartmann, Heidi (2012), “Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği”, Gülnur Acar-Savran ve Nesrin Tura Demiryontan (Derleyenler), *Kadının Görünmeyen Emeği*, 2.b., İstanbul: Yordam Kitap, ss. 157-198(İçinde).
- Marx, Karl, Engels Friedrich (2008), *Alman ideolojisi: Feuerbach*, Çev; Sevim Belli, 6. bs. Ankara: Sol Yayınları.
- Mies, Maria (2012), *Ataerki ve Birikim*, 1.b., Ankara: Dipnot Yayınları.
- Nye, Andrea. (1988), *Feminist Theory and the Philosophies of Man*, Londra and New York: Routledge.
- Taş Gün (2016), “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri” Şenol Durgun(Editör), *Akademik Hassasiyetler*, C. 3, S. 5, 163-175(İçinde).
- Toksöz, Gülay (2011), *Kalkınmada Kadın Emeği*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Walby, Sylvia (1986), *Patriarchy at Work*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Walby, Sylvia (1996), “The ‘Declining Significance’ or the ‘Changing Forms’ of Patriarchy?”, Valentine M. Moghadam (Der:), *Patriarchy and Economic Development*, Oxford: Clarendon Press. (İçinde).
- Walby, Sylvia. (2002), “Feminism in a global era”, *Economy and Society*, 31(4), 533-557(İçinde).
- Walby, Sylvia (2016), *Patriyarka Kuramı*, Hülya Osmanağaoğlu (Çeviren), 1.b., Ankara: Dipnot Yayınları.

KAVVÂLÎ DÎNÎ MÛSİKÎ TÛRÜNÜN MEVLEVÎ TARİKATI İLE ÇİŞTÎ TARİKATI ARASINDAKİ BENZERLİKLER BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

ANALYSIS OF KAVVALI RELIGIOUS MUSIC IN TERMS OF SIMILARITIES BETWEEN MEVLEVÎ AND ÇİŞTÎ SECTS

АНАЛИЗ РЕЛИГИОЗНОЙ МУЗЫКИ КАВВАЛИ В УСЛОВИЯХ ПОДОБИЯ МЕЖДУ МЕВЛЕВСКОЙ И ЧИШТСКОЙ СЕКТАМИ

Alper AKDENİZ*
İsmail GEVAŞ**

ÖZ

Tüm dinlerin temel inanç ve ibadet şekillerine farklı yaklaşımlar, uygulamalar getiren alt gruplar bulunmaktadır. Bu alt gruplar, geleneksel dini fiillerinden, farklı uygulamalara sahip dini gruplar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dini oluşumlar genelde mistik açıdan bireylerin duygusal yönünü hedef almaktadır. Bireyler, kurtuluşa erme arzusu ile bu gruplarda daha çok doyuma ulaşmakta ve bu grupların birer mürîdi olmaktadır. Aynı zamanda, söz konusu tasavvufî tarikatların hem kişilerin dinî ihtiyaçlarını destekledikleri hem de toplumsal davranışları yönlendirmede etkili oldukları görülmektedir. Bu çalışmada kaynaklarının İran'a kadar dayandığı Pakistan ve Hindistan dinî mûsikîsi Kavvâlî ile sınırlı kalmak üzere; hicri X. asırdan sonra İslam dünyasında ortaya çıkan müslümanların toplumsal hayatında önemli bir yere sahip Mevlevî Tarikatı ve Çiştî Tarikatı arasında inanç, ibadet ve mûsikî alanlarında benzerlikler tespit edilmiştir ve bu benzerlikler incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, betimsel özellik taşıyan nitel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonunda toplumsal davranışlara yön vermede önemli bir etkiye sahip Çiştî Tarikatı ile Mevlevî Tarikatı arasındaki benzerlikler ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kavvâlî, Çiştî, Çiştî Tarikatı, Mevlevî Tarikatı, Sufî Mûsikî, Dini Mûsikî*

* ORCID: [0000-0002-1233-2382](https://orcid.org/0000-0002-1233-2382) Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuarı, Ankara, Türkiye, yorgobacanos@gmail.com.

** ORCID: [0000-0003-0166-8718](https://orcid.org/0000-0003-0166-8718) Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Din Mûsikîsi Ana Bilim Dalı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye gseyid@gmail.com.
Bu makele Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

Kavvâli Dînî Mûsikî Tûrünün Mevlevî Tarikatı İle Çiştî Tarikatı Arasındaki...

ABSTRACT

There are sub-groups in all religions, which incorporate new approaches and practices into basic belief and worshipping styles. These sub-groups emerge as communities with divergent practices from those traditional religious rituals. These religious formations mainly aim to address individuals' emotional life through mystical approaches. Individuals achieve a greater satisfaction level in these groups with the wish to attain salvation, and they easily become their disciples. At the same time, it is observed that the mentioned mystical sects both meet the spiritual needs of individuals and direct the social actions of these people. In this study, which is limited to the Pakistani and Indian Kavvali religious musical style having its roots in Iran, it has been determined that there are similarities in beliefs, worshipping and music style of Mevlevi and Çisti sects, both of which appeared in the Islamic world after the Xth century HC, having important place in the lives of their followers. These similarities form the basis of this study.

In the study, qualitative analysis method with descriptive features is used. In the end of the study, the similarities between Mevlevi Sect and Çisti Sect, which have been influential in directing people's attitudes, are presented.

Keywords: *Kavvali, Çisti, Çisti Sect, Mevlevi Sect, Mystical Music, Religious Music*

АННОТАЦИЯ

Все религии имеют подгруппы, которые применяют разные формы ритуалов. Эти подгруппы появляются как сообщества с практикой, отличающейся от традиционных религиозных ритуалов. Указанные религиозные образования обычно нацелены на эмоциональный аспект людей мистическим образом. Личности достигают большего уровня удовлетворения в этих группах с желанием достичь спасения, и они легко становятся их учениками. В то же время отмечается, что упомянутые мистические секты как удовлетворяют духовные потребности людей, так и направляют их социальные действия. В этой статье исследуется религиозный музыкальный стиль пакистанской и индийской каввали, взявшее свое начало в Иране. Было установлено, что существуют сходства в верованиях и поклонениях в музыкальном стиле сект мевлеви и чишти, которые появились в исламском мире после X-го века и они занимают важное место в жизни их последователей. В исследовании использовался метод качественного анализа, который имеет описательные особенности. В конце исследования были обнаружены сходства между сектой чишти и сектой мевлеви, которые оказывают важное влияние на формирование социального поведения.

Ключевые слова: *каввали, чишты, секта чишти, секта мевлеви, суфийская музыка, религиозная музыка*

1. GİRİŞ

Mûsikî, Yaraticının bilgisine varma arzusunu yerine getirebilmek için yüzyıllardır insanlık için bir vasıta olmuştur. Eski bir miras olan mûsikînin tüm canlılar üzerinde etkisinin olduğu çağımızda ilmî olarak kanıtlanmıştır. Mûsikînin insan üzerindeki etkisi özellikle bu bilim dalının varolmasındaki en temel belirleyicidir. İlahî aşkı ve sevgiyi arayan insanlar bu ilmin öncülüğünde yeni kazanımlara rehberlik etmiştir.

Tasavvuf, islâm tarihinin önemli mistik bir yüzü olarak kabul edilir. İslâmın genişlemesi, İslâmın evrensel mesajlarının farklı bölgelere ulaşması bir yönüyle göç eden sûfiler yoluyla gerçekleşmiştir. Böylelikle çeşitli sûfî gelenekleri oluşarak sûfî düşünce okulları kurulmuş ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir.

Farklı kültürlere sahip toplumların mûsikîleri arasında birçok benzerlik görülmesi bu araştırmayı yapma nedenlerimizin temelini oluşturmaktadır. Kavvâli türü dinî mûsikî geleneği, Hindistan’da Çiştî Tarikatı sûflerinin müziği olarak XII. yüzyıl sonlarında künyesi Ebü’l-Hasan Emir Bin Emir Seyfeddin Mahmud Şemsi Emir Hüsrev olan Emir Hüsrev Dehlevi tarafından başta İran olmak üzere Güney Asya ve Hindustânî klasik mûsikî geleneklerinin biraraya gelmesi ile ortaya çıkmıştır. Kaynaklarının İran’a kadar dayandığı Pakistan ve Hindistan dinî mûsikîsi “Kavvâli”, doğunun kendine has havasını mûsikî ile tüm dünyaya ilan eden mühim bir türdür.

Kavvâli türü dinî mûsikîsinin Mevlâna Celâleddîn Rûmî’nin yurdumuza getirmiş olduğu semâ’ mûsikîsiyle bazı benzerlikleri bulunmaktadır. Mevlevîlikte görülen cehrî zikir, semâ’ ve çile aynı şekilde Çiştî Tarikatında da görülmektedir. Bu ortak yönlerden yola çıkılarak çalışmada Kavvâli mûsikînin Pakistan ve Hindistan toplumunda yaygın kullanılışı, Kavvâli’nin taşıdığı anlamı ve toplum dinamikleri içindeki konumu ile Türkiye’de toplumsal karşılığı bulunan, içerisinde hem müzik hem de tasavvuf barındıran Mevlevî Tarikatıyla olan benzerlikleri ele alınmıştır.

2. YÖNTEM

Yöntem, bilimsel bir araştırmann çeşitli safhalarında uygulanabilecek teknikleri düzenlemek olup araştırmann amacını gerçekleştirebilmek için kullanılan genel yaklaşım olarak tanımlanabilir (Türkdoğan, 2000, s. 206-207). Betimleme araştırmaları, var olan durumların geçmişteki olaylarla ve buldukları koşullar arasındaki ilişkilerini göz önünde bulundurmak koşuluyla, durumlar arasındaki etkileşimi ortaya koymayı amaçlamaktadır (Kaptan, 1989, s. 34).

Bu makalede, betimsel özellik taşıyan nitel analiz usülleri kullanılmıştır. Nitel araştırma; kaynak analizi, görüşme ve gözlemsel birtakım nitel verilerin toplanması, olayların ve algıların naturel ortamda doğru ve bütünsel bir şekilde ortaya çıkarılmasına yönelik niteleyici bir aşamanın tâkip edildiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek., 2013, s. 85). Çalışmanın tüm bölümlerinde literatür taraması yapılmıştır. Çiştîlik, Mevlevîlik ve Kavvâli konularında yapılan çalışmalar derlenerek konuya ilişkin altyapı oluşturulmuştur. Yapılan inceleme ve araştırmaların sonuçları gösterilerek, çalışma ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

3. ÇİŞTÎ TARİKATI

Hindistan’da, İslâm’ın entellektüel ve teolojik tarihindeki en önemli unsurlardan birini tasavvuf oluşturur. Tarikatlar, bu tasavvuf ekollerinin merkezlerini “Hangâh” denilen yerleşkelerde kurarlardı. Ayrıca silsile esaslı bir sistemle meydana gelen müslüman dinî sınıfın bir bileşkesini oluştururdu.

Tarikat, Horasanın “Çişt” bölgesinde doğmuş Ebu İshak tarafından kurulmuştur ve memleketine nispetle de tarikata “Çiştî” denilmiştir. Hayatının sonraki dönemlerinde Suriye’de yaşayan Ebu İshak Akka’da vefat ederek oraya defnedilmiştir (Naz, 1970, s. 23). Muinüddîn Hasen b. Seyyid Gıyâsiddîn el-Çiştî (d. 1142/ö. 1193) tarikatı Hindistan’a taşıyarak İslâmiyeti yayma vazifesine burada

Kavvâli Dînî Mûsikî Tûrünün Mevlevî Tarikatı İle Çiştî Tarikatı Arasındaki...

devam etmiştir. Doğduğu yer Sistan olan Hâce Muinüddîn Âfitab-ı Mul-k-i Hindî (Hint Diyarının Güneşi) olarak tanınmaktadır (Margoliouth, 1988). Küçük yaşında ilim tahsil etmeye başlamıştır. Birçok ilimde yetkinliğe haiz olunca hocası tarafından tebliğ için yetkilendirilmiştir.

Müritlerin “Garîb Navvâz” diye isimlendirdikleri Hoca Muinuddîn Çiştî, baba ve anne soy ağacı ile Hz. Hüseyin’in nesline bağlıdır (Naz, 1970, s. 23). Peygamber ailesinden geliyor olması halk arasında sevgisinin artmasına sebep olmuştur. Nitekim annesi Kâdirîyye Tarikatının kurucusu Abdülkâdir-i Geylanî’nin (d. 1077/ö. 1166) yeğenidir (Naz, 1970, s. 25). Bir gün rivayetlere göre Hicaz’da bulunduğu bir zamanda rüyasında Hz. Peygamber’i görür. Kendisinden Hindistan’a İslâm’ı tebliğ vazifesini alır. Bunun üzerine Hindistan’a bağlıları ile beraber gider, mâbedlerin ve putların beldesi olarak bilinen “Acmir” iline yerleşir ve orada dergâhını kurar. Hoca Muinuddîn Çiştî yardımcıları ve müridleriyle bereber insanlara islâmı anlatmaya ve burada islâmı yaymaya çalışır. Hoca Muinuddîn Acmir’de vefat eder ve oraya defnedilir.

Hâce Muinuddîn’in ölümünün ardından bir mürîdi Bahtiyar Kakı Delhi’de (ö. 1236), diğer mürîdi de Şeyh Hamidüddin Nagor’da iki merkez kurmuştur. Bu merkezler, İslâm’ı yayma faaliyetlerine öncülük etmiştir. Daha sonraki tarihlerde, aynı görevi yerine getiren Çiştî sûfisi, “Ganj-ı Şukker” adıyla ünlenmiş Şeyh Feridüddin ortaya çıkmıştır. Bu Çiştî sûfisi, Erken Tuğluk ve Son Halci Hânedânı dönemlerinde Halciler (1290/1320), Tuğluklar (1320/1414) yıllarını içermektedir (Öztuna, 1989, s. 838-840). Şeyh Feridüddin uzun yıllar tarikatın öğretilerini halka anlatmıştır. Bu gayretleri başarı ile sonuçlanmıştır. Böylece kendisinden sonra gelecek olan sûfilere büyük bir iz bırakmıştır.

Özellikle Nizâmüddin Evliyâ (ö. 726/1325) ve Şeyh Mes’ud (ö. 664/1265) dönemlerinde Hindistan’da ve Pakistan’da en bilinen tarikat “Çiştî Tarikatı” olmuştur. Çiştî Tarikatında açık ve gizli zikir, murakabe (Mecâzi bakımdan mânen insanın yüreğine yoğunlaşması ve ilahî cânıpten gelecek sezgi hüzmelerini alması), mûsikî nağmeleri ile aşka gelmek -yâni Semâ’- ve bin bir günlük halvet olarak bilinen “Çile” gibi özellikler bulunur. Şeyh Anhi Siracuddin (ö. 759/1325)’in egemenliği zamanında tarikat Bengal’e de yayılmıştır. Sûfiler İlahi sevginin kalpten gideceği endişesi ile dünya malına ehemmiyet vermezler. Mürîd olarak kabul edecekleri kişilerde bazı özellikler ararlar. Onlar da “Deniz gibi cömertlik, güneş gibi tatlılık, toprak gibi alçak gönüllülük”. Çiştîlerin inancına göre sûfiler sadece Allah için yaşamalı, cennet ümidi ve cehennem korkusu olmamalıdır (Nizami, 1993, s. 344).

Çiştî Tarikatının silsilesi şöyledir: Uthman al-Haruni. Khwaja Shareef Zandani. Khwaja Moudud Chishti. Abu Yusuf Chishti. Abu Muhammad bin Abi Ahmad Chishti. Abu Ishaq Shami Chishti, Mimshad al-deenuri, Ameenuddin Abu Hubaira al-Basarî. Sadiduddin Hudai Fathul Marashi, İbraheem bin Adham al-Balkhi, Fuzail bin İyaz, Abilfazl Abdul Wahid bin Zayd, Hasanul Basarî, Ali bin Abi Thwalib’dir.

Bunlardan Gazneli Mahmut zamanında Hindistan'a ilk ulaşan Abu Muhammad Chishti'dir (Rizwi, 2011, s. 6-7). Bu sûfiden sonra bölgede Çiştî tarikatına ait öğretiler yayılma imkânı bulmuştur.

3.1. Çiştî Tarikatının Kurucusu

Sicistan'da dünyaya gelen Hasan Çiştî (ö. 633/1236) Çiştî'nin kurucusu olarak bilinir. Doğduğu yer olan "Siczî" nisbesiyle de yâd edilmektedir. Gençlik çağlarında babasını ebediyete uğurlamıştır. Siyasi ve sosyal çalkantıların yaşandığı bir zamanda Sicistan bölgesinin Guz Türkleri eliyle harap edilmesi Hasan el-Çiştî'yi derinden etkilemiş ve babasından miras kalan küçük değirmeni ve meyve bahçesini satarak ilim öğrenmek amacıyla seyahatlere çıkmıştır. Buhara ve Semerkant'a yolculuk yaparak asrın bilinen âlimlerinden ilim öğrenmiştir.

Hindistan'a geri gelerek Lahor kentinde Keşf-ül Mahcûp, Kitâb fî şerh-i Kelâm-il Hallâc, Kitâb-ül Beyân li ehl-il İyân'ın yazarı Ebü'l-Hasen el-Hücvîrî'nin türbesinde dünyadan uzaklaşarak inzivaya çekilmiştir. Soyağacında bulunan Hâce Şâmî'nin daha önce ikamet ettiği Herat bölgesindeki Çişt köyüne atfen, Hasan, "Çiştî" ifadesini kullanmıştır. İleri yaşlarda evlenmiştir. Hasan el-Çiştî, Hindistan'ın Ecmîr şehrinde vefat etmiştir. Görüşlerine her mezhepten farklı insanlar derin bir saygı göstermiştir.

Hint yarımadasının tüm eyâletlerinden yüzbinlerce insan "urs" adıyla tertip edilen Hasan el-Çiştî'nin vefat yıldönümünde toplanırlar. Çiştî'nin tarihine dair yazılan "Siyerü'l Evliyâ" isimli yapıtta Hasan el-Çiştî'nin sıcakkanlı, müsamahalı ve herkese hoşgörülle yaklaşan bir kişiliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca benimsediği "Vahdet-i vücûd" ilkesinin de halk ile sıkı bağlar kurmasında önemli olduğu söylenmektedir. Çiştî, dinî insanlığa hizmet yolu olarak belirlemiş, kendisine bağlananmak isteyenlere "cömertliklikte nehir gibi olmalarını, samimiyette güneş gibi olmalarını ve konukseverlikte ise toprak gibi olmalarını" öğütlemiştir (Nizami, 1993, s. 343). Bu noktada Hasan el-Çiştî'nin ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin aynı noktaları halka ders verdikleri görülmektedir. Çiştî'ye göre ibadetin ulaştırılması gereken makâmı, zor durumda bulunan insanların ya da canlıların sıkıntılarını gidermek, yardıma muhtaç olanlara yardım etmek, aç kalanları doyurmaktır.

3.2. Çiştî Tarikatının Önemi ve Etkisi

Hasan el-Çiştî'nin kurduğu Hindistan'ın islâmlaşmasında önemli rol oynayan Çiştî tarikatı, Hindistan'ın alt kıtasında ilk ve en büyük tarikatıdır. Tarikat ismini, asıl kurucusu Ebu İshak Şâmî-i Çeşti'nin hocası Dinever'li Şeyh Mimsâd'ın tavsiyesiyle meskûn olup Afganistan'ın batı kısmında yer alan, Herat Vilayeti'nin merkezi olan, meşhur köyden almıştır. (Nizami, 1993, s. 342). Çiştî Tarikatının tarihi dört bölümde değerlendirilmektedir.

Büyük Şeyhler Devri.

Taşradaki Hanchahlar Devri.

Kavvâli Dînî Mûsikî Tûrünün Mevlevî Tarikatı İle Çiştî Tarikatı Arasındaki...

Sâbiriyye Kolunun Doğuşu ve Gelişmesi Dönemi.

Nizâmiyye Kolunun Ortaya Çıkışı.

Çiştî şeyhleri ilk dönemlerde hangâhlarını hint alt kıtasının kuzeybatısında yer alan Pencap'ta ve Hindistan'ın 28 eyâletinden biri olan Racpûtana'da kurmuştur. Bu dönemde bazı hocalar tarikatın uzak bölgelerde yayılmasına gayret göstermişlerdir. Bu hocalardan biri Hamîdüddîn-i Nâgavrî (ö. 642/1244)'dir. Diğer hocalar ise nüfusun çok olduğu kasaba ve küçük şehirlerde faaliyetler göstererek siyâsîlerle iş birliği yapmaktan özellikle geri durmuşlardır (Nizami, 1993, s. 343).

Hız. Ömer soyundan geldiği ileri sürülen Şeyh Ferîduddin Mesûd (ö. 664/1265) ve hayatı boyunca iktidarlardan ve güç sahiplerinden uzak durmaya çalışan Nizâmeddin Evliyâ (ö. 726/1325) devrinde Çiştî Tarikatı'nın etkisi tüm Hindistan alt kıtasına yayılmıştı ve insanlar Hindistan'ın ırâk diyârlarından Çiştî meclislerine gelmeye başladılar. Çiştî Tarikatı bu zaman diliminde merkezî bir yapıya dönüşmeye başlamıştır. Tarikatın Hindistan'daki taşra eyâletlere yayılmasında en büyük pay Nizâmeddin Evliyâ'nın müridlerine aittir. Şeyhin yedi yüz kadar halifesi hocalarının talebi üzerine ülkenin farklı bölgelerine giderek taşralarda ikamet etmişlerdir. Diğer talebeler ve halifeler Tuğluk'un baskısı ile buldukları yerlerde mecburî ikâmete maruz kalmıştır (Nizami, 1993, s. 344).

Bengal'de Çiştî Tarikatı, "Ahî Sirâc" olarak bilinen Nizamuddin Evliya'nın büyüttüğü talebelerinden Şeyh Sirâcuddin'in (ö. 759/1357) gayretleri ile yayılmıştır. Yetiştirdiği üç mümtaz mürîdi, Seyyid Eşref Cihangîr-i Simnânî (ö. 808/1405) eş-Şeyh Alâeddin bin Esat'ın (ö. 801/1398) ve Burhaneddin Kutb-i Âlem (ö. 813/1410). Bu sûfiler Çiştî Tarikatı'nın Bihâr, Bengal ve büyük eyâletin doğusunda bilinmesinde etkin bir rol oynamıştır (Nizami, 1993, s. 345).

Allah'tan uzaklaşmaya sebep olabilecek endişesiyle Çiştîler, dünya malına meftun olmazlar ve insanın cazibesine kapıldığı maddî şeyleri istemezler. Şiddetten içtinâp ederler ve dostluğa ehemmiyet verirler. Öç alma ilkesini hayvanlar âleminin bir kuralı olarak görürler, koğuculuk yapmayı, tefrikadan ve mübayenetten uzak kalarak esenlik dolu bir toplum düzeni için çalışırlar. Yukarıda da ifade edildiği gibi tarikat sûfilerinin devlet ile kuracakları temasa hiçbir şekilde müsaade edilmemiştir. Erken dönem Çiştî mensuplarından biri şöyle söylemiştir: "Tasavvuf ehlinde iki farklı suistimal söz konusudur: Biri "Mukallid"dir, diğeri ise "Cerre"dir. Mukallid bir eğitimciye, öndere sahip olmayan kimsedir; Cerre ise sarayda bulunan üst makâmlardaki insanları dolaşarak halk için para talep eden kişidir" (Kaush, 1999, s. 45).

3.3. Çiştî Tarikatının Kolları

Çiştî Takikatının kolları hakkında yaptığımız araştırmalar neticesinde konu ile ilgili çok az kaynağa ulaşılmıştır. Tarikatın dokuz kola ayrıldığını kaynaklardan görebilmekteyiz. Bunlar ise Tabîbiyye, Fethullâhiyye, Kudsiyye, Nusayriyye, Nizâmiyye, Sâbiriyye, Selîmiyye, Ahmediyye, Eşrefiyye adlı kollarıdır. Fakat Sâbiriyye kolu dışında geniş bir bilgiye ulaşılamamıştır. Günümüze kadar ulaşmayı başarabilen 3 kol kalmıştır. Bunlar sırasıyla;

Sabiriyya (Sabir Kaliyari'nin soyu).

Nasiriyya (Nasiruddin Chiragh Dehlavi'un soyu).

Siarajiyya (Khwaja Sirajuddin Uthman'nın soyu).

Sâbiriyye kolu (Sabir Kaliyari'nin soyu), Makhdoom Alauddin Ali Ahmed Sabir olarak bilinen Çiştî'nin Sâbiriyye kolunun bânisi Alauddin Sâbir Kaliyari'nin hayatı ile ilgili çok az bilgi bulunmaktadır. Bu kolun en önemli şahsiyeti Şeyh Abdülkuddûs (ö. 944/1537)'tür.

Agra'da yapılmış görkemli Tac Mahal ve Delhi'de inşa edilen Câmi Mescid'i yapan meşhur mimarlar ailesinden olan Şah Kelîmullâh Cihanâbâdî (ö. 1142/1729) Çiştî Takikatının Nizâmîyye koluna yeniden hareketlilik getirmiştir. Aynı zamanda müslümanların birliğini korumak için yoğun gayret gösteren Şah Kelîmullâh, Çiştî ekolüne Şeyh Çırâğ-ı Dehlî'den sonra yenilikçi bir kimlik kazandıran, eski gelenekleri ateşlendiren ve tarikat için yoğun çaba harcayan bir büyük Çiştî şeyhidir (Nizami, 1993, s. 346). 1857 yılında ayaklanmadan sonra hâkimiyeti eline alan İngilizler Şah Kelîmullâh'ın mezarına bir zarar vermemişlerdir. Müslümanlar her yıl Şah'ın ölüm yıldönümünde törenler yapmaya devam etmektedirler.

3.4. Çiştî Tarikatının Dinî Mûsikîsi

Mûsikî, Müslüman ve Hindular arasında sentezin sağlandığı tek sanattır. Hindistan'da yaygın dört tarikattan sadece Çiştî Tarikatı mûsikîden ilham almıştır. Tarikatın kurucusu Muinuddîn Çiştî ve halefi Bahtiyar Kaki her ikisi de ruhani bir uyarıcı olarak müzik dinlemişlerdir (Sabâhaddin al-Rahmân, 1949, s. 48). Nizâmeddin Evliyâ ve Emir Hüsrev gazellerle ve ilahilerle tarikat içerisinde yeni bir oluşumu başlatmışlardır.

Çiştî Tarikatı, insanlara dünyanın geçici olduğunu göstermek ve ahiret hayatının ehemmiyetini ve saadetini hissettirmek adına elinden gelen çabayı göstermiştir. İnsanların gönüllerini ilahi düşünce ve sevgisi etrafında buluşturmak için kavvâli mûsikîsini halk içinde duyurmuş ve zaman içinde yörede büyük bir beğeni ve hoşgörü ile karşılanmıştır.

4. MEVLEVÎ TARİKATI

Mevlevîlik, Anadolu topraklarından çıkarak dünyanın her yerinde adını duyuran önemli tarikatlardan biridir. Mevlânâ Hazretlerinin adına atfen kurulmuş bir tarikat olsa da, kurulması Mevlânâ'nın vefatından sonradır. Mevlevîlik, ilkin Anadolu'nun mevcut tarikat anlayışları gibi yolu, metodu ve düzeni önceden saptanmış, ayrıca tekke sisteminde oluşturulmuş bir tasavvuf ekolü olmamıştır. Çünkü Mevlânâ Celâleddîn-î Rûmî Mevlevîliğe has bir takım kurallar belirlememiştir. Farklı bir zikir tayin etmediği gibi, kendisine tâbi olunması için bir giriş töreni de düzenlememiştir.

Sultan Veled, babasının düşüncelerini sistemli hale getirerek Mevlevîliği kendine özgü kuralları olan, törenleri icra edilen bir ekol haline getirmiştir. Bu nedenledir ki Sultan Veled Mevlevîliğin asıl kurucusu ve ikinci pîri sayılmaktadır. Anadolu'da yaşanan siyasi ve sosyal olumsuzlukların dayanılmaz hale geldiği zaman yetkin halifeler, Erzincan, Kırşehir ve Amasya'ya ve gönderilerek bu

Kavvâli Dînî Mûsikî Tûrünün Mevlevî Tarikatı İle Çiştî Tarikatı Arasındaki...

bölgelerde zâviyeler kurlarak Mevlevîliğin yayılmasına gayret edilmiştir. Mevlevîlik, Moğol baskılarının tüm şiddetiyle devam ettiği, Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöktüğü bir dönemde ortaya çıkmıştır. Yeni kurulan beylikler içerisinde edindiği manevî nüfuzu neticesinde de yayılma ortamı bulmuştur. Edirne'de, İstanbul'da ve diğer Osmanlı şehirlerindeki mevlevîhaneler, yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğunun devlet ve toplum yaşamında önemli bir yer edinmiştir. Ayrıca farklı alanlarda birçok örnek şahsiyet ve ünlü mûsikîsinas mevlevîhanelerde yetişmiştir (Ösen, 2011).

Mevlevîlik geleneği Mevlâna Celâleddin'in neslinden gelen ve "Çelebi" lakâbı verilen sûfilerle sürdürülmüştür. Kaynağı Konya olan Mevlevî Tarikatı, Anadolu başta olmak üzere, Kahire, Halep, Buhara, Şam ve Balkan topraklarında varlığını devam ettirmiştir. Tarikat'ın en mühim tarafı "semâ" ve çile" dir. Semâ; kudüm ve ney gibi mûsikî enstrümanlarıyla birlikte Mevlevî sûfilerinin dönerek icra ettikleri "Âyin" e verilen isimdir. Çile ise; âsitane olarak bilinen bir yerde, binbir gün süren bir hâlvettir (yalnız kalmak). Hâlvete girmiş sûfiye çilekeş denir. Çile çıkarmış kişi "Dede" ünvanını almaya hak kazanmış olur. Mevlevîlik diğer tarikatların aksine, şubesi bulunmayan bir gelenektir. Tarikatta yalnız görüş ayrılıklarından oluşmuş Şems ve Veled kolları bulunmaktadır. Aşk ve cezbe kolunu ağırlıklı Şems oluştururken, Veled kolu ise Mevlâna'nın soyundan gelen zâhidane bir koldur (Öztuna, 1989, s. 254-255). Her iki kolun bugün müntesipleri bulunmaktadır.

4.1.Mevlevî Tarikatının Önemi ve Etkisi

Kâmil insan olma, huzura kavuşma yolunun âşk ile sağlanacağını vurgulayan Mevlâna, Mevlevîliğin temellerinin hoşgörüyü dayalı sevgi üzerine tesis ettiğini dile getirmektedir. Mevlâna, sevgiyi ve öğretilerini bu ilahi sevgiden ruhlarla akseden terennümlerden söz edebilmeyi, Yaradan'ın yarattıklarını görerek, Mevlâ'ya gönülden bağlanıp, O'na âşık olmakla elde edileceğini belirtmektedir (Aksu, 2012, s. 10-12). Gerçek âşık için sevgili addedilen şeyler, ancak âşık olduğu sevgilinin sevdiği şeylerdir. Aksi durum âşkın kurallarını inkâr etmektir.

Tasavuf ehli insanların ilahi aşkı bulma yolunda harcadıkları bir çabanın sonucu olarak da dile gertirilen bir kavram bulunmaktadır. "Tasavvuf satırdan gelenler değil, sadırdan (kalp, gönül) gelenlerdir" ifadesidir. Çünkü satırda (yazılı) yer alan ölçüler hayata aktarılmadığı ve gönülden gelen ses ile birleştirilmediği sürece bir anlam ifade etmeyecektir. Tüm tarikatların kaynağında Mevlâ'nın insanın gönlüne yerleştirmiş olduğu kalbin O'nun emir ve yasakları için çalışması yer almaktadır. Mevlevî Tarikatı; âşık, kâmil, ârif, fâzıl, âlim ve hâkim yol göstericiler rehberliğinde yüzyıllarca insanları iyiliğe, güzelliğe, sevgiye, güzel ahlâka, doğruluğa ve hoşgörüyü çağırması; bunun için en uygun yerleri ve icrâ şekillerini eksiksiz bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu yerler, icrâ edilirken tasavvuf terbiyesi ile doğru orantılı olarak uygulamalı ve teorik eğitimler vermiştir. Ayrıca dönemin önemli şâir ve hattatları, Türk Mûsikîsinin en kadîm bestekâr ve icrâcıları ve birçok tehip ustası, nakkaş, cild ustası ve ressamı yetiştiren bir okul olmuştur (Derman, 2002, s. 203). Sûfiler mevlevîhanelerde sürekli şiir, mûsikî ve

sanatla birarada olmuşlardır. Neticesinde mevlevîhâneler, ilk misallerinden itibaren yüzyıllarca ilim ve irfan merkezi olarak Anadolu insanının mânevî ihtiyaçlarına cevap vermiştir.

Mevlevîlik geleneği Anadolu insanını derinden etkilemiştir. Türk toplumunda kültürel, sosyal, siyasî ve dinî hayatı üzerinde derin izler bırakmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti ve beylikler devrinden başlamak üzere, 1925 yılında tüm tekke ve zâviyelerle beraber Mevlevîhânelerin kapatılması sürecine kadar padişahları, devlet erkânını ve diğer idarecileri etkisi altına almıştır. Posta geçen Mevlevî şeyhleri, o devrin devlet büyükleriyle bir araya gelmişler, bazen de aralarında akrabalık ilişkileri oluşmuştur. Mevlâna Celâleddin'in hayattayken bir tarikat kurmadığı ve bir tarikat lideri gibi davranmadığı halde, bölgenin o dönemki devlet erkânından büyük sevgi ve saygı gördüğü bilinmektedir (Turan, 1993, s. 531). Osmanlı İmparatorluğunun bazı padişahları arasında özellikle bu tarikata girenler olduğu gibi saray eşrafı da mevlevîhânelere ve mevlevî şeyhlerine yardımda bulunmuşlardır.

4.2. Mevlevî Tarikatının Dinî Mûsikîsi

Semâ' kelimesi, “kulak vermek, dinlemek, işitmek” (Develioğlu, 2011) manasında dilimize Arapça'dan gelmiştir ve “kulağa gelen hoş mûsikî ve ses” i ifade etmektedir (Sami, 2006). Mecâzi anlamda ise “raks, şarkı, nağme ve vecd” gibi manaları içermektedir (Yazıcı, 1972, s. 464). Ayrıca bir semitik kökene dayanan “semah/semâ” kelimesinin eski Yunan dilinde “göklere dayalı bir kehanet, işaret”, “göksel cisimler” ve hatta“felekleri” temsil eden anlamlarda kullanılmıştır (Güray , 2012, s. 41). Semâ' nın farklı bir tanımı ise şöyle yapılmıştır “semâ' belirli derviş zümrelerinin ve tarikatların icra ettiği müzik ve zikir uygulamalı âyin yapısını ifade etmek için de kullanılmaktadır (Güray , 2012, s. 10). Birçok geleneğe semâ kendine yer bulmuştur. Mevlevî Tarikatının ise dışarıya açılan kapısıdır sema'. İçerisinde estetik, güzellik ve asalet barındırmaktadır.

Ayrıca semâ' ifadesinin kullanımı tarihsel zaman içerisinde ele alındığı vakit, semâ' olgusunun dinî mûsikî ve zikre atf yapan manası ile IX. yüzyıl öncesinde de kullanımı görülürken (Güray , 2012, s. 11), semah kavramına ve manasına gönderme yapan ilk bilinen literatürden biri Elvan Çelebi'nin (Vefâî Tarikatı Şeyhi) 1360'da yazdığı “Menâkıb'ül-Kudsiyye” isimli yapıtıdır (Ocak, 2015, s. 55-70). Muhtemeldir ki önceki devirlere ait bilgileri nakleden Ahmet Yesevi'nin, (ö. 1166) “Hikmet” adlı tasavvufî şiirleri ile (Uslu, 2011, s. 30) Yesevi'nin halifesi dediği Sultan'ın yaklaşık XIII. yüzyıla ait menâkıbında (Taşgün, 2013, s. 250) semâ' ifadesi sonraki devirlerde “semah” ifadesi ile bütünlük arzedecektir. “Kırsal, efsanevî temelli ve içsel” ibadet alanına dikkat çekecektir. Bu bağlamda insanın evreni algılayabilmek için istifade ettiği devir geleneğini değişik tarihsel dönemlerin insanlara kattığı önsezileri temel alarak üç ana boyutta incelemenin mümkün olduğunu söylenebilir. Bu boyutlar “Tarımsal Devir, Kozmolojik Devir ve İrfânî Devir” olarak üçe ayrılabilir ve bu üç evrenin dinler tarihi açısından “Tanrı” ihatasındaki dönüşümün de sorgulanabileceği bir ortamı da oluşturabileceği de hissedilebilmektedir (Güray , 2012, s. 28). Aslında evrenin,

Kavvâli Dînî Mûsikî Tûrünün Mevlevî Tarikatı İle Çiştî Tarikatı Arasındaki...

“insanlar âleminin” ve “tanrılar âleminin” uzlaşması üzerine kurgulanmış olan dengesini yansıtabilmek için de böyle bir döngüsel anlatıya ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim “tanrısal dünyanın” insanın zihninde kendini devam ettirebilmesi ancak arketipsel jestlerin ritüelikle ya da ibadete yönelik amaçlarla tekrarlanabilmesi ile mümkündür (Demirci, 2013, s. 13). Bu durumun döngüsel bir hareketi çağrıştırması da arketip sisteminin kendini sürekli tekrarlayan anlayışına uygundur (Armstrong, 1999, s. 59) ve bu ekseninde ruhu eğitmeyi amaçlayan tüm ibadetlerin böylesi bir döngüsellikle uyuşması gerekir: “En mükemmel hareket döngü hareketiydi, çünkü o devamlı kendi ilk noktasına dönmekte, tekrar etmekte, gök kürenin dairesel dönüşü tanrısal dünyayı elden geldiğince taklit etmekteydi.” (Armstrong, 1999, s. 57).

Semah ve semâ kavramının tam olarak anlaşılması diğer yapıların da belirlenmesinde kilit rol oynayacaktır. İslâm dünyasında mûsikîye karşı en fazla ilgiyi tasavvuf ehli kimselerin gösterdiği bilinmektedir. İki binli yıllardan itibaren semâ’ ve mûsikî tasavvuf ekollerine girmeye başlamıştır. Zamanla tasavvufun olmazsa olmazı haline gelen semâ’, kişiyi Allah’a yakınlaştıran, yücelmesine vesile olan dinî bir olgu olarak görmüşlerdir. Sûfî kimseler “Ğınâ” ya da “Mûsikî” kelimesinin alternatifini olarak, bilhassa “Semâ’ ifadesini istimâl ederek, buldukları dönemde keyif ve nefis ehli insanlar ile karşılaştırılmaktan kendilerini sakınmak istemişlerdir (Arslan & Gazali, 1981). Nitekim semâ’ veya farklı bir âyini camilerde icra etmemiş, bunun için mevlevîhâneler inşa etmişlerdir.

Sûfilere göre semâ’, vecd ve aşk halini destekleyerek onları güçlendirmektedir (Rice, 1964, s. 45). Semâ’ yapan bir sûfinin Allah’a olan muhabbeti, kuvvetli iştiyakı harekete geçerek, bunlardan sonra bazı haller meydana gelir. Bu hallerden sonra kalp oluşan ateş ile yanar. Nefs kirlerden arınır. Bu aşamada kişide “müştâhede ve mükâşefe” (yani gözlem ve inkişaf halleri) meydana gelir (Yazıcı, 1972, s. 135). Kalp mutmain olur. Bir daha kötülük yapma hissi bertaraf edilmeye çalışılır.

Türk tasavvuf literatürüne mûsikî girdikten sonra semâ’, dinî mûsikî anlamından çok, “Mûsikî ile beraber icra edilegelen Mevlevî Âyini” olarak bilinir olmuştur (Kemikli, 1997, s. 444-445). Mevlevîler için semâ’ yalnız bir ğınâ değildir. Semâ’ onlar için ruhun inkişafına sebep olan manevîyat dolu bir ortamdır. Bu nedenle evrende işitilen tüm sadalar manevî olarak yükselmek için bir sebep oluşturur. Gönül dünyası için bestelenmiş sözlere ihtiyaç yoktur. Kâinat, mevlevî için her vakit bir çoşku verebilir. Yeryüzü, Yaradan’ın tecellisinin aksettığı yer olduğu için, mevlevîler için de her seda ilahi cilvelerin bir ışık hüzmesidir.

Sultan Veled tarafından sistemleştirilen, Çelebi Hüsameddîn (ö. 1284) ve Ulu Ârif Çelebi (ö. 1320) ile temelleri sağlamlaştırılan ve Mevlevî Tarikatının bir ürünü olan Mevlevî âyinleri, Hz. Mevlâna’nın (d. 1207/ö. 1273) sevenleri tarafından günümüze kadar gelmiştir (Timuçin, 2008, s. 51). Mevlâna’nın öğretileri âyinler ile farklı bir boyut kazanmıştır.

Mevlevî Âyini; Devrânî, Kıyâmî ve Kuûdi olarak bilinen sûfî âyinlerinden farklıdır. Âyinlerin ayrıca incelenmesi gereken ve hussusiyet taşıyan pekçok yönleri bulunmaktadır (İnançer, 2014, s. 152). Toplumun beğenisini kazanan ve

uluslararası bir alana taşınan Mevlevî Âyinleri perçok yeniliğin de öncüsü olmuştur.

Mevlevîlikte yapılan etvar-ı selâse ve bayram günlerinde gerçekleştirilen tebrik törenlerinde teşkil edilen devr-i kebîr, Semâ’hanelerde icra edilen zikirler devranların halkalarıdır. Halvetî Tarikatında ise bu tür vecd halkalarına “Darb-ı Esmâ” adı verilmektedir. Mevlevîlikte zikir kabul edilen semâ’nın mûsikî eşliğinde yapılması gerekir bu nedenle mevlevîhanelerde amelî ve nazarî olarak mûsikî eğitimi verilmiştir. Böylece türk mûsikîsinin en büyük bestekârları hânelerden çıkmıştır. Mevlevîlikte semâ’ esnasında veya Mevlânâ Celâleddîn-î Rûmî’nin eserlerinde birçok enstrüman ismi zikredilir. Bunlar arasında göze çarpan Ney, Rebâp, Saz, Kudum, Def, Klasik Kemeçe, Tambur gibi çalgı aletleridir (Gölpınarlı, 2000, s. 245).

5. HİNDİSTAN VE PAKİSTAN’DA DİNÎ MÛSİKÎ TÜRÜ KAVVÂLÎ

İslâmiyet, bölgeye ilk kez, Arapların Sind’i ve komşu illeri 711’de ele geçirmesiyle, Hz. Muhammed’in ölümünden bir yüzyıldan daha kısa bir süre önce tanıtılmıştır (Schimmel, 1975, s. 344). Hindistan’da bin yıl boyunca fetihlerin devam etmesi, Müslüman âlimlerini, ilahiyatçıları ve şairleri bu bölgelere getirmiştir. Bilginler öğretilerinde popüler halk temalarına, bölgesel öykülere ve şarkılara değinerek bağlılarına ve yerel halklara hitap ettiler ve böylece tasavvuf azizleri olarak kabul edildiler. Yerleştikleri ve vefat ettikleri yerler, bugün binlerce takipçi çeken önemli mabetler haline gelmiştir. Bu türbeler Hint-Pakistan Yarımadası boyunca popüler islâmın odak noktasını temsil etmektedirler. 1947’de İngiliz hâkimiyetinin sona ermesiyle, alt yarımada ayrılmış ve Pakistan bağımsız bir islâm ülkesi olarak kurulmuştur. Bu nedenle hem sünni inanışlar hem de tasavvufu ilgili gayr-ı resmi faaliyetler Pakistan’lıların günlük yaşantılarına girmiştir.

Kavvâlî, bugün Pakistan, Hindistan ve Bangladeş’i kapsayan, Hindistan Yarımadasındaki sûfî müziğinin yorumlanması olarak ifade edilebilir. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse Kavvâlî, Pakistan ve Hindistan’da, İslâm dinine bağlı insanların dinî ritüeller içeren, bir trans durumuna geçmelerini sağlayan, Allah ile manevî bir birliğe götürmeyi hedefleyen sûfî müslüman şiirinin enerjik bir müzikal performansı haline gelen mûsikî türüdür. Bu dinî mûsikî geleneği XX. yüzyılın sonlarında, dünya müzik endüstrisi tarafından tanıtılmasının ardından Güney Asya dışında da popüler hale gelmiştir (Gorlinski, 2018). Bu mûsikî türü ibadetin ses ile olan ahengine güzel bir örnek olmuştur.

“Kavl” kelimesi Arapça’da “söz, söylemek” manalarına gelmektedir. Söz söyleyen kişilere de “Kavvâl” denilmektedir (Qureshi, 1993, s. 470). Konuşma şekli ve ifade tarzı olarak da bilinen kavvâlî, sözlerinin ilâhi bir şekilde ağızdan çıkmasıyla meydana gelir.

Sûfiler, müziğin sadece en derin duyguları ortaya çıkarmak için mistik bir güce sahip olmadığını, aynı zamanda sembolik kelimelerle ve ritmik hareketlerle

Kavvâli Dînî Mûsikî Türünün Mevlevî Tarikatı İle Çiştî Tarikatı Arasındaki...

kordine edildiğinde, insanın iradesine de güç verdiğini bulmuştur (Trimmingham, 1971, s. 195).

Genellikle bir hangâh'da veya sûfiler için kutsal addettikleri yerlerde yapılmaktadır. Birkaç dilde yapılabilen, nasihatlerin, ayetlerinin ve önemli görülen hikâyelerin, birkaç erkek şarkıcı ve eşlik eden birkaç şarkıcı koro eşliğinde, ellerin ve bazı müzik âletlerinin elleriyle süslenmesi olarak da bilinir. Bir Kavvâli oturumunun resmi adı Mehfil-e-Sama'dır. Sama', Kavvâli'ye benzeyen adanmış bir müzik uygulamasıdır. Halen Orta Asya ve Türkiye'de uygulanmaktadır.

Dînî mûsikî türü olarak Kavvâli, Asya kıtasının Hindustânî klasik geleneğiyle yakından bağlantılıdır. Klasik müzikle aynı korunmuş müzik formları (raga) ve ritmik desenler (talas-klasik Hint müziğinde geleneksel bir ritmik desen) havuzundan faydalanılır ve "khayal" şarkı türüne benzeyen biçimsel bir yapı kullanılır. Khayal'da olduğu gibi, kavvâli performansları, "melisma"yı (tek bir heceye birden fazla anlam yüklemek) yoğun şekilde kullanan eşit tempolu metrik nakaratların ve ritmik olarak esnek solo vokal doğaçlamalarının bir karışımını içermektedir. Üstelik herhangi bir performansın önemli bir kısmı, geleneksel solma hecelerine (belirli ses tonlarına veya seslere atanan hecelere) ve diğer kelime haznelere (dilbilgisi olmayan hecelere) dayanmaktadır. Doğaçlama bölümlerinde özellikle "tarana" adı verilen hızlı tempolu geçkilerde baş vâsi, dinleyicileri meşgul eder ve onları özellikle uyandırıcı ifadelerin tekrarlanmasını hızlandırarak, manevî bir vecd boyutuna yükseltmeye çalışır. Baş şarkıcı ve seyirci arasındaki bu etkileşim, başarılı bir kavvâli performansının merkezindedir (Adam, 1988, s. 46).

Kavvâli'de müzikal yapıyı açıklamak gerekirse, şarkılar genellikle 15 ile 30 dakika arasındadır. Bununla birlikte, ticari olarak piyasaya sürülen en uzun kavvâli eseri, 115 dakika süren Aziz Mian Kavval tarafından seslendirilen "Haşr Ke Roz Yeh Poochunga" adlı eserdir. Ayrıca Kavval Maestro Nusrat Fateh Ali Khan'ın altmış dakikadan uzun süren en az iki şarkısı bulunmaktadır. Kavvâller hem müzisyenlerin hem de izleyicilerin arasında duygu yoğunluğunu giderek arttırmaya başlar ve yüksek bir enerji seviyesine kadar devam eder. Şarkılar genellikle şu şekilde düzenlenir;

- Ana melodi harmonide çalınır, tabla eşliğinde melodinin doğaçlama varyasyonlarını içerebilen enstrümantal bir başlangıçla başlanır.
- Sonra, şarkıcıların çalınacak şarkının ragalarında, farklı uzun notalar içeren uzun tonlu doğaçlama bir melodi tarz olan "âlap" (ölçülü müziğin tamamlayıcı bir unsuru) gelir.
- Baş şarkıcı, genellikle ana şarkının bir parçası olmayan bazı başlangıç ayetleri okumaya başlar. Burada ritmik olarak söylenir, ragadan sonra doğaçlama yapılır ve yalnızca harmoniye eşlik edilir. Baş şarkıcı bir ayet okuduktan sonra, vokallerden biri kendi doğaçlamasıyla ayeti tekrarlayarak okur. Bu şekilde birkaç defa tekrarlanır ve şarkıya geçilir.
- Ana şarkı başlarken, tabla, dholak ve alkışlar başlar. Tüm sanatçılar, kaçınmaksızın şarkılara katılırlar. Şarkının ana sözleri asla doğaçlama değildir. Bunlar, aynı soyağacına mensup şarkıcılar tarafından söylenen

geleneksel şarkılardır. Melodiler ana melodi çevresinde doğaçlanmaktadır. Şarkı ilerledikçe, baş şarkıcı ya da vokallerden biri bir “âlap” yapabilir.

Kavvâli’de, göğüs sesi ile baş sesi olarak bilinenler arasında bir ayrım yoktur (sesin sıklığına bağlı olarak rezonansa gireceği farklı alanlar). Aksine, kavvaller çok yüksek ve güçlü bir şekilde şarkı söylerler, bu da göğüs seslerini Batı şarkılarında kullanılan seslerden çok daha yüksek frekanslara çıkarmalarına izin verir. Bu ise daha gürültülü veya gergin bir sesin çıkmasına neden olur (Adam , 1988, s. 47). Ancak burada ses tellerinin zamanla yıpranması söz konusudur.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tarikatlar bir taraftan kişilerin dini ihtiyaçlarını desteklerken diğer taraftan da toplumsal davranışlara yön vermede önemli bir etkiye sahiptir. Bu işlevleri sayesinde hem sosyolojik hem de kültürel açıdan incelenmeleri önem taşımaktadır. Toplumların hafızalarında yüzyıllarca korunarak gelen dinî ritüeller, kültürel etkileşimler ve insan ilişkileri, mûsikî vasıtasıyla “Yaratıcıyı, kâinatı ve sonsuzluğu” anlamada bir klavuz olmuştur. Dinler en eski kültür varlıklarındandır. Bu nedenle de bir toplumu özgün kılan birçok değeri bünyesinde barındırmaktadır. Mûsikînin ifade gücünün de din aktarımında kullanılmış olması aynı zamanda yazılı ve sözlü güçlü bir aktarımı da inanç sistemlerinin hizmetine sunmuştur.

Bu bağlamda Çiştî Tarikatında ve Mevlevî Tarikatında kullanılan Mûsikî, tasavvuf ehli tarafından Allah’a yaklaşma amacıyla kullanılmış bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi içsel döngülerini tamamlayan sûfiler semâ’ da dönerek, Kavvâli’de ise transın en yüksek mertebesinde Hakka yakın olduklarını söylemektedir. Dinî mûsikîde bilhassa semâ’ terimiyle bu yakınlaşmanın ne şekilde hayat bulduğu belirtilmiştir. Her iki tarikatın da esas belirleyicileri olan semâ’ ve vecd halleri kâinatın dönüşünü temsil mahiyetindedir.

Çiştî Tarikatı ile Mevlevî Tarikatı arasındaki benzerlikler aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

- Celâleddîn Dede Efendi, Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi Osman Selaheddîn Dede’nin oğludur ve Selaheddîn Dede’nin 1887 yılında vefat etmesiyle post makâmına geçmiştir (İnal, 1970, s. 179). Mehmed Celâleddîn Dede farklı bir Mevlevî şeyhi olarak karşımıza çıkmaktadır. H. 1313/ m. 1895 yılının nisan ayında Çiştî şeyhi İmdâdullâh Fârukî Efendi’den Çiştî icazetini ve hilâvetini almıştır. Aynı şekilde kendisi de İmdâdullâh Fârukî Efendi’ye Mevlevî hilafetini vermiştir (Küçük, 2003, s. 133). Buradan anlaşılmaktadır ki her iki tarikatın ibadet ve inanç ekseninde kesişmeler mevcuttur. Neticesi olarak da karşılıklı icâzet merasimleri yaşanmıştır.
- Mevlevîlerle Çiştîler arasında yakınlaşmada Mevlevîlerin başucu kitabı olan Mesnevî’nin yeri büyüktür. Mesnevî sadece Mevlevî dervişlere değil tekke dışında olan insanlara da ufuk açmıştır. Güzel sanatlarla özellikle şiir ve edebiyatla meşgul olanların hemen hemen hepsi bir tarikata ilgi duymuştur ve doğrudan doğruya bir tarikata intisap etmemişse bile bu atmosferden istifade etmiştir. Öyle ki yıllarca Mesnevî okutan İmdâdullah Farukî’nin

Kavvâlî Dînî Mûsikî Türünün Mevlevî Tarikatı İle Çiştî Tarikatı Arasındaki...

yaşının ilerlediği ve artık oturmakta güçlük çektiği dönemde bile büyük bir şevkle Mesnevî okuttuğu kaydedilmektedir (Erşed, 1990, s. 96).

- İmdâdullâh Fârukî Osmanlı âlim ve mutasavvıflarıyla olan alakasını da Mesnevî sevgisi sağlamıştır. Ahmet Avni Konuk, onun Mesnevî hâşiyesinin Hindistan’da yazılan diğer Mesnevî şerh ve hâşiyeleri için de bir köprü vazifesi gördüğünü söyler. Bazı eserlerinin Türkiye kütüphanelerinde bulunması, tasavvufî kişiliğinin tesirinin Hint alt kıtasıyla sınırlı kalmadığını göstermektedir. “Vaḥdetü’l-vücûd” adlı kitabının (Süleymaniye Kütüphanesi., Tâhir Ağa Tekkesi, numara. 772, varak. 14/a) Türkçe tercümesinin başında yer alan ifadeler de bu etkiyi ortaya koymaktadır (Faruqi, 2000, s. 222-224).
- Vahdet-i Vücut fikri her iki tarikatın da temelinde yatan bir düşüncedir. Her iki ekolde de tasavvuf ferdi yaşam üzerine değil, toplumsal ve halk kitlelerini de kapsayacak şekilde içerisinde sonsuz sevgi bulundurmuş, hayra ve güzelliğe ulaşmayı gaye edinmişlerdir.
- Mevlevîlerin ma’rifete ulaşma amacıyla yaptıkları sema’ âyini Kavvâlî müziğinin de çıkış noktasını oluşturmaktadır. Kavvâlî icrasında asıl gaye, temelde Yararıcıya duyulan aşkı dışarı vurmak ve onu daha yoğun hissetmektir. Nitekim dini önderlere bağlılıklarını belirtmek, onları anmak ve örnek davranışlarından yola çıkarak mesaj vermenin yanında dinî inancı ve manevî duyguları arttırıp, yoğunlaştırarak insanları ibadete teşvik etmek de her iki tarikatın mûsikîyi icra gerekçeleri arasında bulunmaktadır.
- Mevlevî ve Çiştî sufileri semâ’ ile “Elest bezmi” arasında bir ilişki kurmuşlardır. Bu münasebet “Elestü bi Rabbiküm?” şeklindeki hitabını dinledikten sonra, o ilahî hitabı işitmenin zevki kalplerde yer tutmuş ve Hazret-i Âdem’in yaratılması ve zürriyetinin dünyaya gelişinden sonra, bu saklı sırlar, zuhur eden halden dolayı bir nağme veya güzel bir kelime işitildikçe, o eski ahitteki zevkli hatırayı hatırlatmaktadır.
- Son olarak çile kavramı her iki tarikatın da esasıdır. Hocalarından derlemiş oldukları sözleri ve nasihatları sema’ da kullanmaları hem itikad hem de inanç ekseninde birleşmeleri, fikhî konularda aynı temellere dayanmaları, sema’ ve zikir uygulamalarında dört selâm ve dört kısımda ittifak etmeleri, mûsikî ile Allah’a daha yakın olunacağı düşüncesi Mevlevî Tarikatının ve Çiştî Tarikatının ortak yönleridir sonucuna ulaşılmıştır.

Kavvâlî dînî mûsikî türünün mevlevî tarikatı ile çîştî tarikatı arasındaki benzerlikler bağlamında incelenmesi adlı bu çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre;

- Çiştî Tarikatında müziksel icra, âdet ve geleneklere yönelik yazılı, görsel ve işitsel çalışmalar yapılarak belgelenebilir.
- Mevlevî Tarikatı ve Çiştî Tarikatı başta olmak üzere mûsikîye yaşantılarında önem veren tasavvufî ekollerin, tüm somut ve soyut kültürel mirasları, koruma altına alınabilir.
- Çiştî Tarikatı başta olmak üzere mûsikî ile iç içe olan tarikatlara yönelik daha fazla çalışma yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Adam , N. (1988). *Origin and History of the Qawwali*. İslamâbâd: Lok Virsa Research Centre.
- Ahmad, A. (1969). *An Intellectual History of Islam in India*,. Edinbourg: Islamic Surveys.
- Aksu, C. (2012). *Katre-i Aşk*,. İstanbul: Mola Kitapevi.
- Armstrong, K. (1999). *Tanrı'nın Tarihi. Çev. Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu ve Oktay Özel*. Ankara: Ayrac Yayınları.
- Arpa, S. (2016). *Musikinin Temeli Olan "Ses" İle İlgili Kur'an-ı Kerim'de Geçen Bazı Kavramların Tespit Ve Tahlili*. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 113,130.
- Arslan, A., & Gazali, İ. (1981). *İhya-i Ulumu'd-Din*. İstanbul: Arslan Yayınlar.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitapevi.
- Çakır, A. (2015). *Türkiye'de Tarikatlar Tarih ve Kültür*. İstanbul : İSAM Yayınları.
- Demirci, K. (2013). *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş: Tanrılar, Ritüel*,. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Derman, U. (2002). *Mevlevîlik ve San'at, Konya'dan Dünyaya Mevlâna ve Mevlevîlik* . İstanbul: Karatay Belediyesi .
- Develioğlu, F. (2011). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Erşed, A. (1990). *Bîs Barey Müselmân*. Lahor.
- Faruqi, N. A. (2000). İmdâdullah Tehânevî. N. A. Faruqi içinde, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (s. 222-224). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gorlinski, V. (2018, 6 5). *Nusrat Fateh Ali Khan, Qawwali*. Encyclopedia Britannica: <https://www.britannica.com> adresinden alınmıştır
- Gölpınarlı, A. (2000). *Divan-ı Kebir*. Ankara .
- Güray , C. (2012). *Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Semâ-Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İnal, i. (1970). *Son Asır Türk Şâirleri*. İstanbul: M.E.B Yayınları.
- İnançer, Ö. T. (2014). *Osmanlı Tarihinde Sûfilik Âyin ve Erkânları*. Ankara: TTK.
- Kaptan, S. (1989). *Bilimsel Araştırma Gözlem ve Teknikleri*. Ankara: Tek Işık Aş.
- Kaush, F. (1999). *Khwaja Gareeb Navaz*. Mirpur: Shirket-i Islamiyya.
- Kemikli, B. (1997). Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Sema Türü ve Gaybi'nin Konuya İlişkin Görüşleri. *Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* , 444-445.
- Küçük, S. (2003). *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*,. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Margoliouth, S. (1988). Çiştî. İA içinde, *İslam Ansiklopedisi* (s. 435). İstanbul: TDVİA.
- Naz. (1970). *Khwaja Mueen-ud-Din Chisti*. Lahore.
- Nizami, K. (1993). Çiştî,. İA (s. 344). içinde İstanbul: DİA.

Kavvâli Dînî Mûsikî Türünün Mevlevî Tarikatı İle Çiştî Tarikatı Arasındaki...

- Ocak, A. (2015). *"Türk ve Türkiye Tarihinde İslâm'ı Çalışmak Yahut 'Arı Kovanına Çomak Sokmak', Kızılbaşlık Alevilik Bektaşılık-Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ösen, S. (2011). *19. Yüzyıl Osmanlı Devlet Ve Toplum Hayatında Mevlevîlik*. Kayseri: Kitap Yayınevi.
- Öztemir, B. (1988). *Yezidiler ve Süryaniler*. İstanbul : Ekin Yayınları.
- Öztuna, Y. (1989). *İslam Devletler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları .
- Qâsimî, G. M. (1959). *Mihrûn jâ Motî*. Karaçi: Hâşimîya Library.
- Qureshi, R. (1993). *Popular Religious Music and Muslim Identity under British, Indian and Pakistani Hegemony*. Asian Music.
- Rice, C. (1964). *The Persian sûffîs*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Rizwi, M. (2011). *H. Khwaja Mueenudhin Chishty Rahmathullahi Alaihi*. Maharashtra: Rahmani Publication.
- Sabâhaddin al-Rahmân. (1949). *Bazm-i Süfiya*. Azamgarh: Bazm-i Süfiya.
- Sami, Ş. (2006). *Kamus-i Türki*. İstanbul : Çağrı Yayınları.
- Schimmel, A. (1975). *Mystical Dimensions of Islam*. Carolina: The University of North Carolina Press.
- Taşğın, A. (2013). *Dediği Sultan Menakıbı, Konya ve Çevresinde Ahmet Yesevi Halifelerinin İzleri*. İstanbul: Çizgi Kitabev.
- Timuçin, Ç. (2008). *Döndükçe Gönülde Aşk Tazelenir*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Trimmingham, J. (1971). *The Sufi Orders in Islam*. Oxford: Clarendon Press. Oxford: Clarendon Press.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu Yayınları.
- Türer, O. (1998). *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Seha Neşriyat.
- Türkdoğan, O. (2000). *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Uslu, R. (2011). *Selçuklu Topraklarında Müzik, Hoca Ahmed Yesevî'den Hz. Mevlâna'ya*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Yalkut, S. (2001). *Melek Tavus'un Halkı Yezidiler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Yazıcı, T. (1972). *Mevlana Devrinde Sema*. Ankara : Meb Yayınları.
- Yıldırım, A., & Şimşek., H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, H. (1986, 2 20). Aziz Mahmud Hüdaî'nin "Semâ' Risalesi". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , s. 45-46.

KARADENİZ
BLACK SEA – ЧЁPHOE MOPE
Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi

❖YAZIM VE YAYIN İLKELERİ❖

Dergiye gönderilen makaleler özgün olmalıdır. Daha önce kısmen ya da tamamen yayınlanmış yazılar ve intihal içeren makaleler dergiye gönderilmemelidir.

Dergiye yayın gönderen yazar(lar), yayının telif ve yayın hakkı gibi tüm haklarını dergiye verdiğini kabul ve beyan eder.

Dergimizde kör hakemlik uygulandığından aşağıdaki kurallara azami ölçüde önem gösterilmelidir.

- Dergiye gönderilen metinler, Microsoft Word programında, Times New Roman karakterinde, **10 punto**, iki yana yaslı, 1.5 cm. paragraf başı girintisi ve tek satır aralığıyla yazılmış olmalıdır.
- Makale başlığı, büyük harflerle, ortalanmış ve koyu olarak yazılmalı ve **12** kelimeyi geçmemelidir. Türkçe, İngilizce ve Rusça başlıklar **en yukarı ve üst üste yazılmalıdır**;
- Varsa metin içindeki diğer bütün başlıklar numaralandırılmalı, başlık(lar) koyu ve her kelimenin ilk harfleri büyük olacak biçimde yazılmalıdır.
- Çalışmalarda Türk Dil Kurumunun Yazım (İmla) Kılavuzu esas alınmalı, yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözcükler kullanılmalıdır.
- Metinlerin kaynakça ile birlikte 25 sayfayı geçmemesi tercih edilir.
- Yazar adı/adları başlığın hemen altında sola yaslı yazılmalıdır. Yazar adı/adlarına (*) ile dipnot verilerek, yazarın ORCID numarası bilgileri (unvanı, çalıştığı kurum, yazışma adresi, e-posta) yer almalıdır. Örnek: **Araş. Gör, ORCID: 0000-0001-9160-4288, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, bunyamintetik@gmail.com**. Ana metnin öncesinde, 200-250 kelime arasında, Türkçe, İngilizce ve Rusça olarak yazılmış bir “Öz” yer almalıdır. Özde araştırmanın kapsamı ve amacı belirtilmeli, kullanılan yöntem tanımlanmalı ve ulaşılan sonuçlar kısaca ifade edilmelidir. Özün hemen altında en az beş en fazla sekiz anahtar kelime yer almalı ve bu anahtar kelimeler, özel adlar dışında, küçük harflerle yazılmalıdır. **Öz ve anahtar kelimeler 10 punto ile yazılmalı, paragraf girintisi bırakılmamalıdır.**
- Tablo, şekil, resim, grafik ve benzerlerinin bir numarası ve başlığı olmalıdır. Bu materyallerin derginin sayfa boyutları dışına taşmaması için 10x17 cm’lik alanı aşmaması, 10 punto ile ve tek aralık kullanılarak yazılmış olmaları gerekir. Resim, grafik ve benzerlerinin ayrı bir dosya hâlinde ve jpeg formatında kaydedilmesi baskı kalitesi açısından gereklidir. Bu materyaller metnin üçte birinden az olmalıdır.

ATIFLARIN VE KAYNAKÇANIN DÜZENLENMESİ

- Ana metindeki tüm göndermeler, APA standardında metin içi kaynak gösterme sistemi ile belirtilir. Düzenleme ve kontrol sırasında kolaylık sağlanması ve hataları minimuma indirmesi için MS Word programının otomatik kaynak gösterme sisteminin kullanılması önerilmektedir.
- Manuel girecek yazarlar için APA standartlarına ulaşmak için Türk Kütüphaneciler Dergisi'nin "Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları" eserine müracaat edilebilir; http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

❖ WRITING AND PUBLICATION PRINCIPLES ❖

Articles submitted to the journal must be original. Articles containing plagiarism or published partially or fully before should not be submitted.

The author(s) who send articles to the journal accept and declare that they give full rights, such as copyright and broadcasting rights, to the journal.

Since blind review is applied in our journal, the following rules should be given maximum importance.

- The texts sent to the journal should be in Times New Roman, 10pt, 1.5 cm on the left and right margins, with single space in Microsoft Word program.
- Never use the space or tab key for formal corrections in the article.
- The title of the articles should be written in capital letters, centered and bold, and not exceed 12 words.
- The headings in Turkish, English and Russian should be written at the top, as in the example below;
- If present, all other headings in the text should be numbered, the title(s) should be bold, and the first letter of each word should be capital.
- The Turkish Language Institution's Spelling (Imprint) Guideline should be taken as a basis in studying, and as many Turkish words as possible should be used instead of foreign words.
- It is preferred that texts do not exceed 25 pages including bibliography.
- Author name(s) should be written on the left just under the heading. Authors' names/titles should be accompanied by an asterisk(*) and the author's information (title, institution, address, e-mail) should be included. An "Abstract" written in Turkish, English and Russian between 200 – 250 words should be placed before the main text. The scope and purpose of the study should be specified, the method used should be defined and the results achieved should be briefly stated. At least five and a maximum of eight keywords should be placed immediately below the abstract, and these keywords should be written in small letters except for private names. Abstract and keywords should be 10 points, and no paragraph indent should be left.
- The table should include the number and title of figures, figures, graphics, and the like. These materials must be 10 pt with a single spacing so that the journal does not exceed 10 x 17 cm. The recording of pictures, graphics and the like should be submitted in a separate file in JPEG format. These materials should be less than one third of the whole text.

CITATIONS AND BIBLIOGRAPHY

- All citations in the main text are specified by the in – text citation system in the APA6 standard. It is recommended to use the automatic citation system of MS Word program for ease of editing and control and to minimize mistakes.
- Authors preferring to do citation manually can refer to Turkish Librarians' Journals' APA6 Guidelines on Sourcing, Tables and Figures for Scientific Publications'. This link can be accessed at http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

❖ ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ ❖

Статьи, отправленные в журнал, должны быть оригинальными. Статьи, опубликованные частично или полностью или же содержащие элементы плагиата не принимаются.

Автор (авторы), которые будут присылать статьи для публикации, автоматически заявляют, что отказываются от гонорара и передают право на гонорар журналу, а так же передают право журналу для публикаций высланной статьи в следующий раз.

В виду того, что в нашем журнале применяется “слепое” рецензирование, максимальное внимание уделяется следующим правилам.

- Тексты, отправленные в журнал, должны быть написаны шрифтом Times New Roman, 10 шрифта, начало абзаца 1,5 см. интервал одиночный. Отступы с левой и правой стороны одинаковые.
- Название статьи должно быть написано заглавными буквами, в середине, жирным шрифтом и не должно превышать 12 слов. **Название пишется сначала. На турецком, английском и русском языках, один за другим**
- Все остальные заголовки в тексте должны быть пронумерованы. Подзаголовков (ки) должны быть выделены жирным шрифтом. Первая буква каждого слова должна начинаться с большой буквы.
- Правописание должно быть основано на правилах “Института Турецкого Языка”. По возможности вместо иностранных слов, должна быть использована турецкая лексика.
- Предпочитается, что объем текста не превышал 25 страниц с библиографией.
- Имя автора/имена авторов должны быть написаны под заглавием ближе к левой стороне. Под именем (именами) авторов даётся информация, которая должна включать в себе следующие ORCID данные (должность, учреждение, адрес, адрес электронной почты). К примеру: **ORCID: 0000-0001-9160-4288, соискатель, Ардаганский университет, гуманитарный факультет, отделение турецкого языка и литературы, bunyamintetik@gmail.com**
- Перед текстом статьи необходима аннотация. Аннотация должна быть на турецком, английском и русском языках в пределах 200-250 слов. Необходимо указать объем и цель исследования, должен быть определён использованный метод и краткое изложение достигнутых результатов. По меньшей мере пять и максимум восемь ключевых слов должны быть помещены непосредственно после аннотации. Эти ключевые слова должны быть написаны строчными буквами, за исключением собственных имён. **Аннотация и ключевые слова должны быть написаны 10 шрифтом без абзаца.**
- Таблицы, схемы, рисунки, графика и т. п. должны иметь номер и заглавие. С целью соблюдения размеров страниц подобный материал не должен превышать размера в рамках 10 x 17 см. Они должны быть написаны 10 шрифтом, одинарным интервалом. Для достижения качества печати рисунки, изображения необходимо присылать в отдельном файле в формате jpeg. Эти материалы должны составлять менее одной трети текста.

Правописание цитат и библиографии

- Вся представленная в основном тексте библиография обозначается системой текстовых ресурсов по стандартам APA 6. Рекомендуются использовать

автоматическую систему отображения исходного текста программы MS Word для автоматического редактирования и минимизации ошибок.

- Для введения источников вручную по стандартам APA 6 авторы могут пользоваться “Правилами APA 6 журнала библиотек Турции” по эл. адресу http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf.

❖ Abone Şartları ❖

Abone olacaklar Erdoğan ALTINKAYNAK adına TR67 0001 2009 6780 0001 0179 88 numaralı Halkbank hesabına abone bedelini yatıracaklar ve dekontlarını adres bilgileri ile birlikte yazışma adresine posta veya faks yoluyla iletceklerdir.

❖ Payments ❖

Subscribers should deposit the subscription fee to Erdoğan ALTINKAYNAK’s Halkbank account number: TR67 0001 2009 6780 0001 0179 88 and send their receipts as well as their own contact addresses to the communication address via mail or fax mentioned above.

❖ Абонентное условие ❖

Для оформления подписки необходимо произвести оплату на имя Erdoğan ALTINKAYNAK, банковский счет № 05732013 Квитанцию об оплате вместе с информацией о Вашем адресе необходимо передать почтой или по факсу в редакцию журнала.

❖ Fiyatı / Стоимость / Price ❖

150 TL(Yurtiçi / для граждан Турции / Interior)
50 \$ / 40 Euro (Yurtdışı / для граждан других стран / Abroad)

❖ Abonelik Bedeli / Стоимость подписки / Subscription Price ❖

600 TL(Yurtiçi / для граждан Турции / Interior)

Certificate

This is to certify that **KARADENİZ BLACK SEA INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL** is indexed in International Scientific Indexing (ISI). The Journal has Impact Factor Value of **0.934** based on International Citation Report (ICR) for the year **2018-19**. The URL for journal on our server is <https://isindexing.com/isi/journaldetails.php?id=7901>

Editor ICR Team
(ISI)

International Scientific Indexing
(ISI)

ISI- Impact Factor: 0.635 (2017-2018)

ISI - Impact Factor: 0.934 (2018-2019)

ICV (Index Copernicus Value) 2018 = 81.27